

ต้นฉบับสมบูรณ์

โครงการแปลหนังสือ

Southeast Asia in the Age of Commerce, Vols 1 & 2

โดย รศ.ดร. พงษ์ศรี เดชะวัฒนะ และ คณะ

มิถุนายน พ.ศ. 2546

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า 1450 – 1680

เล่มที่สอง

การขยายตัวและวิกฤติการณ์

แอนโทนี ริด

สารบัญ

รายการภาพประกอบ	v
คำนำ	ix
1. ยุคการค้า 1400 – 1650	1
เครื่องเทศและพริกไทย	2
การค้าเริ่มเดินหน้าประมาณ 1400	9
ช่วงการค้าเฟื่องฟู 1570 – 1630	15
การนำเข้าแร่เงินและทอง	22
ผู้นำเข้าจากอินเดีย	25
การปลูกพืชเศรษฐกิจ	30
ยุคที่รุ่งเรืองที่สุดของเรือสำเภาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	34
การเดินทางเรือ	40
การจัดระเบียบบนเรือ	44
การขนส่งภายใน—แม่น้ำและถนน	49
2. เมืองและการค้าของเมือง	58
เมืองท่าและเครือข่ายการค้า	60
มิติของเมือง	63
โครงสร้างของเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	72
ตลาด	83
การผลิตเหรียญกษาปณ์และการเปลี่ยนเชิงพาณิชย์—ชัยชนะของแร่เงิน	86
การจัดระบบการเงิน	99
โอรังกายา—วานิชอกิชน	106
ชนกลุ่มน้อยในวงการค้าและชาติพันธุ์	115

นครนิวยอร์กและทุนนิยม	121
3. การปฏิวัติศาสนา	124
ศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	127
การเปลี่ยนศาสนาหรือการเข้าเป็นสาวก	132
1540 – 1600: การแตกเป็นสองขั้วและเส้นแบ่งเขตศาสนา	135
แรงจูงใจในการเปลี่ยนศาสนา	142
ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่ยู่งยาก	154
กรณีพิเศษของชาว	166
จุดสูงสุดของอิทธิพลคัมภีร์อิสลาม	173
การทำทาสของมุสลิมบนแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้	178
พุทธศาสนาและรัฐ	185
4. ปัญหาของรัฐที่ปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์	195
วิกฤตการณ์ของรัฐที่ยิ่งใหญ่ในอดีต	195
รัฐเมืองท่าในศตวรรษที่ 15	197
การสร้างรัฐในศตวรรษที่ 16 อันยาวนาน	201
รายได้จากการค้า	207
การปฏิวัติด้านการทหาร	211
การทูต	225
การคั่นมะนาว	236
สมบูรณาญาสิทธิราชย์และคู่แข่ง	242
5. ต้นกำเนิดความยากจนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	257
การยับยั้งการเติบโตของเศรษฐกิจจากภายใน	258
การปะทะทางทหารครั้งสำคัญๆกับชาวยุโรป	260
การเดินเรือของมอญและเขมรอันแสง	270
“วิกฤตการณ์” ในศตวรรษที่ 17	274
การถอนตัวจากเศรษฐกิจโลก	287
ปฏิกิริยาต่อการสูญเสียรายได้จากการค้า	293
การค้าของชาวจีนและการแยกขั้วทางเชื้อชาติ	301
ที่มันสุดท้ายของการค้าของอิสลาม 1650 – 88	309

การต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง	315
ภาคผนวก: ราชวงศ์สำคัญๆที่ปกครองในยุคการค้า	319
ข้อเสนอแนะในการอ่าน	327
อักษรย่อ	331
คำศัพท์	333
มาตราชั่ง ตวง วัดและเงินตรา	335
หนังสืออ้างอิง	

ภาพประกอบ

แผนที่

1. มาลัค	3
2. การขยายการปลูกพริกไทย	8
3. เครือข่ายการค้าในมหาสมุทรอินเดีย	11
4. เส้นทางเดินเรือทะเล แม่น้ำ และทางบกที่สำคัญ	57
5. ประชากรของเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	71
6. อยุรยาใน ค.ศ. 1687	76
7. มะกัสซาร์ ประมาณ ค.ศ. 1650	78
8. บ้านเต็นในทศวรรษ 1620	79
9. การแพร่ขยายของศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนา	126
10. ศูนย์การเมือง ประมาณ ค.ศ. 1600	203

ตาราง

1. คณะทูตนำเครื่องบรรณาการไปจีน	15
2. เรือญี่ปุ่นที่มุ่งไปได้	17
3. ปริมาณแร่เงินและทองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	26
4. เรือที่ออกจากโคโรมันเดลไปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	27
5. มูลค่าสินค้าส่งออกของ VOC จากโคโรมันเดลไปยังปัตตาเวีย	29
6. การประมาณประชากรเมืองศตวรรษที่ 16	65
7. การประมาณประชากรเมืองศตวรรษที่ 17	67
8. พื้นที่เมืองโดยประมาณในศตวรรษที่ 17	70
9. สินค้านำเข้าของมะนิลา	278
10. การค้าสำเภากับเอเชียไปนังอะชะกิ	280
11. ประชากรมาลัคกลาง ค.ศ. 1634 – 1708	285

รูปภาพ

- ภาพปก เรือชาวและฮอลันดา (จากต้นฉบับของชาวชื่อ เซลา ราชา IOL Java 28 ด้วยความเอื้อเฟื้อจาก British Library)
- 1ก. จันทรเทศ 6
 - 1ข. ชาวบันดานำจันทรเทศมาขายพ่อค้าชาวฮอลันดา 1599
(จาก “Tweede Boeck” 1601) 6
 2. ดันพริกไทย (จากมาร์สเดน 1783) 7
 3. ประมาณการส่งออกเครื่องเทศไปยังยุโรป 13
 4. เรือญี่ปุ่นถูกลากไปทอดสมอที่ฮอยอัน (ไฟฟอ) (จากภาพม้วน ประมาณ ค.ศ. 1630 ที่วัดเจ็ญเมียว นะโงะยะ ด้วยความเอื้อเฟื้อของบริษัทมโยะ-จิและโชะกะกุกัน) 16
 5. ประมาณการส่งออกพริกไทยไปยุโรป 20
 - 6ก. เรือสำเภาสีขาววันออกเฉียงใต้ (จาก Eredia 1613) 35
 - 6ข. เรือสินค้ามะลายู (จาก Woodard 1796) 36
 - 7ก. เรือที่ฝั่งทะเลชวา (จาก Lodewycksz 1598) 37
 - 7ข. เรือสำเภาสีขาว เขียนบนแผนที่ฟิลิปปินส์ 1734 ของ Velard (จาก *Brunei Museum Journal* 6, ii [1986]) 38
 8. แผนที่เวียดนามจาก Hong Duc Ban Do [1490?] (จาก Oriental Institute, Toyo Bunko, Tokyo) 42
 9. คาบสมุทรมาลายูเขียนโดยคนไทย (จาก Staatlichen Museen Berlin I.C. 27507 ด้วยความเอื้อเฟื้อจาก Klaus Wenk, *Thailandische Miniaturmalereien*, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1965) 42
 10. แผนที่บูเกตในกลุ่มหมู่เกาะอินโดนีเซีย (จาก Tobing 1961) 43
 - 11ก. เรือกางใบเต็มทีในแม่น้ำอิรวดี (จาก Ferrars 1900) 54
 - 11ข. การล่องแก่งในแม่น้ำโขงศตวรรษที่ 19 (จาก Gernier 1870) 54
 12. จิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับพ่อค้าชาวสยาม ภาพจิตรกรรมฝาผนัง จาก ปรีชา กาญจนาคม (ed.) *Dhomburi Mural Painting* (Bangkok, Society for the Conservation of National Art Treasures and the Environment, 1980) 55
 - 13ก. ทังลอง (ฮานอย) ประมาณ ค.ศ. 1490 (จาก Hong Duc Ban Do [1490?]) ด้วยความเอื้อเฟื้อของ Toyo Bunko, Tokyo) 74
 - 13ข. ป้อมปราการอมรปุระใน ค.ศ. 1795 (จาก Symes 1827) 75
 14. ป้อมซัมเบอาปูที่มะกัสซาร์ ประมาณ ค.ศ. 1638 (จากแผนที่ลับของ VOC) 78
 15. บริเวณบ้านขุนนางในซูราการ์ตา (เขียนโดย de Stuers ด้วยความเอื้อเฟื้อจาก

Tropenmuseum, Amsterdam)	82
16. ตลาดบันเต็นตามความคิดของชาวฮอลันดา (จาก Lodewycksz 1598)	88
17ก. เงินเหรียญของอาเจะห์ มะกัสซาร์ และเซมร (จาก Tavernier 1692)	94
17ข. เงินเหรียญของสยาม (จาก Tavernier 1692)	94
18. เงินก้อนแบบ “กำไล” ของไทเหนือ (จาก Le may 1932)	98
19ก. ชุนนางอาเจะห์ (จาก Peter Mundy 1667)	110
19ข. ชนชั้นทางสังคมของบันดาตามความคิดของชาวฮอลันดา (จาก “Tweede Boeck” 1601)	110
20. บุคคลสำคัญของบันเต็นใน ค.ศ. 1673 วาดโดย J.P. Cortemunde (ด้วยความเอื้อเฟื้อของ Claude Guillot)	112
21. ภาพพ่อค้าต่างชาติกลางทะเลเขียนโดยช่างไทย (ในต้นฉบับ I.C. 27507 ของ Staatlichen Museen, Berlin)	119
22. นรกรในพุทธศาสนา (ในต้นฉบับ I.C. 27507 ด้วยความเอื้อเฟื้อของ Staatlichen Museen, Berlin)	152
23ก. สุเหร่าชาวในศตวรรษที่ 15 (จาก Helen Jessup, <i>Court Arts of Indonesia</i> [New York, Asia Society, 1991])	170
23ข. ชุ่มประตูประดับปีกของสุเหร่าเซินดัง ควาร์ในชาวตะวันตก (ภาพถ่ายของผู้เขียน)	170
24. ข้าหลวงแห่งบันเต็นประชุมกับ กาดิ (ผู้พิพากษาอิสลาม) (จาก Lodewycksz 1598)	178
25. วัดพม่าในศตวรรษที่ 19 (จากสมุดภาพพม่า K 106671 ด้วยความเอื้อเฟื้อของ British Library)	189
26. วัดอยุธยา (จาก La Loubère 1691)	193
27. ทางเข้าที่ฝังพระศพของกษัตริย์บรูไน (จาก <i>Zhenghe Shiji Wenu Xuan</i> [Beijing, Ren Min Jian Tong Chu Ban She, 1985])	200
28. อาวุธของนักรบชาวแห่งบันเต็น (จาก “Tweede Boeck” 1601)	217
29. การฝึกทหารของดังกี (จาก Baron 1685 ด้วยความเอื้อเฟื้อของ National Library of Australia)	219
30. ทหารปืนใหญ่ยุโรปช่วยการโจมตีของไทยในศตวรรษที่ 17 จากภาพเขียนบนตู้พระธรรมที่วัดอนงคาราม ธนบุรี (จาก ปากน้ำ 1986)	221
31ก. เรือเกลลิ้งของเวียคนาม (จาก Baron 1685 ด้วยความเอื้อเฟื้อของ National Library of Australia)	222
31ข. เรือเกลลิ้งของมาดูราและเตรินาเต (จาก “Tweede Boeck” 1601)	222

32.	เรือเดินมารู้มาถึงบริเวณริมฝั่งของบันเต็น (ภาพวาดโดย Cortemunde ด้วยความเอื้อเฟื้อของ Claude Guillot)	228
33.	ทูตสองคนจากบันเต็นที่ไปอังกฤษ 1682 (British Library)	232
34.	พระนารายณ์ทรงรับราชทูตเดอ โชมองต์ จากฝรั่งเศส 1686 (Bibliothèque Nationale, Paris—Estampes)	235
35ก.	ราชทูตสยามที่ไปฝรั่งเศส 1688 (British Library)	238
35ข.	พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงต้อนรับทูตสยาม ที่พระราชวังแวร์ซาย (Bibliothèque Nationale, Paris—Estampes)	238
36ก.	การประชุมสภาที่ปรึกษาของบันเต็นตามความคิดของชาวฮอลันดา (จาก Lodewycksz 1598)	246
36ข.	นายพลเรือชาวฮอลันดาเจรจากับขุนนางระดับสูงของบันดา (จาก “Tweede Boeck” 1601)	246
37.	อาจะห์ปิดล้อมมะละกาใน ค.ศ. 1629 (จาก British Library Sloan MS 197 f. 382)	266
38.	มาตราปิดล้อมปัตตาเวีย เขียนโดย Jacob Cuyck, 1629 (Algemene Rijksarchief, Kaartenafdeling 1179A)	266
39.	ฮอลันดาโจมตีมะกัสซาร์ใน ค.ศ. 1660 (จาก <i>Sea Charts of the Early Explorers</i> [London, Thames and Hudson, 1984])	268
40.	วิกฤติการณ์ในศตวรรษที่ 17 ตามที่สะท้อนในประชากรและตัวชี้บอกภูมิอากาศ	285
41.	ราคาซื้อพริกไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	290
42.	พ่อค้าจีนในบันเต็น จาก Lodewycksz 1598	303
43.	จีนกลุ่มต่างๆในฟิลิปปินส์ ตามที่แสดงไว้ในแผนที่ ค.ศ.1734 ของฟิลิปปินส์ วาดโดย Murillo Velarde (Bibliothèque Nationale, Paris—Cartes et plans)	307

คำนำ

เหตุผลของงานค้นคว้าชิ้นนี้ได้กล่าวไว้แล้วเมื่อห้าปีก่อนในหนังสือเล่มที่หนึ่ง ณ ที่นี้ผมได้แต่ขอภัยในความล่าช้าของเล่มที่สอง

หนังสือเล่มนี้อาจถือว่าเป็นงานที่สมบูรณ์ในตัวเองได้ เป็นการอธิบายว่ายุคการค้าเป็นสมัยที่มีความหมายอย่างไรสำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เมื่อรวมกับเล่มที่หนึ่ง *ดินแดนใต้ลม* (1988) ก็มุ่งเสนอ “ประวัติศาสตร์ในภาพรวม” ที่แสดงให้เห็นว่าสงคราม กษัตริย์ราชวงศ์ต่างๆ และพ่อค้าต่างชาติมิได้มีลำดับความสำคัญมากไปกว่าอาหารการกิน สุขภาพ และการละเล่น สนุกสนานของสามัญชน

เล่มที่หนึ่งบรรยายโครงสร้างของวัตถุและชีวิตสังคมในภูมิภาค เล่มที่สองวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ ที่เปลี่ยนโฉมภูมิภาคแห่งนี้ แต่ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงไม่สามารถแยกกันได้อย่างเป็นระเบียบ โครงสร้างของชีวิตเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาแต่ก็เป็นไปอย่างช้าๆ และในระยะสั้นทำให้ไม่ค่อยรู้สึก แต่อีกด้านหนึ่ง วิธียังมีลักษณะพิเศษที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกี่ยวข้องกันเองและกับสิ่งแวดล้อมยังคงอยู่และปรับเปลี่ยนแม้กระทั่งเหตุการณ์อันระทึกใจที่ทำลายเมืองและทำให้ผู้คนพลัดที่อยู่

ผู้อ่านจะพบอย่างรวดเร็วว่า “ยุคการค้า” นิยามแตกต่างกันไปในที่ต่างๆ ในหนังสือเล่มนี้ ในบทที่ 1 ผมพิจารณาข้อมูลเศรษฐกิจ ที่ชี้ไปยังจุดเริ่มต้นประมาณ ค.ศ. 1400 และจุดสูงสุดระหว่าง ค.ศ. 1570 – 1630 วิฤตติการณ์ต่างๆ ที่ทำให้ยุคนี้นั้นสุดลงนั้นพิจารณาในบทที่ 5 ด้วยข้อสรุปว่า ค.ศ. 1629 ถือเป็นจุดหักเหเชิงสัญลักษณ์ได้ แม้ว่าลักษณะเฉพาะของยุคยังคงเห็นได้ชัดเจนจนกระทั่งกลางศตวรรษ และทศวรรษ 1680 อาจถือได้ว่าเข้าขั้นตริทูต

จะอย่างไรก็ตาม ค.ศ. 1450 – 1680 ที่ปรากฏบนหน้าปกของหนังสือเล่มนี้สะท้อนเนื้อหาของหนังสือ ถึงแม้ว่า ค.ศ. 1400 เป็นจุดที่รับได้มากที่สุดว่าเริ่มต้นช่วงของการขยายการค้าอย่างต่อเนื่อง แต่ข้อมูลสำหรับศตวรรษที่ 15 ก็มีไม่เพียงพอสำหรับหนังสือประวัติศาสตร์แบบที่ผมพยายามจะเขียน ผมได้แต่หวังว่าความไม่สอดคล้องกันเหล่านี้จะเน้นสิ่งที่เห็นชัดๆ กล่าวคือยุคสมัยเป็นวิธีการจัดการกับปัญหาเฉพาะ และต้องเปลี่ยนไปตามปัญหา

เช่นเดียวกับภูมิภาคขนาดใหญ่อื่นๆ ในโลก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความหลากหลายอย่างมาก แม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะทำฝักบอกร่องหวะในประวัติศาสตร์ของทั้งภาค แต่ประชาชนและท้องที่ต่างๆ มิได้มีประสบการณ์ถึงระดับเดียวกันทุกหนแห่ง การค้าทางทะเล การผลิตเหรียญเงิน อาวุธใหม่ๆ วิถีชีวิตเมือง และการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องพันกันในด้านค่านิยมและระบบการเมือง ตามธรรมดาแล้วกระทบเมืองมากกว่าชนบท กระทบเกาะและชะวากทะเลมากกว่าที่มั่นบนภูเขา

กระทบเส้นเลือดใหญ่ของการค้ามากกว่าพื้นราบที่ปลูกข้าว ประวัติศาสตร์ที่มุ่งความสนใจไปยัง อาณาจักรหรือวัฒนธรรมเดียวมักจะเห็นจังหวะที่แตกต่างออกไปโดยเฉพาะที่ชายเขตของ ภูมิภาค—เวียดนามเหนือ และพม่า ความไม่สม่ำเสมอในการเสนอเนื้อหาเห็นได้ชัดเจนในบทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาทางศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาไม่มีสิ่งเทียบเคียงกันได้ในพุทธ ศาสนา แต่อย่างไรก็ตาม มีความสอดคล้องกันในภูมิภาคนี้โดยรวม ยิ่งหน่วยที่พิจารณาใหญ่ขึ้น เท่าใดก็ยิ่งปรากฏชัดเจนขึ้นเท่านั้น จังหวะการค้าระหว่างชาติกระทบพลเมืองในเอเชียตะวันออก เฉียงใต้ไม่เท่ากัน แต่เท่าที่รู้จากประวัติศาสตร์ไม่มีผู้ใดที่ไม่ถูกกระทบ หลักฐานจากยุคนี้ไม่ได้ ยืนยันภาพของชุมชนที่ดำรงอยู่ด้วยการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ และไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งครั้งหนึ่ง เคยปรากฏแพร่หลายในวรรณกรรม

เพื่อให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีสิทธิอยู่ในการศึกษาเปรียบเทียบตอนช่วงต้นของโลก สมัยใหม่ ผมเชื่อว่าความพยายามที่จะปรับมาตราต่างๆซึ่งใช้เฉพาะที่และเวลาเป็นระบบที่สามารถ เข้าใจกันได้โดยทั่วไปนั้นสำคัญมาก ดังนั้นผมจึงได้พยายามเทียบมาตราซึ่งดวงวัดเป็นระบบ เมตริกและค่าเงินตราตามน้ำหนักของเงิน (ดูภาคผนวกสำหรับค่าต่างๆที่ใช้ในการแปลงค่าเหล่านี้ โดยประมาณ) แต่เพื่อหลีกเลี่ยงความเข้าใจผิดว่าค่าที่ให้นั้นเที่ยงตรง ผมได้ปิดเศษที่ได้จากการ คำนวณเป็นจำนวนเต็มโดยประมาณ ตัวเลขเดิมจากเอกสารต้นฉบับส่วนใหญ่ก็เป็นการประมาณ อยู่แล้ว ส่วนค่าที่แน่นอนของมาตราต่างๆทั้งหมดนั้นเมื่อเทียบกันเอง และเงินตราเมื่อเทียบกับเงิน ก็แตกต่างกันอย่างมากตามสถานที่และกาลเวลา ค่าโดยประมาณเหล่านี้ตามธรรมดาแล้วเป็นแต่ เพียงการบอกลำดับของขนาดอย่างคร่าวๆ และการขึ้นและลงในระยะยาว

โดยทั่วไปแล้วผมใช้ชื่อสถานที่ตามที่ใช้กันในขณะนั้นแต่เขียนตามแบบที่ใช้กันใน ปัจจุบัน สยามและโคชินจีน อันเป็นชื่อที่ชาวต่างชาติใช้กับสองราชอาณาจักรบนแผ่นดินใหญ่ และ เหมาะสมกว่าที่จะใช้ชื่อสมัยใหม่เช่นประเทศไทย หรือ เวียดนาม (กลาง) แต่ตรงกันข้ามในการ เรียกประชาชนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผมใช้คำสมัยใหม่ เช่นชาวอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ไทย และ ไต (สำหรับกลุ่มภาษาที่ครอบคลุมกว้างกว่า) เพื่อแสดงถึงหนึ่งในรอยแยกสำคัญทาง ภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผมได้ใช้ แผ่นดินใหญ่ (สำหรับพื้นที่ซึ่ง ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของประเทศพม่า ไทย ลาว เขมร และเวียดนาม) และ กลุ่มหมู่เกาะ (สำหรับพื้นที่ ซึ่งปัจจุบันเป็นประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์)

ในการกล่าวถึงแหล่งเอกสารต้นฉบับ ผมยังคงอ้างอิงแต่ผู้เขียนเดิมและปีที่พิมพ์ครั้งแรก หรือเมื่อเหมาะสมก็ให้ปีที่เขียน ข้อมูลอื่นๆด้านบรรณานุกรม รวมทั้งที่ที่จะไปค้นหาเอกสาร ต้นฉบับลายมือในหอจดหมายเหตุของอังกฤษ และ สอแลน่าจะอยู่ในส่วนเอกสารอ้างอิง ผมขอ กล่าว ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่งว่าผมเป็นหนี้บุญคุณอันใหญ่หลวงแก่ทุกคนที่ทำหน้าที่บรรณาธิการ คัดลอก และแปลข้อมูลต่างๆที่ผมนำมาใช้ ขนาดของหนี้นี้จะประมาณได้ก็ต่อเมื่ออ่านรายชื่อ หนังสืออ้างอิงเท่านั้น

หนังสือของคุณต่อบุคคลและสถาบันก็เพิ่มมากขึ้นอีกตั้งแต่เล่มแรก มหาวิทยาลัยแห่งชาติ ออสเตรเลีย (Australian National University) ยังคงสนับสนุนงานวิจัยของผมอย่างดียิ่ง—จริงๆ แล้ว นอกจากที่นั่นแล้วก็มีอีกไม่กี่แห่งในโลกที่จะให้โอกาสผมเขียนหนังสือเช่นนี้ได้ ถึงกระนั้นก็ดี หนังสือก็คงจะใช้เวลานานมากกว่านี้ถ้าหากไม่ได้เวลาอันมีค่าที่ปลอดจากภาระหน้าที่อื่นๆ จาก สถาบันเหล่านี้ Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales ที่ปารีส ใน ค.ศ. 1987 All Souls College ที่ออกซฟอร์ด ใน ค.ศ. 1987 มหาวิทยาลัยวอชิงตันและมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ (Rockefeller Foundation) ใน ค.ศ. 1989 School of Oriental and African Studies ที่ลอนดอน ใน ค.ศ. 1990 และ มูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์อีกครั้งหนึ่งที่ วิลล่า แซร์เบลโลนี (Villa Serbelloni) ใน ค.ศ. 1991

สำหรับความช่วยเหลือด้านเอกสาร ความคิด และคำวิพากษ์วิจารณ์ ผมใคร่ขอขอบคุณ ปีเตอร์ บูมการ์ด (Peter Boomgaard) จอห์น โบเวน (John Bowen) เจนนิเฟอร์ บรูสเตอร์ (Jennifer Brewster) ฮาโรลด์ บรุกฟิลด์ (Harold Brookfield) อองรี ชองแบร์ต-ลัวร์ (Henri Chambert-Loir) เซน ซี-ยู (Chen Xi-yu) บรูซ ครูกแซงก์ (Bruce Cruikshank) ชีร์วัต ฌ ป็อมเพร โทนี คิลเลอร์ (Tony Diller) แดน โคปเปอร์ส (Dan Doeppers) ลอรา ดูลีย์ (Laura Dooley) (แห่งโรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยเยล) ฮัมฟรีย์ ฟิชเชอร์ (Humphrey Fisher) คอร์เนล ฟลเชอร์ (Cornell Fleischer) เมรี โกรว์ (Mary Grow) อิโตะ ตะเกะชิ (Ito Takeshi) อิชิ โยะเนะโอะ (Ishii Yoneo) ชาร์ลส์ คีย์ส (Charles Keyes) แอนน์ कुमार (Ann Kumar) Ruurdje Laarhoven ลี ทานา (Li Tana) เดนิส ลอมบาร์ด (Denys Lombard) ปีแยร์-อ็องรี มงกุแอ็ง (Pierre-Yves Manguin) เดวิด มาร์ร (David Marr) โม ยี่ไม (Mo Yi-mei) Maung Maung Nyo ริชาร์ด โอคอนเนอร์ (Richard O'Connor) นอร์แมน โอเวน (Norman Owen) Peupanh Ngaosyvathn เครก เรย์โนลด์ส (Craig Reynolds) เอ็ม ซี ริคเคิลส์ (M.C. Ricklefs) ไมเคิลซัมเมอร์ฟิลด์ (Michael Summerfield) และ คริสโตเฟอร์ เวค (Christopher Wake) ส่วน แพตริเซีย เฮร์เบิร์ต (Patricia Herbert) อันนาเบล กัลลอป (Annabel Gallop) และ เฮนรี กินสเบิร์ก (Henry Ginsburg) ที่หอสมุดแห่งชาติอังกฤษ (British Library) และ ดอริส นิโคลสัน (Doris Nicholson) ที่หอสมุดบอดเลียน (Bodleian) ได้ให้ความช่วยเหลืออย่างมากในการหาเอกสารต้นฉบับ ไกล์ด์วูแฮมมา ก็มี เอียน เฮย์เวิร์ด (Ian Heyward) และ ไนเจล ดัฟฟี (Nigel Duffy) ผู้ช่วยวาดแผนที่ และ เดวิด บูลเบค (David Bulbeck) จูลี กอร์ดอน (Julie Gordon) โดโรธี แมคอินทอช (Dorothy McIntosh) คริส รอดเจอร์ส (Kris Rodgers) จู๊ด ชานาฮัน (Jude Shanahan) ตันเลย์เซง (Tan Lay-cheng) และ เอเวอลิน วินเบิร์น (Evelyn Winburn) ผู้ได้ให้ความช่วยเหลือที่หาค่ามิได้ในวิธีต่างๆ ที่หลากหลาย

บทที่ 1

ยุคการค้า 1400 – 1650

การค้ามีความสำคัญต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เสมอ เนื่องด้วยชัยภูมิพิเศษสุดเอื้อต่อการสัญจรทางทะเลและควบคุมเส้นทางเดินเรือทะเลระหว่างจีน (ตลาดการค้าสากลที่ใหญ่ที่สุดเกือบตลอดเวลาที่มีการบันทึกทางประวัติศาสตร์) และศูนย์ประชากรของอินเดีย ตะวันออกกลาง และยุโรป จึงเป็นธรรมชาติที่ดินแดนได้ลุ่มจะสนองตอบการกระตุ้นทุกประการจากการค้าสากลทางทะเล ผลผลิตของภูมิภาคนี้ กานพลู ลูกจันทน์เทศ ไม้จันทน์ ฝาง การบูร และเครื่องเทศได้ไปถึงตลาดโลก แม้แต่ในสมัยโรมันและสมัยราชวงศ์อื่น แล้วเหตุใดจึงจะเจาะจงว่าศตวรรษที่ 15 ถึง 17 เป็นช่วงเวลาที่ถูกรับการค้าครอบงำโดยเฉพาะ

ประการแรกการเฟื่องฟูอย่างต่อเนื่องของ “ศตวรรษที่ 16 อันยาวนาน” ซึ่งมีผลไม่เพียงต่อยุโรปและเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออกเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อจีน ญี่ปุ่น และอาหรับอินเดียด้วย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีบทบาทที่สำคัญเป็นพิเศษ สินค้าที่สำคัญที่สุด (ยกเว้นทองคำและเงิน) ของการค้าทางไกลที่แฟร์ร็องด์ โบรเดล (1979 II: 408) ยืนยันว่าจำเป็นต่อการสร้างระบบทุนเพื่อการค้า—พริกไทย กานพลู และลูกจันทน์เทศ—เริ่มต้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประการที่สอง ในช่วงเวลานี้ พ่อค้า ประมุข เมืองและรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีส่วนสำคัญในการค้าที่หลั่งไหลจากหรือผ่านภูมิภาคของตน ศูนย์กลางการค้าในดินแดนได้ลุ่มคือเมืองในเอเชีย เช่น หงสาวดี อูรยุธา พนมเปญ สอยอัน (ไฟโฟ) มะละกา ปัตตานี บรูไน ปาไซ อาเจะห์ บันเต็น จาปารา เกรซิก และ มะกัสซาร์ จนกระทั่งได้สูญเสียบทบาทที่สำคัญในการค้าทางไกลแก่หัวหาดที่ชาวยุโรปยึดได้ เช่น มะละกาของโปรตุเกส (ตั้งแต่ ค.ศ.1511) มะนิลาของ สเปน (ค.ศ. 1571) และโดยเฉพาะปัตตาเวียของฮอลันดา (ค.ศ.1619) เมืองเหล่านี้ได้เป็นศูนย์กลางของชีวิตทางเศรษฐกิจ อำนาจทางการเมือง และความสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของภูมิภาค

ประสบการณ์ของช่วงเวลาที่สำคัญนี้จะให้ความกระจ่างในวิวัฒนาการของสังคมตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่ ในบทนี้ ผมจะเสนอเรื่องยุคการค้าในมิติของเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเพียงมิติเดียวที่สามารถวัดและเปรียบเทียบกับส่วนอื่นๆ ของโลกได้ บทที่ตามมาจะให้รายละเอียดการเปลี่ยนแปลงในชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมือง การจัดระบบทางการค้า ระบบและค่านิยมด้านศาสนา และโครงสร้างของรัฐโดยทาบกับฉากหลังของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้านเศรษฐกิจตามแนวของโบรเดล ถ้าหนังสือเล่มที่หนึ่งว่าด้วยเรื่องโครงสร้างที่ฝังลึกของประวัติศาสตร์ เล่มที่

สองขั้วจากการคาดคะเนอันเป็นพื้นฐานไปสู่เหตุการณ์ทางการเมืองและการทหารที่ก่อให้เกิดความตื่นเต้นที่ระดับพื้นผิว บทสุดท้ายจะสำรวจวิกฤติการณ์ที่ครอบคลุมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในกลางศตวรรษที่ 17 และตรวจสอบผลกระทบยาวบางประการ

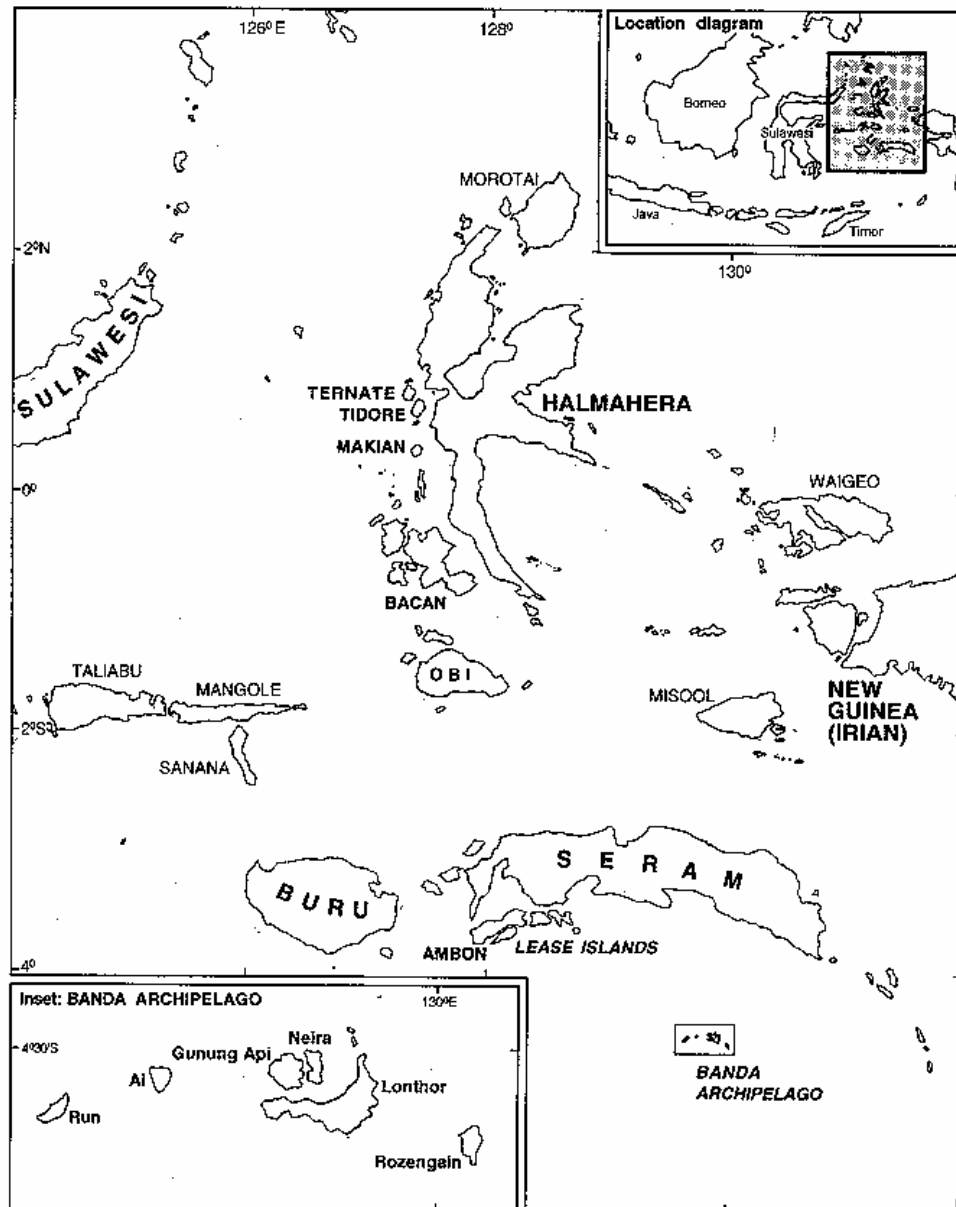
เครื่องเทศและพริกไทย

พ่อค้าชาวมาลากาว่าว่าพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของได้สร้างติมอร์เพื่อไม้จันทน์ และบันดาเพื่อเปลือกจันทน์เทศ และมาลากูเพื่อกานพลู และสินค้านี้ไม่เป็นที่รู้จักกันในที่อื่นใดในโลกเลยนอกจากในที่เหล่านี้

—Pires 1515: 204

ในภาพรวมของการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เครื่องเทศที่หล่อให้พ่อค้าจากอีกซีกหนึ่งของโลกมานั้นเป็นรายการสินค้าที่เล็กน้อยมาก อาหารที่ขนส่งในปริมาณมากๆโดยไม่บรรจุหีบห่อ เช่น ข้าว เหล้า และปลาสดหรือปลาแห้ง และ น้ำตาลเมา สิ่งทอ และ เครื่องโลหะ กินเนื้อที่ส่วนใหญ่ของเรือที่แล่นขั้วไขว้ท้องน้ำอันราบเรียบที่ชั้นหินซุนดา (Sunda shelf) เครื่องเทศมีความสำคัญเพราะทำกำไรให้มากที่สุดและพ่อค้าที่มาแสวงหาเครื่องเทศก็ได้นำสินค้าอื่นๆอีกมากมายมาขายท่าเรือและแหล่งผลิต ดังนั้นเครื่องเทศจึงมีบทบาทที่ไม่ค่อยจะได้สัดส่วนนักในการเจริญเติบโตของศูนย์กลางการค้า ในฐานะดัชนีวัฏจักรการค้า เครื่องเทศยังมีประโยชน์อื่นๆอีก ไม่เพียงแต่จะมีข้อมูลค่อนข้างมากเรื่องปริมาณและราคาเพราะได้สร้างความสนใจอย่างมากในยุโรป แต่กานพลู ลูกจันทน์เทศ และเปลือกจันทน์เทศ มีแต่ที่อินโดนีเซียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น ดังนั้นจำนวนที่ไปถึงยุโรปจะต้องผ่านเส้นทางเดินเรือตลอดทั้งเส้นจากมาลากูไปถึงเมดิเตอร์เรเนียน ในที่สุดเครื่องเทศ ซึ่งไม่เหมือนผลผลิตของป่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายๆชนิด สามารถนำมาปลูกเป็นแปลงขนาดใหญ่เพื่อการส่งออก เพื่อสนองความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไป

กานพลูที่ซื้อขายกันคือดอกตูมแห้งลักษณะคล้ายตะปูของพรรณไม้เขตร้อนที่มีใบเขียวตลอดปี มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Syzygium aromaticum* หรือ *Caryophyllus aromaticus* ต้นไม้เหล่านี้ต้นหนึ่งจะให้กานพลูถึง 35 กิโลกรัมในฤดูที่ผลผลิตสูงและจะขึ้นแต่ในมาลากู (หมู่เกาะมาลุกกะ) เท่านั้น จนเมื่อการผูกขาดได้สิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1770 เมื่อมีการรายงานโดยตรงครั้งแรกๆหลัง ค.ศ. 1500 ไม่นานนัก มีการปลูกกานพลูที่เกาะเล็กๆ เทรินาเต ดิเคอเร มาเกียน และ โมติร์ ที่อยู่ไม่ไกลฝั่งตะวันตกของฮัลมาเฮรา เท่านั้น และเพิ่งเริ่มจะมีการปลูกที่บาหลี ซึ่งเป็นเกาะขนาดใหญ่กว่า (Pires 1515: 214-19; Pigafetta 1524: 79) ในช่วงศตวรรษที่ 16 อุตสาหกรรมนี้ได้ขยายลง

แผนที่ 1 มาลูกู

ไปทางใต้ถึงอัมบอน และเซรัม และในศตวรรษที่ 17 หมู่เกาะทางใต้เหล่านี้ได้กลายเป็นศูนย์ผลิต
 กานพลูขนาดใหญ่ (แผนที่ 1)

ลูกจันทน์เทศเป็นเมล็ดและเปลือกจันทน์เทศคือส่วนที่หุ้มเมล็ดของต้นจันทน์เทศ ที่มีชื่อ
 วิทยาศาสตร์ว่า *Myristica fragrans* ซึ่งขึ้นที่กลุ่มเกาะเล็กๆ มีชื่อเรียกรวมกันว่าหมู่เกาะบันดาอยู่ทาง
 ใต้ของซารัม (ดูรูปที่ 1ก 1ข) มาจนถึงศตวรรษที่ 18

มีการกล่าวถึงกานพลูและบางครั้งก็กล่าวถึงลูกจันทน์เทศและเปลือกจันทน์เทศในบันทึก
 การค้าของไคโรและอเล็กซานเดรียตั้งแต่ศตวรรษที่ 10 (Goitein 1967: 253, 357; Ashtor 1969: 139
 – 40; Goitein 1973: 224 – 26, 257) แต่เครื่องเทศเหล่านี้ยังคงเป็นสินค้าที่หายากและแพงอย่างมาก

ในยุโรปจนถึงปลายศตวรรษที่ 14 ชาวจีนก็รู้จักการปลูกและปลูกจันทน์เทศตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง แต่ใช้เครื่องเทศเหล่านี้อย่างประหยัดก่อนศตวรรษที่ 15

จากนักภูมิศาสตร์จีน หวาง ต้าหยวน (1349, อ้าง Rockhill 1915: 259 – 60) เราทราบว่าเรือสินค้าจีนมาเยือนมาลากูในทศวรรษ 1340 เพื่อรับการปลูกปริมาณไม่มากนัก “ต้นการปลูกคลุมเนินเขาแต่ผลผลิตมีไม่มากนักในช่วงเวลาเดียวกัน” แต่ตรงกันข้ามกับรายงานของจีนที่มีขอบเขตกว้างขวางในช่วงที่ส่งกองเรือขนาดใหญ่ในความควบคุมของนายพลเรือเจิ้งเหอ (Zheng He/Cheng Ho) เมื่อต้นศตวรรษที่ 15 ไม่ได้กล่าวถึงมาลากูเลย ซึ่งแสดงว่าจีนมาเยือนช่วงระยะก่อนข้างต้นในศตวรรษที่ 14 นี่ก็ตรงกันกับเรื่องที่ชาวเกาะเตรินาเต และชาวเกาะดีโคเร บอกแก่พวกโปรตุเกส ว่าบรรพบุรุษของเขาได้เรียนรู้ถึงคุณค่าของการปลูกเป็นครั้งแรกจากชาวจีนที่เดินเรือมาจากทางเหนือ คนจีนเหล่านี้เป็นพวกแรกที่มาเยือนเกาะของเขา ต่อมาชาวชวาและมลายูก็ได้ทำเช่นเดียวกันโดยเดินทางมาจากทางใต้ และชาวจีนก็หยุดไปไม่ได้มาอีก (Galvão 1544: 79 – 81; Barros 1563 III, i: 577 – 79) แม้ว่าภาษาเตรินาเตจะมีคำสำหรับ การปลูก แต่ภาษามลายู (และภาษาชวา ภาษามะกัสซาร์ และ ภาษาตากาล็อก) ใช้คำภาษาจีน *เจ็งเกห์*¹ (cengkeh) สำหรับ ตะปู คนที่พูดภาษามลายูใช้คำนี้แล้วใน ค.ศ. 1500 (Pigafetta 1524: 72, 83; Edwards and Blagden 1931: 725) ซึ่งเป็นรายละเอียดที่ช่วยยืนยันการเปลี่ยนแปลง ราวๆ ค.ศ. 1400 จากการที่จีนซื้อการปลูกโดยตรงจากมาลากู เปลี่ยนมาเป็นซื้อผ่านพ่อค้าคนกลางชาวมลายูและชวา หากพิจารณาถึงผู้อพยพชาวจีนและผู้หลบหนีจากคณะสำรวจของเจิ้งเหอ ที่มีส่วนช่วยการค้าของ อินโดนีเซีย ก็ไม่น่าประหลาดใจถ้าพ่อค้าชาวมลายูและชาวชวาเหล่านี้มักเป็นเชื้อสายของชาวจีน (Reid 1992: 181 – 98)

การส่งออกเครื่องเทศของมาลากูไปยังจีนและยุโรปพุ่งสูงขึ้นอย่างฉับพลันราวๆ ค.ศ. 1400 และเติบโตขึ้นอย่างช้าๆตลอดศตวรรษที่ 15—แต่อาจซ่อนภาวะถดถอยและความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจในทศวรรษหลังๆ (ดูข้างล่าง) รูปแบบนี้ควรจะเทียบกับหลักฐานที่เราได้จากมาลากู แม้ว่าโดเม ปิเรส (1515: 219) จะไม่ได้เขียนหมู่เกาะเหล่านี้ แต่เขาก็ได้ข้อมูลมาว่าราวๆ ค.ศ. 1500 ต้นการปลูกจีนเป็นไม้ป่าไม่มีใครสนใจอยู่ในส่วนที่ลึกเข้าไปของเกาะบาจัน และได้กลายมาเป็นไม้ที่มีการเพาะปลูกและเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วที่นั่น “ในแบบเดียวกันกับที่ลูก พลัมป่ากลายมาเป็นลูกพลัมสวน และมะกอกป่ากลายมาเป็นมะกอกสวน” ตัวเลขของเขาสำหรับการผลิตประจำปี “ตามปกติ” ของเกาะต่างๆดูเหมือนจะสูงเกินกว่าจะเป็นไปได้ เช่นเดียวกับการประเมิน

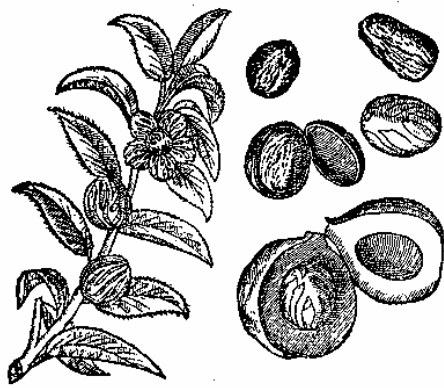
¹ *Zhi jia* ในภาษาจีนกลาง แต่ *zhen ga* ในภาษาถิ่น มินนาน ในมณฑลกว่างตุ้ง และ เซียเมน (ฮัวเถา)

² รวมกันแล้วเป็นการปลูกและปลูกจันทน์เทศอย่างละ 1000 ต้นและปลูกจันทน์เทศ 180 ต้น (Pires 1515: 206, 213, 217) ตัวเลขเช่นนี้อาจได้มาจากการรวมผลผลิตที่ได้มากที่สุดของแต่ละเกาะเข้าด้วยกัน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วไม่สม่เสมออย่างมากทีเดียว แต่ การประเมินผลผลิตการปลูก 6000 บิสาร์ ของ Pires ดูเหมือนจะเป็นที่ยอมรับกัน Rebello ให้ตัวเลขเดียวกันใน ค.ศ. 1570 และ Reyer Cornelisz (จากหลักฐานของโปรตุเกส) ก็

ผลผลิตอื่นๆ ตัวเลขของปีเรสอาจจะเกินจริงไปเพราะรูปแบบตามธรรมชาติของการเก็บเกี่ยวที่ได้ผลอุดมสมบูรณ์เต็มที่ทุกๆ 4 ปี (Galvão 1544: 137; van den Broecke 1634 I: 68; Knaap 1987: 229) ความไม่สม่ำเสมอที่เกิดจากสงครามตามเส้นทางเครื่องเทศ และความโน้มเอียงของประมุขที่เป็นคู่แข่งกันจะยุบเกินจริงเรื่องส่วนของผลผลิตที่สามารถส่งมอบให้ได้ แต่การประเมินการค้าโดยชาวโปรตุเกสในมะละกา (Araujo 1510: 29 – 30) ชวนให้คิดว่าการส่งออกกานพลูพุ่งขึ้นถึงระดับที่สูงเป็นพิเศษก่อนความยุ่งเหยิงที่เกิดจากโปรตุเกสซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นในอินโดนีเซียตะวันออกจนกระทั่ง ค.ศ. 1512 เมื่อถึงตอนนั้น มาลากู ก็สามารถสนองความต้องการกานพลูและลูกจันทน์เทศทั้งหมดของโลก ดังนั้นสิ่งที่ทำให้เกิดการผันแปรที่สำคัญก็คือการสงครามและความละโมภตามเส้นทางการค้า

อันโดนีโย ปีกาเฟ็ตตา (1524: 79) ได้ไปเยือนดีโคเร ซึ่งเป็นหนึ่งในหมู่เกาะที่ผลิตกานพลูที่เก่าแก่ที่สุด ที่นี้เขาได้รับรู้มาก่อนที่พวกมุสลิมเริ่มมาที่ เตร์นาเต และดีโคเร ซึ่งเขาประมาณว่าคงราวๆ ค.ศ. 1470 ชาว โมลุกกะ “ไม่ได้สนใจกานพลู” แท้ที่จริงแล้วเรารู้ว่าชาวซาวราวมทั้งชาวมุสลิมบางคนคงจะต้องเดินเรือไปโมลุกกะเพื่อไปแสวงหากานพลู อย่างน้อยก็ตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 14 เนื่องจากมีการอ้างว่ามาลากู และอัมบนเป็นเมืองขึ้นของมัชปาหิต (*Nagara-kertagama* 1365: 17; Pires 1515: 174) และมีชื่อของกษัตริย์กึ่งมุสลิมบางองค์บันทึกอยู่ในพงสาวดารของเตร์นาเต (de Clercq 1890: 148 – 49) แต่ปีกาเฟ็ตตาอาจถูกในส่วนที่ว่าอิทธิพลชาว-อิสลามที่ต่อเนื่องกันมา ซึ่งชาวเตร์นาเตอ้างว่าได้ให้การผลิตเหรียญกษาปณ์ การเขียน ศาสนา คนตรี กฎหมาย “และสิ่งที่ดีอื่นๆที่พวกเขา” (Galvão 1544: 105) ดูเหมือนเพิ่งจะเริ่มในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 15 เท่านั้น (เพิ่งอ้าง: 83 – 85; Pires 1515: 213; de Clercq 1890: 148 – 49) แม้ว่าเราจะรู้เรื่องบันดาน้อยกว่าแต่ดูเหมือนว่าหมู่เกาะนี้จะมีพ่อค้าชาวซาวราวมุสลิมมาเยือนอย่างสม่ำเสมอมากกว่าพวกเกาะกานพลูจนเมื่อไม่นานมานี้ ลูโดวิโก เด วาร์เทมา (1510: 244) ผู้อ้างว่าได้มาเยือนเกาะเหล่านี้ใน ค.ศ. 1505 แต่อาจอาศัยข้อมูลเก่ามือสอง กล่าวถึงพวกบันดานว่าเป็นชาวปาผู้ไม่มีศาสนา “เหมือนสัตว์” ผู้เพียงแต่ไปเก็บลูกจันทน์เทศจากต้นไม้ที่ขึ้นตามธรรมชาติในป่าเมื่อต้องการ ปีเรส (1515: 206 – 07) และ บาร์โบซา (1518 II: 197) รายงานว่าในหมู่ชาวบันดาสองสามพันคนนั้น พวกที่อยู่ตามริมฝั่งทะเลมีพวกมุสลิมปะปนอยู่ด้วย และลึกเข้าไปก็จะเป็นพวกนับถือผีและวิญญาณ ปีเรสเสริมว่าการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามเพิ่งเริ่มในทศวรรษ 1480 เท่านั้น และกล่าวว่าผ้าที่พ่อค้าชาวซาวราและมลายูนำมา ยังเป็น “สิ่งแปลกใหม่มากสำหรับพวกเขา”

เช่นเดียวกันใน ค.ศ.1599 การประเมินที่ใกล้ความเป็นจริงมากกว่าได้แก่ของ Pigafetta (1521) และ Coen (1614) คือ 460 ตันต่อปี ขณะที่การประเมินของ VOC สำหรับพื้นที่ อัมบนที่การผลิตได้ย้ายไป อยู่ระหว่าง 200–300 ตันในช่วง ค.ศ.1620 - 50 (Meilink- Roelofs 1969:352 – 53; Knaap 1987: 13, 20, 233 – 34)

รูปที่ 1ก ลูกจันทน์เทศ

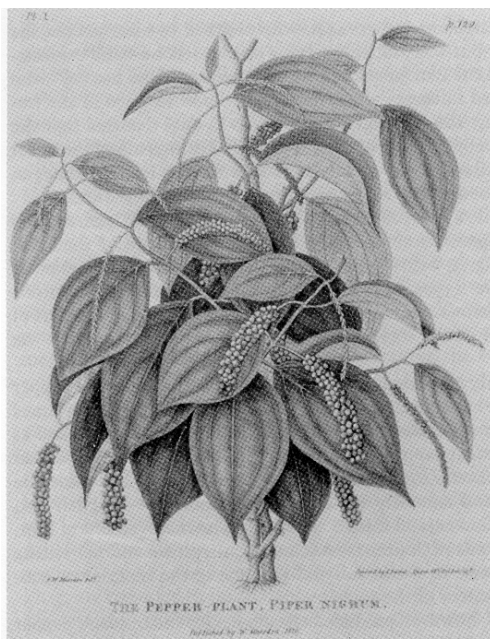
รูปที่ 1ข ชาวบันดานาลูกจันทน์เทศมาขายพ่อค้าชาวฮอลันดา ค.ศ. 1599 ภาพพิมพ์โดยช่างในฮอลแลนด์

ดังนั้นจึงมองดูพวกพ่อค้าเหล่านี้ด้วยความยำเกรงราวสิ่งปาฏิหาริย์ ถึงแม้ว่าหลักฐานตัวเลขของยุโรป (รูปที่ 3 ข้างล่าง) ที่แสดงว่าการส่งออกเครื่องเทศเริ่มต้นแต่แรกในทศวรรษ 1390 ข้อมูลของพื้นที่นี้แสดงให้เห็นการเติบโตอย่างแข็งแกร่งประมาณ ค.ศ. 1470 ซึ่งตรงกับกาเบียงของเมืองท่ามะละกา และเป็นที่น่าพอใจที่เพื่อบริการสินค้าแก่ตลาดเอเชียมากกว่าตลาดยุโรป

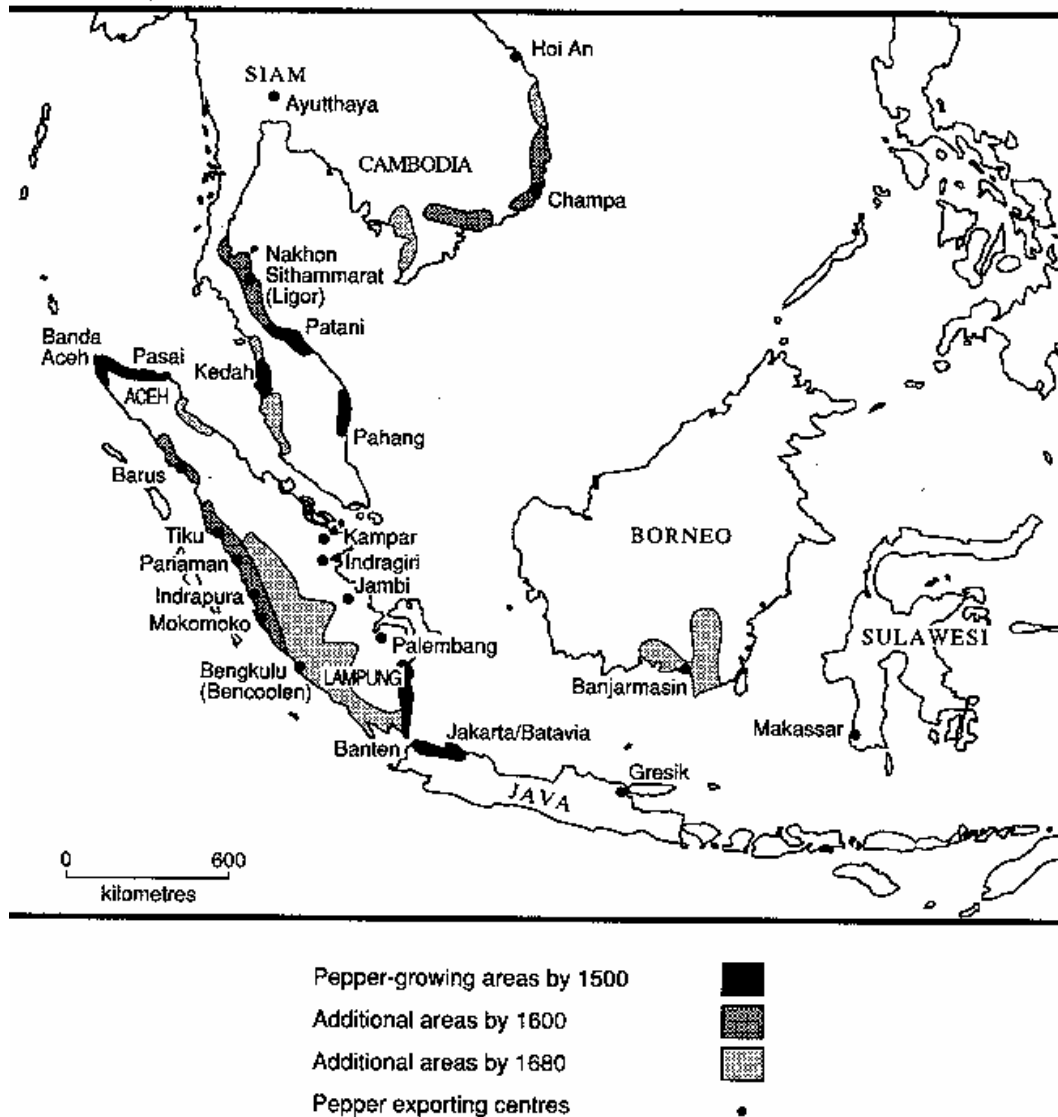
ถึงแม้ว่าราคาจะเพียงเศษเสี้ยวของเครื่องเทศจากมาลาญ พริกไทยก็ยังคงมีความสำคัญยิ่งต่อภาพเศรษฐกิจเพราะว่ามีปริมาณส่งออกเป็นสิบเท่า ในศตวรรษที่ 16 และ 17 พริกไทยจัดอยู่ในสินค้าส่งออกอันดับสำคัญที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยิ่งกว่านั้นยังเป็นพืชเศรษฐกิจที่ปลูกเพื่อตลาดโดยเฉพาะซึ่งชาวไร่จะต้องตัดดินใจปลูกและเอาใจใส่ดูแลเป็นเวลาสามปีก่อนจะได้ผลผลิตครั้งแรก เพราะต้องใช้เวลาและเงินทุนมาจากพืชอื่นๆ การที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

นับแสนเข้ามาข้องเกี่ยวกับการปลูกพริกไทยส่งตลาด เพื่อสนองความต้องการของโลกเป็นผล
ประการหนึ่งที่ปรากฏอย่างชัดเจนที่สุดของช่วงที่การค้าเฟื่องฟู

แต่พริกไทยก็มีการผลิตที่อื่นด้วย พริกไทยกลมหรือพริกไทยดำ (*Piper nigrum*) สินค้าที่
สำคัญเป็นพืชประจำถิ่นของรัฐเกรละ (Kerala) ที่ชายฝั่งมาลาบาร์ในอินเดียตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่ง
ยังคงเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักเดินทางชาวยุโรปและอาหรับว่าเป็น “เมืองพริกไทย” (รูปที่ 2) ใน
ศตวรรษที่ 12 หลักฐานของจีนเริ่มกล่าวว่าพริกไทยเป็นผลิตผลของชาว แม้ว่าจะมีบันทึกต่อท้าย
รายงานการเดินทางของ โจว จูกั๋ว (1250: 223) เตือนว่า “บางคนกล่าวว่าพริกไทยส่วนมากมาจาก
มาลาบาร์ . . . และว่าผลผลิตที่พ่อค้าต่างชาติซื้อในชวามาจากมาลาบาร์” (cf. Wheatley 1959: 100 –
01) ไม่มีการพูดถึงพริกไทยในบรรดาผลิตผลของศรีวิชัย หรือว่ามีปลูกในสุมาตราตอนที่มีมาร์โค
โปโล (1292) หรือ อิบิน บัตตูตา (1355) ไปเยือน เนื่องด้วยนักสังเกตการณ์ชาวจีนในทศวรรษ
1400 รายงานว่ามีพริกไทยในสุมาตราตอนเหนือ (Ma Huan 1433: 118; Rockhill 1915: 155 – 56)
อาจเป็นไปได้ว่านำเข้ามาที่นั่นจากอินเดียหรือชวาก่อนหน้านั้นไม่นานนัก พริกไทยขึ้นได้ดีมากในสุ
มาตราจนรายงานแรกของโปรตุเกส ประเมินว่าปาไซเพียงแห่งเดียวก็ผลิตได้ครึ่งหนึ่ง (1400 –
1800 ตัน) ที่มาลาบาร์ผลิต ปีเรสคิดว่ามีเมืองท่าเปดิร์ ของสุมาตราที่อยู่ติดกันครึ่งหนึ่งเคยผลิตได้
มากกว่านี้ แม้ว่าในสมัยนั้นจะได้ผลผลิตเพียง 500 ตัน (Pires 1515: 82, 140, 144) ตัวเลขของปี
เรสสำหรับผลผลิตพริกไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมแล้วเกือบ 2500 ตัน เทียบกับ 3600 ตัน
จากชายฝั่งมาลาบาร์ มาจนกระทั่งราวๆ ค.ศ.1530 พริกไทยเหล่านี้ส่วนใหญ่หากไม่อยู่ในดินแดน
ได้ลมนักจะถูกขนขึ้นไประหว่างเหนือเพื่อส่งให้ตลาดจีนที่มีขนาดใหญ่มาก

รูปที่ 2 ต้นพริกไทย จากหนังสือของมาร์สเด็น ค.ศ. 1783

แผนที่ 2 การขยายการปลูกพริกไทย

ระหว่างศตวรรษที่ 16 การผลิตพริกไทยขยายทั้งในอินเดียและทั่วทั้งอินโดนีเซียเพื่อสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้น จากมาลาบาร์ต้นพริกไทยแพร่ไปทางเหนือเข้าไปในกัณนารา (Kannara) จากสุมาตราตอนเหนือก็แพร่ลงไปทางฝั่งทะเลตะวันตกของเกาะ เข้าไปยังใจกลางมินังกาเบาและข้ามไปยังคาบสมุทรมลายู (แผนที่ 2) ส่วนอินเดียนั้นเมื่อประมาณ ค.ศ.1500 เป็นผู้จัดหาพริกไทยให้ทั่วทั้งยุโรปและตะวันออกกลาง แต่หกสิบปีต่อมา ชาวโปรตุเกสซื้อพริกไทยส่วนใหญ่จากดินแดนใต้ลม ขณะที่การฟื้นฟูเส้นทางเดินเรือผ่านทะเลแดงนำสินค้าส่วนใหญ่มาจากสุมาตรา ในศตวรรษที่ 17 การแข่งขันอย่างดุเดือดระหว่างผู้ซื้อชาวฮอลันดา อังกฤษ จีน และโปรตุเกสรวมกันอยู่ที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การผลิตในอินเดียแพงกว่าร้อยละ 50 และอินเดียสูญเสียความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์สำหรับตลาดยุโรปไปเพราะการริเริ่มใช้เส้นทางเดินเรืออ้อมแหลมกูโดโฮป อินเดียเองก็นำเข้าพริกไทยจากอินโดนีเซียในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 (Glamann 1958: 81, 85;

Arasaratnam 1986: 107) แม้ว่าบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษจะอยู่ในที่ตั้งที่ไม่มั่นคงเท่ากับบริษัทของฮอลันดาในดินแดนอินโดนีเซีย พริกไทยสามในสี่ส่วนของบริษัทอังกฤษก็ได้มาจากหมู่เกาะในทศวรรษ 1660 และ 1670 (Glamann 1958: 84; Chaudhuri 1978: 527 – 29) เราคงต้องสรุปว่าการเพิ่มขึ้นเกือบทั้งหมดในตลาดสากลได้มาจากผลผลิตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งจะต้องเพิ่มขึ้นสองถึงสามเท่าในช่วงเวลาหนึ่งร้อยปีหลัง ค.ศ.1520

การประมาณการในศตวรรษที่ 17 มีจำนวนมากขึ้นและอาศัยข้อมูลที่เชื่อถือได้มากกว่าของปีเรส ประมาณ ค.ศ. 1600 สุมาตรา คาบสมุทรมลายู และชวาตะวันตก รวมกันผลิตได้มากกว่า 4500 ตัน ในจำนวนนี้ บันเต็นเพียงแห่งเดียวรับภาระผลิต 2000 ตันในปีปกติ พื้นที่ที่เพิ่มขึ้นระหว่าง ค.ศ.1610 – 70 อยู่ในสุมาตรา ศูนย์บางแห่งก็อยู่ในคาบสมุทรมลายู (เกดะห์ ปัตตานี สงขลา ปะหัง) และบันจาร์มาชินทางใต้ของบอร์เนียว ผลผลิตทั้งหมดคงจะมากกว่า 6000 ตันในค.ศ.1630 และมากกว่า 8000 ตันเมื่อผลผลิตสูงสุดใน ค.ศ.1670 โดยไม่คิดเพื่อศูนย์เล็กๆ ที่ชาวยุโรปไม่ค่อยได้ให้ความสนใจ (Reid 1990: 17 – 19) เมื่อถึงทศวรรษ 1650 ชาวฮอลันดาและชาวอังกฤษซื้อพริกไทยอินเดียน้อยมาก เนื่องด้วยผลผลิตที่ราคาถูกลงกว่าของอินโดนีเซียซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์ (Glamann 1958: 81, 84)

การค้าเริ่มเดินทางประมาณ 1400

เราได้เรียนรู้ว่าในการที่จะควบคุมหาสมุทรสีฟ้าผู้คนจะต้องประกอบการค้าและพาณิชย์ แม้ว่าบ้านเมืองของพวกเขาจะกันดาร . . . ผืนแผ่นดินทั้งหมดในท้องทะเลรวมตัวกันเป็นหนึ่ง และเลี้ยงดูสิ่งมีชีวิตทั้งมวลด้วยความรัก ในรุ่นก่อนๆชีวิตไม่เคยอุดมสมบูรณ์เช่นในทุกวันนี้

—สุลต่านมันซูร์ แห่ง มะละกา ถึงกษัตริย์แห่งริวกิว 1 กันยายน

ค.ศ. 1468 ใน Kobata and Matsuda 1969: 111

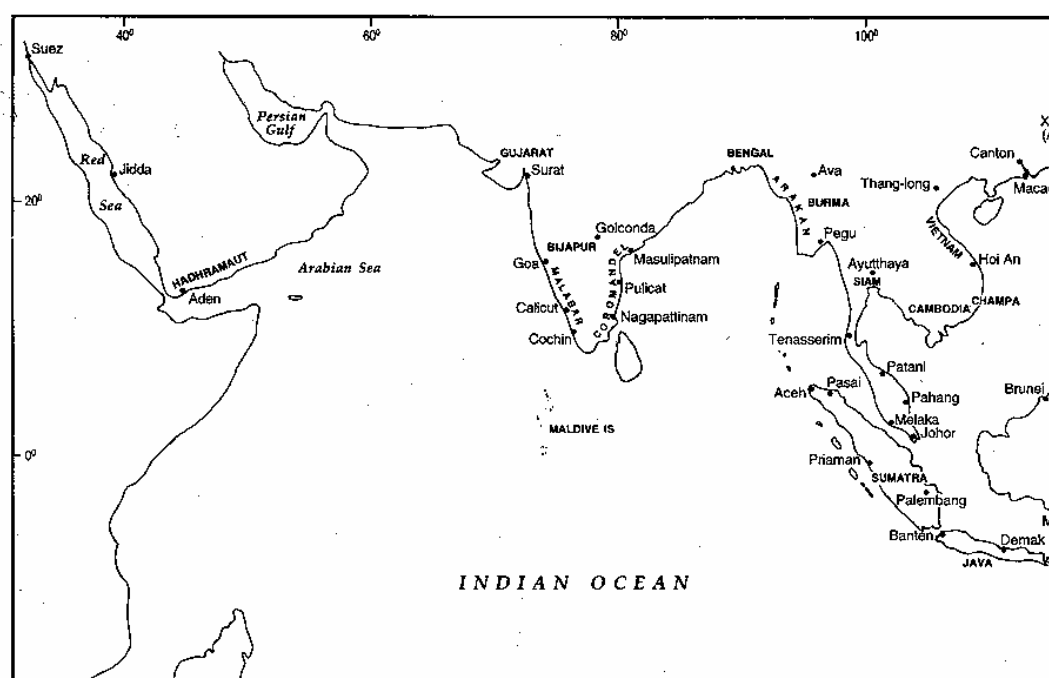
ความต้องการผลผลิตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เคยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมาก่อนโดยเฉพาะที่เป็นผลมาจากช่วงของความเจริญรุ่งเรืองหรือช่วงของความอดทนที่จะค้าขายกับจีน การค้าสมัยราชวงศ์ถังได้มีส่วนอย่างมากในการกระตุ้นความเจริญของศรีวิชัยในศตวรรษที่ 8 และ 9 กิจกรรมการค้าสมัยราชวงศ์ซ่งซึ่งเสริมผลของสงครามครูเซดที่ทำให้ชาวยุโรปต้องการสินค้าฟุ่มเฟือยจากโลกตะวันออกมากขึ้น ช่วยส่งเสริมความรุ่งเรืองของมณฑลปาหิตในการทำนองเดียวกันในศตวรรษที่ 13 แต่อย่างไรก็ตาม การค้าทางทะเลมีช่วงที่เงียบสงบอย่างเด่นชัดเกือบหนึ่งร้อยปีก่อน ค.ศ. 1370 เมื่อความเป็นปฏิปักษ์ต่อกันของชาวคริสต์และมุสลิม ในลิแวนต์ (Levant/ดินแดนแถบตะวันออกของทะเลเมดิเตอร์เรเนียน) และ “สันติภาพของมองโกล” ในเอเชียกลางได้เปลี่ยนการค้าจากเส้นทางเดินเรือในทะเลไปเป็นการเดินทางทางบกอันยากลำบากของกองคาราวาน คือตาม

“เส้นทางสายไหม” จากจีนไปยังทะเลดำ (แผนที่ 3) การระบาดของกาฬโรคครั้งใหญ่เมื่อ ค.ศ. 1346 – 48 และการลดลงของประชากรอันเป็นผลตามมาได้ลดความต้องการสินค้าแปลกๆจากต่างประเทศในซีกโลกเหนือลงไป การค้าที่เทียบกันแล้วลดลง สะท้อนให้เห็นจากปริมาณของซากเศษเครื่องถ้วยชามจีนที่พบน้อยมากในช่วงเวลานี้ที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตรงข้ามกับที่พบเป็นจำนวนมากหลัง ค.ศ. 1400

ก่อนศตวรรษที่ 17 เป็นที่แน่นอนว่าจีนเป็นตลาดที่สำคัญที่สุดสำหรับสินค้าจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาร์โค โปโล (1298: 209) ยืนยันว่าเรืออิตาลีหนึ่งลำที่อเล็กซานเดรีย จะเท่ากับมีเรือบรรทุกเครื่องเทศร้อยลำเทียบเท่าที่ไซดอน (จางโจว) เมืองท่าของจีน แม้ว่าอินเดียมีความสำคัญเกือบเท่าเทียมกันในฐานะคู่ค้าสำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ปรากฏว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันในนโยบายการค้าทะเลใต้ของจักรพรรดิจินเป็นสาเหตุที่เด่นชัดมากของการหยุดชะงักในการค้าต่างประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จินในสมัยราชวงศ์หมิงได้เริ่มขยายความมั่งคั่งและประชากรตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 14 มาเป็นเวลาสองศตวรรษ ผลกระทบของการขยายนี้ต่อการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้เป็นไปได้โดยอัตโนมัติ เพราะการที่ราชวงศ์หมิงประกาศห้ามค้าแล้วซ้ำอีกเรื่องการค้าโพ้นทะเลมิได้มีผลเช่นเดียวกันหมด แต่ดูเหมือนจะไม่มีข้อสงสัยเลยว่ากองเรือที่จักรพรรดิหย่งเล่อ (Yongle) แห่งราชวงศ์หมิง (1402 – 24) ส่งไปเพื่อการค้า 6 ครั้ง รวมทั้งการขยายตัวของจินในช่วงเวลาเดียวกันไป ยังเวียดนามและพม่า ทำให้ความต้องการผลิตผลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มขึ้นอย่างมาก ถ้าหากจะต้องเจาะจงเลือกช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งว่าเป็นจุดเริ่มต้น “ยุคการค้า” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การส่งผู้แทนการค้าของจินคณะแรกในความควบคุมของนายพลเรือเจิ้งเหอ ผู้เป็นขันทีใน ค.ศ. 1405 น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่เหมาะสมที่สุด

ไม่ต้องสงสัยเลยว่าคณะเดินเรือสำรวจได้กระตุ้นการผลิตพืชผลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อตลาดในประเทศจีน เทียนหุ่กั๋ง (1981) ได้ชี้ให้เห็นว่าผลิตผลที่สำคัญของการค้าในทะเลจีนใต้—พริกไทยและฝาง—ส่งไปยังจินในปริมาณมากจนเป็นครั้งแรกที่ของเหล่านี้ได้กลายเป็นสินค้าที่บริโภคกันเป็นจำนวนมากในศตวรรษที่ 15 และมีอยู่เต็มคลังสินค้าของรัฐบาล จนต้องนำมาใช้จ่ายเป็นค่าจ้างบางส่วนแก่เจ้าหน้าที่และทหารหลายแสนคน คณะสำรวจเหล่านี้ อาจเป็นผู้นำต้นพริกไทยอินเดียมายังสุมาตราตอนเหนือและมีส่วนทำให้การผลิตพริกไทยของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เติบโตอย่างรวดเร็วสำหรับตลาดในจีน และอาจมีอิทธิพลให้การส่งออกเครื่องเทศจากมาลูปูเพิ่มขึ้นอย่างมากราวๆ ค.ศ.1400 เมืองค้าขายเช่นอยุธยา มะละกา ปาไซ บรูไน เกรซีก์ และ เคมะกั เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาได้ในตอนต้น ส่วนหนึ่งก็เพราะเป็นฐานของกิจกรรมของจินในต้นศตวรรษที่ 15 การเปลี่ยนแปลงนโยบายของจักรพรรดิหมิงอย่างกระตือรือร้น ได้ทิ้งชุมชน

แผนที่ 3 เครือข่ายการค้าในมหาสมุทรอินเดีย

พ่อค้าชาวจีน (มักจะเป็นมุสลิม) ที่สำคัญไว้หลายแห่งตามศูนย์ถ่ายสินค้าที่กำลังเริ่มเติบโตขึ้นในภูมิภาค

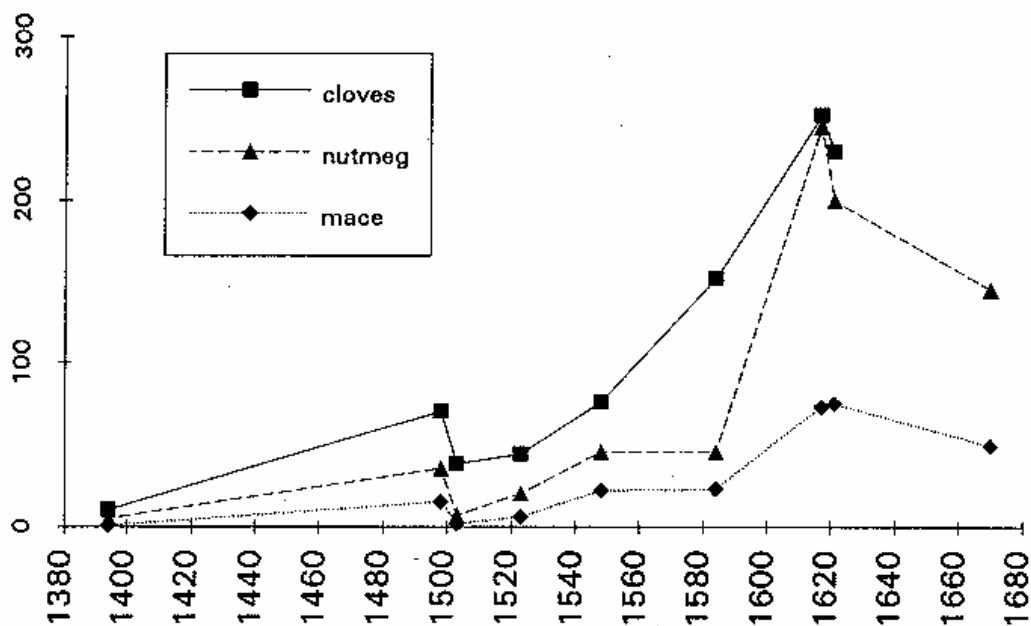
การโจมตีและยึดครองเวียตนาบในช่วงระยะสั้นๆ (1406 – 27) อีกทั้งการขยายอาณาเขตเข้าไปในรัฐฉานตอนเหนือและยึดครองในช่วงเวลาที่ยาวนานกว่า ทำให้จีนสามารถขยายการผลิตเงิน ทองคำ และแร่อื่นๆจากเหมืองในพื้นที่เหล่านี้ จำนวนกันว่าการผลิตเงินของจีนได้เพิ่มขึ้นอย่างมากอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเข้าครองพื้นที่เหล่านี้ จีนได้เงินปริมาณสูงสุด 36 ล้านต่อปีในต้นศตวรรษที่ 15 ซึ่งแตกต่างอย่างชัดเจนกับปริมาณเพียง 4 ล้านในหนึ่งศตวรรษหลังจากนั้น (Deyell 1983: 224 – 24; Moloughney and Xia 1989: 56 – 57) แม้ว่ากองเรือของจีนจะมีได้มาเยือน แต่พวกเขาก็ยังรู้สึกได้ถึงแรงกระตุ้นอันมีชีวิตชีวาของการค้าทางทะเล เย่ (Ye) เมืองท่าใหม่ (ทางใต้ของเกาะตะมา) เปิดใน ค.ศ. 1438 และ สมัยของพระนางเซ่งสอบูที่ หงสาวดี (1453 – 72) ได้เริ่มยุคที่พ่อค้าจากแดนไกล “มากขึ้นเป็นจำนวนมาก เครื่องนุ่งห่มแปลกๆมีอยู่มากมาย และผู้คนมีเสื้อผ้าดีๆและเจริญรุ่งเรืองมากเหลือเกิน” ตามที่บันทึกในพงศาวดารมอญ (Lieberman 1984: 22)

รูปแบบของจีนคือการเพิ่มประชากร การขึ้นราคา และความต้องการที่เพิ่มขึ้นในสินค้าต่างประเทศแปลกๆก็เกิดขึ้นเหมือนกันอย่างน่าประหลาดกับยุโรปที่เพิ่งฟื้นจากความสยดสยองของมฤตยูดำ (Black Death) ใน ค.ศ. 1345 เวนิสได้ลงนามในสัญญาการค้ากับประมุขวงศ์ มามิลูก (Mamluke) แห่งอียิปต์ แม้ว่าช่วงระยะเวลาหนึ่งกองเรือที่ไปยังเมืองอเล็กซานเดรียทุกปีต้องชะงักเพราะสันตะปาปาคัดค้านอย่างต่อเนื่องห้ามค้าขายกับพวกซาราเซนที่เป็นศัตรู ในปลายศตวรรษที่ 14 พวกมามิลูกได้รวมกำลังกันเข้าควบคุมเส้นทางกองคาราวานที่ไปยังเบรุต และดามัสกัส รวมทั้งอเล็กซานเดรีย การเริ่มมีความสงบและความปลอดภัยสำหรับกองคาราวานที่นำ

สินค้าเอเชียไปยังเมดิเตอร์เรเนียนจากเมืองท่าในทะเลแดงและอ่าวเปอร์เซียเกิดขึ้นพร้อมกันกับการล่มสลายของเส้นทางสัญจรทางบกในเอเชียกลาง ดังนั้นสองทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 14 ก็ได้เห็นการค้าเฟื่องฟูในเวนิส และการเริ่มต้นของความมั่งคั่งสมบูรณ์ของพวก*การิมิ* (*karimi*) หรือพ่อค้าเครื่องเทศแห่งโคโรผู้ได้สะสมทรัพย์สมบัติมหาศาลจากการค้าขายผลผลิตแปลกๆของอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Lapidus 1967: 121 – 26; Ashtor 1976: 325 – 28)

ถึงแม้ว่าตลาดยุโรปจะไม่ใหญ่นักสำหรับผลิตผลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็ได้ให้ตัวเลขที่ดีที่สุด ข้อมูลอย่างเป็นระบบเรื่องปริมาณเครื่องเทศจากมาลุกที่นำเข้ามายังยุโรปเริ่มตั้งแต่ช่วง ค.ศ. 1300 ถึง ค.ศ.1404 เมื่อตัวแทนการค้าชาวอิตาลีเขียนรายงานสินค้าผลผลิตจากตะวันออกที่ส่งมาทุกปีจากอเล็กซานเดรียและเบรุต อันเป็นท่าเรือของพวกมามิลูกไปยังเวนิส เจนัว และบาร์เซโลนา ถึงแม้ว่าบันทึกนี้ไม่ค่อยปะติดปะต่อกันจนไม่สู้จะมีประโยชน์เท่าใดนักสำหรับช่วงเวลาส่วนใหญ่ของศตวรรษที่ 15 แต่ก็สามารถรวบรวมรายการได้เป็นชุดๆ ซึ่งค่อนข้างจะคงที่ตั้งแต่ ค.ศ. 1496 ซึ่งครอบคลุมผลกระทบจากการที่โปรตุเกสเข้ามามีบทบาทในการค้านี้ สิ่งที่น่าประหลาดเมื่อได้นำข้อมูลเหล่านี้มาเฉลี่ยและพิจารณาปรับเพื่อรายงานที่ขาดหายไป ก็คือการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในศตวรรษ 1390 ถึงระดับราวๆ 30 ตันสำหรับกานพลู และ 10 ตันสำหรับลูกจันทน์เทศในช่วง ค.ศ.1399 – 1405 และการเพิ่มอย่างช้าๆ (แน่นอนว่าคงจะมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นๆลงๆอย่างรุนแรงที่เราไม่สามารถจะติดตามได้อีกแล้ว) ในศตวรรษที่ 15 จนถึงปลายศตวรรษ อยู่ที่ระดับ 75 ตันสำหรับกานพลู 37 ตันสำหรับลูกจันทน์เทศ และ 17 ตันสำหรับเปลือกจันทน์เทศ (Ashtor 1979; Wake 1979; Reid 1900; ดูรูปที่ 3)

การค้าที่เจริญรุ่งเรืองนี้จะคงไปอย่างฉับพลันตั้งแต่ ค.ศ. 1499 เพราะเรือโปรตุเกสเข้ามาถึงมหาสมุทรอินเดีย พวกโปรตุเกสจมหรือปล้นเรือบรรทุกเครื่องเทศทุกลำที่สามารถจะทำได้ ไม่มีเครื่องเทศของพวกมามิลูกไปถึงท่าเรืออิตาลีผ่านไปทางตะวันออกกลางเลยเกือบตลอดช่วง ค.ศ. 1502 และ 1520 เพื่อความเป็นธรรมจะต้องกล่าวว่ามีกระชกเป็นช่วงสั้นๆ ด้วยสาเหตุอื่นๆบ้างเหมือนกัน รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างเวนิสกับพวกออตโตมาน (Ottoman) ใน ค.ศ. 1499 และกับอียิปต์ระหว่าง ค.ศ.1505 และ 1508 และความไม่มั่นคงของระบอบการปกครองของพวกมามิลูกก่อนพวกออตโตมานพิชิตอียิปต์ใน ค.ศ. 1517 (Lane 1933: 13 – 14; Magalhães-Godinho 1969: 701 – 02, 713 – 28) แต่สาเหตุสำคัญที่สุดที่ทำให้สินค้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ส่งมายังยุโรป (และอาจจะเป็นอินเดียด้วย) มีปริมาณต่ำมากในสามทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 16 ก็คือ ความสูญเสียที่เกิดขึ้นแก่ชาวมุสลิมที่ตั้งตัวเป็นผู้จัดส่งสินค้า และกับเมืองท่าในมหาสมุทรอินเดียด้วยน้ำมือของพวกโปรตุเกส พวกโปรตุเกสเองได้นำสินค้ามายุโรปไม่ถึงหนึ่งในสี่ของปริมาณที่กองเรือมุสลิมเคยนำมาจนกระทั่งยึดได้มะละกา ซึ่งเป็นศูนย์ค้าขายใหญ่ของเอเชีย

รูปที่ 3 ประมาณการ ส่งออกเครื่องเทศไปยังยุโรป

ตะวันออกเฉียงใต้ใน ค.ศ. 1511 จาก ค.ศ. 1513 จนถึงทศวรรษ 1530 พวกโปรตุเกสดำเนินงานได้ดีขึ้น ควบคุมตลาดยุโรปโดยนำเข้าจากพลู 30 กว่าตันและลูกจันทน์เทศ 10 กว่าตันในปีปกติ ขณะที่เส้นทางตะวันออกกลางยังนำเข้ามาในปริมาณที่น้อยและไม่สม่ำเสมอ การนำเข้าพริกไทยของยุโรปเป็นไปตามรูปแบบการขยายตัวที่เหมือนกัน ตามด้วยการหยุดชะงักราวๆ ค.ศ. 1500 แต่หลัง ค.ศ. 1530 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีส่วนอย่างมากในการส่งสินค้าเหล่านี้ (Magalhães-Godinho 1969: 701 – 18; Wake 1979; Reid 1990: 26 – 27)

ดังนั้นยุคการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะต้องแยกอย่างชัดเจนจาก “ยุควาสโก ดา กามา” ที่ปานิกการ์ (1953) เสนอว่าเริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 1498 ตรงกันข้ามการขยายตัวของความต้องการผลิตผลเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดูเหมือนว่าจะเริ่มก่อนข้างฉับพลันประมาณ ค.ศ. 1400 ไม่ว่าเราจะดูข้อมูลจากตลาดเมดิเตอร์เรเนียนหรือตลาดจีน ขณะที่การหยุดชะงักครั้งใหญ่ระหว่าง ค.ศ. 1500 – 1530 นั้นชัดเจนมาก

รูปแบบการค้าระหว่างจุดต่างๆ เหล่านี้ยากที่จะออกความเห็น แม้เงินจะห้ามการค้าเอกชน ดูเหมือนว่าการส่งสินค้าข้ามทะเลจีนยังคงขยายต่อไปในศตวรรษที่ 15 เรื่องนี้เป็นไปได้ประการแรกก็เพราะการบังคับใช้คำสั่งห้ามของเจ้าหน้าที่ในราชวงศ์หมิงไม่เข้มงวดระหว่าง ค.ศ. 1457 และทศวรรษ 1520 ทำให้เรือสำเภาแล่นได้ทุกปีในช่วงนี้จากฟูเจียนได้ไปยังดินแดน ทะเลใต้ (Wills 1974: 7; Mills 1979: 70) ประการที่สอง ระบบการเดินเรือเพื่อส่งเครื่องบรรณาการอย่างเป็นทางการอยู่ในระดับสูงสุดในศตวรรษที่ 15 อันเนื่องมาจากการริเริ่มขยายอาณาจักรของจักรพรรดิหมิงสามพระองค์แรก

หลังจากราชธานีของราชวงศ์หมิงย้ายจากนานกิงไปยังปักกิ่ง ใน ค.ศ. 1421 เพื่อให้การป้องกันการคุกคามของพวกมองโกลจากทางเหนือมีประสิทธิภาพขึ้น นโยบายของจีนสำหรับทางใต้จึงเป็นเพียงการวางเฉย ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งพ่อค้าเชื้อสายจีนจำนวนมากที่ตั้งหลักฐานที่นั่นในตอนนี้อยู่ได้รับการปล่อยให้คงอยู่ต่อไปเรื่อยๆเพื่อประโยชน์ทางการค้าเป็นส่วนใหญ่ ในตอนแรกชาวเปอร์เซียที่กระตือรือร้นอย่างแรงกล้าที่จะยึดกำหนดเวลาการส่งบรรณาการไปให้นานที่สุดเพื่อประโยชน์ทางการค้า และราชสำนักจีนได้มีราชสาส์นอย่างชัดเจนใน ค.ศ. 1443 และ 1453 ขอให้กษัตริย์ชาวส่งเครื่องบรรณาการในระยะเวลาที่ห่างกันมากขึ้น (Ming Shi Liu: 366, 387) แต่สยามและมะละกา ยังคงขึ้นส่งคณะทูตกับบรรณาการต่อไปในครึ่งหลังของศตวรรษ แม้ว่าความเฉยเมยหรือความหุจดหิดของจีนจะเพิ่มมากขึ้น และการตั้งด่านนี้ก็ช่วยให้เมืองทั้งสองได้แทนที่มะละกาในฐานะศูนย์กลางการค้าที่สำคัญสำหรับการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับจีน (ตารางที่ 1) คณะทูตของมะละกา ยังคงดำเนินงานต่อไปเป็นกรณีพิเศษเพราะเป็นทูตในระดับสูงโดยส่งโอรสของสุลต่านมุซัฟฟาร์ ไปใน ค.ศ. 1456 และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ 12 คนเดินทางไปจีนใน ค.ศ. 1463 (Wade 1991: 79) หลังจากโปรตุเกสพิชิตมะละกา ใน ค.ศ. 1511 ก็มีเพียงสยาม และจามปาเท่านั้นที่ยังคงส่งคณะทูตไปกับเครื่องบรรณาการทางเรือ และก็ไม่มากไปกว่าหนึ่งครั้งในแต่ละรัชกาล (Ming Shi Lu; also Fairbank and Teng 1941: 123 – 29; Wang 1970: 74; Suebsang 1971: 106 – 20; Reid 1992: 191 - 94)

วิธีที่สามที่จะหลบเลี่ยงคำสั่งห้ามของจีนเกิดจากกษัตริย์โชะ ฮะชิ (Sho Hashi) รวมอาณาจักรต่างๆบนเกาะริวกิวให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันใน ค.ศ. 1429 ประมุขผู้กล้าเสี่ยงองค์นี้ได้ใช้ประโยชน์จากการหยุดพักการค้าขายของจีนใน ค.ศ. 1433 และจากการที่จีนประกาศห้ามการค้าของเอกชนโดยพระองค์สนับสนุนให้พ่อค้าญี่ปุ่นมาตั้งหลักแหล่งอยู่ใกล้ๆเมืองหลวงของพระองค์ที่โอกินาวา และค้าขายในอุปถัมภ์ของพระองค์ ส่วนพระองค์และรัชทายาทก็ได้รับการ सम्พันธ์ไมตรีอันดีกับจีนและญี่ปุ่นโดยส่งคณะทูตนำเครื่องบรรณาการมาด้วยความเคารพนอบน้อม แต่ก็ทำกำไรได้อย่างงาม ดังนั้น ริวกิวจึงได้กลายเป็นข้อเชื่อมต่อที่สำคัญระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตะวันออกเฉียงเหนือเมื่อการค้าโดยตรงเป็นสิ่งที่ต้องห้าม บันทึกเรื่องการค้านี้ ซึ่งเก็บอยู่ใน*เรคิเดอิ โอะอัน* (Rekidai hoan) ของริวกิว แสดงว่าในช่วง 13 ปี ระหว่าง ค.ศ. 1430 - 42 มีการส่งคณะทูตการค้าของริวกิวอย่างน้อยที่สุด 17 คณะไปยังอยุธยา 8 คณะไปยังปาเล็มบัง และ 6 คณะไปชวา เรื่องกิจกรรมการค้าที่เข้มข้นนี้มีการยืนยันโดยเอกสารระหว่าง ค.ศ. 1463 – 81 ที่ยังหลงเหลืออยู่เมื่อ มะละกา อยุธยา และ ปาไซ (สุมาตราตอนเหนือ) เป็นเมืองคู่ค้าที่สำคัญ และระหว่าง ค.ศ. 1508 – 54 เมื่อ อยุธยา ปัตตานี ชาวตะวันตก และ มะละกา (จนกระทั่งถูกโปรตุเกสพิชิตไปใน ค.ศ. 1511) เป็นเมืองท่าที่เรือแวะมาบ่อยที่สุด แต่รูปแบบนี้เป็นรูปแบบหนึ่งที่เสื่อมลงในศตวรรษที่ 16 และ ริวกิวก็ยุติมิได้เป็นพ่อค้าคนกลางในการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อถึงทศวรรษ 1550 (Sakamaki 1964; Sakai 1968; Kobata and Matsuda 1969)

ตารางที่ 1 ความถี่ของคณะที่นำบรรณาการไปยังจีน

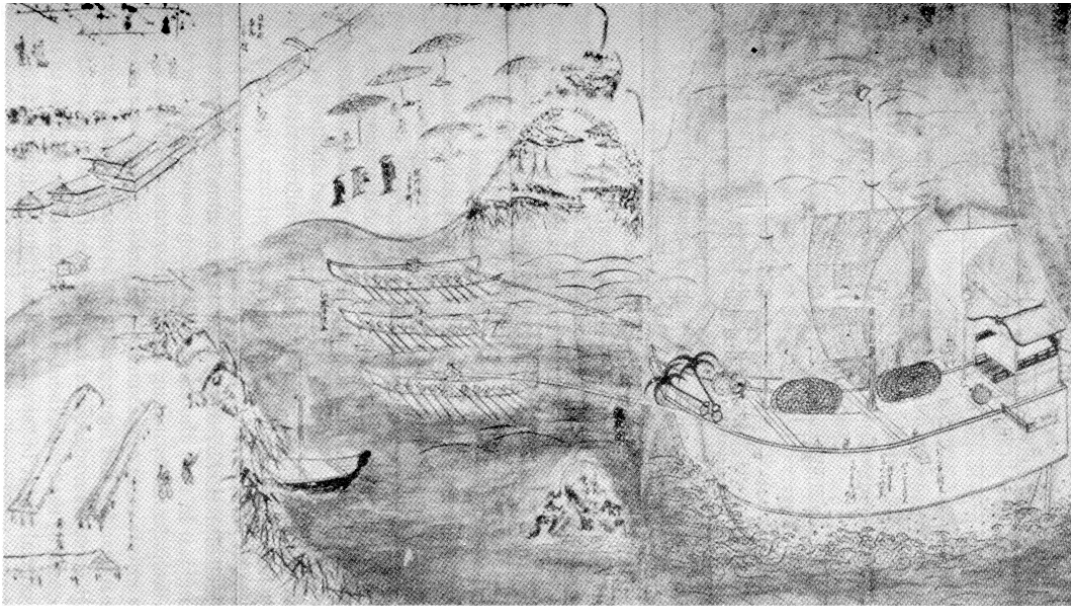
จาก	ชวา	ปาไซ	สยาม	จามปา	เขมร	ปะหัง	มะละกา	บรูไน	ฟิลิปปินส์
1400-09	8	3	11	5	4		3 ⁿ	3 ⁿ	2 ⁿ
1410-19	6	7	6	9	3	3	8 ⁿ	4 ⁿ	2 ⁿ
1420-29	16	5	10	9			5 ⁿ	2	5 ⁿ
1430-39	5	3	4	10			3		
1440-49	7		3	9			2		
1450-59	3		2	3			3		
1460-69	3	1	1	4			2		
1470-79			4	3			1		
1480-89		3	3	3					
1490-99	2		3	3					
1500-10			1	2			2		

หมายเหตุ: ⁿ ประมุขเป็นหัวหน้าคณะทูตหนึ่งคณะในทศวรรษ

แหล่งที่มา: *Ming Shi Lu*; also Wang 1970: 74 and Wade 1991

ช่วงการค้าเฟื่องฟู 1570 – 1630

ในช่วงเวลาที่มีการส่งออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตัวอย่างรวดเร็วที่สุด ยุโรปและญี่ปุ่นร่วมกับจีนและอินเดียในฐานะตัวเร่งเป็นปฏิริยาภายนอกที่สำคัญสำหรับการเจริญเติบโต สำหรับญี่ปุ่นช่วงปีเหล่านี้เป็น “การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ” ซึ่ง ฮะยะมิ (1986: 5) ระบุว่า เป็น “จุดหักเหอันแนชต์ที่ป่าวประกาศการเริ่มต้นภาวะสมัยใหม่ของญี่ปุ่น” การรวมประเทศ การเกิดชุมชนเมือง การสร้างเครือข่ายการจัดจำหน่ายและการตลาด และการเปลี่ยนทัศนคติในเชิงพาณิชย์ ทั้งหมดนี้เป็นส่วนหนึ่งของการก้าวกระโดดของญี่ปุ่น แต่ก็ได้เข้ามาเกี่ยวพันกับการค้าอย่างเข้มข้นในช่วงระยะเวลาอันสั้นกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ ค.ศ.1580 โดยประมาณ เรือญี่ปุ่นเริ่มแวะมาเยือนเมืองท่าทางใต้เป็นประจำ บรรทุกเงินที่มาจากเหมืองญี่ปุ่นในปริมาณมากอย่างไม่เคยทำมาก่อน ในช่วงเวลา 13 ปี (1604 – 16) ที่รัฐบาลของโชกุนโตะกุกะวะ ได้บันทึกการออกไปเบิกโรง (ชุนิน) ที่ให้แก่เรือเหล่านี้อย่างระมัดระวัง เรือญี่ปุ่น 173 ลำเดินทางไปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (รูปที่ 4) สำหรับช่วงระหว่าง ค.ศ.1604 – 35 อิวะโอะ (Iwao) ได้ติดตามร่องรอยของเรืออย่างน้อย 299 ลำ (ตารางที่ 2) โดยเฉลี่ยแล้วเรือแต่ละลำบรรทุกสินค้า (ส่วนใหญ่เป็นแร่เงิน) ไปยัง

รูปที่ 4 รายละเอียดของภาพเขียนบนม้วนผ้าไหมของญี่ปุ่นราวๆ ค.ศ. 1630 แสดงการมาถึง ฮอยอัน (ไฟโฟ) ของเรือประทัตตราแดงของครอบครัวชะยะ (Chaya) ที่เกียวโด เรือถูกจูงด้วยเรือเกลลิย์ของเวียดนาม 3 ลำไปทางแม่น้ำฮอยอัน หมู่มังโกเลียปากแม่น้ำหมายถึงบริเวณตลาด ข้างหลังเป็นถนนญี่ปุ่นพร้อมด้วยร้านและบ้านเรือนอีกฟากหนึ่งของแม่น้ำเป็นที่อยู่ของชาวจีน เห็นเป็นบ้านยาวๆสามหลัง

เมืองท่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มูลค่าเป็นเงินเกือบ 2 ตัน ดังนั้นการนำเข้าจากญี่ปุ่นแต่ละปีโดยเรือเฉลี่ย 10 ลำต่อปีก็จะมีมูลค่าคิดเป็นเงินราวๆ 20 ตัน กิจกรรมนี้หยุดลงอย่างกะทันหันใน ค.ศ. 1635 เมื่อโชกุน อิเอะเมะสึ (Iemetsu) ห้ามชาวญี่ปุ่นเดินทางไปต่างประเทศและคาบโทยังตาย (Iwao 1976: 300 – 01; Innes 1980: 51 – 66)

ในระยะเดียวกันนี้เป็นช่วงเวลาของการขยายตัวเป็นพิเศษทางการค้าในจีน แรงกระตุ้นส่วนหนึ่งก็คือแร่เงินที่ส่งมาจากญี่ปุ่น และจากอเมริกา ใน ค.ศ. 1567 จักรพรรดิจิ่ง (Muzong) สนองตอบคำขอร้องข้จากฟุเจี้ยน โดยยกเลิกประกาศของราชวงศ์หมิงห้ามเอกชนจีนค้าขายกับทางใต้เป็นครั้งแรก มีการอนุญาตให้เรือสำเภา 50 ลำทำการค้าแต่ละปีในระยะแรก แต่ตัวเลขนี้เพิ่มเป็น 88 ลำภายใน ค.ศ.1589 และเป็น 117 ลำ ภายใน ค.ศ. 1597 แม้ว่าจะมีรายงานไม่พอเพียงและระบบหยุดชะงักลงภายในทศวรรษ 1620 ประมาณกันว่ามีเรือสำเภา 190 ลำใน ค.ศ. 1613 และรายงานทางการว่ามีสำเภา “หลายร้อย” ราวๆ ค.ศ. 1616 รายได้ของภาษีศุลกากรที่จ้างโจว เพิ่มขึ้นเกือบสามเท่าระหว่าง ค.ศ.1576 และ1594 (Zhang 1617: 131 – 33; Blussé and Zhuang 1991: 146)

ใน ค.ศ. 1589 สำเภาจีนประมาณครึ่งหนึ่งได้รับใบอนุญาตสำหรับ “ทะเลด้านตะวันออก” ได้แก่ฟิลิปปินส์ และบอร์เนียว ส่วนอีกครึ่งหนึ่งได้ใบอนุญาตสำหรับไป “ทะเลด้านตะวันตก” จุดหมายปลายทางหลักคือชาวตะวันตก (8 ลำ) โคชินจีน (8 ลำ) สุมาตราตอนใต้ (7 ลำ) สยาม

ตารางที่ 2 เรือญี่ปุ่นที่ประทัตตราแดงหลังจ่ายค่าธรรมเนียมสำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

	ดังกี้	โคชินจีน ^๑	จามปา	เขมร	สยาม	ปัตตานี	ฟิลิปปินส์ ^๒	รวม ^๓
1604 – 05	5	9	2	10	4	5	9	45
1606 – 10	2	9	3	10	18		13	59
1611 – 15	3	26		4	14	2	13	62
1616 – 20	9	22		3	2		8	45
1621 – 25	6	7	1	4	8		9	35
1626 – 30	3	5		4	8		2	22
1631 – 35	9	9		9	2		2	31
รวม	37	87	6	44	56	7	56	299

หมายเหตุ: ^๑ รวม อันนัม (1604 – 11) โคชินจีน (จาก 1609) และ เว้ และ Kachian (แห่งละ 1 ใน 1604)

^๒ ทั้งหมดระบุว่าเป็น “ลูซอน” (มะนิลา) นอกจาก ปีละ 1 ลำใน 1605 และ 1606 ไปยัง วิชายา

^๓ รวมเรือที่เดินทางเที่ยวเดียวไปยังเมืองท่าเล็กๆ—บรูไน (1605, 1606) มะละกา (1607) มาลากู (1616) และ คาตัน (ซึ่ง อีวะโอะ ระบุว่าตั้งอยู่ระหว่างเขมรและสยาม—1606, 1607)

แหล่งที่มา: Iwao 1976: 300 – 01; Innes 1980: 58

(4 ลำ) เขมร (3 ลำ) และจามปา (3 ลำ) ดูเหมือนจะเป็นที่แน่นอนว่ามีเรือหลายลำที่หาช่องเดินทางโดยไม่มีใบอนุญาต โดยเฉพาะไปยังท่าเรือใกล้ๆที่เวียดนาม (Innes 1980: 52 – 53) ในจีนระยะนี้เป็นช่วงของความมั่งคั่ง การขยายตัวของเมือง การเพิ่มของประชากร และการขยายกระบวนการเชิงพาณิชย์ ส่วนหนึ่งได้อาศัยเสรีภาพที่จีนไม่คุ้นเคยในเรื่องการค้าระหว่างชาติและการนำเข้าแร่เงินจากญี่ปุ่นและอเมริกา

ด้วยเหตุที่ประกาศของจีนห้ามทำการค้ากับพวก “โจรสลัด” ญี่ปุ่นยังคงบังคับใช้อยู่ต่อไป เมืองท่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้กลายเป็นศูนย์ถ่ายสินค้าที่สำคัญ ที่ซึ่งชาวญี่ปุ่นมาแลกเปลี่ยนแร่เงินของตนกับผ้าไหมของจีน และน้ำตาล เครื่องเทศ และหนังสือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้ได้รับประโยชน์มากที่สุดจากการแลกเปลี่ยนนี้คือมะนิลา และ ฮอยอัน (ไฟโฟ) เมืองท่าที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์พัฒนาขึ้นมาหลัง ค.ศ. 1600 โดยราชวงศ์เหิงยิ่น ผู้ครองอาณาจักรเวียดนามใต้ ที่ชาวยุโรปเรียกว่าโคชินจีน (Cochin China) ในทศวรรษ 1590 มีการออกใบอนุญาตให้เรือจีน 16 ลำต่อปีเดินทางไปมะนิลา และจำนวนใกล้เคียงกันคงเดินทางไป ฮอยอัน ในทศวรรษต่อมา (Chen 1974: 12 – 16; Innes 1980: 53) แต่ความวุ่นวายทางการเมืองและวิกฤติเศรษฐกิจในจีนเริ่มมีผลกระทบการค้าที่เฟื่องฟูในทศวรรษ 1620 และจาก ค.ศ. 1640 ถึง 1680 สาขาการค้าของจีนในตะวันออกเฉียงใต้ก็ตกอยู่ในภาวะทรุดตัวโดยไม่ต้องสงสัย (ดูบทที่ 5)

ในบรรดาตลาดสำหรับผลิตผลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยุโรปได้เพิ่มความต้องการขึ้นอย่างรวดเร็วที่สุดในปลายศตวรรษที่ 16 และต้นศตวรรษที่ 17 โดยรับเอาเครื่องเทศจากมาลากูและพริกไทยจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสัดส่วนที่มากขึ้นเรื่อยๆ “พิธีฉลองเครื่องเทศ” ที่เข้ายึด

โต๊ะอาหารของยุโรปก็เดินหน้าต่อไปเรื่อยๆ (Braudel 1979 I: 221) ระบบการขนส่งอ้อมแหลม กูดโฮปที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้นเรื่อยๆ รวมทั้งการผูกขาดของฮอลันดาในศตวรรษที่ 17 และความยากจนของเอเชียเมื่อเทียบกับยุโรปต่างก็มีส่วนในสมดุลที่เปลี่ยนแปลงไป ก่อนช่วงการค้าเฟื่องฟูในศตวรรษที่ 15 สินค้าที่ออกมาจากมาลลูลูสามารถหาทางไปจนถึงยุโรปได้ไม่ถึงหนึ่งในสิบ เมื่อมาถึงทศวรรษ 1490 ส่วนแบ่งของยุโรปอาจเพิ่มขึ้นเป็นราวๆหนึ่งในสี่ (Magalhães-Godinho 1696: 591–92) แต่ส่วนแบ่งนี้อาจลดลงอันเป็นผลมาจากการที่โปรตุเกสทำให้การค้าในมหาสมุทรอินเดียเริ่มชะงัก ทอมซ์ (1981: 100–01) คำนวณว่าโปรตุเกสไม่เคยส่งออกเกินกว่าหนึ่งในแปดของผลผลิตกานพลูทั้งหมดของมาลลูลูไปยุโรป แต่ถ้ารวมการค้าที่พื้นผิวโดยเส้นทางมุสลิมในครึ่งหลังศตวรรษที่ 16 ส่วนแบ่งของยุโรปอย่างน้อยอาจเป็นหนึ่งในสี่อีกครั้งหนึ่ง

ในกลางศตวรรษที่ 17 จากการคำนวณของฮอลันดา ยุโรปได้รับเครื่องเทศหนึ่งในสามถึงครึ่งหนึ่งที่มาลลูลูผลิตส่งตลาดโลก (Knaap 1987: 234, 245–46) อันที่จริงเล่ห์เหลี่ยมในการจัดการตลาดของฮอลันดาได้เปลี่ยนแปลงสมดุลมากกว่านั้นอีก ฟรานซิสโก เปลซาเอิร์ต (Francisco Pelsaert) ได้ชี้ให้เห็นใน ค.ศ. 1627 แล้วว่าพ่อค้าอินเดียรุ่นเก่าที่นครอักกรา (Agra) พูดยากานพลูมาถึงอินเดียมากเป็นสามเท่าก่อนที่บริษัทการค้าฮอลันดาในภาคตะวันออก (VOC) ได้เข้ามาจับบทบาทสำคัญในการจัดจำหน่าย (Glamann 1958: 103) ในช่วง ค.ศ. 1641–60 เมื่อ VOC ยังคงเผชิญการแข่งขันอยู่บ้างจากพ่อค้าชาวอังกฤษ โปรตุเกส และ อินเดีย บริษัทขายกานพลูโดยเฉลี่ย 31 ดันต่อปีที่สุริต และประมาณ 25 ดัน ที่ชายฝั่งโคโรมันเดล หลังจากนั้นการบริโภคของอินเดียลดลงเร็วกว่าของยุโรป สุริตนำเข้ากานพลู 23 ดันต่อปีในทศวรรษ 1620 และ โคโรมันเดลเพียง 5 ดันเท่านั้น เมื่อราคาของฮอลันดากำหนดไว้สูงกว่าระดับแรกๆ สองถึงสามเท่า (จากตารางใน Glamann 1958: 301–02; Raychaudhuri 1962: 193–94)

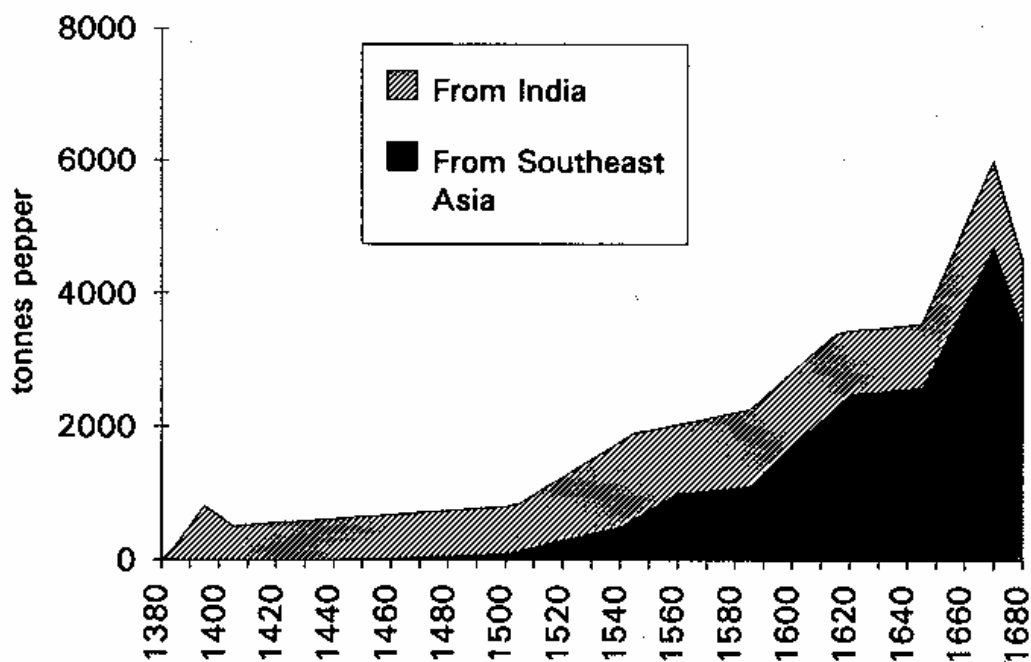
การส่งออกพริกไทยของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงที่การค้าเฟื่องฟูก็พุ่งสูงยิ่งขึ้น ไม่เพียงแต่ผู้ปลูกพริกไทยในอินโดนีเซียสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นจากตลาดของพวกเขาที่จัดตั้งในจีน แต่ยังรับเอาบทบาทของอินเดียในฐานะผู้จัดส่งหลักแก่ตลาดยุโรปที่เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วระหว่างช่วงหยุดชะงัก ค.ศ. 1500–1530 เมืองท่าในเมดิเตอร์เรเนียนต้องหันไปหาลิซบอนสำหรับผลผลิตจากเอเชีย (Braudel 1966 I: 543–34) แต่เส้นทางการค้าของมุสลิมก็ค่อยๆ พื้นผิวองค์ประกอบแปลกใหม่ของยุทธนาวิยุโรปที่โปรตุเกสนำมาใช้ไม่นานก็สูญเสียคุณค่าด้านการสร้างความประหลาดใจ พวกออกโตมานพิชิตอียิปต์ (1517) และชายฝั่งทะเลแดงของอาระเบียในเวลาต่อมา (1538) ทำให้การเดินทางของชาวมุสลิมในมหาสมุทรอินเดียได้รับการสนับสนุนจากมหาอำนาจ พ่อค้าชาวโปรตุเกสขานรับข้อกำหนดของการค้าขายที่ให้ผลกำไรโดยออกไปอนุญาตหรือแม้แต่ลงทุนให้แก่มุสลิมผู้เคยเป็นคู่แข่งมาก่อน ในที่สุดการปลูกพริกไทยและกานพลูก็ได้แพร่ไปยังพื้นที่ใหม่ๆ ที่โปรตุเกสไม่สามารถควบคุมเช่นที่เคยทำได้ ที่ชายฝั่งมาลาบาร์ (สำหรับพริกไทย) และที่เตรินดาตา (สำหรับกานพลู)

ใน ค.ศ. 1536 พวกโปรตุเกสยอมรับว่าเรือเล็กเรื่อน้อย “ฟุ้งมहिมา” บรรทุกพริกไทยหลบ หลีกการลาดตระเวนของพวกเขาและออกจากกาลิกัต (Calicut) ไปยังทะเลแดง ผู้บังคับการเรือ โปรตุเกสยังคงร้องทุกข์อยู่เรื่อยๆว่าไม่สามารถหยุดยั้งการค้านี้ได้ถ้าหากไม่ได้ทรัพยากรเพิ่มขึ้น ในกลางทศวรรษ 1540 พวกนี้ประสบความสำเร็จชั่วคราวและจากตอนนั้นการส่งพริกไทยก็ได้ทำ สถิติถึง 1500 ตันต่อปี—มากกว่าที่ยุโรปได้นำเข้าในศตวรรษที่ 15 (Magalhães-Godinho 1969: 773 – 74) ซึ่งอาจมีผลให้มีการจัดเส้นทางเดินเรืออันเป็นทางเลือกของพวกอิสลามที่จะเลี้ยวป้อม ปรากการของโปรตุเกสตามชายฝั่งอินเดียไปทางหมู่เกาะมัลดีฟส์ที่มาจากอาเจะห์ ผู้เข้ารับบทบาท เป็นคู่แข่งด้านการค้าและการทหารที่สำคัญของโปรตุเกสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อถึง ทศวรรษ 1560 มีตัวเลขที่น่าเชื่อถือว่าพริกไทย 1250 – 2000 ตันผ่านทางอียิปต์ในแต่ละปีตาม เส้นทางเดินเรือมุสลิมที่นำกลับมาใช้ใหม่ (Lane 1940; Braudel 1966: 545 – 51; Boxer 1969: 418 – 19; Subrahmanyam 1990: 130 - 33) การส่งสินค้าของโปรตุเกสส่วนใหญ่จากอินเดียไม่ได้ลดลง จนกระทั่งเกิดการถดถอยที่สร้างความหายนะในทศวรรษ 1590 ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ว่าพริกไทย ส่วนมากที่เดินทางไปอียิปต์ไม่ได้มาจากอินเดียแต่จากไร่พริกไทยใหม่ในสุมาตรา (ดูรูปที่ 5)

ไกลไปทางตะวันออก พ่อค้ามุสลิมชาวชวาและมลายูต่อต้านความพยายามของพวก โปรตุเกสที่จะจัดการผูกขาดเครื่องเทศมาลากู และส่งงานพลูและลูกจันทน์เทศส่วนใหญ่ไป ตะวันตกตามเส้นทางเดียวกันโดยผ่านอาเจะห์ไปยังอียิปต์ อิทธิพลของโปรตุเกสในมาลากูเสื่อมลง หลัง ค.ศ.1550 และใน ค.ศ.1575 ได้สูญเสียป้อมปราการที่สำคัญที่สุดในอินโดนีเซียตะวันออกที่ เตร์นาเต หลังจากนั้น “ผู้คนในมาลากูไม่ยอมส่งงานพลูให้แก่โปรตุเกส และขายให้กับพวกชาวผู้ เอะไปขายต่อที่มะละกา [ของโปรตุเกส]” (Fernandez 1579: 226) อย่างไรก็ตามการแม้จะซื้อ งานพลูในตลาดเปิด ชาวโปรตุเกสก็ยังหาทางส่งสินค้าเป็นยอดสูงกว่า 100 ตันกลับไปยังบ้านใน ทศวรรษ 1580 รายได้จากภาษีศุลกากรที่มะละกาของโปรตุเกสถึงระดับสูงสุดในทศวรรษ 1580 เป็นสองเท่าของที่ได้ในทศวรรษ 1540 (Thomaz 1979: 116) เครื่องเทศที่ส่งไปถึงยุโรปทั้งโดย เส้นทางของโปรตุเกสและมุสลิมรวมกันแล้วคงเป็นสองหรือสามเท่าของปริมาณของโปรตุเกสที่ บันทึกลงไว้ และเป็นสองเท่าของสถิติเดิมในทศวรรษ 1490

ในสามทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 16 ผลผลิตของแร่เงินจากเหมืองในเม็กซิโกและเปรู เพิ่มขึ้นอย่างสังเกตเห็นได้ชัดเจน และส่วนใหญ่บรรทุกมาเอเชียโดย “เรือเกลเลียน^{*} มะนิลา” อันเป็น เรือของโปรตุเกส และของสเปนจากอาคาปุลโก (Acapulco) การค้าของสเปนที่มะนิลาเติบโตอย่าง

^{*} galleon เป็นคำจากภาษาสเปน หมายถึงเรือใบขนาดใหญ่มีเสากระโดง 3 – 4 เสา ใช้ในการค้าและการสงคราม ในสมัยก่อน ---ผู้แปล

รูปที่ 5 ตัวเลขการส่งออกพริกไทยไปยุโรป

รวดเร็วจนถึงมูลค่าสูงกว่า 600,000 เปโซต่อปีใน ค.ศ. 1616 – 20 และอยู่ในระดับสูงกว่า 500,000 จนกระทั่ง ค.ศ. 1645 เมื่อการค้าลดลงอย่างฮวบฮาบไม่ถึงครึ่งหนึ่งของจำนวนนั้น (Chaunu 1960: 78 – 82, 245; ดูตาราง 7 ข้างล่าง) จดหมายประจำปีของบาทหลวงนิกายเยซูอิตจากมะนิลารายงานใน ค.ศ. 1627 ว่า “ตั้งแต่ฟิลิปปินส์ถูกปราบแล้วก็ไม่เคยรุ่งเรืองและร่ำรวยเช่นที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้” (อ้าง de la Costa 1967: 347)

ชาวฮอลันดาและชาวอังกฤษเข้าร่วมในการแข่งขันเพื่อพริกไทยและเครื่องเทศตั้งแต่ ค.ศ. 1596 ทำให้ราคาสูงและมีการขยายการผลิตอย่างมากมาย ขณะที่เรือเครื่องเทศเพียงปีละ 5 – 8 ลำมาถึงยุโรป โดยเส้นทางเดินเรือของโปรตุเกสและเรือของมุสลิมกับเวนิสรวมกันในช่วงสองทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 16 เรือยุโรปโดยเฉลี่ย 13.5 ลำกลับมาจากเอเชียแต่ละปีในทศวรรษ 1620 (Steensgaard 1973: 170 – 71) นี่แสดงถึงชัยชนะอย่างเด็ดขาดของเส้นทางเดินเรืออ้อมแหลมกู๊ดโฮป พริกไทยสองสามลำเรือจากอาเจะห์ยังคงไปถึงทะเลแดงใน ค.ศ. 1616 แต่ก็หมดไม่หลงเหลือเลยในทศวรรษต่อมา เมื่อแม้แต่ตลาดของราชอาณาจักรตุรกีก็ยังคงต้องรับพริกไทยจากพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตก (Steensgaard 1973: 170 – 71) ปริมาณที่ส่งมาตะวันตกโดยรวมยังคงเพิ่มขึ้นต่อไปอย่างรวดเร็วทำสถิติสูงสุดประมาณ 6000 ตันต่อปีในทศวรรษ 1670 สองเท่าของปริมาณเมื่อ 40 ปีก่อนหน้านั้น เป็นการยากยิ่งขึ้นที่จะคำนวณปริมาณที่นำไปจีนในช่วงเวลาต่างๆ แต่ก็ดูเหมือนว่าจะแปรเปลี่ยนอยู่ระหว่างจุดสูงสุดที่ถึง 2000 ตันตอนต้น และตอนปลายของศตวรรษที่ 17 และปริมาณที่น้อยมากในช่วงที่ราชวงศ์หมิงล่มสลายในทศวรรษ 1640 ปริมาณที่น้อยกว่าส่งไปยังผู้บริโภคนในอินเดียตะวันออกและผืนแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ปริมาณเครื่องเทศมาลูกูที่ส่งไปยุโรปดูเหมือนจะขึ้นสูงสุดราวๆ ค.ศ.1620 (ดูรูปที่ 3 ข้างต้น) เมื่อการแข่งขันเพื่อเครื่องเทศเข้มข้นมากระหว่างผู้จัดส่งสินค้าชาวยุโรป และ VOC ยังไม่สามารถใช้สิทธิพลจัดการผูกขาดตลาดได้ ในตอนนั้นการซื้อรายปีของยุโรปมีปริมาณมากพอถึง 300 ตัน ลูกจันทน์เทศ 200 ตัน และเปลือกจันทน์เทศ 80 ตัน เพราะการผลิตมากพอรายปีในมาลูกู ไม่ได้สูงกว่า 400 ตันเท่าใดนัก โดยแบ่งเท่าๆกันระหว่างผู้จัดหาเดิมในมาลูกู และพื้นที่ใหม่ในอัมบน (Knaap 1987: 20, 231) ยุโรปคงยังควบคุมการบริโภคของโลกได้ชั่วระยะหนึ่ง บริษัท VOC ได้จัดการผูกขาดลูกจันทน์เทศและเปลือกจันทน์เทศ ของบันดาใน ค.ศ. 1621 และได้พยายามพื้นที่ที่จะลดสินค้าให้ไปถึงยุโรปเพียงครั้งหนึ่งของระดับสูงสุดที่เคยขึ้นถึง ด้วยราคาที่สูงขึ้นตามส่วน (Glamann 1958: 98 – 101; Steensgaard 1973: 155 – 57) VOC ไม่สามารถทำเช่นเดียวกันนี้ได้กับการผูกขาดของมาลูกูซึ่งแพร่กระจายมากกว่าจนเมื่อประมาณ ค.ศ. 1650 การทำลายต้นกานพลูที่อยู่นอกเขตการควบคุมโดยตรงของ VOC ในอัมบนตอนใต้ และ หมู่เกาะ เลอัสเซ (Lease Islands) ได้ลดการผลิตรวมทั้งสิ้นประมาณ 180 ตันตลอดทศวรรษ 1650 และ 1660 ราคาขายในยุโรปเพิ่มขึ้นเท่าตัวเป็น 7.5 กิลเดอร์ต่อปอนด์ และในอินเดียราคาขึ้นสามเท่าตัวเป็น 5 กิลเดอร์ (Knaap 1987: 234 – 35)

ชาวฮอลันดาบังคับแรงงานประชากร อัมบนอย่างหนัก ทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1670 จนถึงสถิติสูงสุดประมาณ 500 ตันในทศวรรษ 1690 VOC จำต้องลดราคาลงถึง 3.75 กิลเดอร์ที่ยุโรปใน ค.ศ. 1677 แต่มาตรการแบบเข้าตาจนเช่นนี้มาสายเกินไปที่จะช่วยยับยั้งการบริโภคกานพลูของยุโรปได้อย่างถาวร ทางเลือกที่ถูกกว่าคือใช้ “ไม้กานพลู” จากบราซิลก็เป็นที่นิยมกันมากในช่วงที่กานพลูราคาสูง (Glamann 1958: 97 – 101; Knaap 1987: 245 – 46) ดังนั้นในทศวรรษท้ายๆของศตวรรษ VOC ต้องเผชิญหน้ากับปริมาณกานพลูมากเกินไปและกำไรก็ลดลงจากที่เคยทำการค้าในเอเชียที่ให้อำนาจอย่างงาม

ส่วนพริกไทยนั้นปลูกกันอย่างกว้างขวางในเขตร้อนของเอเชียจนเกินกว่าที่บริษัท VOC จะผูกขาดหรือเข้าแทรกแซงตลาดได้ ถ้าจะพูดให้ถูกก็คือการมีสินค้ามากเกินไปทำให้ราคาคงและในที่สุดก็ทำให้การซื้อในเอเชียลดลง ราคาในยุโรปสูงสุดระหว่าง ค.ศ.1616 – 41 และต่ำสุดในช่วงยี่สิบห้าปีตอนปลายศตวรรษ (Glamann 1958: 77 – 83) สิ่งทอของอินเดียได้กลายเป็นสินค้าปริมาณไม่บรรจุนิคมที่ทำการค้าได้มากกว่าเมื่อบรรทุกเรือจากกลับไปยุโรป บริษัทอังกฤษเป็นพวกแรกที่บรรทุกผ้ากลับแทนพริกไทยในช่วงกลางศตวรรษ และบริษัทฮอลันดาใน ค.ศ.1680 (ดูรูปที่ 5)

รูปแบบโดยทั่วไปของการเติบโตทางการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดูเหมือนจะแจ่มชัดพอๆกันไม่ว่าจะดูที่สาขาตะวันตกหรือตะวันออก มีการเริ่มต้นอย่างฉับพลันประมาณ ค.ศ. 1400 โดยมีการเติบโตเป็นระยะๆตลอดช่วงเวลาที่เหลือของศตวรรษที่ 15 ดูเหมือนว่าจะเข้มแข็งที่สุดในตอนปลาย หลังจากนั้นก็มี การเติบโตอย่างรวดเร็วราวๆ ค.ศ.1570 และถึงระดับสูงสุดในช่วง ค.ศ.

1600 – 1630 กลางศตวรรษที่ 17 เป็นเวลาแห่งชัยชนะสำหรับ VOC แต่เป็นช่วงวิกฤติสำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

รูปแบบการแลกเปลี่ยนในยุคการค้านี้ก็คือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นำเข้าผ้าจากอินเดีย แร่เงินจากทวีปอเมริกาเหนือและใต้ รวมทั้งญี่ปุ่น และ เหรียญอูเปะ (copper cash) ผ้าไหม เครื่องถ้วยชามและสินค้าอื่นๆจากจีน แลกเปลี่ยนกับการส่งออกพริกไทย เครื่องเทศ ไม้หอม ยางไม้ ครั่ง กระดองเต่า ไข่มุก หนังงาช้าง และน้ำตาลที่เวียดนามและเขมรส่งมา คนที่ผลิตเครื่องเทศและสินค้าส่งออกอื่นๆมิได้เป็นผู้รับผลประโยชน์ส่วนใหญ่จากความต้องการผลิตผลของตนที่เพิ่มขึ้นในช่วงที่การค้าเฟื่องฟู ผลกำไรเกินกว่าร้อยละร้อย ณ แต่ละช่วงในเส้นทางการเดินเรือที่สินค้าผ่านไปรอบโลกเป็นเรื่องปกติธรรมดา โดเม ปีเรส (1515: 213 – 14) บันทึกไว้ว่าสินค้าที่ซื้อที่ มะละกาในราคา 500 เรียล อาจพอที่จะซื้อถ่านหนึ่งบาฮาร์ (bahar) ในมาลากู ซึ่งเมื่อมาถึง มะละกา ก็อาจขายได้ระหว่าง 9 และ 12 ครูซาโด (cruzado)—เพิ่มขึ้น 7 ถึง 10 เท่า มีหลายคนที่มีส่วนในกำไรนี้ กัปตันและลูกเรือของเรือในช่วงระยะต่างๆ มะละกา-ชวา และ ชวา - มาลากู นายทุนที่จ่ายเงินค่าเดินทางล่วงหน้า ประมุขและเจ้าหน้าที่ของมะละกา ตรังคาเต เมืองท่าชวาหนึ่งเมืองหรือมากกว่า และอาจมีเมืองท่าที่บาห์ลีหรือ ชัมบาวาหนึ่งเมือง และผู้ค้าเสบียงอาหารและผ้าซึ่งเรือจะมารับที่ชวา บาห์ลี หรือชัมบาวา เพื่อจัดส่งให้ผู้ค้าในมาลากู กระบวนการในทำนองเดียวกันก็เกิดขึ้นอีกเมื่อเครื่องเทศเคลื่อนไปทางตะวันตกหรือทางเหนือ และผ้าไปทางตะวันออก มีค่าเพิ่มขึ้นทุกขั้นตอนของการเดินทาง ผลอันเป็นทวีคูณที่เกิดจากความเฟื่องฟูของการค้าทางไกลเป็นที่รับรู้กันไปทั่วเมืองท่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ทำการค้า และยังคงเข้าไปในท้องที่ห่างไกลทะเลที่มีการรวบรวมสินค้าเพื่อส่งออก มาในกลางศตวรรษที่ 17 เมื่อ VOC ผูกขาดเครื่องเทศของมาลากูเสร็จสมบูรณ์ เส้นทางผดุงชีพที่น่าทึ่งนี้มีได้ยังประโยชน์ให้แก่พ่อค้าและศูนย์ค้าขายต่างๆของเอเชียอีกด้วยต่อไป

การนำเข้าแร่เงินและทองคำ

เมื่อพริกไทยมีราคาสูงสุดในทศวรรษ 1640 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่งออกพริกไทยประมาณ 6500 ตันในราคาเฉลี่ยหาบละ 9 เรียล เป็นการส่งออกโดยเฉลี่ยในราคาท้องถื่นประมาณหนึ่งล้านเรียล หรือเป็นแร่เงิน 25 ตันต่อปี ในระยะเดียวกันมาลากูส่งออกถ่านพลูเกือบ 400 ตันในราคาสูงสุด (100 เรียล ต่อ หนึ่งบาฮาร์เท่ากับน้ำหนัก 300 กก.) มูลค่าประมาณ 150,000 เรียล หรือเทียบเท่า เงิน 4 ตันตามราคาในมาลากู (Ishii 1988: 6) หรือ เกือบสองเท่าของราคาที่ตลาดสำคัญๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สยามในทศวรรษ 1630 ส่งออกฝาง 2000 ตันส่วนใหญ่ไปจีนและญี่ปุ่น และสยามกับเขมรยังส่งออกหนังงาช้าง 300,000 แผ่นไปญี่ปุ่น (Ishii 1988: 6) เรือญี่ปุ่น

“ประทับตราแดง” 10 ลำที่ไปแวะเมืองท่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุกปีในช่วง ค.ศ.1604 – 29 บรรทุกเงินเข้ามาประมาณ 20 ตันและนำสินค้ากลับไปในมูลค่าเท่าๆกัน ซึ่งได้แก่ ผ้าไหมจีน และ หนังสือจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม้หอม ผาง น้ำตาล กายาน ฝ้าย และเครื่องเทศ เรือชาวจีนที่แวะมามีจำนวนมากกว่าเรือของญี่ปุ่นเป็น 10 เท่า แม้ว่าสินค้าของพวกนี้จะมีค่าน้อยกว่าบ้าง กล่าวอย่างคร่าวๆก็คือการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวมและการค้าที่ศูนย์ถ่ายสินค้าระหว่างจีนและญี่ปุ่น ระหว่างจีนและฮอลันดา ฯลฯ อาจประเมินมูลค่าได้ดังนี้ สินค้าออกไปอินเดีย ตะวันออกกลาง และยุโรป แลกเปลี่ยนกับผ้าอินเดีย โลหะ และเงินเหรียญมีค่าเท่ากับแร่เงิน ประมาณ 120 ตัน ส่วนสินค้าออกไปจีนและ ญี่ปุ่น แลกเปลี่ยนกับสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์ โลหะ และเงินเหรียญ มูลค่าเป็นแร่เงินประมาณ 100 ตัน

แม้ว่าทั้งญี่ปุ่นและยุโรปต้องจ่ายค่าสินค้านำเข้าจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่เป็นเงินตรา แต่ผลตอบแทนแก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สำหรับสินค้าส่งออกข้างบนนี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของสินค้าแลกเปลี่ยน อย่างไรก็ตามตัวเลขที่มีอยู่สำหรับการไหลเข้าของเงินตรา—ก่อนข้างจะละเอียดแต่ก็ไม่เคยสมบูรณ์—เป็นดัชนีที่มีประโยชน์ที่สุดที่จะใช้บอกด้วยความมั่นใจขึ้นว่ายุคที่การค้าเฟื่องฟูในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถึงจุดสูงสุดเมื่อใดและเริ่มจะจบลงเมื่อใด

ชาวยุโรปผู้เคร่งในหลักศีลธรรมในยุคกลางบ่นเสียใจอยู่บ่อยๆเรื่อง “การระบาย” โลหะมีค่าไปตะวันออก ซึ่งถึงระดับที่สูงมากตอนปลายศตวรรษที่ 15 และบรรจบกับจุดสูงสุดจุดแรกที่พริกไทยและเครื่องเทศไหลไปตะวันตก มากัลแฮเอส-โกดินโฮ (1969: 316 – 17, 334) คำนวณว่ายุโรปจ่าย 400,000 ครุชาโคต่อปี มีค่าเทียบเท่าเงินมากกว่า 10 ตัน สำหรับของฟุ่มเฟือยจากตะวันออก ราคานี้ตก “อย่างน่าตื่นเต้น” ลงไปน้อยกว่า 80,000 ครุชาโค (มีค่าเทียบเท่าเงินราวๆ 2 ตัน) ในตอนต้นของทศวรรษ 1500 ขณะที่พริกไทยและเครื่องเทศในปริมาณที่น้อยกว่าได้มาจากการปล้นสะดม พอๆกับการซื้อขาย การค้าที่ฟื้นตัวขึ้นแถบลิแวนต์ ซึ่งส่วนใหญ่ยังจ่ายเป็นทองคำ และการที่โปรตุเกสเข้าถึงแหล่งจัดหาแร่เงินได้มากขึ้นทำให้การส่งออกโลหะมีค่าพุ่งขึ้นสูงในครึ่งหลังของศตวรรษ โดยเฉพาะการเพิ่มขึ้นของแร่เงินอย่างมากมาจากอเมริกาภายใต้การปกครองของสเปนหลัง ค.ศ. 1570 ทำให้อดเสียไม่ได้ที่จะเอามาใช้เป็นทุนสำหรับการเดินทางประจำปีของกองเรือระหว่างกัว (Goa) กับลิสบอน (carreira da India) การอภิเษกสมรสระหว่างกษัตริย์และราชินีของโปรตุเกสและสเปนใน ค.ศ. 1580 ได้ขจัดเครื่องกีดขวางอีกอย่างหนึ่งออกไป และในทศวรรษ 1580 ตามการประเมินจากสองแหล่งที่เป็นอิสระจากกัน พวกโปรตุเกสส่งสินค้าไปที่กัวแต่ละปีประมาณหนึ่งล้านครุชาโค (คิดเป็นเงิน 30 ตัน) (เพ็งอ้าง: 329 – 30) มากัลแฮเอส โกดินโฮ (1969: 335) ประเมินโดยรวมว่ายุโรปส่งเงินมูลค่า 72 ตัน ไปตะวันออกโดยเส้นทางเดินเรือทั้งของโปรตุเกสและลิแวนต์

ในศตวรรษที่ 17 โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ และสเปน ต่างก็บรรทุกเหรียญเงินจำนวนมากพอสมควร ส่วนใหญ่จะเป็นเงินอเมริกัน ไปตะวันออก เกือบจะพร้อมๆกันกับการปรับปรุง

กรรมวิธีในการถลุงแร่ ที่เพิ่มการหลั่งไหลของเงินจากโปโตซี (Potosi) ในเปรู (โบลิเวียในปัจจุบัน) ก็มีการปรับปรุงวิธีการถลุงแร่ของญี่ปุ่นเหมือนกันโดยการใช้ปรอท แต่สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ส่งมาจากญี่ปุ่นสำคัญมากกว่า สิ่งที่แปลกเป็นพิเศษคือการจัดส่งของญี่ปุ่นถึงจุดสูงสุดเกือบจะอยู่ในช่วงเดียวกันกับอเมริกาแต่ชัดเจนกว่า

ตัวเลขบางกลุ่มซึ่งอาจเชื่อถือได้ในแง่ของแนวโน้มมากกว่าระดับที่แท้จริงจัดแสดงอยู่ในตารางที่ 3 ข้อมูลของยุโรปแสดงการส่งสินค้าของทางการ ทำให้การไหลทั้งหมดน้อยกว่าที่เป็นจริงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของโปรตุเกส ตรงกันข้ามกับตัวเลขของญี่ปุ่นที่เป็นการประเมินคร่าวๆที่อาศัยการคาดคะเนจากข้อมูลที่เป็นส่วนๆไม่ต่อเนื่องกัน แต่อย่างไรก็ตามตัวเลขเหล่านี้ก็เป็นดัชนีที่เป็นประโยชน์มากที่สุดที่ระบุว่าการค้าในเอเชียเฟื่องฟูจนถึงจุดสูงสุดเมื่อใดและเริ่มเสื่อมลงตอนไหน เรือเกลเลียนมะนิลาไม่ได้นำสินค้าปริมาณมากมายเช่นนี้ข้ามมหาสมุทรแปซิฟิกเป็นเวลากว่าร้อยปีเหมือนที่ได้ทำในช่วง ค.ศ.1610 – 30 การส่งออกเงินของญี่ปุ่นไม่เคยได้ขึ้นถึงระดับของปีที่พิเศษมากระหว่าง ค.ศ.1610 และ 1640 ใน ค.ศ. 1668 มีประกาศห้ามส่งออกเงินอีกต่อไป แต่ก็ยังคงลี้ลอลออกมาทางเกาหลี ส่วนอังกฤษและฮอลันดาถึงระดับยอดดัดในทศวรรษ 1620 ประเทศในยุโรปเหนือทั้งสองประเทศนี้ก็ไต่ไปสูงเกินกว่าตัวเลขเหล่านี้อีกครั้งก่อนปลายศตวรรษ แต่เมื่อถึงตอนนั้น ทั้งสองประเทศซื้อสินค้าจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสัดส่วนที่น้อยลงมาก

เงินจากญี่ปุ่น (และเรือเกลเลียนมะนิลา) ถูกดูดซับโดยจีนที่เงินได้ช่วยสนับสนุนการทำการค้าในเชิงพาณิชย์และการขยายเมืองในสมัยราชวงศ์หมิงที่หมดอำนาจไปแล้ว ส่วนใหญ่ไปถึงจีนทางอ้อมผ่านตลาด ฮอยอัน มะนิลา ปัตตานี อยุธยา และเขมร แต่ก็เป็นที่ประจักษ์ว่าได้ช่วยการขยายในเชิงพาณิชย์ของเมืองเหล่านี้และเมืองอื่นๆ เงินของโปรตุเกส ฮอลันดา และ อังกฤษมีอินเดียเป็นจุดหมายปลายทางอันดับแรก เสื้อผ้าที่นี้ซึ่งจำเป็นสำหรับทำธุรกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้กระนั้นเงินในปริมาณที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆก็ได้หาทางไปถึงตลาดทั้งหลายในตะวันออกและผู้ซื้อฟริกไทยชาวฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศสในอินโดนีเซียมักจะถูกขอให้จ่ายค่าสินค้าเป็นเหรียญเงินเรียล เหรียญสเปนได้กลายมาเป็นเงินตราสากลที่มีประสิทธิภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในครั้งแรกของศตวรรษที่ 17 แม้ว่าไม่สามารถแยกอัตราส่วนของการไหลเข้าของเงินที่ลงเอยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็เป็นที่แน่นอนว่าการไหลเข้านี้ขึ้นถึงจุดสูงสุดในทศวรรษ 1620 และได้ใช้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกับในยุโรปและจีนในการขยายเมือง กระตุ้นความต้องการสินค้า และเพิ่มการพัฒนาสังคมในเชิงพาณิชย์ การไหลเข้าที่ลดลงอย่างฮวบฮาบหลัง ค.ศ. 1630 มีส่วนทำให้เกิดวิกฤติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลางศตวรรษที่ 17

ผ่านาเข้าจากอินเดีย

ผ้าเป็นรายการสินค้าไม่จำเป็นที่จำหน่ายได้สม่ำเสมอและมีปริมาณมากที่สุดในการขายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในยามที่กิจการค้าสินค้าส่งออกที่สำคัญของภูมิภาคส่วนใหญ่จะใช้ไปสำหรับการนำเข้าผ้าอินเดียสีสดและทออย่างประณีต ถ้าหากเราสามารถวัดระดับการนำเข้าผ้าเช่นนี้ในช่วงเวลาที่นานพอสมควร ก็จะได้ดัชนีที่ดีที่สุดหนึ่งตัวที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า

สถิติที่มีประโยชน์ชุดแรกในเรื่องนี้คือสถิติของโตเม ปีเรส (1515: 269 – 72) เขาประมาณว่าเมื่อมะละกาควบคุมการค้าในช่องแคบมะละกา ก่อนชัยชนะของโปรตุเกสไม่นาน เรือนำผ้าจากคุชราตมายังเมืองนี้ปีละ 5 ลำ ในจำนวนนี้หนึ่งลำบรรทุกสินค้ามูลค่า 70 – 80,000 ครุชาโด ส่วนอีก 4 ลำ แต่ละลำบรรทุกสินค้ามูลค่า 15 – 30,000 ครุชาโด เรือมาลาบาร์สามหรือสี่ลำนำผ้ามูลค่าลำละ 12 – 15,000 ครุชาโดต่อปี ขณะที่เรือหนึ่งหรือสองลำจากปูลิกัต (Pulicat) มีผ้ามูลค่า 80 – 90,000 ครุชาโด เมื่อนำจำนวนที่ประมาณไว้มาเฉลี่ยกันก็จะได้ยอด 165,000 ครุชาโดจากคุชราต และ 174,750 ครุชาโดจากอินเดีย ปีเรส (1515: 92) แต่แรกอ้างว่าหนึ่งครั้ง “และบางทีก็สองครั้ง” ทุกปี เรือสำเภานึ่งลำบรรทุกผ้ามูลค่า 80 – 90,000 ครุชาโด จากเบงกอล มะละกา และอีกไม่นานต่อมาก็กล่าวว่า “เรือใบและเรือสำเภาสีหรือห้าลำ” เล่นมะละกาและปาไซในแต่ละปี สมมติว่าเรือเหล่านี้เป็นเรือค่อนข้างเล็กที่มีบทบาทไม่สำคัญนักในการค้าผ้านำเข้า ทำให้เราสามารถสันนิษฐานได้ว่ามีผ้านำเข้าจากเบงกอลมูลค่า 120,000 ครุชาโด ผลก็คือ มะละกานำผ้าเข้าจากอินเดียทั้งหมดเป็นมูลค่า 460,000 ครุชาโด เทียบเท่ากับเงินเกือบ 20 ตัน

ผ้าอินเดียที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้นำเข้ามาบางส่วนนั้นไม่มีข้อที่สงสัยเลยว่าถูกส่งตรงไปยังหงสาวดี ตะนาวศรี ปาไซ และที่อื่นๆ โดยไม่ผ่านมะละกา แต่ส่วนนี้ก็ชัดเจนได้บ้างจากการส่งผ้าออกไปนอกภูมิภาค (โดยเฉพาะไปยังจีน และ วิวีว) จากมะละกา ดังนั้นมูลค่าการนำเข้าสุทธิของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจเทียบเท่ากับเงินราวๆ 24 ตัน สมมติว่า ปีเรสหมายถึงราคาในมะละกา ราคาซื้อในอินเดียอาจจะเป็นเงินประมาณ 12 ตัน

เมื่อถึงปลายศตวรรษที่ 16 ระดับการนำเข้าในขอบเขตที่กว้างนี้ได้เพิ่มต่อไปอีก เจมส์ แลงคาสเตอร์ ผู้บุกเบิกชาวอังกฤษยึดเรือโปรตุเกสซึ่งมีเพียงลำเดียวใน ค.ศ. 1602 บรรทุกสินค้ามูลค่า 300,000 ครุชาโด ส่วนใหญ่เป็นผ้าจากโคโรมันเดล ไปมะละกา (Lancaster 1602: 107) ที่ท่าเรือของอาเจะห์ซึ่งได้รับการกิจบางส่วนจากมะละกาถือเป็นปลายทางสำหรับสายการเดินเรือมุสลิมอินเดียมีเรืออินเดีย 16 – 18 ลำใน ค.ศ. 1602 (เพ็งฮ้าง: 90) ครั้งหนึ่งในจำนวนนี้คงจะมาจากคุชราตซึ่งส่ง “เรือสำเภา” ขนาดใหญ่ 8 ลำไปอาเจะห์ใน ค.ศ. 1608 (Verhoeff 1611: 242) ดังนั้นการเดินเรือของคุชราตไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจดูเหมือนว่าจะเพิ่มประมาณสองเท่าใน

ตารางที่ 3 ปริมาณเงินและทองคำในเอเชียตะวันออก
(เฉลี่ยรายปีในช่วงหนึ่งทศวรรษมูลค่าเทียบเท่าเงินเป็นเมตริกตัน)

	โปรตุเกส ^ก	VOC ^ข	อังกฤษ ^ค	เรือเกลเลียน มะนิลา ^ง	สินค้าส่งออก ของญี่ปุ่น ^จ
1581 – 90	8.6			4.0	30
1591 – 1600	?			2.7	40
1601 – 10	5.9	5.7	1.3	12.0	80
1611 – 20	4.7	10.9	4.7	19.4	110
1621 – 30	4.4	12.7	7.7	23.1	130
1631 – 40		8.7	5.5	18.4	130
1641 – 50		9.5	?	10.1	70
1651 – 60		8.6	?	9.0	50
1661 – 70		11.8	9.9	8.0	40

หมายเหตุ: ^กคำนวณจาก Magalhães-Godinho 1696: 330 – 31

^ขคำนวณจาก Bruinj, Gastra, and Schoffer 1987: 187, 224

^คคำนวณจาก Chaudhuri 1965: 115 และ Chaudhuri 1978: 512

^งคำนวณจาก TePaske 1983: 444 – 45 โดยรวมการส่งเงินของเอกชนเข้ากับของราชการ ตัวเลขสำหรับ 1581 – 90 และ 1661 – 70 เป็นการประมาณเพราะรู้แต่การส่งเงินของทางการเท่านั้น

^จตัวเลขเหล่านี้ เป็นจำนวนถั่วจอก Glamann 1958: 58; Iwao 1976, Innes 1980: 634 – 42; Yamamura and Kamiki 1983; Tashiro 1987; and Moloughny and Kia 1989

ช่วงศตวรรษที่ 16 ชาวคุซราตไม่สามารถแข่งขันกับชาวยุโรปเหนือในการจัดหาพริกไทยและเครื่องเทศจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ป้อนตลาดยุโรป (ผ่านตะวันออกกลาง) ได้นาน และมาน้อยครั้งลงหลัง ค.ศ. 1620 ในทศวรรษ 1630 และ 1640 พวกนี้ส่งสินค้าผ้าไปอาจะห์ปีละสามครั้ง (Clark 1643: 282; Vlaming van Outshoorn 1644: 547; Mundy 1667 II: 329, 338) การที่ฮอลันดาใช้เรือรบปิดล้อมอาจะห์ระหว่าง ค.ศ. 1656 – 59 และการบังคับเอาชายฝั่งสุมาตราที่ปลูกพริกไทยมาจากการควบคุมของอาจะห์ ได้ลดจำนวนเรืออินเดียที่บรรทุกผ้ามาอาจะห์เหลือเพียงห้าหรือหกลำ—หนึ่งหรือสองลำในจำนวนนี้อาจมาจากคุซราต (Dampier 1699: 101; Coolhaas 1968: 93, 324, 476; das Gupta 1982: 431; Arasaratnam 1986: 126)

การเดินเรือของเบงกอล และโคโรมันเดลมีความมั่นคงพอที่จะต้านทานการแข่งขันของยุโรปได้และยังขยายต่อไปอีกนานพอสมควรในศตวรรษที่ 17 ตัวเลขที่ ปรากฏ (1979: 51 – 53) รวบรวม แสดงว่าจำนวนเรือของเบงกอลที่นำผ้ามาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คงจะถึงจุดสูงสุดในทศวรรษที่ 4 จำนวนเรือที่ออกจากโคโรมันเดลไปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

	จากมาชูลิปัตนัมไป			จากนากาปัตตินัมไป		
	อาจะห์	หงสาวดี	รวม	อาจะห์	มะละกา	รวม
1624	2	4	13	2	5	10
1625	3	2	10	2	3	11
1626 ก	2	4	11			
1627	2	2	6			
1628	2	2	9			
1629	2	2	7	0	1	6
1630	1	3	6			
1632	1		3	1	2	6
1633 - 34	1	1	7			
1639				3	3	8
1645				2	1	6
1649 ก				2	0	6
1650				3		5

หมายเหตุ: ก= ถึง

แหล่งที่มา: Subrahmanyam 1990: 203, 208, 214, 334

วรรษกลางๆของศตวรรษเมื่อมีเรือประมาณหกลำเดินในเส้นทางอาจะห์ และมักจะมีจำนวนมากกว่าที่แล่นไปตะนาวศรีเพื่อนำสินค้าไปสยาม ในทศวรรษ 1680 ยังคงมีเรือประมาณ 8 ลำนำสินค้าไปส่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม แต่ลดลงเหลือเพียงหนึ่งหรือสองลำในปีท้ายๆของศตวรรษ

การส่งออกของโคโรมันเดลไปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดูเหมือนว่าจะเติบโตอย่างน่าตื่นเต้นในศตวรรษที่ 16 มาจนถึงทศวรรษ 1620 หลังจากนั้นจนถึงทศวรรษ 1640 ก็คงที่ ส่วนการส่งออกของ VOC พุ่งสูงขึ้น แต่ของโปรตุเกสและเดนมาร์กจำนวนตกลง ของอังกฤษขึ้นสูงสุดในทศวรรษ 1630 ก่อนที่จะตกลงไปอีก และการส่งออกโดยเรือเอเชียลดลงอย่างช้าๆ (ตารางที่ 4) ชาวฮอลันดาประมาณว่าใน ค.ศ. 1675 ทั้งฝั่งโคโรมันเดลได้ส่งสินค้ามูลค่า 10 – 12 ล้านกิลเดอร์เทียบเท่าเงิน 100 – 120 ตัน (Arasaratnam 1986: 96) ส่วนใหญ่เป็นผ้าซึ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นตลาดสำคัญมาจนถึง ค.ศ. 1650 หลังจากนั้นสัดส่วนที่ส่งไปยุโรปก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

การควบคุมเรือของ VOC ที่เมืองท่าใหญ่สองเมืองของโคโรมันเดลในระบายนั้นทำให้สามารถแสดงความโน้มเอียงในการเคลื่อนไหวของเรือที่มีใช้ของ VOC ระหว่างท่าเรือทั้งสองและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ดูตารางที่ 4) ในบรรดาเรือที่ออกจากนากาปัตตินัม (Nagapattinam) (หรือถึงใน ค.ศ. 1649) ปีละหนึ่งลำไปมะนิลา ในช่วง ค.ศ.1624 – 25 และมะกัสซาร์ในช่วง ค.ศ.1645 – 50

นอกนั้นจะออกไปทางด้านตะวันออกของอ่าวเบงกอล—อาจะห์ มะละกา ะโฮร์ เกดะห์ บังเกริ จังก์ ซิลอน (ภูเก็ต) มะริด และหงสาวดี เรือที่นากาปัตตินัมส่วนใหญ่เป็นของอินโดนีเซีย ส่วนที่มาจากมาซูลิปัตนัม (Masulipatnam) เจ้าของคือประมุขของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อาจะห์ สยาม ะไซ) หรือ ชาวเปอร์เซีย แห่ง กอลคอนดา

สำหรับบริษัท VOC เท่านั้นที่เรามีตัวเลขซึ่งเชื่อถือได้ในช่วงเวลาส่งผ้าอินเดียไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยการนำที่เข้มแข็งของ แจน ปีเตอร์ส์โซน คูณ (Jan Pieterszoon Coen) (ผู้จัดการทั่วไป) บริษัทเห็นข้อได้เปรียบของการนำผ้าอินเดียมาขายแลกเปลี่ยนผลผลิตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากบทบาทเล็กๆบริษัทนี้ได้เติบโตจนกลายเป็นพ่อค้าคนกลางที่สำคัญของการค้าในช่วงศตวรรษที่ 17 การซื้อผ้าของ VOC ใน โคโรมันเดล เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจากมูลค่าเทียบเท่าเงิน 3 ตันใน ค.ศ.1619 เป็น 5 ตันใน ค.ศ.1621 7 ตันใน ค.ศ.1623 และ 8 ตันใน ค.ศ.1640 (Coen 1619A: 583; Colenbrander 1921: 94, 296; Subrahmanyam 1990: 174) สินค้าส่งออกของฮอลันดาจากฝั่งทะเลโคโรมันเดล ไปปัตตาเวีย (ส่วนใหญ่เป็นผ้าแต่มีใช้ทั้งหมด) พุ่งสูงขึ้นอย่างน่าตื่นเต็นในทศวรรษ 1640 อันเกิดจากการอัดฉีดเงินทุน การกำจัดมะละกาของโปรตุเกสในฐานะคู่แข่ง (1641) และการเปิดสำนักงานใหม่ที่เบงกอลซึ่งจัดว่าอยู่ในเขตโคโรมันเดล การซื้อของฮอลันดาอยู่ในระดับสูงใน ค.ศ.1644 – 55 และซบเซาลงในทศวรรษต่อมา ซึ่งรวมช่วงข้าวยากมากแ่งในอินเดียใต้ใน ค.ศ. 1660 – 61 และได้ขึ้นถึงยอดสูงสุดใน ค.ศ. 1664 – 69 เฉลี่ยปีละ 2 ล้านกว่า กิลเดอร์หรือเทียบเท่าเงิน 20 ตัน ขณะที่สินค้าส่งออกอื่นๆ ซบเซา

หลังจากนั้นมา การค้าผ้าของ VOC กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เลวลงเรื่อยๆ แม้จะมีความพยายามอย่างเต็มที่ใน ค.ศ.1683 – 85 ที่จะเอาชนะฝ่ายตรงข้ามโดยกว้านซื้อผ้าที่หาได้ทั้งหมด นโยบายนี้ได้ผลตรงกันข้าม คือไม่สามารถขายผ้าในราคาที่สูงขึ้นตามที่บริษัทจำเป็นต้องกำหนดในตอนนั้น และผลผลิตผ้าพื้นเมืองในกลุ่มหมู่เกาะก็พุ่งสูงขึ้น ในช่วง 15 ปีสุดท้ายของศตวรรษ พวกฮอลันดาซื้อผ้าน้อยมาก และน้อยเป็นพิเศษสำหรับตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่หดตัวลง ทำให้เกิดการฟื้นตัวพอประมาณสำหรับพ่อค้าที่ไม่ได้อยู่ในสังกัดบริษัท ซึ่งมีฐานที่มัทราสและเมืองท่าอื่นๆของโคโรมันเดล แต่มิได้มีอะไรที่จะต้านทานการลดลงอย่างสม่ำเสมอของสินค้านำเข้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Raychaudhuri 1962: 139 – 43, 162; Arasaratnam 1986: 134; Laarhoven 1988)

ประมาณ ค.ศ.1620 ผ้าที่ VOC ซื้อในอินเดียสองในสามส่วนกำหนดว่าจะไปขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Coen 1619A: 583) สัดส่วนนี้ลดลงจนเหลือเกินกว่าหนึ่งในสามเล็กน้อย ใน

ตารางที่ 5 มูลค่าสินค้าออกของ VOC จาก โคโรมันเดลไปปัตตาเวียโดยเฉลี่ยทุก 5 ปี

	ส่งออก (พันกิลเดอร์)	เทียบเท่าเงินหนักเป็นเมตริกตัน
1646 - 50	1,443	14.8
1651 - 55	1,447	14.9
1656 - 60	1,171	12.0
1661 - 65	1,356	13.2
1666 - 70	2,038	19.8
1671 - 75	1,494	14.5
1676 - 80	1,298	12.6
1683 - 85	2,880	27.7
1687 - 89	791	7.6

แหล่งที่มา: คำนวณจาก Raychaudhuri 1962: 140 – 43

ค.ศ.1652 – 53 และประมาณร้อยละ 15 ตอนปลายศตวรรษ (ข้อมูลจาก Ruurdje Laarhoven และ Arasaratnam 1986: 134) หลังจากรวมผ้าจำนวนน้อยกว่าที่พวกฮอลันดาซื้อในคุซราตและเบงกอล สำหรับตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าด้วยกันแล้ว ปรากฏว่า VOC เพียงเจ้าเดียวได้นำผ้าอินเดียเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นมูลค่าเทียบเท่าเงินหนัก 5 ตันราวๆ ค.ศ. 1620 และ 8 – 10 ตันในช่วง ค.ศ.1640 – 85 หลังจากนั้นก็ตกลงอย่างรวดเร็ว

ยกเว้นความพยายามระยะสั้นๆที่จะผูกขาดใน ค.ศ. 1683 – 85 บริษัทไม่เคยได้ผ้าส่งออกจาก โคโรมันเดล มากกว่าหนึ่งในสาม และก่อน ค.ศ. 1640 ก็นำสินค้าส่งออกจากอินเดียในสัดส่วนที่น้อยกว่านั้นมากไปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวคุซราตเป็นผู้นำสินค้าจำนวนมากไปยังอาจะห์จนกระทั่ง ค.ศ.1615 และในปริมาณมากพอควรจนถึงทศวรรษ 1690 ชาวอังกฤษส่งออกผ้าจากฝั่งโคโรมันเดล มูลค่าเป็นเงินประมาณ 0.6 ตันไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในทศวรรษ 1620 และกว่าสองเท่าของจำนวนนั้นในปลายทศวรรษ 1630 แต่ก็ซบเซาลงไปอีกหลัง ค.ศ.1641 (Subrahmanyam 1990: 175 – 77) พวกโปรตุเกสและอังกฤษรวมกันนำผ้ามูลค่ากว่าแสนเรียล (เทียบเท่าเงินหนัก 2.5 ตัน) ไปที่ มะกัสซาร์เพียงแห่งเดียวในทศวรรษ 1630 (Coulson and Ivy 1636: 293 – 94) และแม้แต่หลังจากที่ได้ ละทิ้งอินโดนีเซียตะวันออกให้กับพวกฮอลันดาแล้ว อังกฤษยังส่งผ้าหนึ่งลำเรือจากอินเดียได้ไป บันเต็นทุกปีในทศวรรษ 1660 และ 1670 มูลค่าโดยเฉลี่ย 10,000 ปอนด์หรือคิดเป็นเงินหนักหนึ่งตัน (English Factories 1668 – 69: 280, 1670 – 77: 3, 30, 120 – 21, 141, 157, 264) พวกเดนมาร์กยังเป็น พ่อค้าขนาดเล็ก ระหว่าง ค.ศ. 1620 – 40 ในระดับสูงสุดส่งผ้าประมาณครึ่งตันไปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากโคโรมันเดล (Subrahmanyam 1990: 181 – 88) ขณะที่พ่อค้าอินเดียเหนือถอนตัวออกไป จากการแข่งขันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้นเรื่อยๆในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 เจ้าของเรือที่โค

โรมันเดล ยังคงบรรทุกผ้าส่งออกของตนเองต่อไปเป็นส่วนใหญ่ ทำกำไรจากการค้าที่มีลักษณะพิเศษของท้องถิ่นมาอย่างน้อยจนกระทั่งทศวรรษ 1680 (Arasaratnam 1986: 119 – 25)

ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าช่วงสูงสุดสำหรับการนำเข้าผ้าอินเดียของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือ ค.ศ. 1620-55 มูลค่าเทียบเท่าเงินหนักประมาณ 40 ตัน ต่อปี ราวๆ สี่เท่าของมูลค่าใน ค.ศ. 1510 คงจะเป็นผ้าประมาณ 1.5 ล้านชิ้นต่อปี (VOC เพียงบริษัทเดียวนำเข้าผ้าหนึ่งล้านชิ้นมายังปัตตาเวียใน ค.ศ. 1652 ในจำนวนนี้ 314,000 ชิ้นสำหรับตลาดอินโดนีเซีย—Laarhoven 1988) ถ้าหากเฉลี่ยหนึ่งชิ้นมีขนาด 25 ตารางเมตร เช่นที่คำนวณกัน ผ้าจำนวนนี้จะพอสำหรับโสร่งหกล้านผืนต่อปีสำหรับประชากรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดที่เกิน 20 ล้านเล็กน้อย

พอถึงทศวรรษ 1680 เมื่อ VOC เป็นผู้ควบคุมการจัดหาสินค้า การไหลเข้าโดยรวมคงจะลดลงไปครึ่งหนึ่งและลดลงไปอีกตอนปลายศตวรรษ การล่มสลายของตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สำหรับสิ่งทออินเดียจะพิจารณาในบทที่ 5

การปลูกพืชเศรษฐกิจ

[หมู่เกาะตะวันออก] อุดมสมบูรณ์ด้วยผลไม้และสินค้าเฉพาะอย่าง เช่นเครื่องเทศและสมุนไพรอื่นๆที่ทำที่อื่นไม่ได้... ดังนั้นผลผลิตหนึ่งชนิดที่มีอยู่อย่างมากมายจะต้องจัดหาของอย่างอื่นทุกอย่างให้แก่พวกเขา นี่ก็คือเหตุผลว่าเหตุใดอาหารทุกชนิดจึงแพงมากนอกจากผลผลิตของตนเอง และเหตุใดคนพวกนี้จำเป็นต้องมีการติดต่อกันและกันเรื่อยๆ ฝ่ายหนึ่งจัดหาสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการ

--Pyrard 1619 II: 169

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วเป็นผู้ส่งออกวัตถุดิบและนำเข้าสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์ตลอดมา สิ่งที่ถูกนิยามนี้ผลิตเป็นสินค้าสำคัญสำหรับท้องถิ่น แต่ (นอกจากไหมของเวียดนาม) ไม่ได้เป็นที่ต้องการของจีนหรืออินเดีย ซึ่งเป็นศูนย์การผลิตสองแห่งที่มีพลเมืองหนาแน่นตรงชายแดนสิ่งที่ได้รับการกระตุ้นจากการค้าที่เฟื่องฟูก็คือผลผลิตจากไร่นาและสวนเขตร้อน—พริกไทย กานพลู ลูกจันทน์เทศ น้ำตาล และ กำยาน—ตามด้วยผลผลิตของป่าเช่นหนังงาช้าง ไม้จันทน์ ฝาง การบูร และ กระจัง

พลวัตในการแข่งขันของอุตสาหกรรมพืชเศรษฐกิจเห็นได้ชัดจากการเปลี่ยนศูนย์การผลิตอยู่เป็นประจำ เมื่อเกิดสงคราม การค้าหยุดชะงัก ที่ดินเสื่อมสภาพ หรือ ความต้องการที่ดินเพิ่มขึ้น ได้สร้างความเดือดร้อนในพื้นที่การผลิตแห่งหนึ่ง แห่งอื่นๆก็พร้อมที่จะฉวยโอกาส ดันงานปลูกอาจขึ้นเองที่เกาะหลายเกาะในหมู่เกาะมาลูลู แต่เกาะที่ได้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการเป็นพวกแรกที่นำเอากานพลูมาปลูกอย่างเป็นระบบ คือ เทรินาเต และ ดีโคเร เมื่อถึง ค.ศ. 1500 การผลิตได้ขยายไปยังเกาะ

ใกล้เคียงสามเกาะ หนึ่งในศตวรรษต่อมาผลผลิตของศูนย์เหล่านี้ลดลงไปอย่างมากและกานพลูส่วนใหญ่มาจากพื้นที่ซึ่งเตร้านาเตปกครองในเซรัมตะวันตก และอัมบนตอนเหนือ ศูนย์ผลิตใหม่ๆพัฒนาขึ้นมาในทศวรรษต่อมาในเกาะเล็กๆคืออัมเบเล และมานิปาที่ซึ่งพ่อค้ามะกัสซาร์สามารถซื้อกานพลูได้อย่างง่ายดายโดยที่พวกฮอลันดาไม่สามารถตรวจตราได้ และในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 VOC เกณฑ์ให้ระดมปลูกกานพลูในจุดใหม่ๆที่ อัมบน และเกาะขนาดเล็กอื่นๆที่บริษัทควบคุมไม่ไกลจากฝั่งด้านตะวันตกเฉียงใต้ของเซรัม (Knaap 1987) ศูนย์แต่ละแห่งจะผลิตกันปลูก ทำให้ประชากรที่ทำงานทั้งหมดมีส่วนร่วมในการผลิตกานพลู อย่างน้อยก็ตลอดฤดูการเก็บเกี่ยวที่มีงานมาก

พริกไทยกลม (*Piper nigrum*) มีการเดินทางที่น่าสนใจกว่า—จากอินเดียใต้ไปถึงปลายสุดในตอนเหนือของสุมาตรา ราวๆ ค.ศ. 1400 ถึงคาบสมุทรมลายูก่อน ค.ศ.1500 ถึงฝั่งตะวันตกของ สุมาตรา ก่อน ค.ศ.1550 ถึงดินแดนมีนังกาเบาทืออยู่ลึกเข้าไปจากชายฝั่งของสุมาตรา ชาวตะวันตก และสุมาตราได้ก่อน ค.ศ.1600 และบอร์เนียวได้ก่อน ค.ศ.1630 พริกไทยได้แพร่ไปยังพื้นที่ซึ่งประชากรไม่หนาแน่นและทำไร่เลื่อนลอย ที่ซึ่งสามารถปลูกพริกไทยได้โดยไม่ต้องเลิกปลูกพืชที่เป็นอาหารหลัก ประมาณการผลิตในศตวรรษที่ 18 แสดงว่าไร่พริกไทยของครอบครัวหนึ่ง (*kebun/ kebun*) ประมาณหนึ่งพันต้นจะให้ผลผลิตโดยเฉลี่ยประมาณ 200 กก. ต่อปี หลังจากเพื่อช่วง 3 ปีแรกที่แต่ละต้นยังไม่ออกผล และความไม่แน่นอนของผลการเก็บเกี่ยวในภายหลัง (Kathirithamby-Wells 1977: 61, 70; Marsden 1783: 132; de Rovere van Breugel 1787: 342) ดังนั้นพริกไทย 8500 ตัน โดยประมาณที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผลิตในช่วงผลผลิตสูงสุดในกลางศตวรรษที่ 17 จะต้องมีการร่วมมือกันมากกว่า 40,000 ครอบครัวหรือ 200,000 คน ประมาณร้อยละ 6 ของประชากรทั้งหมดในสุมาตรา คาบสมุทรมลายู และบอร์เนียว หาเลี้ยงชีพโดยการปลูกพืชนี้เพียงชนิดเดียวสำหรับตลาดสากล

น้ำตาลอ้อยก็ได้มีการขยายปริมาณอย่างน่าทึ่งในศตวรรษที่ 17 หลังจากที่ได้นำวิธีการฟอกน้ำตาลของจีนเข้ามายังโคชินจีน (พื้นที่ กวางนาม) สยาม (ตามลาดเขาที่ล้อมที่ราบเพาะปลูกข้าวในภาคกลาง) เขมร และชวา (บริเวณปัตตาเวียและเปกาโลงัน) เพื่อให้ได้การยอมรับเป็นสินค้าออกบรรทุกปริมาณมากโดยไม่บรรจุหีบห่อ ไปยังจีน และเฉพาะอย่างยิ่งญี่ปุ่น ญี่ปุ่นซึ่งต้องนำเข้าน้ำตาลเกือบทั้งหมดในศตวรรษที่ 17 ได้ตั้งโควตานำเข้าปีละ 2100 ตันหลัง ค.ศ.1685 ซึ่งอาจสะท้อนระดับเฉลี่ยในช่วง ค.ศ.1640 – 1700 (Innes 1980: 504 – 08) ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่นำเข้าจากไต้หวันหรือจีนตอนใต้ แต่เกิดความวุ่นวายในจีนตั้งแต่ทศวรรษ 1640 จึงต้องนำเข้าน้ำตาลในสัดส่วนที่มากขึ้นจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้—อาจเป็นหนึ่งในสามหรือครึ่งหนึ่งภายในทศวรรษ 1680 ใน ค.ศ.1636 ฮอลันดาหวังจะซื้อน้ำตาล 250 – 300 ตันในโคชินจีน แต่ได้มาน้อยกว่ามาก (Innes 1980: 507) และในทศวรรษ 1680 เรือของจีนลำเดียวนำน้ำตาล 100 – 200 ตันจากสยามมายังนางะซะกิ (Ishii 1971: 170) ยังมีการนำน้ำตาลจากสยามและชวาไปที่ยุโรปด้วยเหมือนกันโดยพวกฮอลันดาในทศวรรษ 1630 ใน ค.ศ. 1649 ปริมาณน้ำตาลที่ปลูกในชวาเพิ่มขึ้นถึง 100 ตัน (Glamann 1958: 152 – 56)

กำยาน ขงจากต้นกำยานเหนือ (*Styrax benzoin*) ใช้ในการทำเครื่องหอมมีการปลูกกันอย่างพร้อมเพรียงในไร่ที่ค่อนข้างใหญ่เคียงข้างข้าวตามเนินเขาในสุมาตราตอนเหนือ ลาว และเขมรตอนเหนือ (Marsden 1783: 154) เขมรส่งออก 270 ตันต่อปีในทศวรรษ 1630 ซึ่งอาจรวม 18 ตันที่รายงานในลาวอีกสองสามปีต่อมา (Wusthoff 1642: 202; Coolhaas 1960: 592) กำยานใช้กันทั่ว เอเชียเป็นเครื่องหอม—เปอร์เซียเพียงแห่งเดียวนำเข้าประมาณ 60 ตันต่อปีในทศวรรษ 1630 (van Hall and van der Koppel 1946 – 50 III: 659) ยาสูบซึ่งพวกสเปนนำเข้ามาที่ลูซอนเมื่อ ค.ศ. 1575 เป็นพืชส่งออกที่สำคัญของมินดาเนาในอีกหนึ่งศตวรรษต่อมา (Dampier 1697: 228)

มีการจัดระเบียบขอบเขตของพืชเศรษฐกิจเหล่านี้อย่างไร ที่เกือบจะคงที่ไม่เปลี่ยนแปลงก็คือมีคนกลางระหว่างชาวไร่และพ่อค้านานาชาติ—“คนโต” ของหมู่บ้านหรือประมุขเมืองทำให้เงินเชื่อเพื่อช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของชาวไร่ในช่วงปีแรกๆของการเพาะปลูกและได้ส่วนแบ่งก้อนใหญ่ในการขายพืชผลเป็นค่าตอบแทน ประมุขที่ควบคุมเมืองท่าและตลาดนอกประเทศคาดหวังจะได้ส่วนแบ่งในอัตราที่สูงจากภาษีศุลกากร แต่ก็มักจะพยายามควบคุมการค้าด้วยเหมือนกัน ที่อัมบนราวๆ ค.ศ. 1600 ขุนนางโอรังกายาผู้เป็นอธิราชได้จัดระบบทั้งการขายกานพลูแก่พ่อค้าชาวฮอลันดาและ ยุโรป ในเวลาต่อมา และการจัดจำหน่ายฝ้ายนำเข้าแก่ชาวไร่ ราชาแห่งฮิตู (Hitu) และเสนาบดีคนสำคัญๆของพระองค์ได้ส่วนแบ่งจากการเก็บภาษีร้อยละ 10 ของกานพลูที่ขายได้ ชาวไร่สามารถติดต่อกับผู้ซื้อต่างชาติได้โดยตรงเหมือนกันแต่ต้องทำอย่างลับๆ (Gijssels 1621: 22 – 23; Knaap 1987: 232) ประมุขแห่งเตรนาเต เก็บภาษีร้อยละ 10 จากกานพลูทั้งหมดที่ผลิตได้ในราชอาณาจักร บวกอีกร้อยละ 10 ของมูลค่ากานพลูที่ส่งออกทั้งหมด (van Neck 1604: 199 – 200) คณะขุนนางโอรังกายาแห่งบันดาหูกขาดการขายลูกจันทน์เทศทั้งหมด และยังควบคุมที่ดินและแรงงานที่ผลิตกานพลูด้วย (Villiers 1961: 728 – 29)

ในต้นเดือนศตวรรษที่ 18 (ถูกควบคุมอย่างเข้มงวดมากกว่าประมุขคนเก่าสมัยที่ยังเป็นอิสระก่อน ค.ศ. 1682) เล่ากันว่าคนปลูกได้รับเพียงครึ่งเรียลต่อผลผลิตฟริกไทยหนึ่งบาฮาร์ (180 กก.) จากหัวหน้าที่พวกเขา มักจะเป็นหนี้อยู่เสมอ หัวหน้าและพ่อค้าคนกลางทำกำไรได้มากที่สุดเพราะส่งฟริกไทยให้สุดต่านตามราคาที่กำหนด 7 เรียลต่อหนึ่งบาฮาร์—แต่พ่อค้าชาวสุมาตราคนหนึ่งอ้างว่าตามปกติเขา รับซื้อในราคา 6 เรียล และขายให้สุดต่าน 12 เรียล สุดต่านก็ขายต่อแก่ VOC ตามข้อตกลงของการผูกขาดในราคาระหว่าง 12 และ 20 เรียล (La-uddin 1788: 5; de Rovere van Breugel 1787: 342 – 43)

รายงานละเอียดของการให้เงินทุนเพาะปลูกฟริกไทยในสุมาตราหาเอกสารไม่ได้ก่อนศตวรรษที่ 19 แต่องค์ประกอบสำคัญในระบบตอนนั้นได้กระจายไปทั่วจนทำให้เชื่อได้ว่าคงจะต้องเกี่ยวพันกับการปลูกฟริกไทย ซึ่งก็คือผู้ประกอบการที่ควบคุมปัจจัยหายากสองอย่าง—เงินทุนและการเข้าถึงตลาด—และโดยทางปัจจัยทั้งสองนี้ก็สามารถควบคุมปัจจัยที่สามและจำเป็นอย่างยิ่ง—แรงงาน ผู้ประกอบการจ่ายเงิน เครื่องมือ และข้าวเพียงพอที่จะให้ชาวไร่ผู้บุกเบิก (มักเป็นผู้อพยพเข้ามาตามฤดูกาล) ดำรงชีวิตอยู่ได้ตลอดฤดูแรกของการแผ้วถางป่า ปลูกฟริกไทย และปลูกพืชเสริมเพื่อเป็น

อาหารที่จำเป็นต่อการอยู่รอด ผลก็คือผู้ปลูกถูกผูกมัดกับผู้ประกอบการและจำต้องขายพริกไทยของเขาแก่ผู้ประกอบการแม้ว่าที่ดินที่พวกเขาแผ้วถางจริงๆแล้วจะเป็นของเขาก็ตาม ในไม่ช้าผู้ประกอบการก็ได้กลายเป็นราชาย่อมๆ ของเขตพริกไทยใหม่ สวามยชนบทที่สำคัญของกษัตริย์ในการควบคุมการค้าและความสัมพันธ์อื่นๆกับโลกภายนอก แม้ว่าเงินล่วงหน้าที่ย้ายในตอนแรกนั้นจะใช้กันไปหมดแล้วแต่ข้อผูกพันที่จะต้องขายผ่านผู้ประกอบการนี้ก็ยังคงอยู่ และสำหรับผู้ประกอบการเอง ความสำเร็จบางส่วนก็มาจากความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ระดับสูงๆ—สุดต่าน แห่งอาเจะห์ บันเต็น หรือ จัมบี ผู้จะได้ประมาณ ร้อยละ 10 ของรายได้จากการส่งออกในรูปแบบของบรรณาการหรือจากการขายตามข้อผูกมัดในราคาที่กำหนด (Anderson 1826: 61, 260 – 61; Veth 1877: 242 – 43; Gould 1956: 100 – 04; Siegel 1969: 17 – 21)

ที่ดินมีเหลือเพื่อแต่แรงงานขาดแคลน การควบคุมแรงงานจึงเป็นกุญแจในการเปิดพื้นที่ใหม่ๆเพื่อการผลิต ในหลายท้องถิ่นเราได้รู้ถึงการปลูกพืชเศรษฐกิจโดย “ทาส” ของชนชั้นสูงที่เป็นพ่อค้าของเมือง—ที่สวนบนเขา (*ดูซุน/dusun*) ของอภิชนแห่งมะละกาก่อน ค.ศ. 1511 (Pires 1515: 260) ตามชายฝั่งของบันเต็นอีกหนึ่งศตวรรษต่อมา (Lodewycksz 1598: 129) และที่อาเจะห์ในศตวรรษที่ 17 (Dampier 1699: 91) ที่มาลูกู พวกโอรังกายาใช้ “ทาส” ของตนที่มีอยู่มากมายให้เก็บกานพลูที่ได้จ่ายเงินไว้แล้วแก่ชาวไร่ผู้ปลูก ทั้งนี้เพราะเวลาเก็บเกี่ยวเป็นช่วงเดียวเท่านั้นที่ต้องการแรงงานจำนวนมาก ตามธรรมเนียมผลผลิตครึ่งหนึ่งจะต้องให้แก่เจ้าของต้นไม้ อีกครึ่งหนึ่งเป็นของผู้เก็บเกี่ยว (Reael 1618: 88; Gijssels 1621: 22) ผู้ปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นทาสที่ซื้อหรือจับมา อีกส่วนหนึ่งอาจเป็นผู้ที่อยู่ในอุปการะมานานหรือกสิกรที่เป็นหนี้เงินทุนเริ่มต้น การเคลื่อนย้ายแรงงานซึ่งจำเป็นต่อการเปิดพื้นที่ป่าบริสุทธิ์เพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจได้อาศัยระบบทาสที่คล่องตัว

ได้มีการพัฒนาการเพาะปลูกพริกไทยในศตวรรษที่ 17 ที่ บันจาร์มาซิน (บอร์เนียวตอนใต้) โดยเฉพาะพื้นที่ที่ประชากรไม่หนาแน่นซึ่งไม่เคยมีประเพณีปลูกพริกไทยหรือแม้แต่ปลูกข้าวแบบเร่งผลผลิต กสิกรผู้ปลูกพริกไทยที่นั่นแต่เดิมอาจเป็นทาสที่นำเข้ามาเนื่องจากหนึ่งในสินค้าส่งออกที่สำคัญของมะกัสซาร์ คือ “ทาสชายและหญิงเหมาะสำหรับงานในสวนพริกไทย” (Speelman 1670A: 112) แต่ไม่ว่าพันธะที่ผูกมัดคนงานเพาะปลูกกับเจ้านายของเขาแต่ต้นจะมีลักษณะเช่นใด ภาระหน้าที่หลักของเขาในระยะยาวก็เหมือนกัน—ส่งผลผลิตอันมีค่าของเขาต่อผู้อุปถัมภ์ที่ศูนย์การค้าตลาดเท่านั้น

สภาพความเป็นอยู่ในเขตปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้มักจะทารุณมาก อัตราการตายสูง มีผู้หญิงน้อย และชีวิตในแง่วัฒนธรรมแทบจะไม่มีเลย ดูเหมือนว่าชายหนุ่มหวังจะหาเงินอย่างรวดเร็วที่นั่น خذใช้นี้สิน แล้วกลับไปยังชีวิตครอบครัวในพื้นที่ที่ราบรื่นมากกว่า แต่เช่นที่กวีอาเจะห์คนหนึ่งตั้งข้อสังเกตไว้ “ถ้าคุณมีโชค คุณจะได้อีกกลับมา ถ้าไม่มีคุณก็จะตายใน *รันเตา* [ชายเขตพื้นที่เพาะปลูก]” (*Hikayat Ranto*: 10 – 11) บางคนก็ร่ำรวยขึ้นมาแต่หลายคนล้มละลายเมื่อราคาผลผลิตตกหรือเมื่อพวกเขาสอดคล้องปิดล้อมขัดขวางการส่งออกพริกไทย เห็นได้ชัดว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจได้นำมาซึ่งการ

เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางสังคมโดยมีบ้านเรือนตั้งขึ้นในพื้นที่ใหม่ๆ สร้างชนชั้นอภิชนใหม่ และบางครั้งก็ทำลายพวกเก่า และทำลายความสัมพันธ์ของสถานภาพที่มั่นคงกว่าในที่ราบที่ปลูกข้าว

ผู้ปลูกพืชเศรษฐกิจในศตวรรษที่ 17 เช่นเดียวกับศตวรรษที่ 20 มักจะเริ่มปลูกเมื่อราคาสูง แต่ก็ได้เรียนรู้วิธีที่จะจัดการกับราคาที่ขึ้นๆลงๆ โดยเก็บที่ดินบางส่วนไว้ปลูกพืชที่ใช้เป็นอาหารซึ่งจะพึงได้เมื่อตลาดตกต่ำ หากราคายังคงต่ำและพืชเศรษฐกิจอยู่ในสภาวะย่ำแย่เพราะสาเหตุทางการเมือง ผู้ปลูกอาจเลือกที่จะไม่ร่วมงานด้วยหรือถูกประมุขบังคับให้เลิก (ดูบทที่ 5 เรื่องการปรับเปลี่ยนไปจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ)

ยุคที่รุ่งเรืองที่สุดของเรือสำเภานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

[ชาวชวา] เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในศิลปะการเดินเรือจนถึงขั้นที่พวกเขาอ้างว่าเก่าแก่ที่สุด แม้ว่าคนอื่นๆ มากหลายจะให้เกียรตินี้แก่ชาวจีนและยืนยันว่าศิลปะนี้ถ่ายทอดจากชาวจีนมาให้ชาวชวา แต่ก็เป็นที่แน่นอนว่าชาวชวาได้เดินเรือไปยังแหลมกู๊ดโฮปแต่โบราณ และมีการติดต่อกับฝั่งตะวันออกของเกาะเซนต์ลอเรนโซ (มาดากัสการ์) ที่นั่นมีชาวพื้นเมืองจำนวนมากที่มีผิวสีน้ำตาลและลักษณะของชาวผู้กล่าวว่าสืบเชื้อสายมาจากคนชวา

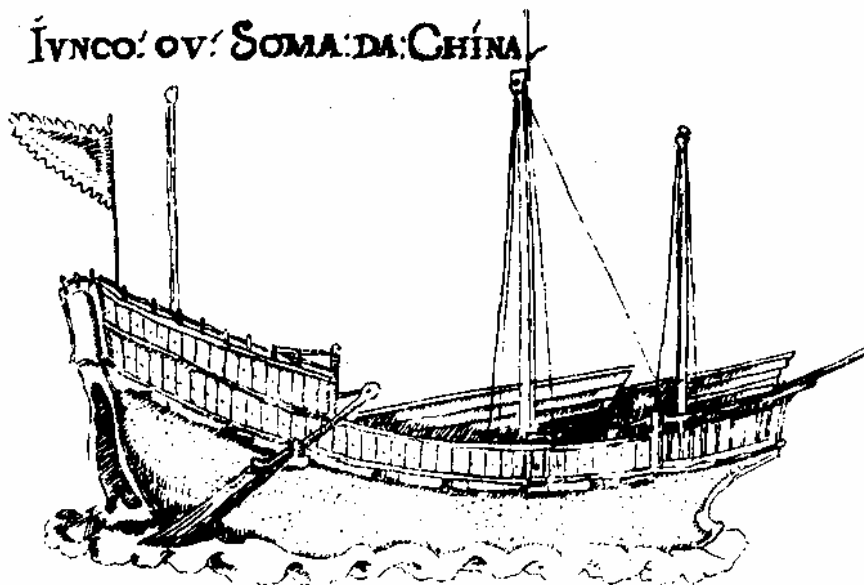
---Couto 1645 IV, iii: 169

เรือที่มีลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งบางทีเรียกว่าแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางทีก็เรียกว่า ออสโตรนีเซียน หรือ มาลาโย-โพลินีเซียนบางทีก็เรียกเพียง *ปราชู* ได้มีการวาดภาพและพรรณนาไว้อย่างละเอียดในหนังสือเกี่ยวกับเรือ ลักษณะที่ยืนยงอยู่ตลอดมาคือ กระดูกงู ตัวเรือที่สร้างโดยเข้าแผ่นไม้กับกระดูกงู และต่อเข้าด้วยกันด้วยเดือยไม้ ไม่มีการใช้ตะปูเหล็กหรือกรอบเลย ไม้ทวนหัวเรือและท้ายเรือที่หัวแหลมเหมือนกัน หางเสือรูปร่างเหมือนกรรเชียงสองอันที่กราบท้ายเรือและใบสี่เหลี่ยมผืนผ้ากางตามขวาง นี่คือเรือบรรทุกสินค้าขนาดเล็กที่ใช้ประโยชน์ได้ดีมาก แผ่นไม้ที่ใช้เดือยยึดกันได้กระชับกว่าแผ่นไม้ตอกติดกรอบด้วยตะปู เรือชนิดนี้ยังคงต่อกันมาในหลายภาคของอินโดนีเซีย (Horridge 1981: 8 – 70) เรือแบบนี้พบกันทั่วลุ่มน้ำตั้งแต่ 4 ถึง 40 ต้นข้ามท้องทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้าเช่นเดียวกับก่อนหน้าและหลังยุคนี้หลายศตวรรษ มีการเรียกเรือนี้ในหนังสือของสมัยนั้นว่า *ปราชู* (*prahu*) *บาโลก* (*balok*) และ *ปังกาจาว่า* (*pangajawa*) (รูปที่ 6ข)

แต่เรือแบบนี้มิได้มีบทบาทสำคัญในเส้นทางเดินเรือหลักๆ ในศตวรรษที่ 15 และ 16 เรือที่ใหญ่กว่ามากมีเสากระโดงสองหรือสามเสา แต่ก็ประกอบด้วยลักษณะที่เหมือนกับเรือทาง “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” หลายประการ (ตัวเรือที่ยึดด้วยเดือย หางเสือคู่ กระดูกงู) บรรทุกสินค้าส่วนใหญ่ไปทางไกลๆ สำหรับเจ้าของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (รูปที่ 6ก) คำที่ใช้เรียกเรือเหล่านี้ในหนังสือต่างๆ ตรงกัน

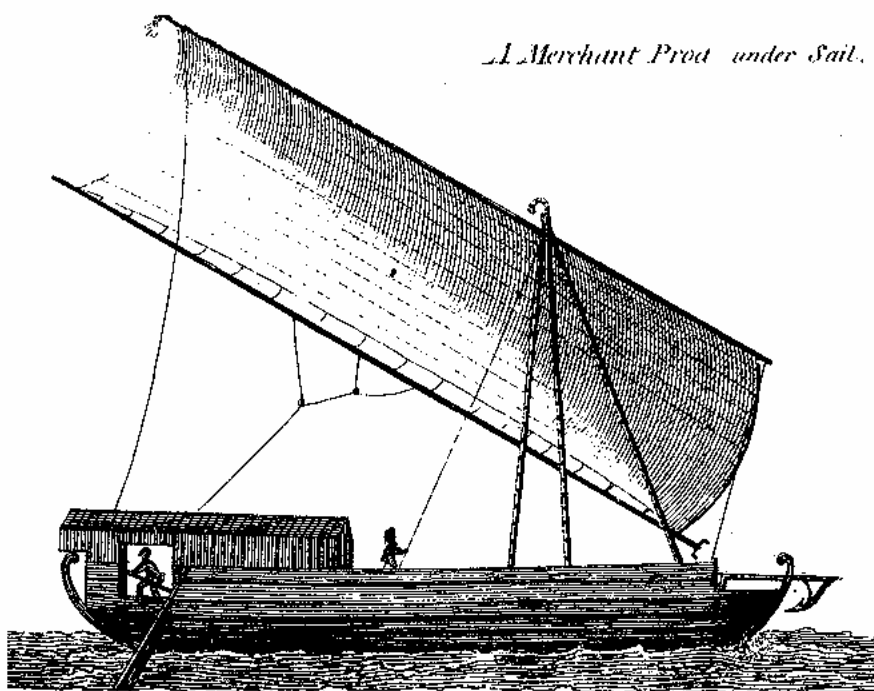
เทียบได้กับ “จังก์ (junk)” (เรือสำเภา) ในภาษาอังกฤษ แม้จริงๆ แล้วคนสมัยใหม่จะฟังเป็นเสียงจีน แต่คำนี้เข้ามาในภาษายุโรปในรูปของ จง(*jong*) คำมลายูและชาว ขณะที่เอกสารจีนของสมัยนั้นเชื่อเหมือนกันว่าเป็นคำมลายูสำหรับเรือ (Edwards and Blagden 1931: 734) แต่ทั้ง คำ³ และวิทยาการบางอย่างที่เข้ามายังชาวอาจเป็นผลจากการเดินทางสำรวจของทัพเรือมองโกล อย่างน้อยในศตวรรษที่ 16 เรือสำเภาก็เป็นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พอๆ กับของจีน (Manguin 1985: 24; Reid 1992: 178 – 84)

การบรรยายลักษณะของเรือสำเภาแรกสุดโดยชาวยุโรปเป็นของ ดูโดวิโค ดี แวร์เทมา (1510: 239) ผู้อธิบายว่าที่ เปดิร์ (สุมาตราตอนเหนือ) เช่นเดียวกับที่ตะนาวศรี ประมาณ ค.ศ. 1504

รูปที่ 6ก เรือสำเภาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เขียนที่มะละกาโดย Godinho de Eradia ขอให้สังเกตหางเสือคู่

³ คำนี้ดูเหมือนจะเป็นไปได้ว่าขอมืมมาจาก ซง (*song*) คำภาษาถิ่น Fuzhou สำหรับ เรือ (cf. Mandarin chuam)

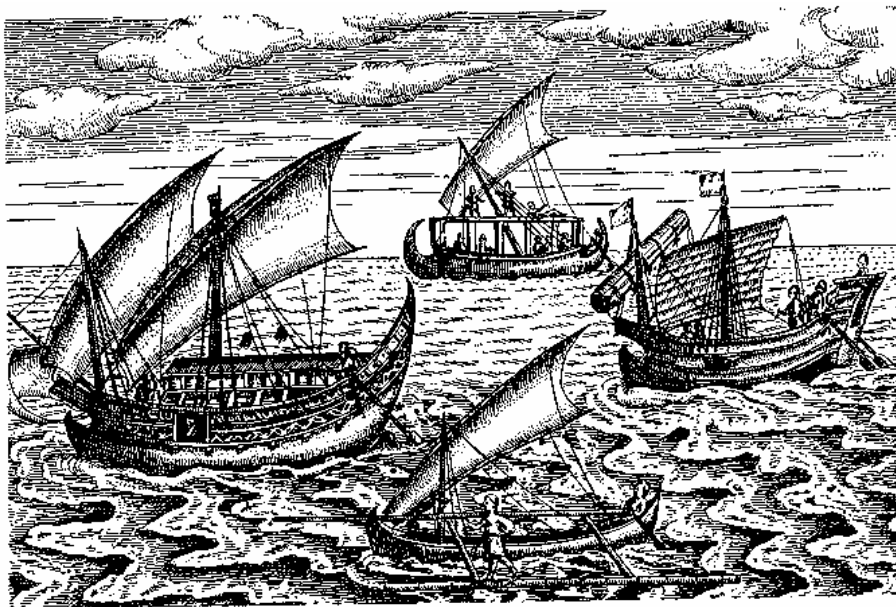
รูปที่ 6x เรือสินค้ามาลา (ปราสุ)

พวกเขาต่อ “เรือขนาดใหญ่ เรียกว่า กิอุนชี (*giunchi*) ที่มีเสากระโดงสามต้น และมีส่วนแหลมที่หัวเรือ และท้ายเรือ มีหางเสือคู่” ในช่วงครึ่งศตวรรษต่อมาชาวยุโรปจำนวนมากยกย่องขนาดและ กำลังของ เรือเหล่านี้ และฝีมือช่างอันน่าพิศวงที่สามารถสร้างเรือโดยไม่ใช้ตะปู ใช้แต่เครื่องมือพื้นๆที่สุด— ฝักถากไม้ ส่วน โดยเฉพาะสิ่ว (Empoli 1514: 48, 131; Pires 1515: 164 – 95; Pigafetta 1524: 59; Manguin 1980: 267 – 68; Scott 1982: 530) เรือที่ใหญ่ที่สุดที่ได้เห็นคือเรือบรรทุกทหาร จูได้ประมาณ 1000 ตัน มีตัวเรือซ้อนกันหลายชั้น เพื่อให้แข็งแรงเป็นพิเศษ สร้างสำหรับชาวโจดี มะละกา ใน ค.ศ. 1513 —“เมื่ออยู่ด้วยกันแล้ว เรืออานุนเซียดา (*Anunciada*) ดูไม่เหมือนเรือเลย” (อ้าง Cortesão 1944: 152n)

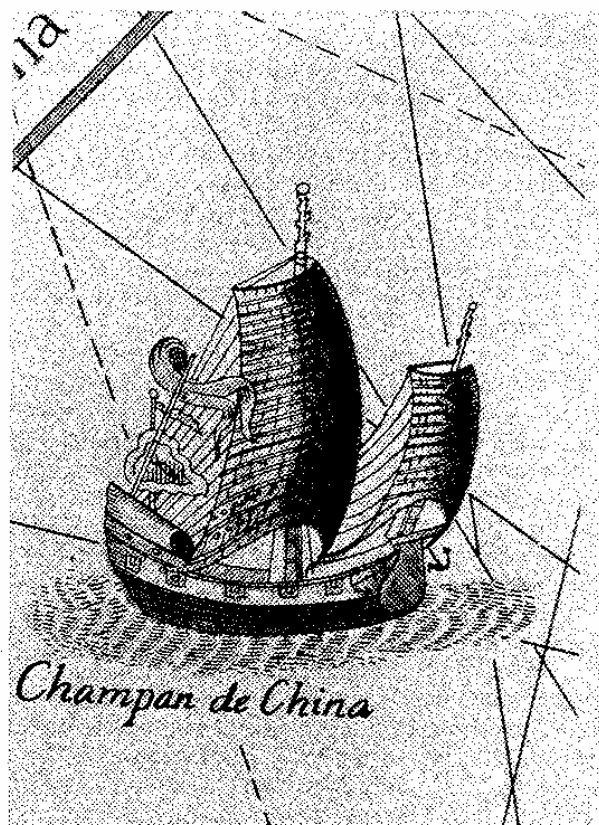
การขุดค้นหาซากเรือในสองสามทศวรรษที่แล้วที่จุดต่างๆในอ่าวไทย ที่กลุ่มหมู่เกาะริเอา (Riau) ชายฝั่งทะเลตอนใต้ของจีน และฝั่งทะเลตะวันตกของเกาหลีใต้เสริมข้อมูลของนักเขียนร่วมสมัย เหล่านี้ เรือที่ขุดขึ้นมาล้วนเกี่ยวข้องกับการค้าที่ไปหรืออยู่ในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่าง ศตวรรษที่ 13 และ 17 และเผยให้เห็นถึงรูปแบบพื้นฐานที่เหมือนกัน ทุกลำมีกระดูกงู (ไม่ใช่เรือ ท้องแบนแบบจีนทางเหนือ) ส่วนใหญ่เป็นแผ่นกระดานยึดด้วยเดือยเช่นเดียวกับเรือแบบ “เอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้” แต่แม้ว่าผู้สังเกตการณ์ร่วมสมัยจะยืนยันในทางตรงข้าม เรือทุกลำใช้ตะปูเหล็กและ เหล็กประกบเพื่อเสริมเดือยที่ยึดแผ่นไม้ หลักฐานใหม่นี้ได้ชักจูง มงกุแอง (1984, 1986) ให้ระบุว่าเรือ ของสมัยนั้นเป็นการพัฒนาของลูกผสมแบบ “ทะเลจีนใต้” ที่รวมองค์ประกอบของประเพณีจีนและ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามที่เห็นสมควร ข้อมูลที่สนับสนุนทฤษฎีนี้มาจากมหากาพย์ของชาวเรือ

หนึ่งที่ยืนยันว่ามีการลอกแบบเรือสำเภaprเภทหนึ่งในชาวในทศวรรษ 1290 “เช่นที่ต่อในดินแดนของพวกทาร์ทาร์” เมื่อจีนเข้าแทรกแซงทางทหารในชาวตะวันออกอย่างไม่เคยปฏิบัติมาก่อนด้วยกำลังทหารสองหมื่นคนและเรือของจีนหนึ่งพันลำ (Kidung Sunda: 77; Manguin 1984: 201)

ทฤษฎีนี้เข้ากันได้ดีกับหลักฐานอื่นๆเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของจีนในดินแดนโพ้นทะเลช่วงศตวรรษที่ 15 การสถาปนาราชวงศ์หมิงใน ค.ศ. 1368 และประกาศห้ามเอกชนไปทำการค้าต่างประเทศทำให้ชุมชนจีนตกล้างอยู่ทางใต้ จำนวนและสถานภาพของชุมชนคนจีนมีการเสริมเพิ่มขึ้นโดยผู้ที่มาจับกองเรือมหรึมาในความควบคุมของเจ้เหง ระหว่าง ค.ศ.1405 – 35 และไม่ยอมกลับชุมชนเหล่านี้ได้สร้างกองเรือพาณิชย์ของเมืองต่างๆเช่นเกรซีก์ และ เคมะก์ (ทั้งสองเมืองอยู่ในชาว) ปาเล็มบัง มะละกา ปัตตานี และอยุธยา จัดระบบค้าขายโดยอาศัยบรรณาการไปจีน และก่อตั้งเครือข่ายการค้าทั่วทั้งภูมิภาค ตามธรรมเนียมแล้วพวกนี้จะต่อเรือที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ซึ่งมีไม้ดีกว่าและถูกกว่า และยังมีช่างฝีมือที่มีความสามารถ อีกทั้งปลอดจากการตรวจตราของเจ้าหน้าที่จีน เรือสำเภาในทะเลจีนใต้ส่วนใหญ่จะต่อโดยช่างไม้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้แก่เจ้าของที่เป็นจีนโดยกำเนิดหรือโดยเชื้อสาย ดังนั้นลักษณะถูกผสมจึงเป็นเรื่องที่คาดหวังได้ แม้แต่สิ่งที่เด่นมากในรายงานของชาวยุโรป เช่นลักษณะที่แปลกเป็นพิเศษของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างตัวเรือที่ปราศจากตะปู และหางเสือคู่

รูปที่ 7ก เรือที่ขายฝั่งชาวตามี่เขียนโดยคณะสำรวจฮอลันดาครั้งแรก ตามเข็มนาฬิกาจากบนสุด เรือสินค้า ปราฮู ของชาว เรือสำเภาจีน เรือหาปลาพื้นเมือง และเรือสำเภาวา

รูปที่ 7ข เรือสำเภารจีนเขียนบนแผนที่ฟิลิปปินส์ ค.ศ.1734 ของ เวลาร์ด

การเดินเรือของชาวรุ่งเรืองเป็นพิเศษในศตวรรษที่ 15 ผู้บันทึกเหตุการณ์ชาวโปรตุเกสพวกแรกๆกล่าวถึงชาวชวาในราวๆ ค.ศ.1500 ว่าครอบงำการค้าในท้องทะเลอินโดนีเซีย รวมทั้ง มะละกา ทางด้านตะวันตกและมาลากูทางด้านตะวันออก ได้มีการเขียนประมวลกฎหมายทะเลขึ้นในตอนนั้น โดยพวกเจ้าของเรือชาวมะละกา คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีเชื้อสายชวา เรือซึ่งมีฐานอยู่ที่มะละกาเดินทางไปจีนเป็นประจำ ปีเรส (1515: 122 – 23) รายงานว่าเรือเหล่านี้ต้องทอดสมอห่างจากฝั่งออกไปเพราะชาวจีนกลัวซึ่งก็มีเหตุผลว่า “เรือของคนพวกนี้หนึ่งลำอาจทำให้สำเภารจีน 20 ลำแตกกระเจิงไปได้” แต่ปีเรสก็ได้ยืนยันว่าการค้าของชาวรุ่งเรืองกว่านี้มากเมื่อร้อยปีมาแล้ว—“เพราะพวกเขารับรองว่าเรือแล่นไปถึงเอเดนได้ และการค้าหลักอยู่ที่ เบนิว กลิงค์ (Benua Keling) (อินเดียตอนใต้) เบงกอล และ ปาไซ และควบคุมการค้าทั้งหมดในตอนนั้น” (Pires 1515: 174) คำอธิบายที่เป็นไปได้มากที่สุดสำหรับการเบ่งบานนี้คือการผสมผสานทางวิทยาการการเดินเรือของจีนและชวาภายหลังการเดินทางสำรวจของเจิ้งเหอ ในแต่ละ “ฤดู” ของค.ศ.1406, 1408, 1414, 1418 และ 1432 กองเรือจีนหนึ่งร้อยลำหรือมากกว่านั้นใช้เวลานานๆซ่อมแซมเรืออยู่ตามเมืองท่าของชาวฝั่งตะวันออก

เรือโปรตุเกสมีขนาดใหญ่ขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 16 เรือ *เนา* (nao) ที่บรรทุกสินค้าขนาดใหญ่ของกองเรือที่เดินทางจากัวไปลิสบอนทุกปี ะวางประมาณ 400 ตันตอนต้นศตวรรษและเกือบ 1000 ตันตอนปลายศตวรรษ (Pyrard 1619 II: 180 – 82; Boxer 1696A: 209 – 11) ส่วนเรือเอเชียเริ่มเล็กลง

มองกูเอง (1980: 268) ประมาณว่าโดยทั่วไปในต้นศตวรรษที่ 16 ะวางประมาณ 400 – 500 ตัน แม้ว่าในความเป็นจริงเรือเหล่านี้จะวางจะอยู่ในระดับสูงสุด แต่ตอนปลายศตวรรษเรือประเภทเดียวกันเล็กลงไปกว่าเดิม รายงานของฮอลันดาทำให้เห็นชัดว่าเรือสำเภาวางขนาดใหญ่ที่สุด ได้แก่เรือที่บรรทุกข้าวจากชวาไปยังเมืองต่างๆในสุมาตราและคาบสมุทรมลายูมีระวางกว่า 200 ตัน ล่ามาจนถึง ค.ศ.1620 กษัตริย์แห่งมาตารัมยังคงมีเรือบรรทุกข้าวอย่างน้อยหนึ่งลำขนาด 400 ตัน (“Verhaal” 1622: 540) โดยทั่วไป เรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขนาดเล็กลงแต่จำนวนมากขึ้นมาก จนนักเดินทางชาวฮอลันดาคนหนึ่งคิดว่ามีเรือที่ระวาง 20 – 200 ตัน “หนึ่งพันลำหรือกว่านั้น” ในบริเวณสุระบายาแต่เพียงแห่งเดียว (เพ็งอ้าง: 532) โดยที่ไม่เคยเห็นเรือสำเภารบรรทุกข้าวขนาดใหญ่ที่สุด โลเดวิกซ์ รายงานว่า “หมู่เกาะอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเรือแต่ขนาดเล็กทั้งนั้น ดังนั้นเรือที่ใหญ่ที่สุดที่ผมเห็นคงบรรทุกได้ไม่เกิน 40 ตัน” (1598: 132 – 33; รูปที่ 7ก) พอถึงกลางศตวรรษที่ 17 ไม่มีการเรียกเรือพื้นเมืองว่าสำเภ่อีกต่อไป เรือที่ใหญ่ที่สุดเป็นของประมุขในรูปของเรือรบหรือเรือสินค้าสร้างตามแบบ ยุโรปหรือจีน โดยกษัตริย์แห่งบันเต็น ยะไข่ และอยุธยา ส่วนคำ สำเภา (จังก) ก็สงวนไว้ใช้เรียกเรือที่จีนเป็นเจ้าของ ระวาง 200 – 800 ตัน แม้ว่าเรือเหล่านี้จะมีลักษณะเฉพาะหลายอย่างของเรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนกระทั่งสองศตวรรษต่อมา (Manguin 1984: 202 – 04; Blussé 1986: 106; รูปที่ 7ข)

การหายไปของเรือสำเภาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ใหญ่แต่ทะเลจะไม่ยากที่จะเข้าใจเมื่อพิจารณารายงานของโปรตุเกสเรื่องความเสียหายรุนแรงที่ชาวยุโรปก่อขึ้นกับเรือเหล่านี้ เรือขนาดใหญ่มากทำกำไรได้มากที่สุดในการเดินเรือค้าขายที่ไม่มีภัยคุกคาม แต่ขาดความรู้ที่จะหนีและความสามารถที่จะเคลื่อนย้ายทางยุทธศาสตร์และความสามารถในการระดมยิงเพื่อต่อสู้กับเรือของยุโรป แม้แต่ก่อนที่อัลฟองโซ เด อัลบูเกอรเก (Alfonso de Albuquerque) จะไปถึงและพิชิตมะละกาใน ค.ศ. 1511 ก็ได้จับกุมเรือสำเภามากมายของมีค่าหลายลำและริบสินค้าไว้ เล่ากันว่ามีการใช้เรือสำเภาวางที่ใหญ่ที่สุด 35 ลำ แต่ละลำระวาง 500 ตัน ในการโจมตีมะละกา เมืองขึ้นของโปรตุเกสโดย ปาติห์ ยูนุส (Patih Yunus) แห่ง จาปาราใน ค.ศ. 1513 แต่เรือเกือบทั้งหมดถูกเผาหรือจมในการรบทางเรือกับโปรตุเกส (Empoli 1514: 148 – 49) หลังจากที่ถูกกองทัพเรือของปาติห์ ยูนุส พ่ายแพ้ ปีเรส อ้างว่า “พวกเขาไม่มีเรืออีกแล้ว เพราะเรือสำเภาวางส่วนใหญ่มาจากหงสาวดีที่ซึ่งชาวชวา—และคนอื่นๆผู้ซื้อเรือในมะละกา—เคยสั่งให้ต่อให้ . . . และเพราะ . . . ข้าหลวงอินเดียเผาและปราบเรือสำเภาของศัตรูทั้งหมด พวกเขาไม่มีเรือเหลือเลย” (1515: 195) แน่นนอนว่าเรื่องที่กล่าวนี้เกินจริง แม้ว่าจะเป็นที่ยอมรับว่าไม้สักของพม่าและสยามเป็นวัสดุสร้างเรือที่ดีที่สุด และช่างฝีมือที่หงสาวดีมีความสามารถเป็นพิเศษ แต่ชาวชวายังคงสร้างเรือเองด้วยไม้สักจากเขตเริ่มบัง และไม้ขางจากบอร์เนียว แต่การส่งสินค้าจำนวนมากและมีค่าไปในเรือที่ทะเลเป็นการเสี่ยงมากเกินไป จุดอ่อนของเรือประเภทนี้ได้มีการพิสูจน์อีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ.1618 เมื่อพวกฮอลันดาจับกุมหรือเผาเรือบรรทุกข้าวที่ใหญ่ที่สุดของ มาตารัม ลำหนึ่งในพวกนี้บรรทุกข้าวมากกว่า 200 ตัน (Coen 1619: 419) ในศตวรรษที่ 17 มีแต่ชาวยุโรปและชาวจีนเท่านั้นที่มีความมั่นใจพอ (และมีเงินทุนที่จำเป็นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ) ที่จะคิดอาวุธเรือบรรทุกสินค้าขนาด

ใหญ่มากๆ ประมุขของอาณาจักรได้ล้มไม้สนับสนุนราษฎรสร้างเรือใหญ่ติดอาวุธ ความมุ่งมั่นพยายามของประมุขทั้งหลายส่วนใหญ่จะลงไปที่เรือเกลลิย์ (เรือสมัยก่อนมักจะมีชั้นเดียวที่ใช้ทั้งใบและกรรเชียง—ผู้แปล) เพื่อจุดประสงค์ด้านการทหาร โดยเฉพาะ (Manguin 1993; และดู บทที่ 4 ข้างล่าง)

ควรจะเน้น ณ ที่นี้ว่าข้อจำกัดในเรื่องขนาดของเรือสร้างด้วยวิธีง่ายๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้เป็นเพราะด้านวิทยาการ ในอินโดนีเซียช่วงปัจจุบันที่ดำเนินงานขนาดเล็กตามแบบดั้งเดิมก็สามารถต่อเรือไม้ระวางกว่า 500 ตันได้โดยใช้วิธีเหล่านี้ เมื่อใดก็ตามที่ประมุขต้องการสร้างเรือขนาดใหญ่มากก็ยังใช้วิธีนี้—ใน ค.ศ. 1629 อาจะห์ต่อเรือเกลลิย์อันยิ่งใหญ่ยาวประมาณ 100 เมตร ฝีมือการต่อเรือมีอยู่ทั่วไป แต่เรือสำเภาหรือเรือเกลลิย์ขนาดใหญ่จะต่อที่หมู่บ้านซึ่งมีความชำนาญเป็นพิเศษที่ผู้ชายทำงานเป็นช่างเต็มเวลา อยู่อู่เรือที่เหมาะสม ทำเรือของหงสาวดีซึ่งตั้งในที่ที่เหมาะสมที่สุดสำหรับต้นสักขนาดใหญ่ของพม่า เมืองนี้ต่อเรือสำเภาที่ใหญ่ที่สุดหลายลำสำหรับพ่อค้าจากมะละกาและโดยทางอ้อมสำหรับพ่อค้าที่ชาว สุมาตรา ลูซอน และแม้แต่จีนตอนใต้ ผู้ซื้อเรือต่อในหงสาวดีที่ มะละกา (Pires 1515: 145, 195; Bouchon 1979: 139) แต่ละปีผู้อู่เรือเหล่านี้สามารถต่อ “เรือที่ใหญ่ที่สุดประมาณ 20 ลำ” (du Jarric 1614: 845) อย่างไรก็ตาม มะละกาเองก็เป็นศูนย์การต่อเรือที่สำคัญสมัยที่สุดด้านปกครอง และหลังจากพิชิตมะละกาแล้ว อัลบูเกอร์ก (1557: 168) ได้พา “ช่างไม้ชาวจากผู้อู่เรือ คนงานที่ชำนาญงานมาก” ไปทำงานให้พวกโปรตุเกสในอินเดีย มะริด และตะนาวศรีทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมลายูก็มีชื่อในด้านการต่อเรือและมีไม้อย่างดีเหมือนกัน พวกสเปนในฟิลิปปินส์ตอนกลางพบว่าที่เกาะเล็กๆสองเกาะ ไม่นไกลจากเกาะปาโน ซึ่งปกคลุมไปด้วยป่า มีช่างต่อเรือฝีมือดีประมาณ 400 คน ผู้ “เดินทางไปทุกปี และกระจายตัวไปทั่วเกาะเพื่อต่อเรือ” (Loarca 1582: 78 – 79) ในทศวรรษ 1590 เรือสำเภาขนาดใหญ่ที่สุดของบันเต็น สร้างที่บอร์เนียว แต่ลาเซ็ม (Lasem) ที่ฝั่งเหนือของชวาได้กลายเป็นศูนย์ต่อเรือที่สำคัญเนื่องด้วยอยู่ติดกับป่าสักที่ดีที่สุดของเกาะ (Lodewycksz 1598: 132 – 33) ลาเซ็มคงจะต่อเรือส่วนมากในกองเรือขนาดใหญ่ของจาปาราที่อยู่ใกล้เคียง

การเดินทางเรือ

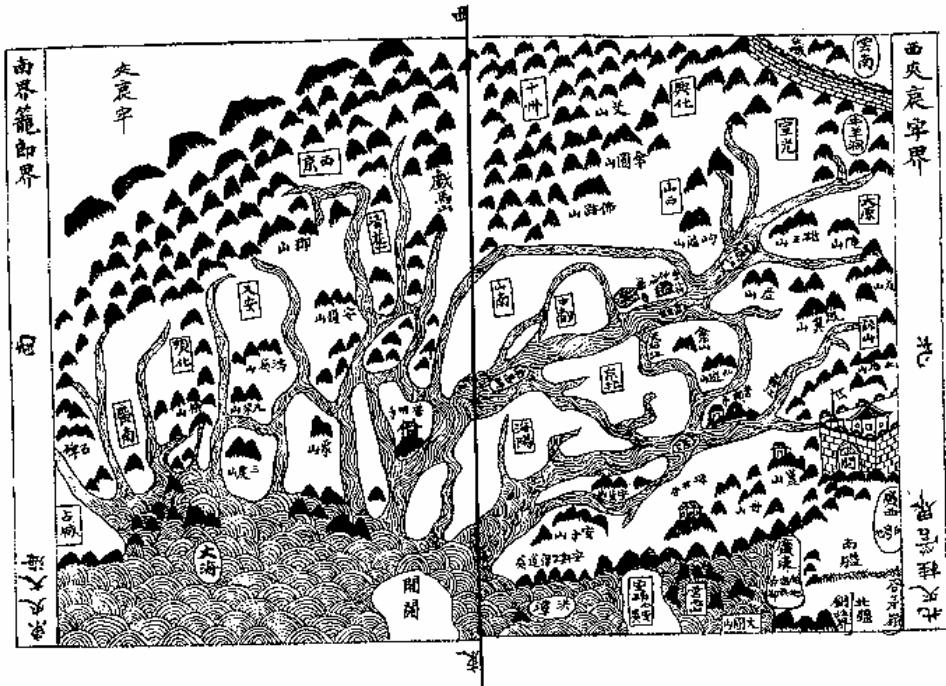
เมื่อคุณต้องการมองไปยังขอบฟ้า
อย่าลืมขอบอันแหลมคมของหินโสโครก
จับหางเสือให้แน่น อย่าขาดสมาธิ
เพื่อที่คุณจะได้ถึงท่าอย่างถูกต้อง

—Hamzah Fansuri, โคลง: 112

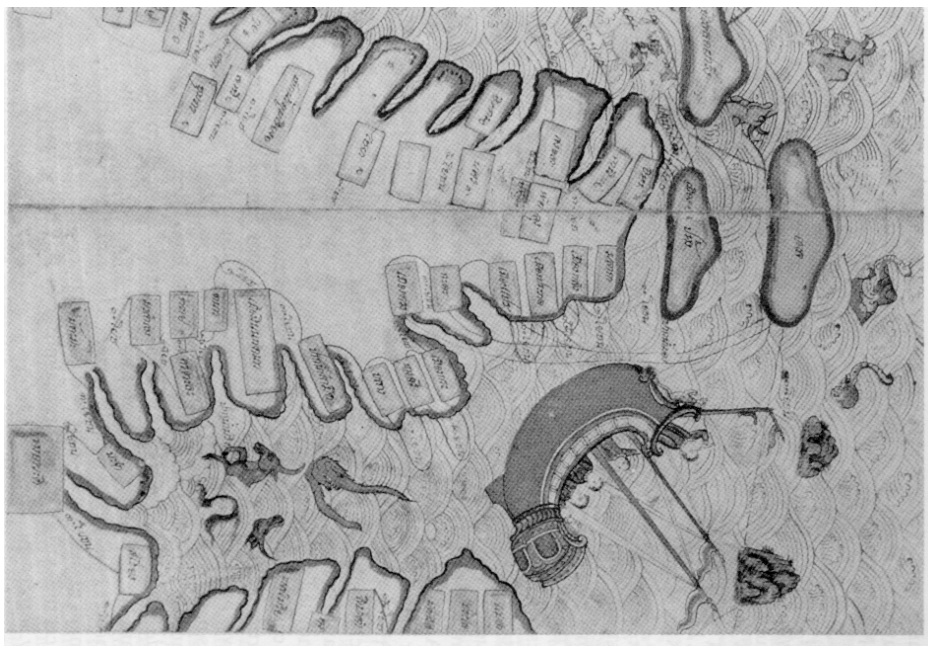
ปฏิกิริยาอย่างใกล้ชิดระหว่างการเดินเรือของจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้เกือบเป็นที่แน่นอนว่าเข็มทิศของจีนนั้นอย่างน้อยจะต้องเป็นที่รู้จักของนักเดินเรือดินแดนใต้ลมบางคน อัลชีนา (1668 III: 54 – 55) ยืนยันว่ากลาสีชาวฟิลิปปินส์รู้เรื่องเข็มทิศตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ก่อนพวกเขาจะเสียอีก เขาได้ยกหลักฐานอย่างสมเหตุสมผลว่ามีคำพื้นเมืองที่ใช้เรียกสิ่งนี้ในภาษาอินโดนีเซีย และฟิลิปปิน—รูปที่แตกต่างกันไปของ เปโดมาน (pedoman) ในภาษามลายู อาจมาจากคำมลายูสำหรับเข็ม (คม/dom) ชาวมลายูมีความรู้สึกในเรื่องทิศทางดีมาก มีคำของตนเองสำหรับทิศทั้งแปดของเข็มทิศซึ่งอาจพัฒนาในบริเวณช่องแคบมะละกา เพราะคำสำหรับทิศได้คือ เซลันตัน (จาก เซลัต/selat ช่องแคบ [สิงคโปร์]) และสำหรับทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ลาต์ (laut) ก็เป็นคำเดียวกับ มหาสมุทร (อินเดีย) กูโด วิโค ดี แวร์ทีมา (1510: 247) อ้างว่ากับตันของเรือที่เขาเดินทางจากบอร์เนียวไปยังชวา “พวกเขามีเข็มทิศที่ใช้แม่เหล็กคล้ายแบบของเรา และมีแผนที่ซึ่งมีเส้นขีดเต็มไปด้วยหมุด”

แต่รายงานของฮอลันดาตอนแรกๆยืนยันว่าชาวมลายูและชาวไม่รู้จักเข็มทิศในเสียแต่ว่าได้เรียนรู้จากพวกโปรตุเกสเมื่อไม่นานก่อนหน้านี้ (Lodewycksz 1598: 131) เข็มทิศฮอลันดาที่ส่งมารุ่นแรกเพื่อขายแก่นักเดินเรืออินโดนีเซียต้องนำกลับไปโดยขายไม่ได้เลย (Meilink-Roelofs 1962: 104 – 05) ซึ่งมักถือกันเป็นหลักฐานว่าชาวเกาะไม่รู้เรื่องของพวกเขา แต่ที่ดูเหมือนว่าจะเป็นไปได้ก็คือความจำเป็นที่มีอยู่ในตอนนั้นได้มีการตอบสนองอย่างพอเพียงแล้วด้วยเข็มทิศจีน “แม้ว่าเข็มทิศที่เขาใช้จะเป็นของที่จีนทำและแตกต่างจากของเรามากในเรื่องของทิศทางหรือลม แต่มันก็พอใช้ได้” อัลชีนา ตั้งข้อสังเกต (1668 III: 55)

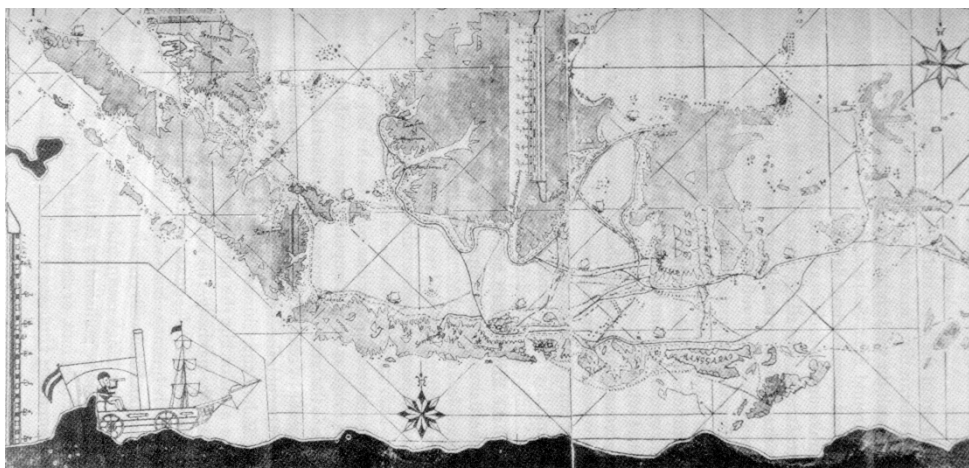
คนนำร่องชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (และชาวจีน) จะแล่นเรือเลาะไปตามชายฝั่งเท่าที่จะทำได้ และใช้ความรู้อย่างกว้างขวางเรื่องลมและกระแสน้ำนำทาง ประมวลกฎหมายทะเลระบุงานของคนนำร่อง “กล่าวถึงคนนำร่อง เขาจะต้องให้ความสนใจการเดินทางเรือในทะเลและใกล้ชายฝั่ง ลม คลื่น กระแสน้ำ ความลึกหรือตื้นของทะเล ดวงจันทร์ และดวงดาว [ช่วงเวลา] ของปี และลมมรสุม ปากทางน้ำเข้า หัวแหลมผาชัน และ ช่วงของชายฝั่ง หินโสโครกได้น้ำ . . . ปะการัง และ ดอนทราย ได้น้ำ เนินทราย ภูเขา และ เนินเขา” (Undang-undang Laut: 38) อัลชีนาเชื่อว่าคนนำร่องชาวฟิลิปปินส์มีความสามารถเหนือชาวสเปน ฮอลันดา และจีน ที่จะใช้ลักษณะต่างๆดังกล่าว ด้วยเหตุผลเหล่านี้จึงดูเหมือนจะเป็นไปได้ว่ามีแต่นักเดินเรือระยะทางไกลมากไม่เห็นฝั่งเป็นช่วงเวลานานๆเท่านั้นที่ รู้สึกว่าเข็มทิศจำเป็น และคงจะได้มาจากชาวจีน

รูปที่ 8 แผนที่เวียดนามของเวียดนามเข้าใจว่ามีอายุตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 17 (แต่เชื่อกันว่ากันว่ามีอายุตั้งแต่ 1490) แสดงที่ตั้งเมืองหลวง ทั้งลอง ค้านขวา พรหมแดนจินขวานบนสุด และซ็อมณฑลต่างๆในช่องสี่เหลี่ยม

รูปที่ 9 แผนที่คาบสมุทรมาลายูของสยามในศตวรรษที่ 18 หักกลับตามทัศนมิติสมัยใหม่ การขาดประสบการณ์โดยตรงของไทยในการเดินเรือเห็นได้ไม่เพียงแต่ในภาพเรือยุโรปที่ประดับแผนที่ แต่ยังมีลักษณะ แผนที่แบบจีนและ ความไม่รู้แน่เกี่ยวกับดินแดนนอกราชอาณาจักรสยาม เกาะที่อยู่ใต้คาบสมุทร เขียนชื่อว่า “เมืองปะหัง” (ซึ่งควรจะอยู่บนแผ่นดินใหญ่) และต่อออกไปคือ “ซาเจ” เข้าใจว่าจะหมายถึง อาเจห์ ซึ่งอยู่ในเส้นทางการค้าและการทูตจากท่าเรือของสยาม มะริด และ ตะนาวศรี (?)

รูปที่ 10 แผนที่บูกิส จากยี่สิบห้าปีแรกในศตวรรษที่ 19 อาจจะเขียนที่ มะกัสซาร์ นี่เป็นหนึ่งในแผนที่บูกิสหลายแผนที่เหมือนกัน แต่แผนที่อื่น ๆ มีชื่อสถานที่ที่เขียนด้วยอักษร บูกิส และไม่มีเส้นทางเดินเรือ เส้นทางเหล่านี้แสดงค่าบรรทุกสินค้ายังปลายทางต่างๆ และใกล้เคียงกับรายละเอียดของ Amanna Gappa อย่างมากจนอาจเป็นไปได้ว่ามีผู้เดิมลงไปภายหลัง แนวชายฝั่งในแผนที่บูกิสเท่าที่มีอยู่เห็นชัดว่าได้มาจากแผนที่ยุโรปที่มีอยู่อย่างน้อยหนึ่งศตวรรษมาแล้วและชวนให้คิดว่าประเพณีทำแผนที่ย้อนกลับไปถึงมะกัสซาร์ สมัยศตวรรษที่ 17

แผนที่และแผนภูมิของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ทำก่อนศตวรรษที่ 19 หลงเหลืออยู่น้อยมาก ข้อยกเว้นที่สำคัญ คือมีแผนที่เวียดนามสองสามแผ่นตามแบบของจีน และแผนที่สยามหนึ่งแผ่นซึ่งอาจได้อิทธิพลมาจากจีนบ้าง (รูปที่ 8, 9) มักสันนิษฐานกันโดยทั่วไปว่าการเดินเรือของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้าโดยพื้นฐานแล้วไม่ได้อาศัยแผนภูมิ แต่ ปีเรส(1515: 211) รายงานว่าเขาได้ข้อมูลเรื่องเส้นทางเดินเรือไปมาลูกูที่มะละกาจากชาวมุสลิมท้องถิ่นและ “แผนภูมิของพวกเขาผมได้เห็นหลายครั้ง” และอาศัยในการเดินเรือได้มากกว่าข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษร และที่น่าแปลกยิ่งกว่านั้นก็คือ อัลบูเกอร์เก ได้ที่มะละกาใน ค.ศ. 1511

แผนที่ขนาดใหญ่ของผู้นำร่องชาวเขามีแหลมกู๊ดโฮป โปรตุเกส และ แผ่นดินบราซิล ทะเลแดง และ ทะเลเปอร์เซีย หมู่เกาะกานพลู การเดินเรือของชาวจีน และ ชาวยุโรป รวมทั้งเส้นเกลียวและเส้นทางตรงที่เรือใช้ และบริเวณใกล้เคียงชายฝั่งทะเล และอาณาจักรต่างๆมีชายแดนติดต่อกันอย่างไร เกลาักระหม่อมเห็นว่าแผนที่นี้เป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่ได้เคยเห็นมา. . . ชื่อต่างๆในแผนที่เป็นตัวอักษรชาว แต่ก็มีชาวชาวอยู่ด้วยคนหนึ่งที่สามารถอ่านและเขียนได้ (อัลบูเกอร์เก รายงานถวาย กษัตริย์มานูเอล เมื่อ 1 เมษายน ค.ศ. 1512 แปลใน Cortesão 1944:lxxviii)

แผนที่อันน่าอัศจรรย์นี้ซึ่งสูญเสียไปอย่างน่าเสียดายเพราะเรือ ฟลอว์ เดอ ลา แมร์ (Flor de la Mer) อับปางลง ได้เปิดเผยอย่างน่าตื่นเต้นให้เห็นช่วงสั้นๆในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คนนำร่องชาวชาวคนหนึ่ง ผู้ได้รับมรดกฝีมือในการเขียนภาพลายเส้นที่ชาวไม่เคยขาดเลย และสนใจที่จะ

เรียนรู้จากการพบปะกับนักเดินเรือชาวจีน อินเดีย และ อาหรับในท่าเรือที่มีคนหลายชาติหลายภาษาเช่น มะละกา อาจฉายโอกาสที่โปรตุเกสเข้ามาเพิ่มเติมข้อมูลที่เก็บเกี่ยวจากคนพวกนี้ไว้ในแผนที่ของเขา ที่อาจเป็นไปได้อีกทางหนึ่งก็คือ ด้วยเหตุที่คนนำร่องชาวมลายูและชาวเชอ์กันารู้หนังสืออาระบิกและนำลูกเรือในการสวด จึงอาจมีคนกลางที่เป็นมุสลิมอาหรับหรืออินเดียถ่ายทอดความรู้เรื่องการค้นพบของโปรตุเกสให้

ความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับโลกเช่นนี้ จริงๆแล้วมิได้เป็นเรื่องพิเศษผิดปกติแต่อย่างใด นักเดินทางชาวยุโรปมักจะถูกซักถามเรื่องบ้านเมืองของตนเป็นประจำและความรู้เรื่องดาราศาสตร์และภูมิศาสตร์ของพวกเขาก็ถูกจับฉวยอย่างกระตือรือร้น ที่ราชสำนักอยุธยาและมะกัสซาร์ในศตวรรษที่ 17 มีความกระตือรือร้นเป็นพิเศษที่จะเข้าใจและคัดลอกแผนภูมิของยุโรป และอาจจะเป็นฉบับคัดลอกของมะกัสซาร์ ที่เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดประเพณีทำแผนภูมิการเดินเรือของชาวนูกิส (Le Roux 1935: 699 – 701; Reid 1981: 21 – 22) ทอมัส ฟอร์เรสต์ (1792: 82) รู้สึกแปลกใจที่ *นะกะโฮดา* เจ้าของเรือชาวนูกิสในสมัยเขาสนใจแผนที่ทะเลอย่างมาก “ผมได้ให้แผนที่หลายแผ่นแก่ *นะกะโฮดา* บางคน ... ผู้เต็มใจไปด้วยความขอบคุณ และมักจะเขียนชื่อสถานที่ในภาษาของตน” เป็นที่น่าเสียดาย ว่าแผนที่นูกิสเก่าที่สุดที่มีอยู่ดูเหมือนจะเป็นปลายศตวรรษที่ 18 และต้นศตวรรษที่ 19 (รูปที่ 10) แต่แผนที่เหล่านี้เกือบจะเป็นที่แน่นอนว่ามีตัวอย่างมาก่อนแล้วในศตวรรษที่ 17

หลักฐานมีไม่เพียงพอที่จะระบุว่าการทำแผนที่ในยุคการค้าเป็นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีมานานแค่ไหน ตรงข้ามกับการใช้แผนที่ที่คนนำร่องต่างประเทศนำมา ถ้าหากมีประเพณีที่เด่นชัดในชวาก็ได้สูญสิ้นไปกับการตกต่ำอย่างรวดเร็วในการเดินทางของชาวตอนต้นศตวรรษที่ 17

การจัดระเบียบบนเรือ

การจัดระเบียบของลูกเรือและสินค้าบนเรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เห็นได้จากแหล่งข้อมูลสำคัญๆสามแหล่ง แหล่งแรก คำบรรยายของต่างประเทศ ที่สำคัญที่สุดได้แก่รายงานการเดินเรือ มะละกาประมาณ ค.ศ.1511 ของโตเม ปิเรส แหล่งที่สอง ได้แก่ *อูดัง-อูดัง เลาด์* ประมวลกฎหมายทะเลมลายูจัดทำโดยนะกะโฮดาคนสำคัญๆ ผู้มีฐานอยู่ที่มะละการะหว่างทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 15 มะละกา แม้ว่าหนังสือเท่าที่มีอยู่ทั้งหมดจะมีอายุน้อยกว่า แต่อารัมภบทของฉบับที่สมัยใหม่กว่าก็ยืนยันกันว่า จะต้องสนับสนุนกฎหมายแม้ว่าจะขัดแย้งกับกฎหมายอิสลามเพราะสะท้อน “ขนบธรรมเนียมของบรรพชนตั้งแต่สมัยที่อาณาจักรสุลต่านแห่งมะละกายังเข้มแข็ง” (*Undang-undang Laut*: 30) แบบอย่างของมะละกามลายูมีอิทธิพลในประมวลกฎหมายทะเลของชาวนูกิสที่ยังหลงเหลืออยู่ในตำราต่างๆ เชื่อกันว่าเป็นของประมุของค์ที่สามของนูกิสในมะกัสซาร์ หลังจากฮอลันดามาได้ชัยชนะ (Amanna Gappa 1676)

แหล่งที่สาม คือ รายงานการเดินทางเพื่อการพาณิชย์ครั้งแรกๆสองสามฉบับที่พวกโปรตุเกสส่งไปจากมะละกา หลังจากที่พักพิงเมืองท่าใหญ่แห่งนี้ จากการเดินทางไปหงสาวดี ปาไซ และ ชายฝั่งโคโรมันเดล พวกโปรตุเกสพึ่งพาความเชี่ยวชาญพิเศษของผู้ร่วมงานที่สำคัญคนหนึ่งซึ่งเป็นชาวเอเชีย พ่อค้าชาวอินเดียที่พวกเขาเรียกว่ากลิงค์ นีนา เจตุ (Kling Nina Chetu) เกือบจะเต็มที่—อาจจะจะเป็นชาวเตลูกู (Telugu) ในวรรณะเจตติอาร์ (chettiar) ผู้ออกเงินกู้ คนผู้นี้จัดเตรียมเรือสำหรับการเดินทางเหล่านี้ตามปกติโดยใช้ลูกเรือชาวและมอญ และส่วนลงทุนของพวกโปรตุเกสก็มีเพียงเงินลงทุนครั้งหนึ่งผู้โดยสารชาวโปรตุเกสสองคน และสิ่งใหม่คือการจดบันทึกการเดินทางสำหรับรายงานของ ราชสำนัก

แหล่งเหล่านี้ทำให้เห็นชัดเจนว่าวินัยบนเรือสำเภเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เคร่งครัดเหมือนกับเรือยุโรปร่วมสมัยและมีความคล้ายคลึงน้อยมากกับบรรยากาศแบบครอบครัวในเรือปราฮูของอินโดนีเซียสมัยใหม่ การละเลยหน้าที่ของลูกเรือหรือแม้แต่คนนำร่องจะถูกลงโทษโดยการเขียนตามจำนวนที่ระบุในประมวลกฎหมายทะเล ระเบียบปฏิบัติบนเรือเหมือนกับของจีนและอินเดียร่วมสมัยผู้มีอำนาจสูงสุดบนเรือ ไม่ใช่ชาวเรือ แต่เป็นเจ้าของเรือหรือตัวแทนของเขาที่จะเรียกว่า นะกัโฮดาทั้งคู่อำนาจของเขาเทียบได้อย่างชัดเจนกับราชาผู้ครองแผ่นดิน และเจ้าหน้าที่อื่นๆที่มีอำนาจบังคับบัญชาลูกเรือ—นายท้ายเรือ หัวหน้าคนเรือ (จูรบาตู ผู้ดูแลมอเรือ และสายเค้ง) และเจ้าหน้าที่ดาตฟ้า (ตุกัง) —เปรียบเสมือนข้าราชการปฏิบัติงานตามบัญชาของกษัตริย์ การต่อต้านอำนาจของนะกัโฮดา อาจมีโทษถึงชีวิต และการขัดขืนคำสั่งของเจ้าหน้าที่จะถูกจูรบาตูโบย 3, 4, หรือ 7 ที (*Undang-undang Laut*: 32, 36 – 37) คนนำร่อง (มาลิม คำนี้ใช้สำหรับ ครูอิสลามด้วย) ผู้ที่ทุกคนต้องพึ่งพาในเรื่องความปลอดภัยอยู่นอกโครงสร้างอำนาจนี้ และในประมวลกฎหมายเทียบได้กับอิมาม ผู้ทรงความรู้ที่รับผิดชอบเรื่องหลีกเลี่ยงความเสี่ยงทางจิตวิญญาณเช่นเดียวกับทางร่างกายระหว่างการเดินทาง (เพ็งอ้าง : 38) พวกพลฝึกรับใช้และคุ้มครองนะกัโฮดาในทะเลและบนบก และประกันว่าเรือพร้อมเสมอที่จะขับไล่ผู้ที่มาโจมตี (เพ็งอ้าง: 43)

เรือสำเภเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกับสำเภจีนมีลูกเรือมากกว่าเรือยุโรปที่ระวางขนาดเดียวกัน เรือสองลำที่จัดเตรียมความพร้อมโดยนีนา เจตุใน ค.ศ. 1512 ระวางอาจจะประมาณ 200 คัน แต่ละลำมีลูกเรือประมาณ 80 คน นะกัโฮดาของแต่ละลำเป็นชาวมลายูหรือชาว คนนำร่องและผู้ช่วยชาวหงสาวดี (มอญ) ผู้บังคับการเรือ (ตุกัง อาทุง) และผู้ช่วย (ตุกัง เต็นกะห์) 2 – 4 คน หัวหน้าคนเรือ 6 คน คนถือหางเสือ 4 คน คนดูแลเรือ 3 – 4 คน คนดูแลใบเรือ 4 คน และ พลฝึก 4 คน ส่วนที่เหลือ 45 คนในกรณีหนึ่ง และ 65 คน ในอีกกรณีหนึ่ง เรียกว่า *อวาร์ก เปราฮู* (กลาสี) หรือตามหน้าที่เฉพาะ และส่วนใหญ่ดูเหมือนจะเป็นทาส (Thomaz 1966: 194 – 95; Bouchon 1979: 135) ประมวลกฎหมายทะเลและ ปิเรส (1515: 212) ยืนยันว่าทาสเป็นองค์ประกอบสำคัญในลูกเรือทุกกลุ่ม

เมื่อเทียบกับระเบียบปฏิบัติของยุโรป อาหรับ อินเดีย หรือจีน ในสมัยนั้น ความแตกต่างจะเห็นได้อย่างชัดเจน บนเรือสินค้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีผู้หญิงโดยสารเป็นประจำ ด้วยความประหลาด

ใจที่เห็นเรือคณะสำรวจของฮอลันดาลำแรกเดินทางมาไกลขนาดนี้แล้วไม่มีผู้หญิงแม้แต่คนเดียว ชาวชาวที่บนเดินได้พาผู้หญิงหลายคนมาขึ้นเรือฮอลันดา (Lodewycsz 1589: 133; cf. Empoli 1514: 131) เพราะวิธีการสร้าง ลำเกาตะวันออกเฉียงใต้ และลำเกาจีนมีห้องนอนเล็กๆจำนวนมากทั้งที่ท้องเรือ และบนดาดฟ้า จึงมีความเป็นส่วนตัวมากกว่าบนเรือยุโรป มากกว่าแต่ไม่เพียงพอ การมองไปท้ายเรือซึ่งเป็นที่ตั้งของห้องนกกัโฮดา ถือเป็นการลบหลู่สถานภาพของเขา “ถ้าหากนกกัโฮดาพาภรรยาหรือนางบำเรอมาด้วย ก็จะเป็นเรื่องร้ายแรง” (*Undang-undang Laut*: 49) ขณะที่เรือยุโรปจะลงโทษรุนแรง นำกลัวสำหรับกามวิถิตารบนเรือ แต่การเป็นชู้และการล่วงประเวณีจะถูกลงโทษหนักที่สุดบนเรือมลายู และชาว ตามประเภทต่างๆของภรรยาและนางบำเรอที่จัดไว้ใน *อุนดั่ง-อุนดั่ง เลาด์* (32 – 34) เห็นได้ชัดว่าแม้แต่ลูกเรือธรรมดาบางที่ก็พาผู้หญิงของตนมาด้วย ขณะที่ผู้หญิงทั้งที่เป็นไทยแก่ตัวและเป็นทาสเดินทางไปได้ในฐานะผู้โดยสาร—บางที่อาจไปในฐานะคนค้าขาย

ในการจ่ายค่าตอบแทนแก่พวกลูกเรือ เช่นเดียวกับโครงสร้าง ลำเกาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คล้ายกับลำเกาจีน ขณะที่ลูกเรืออินเดียได้รับเงินเดือนตามที่กำหนด (โดยที่ส่วนแบ่งในท้องเรือจัดไว้สำหรับ นกกัโฮดา คนนำร่อง และเสมียนเท่านั้น; Abu'l-Fazl 1596: 291) กลาสีจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และจากจีน ส่วนใหญ่แล้วเป็นพ่อค้าด้วย ค่าตอบแทนของพวกเขาก็คือโอกาสขนส่งสินค้า การทำบัญชีอย่างละเอียดของเรือสองลำของนินา เจตุ แสดงว่ามีการจ่ายเบี้ยเลี้ยงเป็นข้าวหรือเงินสำหรับลูกเรือแต่ละประเภท แต่ดูเหมือนว่าเป็นเพียงการปันส่วนอาหาร—โดยเฉพาะในกรณีของพวกทาส เบี้ยเลี้ยงที่เป็นกอบเป็นกำมากกว่าสำหรับพวกที่ไม่ใช่ทาส คือพื้นที่ในเรือสำหรับสินค้าที่เอาไปขาย—1 *เปตะกั* (ช่อง) สำหรับเจ้าหน้าที่ระดับหัวหน้าแต่ละคน และ ครึ่งช่องสำหรับลูกเรือที่ไม่ได้อยู่ในประเภททาส (Thomaz 1966: 194 – 95; Bouchon 1979: 136)

การแบ่งพื้นที่บรรทุกสินค้าเป็นเปตะกั เป็นหลักในวิธีที่พ่อค้าจัดระบบการค้าของตน ประมวลกฎหมายทะเล ซึ่งยืนยันหลักฐานของ โดเม ปิเรส และผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรปอื่นๆ ทำให้เห็นชัดเจนว่าพ่อค้าเช่า 1 ช่องหรือมากกว่านั้นเป็นประจำในเรือที่พ่อค้าอีกคนหนึ่งเป็นเจ้าของโดยมีการตกลงกันไว้ล่วงหน้า มีมาตราที่สำคัญมาตราหนึ่งในเรื่องนี้เรียกว่า *ฮูกุม กิวิ* (*hugum kiwi*) กฎหมายว่าด้วยพ่อค้าเร่ มาตรานี้กล่าวถึง (นำเสียดายที่ค่อนข้างจะคลุมเครือ) ความสัมพันธ์ทางการเงิน 4 ประเภท ระหว่าง กิวิ และนกกัโฮดาโดยสังเขป นกกัโฮดาเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของเจ้าของเรือ (*Undang-undang Laut*: 39) คำ *กิวิ* ในภาษามลายูเป็นคำยืมจากภาษาจีนซึ่งต่อมาก็เลิกใช้ ซึ่งเป็นปกติธรรมดาในยุคการค้า คำนี้อาจยืมมาจากคำ *kheh-ui* (กิวิ ในภาษาปิ่นจิน) ในภาษาถิ่น เอหมิง ซึ่งมีความหมายตรงตัวว่าที่อยู่ของผู้โดยสาร (Douglas 1873: 124)⁴ ประมวลกฎหมายทะเลใช้คำนี้สำหรับพ่อค้าที่

⁴ Chen Xiyu แห่งมหาวิทยาลัย เอ๋หมิง ได้กรุณาชี้ให้เห็นที่มาของศัพท์นี้ คำนี้ปรากฏในแหล่งข้อมูลของยุโรปด้วย เช่น *Dagh-Register* (1624 – 29) ซึ่งให้ *quewijijs* เป็น (รูปพหูพจน์?) คำสำหรับพ่อค้า 40 คนบนเรือจีนระหว่าง 450

เดินทางมากับเรือและมีส่วนในสินค้าของเรือด้วย คนพวกนี้อยู่ในอำนาจเด็ดขาดของนักรัโศดา ในแง่ของระเบียบวินัยบนเรือ แต่จะต้องมีการปรึกษาหารือด้วยกันในกรณีที่ต้องโยนสินค้าทิ้งทะเล และต้องปรึกษาดำเนินการของพวกเขา (เมาลากีวี/maula kiwi หรือ มุลกีวี/mulkiwi) เป็นระยะๆ ในเรื่องที่มีผลประโยชน์ต่อการเดินทางในเชิงพาณิชย์ เมื่อถึงท่า นักรัโศดามีสิทธิที่จะขายสินค้าที่เขาได้รับผิดชอบก่อน สัปดาห์ต่อมาพวกกีวีก็น่าจะเริ่มขายสินค้าของเขา และสองวันต่อจากนั้นพวกลูกเรือก็สามารถขายสินค้าของตนได้ มีกฎหมายห้ามพวกกีวีไม่ให้เสนอราคาดีกว่านักรัโศดา หรือซื้อหาโดยที่เขาไม่รู้ (เพ็งอ้าง: 44)

จากแหล่งข้อมูลของมลายูและยุโรป พอจะเห็นได้ว่าการตกลงทางการค้าอยู่ 3 แบบด้วยกัน แบบที่ธรรมดาที่สุดก็อาจจะเป็นแบบที่ ปีเรส (1515: 283 – 84) ได้บรรยายไว้ แบบนี้พ่อค้าหรือตัวแทนเดินทางไปกับเรือ ซื้อขายสินค้าของเขาเองและรับภาระความเสี่ยงเรื่องเรืออับปางอย่างเต็มที่เอง จ่ายค่าเช่าช่องเก็บของ (เปตะก์) ในอัตราส่วนของมูลค่าสินค้าที่เขาเอาไปตอนออกเดินทาง “เจ้าของเรือเตรียมเรือของเขา จัดหาอุปกรณ์ทุกอย่างที่จำเป็น ถ้าคุณต้องการช่องเก็บของ 1 หรือ 2 ช่อง คุณจะต้องจัดคนสองหรือสามคนมาดูแลและจัดการ และจั่วเอาอะไรมาบ้าง และเมื่อคุณกลับมาถึงมะละกา คุณจ่ายร้อยละ 20 ของมูลค่าของสินค้าที่คุณเอาลงเรือที่มะละกา” ประมวลกฎหมาย บุกิส ระบุอัตราค่าบริการซึ่งขึ้นกับระยะทาง สำหรับช่วงที่สั้นที่สุดภายในอินโดนีเซียด้านตะวันออก อัตรามาตรฐานคือ 2.5 เรียล ต่อสินค้ามูลค่า 100 เรียล ขณะที่ระยะทางไกลที่สุดจาก ซูลาเวซี ถึง อาเจะห์ หรือ เขมร อัตราค่าบริการ 7 เรียล (Amanna Gappa 1676: 44 – 46)

ทางเลือกอีกทางหนึ่งในประมวลกฎหมายทะเลมลายู เป็นแบบ *คอมเม็นดา* (commenda/มอบหมาย) แบบนี้พ่อค้าที่ไม่ได้ไปกับเรือ แต่มอบหมายสินค้าหรือเงินทุนให้นักรัโศดาไปทำการค้าแทน ปีเรส (1515: 284) ก็เล่าไว้เหมือนกันว่า “ถ้าผมเป็นพ่อค้าในมะละกาและมอบสินค้ามูลค่า 100 ครุชาโด ตามราคาทั่วไปที่มะละกาในขณะนั้นแก่คุณผู้เป็นเจ้าของเรือ ผมรับภาระความเสี่ยงเอง เมื่อกลับ (จากชาว) พวกเขาจะจ่ายให้ผม 140 เหริยูไม่มีอะไรอื่นอีก และการจ่ายเงินกระทำตามข้อบัญญัติของมะละกา 44 วันหลังจากเรือมาถึงท่า” วิธีการมอบหมายที่เหมือนกันทุกประการเป็นที่ยอมรับกันมาตั้งแต่ต้นในหนึ่งศตวรรษต่อมา ที่ซึ่ง “พ่อค้าผู้มั่งคั่งมักจะอยู่บ้านและ... พวกเขาจะมอบเงินจำนวนหนึ่งให้กับผู้ที่เดินทาง เป็นการเสี่ยงโชค... พวกเขาได้ทำข้อตกลงผูกพัน และถ้าการเดินทางสิ้นสุดลงอย่างรวดเร็ว เจ้าหนี้ก็จะได้รับเงินคืนตามสัญญา... แต่ถ้าเรือสูญหายไป เจ้าหนี้ก็จะสูญเสียเงินทั้งหมด” (Lodewycksz 1598: 120) โดยการขายสินค้าเช่นนั้นพร้อมกับของเขาเอง นักรัโศดามักคาดหวังได้ว่าจะได้ราคาเป็นสองเท่า แต่ผลตอบแทนแก่นายทุนและผู้รับภาระเสี่ยงคือร้อยละ 40 สำหรับการเดินทาง

ต้น พ่อค้าประเภท กีวี ดูเหมือนจะหายไปจากประมวลกฎหมายบุกิส ที่ “ลูกเรือ-ผู้โดยสาร” (sawi manumpang) ไม่มีสิทธิใน ช่องของที่ห้องเรือ ต้องเอาสินค้าไว้บนดาดฟ้าเท่านั้น (Amanna Gappa 1676: 49)

ไป-กลับมะละกา-ชวา และร้อยละ 50 สำหรับการเดินทางซึ่งทำกำไรมากกว่ามา ยังหงสาวดี สยาม หรือแม้แต่ ชุนดา (ชวาตะวันออก) ความเสี่ยงและกำไรมากกว่าเพราะสินค้าหลักคือทาส

สัญญาแบบที่หนึ่งและที่สามระหว่างพวก กิวิ และ นะกัโฮดาในประมวลกฎหมายทะเลชัดเจนน้อยกว่าแต่คงครอบคลุมราคาที่กำหนดสำหรับการเช่า (ตามตัวอักษรหมายความว่า ซื้อ *เม็มเบลี เปตะกั/membeli petak*) หนึ่งช่องในแบบแรก หรือมากถึง 8 ช่องในแบบที่สาม

เพื่อที่จะเข้าใจขนาดของธุรกิจที่ดำเนินการโดยพ่อค้าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไป เราควรรู้ว่าหนึ่งเปตะกั เทียบเท่าขนาดหรือน้ำหนักเท่าใด แผลงที่กั้นตามขวางบางอันไม่ต้องสงสัยเลยคงจะเป็นผนังกั้นลำเรือถาวรที่กั้นน้ำเข้า เรือของจีนเหนือ และเรือ“ลูกผสม” ที่อับปางบางลำสร้างแบบมีผนังกั้นน้ำเข้า 12 ช่องที่ติดต่อกับตัวเรือ (Needham 1971: 420) แม้ว่าช่วงต่อเรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามปกติไม่ใช่ผนังกั้นน้ำเช่นนั้นเป็นหลักในแง่ของโครงสร้าง แต่ดูเหมือนจะมีการเติมเข้าไปในเรือสำเภานั้น ช่องของคงจะเป็นการแบ่งซอยผนังกั้นน้ำถาวรเหล่านี้ ช่องสินค้าของสำเภามะกัสซาร์ที่ไปค้ากับมะละกา ผู้โดยสารชาวโปรตุเกสสี่คนเช่าเจ็ดช่องระบุว่า “เป็นที่ส่วนตัวกันฝากวางหลายสิบ” (van Warwijck 1604: 34) จำนวนของช่องอาจจะปรับได้ตามจำนวนของพวกกิวิ ที่เดินทาง เช่นที่ สดาวอรินัส (1798 II: 287) รายงานเรื่องเรือสำเภากินซึ่งได้พบที่ มะกัสซาร์ การแบ่งส่วนช่องของครึ่งหนึ่งหรือหนึ่งช่องแก่ลูกเรือที่จัดไว้ในเรือนินา เจตุ (และกล่าวไว้เป็นนัยในประมวลกฎหมายทะเล) คงจะหมายถึงสัดส่วนในเชิงเปรียบเทียบไม่ใช่พื้นที่ที่มีสิทธิได้จริงๆ

ในที่ที่มีการกล่าวถึงสิทธิในน้ำหนักจะลงไปใน *ฮุนดิง-ฮุนดิง เลาด์* (39, 45) จะมากอย่างน่าแปลกใจ กลาสีในเรือมาตรฐานจะได้หนึ่ง *โกยัน (koyan)* ส่วนทางเลือกหนึ่งของพวก กิวิ ก็คือเอาที่สองหรือสาม *โกยัน* จากสินค้าของนะกัโฮดา หนึ่ง *โกยัน* ประมาณ 3.5 คิวบิกเมตร เป็นน้ำหนักข้าวกว่า 2 ตัน ดังนั้นน้ำหนักสินค้าที่ให้แก่กลาสีแต่ละคนเช่นนี้หมายความว่าพวกนี้ทำการค้าขายกันอย่างกว้างขวางและสินค้ากั้นที่หนึ่งในสี่ของเรือ⁵ แต่บนเรือจีนในศตวรรษที่ 18 เจ้าหน้าที่และลูกเรือได้น้อยกว่า – 900 กก.และ 420 กก. ตามลำดับ (Blussé 1986: 110) ดังนั้นทางที่ดีที่สุด การแบ่งส่วนให้หนึ่ง *โกยัน* ของมลายู อาจตีความว่าหมายถึงเนื้อที่ทั้งหมดที่ถูกเรือใช้กินและนอน (อาจมีกรรยมาด้วย) และเก็บของที่นำมาขายด้วย— ตามข้อสังเกตของอิบิน บัตตุตา (Ibn Battuta 1354: 235 – 36) และ เอมโปลี (1514: 131) ไม่ต้องสงสัยเลยว่าพวกกิวินั้นจะต้องเก็บสินค้าจำนวนมากเต็มช่องของบนเรือสำเภากินลำหนึ่งที่เจ้าหน้าที่ฮอลันดาตรวจอย่างละเอียดใน ค.ศ. 1713 พ่อค้าเร่ 16 คนมีพริกไทยรวม 220 ตัน 8 คนมีคนละ 3 ตัน และอีก 8 คนเฉลี่ยคนละ 24 ตัน พ่อค้ารายที่ใหญ่ที่สุดบรรทุกสินค้าเกือบหนึ่งในสามของทั้งหมด คือ 66 ตัน (Blussé 1986: 110)

⁵ Meilink-Roelofs (1962: 47) ได้ข้อสรุปที่ตรงกันข้ามว่าส่วนที่ให้ลูกเรือ “ค่อนข้างน้อย” ตามที่การตีความงานแปลประมวลกฎหมายของ Dulaurier (Dulaurier 1854: 421) ว่าหนึ่ง *โกยัน* นั้นให้ลูกเรือทั้งหมด นี่อาจเป็นวิธีตีความที่มีเหตุผลน้อยกว่าข้อมูลของ นินา เจตุซึ่งดูเหมือนจะให้กลาสีคนละครึ่งเปตะกั

ภาพจากวัน เลอร์ (1934: 133) ของ “การเดินทางค้าขายแบบเร็ว” ที่พ่อค้าแต่ละคนมี “ผ้าไหม ไม่กี่ชิ้น พริกไทยไม่กี่ถุง” เป็นการประเมินความซ้ำซ้อนและความหลากหลายของการค้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และปริมาณมากมายของอาหารหลักประจำวันเช่น ข้าว ผัก น้ำตาลเมา พริกไทย และ น้ำตาลที่ซื้อขาย กันต่ำกว่าความเป็นจริงอย่างมาก แต่วัน เลอร์ก็ถูกที่เห็นว่าพ่อค้าจำนวนมากที่เดินทางตามเส้นทางน้ำ ในดินแดนใต้ลงไปกับสินค้า ระแวงระวังดูแลทั้งกลางวันกลางคืน และขายด้วยตัวเองหรือโดยญาติ ผู้หญิงในตลาดแคนไกล ที่อาจจะเหมือนบ้านที่สองของพวกเขา การเคลื่อนที่ของผู้คนคู่ไปกับการ เคลื่อนของสินค้าและความคิด เป็นทำนองหลักที่เข้ามาตลอดยุคการค้า

การขนส่งภายใน—แม่น้ำและถนน

พวกเขายืนยันและดูเหมือนจะสมเหตุสมผลว่าสามารถเดินทางบกจากหงสาวดีและสยามเพื่อเอา พริกไทยและไม่จันทน์ไปจีน—บริเวณหลังเมืองท่าของจีน—เพราะชาวหงสาวดีและสยามทำการค้ากับ พม่า (ตอนบน) โดยต้องเรือลำซารา (lanchara) และ ปราฮู ขึ้นไปตามแม่น้ำในอาณาจักรทั้งสอง

--- Pires 1515: 111

เมื่อเทียบกันแล้วการค้าภายในไม่ค่อยมีเอกสารหลักฐาน แต่ไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยเลยว่ าจจะได้รับการกระตุ้นจากความเฟื่องฟูของการค้าทางทะเลในยุคการค้า ผลผลิตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดนานาชาติส่วนใหญ่ต้องลำเลียงจากป่าหรือไร่ส่งไปยังศูนย์กลาง การค้าที่อยู่ห่างไกลออกไป เพื่อแลกเปลี่ยนกับผลิตภัณฑ์เหล่านี้ พ่อค้าจะบรรทุกผ้าฝ้ายของอินเดียขึ้น ไปทางแม่น้ำและตามเส้นทางกองเกวียนเพื่อสร้างความต้องการสินค้าแม้แต่ในพื้นที่ตอนบนสุดของแม่น้ำ อีรวดีและแม่น้ำโขง ส่วนพ่อค้าจีนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวมุสลิม จากยูนนานนำของใช้ที่ทำด้วยโลหะ และผ้าไหมลงมาตามแม่น้ำสายเดียวกันไปยังตลาดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Fitch 1591: 307; Garnier 1870: 277; Forbes 1988) ในทำนองเดียวกันการค้าเสบียงอาหารในท้องถิ่นทำให้ต้องขนข้าว เหลือ ปลา น้ำตาล และสินค้าอื่นๆจากพื้นที่ลุ่มไปยังเขตที่สูง และจากบริเวณใกล้เคียงชายฝั่งทะเลไปยัง ในเมือง

สิ่งที่บ่งบอกได้อย่างน่าทึ่งว่าผ้าอินเดียได้ผ่านเข้าไปยังดินแดนที่อยู่ลึกมาก ๆ ได้อย่างไรก็คือ รายงานของพ่อค้าชาวฮอลันดาสองคนผู้ตรากตรำเดินทางไปเวียงจันทน์เมืองหลวงของลาวใน ค. ศ. 1642—ห่างจากฝั่งทะเล 600 กิโลเมตร ทั้งสองได้ระบุอย่างละเอียดรายการผ้า 20 ชนิดที่ตลาด เวียงจันทน์ต้องการ ในบรรดาพ่อค้าที่พบที่นั่นมีคนหนึ่งเป็นชาวมลายูที่มักเดินทางต่อไปโดยเดินไป อีก 6 วันเข้าไปยังเขตภูเขาหลังเมืองเวียงจันทน์ ที่เมืองแห่งนี้ชาวฮอลันดาได้รับคำบอกกล่าวว่าเขา

สามารถกว้านซื้อทองคำ กายาน และ ครั่ง ได้ทั้งหมดถ้าเขากลับมาพร้อมกับ “ผ้าสีคุณภาพดี และผ้าฝ้ายสีขาว” (Wusthoff 1642: 98 – 201; Wusthoff 1669: 50)

การขนส่งสินค้าลึกเข้าไปภายในประเทศยากกว่าการขนส่งทางทะเลมาก การคิดคำนวณสำหรับยุโรปในศตวรรษที่ 13 ใช้ได้กับกรณีนี้ ค่าขนส่งทางบกสูงกว่าทางทะเล 20 เท่า (T'ien 1982: 38) แม้ว่าแม่น้ำอิรวดี และแม่น้ำโขง อีกทั้งแม่น้ำสายเล็กๆหลายสายสามารถเดินเรือได้หลายร้อยกิโลเมตร แต่ก็ไม่ได้ปลอดจากการแทรกแซงทางการเมืองอย่างทะเลหลวง มีการเก็บค่าผ่านทางหลายจุดมากตามถนน และเส้นทางที่ใช้เดินเรือ อันตรายจากการปล้นยิ่งมากกว่าในท้องทะเล และการสงครามหรือการแย่งชิงทางการเมืองอาจทำให้เส้นทางการค้าตามธรรมชาติใช้ไม่ได้ พระเจ้าสุริยวงศา ของลาวทรงสร้างพิธีรบนับกับคณะทูตสยามว่า “นโยบายแบบไหนถึงไม่ปล่อยให้พ่อค้ามีเสรีภาพในการค้า ซึ่งถือเป็นปกติวิสัยทั่วโลก” (Wusthoff 1642: 185) แต่พระองค์ทรงตระหนักดีว่าการที่จะสามารถทำนายได้อย่างค่อนข้างถูกต้องว่าการค้าของลาวจะผ่านออกไปทางอยุธยาในตอนต้นรัชสมัยของพระองค์นั้นเป็นกรณียกเว้นจากรูปแบบปกติในบรรดารัฐไทที่ทะเลาะวิวาทกัน การค้าอย่างเป็นระเบียบตามถนนที่บำรุงรักษาอย่างดีและมีสะพานที่ดีพอสมควรจะคาดหวังได้ก็แต่ภายในอาณาจักรของกษัตริย์ที่เข้มแข็งเท่านั้น การเดินทางตามทางน้ำก็เหมือนกันมักจะถูกขัดจังหวะอยู่บ่อยครั้งโดยการเก็บค่าผ่านทางและค่าผ่านด่าน แม้ว่าทางน้ำช่วงที่เดินเรือได้ยาวที่สุดจะช่วยส่งเสริมให้มีการรวมตัวกันทางการเมืองซึ่งจำเป็นในการรักษาทางน้ำเหล่านี้ให้เปิดอยู่เสมอ

ส่วนของแม่น้ำเจ้าพระยาที่เดินเรือได้ตั้งแต่พิษณุโลกจนถึงทะเลเป็นเส้นทางติดต่อสื่อสารที่สำคัญสำหรับอยุธยาโดยตลอด เช่นเดียวกับแม่น้ำแดงสำหรับรัฐเวียดนามเหนือ ในแต่ละกรณีเมืองหลวงเป็นจุดที่เรือเดินทะเลส่งให้แก่เรือพายลำยาวเดินทางต่อไปในแม่น้ำ ส่วนที่เดินเรือได้ก็ตรงที่บรรจบกันเป็นรูปตัววายของทะเลสาบเขมร และแม่น้ำโขงระยะ 560 กิโลเมตร ได้นำตก โชน เป็นเส้นทางน้ำธรรมชาติของเขมร ในยุคการค้าเมืองหลวงจะอยู่ที่พนมเปญหรือโกล่า อันเป็นจุดสำคัญแม่น้ำสองสายบรรจบกันและรับเรือเดินทะเลได้ รัฐที่อยู่ตามแม่น้ำในสุมาตราตะวันออก—ปาเล็มบัง จัมปี อินดรา giri และ ซิอะก—ก็สร้างเมืองหลวงใกล้จุดถ่ายเรือระหว่างเรือเดินทะเลและเรือแม่น้ำเช่นกัน แม้แต่ในชาวที่ทางน้ำไม่สามารถเดินเรือได้ในปัจจุบันเพราะการหักล้างถางป่า แม่น้ำบรันตัส และโซโล เป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญมาจนถึงศตวรรษที่ 18 เรือยาวท้องแบนแปดฝีพายและมีใบเรือด้วย บรรทุกข้าวและฝ้ายลงไปตามเมืองท่าเกรซีก์ เซดาเย และ สุระบายา ในฤดูน้ำมาก (ธันวาคม – มกราคม) นำเกลือและสินค้ากลับมายังท้องที่ซูราการัตานฝั่งแม่น้ำโซโล และยังมีเมืองเกดรีบนฝั่งแม่น้ำบรันตัส (Schrieke 1942: 112 – 17; Nagtegaal 1988: 44) จำนวนเรือนั้นสูงมาก ใน ค.ศ. 1709 เจ้าชายแห่งมาดาร์มพระองค์เดียวสามารถส่งเรือ 70 ลำล่องตามแม่น้ำไปเกรซีก์เพื่อค้าขาย (Knaap and Nagtegaal 1991: 130)

แม่น้ำอิรวดีที่เดินเรือได้ยาวเป็นพิเศษ – 1400 กิโลเมตรจากเมืองบ้านหม้อ (Bhamo) ไปจนถึงทะเล – ยาวเกินกว่าใครจะยึดครองไว้ทั้งหมดได้ นอกจากประตูที่เข้มแข็งที่สุด ความมีชีวิตชีวาของ

การค้าตั้งแต่ศตวรรษที่ 15 ได้นำความเจริญรุ่งเรืองอย่างไม่เคยมีมาก่อนยังเมืองท่าของมอญ พะสิม หงสาวดี ลิเรียม และ เมาะตะมะ ที่ซึ่งผลผลิตของพม่าและรัฐไทหลายรัฐต้องเปลี่ยนเรือที่หงสาวดี และที่ลิเรียม เป็นเรือแม่น้ำแบบพิเศษแล่นไปตามลมนมรสุมที่ต้องใช้เวลาสองเดือนจึงจะไปถึงใจกลางประเทศพม่าซึ่งมีอังวะ (มณฑลเยลในปัจจุบัน) เป็นศูนย์กลาง การเดินทางกลับสามารถทำได้ในสองหรือสามสัปดาห์ เรือเหล่านี้มีใบเรือกว้างรับลม ท้องเรือตื้นโค้งมน และมีแคมเรือ สำหรับไม้ค้ำถ่อ (Ferras 1900: 133 – 37; Hall 1927: 31, 57; Hall 1939: 11 – 42; ดูรูปที่ 11ก) ความสำเร็จในการควบคุมทั้งเมืองริมทะเลที่กำลังเจริญและช่วงของแม่น้ำอิรวดีตอนบนที่เรือผ่านได้เป็นข้อยกเว้นของ บุเรงนอง (1551 – 81) ผู้ทรงอำนาจเพียง ในกลางศตวรรษที่ 17 การค้าของพม่าได้เสื่อมลงมากจนชาวต่างชาติสามารถแล่นเรือของตนขึ้นไปตามแม่น้ำอิรวดี แต่ต้องปลดปืนออกและแล่นผ่านด่านภาษีที่ต้องแสดงใบผ่านทาง

แม่น้ำอิรวดีมีความพิเศษในแง่ที่เรือใช้ใบเข้าไปเดินเรือได้ ส่วนแม่น้ำโขงแม้จะมีความยาวและปริมาณน้ำมากกว่า ไม่มีการเดินเรือมากนักเนื่องจากที่แม่น้ำมาบรรจบกันที่พนมเปญ ที่แม่น้ำโขงการคมนาคมใช้เรือขุดยาวซึ่งถ่อหรือพายได้ทั้งสองทางและแพไม้ไผ่ยาว 20 เมตรที่บรรทุกผลผลิตลงมาตามน้ำในหน้าฝนเมื่อเกาะแก่งจำนวนมากในแม่น้ำมีอันตรายน้อยที่สุด น้ำตกที่โชนเป็นอุปสรรคที่เรือไม่สามารถผ่านไปได้ ดังนั้นจึงเป็นเส้นแบ่งเขตแดนตามธรรมชาติระหว่างเขมรและลาว ที่ตรงนี้พ่อค้าทางน้ำต้อง “ลงจากเรือ และทำลายเรือไปส่วนหนึ่ง แล้วเดินทางด้วยเกวียนเป็นระยะ 3 ไมล์ ขณะที่พวกคนเรือฟันฝ่าอยู่สิบวันที่จะพาเรือที่เหลือผ่านเกาะแก่งไป” (Marini 1663: 46; ดูรูปที่ 11ข) การเดินเรือตลอดเส้นทางขึ้นไปตอนเหนือของแม่น้ำจนถึงเวียงจันทน์ ใช้เวลาสามเดือน (da Cruz 1569: 78)

หลังจากที่บาทหลวงนิกายเยซูอิต ชื่อจีโอวานนี-มาเรีย เลเรีย (Giovanni-Maria Leria) ต้องตรากตรำเดินทางตามเส้นทางนี้ขึ้นไปยังเมืองหลวงของลาวใน ค.ศ. 1642 ท่านเสนอให้พระเจ้าสุริยวงศา สร้างเขื่อนเพื่อช่วยให้การค้าทางแม่น้ำสะดวกขึ้น ถึงแม้ว่ากษัตริย์จะทรงมีพระประสงค์ให้อาณาจักรซึ่งไม่มีทางออกทะเลของพระองค์ขยายการค้าและการติดต่อทางการทูตมากเพียงใดก็ตาม แต่ก็ทรงคำนึงถึงความปลอดภัยของพระองค์มากกว่า “พระองค์ตรัสว่าการสร้างเขื่อนจะเป็นการยื่นกัญญาอาณาจักรของพระองค์แก่ศัตรู และการสร้างเขื่อนเท่ากับเปิดประตูที่เคยปิดตรงหน้าผาสูงชันให้พวกศัตรูเข้าได้ทุกเมื่อที่ต้องการ” (Marini 1663: 447)

ช่วงของแม่น้ำเหนือน้ำตกที่เดินเรือได้สะดวกเป็นระยะยาวที่สุด คือ ช่วง 500 กิโลเมตรระหว่างสุวรรณเขตในปัจจุบันและเวียงจันทน์ แม่น้ำช่วงนี้ได้กลายเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญสำหรับรัฐลาวและทำให้มีลักษณะเด่นปรากฏขึ้นมาในยุคการค้า แม้ว่าจะห่างไกลจากเมืองท่าริมทะเลเช่นนี้ผลกระทบของความเฟื่องฟูของการค้าก็ยังสัมผัสได้ ในทศวรรษ 1640 เรือแล่นมาตามแม่น้ำเพื่อขนสินค้าลงวันละหลายๆลำ มักจะมีพ่อค้าจากพม่าตอนบนหรือจีนมาด้วย พวกนี้เดินทางบางช่วงโดยเกวียนบางช่วงทางแม่น้ำ (Wusthoff 1642: 203, 218 – 19) เมื่อสยามเกิดความไม่สงบเพราะสงคราม

หรือถูกปิดล้อมทางเรือเช่นในทศวรรษ 1550 และอีกครั้งหนึ่งในทศวรรษ 1630 พ่อค้าลาวจำนวนมากใช้เส้นทางแม่น้ำโขงผ่านเขมรไปออกทะเล (da Cruz 1569: 77) แต่หากมีความสงบพอสมควรเส้นทางเกวียนไปอยุธยาซึ่งสั้นกว่าก็ยังเป็นที่นิยม ในทศวรรษ 1640 มีเกวียนเพียง 10 – 12 เล่มต่อปีที่ข้ามน้ำตกโชน (Wusthoff 1642: 210) แต่พ่อค้าไทย ลาว และ มุสลิมซื้อผ้าอินเดียเข้าไปสีห่มขึ้นต่อปีโดยใช้เส้นทางบกของสยามและนำกลับหนังกวาง ครั่ง กำยาน ชะมด และผลผลิตอื่นๆจากป่าในจำนวนที่มากกว่า จากปลายทางด้านใต้ของแม่น้ำโขงที่เดินเรือได้ตรงเมืองละคร (นครพนมในปัจจุบัน) ซึ่งสมัยนั้นอยู่ในเขตของลาว มีทางเกวียนอีกเส้นหนึ่งผ่านภูเขาไปฝั่งทะเลเวียดนามที่ กี้ อัง (Ky Anh) ใช้เวลาเดินประมาณ 10 วัน (Wusthoff 1642: 35; Pallu 1668: 34 – 35; Marini 1669: 260 – 61, 536) “ยุคทอง” ของพระเจ้าสุริยวงศา (1637 – 94) ในลาว เช่นเดียวกับรัฐตามชายฝั่งหลายรัฐ เกิดขึ้นได้ก็เพราะความต้องการสินค้าที่เพิ่มขึ้นในยุคการค้า

ในการขนส่งสินค้าทางบก มีทางเลือกหลักๆอยู่สามทาง—คน สัตว์บรรทุก และเกวียน วิธีที่เร็วที่สุด และในพื้นที่บางแห่งที่เต็มไปด้วยเนินเขา วิธีเดียวกันก็ใช้คนแบก ครอว์เฟิร์ด (1820 III: 146) คำนวณว่า “ลูกหาบสำหรับเดินทาง” เป็นอาชีพ 5000 คน เดินขั้วไขว้ตามทางเท้าในซวาราวั ค.ศ. 1800 ลูกหาบชาวไทใหญ่ผู้ทรหดคนหนึ่งสามารถแบกของน้ำหนัก 36 กก. ได้วันละ 2.4 กิโลเมตร เส้นทางเกวียนที่ยาวและใช้กันเป็นประจำใช้ วัว ม้า แกลบ หรือ พ่อ ซึ่งบรรทุกน้ำหนักได้มากกว่า ช้างกว่า แต่ถูกกว่ามาก—ประมาณ 60 กก. สำหรับพ่อ และ 60 – 100 กก. สำหรับวัว วิธีที่ช้าที่สุดแต่สะดวกที่สุดสำหรับเส้นทางกองเกวียนสำคัญๆที่จำเป็นต้องมีการคุ้มครอง ก็คือใช้เกวียนสองล้อเทียมวัวหรือควายบรรทุกระหว่าง 240 และ 360 กก. (Wusthoff 1642: 196; Aymonier 1885: 257; Ferrars 1900: 146) เกวียนเหล่านี้ที่รุกรานผู้โดยสารอย่างแสนสาหัส เพราะไม่มีแหนบและตัวเกวียนจะวางโดยตรงบนแกนไม้ที่ยึดกับแผ่นจานวงล้อไม้ นักสอนศาสนาฝรั่งเศสที่สยามและอินโดจีนมักจะข้ามคาบสมุทรมาลายูจากตะนาวศรีในเกวียนแบบนี้ และกลัวการเดินทางในช่วงนี้มาก

เราเกือบจะต้องเดินตลอดเวลา เกวียนที่จัดให้เรานั้นออกแบบมาเพื่อรุกรานนักเดินทางมากกว่าจะบรรเทาความยากลำบาก รูปร่างก็เหมือนหีบศพมากกว่ายานพาหนะ เพราะตอนที่กว้างที่สุดก็ไม่เกิน 3 ฟุต และตอนที่แคบที่สุดน้อยกว่านั้นเล็กน้อย เราต้องเข้าไปนั่งในหีบนี้ ซึ่งวางอยู่บนเพลที่สอดทะลุล้อใหญ่สองล้อ ถนนที่ขรุขระจะทำให้เสียการทรงตัวและเกวียนจะไม่ได้ถูกดึงไปด้วยการเคลื่อนตัวของล้อ แต่ [ลาก] ไปกับขอบคูดล้อ (Bourges 1666: 134; cf. Missions Etrangères 1680A: 165)

แม้ว่าเกวียนสองล้อตามปรกติจะลากด้วยวัวหรือควายสองตัว แต่เกวียนที่ขนาดใหญ่ขึ้นจะลากโดยวัวหรือควายหกหรือแปดตัว (de Haen 1623; อ้าง Schrieke 1942: 118; Symes 1827 I: 287)

เส้นทางกองเกวียนระยะยาวซึ่งพาดผ่านพื้นที่ป่าที่เสื่ออาจมาจับสัตว์เทียมลากและพวกโจรก่ออันตรายอยู่ตลอดเวลา (ดูรูปที่ 12) บาดหลวงเยซูอิตรูปหนึ่ง ที่เดินทางข้ามคาบสมุทรจากตะนาวศรีใน ค.ศ. 1606 ได้เห็นเสื้อฉีกผู้ร่วมเดินทางเป็นชิ้นๆ (du Jarric 1608 – 14 III: 888) ได้ลงไปอีก ผู้สอน

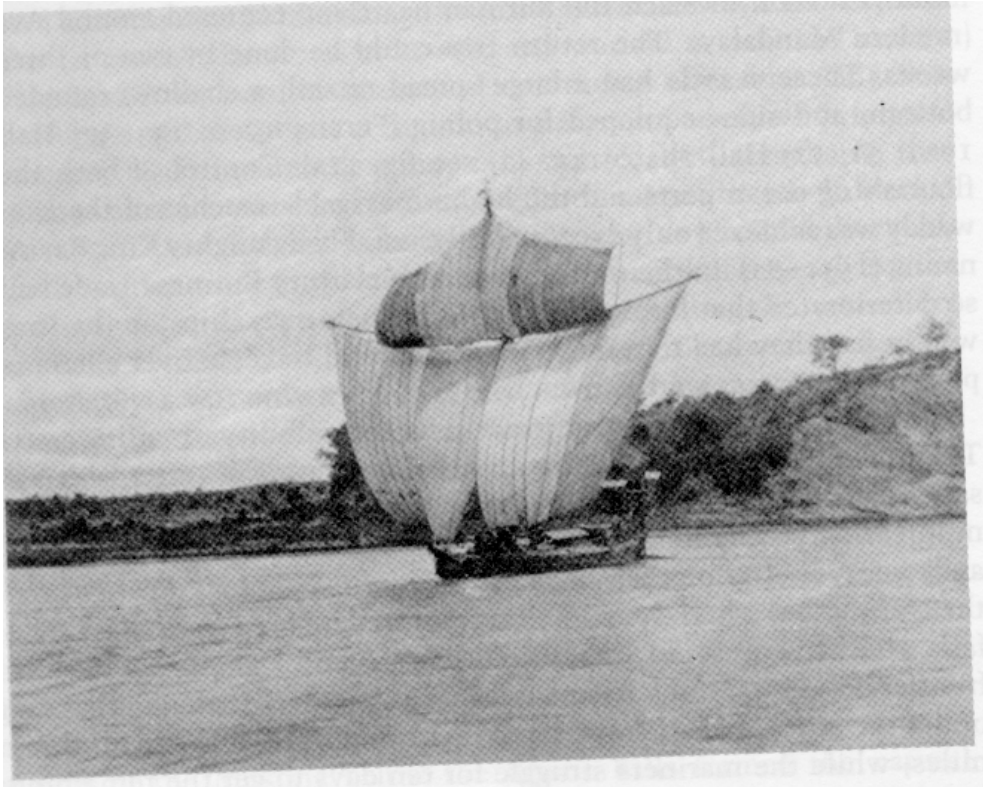
ศาสนาอีกคณะหนึ่งเชื่อว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะเดินไปไกลเกินกว่า 1 ไมล์จากจังก์ชัน (ภูเก็ต) โดยไม่มีอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สินจากพวกโจร (Missions Etrangères 1674: 71) ดังนั้นพ่อค้าจะเดินทางกันเป็นคณะเพื่อช่วยกันคุ้มกันไม่ว่าจะขนส่งทางใด กองเกวียนในเส้นทาง เวียงจันทน์ – อยุธยาโดยเฉลี่ยจะมีเกวียนตั้งแต่ 60 ถึง 100 เล่ม (Wusthoff 1642: 196) และขบวนพ่อจากยูนนานน้อยนักที่จะมีสัตว์บรรทุกต่ำกว่า 100 ตัว

กองเกวียนจะเคลื่อนออกในตอนเช้าที่อากาศเย็น พอดกบ่ายก็จะปล่อยพวกสัตว์ให้ไปกินหญ้า และตอนกลางคืนก็จะต้อนกลับเข้าไปอยู่ในวงล้อมของเกวียน ผู้เดินทางกินนอนในเกวียน

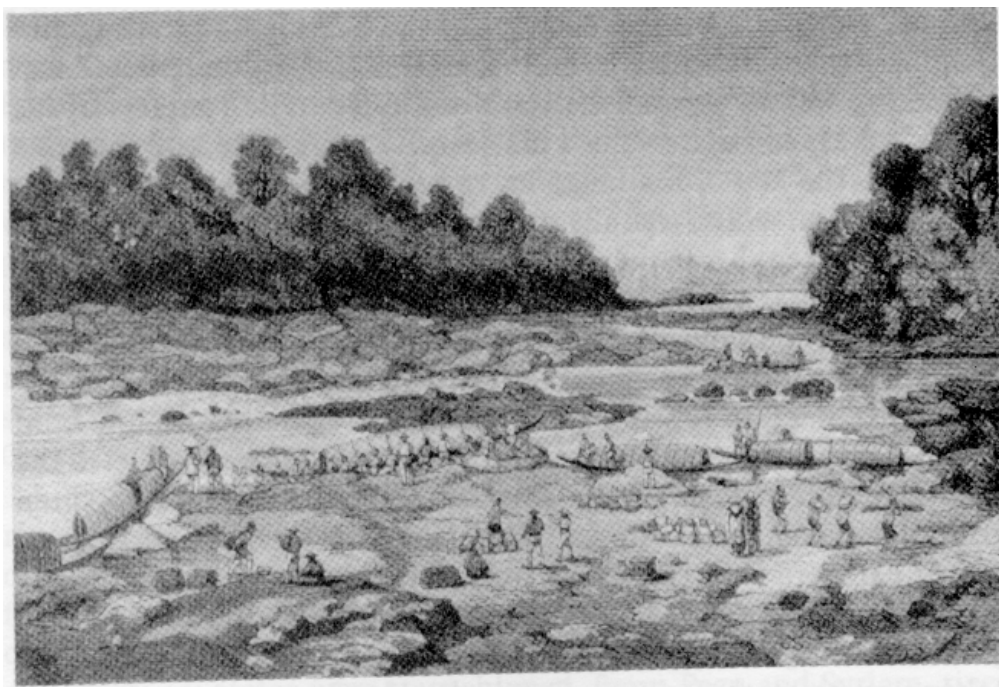
เพื่อป้องกันตัวเองในตอนเย็นแต่ละวัน เราจะสร้างที่มั่นโดยตั้งเกวียนเป็นวงกลมไม่ใช่ว่าสามเหลี่ยม ให้พวกวัวที่ลากเกวียนและสัมภาระของพวกเรายู่ตรงกลาง บ่อยครั้งที่เราต้องเสริมการป้องกันค่ายของเราด้วยรั้วหนามแต่เราก็ไม่พ้นจากเสียงของ . . . หมูป่า แรด และเฉพาะอย่างยิ่งเสียงที่ออกหาเหยื่อ. . . เรายิงปืนคาบจุคออกไปและสูมไฟไว้ตลอดคืนเพื่อกันไม่ให้สัตว์พวกนี้เข้ามา ทุกคนจะต้องผลัดกันเข้าเวรเฝ้ายาม แต่เราก็หลับอย่างง่ายดายที่กันหลุมศพซึ่งยกไปไหนมาไหนได้ (Bourges 1666: 135 – 36; cf. Navarrete 1676 II: 383; Marini 1663: 536 – 37)

ผู้ที่ไม่มีเกวียนจะนอนต้องใช้ใบปาล์มสร้างกระโจมเล็กๆเพื่อกันฝนและ “คุณรู้สึกว่ามีน้ำไหลอยู่ใต้หลังของคุณ” (Noguettes 1685: 42)

ถนนที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ต่อรัฐที่แข็งแกร่งเท่านั้นที่ได้รับการบำรุงรักษาอยู่เสมอ และซ่อมแซมหลังฝนตกหนักทุกหน้าฝน และมีสะพาน สถานีรายทาง และความปลอดภัย มีการบรรยายอย่างละเอียดสำหรับเส้นทางที่สำคัญระหว่าง มาดาร์มเมืองหลวงของชาว และทะเลที่เมือง จาปารา หรือ เซมารัง ซึ่งคณะทูตฮอลันดาเดินทางอยู่บ่อยครั้งระหว่าง ค.ศ.1622 และ 1648 เส้นทางใช้เวลาเดินทาง 4 วันอยู่ใกล้มากกับเส้นทาง เซมารัง-ซูราการ์ตา-ยกายการ์ตา ในปัจจุบัน มีจุดแวะพักซึ่งเป็นที่รู้จักกัน และแขกของราชสำนักจะได้รับการต้อนรับอย่างดี ระหว่างช่วงครึ่งศตวรรษที่พิเศษนี้ เมืองหลวงของชาวย้ายลึกเข้าไปจากทะเล แต่ก็ยังคงดึงดูดความมั่งคั่งโดยการควบคุมเมืองท่าตามชายฝั่ง เส้นทางนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งทางยุทธศาสตร์ สุดด่าน อากรุง ไม่เคยจำกัดค่าใช้จ่ายเลยใน

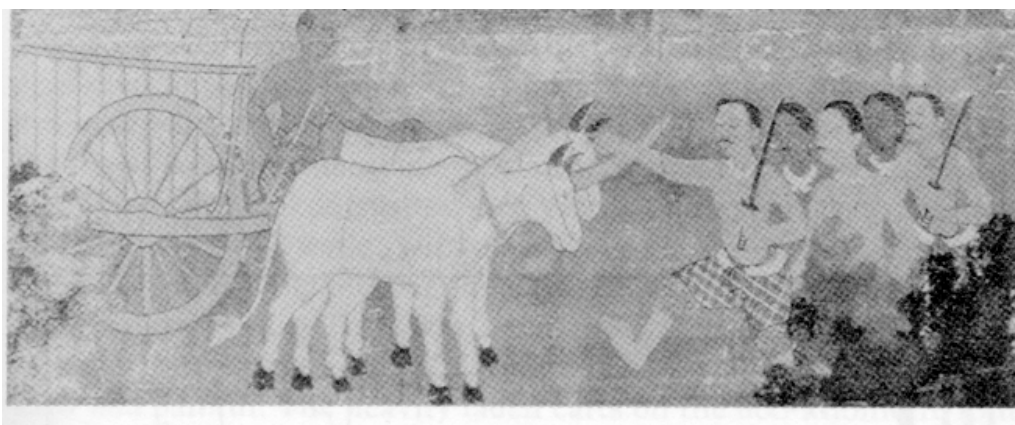
รูปที่ 11ก เรือ laung-zat ในแม่น้ำอิรวดี ขณะกางใบเต็มที่ วาดเมื่อปลายศตวรรษที่ 19

รูปที่ 11ข แม่น้ำโขง ตอนที่เชียวและดินที่สุคระหว่างการเดินทางสำรวจของฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1866 – 67

การที่จะทำให้ทางเส้นนี้เปิดให้แก่ทหารของพระองค์ตลอดเวลา พระองค์ทรงสร้างสะพานไม้สักที่ยอดเยี่ยมหลายสะพาน เช่นสะพานข้ามแม่น้ำกาลิ เกตังกิ (Kali Ketanggi) ยาว 100 เมตรรับด้วยคานไม้สักที่หนาและปูด้วยแผ่นไม้สักที่เหลื่อมจตุรัส ขนาด 25 – 30 เซนติเมตร ถนนข้ามสะพานนี้ “สามารถรับกองทัพที่เดินแถวพร้อมด้วยช้างพันเชือก และปืนใหญ่” (van Goens 1656: 207; cf. van Milaan 1942)

ถนนที่มุ่งไปยังราชธานีแบบนี้มีในชวามาก่อนสมัยพวกมุสลิมเข้ามาแล้ว (Pires 1515: 191) และถนนเหล่านี้ได้รับการบำรุงรักษาในช่วงเดียวกับที่รัฐบาลพม่าและเขมรค่อนข้างจะเข้มแข็ง (Mouhot 1864: 193 – 95; Garnier 1870: 183) แม้ว่าถนนเหล่านี้จะอำนวยความสะดวกแก่การค้าโดยเกวียนเทียมวัว แต่นี่ไม่ใช่จุดประสงค์เลย ผลประโยชน์ด้านทหารจะมีความสำคัญมากกว่าเสมอ ถนนจะมีการบำรุงรักษาหรือปล่อยปละละเลยขึ้นอยู่กับว่ากองทัพใดมีทำที่ว่าจะใช้มากกว่า สะพานหินที่สร้างในตอนเหนือของเวียตนามเมื่อจีนเข้ามาปกครองก็ถูกทำลายลงเมื่อเวียตนามได้อิสระภาพใน ค.ศ. 1428 เพื่อยับยั้งการบุกรุกอีกครั้งของจีน (Richard 1778 I: 45) เส้นทางบกระหว่างประเทศที่สำคัญจะถูกละเลยอย่างจริงจังด้วยเหตุผลทำนองเดียวกัน บนเส้นทางเช่นนี้พ่อค้ามักจะถูกปล่อยให้จัดการกันไปตามความสามารถ นอกจากเมื่อต้องเสียค่าผ่านด่านที่ชายแดน “เส้นทางเกวียนนั้นสร้างง่ายมาก ต้องการเพียงเงื่อนโซ่สามประการ การกำหนดเส้นทางแต่แรก—เพียงโค่นต้นไม้ลงเมื่อป่าทึบเกินไปเท่านั้น และกรณีเช่นนี้ไม่ค่อยเกิดบ่อยนัก (ในสยามตะวันออกเฉียงเหนือ และลาว) ต้องมีแหล่งน้ำทุกระยะของการเดินทางระหว่าง 12 และ 20 กิโลเมตร . . . ประการสุดท้าย และสำคัญกว่าสิ่งอื่นใด คือความปลอดภัย” (Amymonier 1885: 74)

รูปที่ 12 พวกโจรดักปล้นนายกองเกวียนชาวสยาม จากจิตรกรรมฝาผนังศตวรรษที่ 19 ที่วัดในธนบุรี

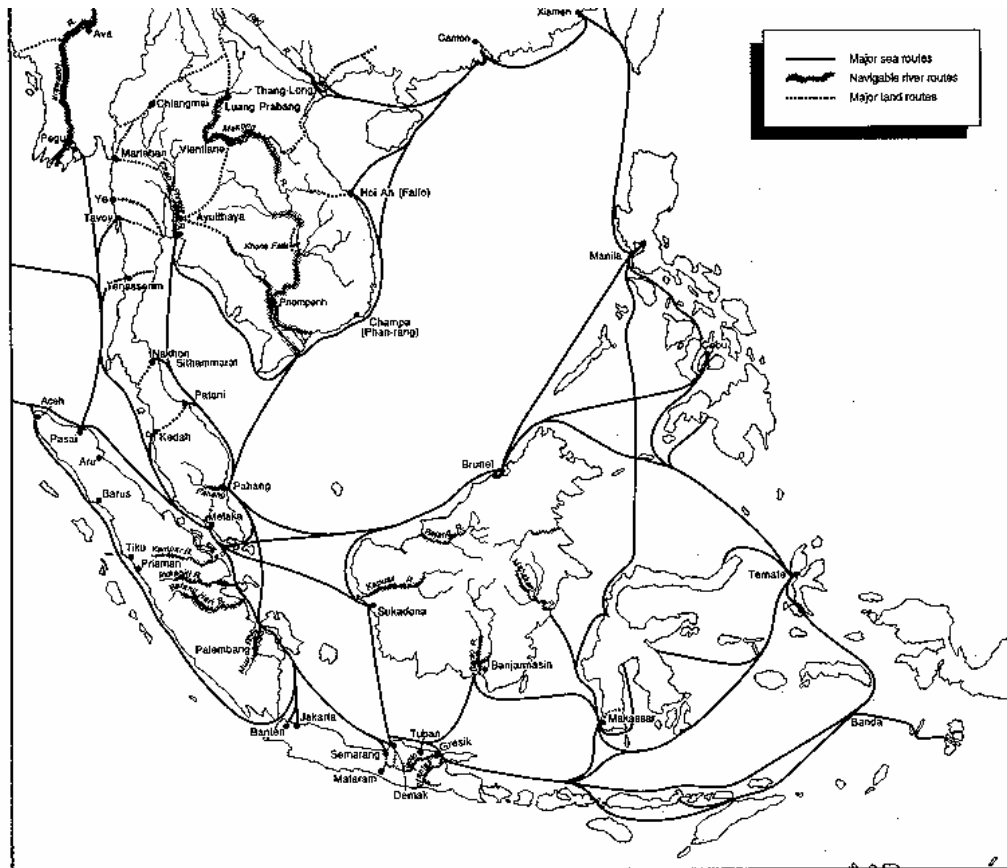
เส้นทางที่ข้ามคาบสมุทรมาลายูระหว่างอ่าวเบงกอลและอ่าวไทยสำคัญอย่างมากต่อการค้าขายระยะไกล เส้นทางเหล่านี้เดินทางได้ช้ากว่าและยากลำบากกว่าเส้นทางทะเลเกือบทุกฤดู แต่ก็เป็นที่นิยมของพวกที่ต้องการจะหลีกเลี่ยงผู้ที่มีอิทธิพลในช่องแคบมะละกา—ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้ามุสลิมจากอินเดียหลังโปรตุเกสยึดมะละกาได้ใน ค.ศ. 1515 แต่นักสอนศาสนาชาวฝรั่งเศสก็เหมือนกัน พวกนี้

ต้องหลีกเลี่ยงทั้งพวกโปรตุเกสและพวกฮอลันดา เส้นทางที่สยามควบคุมจากมะริดและตะนาวศรีเป็นเส้นทางที่ใช้งานบ่อยที่สุดในยุคการค้า แต่ก็มีการสัญจรเป็นประจำเหมือนกันระหว่างตรังและนครศรีธรรมราช และได้ลงไปอีกระหว่างเกาะหีและปัตตานี และในตอนเหนือระหว่างเมืองท่า มะตะมะ เย้ และทะวายเข้ามายังลุ่มน้ำเจ้าพระยา จากยูนนานมีเส้นทางเกวียนหลากหลายที่ข้าม ภูเขาไปยังเวียดนามเหนือ ศูนย์รวมของพวกไทตอนเหนือ ได้แก่ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ น่าน พะเยา เชียงใหม่ และแควต่างๆของแม่น้ำอิรวดีตอนเหนือ มีเส้นทางกองเกวียนที่สำคัญอีกเส้นหนึ่งจากเบกอลและยะไข่ตอนเหนือมาบรรจบกับแม่น้ำอิรวดีที่ เมืองจินบูกัน (Sinbyugyun) (Symes 1827 I: 303) ลาวต้องอาศัยการขนส่งสินค้าช่วงยาวจากเวียงจันทน์มาอยุธยาและอาศัยเส้นทางที่สั้นกว่าแต่ลุ่มๆดอนๆมากกว่า คือเส้นทางจากลุ่มแม่โขงมายังเวียดนาม (ดูแผนที่ 4)

คนสามารถเดินทางตามเส้นทางเหล่านี้ได้อย่างรวดเร็ว ในยามสงบสามารถส่งสาส์นทางบก ระหว่างราชธานีเขมรและสยาม (ระยะทาง 600 กว่ากิโลเมตร) ใน 15 วัน (Missions Etrangères 1674: 139) แต่การเดินทางด้วยกองเกวียนเป็นไปอย่างช้าและยากลำบาก เกวียนที่บรรทุกอย่างเต็มเพียบในเส้นทาง 600 กิโลเมตรจากเวียงจันทน์ไปอยุธยา “ต้องเคลื่อนเป็นครั้งวงกลมอ้อมเชิงเขาทั้งหลาย และเนื่องจากเดินทางเป็นขบวนใหญ่มีเกวียน 60 ถึง 100 เล่ม ถ้าเกวียนเล่มหนึ่งเสีย ขบวนจะหยุดชะงัก และควายจะลากเกวียนอย่างยากลำบากในอากาศที่ร้อนจัด และยังมีอุปสรรคอื่นๆด้วย ดังนั้นต้องใช้เวลาเดินทาง 5 เดือน ช่วงขากลับบรรทุกน้ำหนักน้อยกว่าใช้เวลาเพียง 3 เดือน” (Wusthoff 1642: 196) ถ้าใช้วัวเท่านั้นการเดินทางจะกินเวลาเพียงหนึ่งเดือน แต่เมื่อต้องขนอาหารไปสำหรับทั้งสัตว์และคน วิธีนี้ขนส่งสินค้าไม่ได้มากนัก⁶ แม้แต่การเดินทางไม่ถึง 100 กิโลเมตรข้ามคาบสมุทรอาจใช้เวลาตั้งแต่สองสัปดาห์ ถึง สามเดือน ถนนอาจเดินทางได้ยากลำบากมากในเวลาที่น่าท่วม (Floris 1614: 67; Methold 1619, อ้าง Anderson 1890: 40; Bourges 1666: 126 – 40; Navarrete 1676 II: 383)

ขนาดของกองเกวียนทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าพ่อค้าทางบกเช่นเดียวกับพ่อค้าทางทะเลซื้อขายผลิตผลในปริมาณที่สูงมาก พ่อค้ามุสลิมคนหนึ่งต้องจ้างเกวียน 60 เล่มไปอยุธยาบรรทุกกำยาน ครั่ง และสินค้าอื่นๆที่เขาได้มาระหว่างค้าขายที่เวียงจันทน์อยู่สองปี—ของป่าอันมีค่าน้ำหนัก 15 – 20 ตัน

⁶ ในศตวรรษที่ 19 จุดหยุดพักของเส้นทางนี้คือโคราชซึ่งเป็นตลาดใหญ่ เกวียนจะเดินทางช่วงเวียงจันทน์ – โคราชใน 15 วัน และวัดต่างเดินทางช่วงที่เต็มไปด้วยเนินเขาและป่าจากโคราชมายังลุ่มน้ำเจ้าพระยาอีก 15 วัน (Aymonier 1885: 257, 271)

แผนที่ 4 เส้นทางเดินเรือในทะเล แม่น้ำและเส้นทางบก

(Wusthoff 1642: 18) เช่นเดียวกับการค้าสำเภา พ่อค้าใหญ่บางคนจะอยู่บ้านและมอบสินค้าให้หัวหน้ากองเกวียน ผู้มีบทบาทแบบเดียวกับนักไฮดาในทะเล ราคาที่เก็บสำหรับระยะเดินทางระหว่างเวียงจันทน์ – อุษยาคิเลียบเท่า 37 กิลเดอร์ (15 เรียล) ต่อเกวียน “และมักจะมากกว่านั้น” (เพ็งอ้าง: 196)

ความยากลำบากของการค้าเช่นนี้ทำให้พ่อค้าใช้เส้นทางน้ำในทุกแห่งที่ทำได้ หากธรรมชาติเอื้ออำนวยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านการค้าทางทะเล แต่ทางบกแล้วตรงกันข้าม ป่าที่หนาที่บดบังทัศนียภาพ และแม่น้ำที่เชี่ยวกรากทำให้ยากแก่การบำรุงรักษายานพาหนะ ยุคการค้าเกิดขึ้นมาได้ก็เพราะการค้าทางทะเล ซึ่งมีผลให้การค้ากองเกวียนเฟื่องฟู

บทที่ 2

เมืองและการค้าของเมือง

ทุกหนแห่ง ตลาดอยู่ระหว่างบ้านเรือนต่างๆ เหมือนกับจิตรกรรมฝาผนังชิ้นใหญ่
ย่านที่ชุมนุมวันวายอยู่ติดต่อกันไปไม่สิ้นสุด ที่ซึ่งสีม่วงกระทบกับสีแดงสด...
จริงแล้วมันเป็น
มหานครที่มั่งคั่ง น่าพิศวง

Nguyen Gian Thanh 1508, on Thang-long

ยุคการค้าเป็นช่วงเวลาของการเติบโตของเมืองอย่างต่อเนื่อง ศตวรรษที่ 15 แสดงให้เห็น การเคลื่อนย้ายอำนาจที่แน่นชัดไปยังเมืองที่มีการค้าเป็นฐานโดยไม่คำนึงถึงเมืองหลวงที่เก่าแก่กว่า ซึ่งอาศัยส่วยในรูปแบบของแรงงานและผลิตผลทางการเกษตร อยุธยาได้ประโยชน์จากการค้าขายและความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างกว้างขวางโดยการควบคุมแม่น้ำเจ้าพระยา ได้ทำลายนครธม เมืองหลวงเก่าของเขมร ใน ค.ศ.1432 และเมืองที่เต็มไปด้วยศาสนสถานแห่งนี้ก็ถูกทอดทิ้ง เมื่อมีการสร้างเมืองหลวงของเขมรขึ้นมาใหม่ ก็มีได้อยู่ในบริเวณแหล่งชลประทานเดิมที่ซับซ้อนแต่มาอยู่ที่ศูนย์กลางสินค้าของจีนและญี่ปุ่นตรงทะเลสาบเขมร และที่แควต่างๆของแม่น้ำโขงมาบรรจบกันใกล้นครพนมเปญปัจจุบัน

ในพม่าและชาว “ศตวรรษที่ 16 อันยาวนาน” เป็นช่วงเวลาเดียวก่อนศตวรรษที่ 20 ที่เมืองท่าชายฝั่งมีบทบาทสำคัญในทางการเมืองและวัฒนธรรม หงสาวดีเมืองท่าของมอญนั้นเจริญรุ่งเรืองตลอดศตวรรษที่ 15 ดึงดูดพ่อค้าและตกแต่งตัวเมืองด้วยอนุสรณ์สถานทางพุทธศาสนา ขณะที่ส่วนลึกภายในของประเทศอยู่ในภาวะยุ่งเหยิง ใน ค.ศ. 1539 ราชวงศ์พม่าที่มีนโยบายขยายดินแดนได้ยึดครองหงสาวดีจากมอญและใช้ความมั่งคั่งของเมืองนี้รวมลุ่มแม่น้ำอิรวดีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่าง ค.ศ. 1555 ถึง 1599 หงสาวดีเป็นราชธานีที่ร่ำรวยที่สุดของอาณาจักรที่รวมชาวพม่า และมอญทั้งหมด (รวมทั้งชาวไทหลายเผ่า) ในขวามีการสู้รบระหว่างเมืองมุสลิมตามชายฝั่งด้านเหนือและอาณาจักรฮินดูแห่งมัชปาฮิต (Majapahit) ต่อเนื่องกันมายาวนาน เมืองหลวงฮินดูก็ถอยร่นไปทางทิศตะวันออกอยู่เรื่อยๆ ความมั่งคั่งจากการค้าและวิทยาการด้านการทหารได้ทำให้เมืองชายฝั่งทะเลเช่น เดมะก์ จาปารา ตูบัน เกรซีก์ สุระบายา เป็นผู้ได้เปรียบตลอดศตวรรษที่ 16

มีข้อยกเว้นเพียงประการเดียวในรูปแบบนี้ การค้าที่เฟื่องฟูทำให้เกิดการริเริ่มที่จะมีเมืองการค้าแบบใหม่ประกอบด้วยคนหลายชาติหลายภาษา ในเวียดนาม ศตวรรษที่ 15 เป็นช่วงเวลาโชติช่วงของอิสรภาพและความเป็นปึกแผ่นของชาติ ภายใต้ราชวงศ์เล (Le) ซึ่งขยายและตกแต่งเมืองหลวงที่ ทังลอง (ฮานอยในปัจจุบัน) แต่พื้นฐานทางคตินิยมในการจัดระบบรัฐใหม่คือลัทธิของขงจื้อซึ่งไม่ไว้วางใจการค้า และเน้นว่าเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานที่มั่นคงสำหรับรัฐ เลท้างตง (Le Thanh Tong) (1460 – 97) กษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของราชวงศ์เล ใช้คำขวัญว่า “ทุ่มพลังทั้งหมดของเราให้แก่เกษตรกรรม ขยายศักยภาพของเรา” (อ้างอิง Nguyen 1987: 87) และภมิตของขงจื้อ “เน้นเกษตรกรรม การค้ามันอยู่รอบนอก” (*Trong nong mat thu'o'ng*) ได้กลายเป็นที่นิยม แม้ว่าการส่งออกเครื่องปั้นดินเผาของเวียดนามดูเหมือนว่าทำสถิติสูงสุดปลายศตวรรษที่ 14 และลดลงในปลายศตวรรษต่อมาเมื่อเวียดนามแสดงท่าทีสลับไปมาว่าไม่เป็นมิตรหรือไม่สนใจการค้าแบบซื้อมาขายไปกับต่างชาติ พ่อค้าชาวต่างประเทศมักจะถูกขับไล่และสินค้าบนเรือจะถูกตรวจตราอย่างละเอียด ของที่ดีที่สุดจะถูกขนานางที่โลกยึดไปในนามของกษัตริย์ เมื่อพวกอังกฤษประท้วงการปฏิบัติเช่นนี้ใน ค.ศ. 1672 ก็ได้รับคำตอบว่า “กษัตริย์เป็นกษัตริย์แห่งดังเกียก่อนพวกเรามาและจะอยู่ต่อไปเมื่อพวกเราจากไปแล้ว และประเทศของพระองค์ไม่ต้องการของต่างประเทศ” (อ้างอิง Farrington 1992)

เวียดนาม (เหนือ) สามารถประสบความสำเร็จในแนวทางนี้เพราะมีประชากรหนาแน่นและพึ่งพาตัวเองได้เป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งยังอยู่ห่างไกลจากเส้นทางการค้าสำคัญระหว่างประเทศมากกว่ารัฐอื่นๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ความสำเร็จด้านการทหารจากการรบชนะจามปา อาณาจักรริมทะเล โดยเฉพาะใน ค.ศ. 1471 ทำให้เวียดนามเข้าถึงชายฝั่งที่มีบทบาทสำคัญในการค้าของเอเชียมาเป็นเวลาหนึ่งพันปีหรือกว่านั้น ชาวเวียดนามเข้ามาตั้งหลักปักฐานในท้องที่ถ่วนฮวา (Thuan Hoa) และกวางนาม (Quang Nam) ยังไม่ทันจะเรียบบร้อยดีก็เกิดการสู้รบกันระหว่างเวียดนามเหนือกับใต้ และเมื่อถึง ค.ศ.1600 การแตกแยกก็ถึงที่สุด ปัจจัยทางราชวงศ์และทางส่วนตัวมีบทบาทสำคัญมากในเรื่องนี้ (ดูบทที่ 4) แต่ก็ไม้อาจจะมองข้ามทัศนคติที่แตกต่างกันอย่างมาของอาณาจักรตอนใต้ต่อการค้า มีบันทึกเกี่ยวกับเหงียน ฮวาง (Nguyen Hoang) ผู้ในที่สุดได้ตั้งราชวงศ์ใหม่ในตอนใต้ เมื่อแรกที่ได้ไปเป็นข้าหลวงของมณฑลทางใต้ที่มั่งคั่งใน ค.ศ. 1558 ว่า “เขาปกครองด้วยความอบอุ่นเป็นมิตร พ่อค้าที่ขนส่งสินค้าทางทะเลนิยมเขา... พ่อค้าทางทะเลจากต่างประเทศต่างมาซื้อและขาย เมืองการค้าก็ได้ตั้งขึ้นมา” (อ้างอิง Taylor 1993: 49) เมืองนี้คือ ฮอยอัน (ชาวยุโรปเรียกว่าไฟโฟ) ที่ซึ่งชาวญี่ปุ่นและจีนมาชุมนุมเพื่อค้าขายกันและกันและกับชาวเวียดนาม เป็นหน้าต่างสู่โลกสำหรับอาณาจักรเหงียนที่ชาวตะวันตกรู้จักในชื่อโคชินไชน่า เหงียน ฮวาง เองสนับสนุนการค้าโดยการเขียนหนังสือถึงพ่อค้าญี่ปุ่น แต่เขายังมีความเป็นสาวกขงจื้อมากพอที่จะยืนยันว่าอาณาจักรของเขาเป็น “ดินแดนของกวีนิพนธ์ ประวัติศาสตร์ มรรยาทงามและ ความยุติธรรม ไม่ใช่ดินแดนที่เต็มไปด้วยพ่อค้าและสินค้า” (Fujiwara Seika: 348)

เมืองท่า และ เครือข่ายการค้า

มะละกาเป็นเมืองที่สร้างขึ้นเพื่อสินค้าเหมาะกว่าเมืองอื่นใดในโลก สุดเขตของมรสุมและเริ่มเขตอื่นๆ มะละกาตั้งอยู่ตรงกลางมีดินแดนแวดล้อม การค้าพาณิชย์ระหว่างประเทศต่างๆที่อยู่ห่างไปหลายพันไมล์โดยรอบต้องมาที่มะละกา

--Pires 1515: 286

มุซิม (*musim*) คำมลายูมีความหมายว่าฤดูกาล ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำๆทุกปีเช่นลมตามฤดูกาลที่กำหนดฝนซึ่งเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่สำคัญที่สุด ชาวยุโรปรับคำนี้มาเป็น *มอซูน* (*monsoon*) หมายถึงความสม่ำเสมออย่างน่าทึ่งของลมในเอเชียเขตร้อน ตั้งแต่เดือนเมษายนถึงสิงหาคมเชื่อได้ว่าลมมรสุมจะพัดขึ้นไปทางเหนือยังผืนแผ่นดินใหญ่ของเอเชีย ตั้งแต่เดือนธันวาคมถึงมีนาคม ลมมรสุมก็จะพัดลงมาทางใต้อย่างแน่นอนเช่นกันจากผืนแผ่นดินใหญ่ไปยังมหาสมุทรอินเดียและทะเลจีนใต้ การที่สามารถพยากรณ์อากาศได้ เป็นปัจจัยที่กำหนดรูปแบบการค้าทางทะเลของเอเชีย เจ้าของเรือพยายามลดระยะเวลาเสี่ยงในทะเลโดยเดินทางระยะยาวในช่วงเวลาที่เดินเรือตามลมได้ดีและกลับภายในปีเดียวกันเมื่อลมมรสุมเปลี่ยนกลับในทางตรงข้าม ด้วยเหตุนี้จึงไม่ได้มีการจัดเตรียมให้เรือมีอุปกรณ์ที่จะบังคับหรือแล่นเรือทวนลม

เรือจีน ญี่ปุ่น และ ริกัวที่เดินทางไปทิศใต้ยังดินแดนโพ้นทะเล จะใช้ลมมรสุมที่พัดจากทางเหนือในเดือนมกราคมหรือกุมภาพันธ์และกลับบ้านเมื่อลมพัดจากทิศใต้ในเดือนมิถุนายน กรกฎาคม หรือสิงหาคม ส่วนเรือจากอินเดียได้พบว่าฝั่งลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ของมหาสมุทรอินเดียระหว่างเดือนเมษายนและสิงหาคมได้มากที่สุดถ้าแล่นเรือไปทางตะวันออก และกลับมากับลมมรสุมหน้าเดียวกันหลังจากพักอยู่ช่วงสั้นๆ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะอยู่ค้าขาย “ได้ลม” อย่างน้อยก็ถึงเดือนธันวาคม โดยหลีกเลี่ยงความแปรปรวนของมรสุมที่มีความโน้มเอียงจะเป็นพายุไซโคลนในเดือนตุลาคมและกลับโดยอาศัยลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (Arasaratnam 1986: 34 – 37) เรือจากคุชราตต้องเดินทางระยะยาวกว่าและยากลำบากกว่าไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้นั้นดีที่สุดสำหรับการเดินเรือไปสุมาตราหรือมลายู แต่ต้องออกเดินเรือในเดือนมีนาคมก่อนที่ลมเหล่านี้จะปิดท่าเรืออินเดียและรอจนกระทั่งเดือนสิงหาคมหรือกันยายนเมื่อท่าเรือเปิดอีกครั้ง ชาวคุชราตมักจะจากไปเป็นเวลาอย่างน้อยหนึ่งปี เพื่อจะได้แน่ใจว่าอยู่ที่ตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อเรือของจีนมาถึงในเดือนมกราคมหรือกุมภาพันธ์

การเดินทางตามฤดูกาลทำให้เป็นที่แน่ใจได้ว่าจะต้องมีศูนย์ถ่ายสินค้าปรากฏขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ซึ่งพ่อค้าสามารถรอการเปลี่ยนทิศทางของลมมรสุมหรือการมาของคู่ค้า แม้ว่าพ่อค้ากับสินค้าของพวกเขาอาจจากบ้านไปเป็นเวลาหลายปี ต้องเปลี่ยนเรือในแต่ละจุดระหว่างไคโร

และกวางตุ้ง เรือเอเชียในยุคการค้าไม่เดินทางระยะไกลเช่นนั้น เจ้าของเรือใจร้อนอยากเห็นเรือของตน กลับมาบ้านในหนามรสมถัดไป ในขณะเวลาเป็นเดือนที่ถูกเรือและผู้โดยสารอยู่ที่ท่าเรือในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ พวกนี้ก็ได้เข้าไปพักอาศัยตามย่านต่างๆในเมืองจนเต็ม ทำให้ตลาดมีชีวิตชีวา และ ยังเข้าร่วมในพิธีกรรมต่างๆด้วย

ศูนย์ถ่ายสินค้าใหญ่ๆในดินแดนใต้ลมจำเป็นต้องตั้งตรงจุดตัดของเขตการค้าตามฤดูมรสุม ในท้องน้ำที่มีที่กำบังในทะเลอันดามัน อ่าวไทย และทะเลชวา แต่ที่เป็นพิเศษคือช่องแคบมะละกา พุนัน (มีเมืองท่าใหญ่ ออกแเอา (Oc Eo) ในดินดอนสามเหลี่ยมของแม่น้ำโขง) จามปา และศรีวิชัย ได้รับ บทบาทนี้ต่อเนื่องกันมาในช่วงพันปีแรกซึ่งกล่าวถึงในจารึกและในบันทึกของจีน สองรัฐหลังนี้ ใช้ ภาษาออสโตรนีเซียน จึงเตรียมทางให้ภาษามลายูเด่นขึ้นมาในฐานะภาษาการค้าในยุคการค้า ใน ศตวรรษที่ 15 ปาไซ (สุมาตราเหนือ) และมะละกาได้กลายเป็นศูนย์ถ่ายสินค้าสำคัญ การที่ศูนย์เหล่านี้ ทำให้ช่องแคบมีความปลอดภัยพอสมควร ได้ลดความจำเป็นที่จะต้องขนส่งสินค้าอย่างยากเย็นข้าม คาบสมุทรมลายู การพิชิตมะละกาของโปรตุเกสใน ค.ศ. 1511 และความพยายามของโปรตุเกสในเวลา ต่อมาที่จะควบคุมสิทธิในการผ่านช่องแคบ บีบบังคับให้พ่อค้าหันไปใช้เส้นทางเลือกอื่นๆ กองเกวียน ข้ามคาบสมุทรหรือลงไปทางชายฝั่งตะวันตกของสุมาตราไปยังช่องแคบซุนดา การสับเปลี่ยนเช่นนี้ทำ ให้เกิดศูนย์ถ่ายสินค้าใหม่ๆหรือกระตุ้นศูนย์เก่าที่อาเจะห์ ตะนาวศรี อูรุธยา ปัตตานี ปะหัง ยะโฮร์ และ บันเต็น ให้มีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ ส่วนมะนิลา มะกัสซาร์ บรูไน เขมร จามปา และ ฮอยอัน เมืองท่าของ ราชวงศ์เหงียน ในศตวรรษที่ 17 อยู่ทางด้านตะวันออกไกลเกินไปสำหรับเรืออินเดีย แต่ก็ได้กลายเป็น ศูนย์ถ่ายสินค้าที่สำคัญสำหรับการค้าระหว่างชาวจีน ญี่ปุ่น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยุโรปที่ดำเนิน ธุรกิจรับส่งสินค้าทางเรือ หลังจากหนึ่งศตวรรษครึ่งของพหุนิยม ราวๆ ค.ศ.1650 ปัตตานีของ ฮอลันดาได้เริ่มเข้าสวมบทบาทที่ทรงอิทธิพลในการค้าระหว่างเอเชียเช่นเดียวกับที่ มะละกาเคยเป็น ใน ค.ศ.1500

แม้ที่ตั้งของเมืองท่าเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกกำหนดตามความต้องการของพ่อค้าชาวต่างชาติ แต่ เมืองพวกนี้ได้มีการพัฒนาการเดินเรือของตนเองอย่างรวดเร็วขนานกันไป การเดินทางไปค้าขายของ ฮังตูวะห์ (Hang Tuah) พระเอกในมหากาพย์มลายู จากมะละกาไปอินเดียได้ และทะเลจีนไม่ใช่ว่าจะว่างเปล่า ขึ้นมาลอยๆ พวกโปรตุเกสได้ตั้งข้อสังเกตว่ามีการตระเตรียมสำหรับการเดินทางไกลเช่นนั้นในแต่ละปีที่ มะละกา—“มะละกาส่งสำเภออกไป และก็มีสำเภาเข้ามา” (Pires 1515: 285; cf. เฟิงอ้าง: 93; Thomaz 1986: 13) เมื่อลูโดวิโก ดี วาร์ทิมา (1510: 151) อยู่ที่ กาลีกัต (ฝั่งมลายู อินเดีย) ประมาณ ค.ศ.1504 ในบรรดาพ่อค้ามากมายหลายชาติที่นั่น เขาได้พบ “หลายคนที่มาจาก หงสาวดี ... และ จำนวนมากจากสุมาตรา (ปาไซ)” ในครั้งหลังของศตวรรษที่ 16 พ่อค้าที่มีฐานอยู่ที่ อาเจะห์ ส่งเรือ ที่บรรทุกพริกไทยเต็มลำเรือไปไกลถึงทะเลแดง และลามาจนถึง ค.ศ.1620 สุลต่านยังให้ต่อเรือที่ใหญ่ มากหนึ่งลำเพื่อดำเนินการค้าต่อไป (Coen 1621: 607; Boxer 1969: 418 – 24) มีรายงานว่าเรือแบบ อินเดีย “ที่เป็นของชาวมลายู” ในอาเจะห์ กลับมาจากการเดินทางไปอินเดียตอนใต้ในทศวรรษ 1630

(Compostel 1636: f. 1198) ตอนกลางศตวรรษที่สิบเก้าแห่งอาเจห์ อูรยา บันเต็น และ มะกัสซาร์ ส่งเรือออกไปไกลถึงมะนิลา ญี่ปุ่น และอินเดียได้

คณะทูตที่นำเครื่องบรรณาการไปจีนเปิดโอกาสให้นักเดินเรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ฝึกซ้อมในเส้นทางไปกวางตุ้ง ไม่ต้องสงสัยเลยว่าชาวจีนที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่จะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับคณะเหล่านี้ เพราะความรู้ในภาษาและระเบียบปฏิบัติของจีนจำเป็นมาก ทูตบางคณะก็ไปกับเรือของจีนที่เดินทางกลับ แต่ประโยชน์เชิงพาณิชย์ของการเดินทางเช่นนี้จึงทำให้รัฐส่วนใหญ่ส่งเรือของตนเองไปกวางตุ้งกับสินค้าพื้นเมือง และลูกเรือหลายสัญชาติ ผู้มิใช่คนจีนที่ไปถึงไม่ใช่แค่กวางตุ้งแต่ไกลถึงปักกิ่งเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ เห็นได้จากความสำคัญที่จีนให้กับภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้มีการตั้งแผนกไทยขึ้นเป็นพิเศษใน ค.ศ.1579 ที่สำนักงานการแปลของทางการ (Ssu-I-kuan) ที่เมืองหลวง (Ishii 1989: 3)

การสัญจรของเรืออย่างไม่ขาดสายตามฤดูกาลในแต่ละช่วงของเส้นทางการค้าเอเชียจึงมีเรือที่มีฐานอยู่ที่ปลายทั้งสองของช่วงนั้นๆ ที่มะละกาประมาณกันว่าจำนวนเรือสำเภาดินทะเลที่เทียบท่า 100 ลำในฤดูที่มีเรือมากที่สุด อย่างน้อยที่สุด 30 ลำเป็นของกษัตริย์และพ่อค้ามะละกา ที่เหลือมีฐานที่อินเดีย จีน หงสาวดี ขาว และอื่นๆ (Araujo 1510: 22) อย่างไรก็ตามที่ท่าเมืองท่าสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดเป็นผู้แสดงที่แข็งขันในการค้าระหว่างประเทศ มิได้หมายความว่าชาติหรือเชื้อชาติสำคัญๆทั้งหลายเป็นผู้แสดงไปด้วย ชื่อที่บ่งบอกเชื้อชาติเช่น ชาวมลายู มินังกาเบา ขาว จาม ลูกซอน หงสาวดี และชาวจีน ตามธรรมดาแล้วหมายถึงกลุ่มชนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ทำการค้าซึ่งจะพิจารณาต่อไป เรื่องสำคัญในตอนนี้ก็คือต้องเข้าใจว่าเมืองการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่พบปะของคนหลายเชื้อชาติจากทุกจุดในชายฝั่งเอเชีย

ชาวฮอลันดาได้บรรยายถึงพ่อค้าหลายชาติหลายภาษาที่มาต้อนรับพวกเขาที่บ้านเต็น ใน ค.ศ. 1596 ไว้ดังนี้

ชาวเปอร์เซีย ซึ่งในขว เรียกว่า โคราซัน (Khorasan) เป็นผู้ติดตามปรกติจะหาเลี้ยงชีพด้วยหิน [มีค่า] และยารักษาโรค . . . ชาวอาหรับและชาวหงสาวดีมักจะดำเนินการค้าทางทะเล บรรทุกและนำสินค้าจากเมืองหนึ่งไปอีกเมืองหนึ่ง และกว้านซื้อสินค้าเงินซึ่งนำไปแลกกับสินค้าอื่นๆจากเกาะที่อยู่รอบๆ รวมทั้งพริกไทยเพื่อเก็บไว้เวลาที่พ่อค้าจีนจะกลับมาซื้อ ชาวมลายูและ แชกกลิงค์ (อินเดียใต้) เป็นพ่อค้าผู้นำเงินไปลงทุนเอาดอกเบี้ยและในการเดินเรือทางไกล และให้เจ้าของเรือยืมเงินไปเดินเรือโดยเอาเรือเป็นประกัน ส่วนชาวคุชราตเนื่องด้วยยากจนจึงมักถูกใช้เป็นกลาสิ และเป็นผู้ที่ยืมเงินไปเดินเรือแบบเอาเรือเป็นประกัน ซึ่งมักทำกำไรได้หนึ่ง สอง และสามเท่าตัว (Lodewycksz 1598: 120 – 21)

ถ้าการค้าทางไกลจากจีน อินเดีย และ คลังเครื่องเทศของมาลลนู ชักนำคนจำนวนมากมาอยู่ด้วยกัน กิจกรรมนี้ก็ได้นำไปสู่ให้เกิดการค้าท้องถิ่นที่ชักชวนให้ผู้คนในการจัดหาเสบียงอาหาร วัสดุก่อสร้าง และสินค้าพื้นเมืองให้แก่เมืองท่า การขนส่งสินค้าส่วนใหญ่ใช้เรือเล็กของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่งข้าว ผัก ปลาแห้ง วัวควาย น้ำตาลเมา น้ำตาล และเกลือ มาเลี้ยงพื้นที่บริเวณเมืองและศูนย์ปลูกพืช

เศรษฐกิจ บนเครื่องใช้โลหะ เครื่องปั้นดินเผา และผ้าพื้นเมืองจากผู้ผลิตมายังผู้บริโภค รวบรวมสินค้าส่งออก และแบ่งปันสินค้านำเข้าใหม่ ผู้บริการเครือข่ายการเดินทางเรือทะเลอันกว้างขวางในท้องทะเลที่เจียบสงบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกือบจะทั้งหมดมีภูมิลาเนาอยู่ในท้องที่ คนเหล่านี้เป็นเส้นเอ็นที่เชื่อมโยงเมืองต่างๆกับบริเวณหลังเมืองท่าที่ทางน้ำเข้าถึง และนำแนวคิดและผู้คนมาให้เช่นเดียวกับสินค้าที่เข้าและออก

มิติของเมือง

เมื่อมีการสำรวจประชากรแบบสมัยใหม่เป็นครั้งแรกประมาณ ค.ศ. 1900 ประเทศอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในพวกที่มีลักษณะเป็นเมืองน้อยที่สุดในโลก¹ มักจะถือกันว่าการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเมืองตั้งแต่ได้อิสราภาพ เป็นพัฒนาการใหม่ในพื้นที่ ซึ่ง “ตามประเพณี” แล้วเป็นเพียงชนบท แต่มีหลักฐานเพิ่มขึ้นเรื่อยๆว่าลัทธิอาณานิคมเองเป็นเหตุผลสำคัญที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนน้อยมากพำนักอาศัยในเมืองในช่วงร้อยปีก่อน ค.ศ.1940 ปีเตอร์ บูมการ์ด (1989: 111) ได้ชี้ว่าในชาติที่ผลกระทบของการเป็นอาณานิคมรุนแรงที่สุด อัตราส่วนของคนพำนักอาศัยในเมืองที่มีประชากรมากกว่า 20,000 คนลดลงระหว่างศตวรรษที่ 19 จากประมาณร้อยละ 7 ใน ค.ศ. 1815 มาจนถึงร้อยละ 3 ใน ค.ศ. 1890

สาเหตุก็คือบรรดาเมืองในสมัยที่เป็นอาณานิคมของยุโรปเท่ากับเป็นเกาะขนาดกะทัดรัดที่ครอบงำการค้าของภูมิภาคโดยไม่สนับสนุน (หรือแม้แต่อนุญาต) ให้คนเอเชียอพยพเข้าเมืองและมีส่วนในความมั่งคั่งด้วย ส่วนศูนย์กลางสำคัญๆที่ยังคงอยู่ในความควบคุมของชาวเอเชีย ก็จะดึงดูดผู้คนเป็นจำนวนมากจากกลุ่มต่างๆ—ผู้ติดตามรับใช้พวกชนชั้นสูงและข้าราชการ นัก ชาวต่างชาติกลุ่มน้อยที่ทำการค้า ผู้ศึกษาศาสนา คนเร่ขายสินค้า ช่างฝีมือ และผู้ใช้แรงงาน พื้นที่ที่หลีกเลี่ยงการตกเป็นเมืองขึ้นได้ยาวนานที่สุดได้ชี้ให้เห็นประเด็นนี้ กรุงเทพมหานครร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศในการสำรวจสำมะโนครัวใน ค.ศ.1909 และคงไม่น้อยกว่านี้เท่าใดนักตลอดศตวรรษที่ 19 แม้ว่าการค้าขณะนั้นจะมีขนาดปานกลาง (จาก Skinner 1957: 68 – 87) เมืองหลวงของพม่า (ที่อมรปุระ แต่รวมสะแกงอีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำ) มีประชากรร้อยละ 10 ของประเทศพม่าในการสำรวจเมื่อ ค.ศ. 1783 และร้อยละ 13 ใน ค.ศ. 1802 (Koenig 1990: 59) เมืองในยุคอาณานิคมเล็กกว่าศูนย์ของเอเชียที่ถูกเมืองพวกนี้แย่งหน้าที่ทางเศรษฐกิจไป ประชากรของปัตตาเวียของฮอลันดา ไม่มากไปกว่า ของยกยาการ์ตา และ

¹ ใน ค.ศ. 1960 หลังการหนีความวุ่นวายเข้ามาในเมืองใหญ่ในทศวรรษ 1940 ยังคงประมาณว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเมืองเพียงร้อยละ 17.6 ขณะที่เอเชียโดยรวมแล้วอยู่ในอัตราร้อยละ 21.6 และร้อยละ 60 สำหรับประเทศที่พัฒนาแล้ว (U.N. Centre for Human Settlements 1987: 53)

มะละกา	1510	10,000 หลัง (Araujo 1510: 21)	65,000
		ทหาร 4000 คน (เพ็งอ้าง: 21)	16,000
		30,000 หลัง (Castanheda) ^ก	195,000
		10 เท่าของ Pasai (Pires 1515: 144)	200,000
		100,000 คน (Albuquerque 1557: 84)	100,000
		ทหาร 20,000 คน (เพ็งอ้าง: 99)	80,000
		200,000 ในฤดูที่สูงที่สุด (Correia: 284) ^ก	<200,000
		190,000 (Sejarah Melayu 1612: 181; 1831: 247)	190,000
		90,000 ในเมืองเท่านั้น (Sejarah Melayu 1612: 180)	90,000
ปาไซ	1512	20,000 คน (Pires 1515: 143)	20,000
	1518	ทหารยาม 3000 คน (Barros 1563 III, v: 522 – 23)	>12,000
บรูไน	1512	25,000 หลัง (Pigafetta 1524:58)	162,000
	1579	20,000 หลัง (Maximilian 1522: 301)	130,000
	ทศวรรษ 1580	เชลย 4 – 5000 คน (de Sande 1579: 126)	>18,000
		ผู้เสียชีวิต 8000 คน (Dasmariñas 1590B)	32,000
เคมะกั	1512	บ้าน 8 – 10,000 หลัง (Pires 1515: 184)	58,500
		ทหาร 30,000 คน (เพ็งอ้าง: 185)	120,000
เกรซีก	1512	“ชาย” 6 – 7000 คน (เพ็งอ้าง: 194)	>25,000

ขนาดของบรูไนตามที่คณะสำรวจของมะเจลเลน ประมาณไว้ เราอาจรับได้ว่าก่อนที่จะถูกทำลายโดยพวกสเปนใน ค.ศ. 1579 บรูไนใหญ่นั่นอยู่ถึงสามศตวรรษในฐานะเป็นศูนย์กลางของบอร์เนียวและฟิลิปปินส์ แต่ขนาดของเมืองทางกายภาพดูเหมือนจะไม่ใหญ่พอสำหรับประชากรเกินห้าหมื่นคน แต่สำหรับมะละกาแล้ว ตรงกันข้ามมีหลักฐานตัวเลขสนับสนุนหลายตัวเกินกว่าจะปิดออกไปได้ อีกทั้งการค้า การนำเข้าข้าว และมิติทางกายภาพล้วนยืนยันตรงกัน ในข้อบันทึกที่เขียนตามประเพณีมลายู มีคนพำนักอาศัยตลอดชายฝั่งจากตอนเหนือของมะละกาจนถึงแม่น้ำมูวาร์ห์ (Muar) ติดต่อกันมาประมาณ 45 กิโลเมตร (Sejarah Melayu 1612: 181; 1831: 247)

ถึงแม้ว่าจะไม่มีตัวเลขของศตวรรษที่ 16 สำหรับ ทั้งลอง (ฮานอย) เมืองหลวงของเวียดนาม หลักฐานทางกายภาพรวมทั้งธรรมเนียมประเพณีแสดงว่าเมืองเสื่อมลงอย่างช้าๆจากระดับสูงสุดในปลายศตวรรษที่ 15 เนื่องจากยังคงใหญ่มากในศตวรรษที่ 17 ทั้งลองคงจะเป็นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ใหญ่ที่สุดของศตวรรษที่ 16 มีพลเมืองมากกว่า 100,000 คน อยุรยา (ก่อนถูกพม่าทำลายล้าง

^ก จำนวนที่น่าสนใจนี้ดูเหมือนจะหมายถึงผู้ชายที่ป้องกันเมืองระหว่างการปิดล้อม ดังนั้นจึงอาจไม่ได้มีเจตนาให้สะท้อนประชากรตามปกติ

^ก ผมได้ข้อความที่อ้างถึงจาก Thomaz 1993: 71n

ใน ค.ศ.1567) และหงสาวดีคงจะอยู่ในกลุ่ม 100,000 คน ส่วนมะละกาก็คงจะอยู่ในกลุ่มนี้เมื่อเทียบกับ แล้วเป็นช่วงสั้นๆ (ราวๆ ค.ศ.1470 – 1511) ในระหว่างนั้นมะละกาเป็นศูนย์กลางสินค้าของ เอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ที่มีบทบาทสำคัญ เดเมก์ เมืองท่าที่สำคัญของชาวในต่อนั้น อาจมี ประชากร 60 – 80,000 คนในช่วงนี้ แต่บรูไน เกรซีก์ และปาไซ อาจมีประชากรประมาณครึ่งหนึ่งของจำนวนนั้น สำหรับเมืองที่อยู่ลึกเข้าไป ห่างจากทะเล เช่น อังวะ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และเชียงใหม่ เป็นการ ยากที่จะประมาณจำนวนพลเมืองในสมัยนี้

ระยะที่การค้าเจริญถึงขั้นสูงสุดคือช่วง ค.ศ.1570 – 1630 ได้ทำให้การมีลักษณะเป็นเมือง เพิ่มขึ้นมากอย่างไม่ต้องสงสัย โดยที่เมืองซึ่งตั้งอยู่ก่อนแล้วเติบโตขึ้น และเมืองใหม่ๆปรากฏตัว (ตารางที่ 7) การตรวจสอบประมาณการที่มีอยู่อย่างหลากหลายที่สุดสำหรับศตวรรษที่ 17 ซึ่งให้ ประโยชน์มากนั้นทำได้โดยใช้ขนาดทางกายภาพของเมืองเหล่านี้ ความกว้างยาวของเมืองอาจทราบได้ จากการบรรยายของผู้ที่อยู่ร่วมสมัยประกอบกับโบราณคดีสมัยใหม่ (ตารางที่ 8) ส่วนใหญ่จะมีป้อม ปรากรของหลวงที่เห็นได้ชัดเจน และกำแพงป้อมก็มีร่องรอยให้เห็นในปัจจุบันล้อมรอบด้วยเขตชาน เมืองที่ไม่ค่อยชัดเจนเท่า ส่วนนี้เป็นที่ตั้งของชุมชนชาวต่างชาติ กับผู้คนที่ย้ายเข้ามาจากชนบท และยังมี บ้านของขุนนางสำคัญๆที่บริเวณกว้างขวางมาก ในสยามและพม่าเมืองที่มีกำแพงล้อมเป็นที่ยู่ ประชากรเมืองครึ่งหนึ่งหรือมากกว่า แต่ที่กลุ่มหมู่เกาะมักจะไม่มีกำแพง นอกจากที่รอบปรากรวัง หลวง (กราดน/*kraton* หรือ โกตา/*kota*) เวียดนามและลาวมีทั้งป้อมปรากรชั้นในและกำแพง ชั้นนอกโอบล้อมพื้นที่ที่มีประชาชนอยู่เกือบทั้งหมด

การที่จะประมาณจำนวนประชากรจากเขตที่มีการตั้งถิ่นฐานนั้นค่อนข้างเสี่ยงเพราะลักษณะ ที่ ไม่สม่ำเสมอของการตั้งถิ่นฐาน บ้านที่อยู่ติดกับชายหาดตอนนอก บริเวณท่าเรือ ตลาด และศาสน

ตารางที่ 7 ประมาณการประชากรเมืองในศตวรรษที่ 17

ประมาณการ			เทียบกับ ประชากร
ทังลอง	1640	“มากถึงหนึ่งล้านคน”(Rhodes:1651:26)	1,000,000
	1688	บ้าน 20,000 หลัง (Dampier 1699:36)	130,000
คิมลอง	1674	150,000 คน (de Courtelin, ใน Nguyen 1970: 120)	150,000
เว้	1749	60,000 คน (Proivre 1750: 97)	60,000
พนมเปญ	1606	20,000 หลัง (Jaque, in Groslier 1958: 152)	130,000
ซิทอร์	1600	“มากกว่า 50,000 คน” (San Antonio 1604: 95)	>50,000
อยุธยา	1617	“ใหญ่เท่าลอนดอน” (Anderson 1890: 69)	200,000
	1681	เด็กตาย 10,000 คนต่อปี (Noguettes 1685: 71)	>200,000
	1686	200,000 คน (Tachard 1688: 190)	200,000
	1687	ชายฉกรรจ์ 60,000 คน (Gervaise 1688: 47)	240,000

		ต่างชาติ 16,000 คน (La Loubère 1691: 112)	>30,000
อังวะ	1688	“ใหญ่เท่าเมืองริมส์” (Goüye 1692:73)	30,000
ลิเรียม	1688	“ใหญ่เท่าเมืองเมซ” (เพ็งอ้าง: 73)	25,000
แปร์	1688	“ใหญ่เท่าเมืองลิเรียม” (เพ็งอ้าง: 73)	25,000
พุกาม	1688	“ใหญ่เท่าเมืองคิง” (เพ็งอ้าง: 73)	25,000
ปัตตานี	1602	ชาย 4 – 5000 คนในขบวน (van Neck 1604: 226)	20,000
	1690	10 – 20,000 คน (Tosen 1690 ใน Ishii กำลังตีพิมพ์)	15,000
ปะหัง	1618	11,000 คนถูกอาจะห์กวาดต้อนไป (van den Broecke 1634 I: 177)	>12,000
ยะโฮร์	1604	ชายฉกรรจ์ 4000 คน (Mandelslo 1662: 108)	16,000
บรูไน	1608	2 – 3000 หลังในน้ำ (van Noort 1601: 202)	16,200
อาจะห์	1602	7- 8000 หลังถูกเผา (Lancaster 1603: 133)	>10,000
	1621	ชายฉกรรจ์ 40,000 คน (Beaulieu 1666: 106)	160,000
	1688	7 – 8000 หลัง (Dampier 1699: 90)	>48,700
ปาการูยัง	1684	ชาย 8000 คนที่ราชสำนักเท่านั้น (Dias 1684: 355)	32,000
บันเต็น	1672	“มากกว่า 100,000 คน” (Missions Etrangères 1680: 90)	>100,000
	1673	ชายฉกรรจ์ 55,000 คน (VOC, in Guillot 1989: 150)	220,000
	1674	ชายฉกรรจ์ 200,000 คน (Cortemunde 1675: 122)	800,000
	1684	700,000 คน (Fryke 1698: 80)	700,000
	1696	“ชาย 31,848 คนที่ซูราโซวัน” (Pigeaud 1968: 64)	125,000
จาการ์ตา	1596	3000 หลัง (Lodewycksz 1598: 163)	20,000
	1606	ชายฉกรรจ์ 4000 คน (Matelief 1608: 53)	16,000
	1618	ชายฉกรรจ์ 6–7000 คน (van den Broecke 1634 I:187)	26,000
มาตารัม	1624	ชายฉกรรจ์ 200,000 คน (de Haen 1623: 35)	800,000
เซมารัง	1654	100,000 (van Goens 1656: 268)	100,000
จาปารา	1654	100,000 (van Goens 1656: 268)	100,000
คูบัน	1600	ทหาร 32 – 33,500 คน (“Tweede Boeck” 1601: 184)	130,000
สุระบายา	1625	50 – 60,000 (VOC, ใน Meilink-Roelofsz 1962: 270)	>50,000
มะกัสซาร์	1614	1260 หลังถูกเผา (EIC, G/10/1:5)	>20,000
	1615	ทหาร 16,000 คน (EIC, G/10/1:9)	64,000
	1636	60,000 คนตายด้วยกาฬโรค (EIC, G/10/1: 73)	>100,000
	1660	ชายฉกรรจ์ 160,000 คน (Gervaise 1710: 60)	640,000

สถานที่สำคัญๆมักจะอยู่กันหนาแน่น ขณะที่ในส่วนอื่นๆ ประชากรจะกระจายกันอยู่ เป็นหมู่บ้านเรียงรายเกือบต่อเนื่องกันไปมากกว่าจะเป็นเมืองที่มีเขตแน่นอน ท้องที่มีคนอยู่กันอย่างหนาแน่นมาก อาจมีบ้านเรือนถึง 3000 หลัง (หรือ ประมาณ 20,000 คน) ต่อหนึ่งตารางกิโลเมตร ขณะที่พื้นที่เมืองทั้งสิ้นอาจมีความหนาแน่นไม่ถึงครึ่ง²

เมื่อนำหลักฐานของขนาดโดยประมาณนี้มารวมกับการคาดคะเนร่วมสมัยเรื่องจำนวนประชากรก็ได้ข้อสรุปที่แน่นอนขึ้นว่าเมืองที่ใหญ่ที่สุดคือ ทังลอง อูรุธยา และมาดาร์ัม ที่ประชากรตอนกลางศตวรรษที่ 17 มีจำนวนมากถึง 150,000 – 200,000 คน (ซึ่งหงสาวดี ก็คงอยู่ในระดับนั้นก่อนถูกทำลายใน ค.ศ. 1599) อาจะห์ มะกัสซาร์ บันเต็น และ กิมลอง เมืองหลวงของโคชินจีน อาจเป็นเมืองในระดับรองเมื่อจำนวนประชากรถึงจุดสูงสุดเฉียด 100,000 คนในกลางศตวรรษ ส่วนเมืองอื่นๆ ตามชายฝั่งชาวตอนเหนือ นั้น ชะตาแปรเปลี่ยนขึ้นๆลงๆอย่างรวดเร็วในศตวรรษนั้น แต่ตูปัน และ สุระบายา ชั่วโมงหนึ่งอาจมีประชากรถึง 50,000 คน มะรอกู (เมืองหลวงของยะไข่) ปัตตานี เวียงจันทร์ และพนมเปญ อาจอยู่ในกลุ่มที่มีประชากรระหว่าง 20,000 และ 50,000 คน และคงจะใกล้เคียงตัวเลขข้างสูง การย้ายเมืองหลวงของพม่ากลับไปอังวะใน ค.ศ. 1634 ทำให้เมืองนี้โตขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และอาจขึ้นไปถึงระดับ 50,000 คนภายในค.ศ. 1700 เมืองเหล่านี้อาจเป็นสิบสามเมืองในท้องถิ่นที่ใหญ่ที่สุด

เขตปกครองของยุโรปมีการค้าขายอย่างกว้างขวางและตรงใจกลางเป็นกลุ่มอาคารแข็งแรง สร้างด้วยหิน แต่เขตเหล่านี้ไม่ได้เป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด ปัตตาเวียเดบโตจนมีประชากรทั้งในและนอกกำแพงเมืองประมาณ 30,000 คน ใน ค.ศ. 1670 (Hageman 1859: 364; Blussé 1986: 84 – 85) มะนิลา ขณะที่รุ่งเรืองที่สุดใน ค.ศ. 1630 มีประชากรประมาณ 40,000 คน (Phelan 1959: 178) มะละกามีพลเมืองประมาณ 12,000 คน เมื่อเป็นที่บัญชาการของโปรตุเกสก่อน ค.ศ. 1641 (Mandelslo 1662: 106) แต่หลังจากนั้นเหลือเพียง 5000 คน เมื่ออยู่ใต้การปกครองของฮอลันดา

การหาขอรวมจำนวนประชากรของเมืองเหล่านี้ยังเป็นงานที่เสี่ยงมากกว่าการกะขนาด เพราะว่าแต่ละเมืองนั้นประชากรถึงระดับสูงสุดต่างเวลากัน บางทีเมืองหนึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้นมาโดยทำให้อีกเมืองหนึ่งตกไป แต่โดยการรวมจำนวนอย่างระมัดระวังจากตัวเลขด้านต่ำจะได้ยอดหนึ่งล้านกว่าคนในเมืองที่มีประชากรสามหมื่นกว่าในช่วงกลางศตวรรษที่ 17 ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าร้อยละ 5 ของ

² Jourdain (1617: 293) ได้เป็นเจ้าของที่ชายหาดตอนนอกแปลงหนึ่งขนาด “สี่สิบตารางฟาทอม” (หน่วยวัดความยาวหรือความลึกประมาณ 6 ฟุต หรือระยะแขนกางออกเต็มที่ – ผู้แปล) ที่มากัสซาร์ พร้อมด้วยบ้านสี่สิบหลัง ซึ่งคิดเป็นพื้นที่ 267 ตารางเมตรต่อหลังหรือบ้าน 3750 หลังต่อหนึ่งตารางกิโลเมตร เมื่อเทียบกับการสำรวจสำมะโนประชากรสมัยใหม่ (เกี่ยวกับประเภทการบริหาร ไม่ใช่พื้นที่ที่มีบ้านเรือนหนาแน่น) ให้ความหนาแน่นของเมือง 5000 – 10,000 คน ต่อตารางกิโลเมตร ตามการสำรวจสำมะโนครัวของหมู่เกาะ อินเดียในปกครองของฮอลันดา ค.ศ. 1930 เมืองที่เป็น “อินโดนีเซีย” ที่สุด ยกยอร์การ์ดา และ ชูราการ์ดา มีความหนาแน่นประมาณ 63,000 หลังคาเรือนต่อหนึ่งตารางกิโลเมตร

ประชากรทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านอาศัยในเมืองใหญ่ๆ ซึ่งเป็นสัดส่วนที่มากกว่ายุโรปเหนือในสมัยเดียวกัน (de Vries 1976: 154) แต่อาจจะไม่มากเท่าอินเดียสมัยโมกุลหรือจีน (Habib 1982: 169; Skinner 1977: 28)

ส่วนการกำหนดขนาดเมืองและศูนย์กลางภูมิภาคที่เล็กกว่ายิ่งยากมากขึ้น เมื่อพิจารณา ประมาณการที่เรามีและหน้าที่ของเมืองในด้านเศรษฐกิจและการเมืองที่เรารู้แต่ไม่มีการประเมินเป็นตัวเลข เราไม่สามารถพูดอะไรได้มากนักนอกจากว่าเมืองต่อไปนี้อาจมีประชากรเกิน 10,000 คน (แผนที่ 5) แปร์พุทาม ตองอู สิเรียม (โกด้างกึ่ง) ทวาย และ เมาะตะมะในพม่า³ ตะนาวศรี เชียงใหม่ ลพบุรี และ นครศรีธรรมราช (ลิกอร์) ในสยาม หลวงพระบางในลาวตอนเหนือ ราชธานีของเขมรที่ละแวก สอยอัน เมืองหลวงของโคชินจีน ชะโฮร์ และปะหัง (จนกระทั่งถูกอาจะห์ทำลายใน ค.ศ. 1618) ในคาบสมุทรมลายู ปาเล็มบัง จัมปี และ ปาการ์รูยง เมืองหลวงของมาลังกาเบา ใน สุมาตรา บันจาร์มันชิน และ บรูไนในบอร์เนียว จาปารา เซมารัง และ บาลัมบังกัน เกลเกล เมืองหลวงของบาห์ลี และ ซีโนไอ (Sinoay) เมืองหลวงของมาจินดาเนา (กล่าวกันว่ามิชายที่เรียกไปเป็นทหารได้ 36,500 คนใน ค.ศ. 1690 Laarhaven 1989: 112)

ถ้าสัดส่วนของชาวเมืองค่อนข้างจะสูงสำหรับทั้งภูมิภาค ที่สูงอย่างน่าทึ่งก็คือเขตที่ทำการค้าอย่างแข็งขันรอบๆช่องแคบมะละกา ส่วนทั้งคาบสมุทรมาลายูนั่นเป็นการยากที่จะคาดว่ามีประชากรตารางที่ 8 ขนาดโดยประมาณของเขตเมืองในศตวรรษที่ 17

ปรากรหรือที่มี	เขตเมืองโดยประมาณ	แหล่งข้อมูล
กำแพงล้อม(กม ²)	(กม ²)	

³ พม่าในศตวรรษที่ 17 แบ่งเมืองซึ่งใหญ่กว่าระดับหมู่บ้านออกเป็นสี่ขนาด ขนาดที่เล็กที่สุดถือตามจำนวนคนที่ส่งไปสงคราม ระหว่าง 100 และ 1000 คน และครอบคลุมพื้นที่รัศมี 10 กม. เมืองที่มีรายชื่ออยู่ ณ ที่นี้อยู่ในประเภทที่ใหญ่ที่สุด เมืองหลวงของมณฑล แต่ละเมืองครอบคลุมพื้นที่ในรัศมี 100 taing (ราวๆ 320 กม.) (Than Tun 1983: 72 – 73)

ทังลอง	0.4	$5.6 \times 4 = 22$	Hanoi 1977: 40 – 46 และแผนที่
เวียงจันทน์	0.3	$4 \times 0.8 = 3.2$	Lajonquière 1901: 100 – 01
เจียงใหม่	3.8	5	Wijeyewardene 1985: 86; 1986: 6
อยุธยา	$3.6 \times 2 = 7.2$	15	Sternstein 1965
หงสาวดี ศต 16	$5.8^{\text{ก}}$	15	Symes 1827 I: 214; Frederici 1581: 244 – 45
มะรอก-อุ	0.4	7	Collis 1943: 174 - 75
ปัตตานี	0.1	$5 \times 0.4 = 2^{\text{ข}}$	Welch and McNeill 1989: 38; Bougas 1988: 15 – 16
อาจะห์	0.2	12	ENI 1893 – 1905 II: 321
บันเต็น	1.0	5	Scott 1606: 169; Guillot 1989
มาตารัม	0.4	$7.5 \times 5.5 = 41^{\text{ก}}$	Van Goens 1656: 66, 212 – 15; Nurhadi and Armeini 1978: 17
มะกัสซาร์	$0.8 + 0.8 = 0.2$	$10 \times 0.6 = 6^{\text{ค}}$	Reid 1983: 140 – 50; Bulbeck 1992: 351 – 72

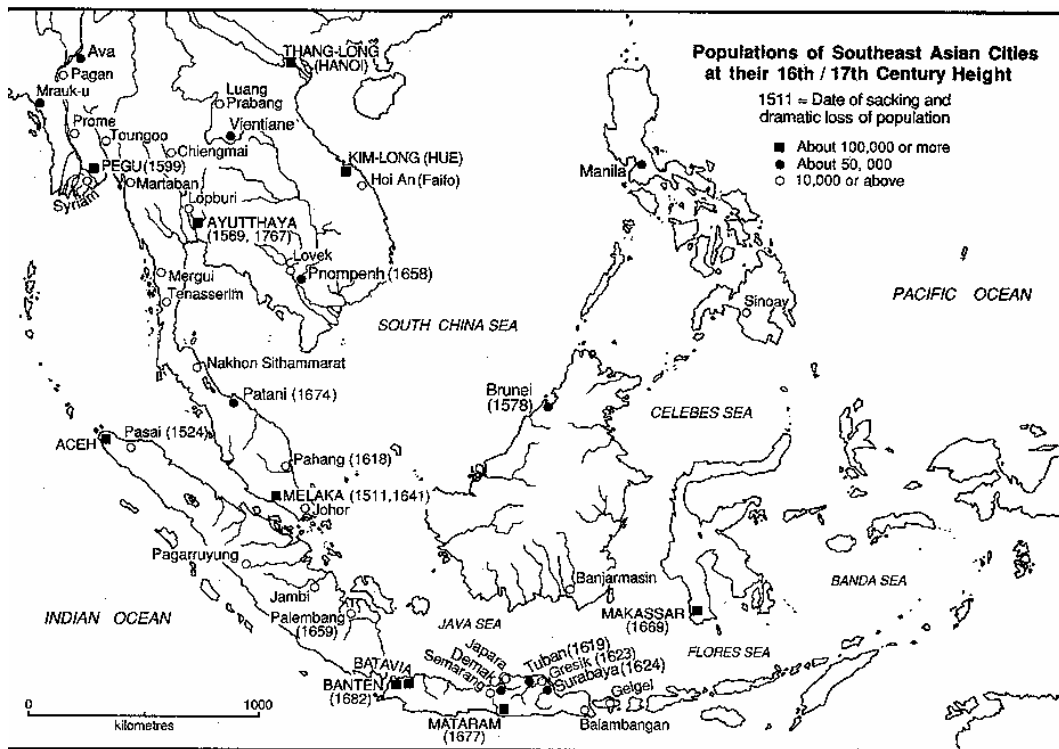
เกินห้าแสนคน เพราะจำนวนไม่ได้มากไปกว่านั้นเมื่อต้นศตวรรษที่ 19 (Reid 1987) ซึ่งก็หมายความว่า มะละกาเพียงเมืองเดียว อันเป็นศูนย์กลางการค้าที่ไม่มีการเกษตรบริเวณหลังเมือง คงจะต้องมีประชากรคิด เป็นร้อยละ 20 ของคาบสมุทรเป็นอย่างน้อยใน ค.ศ. 1500 และปัตตานี ปะหัง ยะโฮร์ และมะละกา

^ก ผมกะขนาดที่มันใหม่ของบูรณรองเองเอง ราชสำนักตั้งศูนย์ที่นี้ระหว่าง ค.ศ.1566-99 ส่วนเมืองหงสาวดีเก่าซึ่งมี กำแพงล้อมรอบใช้เป็นย่านการค้าและมีขานเมืองครอบคลุมไปไกล

^ข Welch และ McNeill ได้พิสูจน์หลักฐานในพื้นที่แห่งหนึ่งขนาดเพียง 90 เฮกตาร์ เท่านั้นที่เต็มไปด้วยเศษหม้อไห แต่การบรรยายสภาพพื้นที่ของทั้งสองคน เช่นเดียวกับของ Bougas บ่งบอกถึงพื้นที่ที่ใหญ่กว่าครอบคลุมประมาณห้า กิโลเมตรของชายฝั่ง ผมเลือกประมาณการที่ใหญ่กว่าโดยตั้งสมมติฐานว่าหย่อมเล็กๆภายในพื้นที่นี้ที่ผู้คนตั้งบ้านเรือน อย่างหนาแน่นเป็นระยะเวลานานกว่า ส่วนพื้นที่สันทรายนั้นมีผู้มาอยู่เป็นเวลาคู่ครั้งศตวรรษหลัง ค.ศ. 1590 เมื่อเมือง เพิ่งฟู—เมื่อ *ฮิกายด์ ปัตตานี* (113) บันทึกว่าแมวสามารถเดินไปตามหลังคาบ้านโดยไม่ต้องลงมาแตะพื้นดินเลยเป็น ระยะ 2.5 กก. และเมื่อ van Neck (1604: 222) เชื่อว่ามันต่อเนื่องกันไปตามชายฝั่งเป็นระยะครึ่งไมล์เยอรมัน

^ค แผนที่ มาตารัม ของ van Goens แสดงให้เห็นเมืองที่แผ่ขยายอย่างไม่ธรรมดาหลังจากย้ายป้อม (กราดน) จากกูตา เก เด (Kuta Gede) ไปยัง เคร์ตา (Kerta) และที่ เปลเร็ด (Plered)

^ด มะกัสซาร์เป็นเมืองและรัฐที่ซับซ้อนมีราชสำนักที่มีการป้องกัน 3 แห่ง โกวาลโลละก์ และชอมเบาปู

แผนที่ 5 ประชากรของเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ของโปรตุเกส รวมกันมีสัดส่วนเหมือนกันใน ค.ศ. 1600 เกดะห์ซึ่งกลายเป็นท่าเรือขนาดเล็กที่สำคัญในต้นศตวรรษที่ 18 ตอนนั้นมีประชากร 7000 – 8000 ในเมืองเมื่อทั้งประเทศมีเพียง 20,000 คน (Taillandier 1711: 409) เมืองอาเจะห์ บันเต็น และบรูไน ขณะอยู่ระดับสูงสุดอาจมีประชากรในความควบคุมอย่างน้อยหนึ่งในห้า

การทำให้เป็นเมืองที่อยู่ในระดับค่อนข้างสูงสำหรับเวลานั้นเป็นไปได้ด้วยเหตุผลสามประการ อันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประการแรก (ปัจจัยร่วมกันกับเอเชียในเขตมรสุม) การจัดหาข้าวส่วนเกินที่ซื้อขายได้คล่องโดยใช้วิทยาการไม่สูงนั้นง่ายกว่าการจัดหาข้าวสาลีและเนื้อสัตว์ ประการที่สองศูนย์เมืองทั้งหมดนอกจากมาดาร์ม (เหมือนอังวะ และทังลอง ซึ่งอยู่ใจกลางของพื้นที่ปลูกข้าวอันอุดมสมบูรณ์) เข้าถึงได้ง่ายโดยทางน้ำอันเป็นวิธีการจัดหาเสบียงที่มีประสิทธิภาพมากกว่าทางเกวียนของผืนแผ่นดินใหญ่ และประการที่สาม การค้ามีบทบาทที่ค่อนข้างสำคัญทางเศรษฐกิจโดยรวมของเกือบทุกส่วนในภูมิภาค เมืองท่ามิได้เป็นกาฝากที่ต้องบังคับเอาผลิตผลส่วนเกินจากบริเวณหลังเมืองที่ไม่สมัครใจให้ ความมั่งคั่งของเมืองเหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากการค้าและซื้ออาหารที่ตลาดเสรี

ตามประมาณการเมื่อต้นศตวรรษที่ 17 ปัตตานีต้องพึ่งการนำเข้าข้าวทางทะเลมากกว่าครึ่งหนึ่งของที่ต้องการ และบันเต็นนำเข้าสามในสี่ส่วน (Scott 1606: 136; Terpstra 1938: 163) มะละกาก่อนโปรตุเกสเข้าครอบครองพึ่งการนำเข้ามากกว่านั้นอีก แต่ละปีจะมีเรือบรรทุกข้าวมาส่งประมาณ 45 ลำจากพม่า 30 ลำจากสยาม และ 50 – 60 ลำจากชวา และจำนวนมากพอๆ กันจาก โคโรมันเดล

(Araujo 1510: 28; Empoli 1514: 155; Pires 1515: 98, 107) แม้ว่าขนาดของเรือ เหล่านี้จะแตกต่างกันมาก หากเฉลี่ยล้าละ 50 ตันซึ่งอาจเป็นการคิดน้ำหนักต่ำสุดก็จะได้ข้าวนำเข้าประมาณปีละ 7000 ตันจากผู้จัดส่งที่อยู่ไกล จำนวนนี้คงเพียงพอที่จะเลี้ยงคนเมืองมากกว่า 50,000 คน อาจะห์ในทศวรรษ 1680 ซึ่งเป็นช่วงหลังยุคที่เจริญที่สุด ยังคงมีเรือถึง 10 ลำ ที่ทำเรือบรรทุกข้าวมาจากอินเดีย และผู้ค้าปลีกที่ขายข้าวนำเข้าในตลาดสามารถทำเงินได้วันละ 80 ปอนด์ สเตอร์ลิงก์ (เทียบเท่าขายข้าว 3500 กก. Dampier 1699: 94)

โครงสร้างของเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ขุนัน กุญจ จาตี มีบัญชาให้โอรสสร้างเมืองบนชายฝั่งทะเล และระบุว่า วัง [ดาเล็ม/dalem] ตลาด และลานจัตุรัส [อาลุม-อาลุม/alum-alum] จะอยู่ตรงไหน

Sadjarah Banten ย่อ โดย Djajadiningrat 1913: 34

ในฐานะที่เป็นงานสร้างสรรค์ของยุคการค้า บ้านเรือนประกอบด้วยความขัดแย้งของยุค สร้างคิดทะเลเพื่อประโยชน์ทางการเดินเรือ เมืองเติบโตอย่างรวดเร็วเป็นมหานครของคนหลายชาติหลายภาษาที่ต้อนรับพ่อค้าวานิชเป็นอย่างดี การรวมเป็นกลุ่มก้อนโดยปราศจากการควบคุมของอาณานิคมที่ ทุกลอง ทางเดิน และตลาด ฝ่าฝืนระเบียบทั้งหมด แม้กระนั้นนครแห่งนี้ก็ได้สืบสานประเพณีของอินเดียที่ซึ่งความยิ่งใหญ่และแผนผังอาคารสำคัญๆ สะท้อนให้เห็นถึงการอวดอ้างของกษัตริย์ว่าเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล โบรเคล (1967: 384 – 95) ออกความเห็นว่าเป็นทวิภาคระหว่างเมืองแบบกระดานหมากรุกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับความไร้ระเบียบและแออัดในเมืองของยุโรปและอิสลามในยุคกลาง “จากอิมบรอลดาร์จนถึงหมู่เกาะซุนดา” ความขัดแย้งนี้ได้แทรกซึมไปทั่ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้เป็นแต่เพียงว่าเมืองบนแผ่นดินใหญ่มีระเบียบมากกว่าเมืองตามกลุ่มหมู่เกาะหรือราชธานีที่ห่างชายฝั่งมีระเบียบมากกว่าเมืองท่าที่กำลังเติบโตอย่างรวดเร็ว เมืองทุกเมืองมีระเบียบจักรวาลเป็นแกนอยู่บ้าง แต่ก็เสี่ยงอยู่เสมอว่าจะถูกลบล้างไปหมดเพราะการหลั่งไหลอย่างอลหม่านของผู้คนที่ความเจริญรุ่งเรืองดึงดูดเข้ามา

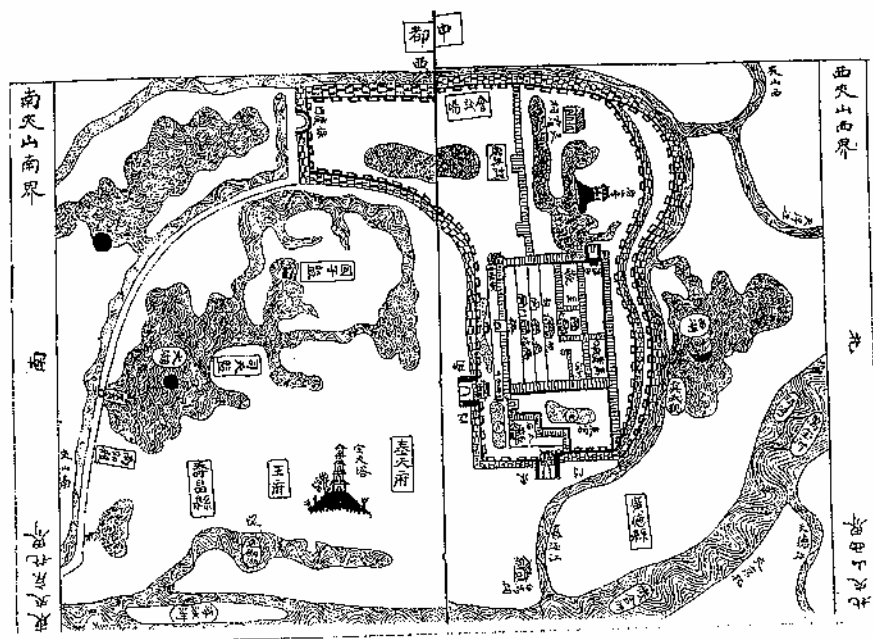
ในอาณาจักรที่นับถือพุทธศาสนา แนวคิดที่ว่าเมืองต้องเป็นพื้นที่ชัดเจนมีกำแพงล้อมรอบเมื่อเทียบกันแล้วค่อนข้างจะพัฒนามากว่า ส่วนที่เป็นศูนย์กลางซึ่งมีการวางผังอาณานิคมที่ภายในกำแพงเมืองทั้งหมดมีขอบเขตหลายกิโลเมตร ในกลุ่มหมู่เกาะมีแต่ป้อมปราการของกษัตริย์และอาคารสาธารณะเท่านั้นที่มีการวางผังอย่างจริงจัง ขณะที่นิคมซึ่งตั้งอยู่ด้านนอกจะเกาะกลุ่มกันอยู่อย่างไร้กฎเกณฑ์รอบๆตลาด ทางน้ำและ อาณาเขตของผู้อุปถัมภ์ที่มีอำนาจ เวียดนามมีเมืองหลวงอยู่ตรงที่เดียวกันในบริเวณฮานอยเป็นเวลาเกือบหนึ่งพันปี และประชานิคมนั้นก็มีความมากเกินแผนผังจักรวาล

แต่ดั้งเดิม (รูปที่ 13ก) ที่ใช้ในการสร้าง “เมืองนี้ขอบเขตกว้างไกลมากเหลือเกิน และไม่มีกำแพงล้อม . . . ทุกหนแห่งจะพบเห็นผู้คนมากมาย และแม้ว่าถนนจะกว้างมากแต่ในหลายที่เราเดินฝ่าผู้คนไปด้วย ความยากลำบาก” (Missions Etrangères 1674: 176)

กษัตริย์พม่ามักจะแสดงราชานุภาพด้วยการสร้างเมืองใหม่ตามแนวคิดเรื่องจักรวาล และกษัตริย์ที่ทรงพลานุภาพยิ่งใหญ่ที่สุดของพม่า พระเจ้าบุเรงนอง ได้ทรงสร้างเมืองที่น่าประทับใจยิ่ง ตามที่พงศาวดารพม่าได้บันทึกไว้ “ก่อนสิ้นจุลศักราช 928 (ค.ศ. 1566) พระองค์ได้สร้างเมืองเสร็จพร้อมประตูและหอคอยบนกำแพงครบครัน มีประตู 20 ประตูและหอคอย 1009 หอ และตัดถนนใหญ่ 10 สาย และถนนรองอีกมากมาย และให้ขุดคูรอบเมือง กว้าง 20 ฟาทอม ลึก 20 ศอก ประตู 20 ประตูที่ทรงสร้างนั้นพระองค์พระราชทานนามตามชื่อเมืองและหมู่บ้าน” (“History of Syriam” 1915: 6) จากถนนที่กล่าวถึงสิบสาย ห้าสายตัดจากเหนือไปใต้ระหว่างประตู 5 ประตูที่กำแพงประตูด้านเหนือ และ 5 ประตูที่กำแพงด้านใต้ ในทำนองเดียวกันถนนอีกห้าสายตัดจากตะวันออกไปตะวันตก ดังนั้นเมืองจึงแบ่งเป็นตาราง 6 X 6 มี 36 ส่วน นอกจากส่วนกลาง 4 ส่วนซึ่งเป็นที่ตั้งพระราชวัง ด้วยเหตุนี้จึงได้กลายเป็นจุดศูนย์กลางของเมืองที่ถนนสำคัญทุกสายมุ่งตรงไป ส่วนที่เหลือ 32 ส่วนนอกพระราชวังเห็นชัดเจนน่าให้เป็นตัวแทน 32 มณฑลที่พระเจ้าบุเรงนองทรงแบ่งหงสาวดี (เพ็งอ้าง: 7) ดังนั้นทั้งเมืองและประเทศสะท้อนให้เห็นสวรรค์ในพุทธศาสนาที่ พระอินทร์เป็นใหญ่ห้อมล้อมด้วยเทพเจ้าอื่นๆ 32 องค์ (Guillon 1989: 115)

อาคันตุกะชาวยุโรปผู้มาเยือนเมืองใหม่แห่งนี้แปลกใจกับความโอ่อ่าที่ได้พบเห็น เซซาร์ เฟรเดริซี ไปที่นั่นหลังที่เมืองสร้างเสร็จไม่นาน คำบรรยายของเขาตรงกับของพม่า

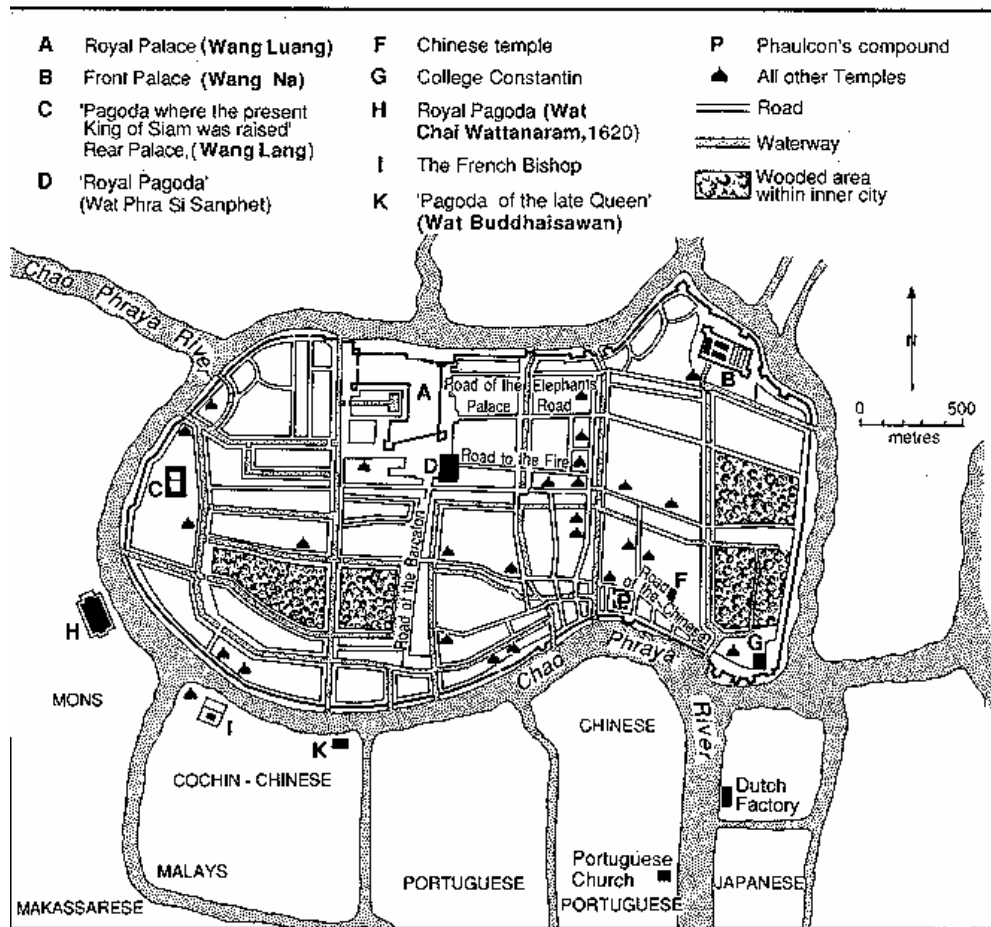
ในเมืองใหม่นี้มีพระราชวังของกษัตริย์ และที่ประทับของพระองค์พร้อมด้วยขุนนางฝ่ายทหารและพลเรือน และชนชั้นสูงอื่นๆ . . . เป็นเมืองใหญ่ ไม่ซับซ้อนและเรียบมาก เป็นทรงจัตุรัส มีคูน้ำ ล้อมรอบกำแพงเมือง ในคูมีจระเข้มากมาย ไม่มีสะพานซัก แต่ก็มีประตู 20 ประตู 5 ประตูต่อแต่ละด้านของกำแพงจัตุรัส มีหลายจุดที่สร้างให้ทหารยามเฝ้ายามทำด้วยไม้เคลือบทองหรือปิดทอง ถนนที่นี้ดีที่สุดที่ผมเคยเห็นมา เป็นเส้นตรงจากประตูหนึ่งไปอีกประตูหนึ่ง ถ้าคุณยืนที่ประตูหนึ่ง คนที่อยู่อีกประตูหนึ่งก็จะเห็นคุณ และถนนก็กว้างมากขนาดคน 12 คนสามารถขี่ม้าเรียงหน้ากระดานได้ . . . ถนนเหล่านี้ . . . จะมีดินนํ้าจากอินเดียปลูกที่ประตูหน้าบ้าน ซึ่งให้ร่มเงาเป็นวงกว้าง บ้านเรือนสร้างด้วยไม้และหลังคามุงด้วยกระเบื้องในรูปของถ้วย . . . วังของกษัตริย์อยู่ตรงกลางเมือง สร้างเป็นแบบปราสาทมีกำแพงล้อม มีคูเต็มไปด้วยน้ำ ที่ประทับด้านในสร้างด้วยไม้ปิดทองทั้งหลัง มีหลังคายอดแหลมสวยงาม เป็นงานที่มีค่าสูงมาก ปิดด้วยแผ่นทอง (Frederici 1581: 245)

รูปที่ 13ก ผังของเมือง ทังหลง (ฮานอย) ของเวียดนาม เชื่อกันว่าเขียนเมื่อ ค.ศ. 1490 แต่อาจจะหลังกว่านั้น ทิศเหนืออยู่ด้านบน แม่น้ำแดงอยู่ด้านล่าง และ “เมืองต้องห้าม” ของกษัตริย์อยู่ภายในป้อมปราการ บริเวณที่ใหญ่กว่าซึ่งหนาแน่นไปด้วยผู้คนมีกำแพงดินและคูรอบนอกป้องกัน

เมืองหลวงอื่นๆของพม่า—อังวะ อมรปุระ และมันตะเลย์—ทุกเมืองสร้างตามกฎเกณฑ์คล้ายๆกัน พระราชวังจะตั้งอยู่ใจกลางป้อมปราการใหญ่รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีกำแพงและคูน้ำล้อมรอบ มีถนนตัดกันจากประตูด้านหนึ่งไปอีกด้านหนึ่ง (O’Connor 1907; รูปที่ 13ข) เมืองไทพางเหนือมีลักษณะใกล้เคียงรูปแบบตามกฎเกณฑ์ของพม่ามากที่สุด เล่ากันว่าเมืองเชียงใหม่สร้างเสร็จภายในสี่เดือนสำหรับพระเจ้าเม็งรายใน ค.ศ. 1292 ตรงตามฤกษ์ต่างๆที่เหมาะสม ออกแบบตามหลักจักรวาล เป็นจัตุรัสใหญ่มีกำแพงและคูล้อมรอบพร้อมถนนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า (Chronique de Xieng Mai: 5661; Wijeyewardene 1986: 8) หากอยุธยาเริ่มต้นคล้ายคลึงกัน แต่ก็ได้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็วเกินแผนผังเดิม รูปทรงที่ไม่ได้สัดส่วนของเมืองหลวงสยามถูกกำหนดโดยร่องน้ำ (แผนที่ 6) และแม้ว่าบนเกาะใหญ่ในแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีกำแพงกันเป็นบางส่วน จะมีถนน “ใหญ่ ตรง และเป็นระเบียบ” ไม่กี่สาย การสัญจรไปมาส่วนใหญ่จะใช้ “ตรอกเล็กแคบๆ คูน้ำ และ ธารน้ำ ซึ่งอยู่ตามที่ต่างๆอย่างสับสนที่สุด” (Schouten 1636: 124)

ถ้าป้อมปราการเมืองพุทธโอบล้อมตัวเมืองส่วนใหญ่ ป้อมของเวียดนามและกลุ่มหมู่เกาะนั้นสร้างเพื่อกษัตริย์ สนมก่านัลจำนวนมากมายของพระองค์ และผู้รับใช้ราชสำนักเท่านั้น ในปะหัง มีแต่พวก “ขุนนาง” เท่านั้นที่อยู่ภายในกำแพงไม้ของป้อมปราการ “พวกนี้กันคนธรรมดาให้อยู่ข้างนอกที่ชานเมือง” (Matelief 1608: 122) ลักษณะทวิภาคที่ใจกลางเมืองมะกัสซาร์ ทำให้มีป้อมปราการใหญ่สามป้อม ที่สำคัญที่สุดก็คือ ชมบาปู (Sombaopu) ซึ่งมีเพียงตำแหน่งของพระราชวัง และที่พักของ

แผนที่ 6 อยุธยาใน ค.ศ. 1687

สนามนอกของอาจะห์ใหญ่พอที่จะจัดการชนช้างให้ผู้คนชม (Ito 1984: 23) ที่ประทับของกษัตริย์ในพระราชวังชั้นในทำด้วยไม้ มักจะเป็นชั้นเดียวแต่ยกสูงบนเสาไม้ขนาดใหญ่ ดำหนักที่ยกสูง หลังคาที่ตกแต่งอย่างงดงาม และการแกะสลักอย่างประณีตบรรจงบนกำแพงเป็นลักษณะที่ประทับใจชาวต่างประเทศผู้มาเยือน แต่หลังจากได้เห็นกำแพงหินชั้นนอกที่น่าเกรงขามเมื่อมาพบที่ประทับชั้นในสร้างด้วยไม้ก็มักจะรู้สึกผิดหวัง (Warwijck 1604: 15; Marini 166: 117; Baron 1685: 3; Tavernier 1692 II: 532)

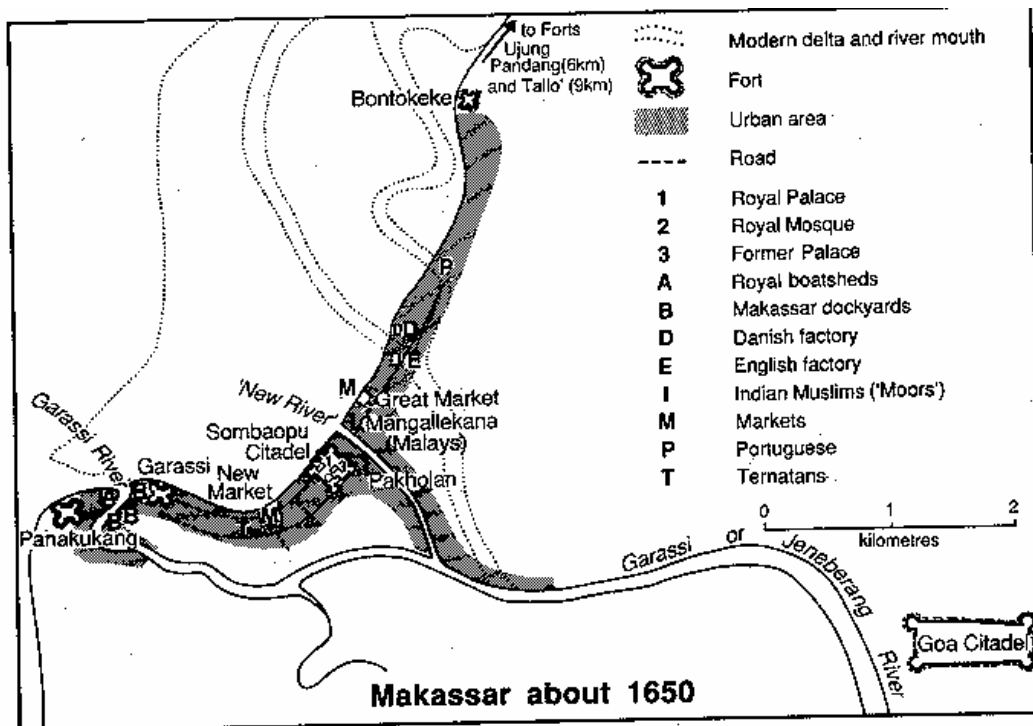
ตามปรกติกษัตริย์จะมีที่สำหรับสวดมนต์ภายในวัง แต่สุเหร่าหรือวัดสำคัญจะอยู่ติดกับพระราชวัง เพื่อให้ประชาชนได้เฝ้า เมืองมุสลิมตามแบบฉบับจะมีสุเหร่าใหญ่เพียงหลังเดียวหันหน้าสู่จัตุรัส หลังคาหลายชั้นของสุหร่ายังจะเป็นจุดเด่นที่สูงที่สุดในเมือง แม้จะมีบางคนกล่าวว่าอาจะห์มี “สุเหร่าจำนวนมาก” (Dampier 1699: 90) แต่ก็เป็นอาคารขนาดย่อมทั้งนั้น ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับโรงเรียนหรือสถาบันศาสนา เมื่อเทียบกับแล้วราชธานีพุทธนิกายเถรวาทดูเหมือนกับป่าที่เต็มไปด้วยยอดแหลมปิดทอง มีเจดีย์และวัดเกือบจะทุกหัวถนน อยุธยาขึ้นชื่อว่ามีวัด 300 – 500 วัด เวียงจันทน์

มี 62 วัด ขณะที่พบซากปรักหักพังของวัด 85 แห่งที่เชียงใหม่ (Schouten 1636: 125; Gervaise 1688: 47; Lunet de Jonquiére 1901: 102; Wijeyewardene 1985: 91) ความประสงค์ที่จะได้บุญจากการสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ หรือตกแต่งศาสนสถานทำให้จำนวนของวัดเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แม้ว่ามีเพียงหนึ่งหรือสองวัดเท่านั้นที่มีบทบาทสำคัญเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรมและงานฉลองทางศาสนาของทางการ ในประเทศมุสลิม จะมีก็แต่ที่ฝังศพของนักบุญและบุคคลที่มีอำนาจที่พอจะเทียบกันได้กับความหลากหลายของสถานที่สักการะบูชาของชาวพุทธ และดึงดูดผู้สนับสนุนเฉพาะกลุ่มเช่นเดียวกัน

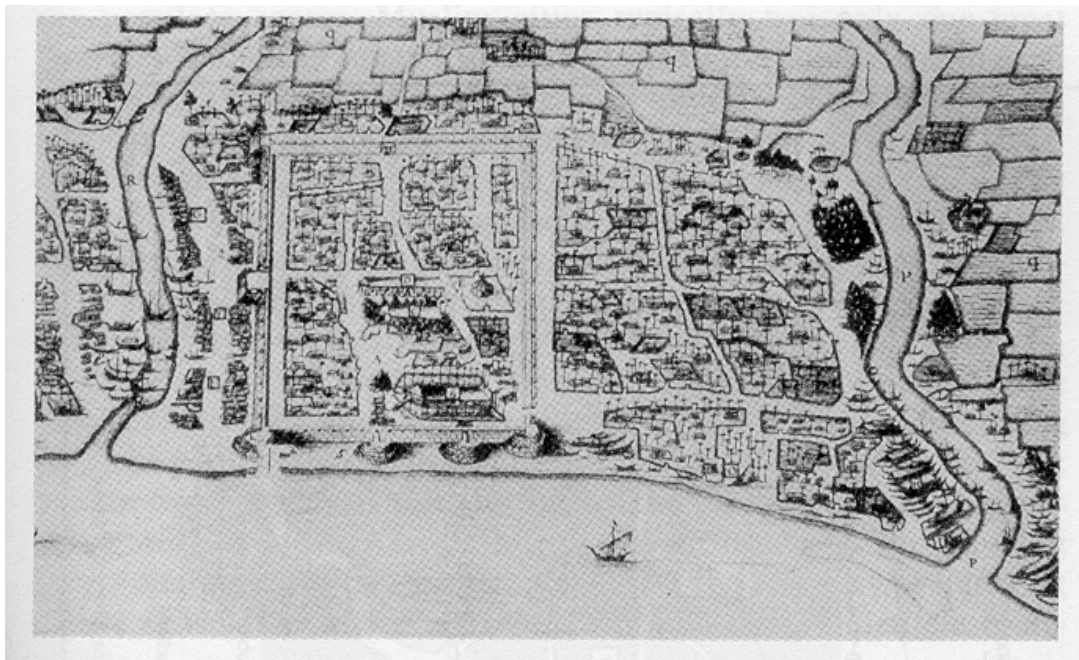
เมืองใหญ่ทุกเมืองจะตั้งติดทะเล (มะละกา บันเต็น จาการ์ตา-ปัตตาเวีย เกรซิก มะกัสซาร์ เตร์นาเต มะนิลา) หรือแม่น้ำใหญ่ที่เดินเรือได้ พื้นที่ใจกลางเมืองจะมีกำแพงล้อมและอยู่ตรงจุดตัดหรือใกล้แม่น้ำสายรองที่ให้น้ำสำหรับซักล้างและทำอาหาร รวมทั้งเป็นทางให้เรือเล็กเข้ามาได้ สะพานที่ข้ามมายังถนนบนตัวเมืองไปสู่พระราชวังซึ่งเป็นศูนย์กลางมักจะเป็นคอคอด ในมะละกา สะพานจะเรียงรายไปด้วยร้านเล็กๆ และกลายเป็นส่วนขยายของตลาดนอกเหนือจากเป็นทางสัญจร นอกจากนี้ สะพานก็เป็นแบบง่าย ๆ ไม่มีสะพาน อยุธยามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีสะพานข้ามคลองที่มีอยู่มากมาย “พวกที่ข้ามคลองใหญ่จะสร้างด้วยหินและมี ราวสะพานเป็นหินเหมือนกัน แต่เนื่องจากไม่มีรถหรือเกวียนในที่นี้ สะพานจึงแคบ ตรงกลางสูงและยาว 80 ก้าว ส่วนสะพานข้ามคลองเล็ก ... ส่วนใหญ่จะทำได้ด้วยไม้” (Kaempfer 1727: 44; cf. Gervaise 1688: 47)

เส้นทางขนส่งที่สะดวกที่สุดคือทางน้ำ ถนนจึงไม่ค่อยได้พัฒนา เมืองหลวงของพม่า สยาม และ เวียดนาม แต่ละเมืองมีถนนปูด้วยหินไม่กี่สาย ที่พังลง บางส่วนของพื้นถนนหลักจะไม่ปูหิน เพื่อให้เป็นทางเดินของสัตว์ (Richard 1778 I: 29) ใน กลุ่มหมู่เกาะและที่ใดก็ตามที่เมืองเกิดขึ้นเพราะการค้าแทนที่จะโดยบัญชาของกษัตริย์ ถนนจะทำด้วยทรายและดิน “ในเมือง [บันเต็น] มีถนนจริงๆ เพียง 3 สาย ทุกสายมุ่งไปสู่ *ประเสบัน* (ลานหน้าราชสำนัก) สายหนึ่ง เป็นทางจากจัตุรัส ไปยังทะเล สายที่สองไปประตูบก และสายที่สามไปประตูภูเขา เมืองไม่ได้ปูพื้น มีแต่ทราย ... ยังเป็นหลุมเป็นบ่อด้วย สกปรก และส่งกลิ่นเหม็น เพราะผู้คนอาบน้ำในที่สาธารณะบ่อยมาก ทั้งผู้หญิงและผู้ชายซึ่งทำให้ฝุ่นบนพื้นฟุ้งและทำให้น้ำขุ่นเป็นโคลน” (Lodewycksz 1598: 106) แม้ไม่มีการปูพื้น แต่ก็ยังมีถนนหลายสายที่น่าประทับใจ เช่นที่ นาวาร์เรต์ จะต้องเดินข้ามตอนไปป้อมโขมเบาปูที่เมืองมะกัสซาร์ (อาจจากทางเหนือ ดูแผนที่ 7) “ผ่านแถวต้นไม้ที่ดกที่สุดและสวยที่สุดในโลก แสงอาทิตย์ไม่สามารถส่องผ่านลงไปได้ ยาวกว่าหนึ่งลีก [ประมาณ 2 ไมล์] ... ถนนเช่นนี้จะมีความสำคัญมากสักแค่ไหน” (Navarrete 1676 I: 115; cf. Gervaise 1688: 47 เรื่องอยุธยา)

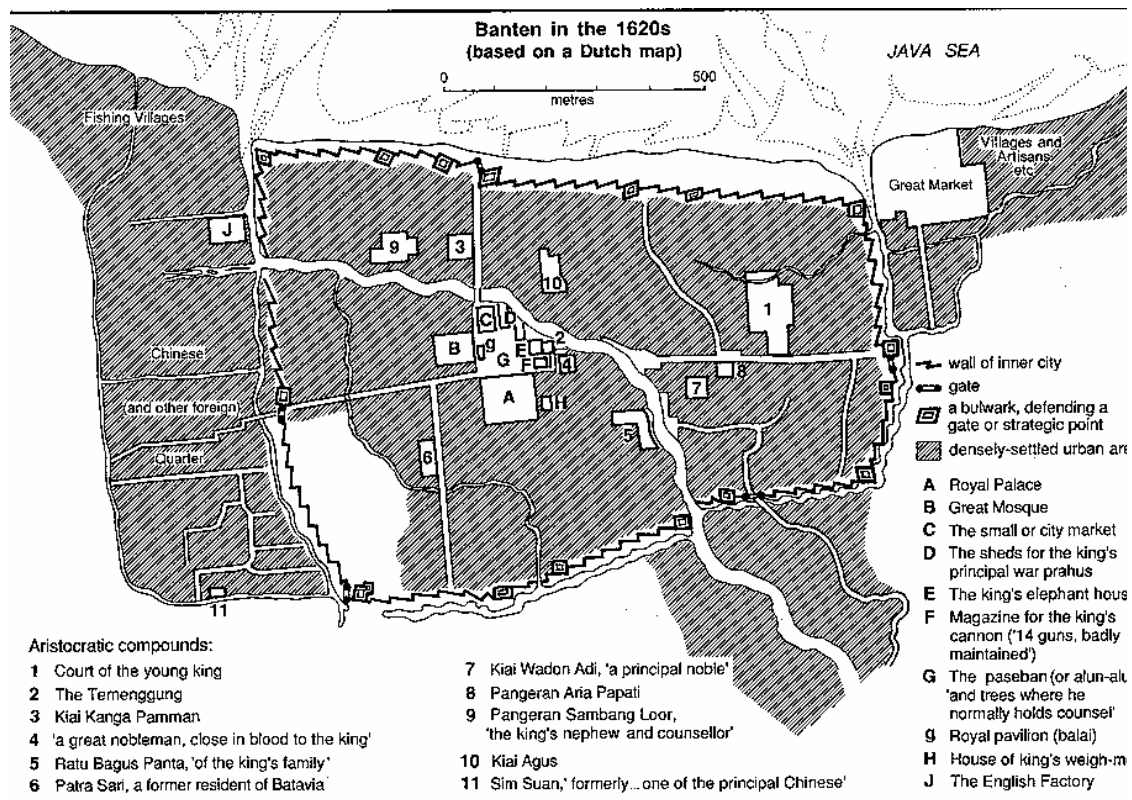
เมืองที่ประสบความสำเร็จจะดึงดูดพ่อค้าต่างชาติที่มั่งคั่งอีกทั้งบรรดาเมืองประเทศราชที่สวามิภักดิ์ ทั้งสองพวกนี้จะรวมเข้ากลุ่มกับอภิสิทธิ์ชนของเมืองในระดับหนึ่งและสร้างพหุนิยมซึ่งทำให้การค้าเป็นไปได้ เมื่อพหุนิยมนี้สามารถเฟื่องฟูขึ้นมาโดยทำลายความทะเยอทะยานของ

แผนที่ 7 มะกัสซาร์ ประมาณ ค.ศ. 1650

รูปที่ 14 ป้อมโซมเบอปูที่มะกัสซาร์ประมาณ ค.ศ. 1638 เขียนโดยคิลปินฮอลันดา ทางน้ำด้านซ้าย (ทิศเหนือ) ของป้อมเป็นคลองขุดโดยข้างๆเป็น ย่านชาวโปรตุเกส (F) และชาวคุราต (G) ด้านขวา (ทิศใต้) เป็นปากของแม่น้ำเจเนเบริงมีเรือรบหลวง (H) เรียงรายตามริมฝั่ง ภายในป้อม B คือวังของสุลต่านยกอยู่บนเสาไม้ C วังเก่า D ที่เก็บสินค้าของหลวง และ E สุเหร่าหลวง

แผนที่ 8 บันเต็นในทศวรรษ 1620

เจ้าเมืองที่จะรวมศูนย์อำนาจ ก็จะสะท้อนให้เห็นในสถาปัตยกรรมของเมือง บ้านพักของขุนนางกระจายไปตามย่านต่างๆ แต่ละคนมีอำนาจปกครองพื้นที่ใกล้เคียง ขุนนางที่มีอำนาจแต่ละคนจะอยู่ในอาณาบริเวณที่มีการป้องกันเลียนแบบพระราชวังในขนาดย่อมลงมา ในบันเต็น รูปแบบนี้เห็นได้ชัดจากแผนที่ของฮอลันดา (ดูแผนที่ 8 ข้างต้น) และรายงาน

เมืองแบ่งออกเป็นหลายส่วน แต่ละส่วนจะตั้งขุนนางไว้ป้องกันในเวลาเกิดสงคราม เพลิงไหม้ หรือความเดือดร้อนอื่นๆ และแต่ละคนจะมีเขตอำนาจและพื้นที่ปิดล้อมแตกต่างจากผู้อื่น ...

ขุนนางแต่ละคนมีคน 10 หรือ 12 คนเฝ้าอยู่ในบ้านตลอดคืน เมื่อคุณเข้าไปในบ้าน คุณจะเจอลานจัตุรัสเรียกว่า *ประเศบัน* ที่ซึ่งเจ้าของบ้านจะให้คนที่มาหาเข้าพบ และพวกเขามักกล่าวถึงข้างต้นจะประจำที่นี่ ... ตรงมุมหนึ่งของจัตุรัสนี้จะมีสุเหร่าซึ่งเป็นที่สวยงามตบแต่งอย่างสวยงาม สุเหร่าจะมีบ่อน้ำที่ใช้อาบ เลย์เข้าไปจะมาถึงประตูและมีทางแคบๆ เสริมความมั่นคงด้วยรั้วทรงต่างๆ ทาสจำนวนมากจะอยู่ตรงนี้เพื่อให้การอารักขา ป้องกันไม่ให้ศัตรูโจมตีในเวลากลางคืน ทั้งนี้เพราะเขาไม่ไว้วางใจใคร และไม่ซื่อสัตย์ต่อใคร (Lodewycksz 1598: 107 – 08)

รูปแบบอาณาเขตเมืองที่มีการป้องกัน ที่ซึ่งผู้ยิ่งใหญ่ห้อมล้อมด้วยภรรยา ลูก ทาส และ บริวาร ผู้มักจะอยู่ในบ้านแยกกันต่างหาก ซึ่งเหมือนกันในเมืองอื่นๆ ของชาว และบาห์ลี (รูปที่ 15) ในมะกัสซาร์ และ อาเจะห์ และในสยาม (Pires 1515: 190; Lintgens 1597: 98 – 99; van den Broecke 1634 I: 185,

206; La Loubère 1691: 30) คำ *กัมปุง* (*kampung*) ที่ใช้หมายถึงหมู่บ้านหรือการตั้งหลักแหล่งในภาษามลายูสมัยใหม่ ในยุคการค้าหมายถึงอาณาบริเวณของบุคคลที่ร่ำรวยซึ่งมักจะอยู่ในเมือง ที่มะละกามีบทบัญญัติในกฎหมายว่าด้วยการขายและให้เช่ากัมปุง และการมอบให้โดยกษัตริย์ (*Undang-undang Melaka*: 106 – 09)

พื้นฐานของแนวคิด เรื่อง “เมือง” ของตะวันออกเฉียงใต้คือการรวมกันเป็นกลุ่มก้อนของอาณาบริเวณพวกขุนนาง แต่ละที่จะล้อมรอบไปด้วยกลุ่มบ้านของผู้ที่อยู่ในอุปการะมากบ้างน้อยบ้าง นอกจากเมืองของพม่าและเมืองไททางเหนือ ไม่ค่อยมีแนวคิดเรื่องพื้นที่ในเมืองโดยเฉพาะที่กำหนดด้วยกำแพงซึ่งเป็นเครื่องคุ้มกันและมีลักษณะแตกต่างจากชนบท ที่กลุ่มหมู่บ้าน เมืองในสายตาของชาว ยุโรปเป็น “เพียงการรวมตัวกันของหมู่บ้าน” (Crawford 1820 I: 168) และในภาษาพื้นเมืองมักจะไม่ค่อยแยกแยะระหว่างเมืองและรัฐ ภาษามลายูใช้คำ *negeri* (เทียบได้กับ นคร ในภาษาไทย) สำหรับทั้งสองความหมาย คำนี้มาจากคำสันสกฤตที่มีความหมายว่าเมือง แต่เข้ามาใช้ในภาษาอินโดนีเซียและมลายูสมัยใหม่ในความหมายว่ารัฐ เมื่อหม่าฮวน (1433: 86 – 87) มาเยือนชาว ไม่มีเมืองค้าขายเมืองใดมีกำแพง (อย่างน้อยก็ในความหมายของจีน) เมืองมลายูใหญ่ๆ เช่น มะละกา อาเจะห์ ยะโฮร์ และบรูไน ไม่มีกำแพงเมืองเลย นอกจากเมื่อมีการสร้างรั้วไม้ไผ่ล้อมเพื่อป้องกันชั่วคราว ผู้บันทึกพงศาวดารของอาเจะห์ตระหนักดีว่าเมืองที่ปราศจากเครื่องป้องกัน จะดูแปลกแค่ไหนสำหรับอาคันตุกะชาวอาหรับและอินเดีย ได้อ้างว่า “เมืองนี้ไม่มีการสร้างป้อมปราการป้องกันเหมือนเมืองอื่นๆ เพราะมีช้างศึกเป็นจำนวนมาก” (*Hikayat Aceh*: 166)

กำแพงเมืองแพร่หลายไปทั่วในศตวรรษที่ 16 แล 17 เมื่อเมืองเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและจำเป็นต้องป้องกันการโจมตีทางเรือจากพวกยุโรป ยุทธยาสร้างกำแพงเมืองใน ค.ศ. 1550 และเมื่อมาถึง ค.ศ.1600 เมืองในชวา บันเต็น จาปารา คูบัน ปาตี และ สุระบายา ต่างก็มีกำแพงเมืองแล้ว ใน ค.ศ.1634 ชาวเมือง มะกัสซาร์ สร้างกำแพงยาวประมาณ 10 กิโลเมตรเพื่อป้องกันเมืองจากการโจมตีทางทะเลของพวกฮอลันดา (แต่ไม่มีการกันเขตเมืองทางบกเลย) และในทำนองเดียวกันกำแพงริมทะเลก็เป็นเครื่องป้องกันหลักของ เกลเกลเมืองหลวงของบาห์ลี (Reid 1983A: 142; Lintgens 1597: 101– 2) กำแพงเหล่านี้อาจป้องกันพื้นที่ใจกลางเมืองที่มีความสำคัญต่อเจ้าเมือง หรือป้องกันเป็นบางส่วน แต่การเติบโตของเมืองจะเกิดนอกเขตนี้ เนื่องจากชาวต่างชาติมักถูกห้ามไม่ให้อยู่ภายในกำแพงเมือง การหลั่งไหลของพวกพ่อค้าที่ย้ายเข้ามาและพวกผู้อพยพที่มาใหม่ได้เพิ่มการตั้งชุมชนในแบบหมู่บ้านนอกเมืองมากขึ้น

เมื่อเทียบกับเมืองในยุโรปหรือจีนแล้ว แม้แต่พื้นที่ภายในกำแพงก็ดูเขียวและมีผู้คนอยู่กระจัดกระจาย ในปะหัง ป้อมปราการ “เต็มไปด้วยต้นมะพร้าวและไม้ใหญ่อื่นๆ จึงมองดูเหมือนซานเมืองที่เต็มไปด้วยสนามและสวนมากกว่าเมืองหนาแน่นไปด้วยผู้คน” (Matelief 1608: 122) ที่อยุธยาแม้พื้นที่ซึ่งติดกับท่าเรือเท่านั้นที่มีบ้านเรือนหนาแน่นครอบคลุมประมาณหนึ่งในหกของเนื้อที่ภายในกำแพงเมือง (La Loubère 1691: 6; ดูแผนที่ 6 ข้างต้น) นอกป้อมปราการหลวงหรือพื้นที่กำแพงล้อม ความ

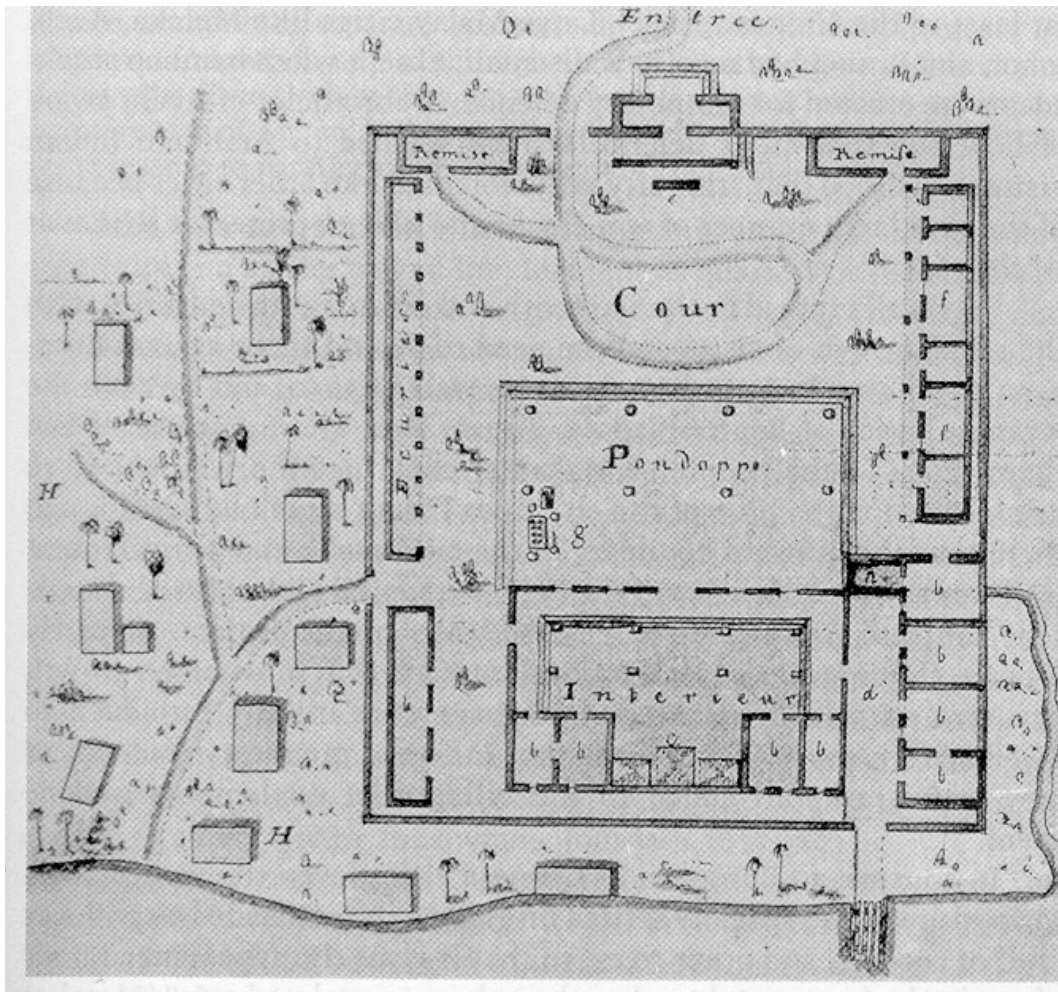
แออัดจริงๆของเมืองรอบๆตลาดค่อยๆหายเข้าไปในหมู่บ้านข้างๆโดยไม่รู้สึกรู้ส ไม่มีความแตกต่างในด้านรูปทรงของอาคาร

ผู้ที่มาเยือนหมู่บ้านเมืองเช่นนี้รู้ว่าเขาอยู่ในเมืองที่แตกต่างไปจากเมืองเหนือลมที่เขารู้จัก “เมือง อาเซียน [อาจะห์] หากจะต้องเรียกว่าเมือง มีพื้นที่กว้างมาก สร้างอยู่ในป่า เราจึงไม่เห็นบ้านจนกระทั่งมาถึง ไม่ว่าเราจะไปที่ไหน เราก็จะพบบ้านเรือน และผู้คนชุมนุมกันเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ผมจึงคิดว่าเมืองแผ่ไปทั่วทั้งบริเวณ” (Davis 1602: 147) ในฐานะที่เป็นผืนแผ่นดินแรกที่ผู้เดินทางจากตะวันตกได้เห็น ความเขียวขจีของอาจะห์มักสร้างความประหลาดใจอยู่เสมอ

ขอให้วาดภาพป่าที่อุดมไปด้วยมะพร้าว ไม้ สับปะรด และกล้วย มีแม่น้ำที่สงบและสวยงามไหลผ่านกลางป่านี้ ตลอดสายเต็มไปด้วยเรือ แล้วเติมบ้านสร้างด้วยไม้ กอก และ เปลือกไม้ลงไปมากๆ และจัดเรียงกันให้เป็นถนนบ้าง เป็นย่านที่พักแยกออกไปบ้าง แบ่งย่านต่างๆเหล่านี้ด้วยทุ่งหญ้า และดงไม้ และกระจายคนจำนวนเท่าที่คุณเคยเห็นอย่างหนาแน่นในบ้านเมืองของคุณไปทั่วป่าแห่งนี้ คุณก็จะได้ภาพที่ค่อนข้างจะใกล้เคียงของเมือง อาจะห์ และคุณก็อาจจะเห็นด้วยว่าเมืองแบบใหม่นี้สามารถให้ความเจริญตาเจริญใจแก่แขกที่ผ่านมาได้ (Premare 1699: 344 – 45)

นี่มิได้เป็นเพียงกรณีผู้ที่อพยพจากชนบทมาดำเนินวิถีชีวิตแบบเก่าต่อไป ย่านคนพื้นเมืองของเมืองเหล่านี้เช่น มะละกา จาการ์ตา และ มะกัสซาร์ ยังคงรักษาดั้งเดิมไว้ บ้านชั้นเดียวได้ถูกสูงอยู่หลายศตวรรษ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าภูมิอากาศเป็นปัจจัยหนึ่ง ย่านซึ่งบ้านแออัดปราศจากต้นไม้ของชาวจีน และต่อมาชาวยุโรปมักสร้างบ้านด้วยอิฐหรือหิน อากาศไม่ถ่ายเท ไม่ถูกสุขลักษณะ และยังคงแคบและน้ำท่วมด้วย ในที่สุดบ้านคนเมืองแบบแปลกปลอมเหล่านี้ก็กลายเป็นแหล่งโรคระบาดและถูกทิ้งไว้กับคนที่ยากจนที่สุด ความสำคัญของมะพร้าวและไม้ผล เถาพลูและพืชสมุนไพรต่อเศรษฐกิจของครอบครัวนั้นเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ยังความนิยมในวัฒนธรรมนี้ ไม่ใช่บ้านหรือที่ดิน แต่เป็นต้นไม้ที่เป็นรายการอสังหาริมทรัพย์หลักที่กล่าวถึงในประมวลกฎหมาย (*Undang-undang Melaka*: 106 – 09) เมื่อชาวอังกฤษได้ที่ดินแปลงหนึ่งสำหรับสร้างสำนักงานที่มะกัสซาร์ใน ค.ศ. 1613 สุลต่านกำหนดให้จ่ายค่าชดเชยแก่ผู้ครอบครองคนก่อน สำหรับต้นไม้เท่านั้น ส่วนตัวบ้านเจ้าของก็ยกไปปลูกในที่ใหม่ (Jourdain 1617: 293)

อย่างไรก็ดีความนิยมตามวัฒนธรรมมิได้เป็นเหตุผลเพียงประการเดียว ชาวเมืองเนเปิลหรือ กวางตุ้งก็อาจอยากได้ต้นไม้เหมือนกันหากมีทางเลือกนี้ อีกปัจจัยหนึ่งคือเมืองที่มีกำแพงเมือง ก็ไม่สามารถจำกัดการเติบโตของเมืองได้เลย ยุทธศาสตร์พื้นฐานมิใช่เพื่อป้องกันเมืองในองครักษ์ ถ้าสามารถจินตนาการองครักษ์นี้ได้ กษัตริย์จะปกป้องพระองค์เอง ราชวงศ์ และผู้ใกล้ชิดในป้อม

รูปที่ 15 บริเวณบ้านของขุนนางชาวที่ชูลาบาร์ตา ห้องของผู้ติดตามอยู่รอบส่วนกลางที่เป็นที่อยู่และที่รับแขก—
ผู้ชายอยู่ด้านหน้า ผู้หญิงอยู่ด้านหลัง

ปรากฏให้พ้นจากรายการผู้มีอำนาจเหลือนั้นเช่นเดียวกับจากมหาอำนาจต่างชาติ หรือพวกคนป่า
สำหรับประชากรทั่วไป และเจ้าเมืองเมื่อต้องเผชิญศัตรูที่มีกำลังมากกว่า กลยุทธ์ก็คือรวบรวมของมีค่า
และหนีเข้าป่าที่อยู่รอบๆ การโจมตีของข้าศึกตามธรรมดาแล้วมุ่งที่จะกวาดต้อนผู้คน ไม่ใช่ทรัพย์สิน
หรือ พื้นที่ ถ้าหากคนสามารถหนีไปได้ ข้าศึกก็ทำอะไรไม่ได้มากนักนอกจากเผาบ้านเรือน ตัดต้นไม้ และ
ปล้นทรัพย์สินที่ติดอยู่ในบริเวณวังหรือบ้านพวกขุนนาง

พวกเขาสงสัยว่าในฟิลิปปินส์ เมื่อถูกโจมตีชาวฟิลิปปินส์ “พร้อมที่จะทิ้งบ้านและเมืองไปที่อื่น
หรือกระจัดกระจายกันไปอย่างรีบร้อนตามภูเขาและที่ดอน” (Legazpi 1569: 60) แม้แต่ในมะละกา ซึ่งเป็นเมืองใหญ่เมื่อปรากฏว่าการต่อต้านการโจมตีของโปรตุเกสไม่ได้ผล กษัตริย์และราชสำนักของ
พระองค์ถอยลึกเข้าไปในประเทศ “ด้วยความเข้าใจว่าอาฟองโซ ดัลโบเกอร์เก (Afonso Dalbo-
querque) เพียงต้องการจะปล้นเมืองแล้วก็จากไป และแล่นเรือกลับพร้อมข้าวของที่ได้มา” (Albuquerque

1557: 129) เพราะความเบาของวัสดุก่อสร้าง ถ้าจำเป็นก็สามารถสร้างเมืองได้ใหม่ทั้งเมืองในเวลาไม่กี่วันในพื้นที่ที่ปลอดภัยกว่า ใน ค.ศ. 1634 ชาวอังกฤษคณะหนึ่งใช้เวลาสองวันค้นหาเมือง อินทรีรี (สุมาตรา) เมืองทำที่รุ่งเรืองในครั้งหนึ่ง จนกระทั่งพบว่าเมืองทั้งเมืองย้ายขึ้นไปตอนเหนือของแม่น้ำ และต้องใช้เวลาเดินทางถึงสามวัน ซึ่งเป็นการตอบโต้การโจมตีของอาเจะห์ (Reid 198: 244 – 45)

แม้ว่าจะมีดินไม้และพื้นที่ว่างมากมาย การหลังไหลของผู้คนที่มาตั้งถิ่นฐานใกล้ตลาดทำให้เกิดพื้นที่ที่บ้านไม่อยู่ติดๆกัน ในปัตตานี “แม่วาจเดินจาก ปายุง สูง มาถึง กัวลา อารู โดยไม่ต้องลงมาที่พื้นดินเลย” (*Hikayat Patani*: 113) ที่นี้อันตรายจากเพลิงไหม้รุนแรงมาก ใน ค.ศ. 1602 บ้าน 800 หลังมอดไหม้ในเพลิงที่อาเจะห์ บ้าน 1260 หลังถูกไฟเผาที่ มะกัสซาร์ ใน ค.ศ. 1614 เพลิงไหม้บ้าน 10,000 หลังที่อยู่ชานใน ค.ศ. 1583 และเมืองปัตตานีเกือบทั้งเมืองเมื่อทาสก่อจลาจลใน ค.ศ. 1613 โดยเฉพาะในเมืองที่มีคนหลายชาติหลายภาษา บางครั้งก็มีการจ้องใจวางเพลิงคู่แข่ง และได้กลายเป็นฝันร้ายที่สุดสำหรับพ่อค้าที่มีร้านขนาดใหญ่ต้องปกป้อง หลังจากที่ได้เห็นเขตตะวันออกของบันเด็นใกล้ตลาดใหญ่ถูกไฟไหม้ 5 ครั้งใน 3 เดือน พ่อค้าชาวอังกฤษได้เขียนร้องทุกข์ไว้ดังนี้

คำว่าไฟนี่ หากมาเอ่ยใกล้ๆผม จะเป็นภาษาอังกฤษ มลายู ชาว หรือ จีน ถึงแม้ผมหลับสนิท ผมก็จะกระโดดลงจากเตียง ซึ่งผมก็ได้ทำอยู่บ่อยครั้งเมื่อคนยามของเราเพียงแค่นหนึ่งกระซิบบอกอีกคนหนึ่งว่าไฟไหม้... เรามีชีวิตอยู่ในความกลัวเช่นนี้ และไม่รู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้น เมื่อผมเข้าเวรจนถึงเที่ยงคืน กว่าที่จะถึงเช้า ผมถูกปลุกขึ้นมาสามครั้งโดยสัญญาณเตือนไฟ และผมขอขึ้นยืนต่อพระพักตร์พระผู้เป็นเจ้าว่าผมจะไม่หลับเป็นเวลาหลายคืนด้วยความกลัวอีกเพื่อชนพริกไทยที่ดีที่สุดออกจากที่นั่น (Scott 1606: 97 – 99)

ด้วยเหตุผลนี้ อย่างน้อยสก็อตต์คงจะมีความสุขมากขึ้นในเมืองหลวงของพม่าที่มีกฎเกณฑ์มากกว่า ที่เมืองนี้ราษฎรจะทำอาหารได้แต่ในหลุมที่ลึกตามกำหนด ในช่วงเวลาที่กำหนดเท่านั้น และเป็นที่ที่พนักงานควบคุมการดับเพลิงจะตรวจตราตามบ้านวันละ 5 ครั้งเพื่อดูว่าไม่มีเปลวไฟที่ไม่ได้รับอนุมัติ (Than Tun 1983: 84 – 85)

ตลาด

“ฉันจะเพิ่มให้อีกหนึ่ง มัส และหนึ่ง กูบิง”

“ไม่ได้หรอกครับ ผมขาดทุน”

“ฉันให้อีกไม่ได้หรอก”

“ถ้าอย่างนั้น บิสมิลละห์ ไปหาที่อื่นเถอะ ดูซิว่าคุณจะหาได้ถูกกว่านี้ไหม คุณจะหาที่ไหนถูกกว่านี้ไม่มีแล้ว ผมให้ราคาที่ถูกต้องที่สุดเท่ากับคนอื่นๆในเมือง แต่ผมก็ต้องมีกำไรนิดหน่อย ผมไม่ได้มา

นั่งที่แผงนี้เพื่อขายขาดทุนนะครับ ผมต้องกินต้องอยู่จากเงินนี้ และคุณก็รู้ของมันแพง และก็แพงตามๆกันไป ถ้าคุณไม่ให้ผม 5 มัส ผมก็ช่วยอะไรคุณไม่ได้ คุณชี้เหนียวเกินไป”

—ส่วนหนึ่งของการสนทนาในภาษามลายูที่เหมาะสมกับตลาดอาจะห์ ใน

Houtman 1603: 65 – 66

แม้กิจการค้าจะเจริญเติบโตเป็นพิเศษธรรมดาระหว่าง ค.ศ.1400 และ 1600 ตลาดก็ยังคงเป็นหลักสำคัญในการจัดระบบการค้า ตลาดโตขึ้นทั้งในแง่ขนาดและความซับซ้อน และธุรกรรมที่ใหญ่ที่สุด (โดยเฉพาะของชาวยุโรป) มักจะกระทำกันโดยเจรจาต่อรองส่วนตัวนอกตลาดมากขึ้นเรื่อยๆ แต่การแลกเปลี่ยนสินค้าและเงินโดยตรงโดยการต่อรองราคาที่แข่งขันกันยังคงเป็นไปอย่างที่เคยเป็น

ดูเหมือนว่าจะมีหลักปฏิบัติที่ชัดเจนอยู่สองประการ ที่เมืองใหญ่ในกลุ่มหมู่เกาะ การเจรจาต่อรองขนาดใหญ่ระหว่างชาติส่วนใหญ่จะทำการในตลาดใหญ่เพียงแห่งเดียว และไม่มีเมืองใดที่มีตลาดมากกว่าสามแห่งที่ชาวต่างชาติสนใจ (ตรงกันข้ามกับตลาดผลไม้และผักในทุกท้องถิ่น) ที่สำคัญก็คือตลาดเหล่านี้เป็นตลาดเสรีที่ไม่ว่าใครก็สามารถมาซื้อขายได้โดยจ่ายค่าเช่าเป็นประจำต่อเจ้าหน้าที่ ที่อาจะห์ราคาตามที่กำหนดใน *ฮาคัด อาจะห์ 1* เหรียญทองเล็ก (มัส) ต่อแผงต่อเดือน (Lombard 1967: 46; cf. Chou Ta-kuan 1297: 27) รูปแบบนี้ดูเหมือนจะใช้ในเมืองไทสมัยอื่นๆเช่นสุโขทัย

เมื่อเทียบเคียงกัน ที่ ทังลอง และอยุธยา การควบคุมของหลวงเห็นได้ชัดเจนกว่า ในรูปของการจัดสรรให้บางย่านผูกขาดการขายผลผลิตเฉพาะอย่าง “สินค้าต่างๆทุกชนิดที่ขายในเมืองนี้ [ทังลอง] จะจัดให้อยู่ที่ถนนใดถนนหนึ่งโดยเฉพาะ และถนนเหล่านี้ก็จะจัดแบ่งให้หนึ่ง หรือสองหมู่บ้าน หรือมากกว่านั้น คนที่อยู่หมู่บ้านเหล่านี้เท่านั้นจึงจะมีสิทธิเปิดร้านในถนนที่กำหนด” (Baron 1685: 3) สินค้าที่ผู้ชำนาญพิเศษขายหรือผลิต ก็จะใช้เป็นชื่อของย่านนั้นๆ (phuong) บางย่านก็ยังคงอยู่มาจนถึงฮานอยสมัยใหม่ ในอยุธยามีตลาดมากมายขายผลผลิตผลเฉพาะอย่าง ซึ่งมีมากถึง 90 ชนิดในศตวรรษที่ 18 หลายตลาดอยู่ข้างในหรือใกล้ลานโล่งของวัดที่มีงานบุญ เหตุผลสำหรับความแตกต่างนี้ดูเหมือนจะเป็นความโน้มเอียงของกษัตริย์เวียดนาม และกษัตริย์สยามที่จะผูกขาดรายการสินค้าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อีกทั้งยังผูกขาดงานช่างฝีมือจำนวนมากที่โดยหลักแล้วถือว่าเป็นเครื่องบรรณาการที่เป็นของกษัตริย์ สินค้าแต่ละอย่างจะแจกแก่เจ้าหน้าที่ราชสำนักคนใดคนหนึ่ง ให้มีสิทธิจัดการตลาดให้ว่างขายได้ (O'Connor 1983: 52 – 53; Le 1971: 222 – 23)

แม้แต่ในกลุ่มหมู่เกาะการค้าขายไม่ได้จำกัดวงอยู่ในตลาดใหญ่ ปีเรสรายงานว่าที่มะละกาผู้หญิงเป็นคนขาย “ในทุกถนน” จ่ายค่าธรรมเนียมสำหรับสิทธิพิเศษนี้แก่โอรังกายาที่รับผิดชอบในพื้นที่ (Pires 1515: 274) มาดิน (1604: 53) ตั้งแต่ว่ามีการติดตลาดผลไม้และผักจำนวนมากทุกเช้าที่อาจะห์ ส่วนเดมปีเยร์ (1699: 92) บันทึกว่าผู้รับแลกเงินผู้หญิงในอาจะห์ มีที่ไม่เพียงแต่ในตลาด ยังมีตามมูมถนนด้วย นอกจากผู้หญิงท้องถิ่นเหล่านี้ ก็ยังมีอีกกลุ่มหนึ่งต่างออกไปที่มีสิทธิทำธุรกิจนอกตลาด พ่อค้าชาวต่างประเทศที่ทำธุรกิจขนาดใหญ่บางคน โดยเฉพาะชาวจีน เอเชียตะวันตก และ ยุโรป ได้รับอนุญาตให้ขายสินค้าจากที่พักในย่านคนต่างชาตินอกใจกลางเมืองได้ ในหลายเมือง ระหว่างฤดู

ที่เรือของชาวจีนอยู่ที่ท่า ย่านคนจีนจะเหมือนกับมีงานออกร้าน ชาวเมืองจะไปที่นั่นกัน เพื่อซื้อ เครื่องมือ และผลิตภัณฑ์เล็กๆน้อยๆ ไปกิน และดื่ม (Guillot 1989: 142 – 43; Lodewycksz 1598: 113; Borri 1633: I; Dampier 1699: 94 – 95) ไม่ต้องสงสัยเลยว่าสิทธิพิเศษในการทำธุรกิจนอกตลาด จะต้องมีการจ่ายโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง แต่พ่อค้าต่างชาติรายใหญ่ๆอยู่ในฐานะที่จะต่อรองขอสิทธิเช่นนี้ได้

แต่อย่างไรก็ตาม ตลาดใหญ่ๆเป็นที่ที่กำหนดราคาโดยกระบวนการต่อรอง เฟรเดริก เดอ ฮุตมัน (1603: 44 – 48, 60 – 71, 86 – 94) ให้ตัวอย่างที่มีสีสันของการต่อรองราคาเพื่อกำหนดราคาของ สินค้าและบริการ ขณะที่ราคาขึ้นๆลงๆ ตามการเข้าและการออกของเรือ ในการอธิบายว่าเหตุใดชาวมอลู จึงได้หมดความสนใจในการปลุกกันพลูหลังที่พวกฮอลันดาเข้ามา Laurens Reael (1618: 89) ได้ชี้ว่าเหตุผลหนึ่งก็คือการไม่ยอมต่อรองราคาของชาวฮอลันดา “เพราะคนพวกนี้พูดว่ามีธรรมเนียม การต่อรองราคาในหมู่พ่อค้า แต่พวกเขาต้องรับผ้าจากพวกเราในราคาที่ตายตัวและในแบบกึ่งบังคับ” ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คงจะเห็นด้วยกับ (และบางคนก็คงได้อ่าน) นิทานเปอร์เซียที่เป็นอุทาหรณ์ มีพ่อค้าคนหนึ่งทะเลาะตลอดทั้งวันเรื่องเงินจำนวนหนึ่งที่เจ้าของร้านค้าคนหนึ่งคิดเขาอยู่ และเมื่อเขา ได้มาแล้วก็ให้กับเด็กฝึกงานของเจ้าของร้านค้าผู้นั้น เขาอธิบายว่า “ผมเป็นพ่อค้าและหลักของการค้าก็คือระหว่างการซื้อ การขาย และการต่อรอง หากเราถูกโกงแม้แต่หนึ่งดิรัฮัม (dirham) มันก็เหมือนกับว่า เราถูกหลอกเอาชีวิตเราไปครึ่งชีวิต แต่เมื่อถึงเวลาที่จะต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ถ้าหากเราแสดงความใจแคบ ก็เหมือนกับเป็นการยืนยันว่าค่านิยมของเราไม่สะอาด” (Qabus Nama 1082: 159) แต่สำหรับบริษัท ต่างประเทศแล้ว กระบวนการต่อรองมักจะยุ่งยากเสียเวลาและไม่มีความจำเป็น

รายงานที่ละเอียดที่สุดได้แก่รายงานเรื่องตลาดใหญ่ที่บันเติน ซึ่งอยู่ติดทะเลนอกกำแพงเมือง ด้านตะวันออก (ดูแผนที่ 8 ข้างต้น) ประมาณ ค.ศ.1600 ตลาดนี้ดูเหมือนจะรวมบทบาททางการขายส่ง และขายปลีก การค้าต่างประเทศและในประเทศ ผู้ชายและผู้หญิง ของประกอบอาหารประจำวันและ สินค้าส่งไปขายทางไกล “ทุกเช้าคุณจะได้เห็นพ่อค้าทุกชาติ เช่น โปรตุเกส อาหรับ ตุรกี จีน กลิงค์ หงสาวดี มลายู เบงกอล ชุราต มาลาบาร์ อิบิสซิเนีย และจากทุกส่วนของอินเดียและภูมิภาคใกล้เคียง รวมทั้งหมู่เกาะต่างๆ ทำการค้าของตน” (Lodewycksz 1598: 110) หญิงพื้นเมืองนอกจากขายผักไทยแล้วยังขายสิ่งประกอบอาหารแก่ผู้ซื้อต่างชาติ ขณะที่พ่อค้าต่างชาติแต่ละกลุ่มมีที่สำหรับขายสินค้าของตน ตลาดแห่งนี้จึงเป็นทั้งตลาดสำหรับอาหารการกิน—ข้าว ผัก ผลไม้ น้ำตาล ปลา และเนื้อสัตว์—และที่นัดพบสำหรับขายวัวควาย ผ้า พริกไทย กานพลู และลูกจันทน์เทศ อาวุธ เครื่องมือ และของอื่นๆที่ทำด้วยเหล็ก (รูปที่ 16) ตลาดนี้ควบคุมโดยชะห์บันดาร์หรือนายท่า เขาต้องเปิดศาลอย่างสม่ำเสมอเพื่อตัดสินข้อพิพาททางการค้า (Lodewycksz 1598: 110 – 13; Coen 1623: 774; Mission Etrangères 1680: 93)

ตลาดท้องถิ่นในชนบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เกือบจะทั้งหมดเป็นงานของผู้หญิง ผู้ชายจะปรากฏตัวที่ในตลาดเพื่อเตร็ดเตร่ของ จีบสาวๆ ชุบชิบนิินทา และพบปะผู้คน แต่ไม่ค่อยได้เอาธุระ เรื่องการซื้อขายนอกจากในระดับที่สูงสุด มีข้อยกเว้นก็คือสินค้าไม่กี่รายการที่ผู้ชายเป็นผู้ผลิตและ

เกี่ยวข้องกับอย่างมาก มีอาวุธและเครื่องมือที่ทำด้วยโลหะเป็นรายการที่สำคัญยิ่ง (Reid 1988: 162 – 65) แต่ในเมืองจะมีชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมากขายสินค้าอยู่ในตลาดเสมอ “[ในอาเจะห์] มีแผงมากมายที่เป็นของพ่อค้าแต่งตัวเหมือนชาวตุรกีผู้มาจากเอเชียไมเนอร์ นากาปัตตินัม กุชราต แหลม คอร์โมริน กาลีกัต เกาะลังกา สยาม เบงกอล และที่อื่นๆ คนพวกนี้จะพำนักอยู่ประมาณ 6 เดือน เพื่อขายสินค้าซึ่งประกอบด้วยผ้าอย่างดี...ไหม...ด้าย ภาชนะดินเผาชนิดต่างๆ และยาหลายอย่าง เครื่องเทศ และอัญมณี” (Martin 1604: 54) พ่อค้าจากดินแดนเหนือลมเหล่านี้ รวมทั้งชาว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เคยติดกับการซื้อขายในตลาดที่บ้านเมืองของตน นอกจากนี้ชาวเรือและ พ่อค้ารายเล็กขายน้อยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เดินทางมากับสินค้าจำนวนน้อย มีทางเลือกไม่มากนักนอกจากขายสินค้าด้วยตัวเองที่ตลาดเมื่อไปถึงเมือง เว้นแต่จะอยู่นานพอที่จะหาภรรยาชั่วคราวให้ขายของแทน ด้วยเหตุนี้ที่ตลาดเช่น บันเต็น จะมีตลาดผ้าแยกกันเป็นตลาดที่คนขายเป็นชาย (ต่างชาติขายผ้าอินเดียหรือจีน) และตลาดที่คนขายเป็นหญิง (ท้องถิ่นขายผ้าพื้นเมือง)

การผลิตเหรียญกษาปณ์ และการเปลี่ยนเชิงพาณิชย์—ชัยชนะของเงิน

การเพิ่มผลิตผลสำหรับตลาดโลกไม่อาจเป็นไปได้ ถ้าหากไม่ได้มีการเพิ่มปริมาณของเงินหมุนเวียน ธุรกิจบางอย่างจริงๆ แล้วดำเนินการโดยแลกเปลี่ยนสินค้าหลักๆ โดยตรง—เช่น ผ้ากับพริกไทยหรือกานพลู แต่ผู้ผลิตและผู้ทำการค้าใหญ่น้อยเป็นแสนๆ ผู้มีส่วนในการหลังไหลของสินค้าไม่สามารถจ่ายได้ด้วยวิธีนี้ ยุคการค้าได้ทำให้เกิดความต้องการเหรียญกษาปณ์ที่นำมาใช้ได้ นอกจากผ้าอินเดีย เงินในรูปแบบของเหรียญทำด้วยเงิน ทองแดง และ ตะกั่ว เป็นรายการสินค้าที่สำคัญที่สุดที่หลังไหลเข้ามาภูมิภาคนี้ การที่เหรียญมักจะขาดแคลนอยู่บ่อยๆ แม้จะหลังไหลเข้ามาเป็นจำนวนมาก เป็นข้อพิสูจน์ถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของชีวิตชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเชิงพาณิชย์ และจำนวนเงินตราพื้นเมืองซึ่งมีอยู่ไม่เพียงพอที่จะรับสถานการณ์

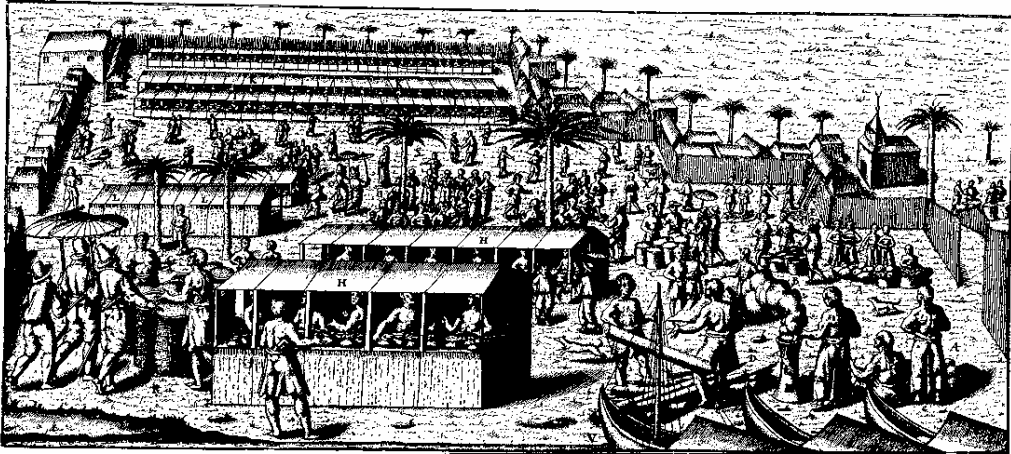
ก่อนศตวรรษที่ 15 ดูเหมือนว่าแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้ผลิตเหรียญกษาปณ์ที่จะทำให้การค้าขายสะดวกขึ้น มีการผลิตเหรียญเงินระหว่างศตวรรษที่ 5 และ 10 แต่มีการกระจายภายในอย่างจำกัดจนอาจเป็นไปได้ว่ามีเจตนาให้ใช้จ่ายค่าปรับและภาษีมากกว่า (Wicks 1983: 67 – 68) อาณาจักรโบราณ หงสาวดีและนครธม ไม่ได้ผลิตเหรียญกษาปณ์เลย การทำเหรียญใช้ในการค้าในศตวรรษที่ 15 เป็นนวัตกรรมที่ถูกผลักดันโดยความต้องการในด้านการค้า ความประสงค์ของเจ้าเมืองที่จะเก็บภาษี และแบบอย่างของรัฐอิสลาม ยะไข่ นำเหรียญเงินแบบเบงกอลมุสลิมเข้ามาใช้หลัง ค.ศ. 1430 หลังจากนั้นไม่นานสยามก็ได้ดำเนินการให้ก๊องเงินมีน้ำหนักมาตรฐาน ขณะที่หงสาวดีและตะนาวศรีนำเหรียญเงินและตะกั่วมาใช้ในทศวรรษ 1530 (เพ็งอึ้ง: 68 – 69, 116 – 120)

ส่วนกลุ่มหมู่เกาะนั้นมีการเปิดรับพ่อค้าต่างประเทศและเงินเหรียญของพวกนี้มานานกว่า ขณะที่เหรียญท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเหรียญทองผลิตใช้ในวงที่กว้างกว่า วาร์ทิมา (1510: 239) อ้างว่าได้เห็นที่ เปดรีร์ (สุมาตราเหนือ) มีผู้รับแลกเงินประมาณ 500 คนซึ่งเกิดจากความจำเป็นที่มีพ่อค้าหลากหลายมาแวะที่ท่าเรือ หลายอาณาจักรในชวา สุมาตรา และ ลูซอน ผลิตเงินเหรียญระหว่าง ศตวรรษที่ 9 และ 13 แต่แล้วก็เลิกทางให้แก่เหรียญอียิปต์ทองแดงที่นำเข้าจากจีน (Wicks 1983: 244 – 56) ก่อนยุคการค้า มีการใช้ทองและเงินโดยประเมินค่าตามน้ำหนักเป็นส่วนใหญ่ ที่ใช้มากในกลุ่มหมู่เกาะคือทองคำ และในแผ่นดินใหญ่คือเงิน ทองคำเป็นมาตราของมูลค่า แต่มีความสำคัญพอๆกันในฐานะเป็นการออมทรัพย์วิธีหนึ่ง และเป็นเครื่องแสดงสถานภาพสำหรับกษัตริย์และสำหรับ พระพุทธรูป เราไม่ค่อยรู้เรื่องเหรียญกษาปณ์มูลค่าต่ำของยุคต้นๆ แต่ก็มีการใช้เปลือกหอยจั่น และ ชันฝักกันอยู่ เบี้ยจั่นยังคงมีใช้ต่อมาในสยามและผ้าในอินโดนีเซียตะวันออกและมินดาเนาจนถึง ศตวรรษที่ 18

เหรียญแคชหรืออียิปต์ทองแดงของจีน และเหรียญท้องถิ่นที่ทำเลียนแบบเป็นเสมือน น้ำมันหล่อลื่นพื้นฐานที่ทำให้ภูมิภาคนี้เปลี่ยนแปลงมากขึ้นในเชิงพาณิชย์หลัง ค.ศ.1400 คำว่าแคช (cash) มาจากคำสันสกฤต⁴ แต่ชาวโปรตุเกสได้ใช้คำนี้ (เป็น ไกซา/caixa) โดยเฉพาะกับเหรียญทองแดงที่จีนส่งออก และต่อมาชาวยุโรปก็ทำตาม พวกผู้คนที่อยู่รอบๆทะเลชวามักจะใช้คำชวา ปิจิส (picis) เรียกเงินนี้ เหรียญเล็กๆเหล่านี้มีรูสี่เหลี่ยมจัตุรัสตรงกลางเพื่อให้ร้อยเชือกได้สะดวกเป็นพวงละ พัน (หรือบางทีก็อาจเป็นหกร้อยหรือจำนวนอื่นที่นิยมกันก็ได้) เหรียญพวกนี้ใช้อยู่ในเวียดนามในสมัยที่จีนราชวงศ์ถังเข้ามาปกครอง และได้ขุดพบเหรียญที่มีอายุตั้งแต่ศตวรรษที่ 10 ในพื้นที่ที่มีการขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณช่องแคบมะละกา (Crawford 1856: 286)

ในชวา จารึกเล็กกล่าวถึงเงินแท่ง หรือเหรียญของชวาดั้งแต่ประมาณ ค.ศ.1300 กล่าวถึงแต่ ปิจิส เท่านั้น—เหรียญอียิปต์ทองแดงของจีน (Wicks 1983: 216 – 52) ที่น่าสนใจเป็นพิเศษก็คือ แผ่นทองแดงที่เกดรีร์ มีอายุประมาณ ค.ศ. 1350 ซึ่งอ้างอิงคำของเจ้าของที่ดินที่มีปัญหาขัดแย้งกัน “ที่ดินนี้บิดาของปู่ของปู่ข้าพเจ้าได้ให้ไว้เป็นหลักทรัพย์สำหรับเงินหนึ่งหน่วยครึ่ง ในเวลาที่แผ่นดิน

⁴ คำนี้คงจะเกี่ยวข้องกับคำอาจะห์ keu'eh ที่ยังคงใช้เรียก cash ในท้องถิ่น (Kreemer 1922 II: 53 – 54)

รูปที่ 16 ภาพพิมพ์ของฮอลันดาจากคำบรรยายร่วมสมัยของตลาดใหญ่ที่บันเติน เห็นชัดว่าช่างเองไม่เคยได้เห็นตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เขาก็ได้วางแผนแสดงสินค้าต่างๆอย่างเป็นระบบ จากขวา A แดงหวาน B น้ำตาลและน้ำผึ้ง C ถั่ว D หน่อไม้ E กริช ดาบ หอก และปืนใหญ่ขนาดเล็ก F ผู้ขายเสื้อผ้าชาย G ผู้ขายเสื้อผ้าหญิง H เครื่องเทศและยา ด้านหลัง I ชาวเบงกอลและคุชราตขายเครื่องเหล็กและเครื่องใช้ K ร้านคนจีน L เนื้อ M ปลา N ผลไม้ O ผัก P พริกไทย Q หัวหอม R ข้าว T คนขายอัญมณี และ X ไก่

แห่งนี้ของชาวไม่มีปิจิไซ” (Pigeaud 1960 – 63 III: 154) นี่แสดงว่าการที่จีนสมัยราชวงศ์มองโกลบุกชาวตะวันออก นำอาหารประมาณสองหมื่นคนมายังพื้นที่ใน ค.ศ.1293 เป็นแรงกระตุ้นแรกเริ่มในการผลิตเหรียญใหม่ เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงอื่นๆอีกหลายอย่างในชาว (Wicks 1986: 59 – 63; Reid 1992: 181 – 84) เหรียญอูเปะของจีนดูเหมือนจะแพร่ไปถึงฟิลิปปินส์ประมาณเวลาใกล้เคียงกัน แต่เส้นทางการใช้เป็นเหรียญราคาต่ำที่สำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีหลักฐานชัดเจนตั้งแต่ศตวรรษที่ 15 เท่านั้น

ในเวียดนาม หลังจากปลดแอกการครอบครองระยะสั้นของราชวงศ์หมิง ราชวงศ์เล (Le) ก็ได้เริ่มการผลิตเหรียญอูเปะของตนเองคล้ายกับเหรียญอูเปะของจีนประมาณ ค.ศ.1430 มีการทำเหมืองทองแดงบนเขาทางเหนืออย่างเข้มข้นขึ้น และเมื่อถึงกลางศตวรรษเจ้าหน้าที่ได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินเหรียญน็อกเหนือที่ดิน แต่จำนวนเหรียญของท้องถิ่นไม่เคยเพียงพอเลย และในศตวรรษที่ 17 มีเหรียญอูเปะสองแบบใช้หมุนเวียน—เหรียญขนาดใหญ่นำเข้ามาจากจีนหรือญี่ปุ่น และขนาดเล็กที่ใช้หมุนเวียนในท้องถิ่นหลวงเป็นส่วนใหญ่ (Whitmore 1983: 365 – 69; Le 1971: 223; Rhodes 1961: 59) กษัตริย์ราชวงศ์เหงียนทางใต้ต้องการเหรียญอูเปะทองแดงในจำนวนพอๆกัน แต่ไม่มีทองแดงของตัวเอง การนำเข้าทองแดงและเหรียญทองแดงจากจีน ญี่ปุ่น หรือ เวียดนามเหนือจึงเป็นหนึ่งในธุรกิจใหญ่ของรัฐ

อาจเป็นไปได้ว่าทัพเรือใหญ่ของราชวงศ์หมิง ที่เจิ้งเหอควบคุมมามีส่วนในการทำให้เหรียญอูเปะของจีนเป็นที่รู้จักกันตามเมืองท่าของกลุ่มหมู่เกาะ เช่นมะละกา และปาไซ ในต้นศตวรรษที่ 15

แต่ในพื้นที่บริเวณช่องแคบมะละกา ดินุกหาได้ง่ายกว่าทองแดงและรัฐแถบนั้นได้ใช้โลหะนี้เริ่มทำเหรียญแลกเปลี่ยนแบบของจีน ใน ค.ศ.1414 เมื่อสุลต่านเมกัต อิสกันดาร์ ชะห์ ได้เสด็จเยี่ยมเมืองหลวงของจีนเพื่อขอให้จักรพรรดิรับรองการสืบราชสมบัติของพระองค์ พระองค์ยังได้รับอนุญาตให้ผลิต “เหรียญดินุกผสมตะกั่วขนาดเล็กที่เรียกว่าอีเปะ” เองอีกด้วย ตามคำของพวกโปรตุเกส (Albuquerque 1557: 77; cf. Pires 1515: 243; Wang 1968: 104 – 05) ตัวอย่างเหรียญดินุกของมะละกาที่ยังหลงเหลืออยู่มีจารึกชื่อของผู้ครองรัฐที่ย้อนไปจนถึงมุซัฟฟาร์ ชะห์ (1446 – 59) ขณะเดียวกันอาณาจักรตอนเหนือของสุมาตราก็ได้ผลิตเหรียญดินุกขนาดเล็กแต่หาออกมาใช้เป็นจำนวนมาก เหรียญพวกนี้จารึกชื่อผู้ครองรัฐ (Wicks 1983: 273; Ma Huan 1433: 120; Dakers 1939; Pires 1515: 144; Varthema 1510: 231)

คำบรรยายของชาวยุโรปแรกๆเกี่ยวกับบรูไน ชัมบาวา มาลูลู และ จามปา รวมทั้งชาวแสดงว่าเหรียญอีเปะของจีนเป็นเหรียญหลักในเมืองเหล่านี้ (Pires 1515: 114, 170, 181, 203, 206 – 07; Pigafetta 1524: 59 – 60; Galvão 1544: 114: 138 – 39) เหรียญทั้งหมดนี้ไม่จำเป็นว่าจะต้องมาจากจีน เพราะการติดต่อกับจีนประมาณ ค.ศ. 1500 อยู่ในระดับต่ำกว่าสมัยจักรพรรดิหย่งเล่อ เป็นไปได้ว่าในชาวและที่อื่นๆ เงินอีเปะ “จีน” ต้องมีการผลิตแลกเปลี่ยนในท้องถิ่นเพื่อให้มีจำนวนพอใช้ อันที่จริง ปีกาเฟ็ตตา (1524: 60) ได้รายงานว่าเงินเหรียญจีนที่เขาพบที่บรูไนเป็น “เงินที่ทำโดยคนมุสลิมในภูมิภาค” อย่างไรก็ตามเหรียญอีเปะทองแดงของจีน หรือเหรียญทองแดงหรือดินุกของท้องถิ่นที่ทำแลกเปลี่ยนเงินเหรียญจีนมิใช่เป็นเหรียญมูลค่าต่ำที่สำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วเมื่อถึง ค.ศ.1500 เมื่อพวกโปรตุเกสพยายามใน ค.ศ.1537 ที่จะให้พันธมิตรของตนที่มาลูลู รับเหรียญทองแดงของโปรตุเกสซึ่งมีเนื้อทองแดงมากกว่าของจีน ก็ได้คำตอบว่ายอมรับได้หากพวกโปรตุเกสจะเจาะรูที่เหรียญเหมือนกันให้ร้อยเชือกได้ง่าย (Galvão 1544: 240 – 73)

เบ๊จันยังคงมีใช้แต่ที่ สยาม ยะไข่ เมาะตะมะ เมืองท่าของพม่า และเกาะห์ ในการซื้อขายเล็กๆน้อยๆมาจนถึง ค.ศ.1500 แม้ว่าสัมพันธภาพจากการส่งบรรณาการของสยามไปยังจีนเป็นไปด้วยดี น่าจะทำให้การนำเข้าเหรียญอีเปะเป็นเรื่องง่าย แต่ก็มีกีดกันนำเข้าหอยจันจากหมู่เกาะมัลดีฟส์ บอร์เนียว มาลูลู และฟิลิปปินส์ (Pires 1515: 100; Gervaise 1701: 120) ในส่วนใหญ่ของพม่าและยะไข่เหรียญที่ใช้กันทั่วไปคือ กันซา (*gansa*) เป็นเหรียญโลหะผสมค่าน้อย ที่นิยมกันก็คือทองแดงและดินุก แต่มักใช้ตะกั่ว ซึ่งวัดตามน้ำหนัก “เหรียญนี้ไม่ใช่เงินของกษัตริย์ แต่ทุกคนอาจทำขึ้นมาได้หากต้องการ เพราะมีสัดส่วนหรือมูลค่าตรงตามที่พระองค์กำหนด” (Frederici 1581: 254; cf. Pires 1515: 99, 96- 97)

การที่จักรพรรดิดึงเลิกข้อห้ามไม่ให้ชาวจีนออกไปทำการค้าทางใต้ใน ค.ศ. 1567 ดูเหมือนจะมีผลให้เหรียญอีเปะของจีนหลังไหลเข้ามามากมาย กองเรือฮอลันดากองแรกที่ไปถึงชวาใน ค.ศ. 1596 พบว่าเหรียญเหล่านี้ “มีจำนวนมากมายดั่งเม็ดเกา” ในยุคนี้ออกความตื่นตระหนกแก่เจ้าหน้าที่จีนผู้เห็นการหลั่งไหลของเหรียญเป็นการระบายทรัพยากรหายากออกไปมากขึ้นทุกที ด้วยเหตุนี้จึงมีการเริ่มผลิตเหรียญใหม่ด้วยโลหะราคาถูกผสมตะกั่วประมาณ ค.ศ. 1590 ที่กวางตุ้ง และฟูเจียน เพื่อไปใช้หมุนเวียน

ในดินแดนทะเลใต้เป็นส่วนใหญ่ (Blussé 1986: 36 – 38; Lodewycksz 1598: 122 – 23) เหยี่ยวพวกนี้ เป็นประเภทที่ชาวยุโรปบันทึก “เหยี่ยวนี้ทำด้วยโลหะชนิดค่าต่ำ ในระยะเวลาเพียง 3 – 4 ปีก็สึกหมด จนไม่เหลือเลย” (van Neck 1599: 87; cf. Lodewycksz 1598: 122) พอมาถึง ค.ศ.1596 เหยี่ยวปีจิส ที่ ค้อยคุณค่าเหล่านี้ใช้หมุนเวียนกันลึกลงไปภายในของชาว พ่อค้าคนกลางชาวจีนนำเหยี่ยวนี้เข้าไปถึง เขาเหนือเมืองบันเต็น เพื่อซื้อพริกไทยจากคนปลูกที่นั่นในราคาหนึ่งในสี่ของราคาในตลาดบันเต็น (Blussé 1986: 40)

มีการกล่าวถึงสถานะขาดแคลนเหยี่ยวปีจิส ในตลาดบันเต็น อยู่บ่อยครั้งในช่วงสามทศวรรษ ต่อมา คุณอ้างว่าค่าของปีจิส เมื่อเทียบกับเงินแล้วเพิ่มขึ้นเกือบ 4 เท่า ระหว่าง ค.ศ. 1613 และ 1618 เพราะขาดแคลน (จาก 30,000 เป็น 8000 ต่อหนึ่ง เรียล) ส่วนที่จัมบี ค่าเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆเป็น 6900 ต่อ หนึ่ง เรียล ใน ค.ศ.1636 (Blussé 1986: 41 – 42; Andaya 1993: 105)⁵ การไหลเข้าของเงินในการ แสวงหาพริกไทยของเมืองท่าเหล่านี้คงจะทำให้มีผลเช่นนี้ แม้ว่าปริมาณของเหยี่ยวปีจิส จะคงที่

เหยี่ยวผสมตะกั่วเหล่านี้มีคุณภาพต่ำมากจนทำเลียนแบบได้อย่างง่ายดาย อุปสรรคสำคัญ สำหรับการผลิตในท้องถิ่นก็คือการขาดแคลนตะกั่วจนกระทั่งชาวอังกฤษและชาวฮอลันดาพบว่านี่เป็น หนึ่งในการขายสินค้าไม่กี่อย่างที่มีตลาด ชาวอังกฤษที่บันเต็น เพิ่มคำสั่งซื้อตะกั่วจาก 20 ตันใน ค.ศ.1608 เป็น 50 – 60 ตันใน ค.ศ.1615 และ 100 – 150 ตันใน ค.ศ.1636 บางส่วนจะใช้ในการผลิต ลูกปืนในยามสงคราม แต่ส่วนใหญ่ใช้ผลิตเหยี่ยวส่งให้กับบันจาร์มาซิน และ ปาเล็มบัง นอกเหนือจาก บันเต็น (*LREIC* I: 21 – 2; III: 277 – 78; Willoughby 1636: 153) ชาวฮอลันดาระมัดระวังมากกว่าใน การขายตะกั่ว โดยเกรงว่าศัตรูซึ่งอยู่ทุกหนทุกแห่งจะเอาไปใช้เพื่อการทหาร เพิ่งมาเมื่อ ค.ศ.1633 เท่านั้นเมื่อเริ่มขายให้คนจีนในปัตตาเวีย จึงได้พบว่าการผลิตเหยี่ยวปีจิส “ของจีน” ในชาวเป็น อุตสาหกรรมขนาดใหญ่—โดยเฉพาะที่ บันเต็น จีเรบน และ จาปารา เลยถือโอกาสผูกขาดการจัดส่ง ตะกั่วให้แก่ชาวจีนคนสำคัญในชุมชนชาวฮอลันดา การทดลองนี้ได้เลิกกันไปใน ค.ศ.1640 เมื่อชาว อังกฤษดัดราคาของบริษัท VOC ผูกขาดเอาไว้ โดยส่งตะกั่วในราคาที่ถูกลงกว่าให้คู่แข่งที่ผลิตเหยี่ยวปี จิส ในบันเต็น จาปารา จัมบี ปาเล็มบัง มะกัสซาร์ และมาร์ดาปูรา (บอร์เนียว) VOC ก็เปลี่ยนมาใช้ เหยี่ยวทองแดงเป็นวิธีหลักที่จะเจาะเศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม บรูสเช (1896: 46 – 48) ได้ชี้ว่าระยะที่ใช้เหยี่ยวอะปะสนับสนุนโดยชาวฮอลันดา มีความสำคัญต่อการยอมรับว่า ปัตตาเวียเป็นเมืองท่าที่น่าสนใจเพราะพ่อค้าผู้ส่งของชาวอินโดนีเซีย กระดือรือร้นที่จะได้เหยี่ยวปีจิส และสินค้าของจีน

⁵ Blussé (1986: 40 – 42) ให้ความเห็นแย้งว่าปัญหาเป็นเรื่องเฉพาะฤดูกาลเท่านั้น โดยความขาดแคลนซ้ำซากจะเกิด ก่อนเรือสำเภาจีนมาถึงพร้อมกับเหยี่ยวตะกั่วที่ใช้เป็นอับเฉา แต่มีหลักฐานหนักแน่นว่าอย่างน้อย ค่าของเงินพวกนี้ เพิ่มขึ้นในระยะยาว

รัฐต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผลิตเหรียญตะกั่วหรือตะกั่วผสมดีบุกต่อมาเรื่อยๆ แต่การเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็วของเหรียญเหล่านี้ทำให้มีเหลืออยู่น้อยมากในบรรดานักสะสมของเก่า ในยุคปัจจุบัน—และทำให้ยากแก่การระบุยุคสมัย มีการพบเหรียญทำด้วยตะกั่วแท่งที่มีลวดลายหงส์ซึ่งเหมือนเปิดในหงสาวดีนับร้อยในกำแพงเมืองที่สร้างในทศวรรษ 1560 ซึ่งแสดงว่าความเจริญถึงขั้นสูงสุดของหงสาวดีอาจทำให้มีความจำเป็นต้องจัดระบบเหรียญมูลค่าต่ำในศตวรรษที่ 16 แต่ไม่มีการกล่าวถึงโดยอาคันตุกะร่วมสมัย (Robinson 1986: 25 – 27, 34; Wicks 1983: 94 – 95) ทะวาย และตะนาวศรี ผลิตเหรียญตะกั่วและดีบุกขนาดใหญ่ขึ้นในศตวรรษที่ 17 ซึ่งดูเหมือนจะใช้หมุนเวียนไปไกลถึงเกาะชวา และเประ (Robinson 1986: 67 – 70; Gervaise 1701: 120) ตัวอย่างเหรียญตะกั่ว-ดีบุกที่ยังหลงเหลืออยู่ (และในบ้นเต็นมีเหรียญทองเหลืองด้วย) แสดงว่าอย่างน้อย อาจะห์ บ้นเต็น จีเรน บรูไน และอาจจะรวม ยะโฮร์ด้วย ผลิตเหรียญมูลค่าต่ำจารึกชื่อหรือตำแหน่งของผู้ครองเมืองในศตวรรษที่ 16 และ 17 (Beaulieu 1666: 58; Dampier 1699: 92; Davidson 1977: 48; Netscher and van der Chijs 1864: 149 – 53; Wicks 1983: 273 – 76, 319 – 23, 408 – 28) ตามแหล่งข้อมูลของสเปน (Dasmariñas 1590: 13) บรูไนพบว่าเหรียญเงินของตนแต่ดั้งเดิมนั้นเป็นที่นิยมของพ่อค้าต่างชาติที่นำเอาออกไป ดังนั้นผู้ครองเมืองในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 16 ได้ตัดสินใจผลิตเหรียญ “ขนาดครึ่งเรียล ใช้ดีบุกหรือตะกั่วซึ่งเรียกว่า ปีติส (pitis)”

ในช่วงที่บริษัท VOC พยายามที่จะผูกขาดได้ให้มีเกณฑ์ที่จะประมาณความต้องการเหรียญ ปีติส ตอนนั้น ใน ค.ศ.1637 บริษัทได้จัดส่งตะกั่ว 133 ตัน และใน ค.ศ. 1638 ส่ง 153 ตัน ให้กับผู้ผลิตเหรียญปีติส (Blussé 1986: 47) เมื่อคิดว่าอังกฤษก็จัดส่งจำนวนเท่าๆกันและชาวจีนก็ยังนำเหรียญโอเปะของตนเข้ามา ขณะที่ VOC เองหวังจะได้ส่วนแบ่งตลาดเพิ่มขึ้นจนถึง 240 ตัน เราอาจประมาณได้ว่ามีความต้องการ 350 ตันต่อปีที่จะจัดหาเหรียญปีติส ให้กลุ่มหมู่เกาะอินโดนีเซียในเวลานั้น ถ้าหากน้ำหนักเฉลี่ยของเหรียญปีติส ตะกั่ว-ดีบุก 2 กรัม (ตัวอย่างที่เหลืออยู่หลากหลายมาก ส่วนมากไม่ถึงหนึ่งกรัม แต่มีอยู่บ้างที่หนัก 5 กรัม— Wicks 1983: 275 – 76, 279, 410 – 13; Museum Nasional 1980: 267; 1984 – 85: 507 – 08) ตอนนั้นก็คงนำเหรียญประมาณ 170 ล้านอันเข้ามาหมุนเวียนในแต่ละปี เนื่องจากเหรียญพวกนี้เสื่อมสภาพลงไปในภายใน 5 ปี เราอาจคำนวณคร่าวๆว่าคงมีเหรียญมากกว่า 800 ล้านเหรียญหมุนเวียนในกลุ่มหมู่เกาะอินโดนีเซีย สำหรับประชากรประมาณ 10 ล้าน จำนวนนี้ไม่มากในแง่ของมูลค่า แต่จำนวนเหรียญก็พอเพียงที่จะทำให้สังคมคุ้นเคยกับการดำเนินการค้าที่ใช้เงิน

บันทึกของบริษัท VOC แสดงถึงอัตราส่วนของปริมาณเหรียญที่ใช้ในโคชินจีน ในอาณาจักรราชวงศ์เหิงยวในระยะเวลาเดียวกันด้วย ในเวลา 5 ปี ค.ศ.1633 – 37 VOC นำเข้าเงิน 105,834 พวงแต่ละพวงมีเหรียญทองแดงของญี่ปุ่น 960 อันเพื่อใช้เป็นเงินตราค่าต่ำของโคชินจีน (van Aelst 1987) ดังนั้นถ้าพิจารณาการนำเข้าของฮอลันดา ก็หมายถึงการนำเข้า 20 ล้านเหรียญต่อปี พ่อค้าชาวจีนและชาวญี่ปุ่นยังนำเข้าอีกเป็นจำนวนมาก ใน ค.ศ. 1635 เมื่อการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่นถูกห้าม ผู้จัดหา สินค้าชาวญี่ปุ่นรายใหญ่ได้มอบเหรียญทองแดงของเขามีอยู่ 200 ตัน สำหรับโคชินจีนให้กับพวกฮอลันดา

(Klein 1986: 161) ดังนั้นการนำเข้าแต่ละปีโดยรวมแล้วคงจะไม่ต่ำกว่า 40 ล้านเหรียญ เหรียญทองแดงมีอายุการใช้งานนานกว่าเหรียญปีจิสคำต่ำ แต่เป็นไปได้มากกว่าจะถูกหลอมเอาไปใช้ทำภาชนะ อย่างไรก็ตามเป็นการยากที่จะคิดว่าจำนวนเหรียญทั้งหมดที่หมุนเวียนในโคชินจีนจะน้อยไปกว่า 200 ล้านได้อย่างไร ซึ่งสำหรับประชากรเพียง 2 ล้านแล้วก็อาจมีนัยว่าอัตราการจัดทำเหรียญจากโลหะจะสูงกว่าของกลุ่มเกาะอินโดนีเซียเล็กน้อย

สำหรับเหรียญที่มีค่าสูงขึ้น เป็นธรรมดาที่จะนิยมใช้ทองคำในฐานะสัญลักษณ์ของความร่ำรวย สถานภาพ ความมั่นคง และความงาม เท่ากับเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในการค้า แม้ว่าเงินเหรียญหรือเหรียญตราขนาดใหญ่ทำด้วยทองจะเป็นที่รู้จักกันในชาวโบราณ แต่การผลิตเหรียญทองที่มีค่าคงที่ในนามของผู้ครองเมืองนำเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมกับศาสนาอิสลาม เหรียญที่เก่าแก่ที่สุดคือเหรียญของปาไซ รัฐมุสลิมที่สำคัญรัฐแรกในดินแดนใต้ลม เหรียญทองเท่าที่หาได้มาจากสมัยเจ้าผู้ครองปาไซ ที่รู้จักกัน 8 องค์ ตั้งแต่สุลต่านมูฮัมหมัด (1297 – 1326) จนถึง อับดุลละห์ มาลิก อัช-ชาฮิร (1501 – 13) (Alfian 1979: 15 – 27; Wicks 1983: 263 – 68) แรงบันดาลใจจากอิสลามสำหรับเหรียญที่ค่าคงที่นั้นเห็นได้ชัดจากชื่ออาหรับบนเหรียญ และคำอาหรับ *ดีร์ฮัม* (deureuharm ในภาษาอาเจะห์) ที่เรียกกันในภาษาท้องถิ่น เหรียญมะกัสซาร์ ที่มีค่าเท่ากันเรียกว่า *ดินาระก์* (dinara') จากภาษาอาหรับ *ดินาร์* แต่คำว่า *มัส* ในภาษามลายู (เป็นคำใช้สำหรับทองคำโดยทั่วไปด้วย) เป็นคำสากลที่ใช้เรียกเหรียญทองพื้นเมืองทั้งหมด เหรียญขนาดเล็กเส้นผ่าศูนย์กลางระหว่าง 10 และ 14 มิลลิเมตร ยังคงผลิตด้วยทองคำบริสุทธิ์ 17 กระรัต น้ำหนัก 0.6 กรัม โดยเจ้าผู้ครองสุมาตราเหนือติดต่อกันมาอย่างน่าพิศวงเป็นเวลาอย่างน้อยถึง 4 ศตวรรษ (รูปที่ 17ก)

ในศตวรรษที่ 17 เหรียญมัส ของอาเจะห์เป็นส่วนหนึ่งของระบบค่าคงที่ 1 *ดาฮิล* (น้ำหนักเงิน) เท่ากับ 16 มัส และ 1 มัส เท่ากับ 4 *กูปัง* ซึ่งเท่ากับ 1600 *อึเปะ* (Lombard 1967: 106 – 07; *LREIC* III: 314) เพราะค่าสัมพัทธ์ของอึเปะ ค่าของทองคำและเงินเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะเมื่อมีการไหลเข้าของเงินใหม่ ความสัมพันธ์เหล่านี้ยากที่จะรักษาไว้ในทางปฏิบัติ ดูเหมือนว่ามีการขาดแคลนแคช ในอาเจะห์ เช่นที่ บันเต็น เพราะขณะที่ แคช 2100 อันแลกได้ 1 มัสใน ค.ศ. 1602 (Martin 1604: 55 – 56; Lancaster 1603: 136) แต่ 600 – 1000 อัน เท่ากับ 1 มัส ในทศวรรษ 1630 (Mundy, อ้าง Lombard 1960: 107n) หลังจากนั้นก็กลับคืนสู่สมดุลเดิมได้บ้าง เมื่อเทียบกันเงิน เหรียญมัสของ อาเจะห์ มีแนวโน้มว่ามูลค่าจะเพิ่มขึ้น เพราะมีค่าเท่ากับ 1 ใน 6 ของ เหรียญเรียลของสเปน ใน ค.ศ.1602 และ 1 ใน 5 ใน ค.ศ. 1613 และเท่ากับ 9 เฟนนีของอังกฤษตอนต้นศตวรรษ และ 15 เฟนนี สำหรับแคมป์เปร์ ใน ค.ศ. 1688 (Lancaster 1603: 136; *LREIC* III: 314n)

แม้ว่ากูปัง ของอาเจะห์ดูเหมือนว่าจะเป็นเพียงหน่วยสำหรับคำนวณเท่านั้น แต่รัฐอื่นๆผลิตทั้งมัส และ กูปัง ด้วยทอง โดย มัส มีค่าเป็น 4 เท่าของ กูปัง ทั้งยะโฮร์ และ เกดะห์ ผลิตเหรียญแบบนี้เป็นรูปแปดเหลี่ยมในปลายศตวรรษที่ 17 เหรียญมัสของยะโฮร์หนักเป็นสี่เท่าของ อาเจะห์ แต่มักจะเจือปนด้วยโลหะผสมเสมอ (Hamilton 1727 II: 172; Wicks 1983: 307 – 18; Taillandier 1711: 411) มีการพบ

เหรียญทองกลมแบบอาเจห์ ที่ปัตตานีเหมือนกันมีรูปวัวอยู่ด้านหนึ่ง และ “มาลิก อัล-อาคิล” อีกด้านหนึ่ง แต่ไม่สามารถบอกอย่างแน่ชัดว่าทำโดยเจ้าผู้ครองเมืององค์ใด หรือที่ไหน (Wicks 1983: 360 – 68)

ที่มีเอกสารสนับสนุนดีกว่าคือเหรียญทองที่ผลิตโดย มะกัสซาร์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามด้วยเจตนาจะให้ป็นศูนย์กลางสินค้าใหญ่ของกลุ่มเกาะตะวันออก ตามที่พงศาวดารระบุไว้ ผู้สร้างความยิ่งใหญ่ของมะกัสซาร์ คือ การารเ็ง มาโตอายา ตัลโละก์ (Karaeng Matoaya Tallo') เสนาบดีคลังตั้งแต่ ค.ศ.1593 จนถึง 1639 ท่านผู้นี้เป็น “คนแรกที่ทำเหรียญ [ทอง] เรียกว่า ดินาระก์ (dinara') และเหรียญที่ทำด้วยดีบุก” (*Sejarah Karajaan Tallo'*: 18) แม้รูปทรงจะเหมือนเหรียญของอาเจห์ เหรียญทองของมะกัสซาร์ ใหญ่กว่าเป็นสี่เท่า หนัก 2.4 กรัม เหรียญทองกึ่งขนาดหนึ่งในสี่ ผลิตออกใช้อย่างน้อยก็ภายใน ค.ศ.1657 (Macassar Factory 1658; Bassatt 1958: 25 – 27; Netscher and van der Chijjs 1864: 185)

เจ้าผู้ครองเมืองอื่นๆในโลกมลายูอาจผลิตเหรียญมัสทองออกมาใช้ แต่เราไม่สามารถสืบหาได้ ที่แน่นอนก็คือเหรียญทองเป็นมาตราเงินที่ฝังแน่นในความคิดของชาวมลายูตั้งแต่ทะเลกาลังไป ค่าปรับสำหรับความผิดต่างๆในประมวลกฎหมายมลายูกำหนดเป็นหน่วย มัส แม้ว่าจะหมายความว่าแตกต่างกันไปในรัฐต่างๆ ในแง่ที่สัมพันธ์กับเหรียญเงินที่ใช้กันอยู่ แม้แต่ในสยาม และโคชินจีน ชาวต่างชาติเรียกหน่วยเงินที่มีค่าเท่ากับหนึ่งในสิบของดากิล เป็น มัส (สลิ้งของไทย เตียน (tiên) ของเวียดนาม) (Smith 1974: 317; Chen 1974: 24)

พงศาวดารของเขมรยืนยันว่ากษัตริย์ผู้ซึ่งราชบัลลังก์พระนามว่า แกน (Kan) ผู้เป็นสามัญชน (อาจเป็นพ่อค้า) ได้สร้างเมืองหลวงใหม่ที่ Sralap ใน ค.ศ.1516 คนเขมรและคนต่างชาติมายังเมืองนี้เป็นประจำ “กษัตริย์ได้มีคำสั่งให้ผลิตเหรียญกษาปณ์ เหรียญสลิน (slin) เงิน และ เหรียญ สลิน ทอง มีรูปพญานาค เพื่อการค้า” (Chroniques Cambodge 1988: 21) แม้ว่ากษัตริย์องค์นี้จะสิ้นพระชนม์ไม่ดีนัก ถูกตัดพระเศียรเสียไปใน 10 ปีต่อมา เป็นที่รู้กันว่าราวๆ ค.ศ. 1600 เขมรผลิตเหรียญทองและเงินของตนเองประดับด้วย “ไก่อู หรือ หัวใจ” (คงจะเป็นหงส์ พญานาค และ ดอกบัว—San Antonio 1604: 9) เหรียญที่ใหญ่ที่สุดมีค่าใกล้เคียงกับหนึ่ง เรียล เรียกว่า ไมซ์ (maiz) ซึ่งอาจแสดง ถึงอิทธิพล มลายู-มุสลิม หรือเป็นเพียงว่าพวกสเปนรู้เรื่องเขมรผ่านการครองของภาษามลายู

รูปที่ 17ก เหรียญของอาเจห์ มะกัสซาร์ และเขมร ศตวรรษที่ 17 เขียนโดย Tavernier จากบน 1 และ 2
เหรียญมัสทองของ อาเจห์ 3 และ 4 เหรียญดิบของอาเจห์ 5 และ 6 เหรียญมัสทองของมะกัสซาร์ 7 และ 8
เหรียญเงินของเขมร 9 และ 10 เหรียญทองแดงของจีนที่ใช้ในเขมร
รูปที่ 17ข เหรียญของสยามเขียนโดย Tavernier จากบน 1 และ 2 ทองน้ำหนักมาตรฐาน 3, 4, 5, และ 6 เหรียญ
บาทเงิน 7 และ 8 เหรียญอแปะของจีนที่ใช้ในสยาม

ในทศวรรษ 1630 ผู้ที่ได้ทำสัญญาผลิตเหรียญของเขมรก็คือพ่อค้าชาวจีนคนหนึ่งที่อยู่ถาวรที่นั่น
เพราะหาเงินมาใช้เพื่องานนี้ได้จากพวกฮอลันดา (Gaelen 1636: 74, 112)

ในการพิจารณาความพยายที่จะปฏิรูปเงินตราโดยการทำเหรียญทองขึ้นมาใหม่เราจะต้องดูภูมิ
หลังด้วย—หลัง ค.ศ. 1570 เงินทะลักเข้ามายังภูมิภาคนี้อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ผลที่เกิดขึ้นพร้อมๆ
กับวิธีใหม่ที่ใช้โปรตัสกัตในการทำเหมืองเงินที่อเมริกาส่วนที่เป็นของสเปน และที่ญี่ปุ่นซึ่งทำให้เงิน
ไหลเข้าเอเชียตะวันออกอย่างน้อยก็สี่เท่า เช่นที่แสดงไว้คร่าวๆข้างต้น (ตารางที่ 3) ถึงแม้ว่าจีนและ
อินเดียจะบริโภคเงินที่ทะลักเข้ามาในปริมาณมาก แต่ส่วนใหญ่ผ่านมาจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และ
คงอยู่ที่นั่นเป็นจำนวนไม่น้อย ดังเกีย ซึ่งไม่ได้เป็นจุดถ่ายสินค้าเลย แต่ VOC ส่งเงินญี่ปุ่นไปที่นั่นเฉลี่ย
ปีละ 2.5 ตันในช่วง ค.ศ. 1640 – 54 และการนำเข้าเงินของรัฐนี้ซึ่งทำการค้าน้อยที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
รวมแล้วปีละ 10 ตัน (Klein 1988: 166 – 69; Baron 1685: 7)

ได้มีการคำนวณกันว่าจำนวนรูปเงินที่หมุนเวียนในอินเดียขยายเป็นสามเท่าระหว่าง ค.ศ. 1591 และ 1639 (Habib 1982A: 363 – 65) เงินที่เพิ่มขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ซึ่งการแข่งขันกันซื้อผลผลิตของเอเชียเข้มข้นมากที่สุดก็คงไม่น้อยไปกว่ากัน ไม่ต้องสงสัยเลยว่าเงินได้กลายมาหมายถึงจำนวนเงินตราจำนวนมากในเมืองต่างๆของภูมิภาคแห่งนี้ ปริมาณที่เทียบกันแล้วมากมายเป็นคำอธิบายอย่างดีที่สุดที่ค่าลดลง เมื่อเปรียบกับทั้งเหรียญอูแปะและเหรียญทอง น่าจะคาดหวังได้ว่ารัฐต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะฉวยโอกาสรับและบังคับให้ใช้เหรียญเงินของรัฐตนโดยถือเป็นวิธีควบคุมระบบเศรษฐกิจภายในเช่นที่อินเดียสมัยโมกุล และหลายประเทศในยุโรปได้ทำ

แม้ว่าพวกปาเงรัน (Pangeran) หรือผู้ครองที่บันเต็นได้ขอให้พวกฮอลันดาใน ค.ศ.1618 ช่วยผลิตเหรียญเงินขนาดเล็ก และกระตุ้นให้ผลิตเหรียญเงินจากแม่พิมพ์สำหรับทำเหรียญทอง (Netscher and van der Chijs 1864: 149 – 51; Wicks 1983: 387) ความพยายามอย่างจริงจังที่จะผลิตเหรียญเงินอยู่ที่เมืองพุทธศาสนา รัฐเหล่านี้ผูกพันกับทองน้อยกว่าโดยใช้เงินเป็นมาตราวัดค่า เหรียญเงินจริงๆรุ่นแรกที่ผลิตออกใช้ในนามของเจ้าผู้ครองเมืองได้มคือเหรียญของยะไข่ เจ้าเมืองผู้นับถือพุทธศาสนาออกแบบเหรียญของเบงกอลในศตวรรษที่ 15 และ 16 พร้อมด้วยชื่ออาหรับ ตั้งแต่ศตวรรษ 1530 เหรียญเหล่านี้มีคำภาษายะไข่รวมอยู่ด้วย เมื่อถึงช่วงนั้นก็ไม่มีข้อสงสัยเลยว่าได้มีการผลิตเหรียญในท้องถิ่นแล้ว ไม่ใช่ผลิตที่เบงกอล พอมาถึงศตวรรษที่ 17 โรงกษาปณ์ของยะไข่ ก็เอาเหรียญเงินที่นำเข้าและเหรียญต่างชาติมาหล่อใหม่เป็นเหรียญท้องถิ่น (Wicks 1983: 74 – 91) แต่พวกไทมิประเพณีเก่าแก่กว่าที่ใช้แท่งเงินน้ำหนักมาตรฐาน

พวกคนที่พูดภาษาในตระกูลไตรู้จักเงินแท่งสองประเภทใหญ่ๆ เงินก้อนรูปไตหรือเงินกระสุน (พดด้วง) ซึ่งเป็นลักษณะของอยุธยา (รูปที่ 17ข) และเงินแท่งรูปเปลือกม้า หรือเงินกำไล ของเชียงใหม่และภาคเหนือ (รูปที่ 18) เงินพดด้วงนั้นคนทั่วไปเชื่อ (เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ) ว่าพ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัย (1275 – 1317) ทรงประดิษฐ์ ส่วนเงินกำไลนั้นประดิษฐ์โดยกษัตริย์ร่วมสมัยของพระองค์ พ่อขุนเม็งรายแห่งเชียงใหม่ (1259 – 1317) แต่เครื่องหมายที่เงินเหล่านี้บอกไม่ได้ว่าเป็นของกษัตริย์องค์ใด จึงไม่สามารถที่จะรู้วาระบบนี้มีความเก่าแก่แค่ไหน เลอ เมย์ (1932: 19 – 22, 44 – 45) สันนิษฐานว่าแบบกำไลเก่ากว่าและพวกไทเหนือดัดแปลงมาจากเหรียญรูปพระจันทร์เสี้ยวของชาวปยู (Pyu) ที่กล่าวถึงในหลักฐานของจีนสมัยราชวงศ์ถัง เหรียญกำไลสะดวกแก่การขนทางบกโดยร้อยเชือก แต่จะเป็นเพราะการเดินทางทางน้ำทำให้เงินก้อนเหมาะกว่าหรือเพื่อเป็นการเลียนแบบเบี้ยจันที่ใช้กันอยู่แล้วด้วยเงิน เงินพดด้วงก็ค่อยๆพัฒนาขึ้นมาในสมัยสุโขทัยหรือตอนต้นของสมัยอยุธยา

ไม่มีความชัดเจนว่าเงินก้อนพวกนี้ได้กลายมาเป็นเงินตรามาตรฐานเมื่อใด แต่มีทางเป็นไปได้ทางหนึ่งว่าในรัชสมัยของพระชัยราชา (1534 – 46) พงสาวดารในยุคต้นยืนยันว่าพระองค์ “ได้จัดการทำหรือปลอมแปลงมาตราชั่ง ตวง วัด และหน่วยเงินขนาดเล็กไปจากแผ่นดินของพระองค์” (van Vliet

1640: 71)⁶ แต่อย่างน้อยก็ปลอดภัยที่จะสรุปว่าช่วงหนึ่งในศตวรรษที่ 16 มีการทำให้น้ำหนักและรูปร่างของเงินพดด้วงของสยามเข้ามาตรฐาน พอมาถึง ค.ศ.1614 เหรียญเงิน ทิกัล (บาทของไทย) เป็น “เงินเหรียญของกษัตริย์สยาม” สำหรับชาวอังกฤษ (Best 1614: 53) ตลอดศตวรรษที่ 17 เหรียญนี้มีน้ำหนักประมาณ 14.6 กรัมอย่างสม่ำเสมอ (Wicks 1983: 169 – 70) และรักษามูลค่าสากลไว้ที่ประมาณสามในห้าของ 1 เรียล หรือ 30 เพนนีอังกฤษ รูปโฉมของเงินนี้ได้มาจากการหล่อในพิมพ์รูปรี แล้วก็ตัดด้านแบนเพื่อว่าจะได้งอปลายทั้งสองเข้ามา หลังจากนั้นก็ประทับแต่ละด้านด้วยเครื่องหมายรูปสัตว์ หอย ดอกบัว หรือ จักร (Le May 1932: 63 – 65)

แม้จะมีแหล่งเงินทางเหนือของพม่า แต่หงสาวดีก็มิได้มีเงินตราในศตวรรษที่ 16 มีแต่เงินก้อนกันชา (gansa) ที่เกาะกะปิเรส (1515: 100) ได้เพิ่มเติมข้อมูลที่น่าสนใจว่าเงินมิใช่ในตลาดหงสาวดีเหมือนกัน “รูปร่างกลมๆประทับด้วยตราของสยาม เพราะมาจากที่นั่นทั้งหมด” เมื่อมาถึงช่วงทศวรรษต้นๆของศตวรรษที่ 17 พม่าได้รับระบบก้อนเงินของไทยมาใช้อย่างจริงจังโดยมีตัวแทนที่รับมอบอำนาจให้ตรวจตราว่าน้ำหนักถูกต้อง คำ *ทิกัล* (tical) เป็นคำที่ต่างชาติใช้เรียกหน่วยก้อนเงินมาตรฐานของทั้งสองประเทศ แต่คำพื้นเมืองคือ บาทและ จัต (kyat) ทั้งสองคำยังใช้สำหรับหน่วยเงินตราในประเทศไทยและประเทศพม่าตามลำดับ ในพม่าเท่ากับหนึ่งในร้อยส่วนของหนึ่ง *วิสส์* (viss) เทียบเท่ากับ 24 กรัม

เงินเหรียญนี้ไม่ได้กันเงินตราอย่างอื่นออกไป อย่างเช่น เงินเรียล (real) ที่มีอิทธิพลไปทั่ว แต่ก็ เป็นปฏิกิริยาที่ได้ผลต่อการเปลี่ยนแปลงเรื่องเงิน ปัญหาก็คือเหตุใดรัฐอื่นๆจึงไม่รับมาตรฐานเงินมาใช้ คำตอบก็คือทองคำมีอยู่ในกลุ่มหมู่เกาะมากกว่าที่อื่นๆในเอเชียและเมื่อเทียบกับเงินแล้วถูกกว่าในอินเดีย จีน หรือญี่ปุ่น ก่อน ค.ศ. 1620 อัตราส่วนจะประมาณ 1:7 ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ 1:10 ในอินเดีย พอถึงครึ่งหลังของศตวรรษได้ขึ้นเป็น 1:12 ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ 1:15 ในอินเดีย (SP 16252 – 29: 371; *LREIC* III: 156; La Loubère 1691: 72; Habib 1982A: 367) เล่ากันว่า การนำเงินญี่ปุ่นเข้ามาที่หงสาวดีเพื่อแลกกับทองในทศวรรษ 1620 ทำกำไรเกือบร้อยละ 100 (Robinson and Shaw 1980: 23 – 24) และสูมาตรากับฟิลิปปินส์ยังคงส่งออกทองคำต่อไปตลอดศตวรรษ ยิ่งกว่านั้น ความเคารพนับถือตามประเพณีต่อทองคำในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจและเกียรติภูมิทำให้เหมาะสมจะเป็นวัสดุที่รองรับพระนามของกษัตริย์

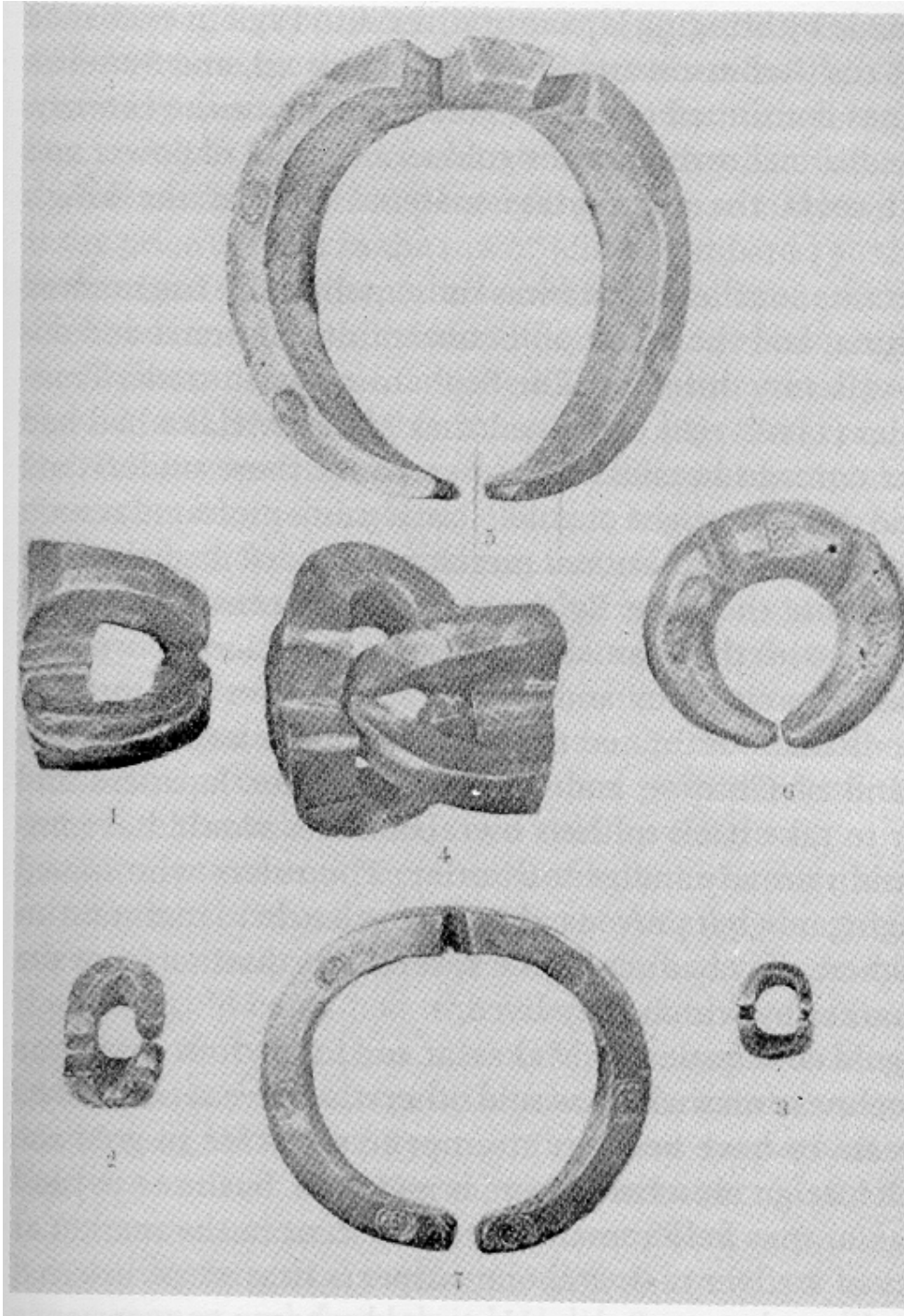
ที่สำคัญที่สุดก็คือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเชิงการเมืองแล้วแยกกันเป็นส่วนๆมากกว่าอินเดียหรือจีน และความสมดุลกันระหว่างการค้าต่างประเทศและภายในประเทศแตกต่างกันมาก พ่อค้าชาวฮิวจากคาบสมุทรไอบีเรีย ฟรันเซสโก เคล บอกกีแอร์ (1518: 198) อธิบายว่าที่ชาวมลายูเมืองมะละกา

⁶ Le May (1932) สันนิษฐานว่าพระรามาธิบดี (1491 – 1529) อาจริเริ่มเงินเหรียญมาตรฐานนี้ เขานับเครื่องหมายบนก้อนน้ำหนัก ทิกัล มาตรฐานได้ 15 แบบและสรุปว่ากษัตริย์อยุธยา 15 องค์หลังเป็นผู้ผลิต แต่อย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานว่าตราที่ประทับเป็นของรัชกาลใด นอกจากจะเป็นของตัวแทนทางการหรือของช่างเงินที่รับรองน้ำหนัก

ไม่มีเหรียญทองและเงินเป็นเพราะ “พ่อค้าที่นั่นรู้จักสินค้าเป็นอย่างดี และซื้อขายกันโดยใช้ทองคำ น้ำหนัก” แต่เหตุผลที่ลึกซึ้งกว่านั้นก็คือความสนใจของพ่อค้าต่างชาติในเมืองเหล่านี้มักจะมากกว่าในรัฐ พอมาถึงศตวรรษที่ 17 ไม่มีเหรียญของท้องถิ่นใดที่สามารถแข่งกับเหรียญเรียลของสเปนได้ในแง่ของเงินตราระหว่างประเทศ เรียลได้กลายเป็นเงินตราและหน่วยเงินที่ใช้ในการคำนวณ สำหรับการซื้อขายระหว่างประเทศที่มีบทบาทสำคัญในธุรกิจการค้าของตลาดที่เมืองใหญ่ๆ ความต้องการของพ่อค้าจีนและอินเดียที่จะเอาเงินญี่ปุ่นและอเมริกันกลับไปบ้านเมืองของตนคงจะบีบคั้นให้โรงกษาปณ์ท้องถิ่นทำงานอย่างหนักมาก เจ้าผู้ครองเมืองที่ผลิตเหรียญได้ดำเนินการซึ่งพิสูจน์แล้วว่าไม่มีทางที่จะทำได้สำเร็จในอันที่จะธำรงรักษาอาณาจักรภายในซึ่งพระองค์มีอำนาจสูงสุดทางเศรษฐกิจ ให้แยกจากตลาดระหว่างประเทศที่พระองค์ต้องพึ่งพาในการดำรงชีพ

เหรียญทองที่ผลิตโดยมะกัสซาร์ และ ยะโฮร์ ขนาดใหญ่กว่าเหรียญมัส ของอาเจะห์ สี่เท่า ซึ่งมิฉะนั้นแล้วอาจถือได้ว่าเป็นต้นแบบ ดูเหมือนว่าจะจะเป็นความพยายามที่จะถ่ายแบบเหรียญเรียลทอง และเงินที่พ่อค้าต่างชาตินำเข้ามา ในทศวรรษ 1630 และ 1640 เหรียญมัส ของมะกัสซาร์ มีค่าในตลาดสม่ำเสมออย่างน่าทึ่ง คือประมาณ 4/5 ของเหรียญเรียลเงิน และสงสัยว่ารายได้ภายใน ประเทศบางส่วนเก็บตามราคาที่เราได้ สุลต่านฮาซันุดดิน เริ่มประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ และใน ค.ศ. 1655 พระองค์ได้พยายามที่จะบีบบังคับให้ราคาเหรียญมัสใหม่ที่ดีกว่าเท่ากันกับเหรียญเก่า แต่ตลาดเป็นฝ่ายชนะ คนนิยมที่จะซื้อขายกันด้วยเงินเรียลหรือทองที่ไม่ได้ตราเป็นเหรียญ และเหรียญใหม่ที่ไม่เป็นที่นิยมก็ต้องถอนออกไปในสามปีต่อมา (Makassar Factory 1658: 148; Bassett 1958: 27)

สุลต่าน อิสกันดา (1607 – 36) กษัตริย์ที่เข้มแข็งที่สุดของอาเจะห์ และเป็นผู้ที่ต้องเผชิญกับการไหลเข้าของเงินในช่วงที่สูงสุด ทรงยึดมั่นในทองจนเกือบจะไม่มีเหตุผล สาส์นของพระองค์ทุกฉบับแสดงว่าทรงภาคภูมิใจพระทัยอย่างมากที่มีเครื่องประดับ ภาชนะ และกลดที่ทำด้วยทอง และแม้แต่ที่ฝังพระศพทองที่ตระเตรียมไว้ล่วงหน้า พ่อค้ามุสลิมต้องจ่ายภาษีศุลกากรร้อยละ 10 ให้แก่กษัตริย์เป็นทอง (Beaulieu 1660: 11) นายพลเรือฝรั่งเศส โอกุสแตง เดอ โบลิเยอ (Augustin de Beaulieu) ผู้มาที่อาเจะห์โดยไม่มีอะไรนอกจากเหรียญเงินเรียล ได้รับความเดือดร้อนมาจากกษัตริย์องค์นี้ พระองค์ไม่เพียงแต่ปฏิเสธที่จะซื้อขายด้วยเงิน แต่ที่ชัดเจนก็คือสามารถที่จะขัดขวางไม่ให้ราษฎรของพระองค์ทำธุรกิจด้วย “พระองค์รับสั่งว่า...เงิน...ไม่มีประโยชน์สำหรับพระองค์และไม่ใส่พระทัยเท่ากับธูลีดิน และถ้าผมเอาทองมา พระองค์ก็จะให้ฟรีไทยในราคาที่ซื้อขายกันในเมือง” (อ้างอิง Lombard 1967: 107) ความมุ่งมั่นของกษัตริย์ที่จะรักษามาตรฐานทองคำทำให้พระองค์ตกอยู่ในความลำบาก ประมาณ ค.ศ. 1620 พระองค์ได้ดำเนินการตามแบบมะกัสซาร์ ผลิตเหรียญมัสใหม่มูลค่าสี่เท่าของเหรียญเก่า และอาจมีเจตนาจะให้มาแข่งหรือแทนที่เหรียญเรียล แต่เหรียญใหม่ทำด้วยโลหะผสมคุณภาพต่ำ ดังนั้นจึงไม่เป็นที่ยอมรับในตลาดแม้แต่ตามราคาที่ตราไว้สี่เท่าของเหรียญมัสเก่า ส่วน

รูปที่ 18 เงินประเภท “กำไล” ของชาวไทเหนือ ในสมัยใหม่เชื่อกันว่าเงินพวกนี้ควรใช้เป็นกำ หมายถึงชายและหญิง

เรียนั้นไม่ต้องพูดถึง “แม้ว่ากษัตริย์จะสั่งตัดมือและเท้าของผู้ที่ไม่ยอมรับเหรียญใหม่ แต่พวกพ่อค้าก็ยังต้องการดูว่าคุณจะจ่ายเขาเป็นเงินอะไร” (Beaulieu 1666: 65; also Lombard 1967: 108 – 09) ความพยายามของสุลต่าน อีสกันดา มูดา ที่จะควบคุมตลาดด้วยวิธีนี้ไม่ประสบความสำเร็จ ในสมัยผู้สืบทอด

ตำแหน่งของพระองค์ต่อมาเหรียญมีสัใหญ่ก็หายไป แต่เหรียญเล็กส่วนใหญ่ยังเก็บไว้เพื่องานพิธีและการศาล และตลาดทำการโดยยึดเหรียญเรียล และทองตามน้ำหนักเป็นหลัก

แต่อย่างไรก็ตามพอมมาถึงประมาณ ค.ศ.1630 เงินมีความเข้มแข็งจนเกินกว่าจะด้านทานได้ ในฐานะเงินตราระหว่างประเทศที่แท้จริงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นเงินเรียล อย่างเช่นในส่วนใหญ่ของโลกกลุ่มหมู่เกาะ หรือเป็นเงินก้อน ถึงแม้ว่าเหรียญทองของหลวงจะมีสถานภาพสูงแต่เจ้าผู้ครองเมืองเองกลับคาดหวังให้เสียภาษีและจ่ายค่าปรับเป็นเงิน ไม่ต้องสงสัยเลยว่าชัยชนะของเงินได้ส่งเสริมให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเศรษฐกิจโลก โดยการแลกเปลี่ยนเงินมาเป็นเหรียญทองแดงหรือตะกั่วที่มีค่าต่ำ ชาวเวียดนาม และญี่ปุ่นอาจไม่ได้ประโยชน์เท่าใด เช่นที่ชาวยุโรปได้ชี้ให้เห็นโดยไว (van Neck 1599: 87; Baron 1685: 7) ปัญหาที่พื้นฐานกว่านั้นก็คือชาวต่างชาติควบคุมปริมาณเงินตราและด้วยวิธีนี้ก็เข้าถึงผู้ปลูกพืชเศรษฐกิจได้โดยตรง บลูสเช (1986) เรียกเหรียญต่างชาติว่า “ม้าเมืองทรอย” สำหรับเข้าสู่รัฐต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่แน่นอนก็คือมันเป็นอาวุธหลักในการต่อสู้ที่สำคัญของศตวรรษที่ 17 เพื่อควบคุมเศรษฐกิจของภูมิภาค

การจัดระบบการเงิน

วิธีการค้าขายโดยทั่วไปที่เมืองท่า [อาจะห์] แตกต่างจากที่อื่นๆหากไม่มีประสบการณ์ยืนยันก็ไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ ผู้ซื้อสินค้าเป็นจำนวนมากๆนั้นมีแต่พวกที่โรงภาษีเท่านั้น นอกจาก คาคน(Dagons) สักคนผู้ไม่กล้าให้ใครเห็นต่อรองซื้อของจำนวนมาก จนกว่าคนอื่นๆจะไม่ต้องการ พวกเขาจะไม่จ่ายเป็นเงินสด และผู้ที่ต้องการได้เงินคืนจะต้องขายของให้กับเจ้าของร้านค้าผู้ซื้อเป็น กุลี [ผ้า 20 ชิ้น] หรือครึ่งกุลี เพื่อจะได้ขายที่ตลาดปसान (bazar) ได้ในวันเดียวกัน พ่อค้าพวกนี้จะไม่เต็มใจเก็บสินค้าไว้ที่บ้าน นอกจากของที่อาจฝังดินได้โดยไม่เกิดการเสียหาย เช่นดินุก กัมมะถัน ฯลฯ ... ถ้าคุณขาย คุณจะผูกมัดเขาด้วยสัญญาว่าจะใช้เงินในเท่านั้นเท่านี้เดือน ซึ่งน้อยคน หรือ ไม่มีเลย ที่จะไม่ปฏิบัติตามหรือจ่ายดอกเบี้ยหลังจากเวลาที่กำหนด ถ้าเรือเหล่านั้นต้องล่าช้าเกินกำหนด เพราะราชินีและขุนนางผู้ใหญ่ เข้มงวดมากในการให้ความยุติธรรมในเรื่องนี้—Clark, จดหมายจากอาจะห์ 17 ธันวาคม 1641 IOL E/ 3 / 18: f. 282 – 83

ในสายตาของอาคันตุกะชาวยุโรปและจีน จาก โจว จู๋กั๋ว (1250: 160) ในศตวรรษที่ 13 จนถึงเจ้าหน้าที่อาณานิคมและผู้ประกอบการในต้นศตวรรษที่ 20 เงินทุนขาดแคลนเสมอในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดูเหมือนว่าไม่ค่อยจะมีพ่อค้ารายใหญ่ๆที่มีสินค้าในมือพร้อมที่จะขายหรือมีเงินสำหรับซื้อ “คนพวกนี้ซื้อผ้าอินเดียพอใช้ไปวันๆ เมื่อเขาขายปลีกหมดก็จะมาซื้อใหม่ และไม่มีพ่อค้าคนใดที่จะซื้อรวมแล้วเป็นเงินถึง 100 ตาฮิล” (จดหมายจากอาจะห์ 12 กุมภาพันธ์ 1619 IOC E/ 3/ 6: f. 213) ไม่ว่า

จะเป็นพืชเศรษฐกิจ เช่น พริกไทย หรือ สินค้าอุปโภคเช่นหม้อของเวียดนาม พ่อค้าพบว่าตนจะต้องทำ
ธุรกิจขนาดเล็กมาก หรือไม่ก็ “เชื่อใจ” โดยจ่ายเงินล่วงหน้าเพื่อให้ส่งของในอนาคต

แต่อย่างไรก็ตาม แนวความคิดเรื่องสินเชื่อ ดอกเบี้ย และพันธสัญญา ฝังอยู่ลึกทั่วเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าศัพท์ด้านการเงินหลายคำในสมัยการค้าจะยืมมาจากภาษาทมิฬ อาหรับ จีน
หรือ ฮอลันดา คำสามัญสำหรับดอกเบี้ยจากเงินทุนมีรากจากคำพื้นเมืองที่เก่าแก่กว่าโดยอิงคำเปรียบกับ
ดอกเบี้ย (บุหงา ภาษามลายู ดอก ภาษาไทย) ของพืชหรือต้นไม้ ในภาษาไทยสมัยใหม่ ดอกเบี้ย หรือ
หยอจันที่ออกดอก ยังคงหมายถึง ค่าป่วยการที่ผู้กู้ต้องเสียแก่ผู้ให้กู้ แต่ดูเหมือนว่าจะย้อนกลับไปไกล
ถึงสุโขทัยในศตวรรษที่ 14 เช่นเดียวกับคำว่า กู้ ซึ่งหมายความว่า ยืมโดยจ่ายดอกเบี้ย ยิ่งกว่านั้นพ่อค้า
ชาวต่างชาติผู้จ่ายเงินล่วงหน้าสำหรับการผลิตในอนาคต หรือ ธุรกิจเดินเรือของท้องถิ่นเป็นกังวลกับ
การผิดสัญญาไม่ชำระหนี้ตามกำหนดน้อยกว่าที่เป็นในบ้านเรา “กฎหมายของพวกเขาเรื่องนี้สั้น
เข้มงวดมากจนเจ้าหน้านี้อาจเอาลูกหนี้ของเขา ภรรยา บุตร และทาสและทุกสิ่งที่มีไปขายมาใช้หนี้” (Scott
1606: 173) อันที่จริงแล้ว ในโครงสร้างของสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หนี้หมายถึงข้อผูกพัน
โดยเฉพาะข้อผูกพันด้านแรงงาน ในเมืองและท้องที่ตามภูเขา รัฐที่มีอำนาจ และสังคมของเผ่าชน
ลูกหนี้ที่ผิดสัญญากลายเป็นบริวารของเจ้าหนี้ ต้องรับใช้จนจ่ายเงินต้นหมด (Reid 1988: 129 – 36;
1983: 8 – 12) ความมุ่งหมายของเจ้าหนี้ในระบบนี้มีได้ต้องการเพิ่มเงินทุนของตนโดยได้ดอกเบี้ยมาก
เท่ากับเพิ่มสถานภาพ และอำนาจโดยได้บริวารเข้ามา

การเพิ่มโอกาสทางการค้าและการหมุนเวียนของเงินในยุคการค้าได้นำความเปลี่ยนแปลงมายัง
รูปแบบนี้ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดา แต่ก็ไม่ได้ทำลาย ถึงแม้ว่าเงิน และเหรียญอแปะทองแดงจะทะลักเข้ามา
ก็ยังมีกรอบเรื่องขาดแคลนเงินทุนอย่างหนัก ที่เห็นได้ชัดๆก็คือเงินไม่ได้ขาดแคลนแต่ที่ขาดก็คือ
ระบบที่จะทำให้มีเงินสำหรับการลงทุน ในมาตุภูมิแล้วกันว่ารายได้จากการขายกาแฟลูกก็จะเอาไปฝัง
เพียงอย่างเดียว “ผู้คนจะสะสมเงินพวกนี้ (เหรียญอแปะทองแดง) อีกทั้งเพชรพลอย ข้าวของที่ทำด้วย
ทอง ฆ้องขลุ่ย แพรไหมและผ้าฝ้ายอย่างดี ... ของพวกนี้จะเก็บในไหดิน และซ่อนในภูเขา ฝังใต้ดิน
เพื่อไม่ให้ใครรู้ นอกจากทาสสองหรือสามคนที่แบกไปตอนกลางคืน” (Galvão 1544: 140 – 41) ต่อมา
พ่อค้าชาวอังกฤษคนหนึ่งขอร้องให้ส่งผ้าอินเดียแทนที่จะเป็นเหรียญเรียลเงินมายังเกาะเหล่านี้ เนื่อง
ด้วยเงินตราไม่มีประโยชน์เท่าใดนักกับชาวอินโดนีเซีย “เก็บไว้เล็กน้อยสำหรับเป็นเครื่องประดับ
นอกนั้นก็ฝังไว้ในดินเพื่อซ่อนหลังต่อๆกันไป” (SP 1625 – 29: 371)⁷

⁷ การดูเหมือนจะ “อันตราย” ไปของเงินมีการบันทึกไว้เหมือนกันในอินโดนีเซียในศตวรรษที่ 19 ในช่วงเวลาที่ราคา
พืชเศรษฐกิจสูงมากเป็นพิเศษ—เช่น พริกไทยในอาเจะหะวันตก และน้ำตาลทางตะวันออกสุดของชาว Elson
(1984: 166) อ้างตัวอย่างหมู่บ้านหนึ่งที่ ปาสุรวน ในช่วงรุ่งเรืองของทศวรรษ 1850 เมื่อพบเหรียญทองแดงมูลค่า
4000 กิลเดอร์ ในบ้านชาวชวา 43 หลังที่ถูกไฟไหม้ ขณะที่บ้านและเครื่องเรือนคำนวณแล้วมีค่าเพียง 1047 กิลเดอร์
เท่านั้น

สภาพการณ์ทางการเมืองทำให้เกิดอันตรายต่อคนธรรมดาสามัญที่อวดความร่ำรวยนอกจากจะมีบริวารเพียงพอที่จะป้องกันตัวเขาและทำให้การมีเงินนั้นถูกต้อง ดังนั้นเงินทุนจึงต้องใช้ไปเพื่อการหาบริวารมาก่อน—โดยการซื้อหาส ให้อันที่อยู่ในภาวะขัดสนกู้ยืม สัมพันธภาพทางการเมืองหรือการทหาร และการจัดกินเลี้ยง ผู้อยู่ในฐานะที่จะให้กู้เงินตามแบบของผู้มีอาชีพออกเงินกู้หรือนายธนาคารเพื่อผลกำไรมากกว่าการอุปถัมภ์ ก็คือเจ้าผู้ครองเมืองและผู้มีอำนาจอื่นๆฝ่ายหนึ่งและอีกฝ่ายหนึ่งคือชาวต่างชาติ

การ์โล ชิโปลลา (Carlo Cipolla) ได้แย้งว่า “การปฏิวัติทางเศรษฐกิจที่แท้จริง” ของยุโรปสมัยใหม่ในระยะต้นคือการลดลงอย่างมากเกินความคาดหมายของอัตราดอกเบี้ย (อ้างอิง Jones 1981: 41) กรุงอัมสเตอร์ดัมครองอำนาจสูงสุดในโลก วัดได้โดยการมีเงินทุนให้กู้จำนวนมากในอัตราดอกเบี้ยต่ำที่สุดในโลก—ระหว่างร้อยละ 2.5 และ 5 ต่อปี (Israel 1989: 78) แต่เมืองในยุโรปส่วนใหญ่ไม่ได้รับบริการดีกว่าเมืองในเอเชียที่วางระเบียบไว้อย่างดี ตัวอย่างเช่น เมืองในอินเดียตอนเหนืออัตราดอกเบี้ยอยู่ระหว่างร้อยละ 6 และ 12 ในครึ่งแรกของศตวรรษที่ 17 (Habib 1963: 401 – 04) หากดูตามดัชนีความก้าวหน้าสู่ระบบทุนนิยม เมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังล้าหลังอยู่มาก นอกจากกรณีพิเศษในเมืองอาเจะห์ของสุลต่านอิสกันดาร์ มูดา อัตราดอกเบี้ยอย่างดีที่สุดร้อยละ 2 ต่อเดือน และอาจเป็นสามเท่าของอัตรานี้ได้ นี่ก็เท่ากับอินเดียได้ และกับ ยุโรปส่วนใหญ่เมื่อหนึ่งศตวรรษก่อนหน้านั้น แต่ก็ยังทิ้งช่องว่างมากกับศูนย์การเงินชั้นนำ

อัตราต่ำสุดที่ยกมาข้างบนนั้นไม่ได้ครอบคลุมทั้งหมด แม้แต่ในสุรัต ที่ซึ่งอิรฟาน ฮาบีบ ชีว่า อัตราดอกเบี้ยอยู่ในระดับปานกลาง พวกอังกฤษในระยะแรกร้องทุกข์ว่าไม่สามารถกู้เงินในอัตราต่ำกว่าร้อยละ 3 ต่อเดือน จนเมื่อพวกเขาทำตนเป็นที่ไว้วางใจแล้วจึงกู้ได้ในอัตราต่ำสุด โลกสมัยใหม่ช่วงต้นส่วนใหญ่ เช่นเดียวกับคนจำนวนมากในชนบทของโลกที่สามสมัยปัจจุบันอยู่ในสภาพที่การให้กู้ยืมเป็นเรื่องเสี่ยงอย่างมาก เมื่อการควบคุมทางกฎหมายไม่ได้ผล และการจ่ายเงินก็ไม่แน่นอน อัตราต่ำสุดนั้นให้สำหรับลูกค้าที่เชื่อได้ว่าจะจ่ายเงิน ตามธรรมเนียมจะนำโดยรัฐบาล ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศตวรรษที่ 17 ลูกค้าเหล่านี้ก็มีบริษัทชาวยุโรป เจ้าผู้ครองเมืองที่สำคัญและร่ำรวย พ่อค้ารายใหญ่ที่สุด และวงศาคณาญาติของผู้ให้กู้ นอกวงของผู้มีอภิสิทธิ์เหล่านี้ก็สามารถเรียกดอกเบี้ยในอัตราที่สูงมากได้ พจนานุกรม ตากาล็อก-สเปน มีคำสามคำสำหรับเงินกู้มีดอกเบี้ยแล้วแต่ว่าดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อเดือน ร้อยละ 100 ต่อปี หรือร้อยละ 150 ต่อปี (Scott 1982: 534) พ่อค้าชาวอังกฤษคนหนึ่งหมดหนทางที่จะหาเงินมาจ่ายสินค้าที่ซื้อในอาเจะห์ต้องยืมเงินโดยเสียดอกเบี้ยร้อยละ 400 ต่อปีใน ค.ศ. 1643 (IOL O.C. E/ 3/ 18: 285) ในเมืองเดียวกันนี้ เมื่อ 16 ปีก่อนหน้านั้นมีการ

กล่าวหาว่าหัวหน้าพ่อค้าชาวอังกฤษโกงบริษัท โดยเอาเงินบริษัทให้คนจีนกู้ ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 6 ต่อเดือน (SP 1625 – 29: 414)

ในภูมิหลังเช่นนี้ สิ่งที่สำคัญก็คือการพัฒนาตลาดเงินที่สม่ำเสมอขึ้นสำหรับลูกค้าที่ได้รับสิทธิพิเศษในเมืองสำคัญๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อเดือนที่มักเรียกกันในสยาม บันเต็น จัมบี และปัตตานี ก็เพียงพอที่แสดงว่ามีการจัดระบบ และกำลังใช้กันอยู่ในกลางศตวรรษที่ 17 (Coolhaas III: 322,399; Smith 1974: 266 – 67; Schrieke 1942: 386 – 87) ในปัตตานี ค.ศ.1617 พระราชินีให้พ่อค้ารายใหญ่ยืมเงินในอัตราร้อยละ 2 ต่อเดือน แต่โดยการจัดเตรียมอย่างซับซ้อนในการคิดอัตราดอกเบี้ยที่แตกต่างกันสำหรับการกู้ยืมระยะยาวก็อาจคิดเป็นร้อยละ 20 ต่อปี (LREIC II: 80 – 81, 87)

ศาสนาอิสลามมีอิทธิพลต่อวิธีดำเนินการค้าอย่างเห็นได้ชัด มาตรการต่างๆ ในประมวลกฎหมายมลายูที่ว่าด้วยการค้ายืมมาจากกฎหมายอิสลามเป็นส่วนใหญ่ และคำสำหรับแนวความคิดเช่นการล้มละลาย (*มูฟลิส/mufilis*) เป็นคำอาหรับที่นำมาใช้ในภาษามลายู กฎหมายไม่ได้มีหลักเกณฑ์ในการควบคุมดอกเบี้ยอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะ *ริบะ (riba)* คำอาหรับสำหรับการเรียกอัตราดอกเบี้ยที่สูงมากเป็นสิ่งต้องห้ามในศาสนาอิสลาม แต่ได้กำหนดให้มีการตกลงแบ่งปันกำไรกัน (*สะบะ/laba*)⁸ “ผู้ที่จัดหาเงินทุนกล่าวกับตัวแทนของเขา ‘จงเอาเหรียญทองหรือเงินไปและใช้สำหรับการค้า กำไร [สะบะ] จากการซื้อขายสำหรับฉันและเจ้าต้องตกลงกันล่วงหน้า’ ถ้าเงินทุนสูญหายไปทั้งหมดหรือบางส่วน [ตัวแทน] ไม่ต้องชดเชยสำหรับธุรกิจหรือการสูญเสียเงินทุน หากมิได้เป็นผลมาจากความประมาท” (*Undang-undang Melaka*: 146) เราได้เห็นรายงานของโปรตุเกสยืนยันว่าเงินทุนที่จ่ายล่วงหน้าแบบนี้ในการเดินทางไปค้าขายได้ผลตอบแทนมากถึงร้อยละ 50 มีการมองว่าระบบนี้แตกต่างจากการให้กู้ยืมเป็นการส่วนตัว ในแง่ที่เจ้าหนี้รับภาระเสี่ยงในความล้มเหลว และผู้กู้ยืมก็ไม่ต้องเสี่ยงที่จะตกไปเป็นทาสซึ่งมีจะนั้นแล้วก็จะต้องเป็นชะตากรรมของเขา

การที่ศาสนาอิสลามไม่เห็นชอบด้วยกับดอกเบี้ยดูเหมือนว่าจะไม่มีผลนักต่อตลาดเงินในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากไปกว่าที่มีต่ออินเดียสมัยโมกุล (Habib 1963: 413 – 19)—อย่างน้อยพ่อค้าไม่ได้ร้องทุกข์ ได้มีความพยายามสองครั้งที่จะให้ออกเป็นกฎหมาย เจ้าผู้ครองมะกัสซาร์ ใน ค.ศ. 1631 ห้าม “หนี้ได้ดอกเบี้ย” (*Lontara’ Bilang Gowa*: 91) แต่ชาวยุโรปไม่ได้กล่าวว่าสิ่งนี้เป็นอุปสรรค ในสมัยสุลต่านอิสกันดาร์ มูดา ในอาเจะห์ โบลิเยอ (1600: 100 – 01) ยืนยันว่า “การคิดดอกเบี้ยสูงมากเกินไปเป็นสิ่งต้องห้าม” เขาอ้างว่าดอกเบี้ยไม่เกินร้อยละ 1 ต่อเดือน ขณะที่ในบันเต็น (คู่แข่งของอาเจะห์) ดอกเบี้ยที่ต้องจ่ายคือร้อยละ 5 โบลิเยอ ผู้มีความใกล้ชิดกับสุลต่านเป็น

⁸ ที่สำคัญก็คือ *สะบะ* ไม่ใช่คำอาหรับแต่เป็นคำออสโตรนีเซียนโบราณ แม้ว่าจะให้คำแปลว่าดอกเบี้ยในพจนานุกรมตากาล็อกของ Buenaventura ในศตวรรษที่ 16 ก็ตาม

พิเศษ ได้รวมข้อสังเกตนี้หลังตอนที่ว่าด้วยกฎหมายการสมรสของอิสลาม ดังนั้นข้อมูลของเขาอาจได้มาจากสุลต่านหรือ กาดิ (ผู้พิพากษาอิสลาม) และไม่ใช่ว่าพ่อค้าในชุมชน อิสกันดาร์ มูดา ทรงควบคุมเศรษฐกิจภายในด้วยพระหัตถ์ที่หนักเป็นพิเศษ ก็อาจออกคำสั่งเข้มงวดเช่นนั้น และเป็นไปได้ว่าเพื่อประโยชน์แก่การกู้ยืมของพระองค์เอง นี่ก็อาจอธิบายได้ว่าเหตุใดในตลาดเสรีของ อาจะห์ อัคราดอกเบี่ยจึงสูงมากเป็นพิเศษเช่นที่ชาวอังกฤษอ้างถึง (ข้างต้น)

เห็นได้ชัดจากรูปแบบนี้ว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังห่างไกลจากการสร้างสถาบันที่เป็นบริษัทเช่นธนาคาร และตลาดหลักทรัพย์ที่เติบโตขึ้นในเมืองต่างๆที่ยุโรปในศตวรรษที่ 17 แต่อย่างไรก็ตาม ในดินแดนใต้ลมก็มีสิ่งที่พอเทียบเคียงกันได้กับรูปแบบที่มีอยู่ในยุโรปเมื่อหนึ่งหรือสองศตวรรษก่อนหน้านั้น ที่ผู้ให้สินเชื่อบริษัทใหญ่ๆคือผู้ให้กู้ยืมเงินชาวยิวและสถาบันศาสนาเช่น มอนตี ดิ ปีเอตา (monti di pietà) ของอิตาลี ทุกหนแห่งในเมืองท่าแถบมหาสมุทรอินเดีย ชาวฮินดูวรรณะแพศย์—พวกซาราฟ (sharafs) จากเมืองคุชราต และพวกเจ็ตติอาร์ (chettiers) จากอินเดียตอนใต้—เล่นบทบาทสำคัญของชนกลุ่มน้อยนานาชาติที่รวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น ดำรงชีพจากการเคลื่อนไหลของเงินตรา พวกนี้อยู่ใน มะละกา ปาไซ และหงสาวดีเมื่อพวกโปรตุเกสเข้ามาตอนต้นศตวรรษที่ 16 และหลังจากนั้นก็ได้กระจายไปยังเมืองท่าอื่นๆ

สถาบันบริษัทหลัก ที่ชุมชนเจ็ตติอาร์ได้พัฒนาไปในทิศทางของธนาคาร คือกองทุนของวัดที่มีการรับรองโดยได้รับอนุมัติจากคณะนักบวชที่ทรงอำนาจ ทุกคนจะต้องบริจาคเข้ากองทุนนี้ และทุกคนก็สามารถกู้ยืมจากกองทุนได้เช่นกัน (Evers 1988: 204) แม้ว่าตามนิยามแล้วชุมชนของชนกลุ่มใหญ่ไม่สามารถจำลองธนาคารต้นแบบได้ แต่ที่สำคัญก็คือพวกเขารู้ว่ามีอยู่ ซึ่งเห็นได้จากตอนที่สำคัญตอนหนึ่งในมหากาพย์ยอดนิมของมลายู พระเอกชาวมลายูไปที่วัดแห่งหนึ่งในอินเดียใต้ “เมื่อใดก็ตามที่ นะกะโฮคา [จันจู] หรือพ่อค้าขาดเงินทุน เขาก็จะมาหาเจ้าอาวาสและขอยืมทองของ เทวรูป เจ้าอาวาสผู้ดูแลเทวรูปอาจให้ทองหนึ่งหรือสองบาสาร์ ถ้าพ่อค้าผู้นั้นคิดที่จะไม่คืนทองของ เทวรูป ไม่ว่าเขาจะไปที่ไหนเขาก็จะถูกทำลายล้าง ถ้าหากเขารักษาสัญญาต่อเทวรูป สินค้าของเขาก็จะปลอดภัยทุกหนแห่งที่เขาไป ถ้าเขาขอยืม [ทอง] 20 ชั่ง จะต้องถวาย 1 ชั่ง แก่เทวรูป” (*Hikayat hang Tuah*: 362)⁹

พวกฮินดูวรรณะแพศย์เหล่านี้แต่เดิมเป็นผู้รับแลกเงิน แต่ก็ดำเนินการเป็นนายธนาคารและนายหน้าสำหรับพ่อค้า พวกนี้ได้พัฒนาระบบตราสารเครดิตที่ขายได้ (ฮุนดี/*hundi*) ตราสารนี้สามารถออกในเมืองหนึ่งและขึ้นเงินในอีกเมืองหนึ่ง ไม่เพียงแต่ในอินเดียเท่านั้นแต่ยังขยายไปยังเมืองท่าใต้ลมที่พวกอินเดียแวะเวียนไปเสมอๆ—มะละกา หงสาวดี บันเต็น หรืออาจะห์ (Habib 1963: 401; Tavernier 1692 II: 18, 25) พ่อค้าที่ร่ำรวยที่สุดในมะละกาสองคนในสมัยที่โปรตุเกสมี

⁹ผมหันมาสนใจข้อความนี้เพราะ Denys Lombard (188: 18)

ชัยชนะ ชื่อ ไนนา ชูราเดวานา (Naina Suradewana) และไนนา จาตุ (Naina Chatu) เป็นชาวฮินดู จากอินเดียได้อาจเป็นพวกเจ็ดดีอาร์ ผู้ได้เจริญก้าวหน้าไปไกลกว่าหน้าที่ให้กู้ยืมเงินแบบเดิม ในการบรรยายถึงพ่อค้าในมะละกา บาร์โบซา (Barbosa) กล่าวถึงโดยเฉพาะพวก “เจ็ดดี แห่ง โคโรมันเดล ผู้มีรูปร่างอ้วนใหญ่ลงพุง และเปลือยท่อนบน” (1518 II: 177) คัสตันเฮดา (1552 II: 458) ระบุอย่างถูกต้องว่าเป็นพวกอยู่ที่ปูลีกัต เมืองท่าสำคัญ ของโคโรมันเดลในตอนนั้น และทางออกสำหรับวิชัยนคร (Vijayanagar) เขากล่าวว่าพวกนี้เป็นพ่อค้าที่ร่ำรวยที่สุดและค้าขายไปกว้างขวางที่สุดในโลก จัดหาทุนสำหรับการเดินทางไปมาลาญ ชวา สุมาตรา หงสาวดี และจีน และโดยปรกติแล้วจะใช้ลูกเรือชาวมลายู ชวา และมอญ (หงสาวดี) (Thomaz 1988: 37) *เซจาราห์ เมลายู* (1612: 185) กล่าวว่าชูราเดวานาเป็น“หัวหน้าของพ่อค้าทั้งหลายในเมือง” สามารถติดสินบนเสนาบดี ด้วยทองหนึ่งบาฮาร์ เพื่อโน้มน้าวให้ตัดสินให้ชนะคู่ต่อสู้ในข้อพิพาททางการค้า¹⁰ เขาร่วมมือกับเจ้าชาวผู้ครอง เกรซีก์ ในการครอบงำการค้าของมะละกา กับชวา และ มาลาญ โดยส่งเรือสำเภากลับไปประมาณ 8 ลำต่อปี คนผู้หนึ่งพร้อมกับพ่อค้าเจ็ดดีอาร์ ผู้มั่งคั่งในหงสาวดี และปาไซ คือ ไนนา ตีริวังกา (Naina Tirivanga) และ ไนนา คุนาปัน (Naina Kunapan) ตามลำดับ เป็นพันธมิตรพวกแรกของชาวโปรตุเกสที่ต่อต้านมุสลิม และได้ให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนและความเชี่ยวชาญแก่ธุรกิจการค้าของโปรตุเกสตอนเริ่มแรกในอ่าวเบงกอล (Bouchon 1979: 141; Alves 1989 1989)

แต่ที่มีจำนวนมากกว่ามากในฐานะนายหน้าค้าขายก็คือชาวคุชราตที่เป็นมุสลิม ไม่ต้องสงสัยเลยว่าพวกนี้สามารถดำเนินงานได้ดีกว่าในบรรยากาศของเมืองท่าที่เป็นมุสลิมมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น อาเจะห์ และ บันเต็น พ่อค้าชาวฟลอเรนซ์คนแรกที่มาเยือนมะละกายอมรับว่าชาวคุชราตที่นั่นเป็น “พ่อค้าที่ฉลาดหลักแหลม เก่งพอๆกับพวกเราในธุรกิจการค้าทุกเรื่อง สมุดบัญชีสินค้าลงรายการเป็น หีบห่อที่รับเข้ามาและระบายออกไปถูกต้องเรียบร้อยทุกประการ” (Florentine Letters 1513: 375 – 77) พ่อค้าชาวฟลอเรนซ์อีกคนหนึ่งที่มาพบกับพวกโปรตุเกสในอินเดียคงจะหมายถึงชาวคุชราตเหล่านี้ เมื่อเขาพูดว่า “ผู้คนที่นี้เก่งกว่าพวกเราในทุกเรื่อง และมีพ่อค้าชาวมัวร์ที่มีเงิน 400,000 ถึง 500,000 ดูกัต และสามารถคิดเลขในใจได้ดีกว่าที่เราคิดโดยใช้ปากกา” (อ้างอิง Subrahmanyam 1990: 7) แม้ว่าพ่อค้าชาวยุโรปจะเป็นคู่แข่งที่ดุเดือดของพวกคุชราต แต่ก็ต้องจ้างคนเหล่านี้ในเมืองท่ามุสลิมที่ตนไม่คุ้นเคยเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกโกง โดยเฉพาะพวกอาเจะห์พิถีพิถันมากเรื่องเงินตรา และชาวต่างชาติอาจถูกจับโดยง่ายว่ามีเหรียญที่ซำรูดรับไม่ได้ “แต่ถ้านายหน้ารับเงินปลอม เขาก็เสียหายเอง นายหน้าประเภทนี้มักเป็นพวกคุชราต และ จำเป็นมากสำหรับพ่อค้าที่มาที่นี่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าเป็นคนแปลกหน้าจะต้องมีคนพวกนี้หนึ่งคนเพื่อหลีกเลี่ยงการรับเงินปลอมหรือเงินเบา”

¹⁰ สมสันนิษฐานในที่นี้เช่นเดียวกับ Tomaz ว่า ไนนา ชูราเดวานา ใน *เซจาราห์ เมลายู* เป็นคนเดียวกันกับ Nina Curya Deva ของโปรตุเกส

(Dampier 1690: 94 – 95; cf. *LREIC* I: 270 – 71; IV: 94) ไม่น่าประหลาดใจเลยที่คำมลายูสำหรับเงินทูน (โมดัล/modal) และสำหรับพ่อค้าต่างชาติ (บานียากา /baniaga) มาจากคำภาษาอินเดีย

แต่นายหน้าทำงานกับเงินก็ไ้ว่าจะเป็นชาวอินเดียไปเสียทั้งหมด แม้ว่านายหน้าท้องถิ่นบางคนจะมีเชื้อสายอินเดีย พม่ามีนายหน้าประเภทกึ่งทางการ ชาวต่างชาติที่มาค้าขายในตลาดจะต้องใช้นายหน้าพวกนี้ ที่ว่าต้นกำเนิดมาจากอินเดียนั้นเห็นได้จากคำ *ตาเรกา* (*tarega*) ที่ใช้เรียกคนพวกนี้ (จากคำ *ตาการา*/*tagara* ในภาษาเตลูกู –Yule and Burnell 1903: 901) แต่ดูเหมือนว่าจะเป็นชาวมอญ เมื่อถึงศตวรรษที่ 16 เมื่อเรารู้เรื่องของคนพวกนี้ “มีนายหน้า 8 คนในหงสาวดี ที่เรียกว่า ตาเรเกอ (Tareghe) ผู้จะต้องขายสินค้าของคุณในราคาตามมูลค่าของของ และคุณจ่ายค่าเหนื่อยให้เขาสองในร้อย และเขาจะต้องรับผิดชอบจ่ายเงินให้คุณ เพราะคุณขายสินค้าของคุณตามคำสัญญาของเขา ถ้าหากเขาไม่ได้จ่ายเงินให้คุณในวันที่กำหนด คุณก็พาเขาไปที่บ้านได้และกักตัวไว้ในบ้านของคุณ” (Fitch 1591: 304) ระบบที่พิเศษไม่เหมือนที่ใดนี้ดูเหมือนจะกำหนดโดยกษัตริย์พม่าเพื่อให้แน่ใจว่าพ่อค้าจะเคารพการผูกขาดของหลวงในสินค้าส่งออกต่างๆ อย่างไรก็ตาม บทบาทของ ตาเรกา ก็เป็นที่ชื่นชอบของชาวต่างชาติหลายคน (แต่บริษัทต่างๆ ไม่สู้จะชอบนัก) เพราะปัญหาที่รู้กันดี คือการรับมือกับเงินตราที่ไม่รู้จัก—ในกรณีนี้ได้แก่ เหรียญกษาปณ์ ที่เพอะเพอะ (Hall 1928: 91)

สิ่งที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งก็คือมีการลอกเลียนนิสัยถิ่้วนของชาวอินเดียในการบันทึกสัญญาการค้าเป็นลายลักษณ์อักษร โดยชาวขวา มลายู และมอญ อย่างน้อยก็ช่วงศตวรรษที่ 17 โดเดวิกส์ (1598: 120) อธิบายว่าข้อสัญญาระหว่างพ่อค้าที่บันเต็น และพ่อค้าผู้ออกทะเลที่ได้รับเงินทุนไปด้วยความไว้วางใจเขียนเป็นภาษาชาวบันเต็นหรือกระดากเงินอย่างไร พ่อค้าชาวโปรตุเกสที่มีฐานอยู่ที่เกรซีก่อนปลายศตวรรษที่ 16 เช่นเดียวกับพวกที่อยู่ที่มะละกาดอนตันศตวรรษ จำเป็นต้องพึ่งระบบสัญญาของเอเชียที่มีอยู่เพื่อเป็นหลักประกันในการลงทุน เมื่ออาคันตุกะชาวฮอลันดาถามชาวโปรตุเกสว่า “เขาเข้าใจข้อความที่เขียนเป็นภาษามลายูได้อย่างไร” คำตอบก็คือไม่เข้าใจแต่ว่าได้ให้ชาวขวหลายคนอ่านเพื่อให้แน่ใจว่าถูกต้อง (Heemskerck 1600: 451)

เป็นที่ยอมรับกันว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นพ่อค้าชาวเมืองที่ได้สะสมเงินทุนจำนวนมากและลงทุนในการเดินเรือค้าขาย จำนวนพ่อค้าประเภทนี้และปริมาณเงินทุนที่นำมาใช้ในธุรกิจเช่นนี้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในยุคการค้า แต่ยิ่งรวดเร็วน้อยกว่าการคาดหวังว่าจะได้จากกำไรในการส่งออก เหตุผลมิได้เป็นเพราะขาดความเชี่ยวชาญทางการค้าหรือเงินตราไม่พอเพียง ชาวต่างประเทศ

จากเหนือลม แม้เมื่อมีปัจจัยทั้งสองน้อยกว่ามาก เช่นเอกชนชาวโปรตุเกส¹¹ ก็พบว่าสามารถทำเงินได้
ดีโดยการเข้ารับบทบาทการค้าเหล่านี้ การพัฒนาชนชั้นพ่อค้าพื้นเมืองยังมีคงข้อจำกัดอื่นๆอีก

โอรังกายา—วาณิชขอภิกษุ

ข้าจับขานเพลงนี้เรื่องนายวาณิชผู้ยิ่งใหญ่
และความรุ่มรวยของท่าน สิ้นค้าและทรัพย์สินสมบัติ
เกินกว่าจะนับได้ ความสุขนั้นเปี่ยมล้นไม่เจือปน
ในเมืองอินทราปุระ ไม่มีผู้ใด
เทียบความมั่งคั่งของท่านได้ ท่านมี
ทาสพันคน ทั้งคนแก่และหนุ่มสาว ผู้มา
จากชาว และดินแดนอื่นๆ ตำแหน่งของท่าน
สูงกว่าตำแหน่งปุงกาวา(Punggawa) ภรรยาท่านมี
จำนวนมากมาย

—Sya'ir Bidasari: 7

คำที่เกี่ยวกับพ่อค้าในภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามธรรมดาแล้วมาจากต่างประเทศ *เซา*
ดาเกอร์(saudager) ในภาษามลายูมาจากภาษาเปอร์เซีย *บานียากา* (baniaga) จากภาษาสันสกฤต (ใช้ใน
จารึกของชาวแล้วในศตวรรษที่ 11—Hall 1985: 18) *เซตตี* (ceti) ในภาษามลายู *เซตตี* (setthi)
ในภาษาพม่า และ *เศรษฐี* ในภาษาไทยมาจากภาษาสันสกฤตโดยผ่านทางภาษาบาลีและอินเดียใต้
เทื่อง มาย (thuong mai) ในภาษาเวียดนามมาจากภาษาจีน ศัพท์อื่นๆเช่น *โอรัง ดากัง* (orang
dagang) ในภาษามลายูและคำที่คล้ายกันของทุกภาษาในตระกูลออสโตรนีเซียน อาจหมายถึงพ่อค้า
หรือคนต่างชาติก็ได้ ด้วยผู้ที่มาเยือนจากภายนอกมักจะเป็นพ่อค้าเร่เกือบทั้งหมด ศัพท์คำหนึ่งที่ถูก
เหมือนจะเป็นคำท้องถิ่นล้วนๆคือ *โอรังกายา* (orangkaya) ในภาษามลายูและอินโดนีเซียสมัยใหม่
คำนี้หมายถึงคนรวยเท่านั้น (เช่นเดียวกับคำ *เศรษฐี* ในภาษาไทยและภาษาพม่าสมัยใหม่) ที่หลายรัฐ
ในกลุ่มหมู่เกาะ คำนี้เป็น (และในภาษาบรูไนยังเป็นอยู่) ตำแหน่งผู้ดีมีตระกูล แต่ *กายา* เป็นคำ
ออสโตรนีเซียนที่มีรากลึก และความหมายเดิมในภาษาชาวและตากาล็อก เช่นเดียวกับมลายูเกี่ยวกับ
อำนาจมากกว่าความมั่งคั่ง

¹¹ Pires เปรียบเทียบทัศนคติของเพื่อนร่วมชาติ ในความเร่งรีบที่จะกลับบ้าน กับทัศนคติชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “เราทำ
การค้าเหมือนพวกโปรตุเกสผู้ไม่คุ้นเคยกับทัศนคตินั้น. . . และดังนั้น เรามุ่งดำเนินงานให้ลุล่วงไปโดยเร็ว” (1515:
220)

ประเด็นสำคัญก็คือในบรรดาภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำที่หมายถึงความร่ำรวยและอำนาจไม่มีความแตกต่างอย่างชัดเจน ความร่ำรวยสามารถได้มาโดยอำนาจเท่านั้น ในความหมายของพลังภายใน และความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับโลกของจิตวิญญาณ (Acciaoli 1989; Milner 1982) แต่กระนั้นเนื่องด้วยความร่ำรวยส่วนใหญ่จะแสดงออกในรูปของบริวาร คนที่ร่ำรวยจึงต้องมีอำนาจ ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ที่จะเป็นอันตรายต่อเจ้าผู้ครองเมือง สำหรับชาวต่างชาติและผู้หญิงสมการระหว่างความร่ำรวยและอำนาจแน่นอนน้อยกว่า ดังนั้นเจ้าผู้ครองเมืองผู้หวงแหนอำนาจมักจะให้ความอะลุ่มอล่วยในการที่จะสะสมความร่ำรวยแก่คนสองประเภทนี้มากกว่า ขนาดนั้นก็ยังคงมีปัญหา

ศัพท์ *โอรังกายา* แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งนี้ในโลกมลายู ในด้านประเภทของคนคำนี้อาจแปลว่า “พวกผู้ดีที่ร่ำรวย” หรือ “วานิชขอภิน” ในด้านตำแหน่ง ก็เป็นตำแหน่งของขุนนางผู้ใหญ่ของราชสำนัก และอาจจะแต่งตั้งพ่อค้าชาวต่างชาติที่เจ้าผู้ครองเมืองประสงค์จะนำเข้ามาบริหารราชการและจำกัดให้อยู่ในระเบียบแบบแผนของราชสำนัก ชาวอังกฤษ ทอมัส เบสต์ (Thomas Best) ได้รับตำแหน่ง *โอรังกายา ปูตีห์* (*Orangkaya putih*/ขุนนางขาวหรือใจแจ่มใส) แต่งตั้งโดยสุลต่าน อิสกันดาร์ มูดา แห่งอาเจะห์ พระองค์ประทานเรือโปรตุเกสที่เขาซื้อมาได้เป็นรางวัล (Best 1614: 56; 1613: 256) คำนี้ยังแสดงถึงเอกเทศแห่งการค้าของตระกูลผู้ปกครองหลายตระกูล เช่นผู้ครอง จัมปี บันดาและอัมบน แต่ในที่ที่มีการปกครองแบบราชาธิปไตยที่เข้มแข็ง พวกโอรังกายาโดยรวมแล้วมักถูกมองว่าเป็นหรือมีศักยภาพที่จะเป็นฝ่ายตรงข้าม พวกนี้เป็นชนชั้นผู้ดีตระกูลสูงของเมืองหลวงที่ร่ำรวยจากการค้า (รูปที่ 19ก)

โอรังกายาอาจแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทเพื่อประโยชน์สำหรับการวิเคราะห์ แม้ว่าเส้นแบ่งมักจะกำเริบกัน ประเภทแรกได้แก่พ่อค้าต่างชาติที่ถูกดึงดูดไปยังเมืองท่าโดยโอกาสทางการค้าแต่ก็สามารถถอยออกไปได้ ประเภทที่สองเป็นพวกต่างชาติหรือมีเชื้อสายต่างชาติ เจ้าหน้าที่ ผู้เป็นพ่อค้าที่สามารถปรับตัวกลมกลืนไปได้บ้าง มีหน้าที่ไกล่เกลี่ยระหว่างราชสำนักและพ่อค้า และประเภทที่สามคือพวกผู้ดีที่มีสกุลของท้องถิ่นซึ่งถูกดึงเข้าสู่การค้าเพราะตำแหน่งหรือความมั่งคั่ง

องค์ประกอบของประเภทแรกเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา โดยที่พ่อค้าและนักการเงินอิสระมักจะถอยออกไปในศตวรรษที่ 17 ให้กับคนในท้องถิ่นที่เป็นตัวแทนของรัฐต่างชาติประมาณ ค.ศ. 1500 พ่อค้ารายใหญ่ที่สุดในมะละกาเป็นชาวทมิฬฮินดู (รวมทั้งพวกเจ็ดดีอาร์ ผู้ร่ำรวยในระดับสูงมากที่กล่าวถึงข้างต้น) และชาวมุสลิมคุชราต ชาวและ ตากาล็อก (“ลูซอน”) เราารู้เกี่ยวกับพวก คุชราตเป็นรายบุคคลน้อยมาก คนพวกนี้ส่วนใหญ่จากไปด้วยความเกลียดแค้นเมื่อพวกโปรตุเกสได้ชัยชนะ พ่อค้าชาวตากาล็อกระดับผู้นำคือ “จูเรเดราชา/Curederaja” (Kuriadiraja?) ผู้ส่งสำเภาไปจีนหนึ่งลำทุกปี และ “อาเรเกมุเต ราชา/Aregemute Raja” ที่โปรตุเกสตั้งให้เป็นหัวหน้ามุสลิมที่เหลืออยู่ในมะละกา คนผู้นี้ส่งเรือไปจีน สยาม บอร์เนียว ชุนดา และ ปาเล็มบัง ใน ค.ศ.1513 (Thomaz

1979: 114 – 16) พวกชาวครอบครัวการค้าข้าวจากชาวและจีนซื้อโดยเฉพาะว่าร่วมรวยในกำลังคน พวกช่างฝีมือและผู้ใช้แรงงานในมณฑลส่วนใหญ่เป็น“ทาส” ชาวชวานับพันอยู่ในความคุ้มครองของ คนชาติเดียวกันที่มีอิทธิพลสูงสุด “อุติมาดีราชา/Utimadiraja” (Utamadiraja?)

ระหว่างศตวรรษที่ 16 พ่อค้าชาวจีน ชาว“ตุรกี” เอกชนชาวโปรตุเกส และ สเปน ได้รวมกับ กลุ่มอิทธิพลทางการค้านานาชาติ ส่วนพ่อค้าชาวฮินดูและตากลือกก็ได้ปรับตัวให้กลมกลืนเข้ากับ สังคมแวดล้อม หรือหมดความสำคัญไป ผู้แทนรัฐได้เริ่มมีความสำคัญ ไม่เพียงเป็นผู้รับใช้ รัฐวิสาหกิจของโปรตุเกสในอินเดียเท่านั้น แต่เป็นผู้รับใช้บุคคลเช่น โคจา ไซนัล (Khoja Zeinal) “ชายที่ร่ำรวยมาก” ผู้เป็นตัวแทนสุดด้านแห่งบูรไนในปะหัง เป็นเวลาสามหรือสี่ปีในทศวรรษ 1540 ตามคำของ ปินโต (1578: 61) ก่อนที่จะสังหารผู้ครองปะหังที่ล่วงเกินภรรยาของเขา เดรก (1580: 70) ได้มาเยือนเตรันเต ที่กำลังประสบความสำเร็จสูงสุดในฐานะเมืองมุสลิมที่ต่อต้านอำนาจ โปรตุเกส ที่นี้เขาได้พบ โรมานัส (รุมิ/Rumi) 4 คน แต่งตัวเหมือนพวกตุรกี ชาวตุรกี 2 คน และ ชาว อิตาลี หนึ่งคน ทั้งหมดนี้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนถาวรในการซื้อถ่านพลู ประมาณ ค.ศ.1600 พ่อค้าที่อา เจห์เป็นผู้ที่มาจาก “จีน เบงกอล หงสาวดี โคโรมันเดล กุชราเต อาระเบีย และ รุมอส (ตุรกี)” (Davis 1600: 151) ส่วนพ่อค้าที่บันเด็นมีพวกที่กล่าวมาแล้วรวมทั้งชาวโปรตุเกส สเปน และมลายู

หนึ่งในบรรดาพ่อค้าบันเด็นรายใหญ่ๆ ที่พวกนักเดินทางชาวฮอลันดาและอังกฤษค้าขายด้วย คือ นายเจตี มาลุกู (Cheti Maluku) หรือ ซานโช (Sancho) สันนิษฐานว่าเกิดที่ มาลุกู พ่อเป็นชาว สเปนผู้ที่มีดินบริเวณกว้างใหญ่ที่บันเด็น ส่งสำเนาไปยังเกรซีก์ และมาลุกู และสามารถจัดหาพริกไทย 200 ตันให้พวกฮอลันดาได้ทันที (Lodewycksz 1598: 88, 104 – 5; *True Report* 1599: 33; Meilink-Roelofs 1962: 241) อีกผู้หนึ่งคือพ่อค้า “ชาวตุรกี” (อาจมาจากโคโร) ชื่อ โคเจย์ ราโยอัน (Kojay Rayoan) ผู้เคยไปเวนิส และพูดภาษาอิตาลีได้ เขาช่วยชาวฮอลันดาในบันเด็น และในบัน ดาด้วย กล่าวกันว่ามีคนเคารพนับถือเขามาก (“Tweede Boeck” 1601: 68, 77; van Leur 1934: 162; รูปที่ 19ข) ชาวจีนมีจำนวนมากกกว่ามาก แต่ก็มีเพียงสองสามคนที่เด่นออกมาว่าร่ำรวยมากเป็น พิเศษ ผู้ซึ่งชาวอังกฤษนิยมมาก เรียกชื่อว่า“เกวี (Kewee)” เป็น “คนที่มีชื่อเสียงดีที่สุดในเมือง เรื่องการชำระหนี้สิน” และมีความสำคัญพอที่จะมีเงินกู้ยืมชำระแก่คนอังกฤษใน ค.ศ. 1615 เป็นเงิน 2000 เรียล และพริกไทย 390 ตัน (LREIC III: 274 – 75) คนของชาวฮอลันดาที่พอจะเทียบกันได้ คือ “ซิม ชวน (Sim Suan)” คนผู้นี้เป็นหนึ่งจำนวนมากเหมือนกัน แต่เขามีเรือสำเภารายของเขาเองและมี บ้านใหญ่พอที่จะเก็บสินค้าฮอลันดาบางส่วนได้ (Meilink-Roelofs 1962: 250 – 51)

ภายในกลางศตวรรษที่ 17 เมื่อการผูกขาดการค้าของฮอลันดามีส่วนกดดันให้บรรยากาศ ยิ่งขึ้นสำหรับพ่อค้าอิสระชาวเอเชีย รายใหญ่ที่สุดมักจะเป็นชาวมุสลิมจากอินเดียเหนือ พวกนี้มัก ได้รับการคุ้มครองเพราะมีสายสัมพันธ์กับผู้ครองรัฐสำคัญๆ ในอินเดีย หลังจากจักรวรรดิโมกุลรวมคุ ชราตได้ทำให้ สุรัตเป็นเมืองท่าสำคัญของจักรวรรดิ และพ่อค้าผู้มีฐานะที่สุรัต แต่เดิมมักจะเรียกว่าชาว

คุชราต ตอนนี้อยู่ว่าเป็นราชรัฐของโมกุล หรือ “มัวร์” ที่อาจะห์ ใน ค.ศ.1642 หนึ่งในบรรดาพ่อค้า เอกชนรายใหญ่ที่สุดคือลูกจ้างของโอรสองค์หนึ่งของจักรพรรดิ ชะห์ จาฮัน (Shah Jahan) เขาเป็น กระจกโฮดาชื่อมาร์ซาลิ (Marsaly) “ผู้มีสวนดอกไม้ที่สวยงาม” ที่บ้านของเขาในบันดาอาจะห์ หากเขา ไม่ได้อยู่ในความคุ้มครองของผู้ทรงอำนาจเช่นนี้ คงถูกตัดมือไปแล้วตามกฎหมายที่เขียนขาดของ อา จะห์เนื่องจากทำร้ายคนหลายคนขณะเมาอาละวาดในตลาด (Sourij 1642: f582v – 583v) ที่ บ้านเต็น มีชาว “มัวร์” หลายคนที่ย่ำแย่อย่างสิ้นเหลือและเป็นที่เคารพนับถือ เช่นคนหนึ่งให้รางวัล ศัลยแพทย์เยอรมันคิดเทียบเป็นเงิน 300 เรียล ที่ต่อกระดูกขาที่หักอย่างสาหัสของลูกชายได้ (Fryke 1692: 132 – 33; รูปที่ 20) นาบอบแห่งรัฐกอลคอนดา (Nabob of Golconda) ส่งตัวแทน (มักจะ เป็นชาวเปอร์เซีย) ไปกับเรือที่เดินทางไปค้าขายยัง อาจะห์ บ้านเต็น และ มะกัสซาร์ ที่สยามพวก มุสลิมอินเดีย และเปอร์เซีย มีอิทธิพลถึงระดับสูงสุดในทศวรรษ 1670 เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส ประทับใจในความมั่งคั่งของบ้านคนพวกนี้หลังหนึ่งที่เขาได้รับพระราชทานใน ค.ศ. 1685 หลังจากถูกปลดไม่เป็นที่โปรดปรานอีกต่อไป (Aubin 1980: 124)

มีรายละเอียดเรื่องการค้าของพ่อค้าเอกชนรายใหญ่ที่สุดสองรายของมะกัสซาร์ ตอนกลาง ศตวรรษ—ชาวโปรตุเกสชื่อ ฟรานซิสโก เวียอีรา เด ฟิเกอเรโด (Francisco Vieira de Figueredo) (1624 – 67) และชาวมุสลิมอินเดีย เฮาเซนเนา โคจา (Howsenena Khoja) มีฉายาว่า มาปูล (Mapule) หรือ (สำหรับคนอังกฤษ) “โมเพลย์ (Mopley)” (เสียชีวิต ค.ศ. 1675) เวียอีรา ผสมผสาน การทูตและการค้าอย่างชำนาญตามวิธีการของยุคสมัย โดยการเป็นทูตของอุปราชโปรตุเกส และ สเปน ทูตของกษัตริย์มะกัสซาร์ และ เขมร และของนาบอบ แห่งกอลคอนดา ชื่อ มิร์ จัมลา (Mir Jumla) ในฐานะเอกอัครราชทูตในช่วงเวลาต่างกันในชีวิตที่เต็มไปด้วยความตื่นเต้น เขาร่ำรวยขึ้น มาแล้วก็หมดตัวไปหลายครั้ง โดยรวมการลงทุนของเขาเองในการเดินเรือค้าขายกับการลงทุนของผู้ที่ อยู่ในวงการปกครองของมะกัสซาร์หรือรัฐอื่น วิธีการนี้ทำให้เขาได้รับความคุ้มครองที่ต้องการเพื่อ ไม่ให้พวกฮอลันดาหรือศัตรูอื่นๆริบสินค้าของเขา (Boxer 1967)

โมเพลย์อาจมาที่ มะกัสซาร์ แรกในในฐานะตัวแทนของมิร์ จัมลา เหมือนกัน แต่พอถึงปลาย ทศวรรษ 1650 เขาก็เป็นหุ้นส่วนการค้าสำคัญของอังกฤษที่นั่นโดยรับฝ้าอินเดียจากพวกนี้และจัดหา พริกไทยและกระดองเต่าให้ (IOL G/10/1: 141, 146 – 48, 177 – 78) นอกจากนี้เขายังเป็นเจ้าของ เรือที่ทำกำไรอย่างงามโดยเดินเรือปีละครั้งจากมะกัสซาร์ไปมะนิลา เรือลำนี้จดทะเบียนในนามของ กษัตริย์เพื่อให้เป็นไปตามข้อกำหนดของสเปน พวกฮอลันดาประเมินว่าสินค้านี้มีมูลค่าถึง 100,000 เรียล (เท่ากับเงิน 2.5 ตัน) ส่วนใหญ่แล้วเป็นฝ้าอินเดีย และ “พวกมลายูจ่ายเงินเพื่อให้เอาสินค้าของตน ไปกับเรือ มีผลให้เมืองมะกัสซาร์ทั้งเมือง เกิดความสนใจมากบ้างน้อยบ้าง เพราะกำไรล่อใจมาก เมื่อ เรือนี้ ก็สูงเกินร้อยละ 50 ถึง 60 บางทีก็สูงกว่านั้น” (Speelman 1670A: 107) ขณะที่บ่วงของ ฮอลันดาคะมัสซาร์ แน่นเข้าในกลางทศวรรษ 1660 โมเพลย์ ก็ได้แปรพักตร์อย่างรวดเร็วและคง

รูปที่ 19ก ขุนนางของอาเจห์ วาดจากตัวจริงประมาณ ค.ศ. 1640

รูปที่ 19ข ความประทับใจของชาวฮอลันดาเรื่องชนชั้นในสังคมของบันดา ประมาณ ค.ศ. 1600 A พ่อค้า ชาว
ตุรกีถือดาซัง B ขุนนางบันดา มีทาสถืออาวุธให้ และ C หญิงบันดาผู้ร่ำรวย มีทาสเดินตามหลัง

จะได้เดินทางไปมะนิลาให้พวกฮอลันดาถ้าไม่ได้เสียชีวิตลงเสียก่อนใน ค.ศ.1675 (Coolhaas 1968: 755; Gaastra 1982: 307)

พ่อค้าต่างชาติเหล่านี้ต่างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ครองเมืองและเล่นเกมการเมืองอย่างระมัดระวังมิฉะนั้นแล้วก็คงไม่สามารถอยู่ในธุรกิจได้ บางคนแทบจะแยกไม่ออกจากพวกประเภทที่สอง คือเจ้าหน้าที่-พ่อค้า ผู้ทำหน้าที่ใกล้เคียงอย่างเปิดเผยระหว่างราชสำนักและตลาด บทบาทแบบฉบับประเภทนี้ก็คือบทบาทของ *ชะห์บันดาร์* (*syahbandar* จากคำเปอร์เซียหมายถึง นายท่า) เป็นตำแหน่งที่เจ้าเมืองมลายูมักจะแต่งตั้งพ่อค้าต่างชาติคนสำคัญเพื่อประกันว่าพ่อค้าชาวต่างชาติที่มาทางเรือจะปฏิบัติตามระเบียบพิธี และจ่ายค่าธรรมเนียมท่าเรือ ช่วงที่ความเจริญรุ่งเรืองของ มะละกาถึงระดับสูงสุดมี ชะห์บันดาร์ ถึง 4 คน คนหนึ่งเป็นตัวแทนพ่อค้าชาวคุซราต อีกคนหนึ่งแทนพวกต่างชาติอื่นๆจากตะวันตก (จากอินเดีย แต่กรัวมผู้ที่มาจากหงสาวดี และ ปาไซ) คนที่สามจากพวกพูดภาษามลายูที่มาจากตะวันออก (รวมทั้งชาว มาลูกู สุมาตราใต้ บอร์เนียว และฟิลิปปินส์) คนที่สี่จากเอเชียตะวันออก (จีน และ ริกิว)

แบบอย่างของมะละกาที่กล่าวมานี้มีอิทธิพลในที่อื่นๆด้วย ถึงแม้ว่าเมืองท่าอื่นๆต้องการชะห์บันดาร์ เพียงหนึ่งหรือสองคน แต่เขมรในต้นศตวรรษที่ 17 มี ห้าคน—สอง สำหรับจีน และกลุ่มละหนึ่งคนสำหรับพวกโปรตุเกส ญี่ปุ่น และผู้พูดภาษามลายู (Galen 1636: 63) ราวๆ ค.ศ. 1512 เจ็ดตืออาร์ชาวอินดูคนหนึ่งเป็นชะห์บันดาร์ที่ปาไซ (Barros 1563 III, i: 272) หนึ่งศตวรรษต่อจากนั้นชาวอินเดียได้ดำรงตำแหน่งนี้ในบันเต็น ชาวจีนที่เปลี่ยนศาสนาเป็นมุสลิม ดำรงตำแหน่งนี้ที่จัมบีจาปารา และจาราดัน และชาวคุซราตดำรงตำแหน่งนี้ที่ ฮีตู ในอัมบน (Jourdain 1617: 253; Scott 1606: 174; Meilink-Roelofs 1962: 240, 283, 286, 289)

ตำแหน่งชะห์บันดาร์ เป็นเรื่องของกลยุทธ์ จัดไว้อย่างดีเพื่อดำเนินงานร่วมกันที่ท่าท่าไรงามกับผู้ครองเมืองฝ่ายหนึ่งและชาวต่างชาติที่ต้องการความสนับสนุนของทางการอีกฝ่ายหนึ่ง พงศาวดารมลายูยกย่องความมั่งคั่งของชะห์บันดาร์ชาวอินเดียได้คนหนึ่งชื่อ ราชามันดาลิยาร์ (Raja Mendaliar) ว่า “ร่ำรวยอย่างมาก ในตอนนั้นไม่มีใครในเมืองมะละกาเทียบเขาได้” (*Sejarah Melayu* 1612; 183) มีการกล่าวกันในหมู่พวกฮอลันดา ว่าชาวอินเดียผู้เป็นชะห์บันดาร์แห่งบันเต็น มาถึงเมืองนี้ “ไม่มีอะไรที่จะเลี้ยงปากท้อง เขาจึงรับทำสิ่งเลวร้ายสารพัดเพื่อเลี้ยงชีพ” แต่ในที่สุดก็ถีบตัวสูงขึ้นไปจนร่ำรวยมหาศาล (Lodewycksz 1598: 75)

ตำแหน่งที่สูงขึ้นไป รวมทั้งการควบคุมเมืองท่าที่ไม่ใช่เมืองหลวงมักจะเป็นของพ่อค้าที่กล้าได้กล้าเสีย มีชาวคุซราตปกครองเมืองจาปารา ให้แก่อาณาจักรมาตารัมตอนต้นศตวรรษที่ 17 ขณะที่ชาวมุสลิมอินเดียและแม้แต่ชาวอังกฤษคนหนึ่งก็ได้ปกครองตะนาวศรีให้สยาม ที่สยามเองสองตำแหน่งที่เกี่ยวกับการค้าต่างประเทศ คือกลาโหม และ มหาดไทย เมื่อแรกตำแหน่งทั้งสองอยู่ในความควบคุมของชาวมุสลิมต่างชาติ และต่อมาชาวยุโรปก็ครองทั้งสองตำแหน่งนี้ในรัชสมัยพระเจ้า

รูปที่ 20 บุคคลชั้นนำของบันเตินวาดโดยคอร์ตมุนด์ (Cortemunde) พ่อค้าเดนมาร์ก ใน ค.ศ.1673 จากซ้าย “แขกมัวร์” พ่อค้ามุสลิม อินเดีย ขุนนางชาว และพ่อค้าจีน

ปราสาททองและพระนารายณ์ (Wyatt 1982: 108 – 09) ที่ปัตตานีชาวมลายูเชื้อสายจีน ดาโต๊ะ ซีรี นารา (Datu Sirinara) มีอิทธิพลสูงมากในเรื่องการค้าของราชอาณาจักร (Warijck 1604: 43) การเติบโตอย่างรวดเร็วเป็นพิเศษของเมืองในภูมิภาคนี้ได้เปิดโอกาสที่เกือบจะเรียกได้ว่าไม่จำกัดให้แก่ชาวต่างชาติที่ร่ำรวยและกล้าได้กล้าเสียร่วมเสี่ยงโชคกับชนชั้นปกครองและผสมกลมกลืนกันอย่างได้ผล เจ้าผู้ครองเมืองเองหลายคนสามารถสืบทอดกลับไปไม่ก็รุ่นก็ถึงพ่อค้าชาวต่างชาติ—โดยเฉพาะชาวจีนที่พัฒนารัฐเมืองท่าเช่นปาเล็มบัง เดมะก และ เกรซีก์ ในต้นศตวรรษที่ 15 อาณาจักรในช่วงเวลาสั้นๆของนักเสี่ยงโชคชาวโปรตุเกส เฟลิเป เด บริโต (Felipe de Brito) ที่ปกครองสิริเยมเมืองท่าของพม่าใน ค.ศ.1600 – 14 อาจถือได้ว่าเป็นอีกกรณีหนึ่งที่คนภายนอกผู้ใจกล้าเคลื่อนมาด้วยความเพื่องฟูทางการค้าสู่ความมีอำนาจในยุคที่เปิดกว้างเป็นพิเศษ

พ่อค้าต่างชาติยังคงก้าวหน้าจนถึงระดับสูงสุดแม้แต่ในรัฐที่ก่อตั้งอย่างมั่นคงแล้ว ตัวอย่างเช่นสุลต่านมันซูร์ (Munsur) ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของมะละกายังคงรักษาความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของบรรพบุรุษของพระองค์กับประเทศจีนและชาวไต้หวัน ยังผลให้มีการอภิเษกสมรส และการหลั่งไหลเข้ามาของคนจีนและชาวที่มีอิทธิพล (*Sejarah Melayu* 1612: 104 – 10, 117 – 19) พระองค์ยังแต่งตั้ง “กลิงค์ คนนอกศาสนา” ซึ่งอาจเป็นนักการเงินเจ็ดดีอาร์ อีกคนหนึ่งให้จัดระบบการเงินของพระองค์ ชาวอินเดียผู้นี้ได้เปลี่ยนมาเป็นมุสลิม และเป็นบรรพบุรุษของตระกูลเป็นดาฮาราที่ยิ่งใหญ่ตามคำของพวกโปรตุเกส คนในตระกูลนี้ได้เป็นเสนาบดีคลังของมะละกาในเวลาต่อมา (Pires 1515: 249) ความโน้มเอียงไปทางการค้าของตระกูลนี้ยังคงมีอยู่ตามตำแหน่งต่างๆ และหลานปู่ของชาวอินเดียผู้นี้คือ เป็นดาฮารา ศรีมหาราชา (Bendahara Sri Maharaja) พระเอกของ *เซราจห์ เมลายู* เขาไม่เพียงแต่เป็นนักบริหารที่ยิ่งใหญ่ที่สร้างความรุ่งเรืองให้มะละกา “เที่ยงธรรมเป็นที่สุดและมีความเมตตากรุณา มีความสามารถอย่างยิ่งในการควบคุมพ่อค้าต่างชาติ” เขาร่ำรวยมหาศาล มีทองมากเสียจนเขาปล่อยให้ลูกๆเอาไปเล่น “เป็นดาฮารา ศรีมหาราชา ค้าขายโดยเก็บกำไรอยู่ตลอดเวลาและไม่เคยพลาดเลย” (*Sejarah Melayu* 1612: 159 – 60, 184)

สุลต่าน มันซูร์ สนับสนุนทาสของพระองค์คนหนึ่งเหมือนกัน เขามาจากปาเล็มบัง ไม่ได้เป็นมุสลิม ชายคนนี้ได้กลายเป็นผู้มีอำนาจมากจนก่อให้เกิดตระกูลที่ยิ่งใหญ่อีกตระกูลหนึ่ง คือตระกูลลักษณา (Pires 1515: 249) แม้ว่ารัฐมลายูเช่นมะละกาจะเป็นบ้านหลอมอันแท้จริง เป็นที่ซึ่งคนภายนอกสามารถยกตัวขึ้นสูงอย่างรวดเร็ว แต่ปรากฏการณ์เช่นนี้ก็เกิดในทุกรัฐที่มีการค้าเป็นฐาน แม้แต่ในสยาม เดวิด ไวแอตต์ (1986) ได้ชี้ให้เห็นว่าตระกูลข้าราชการที่มีอำนาจมากที่สุดี่ตระกูลตั้งแต่ราวๆ ค.ศ.1610 จนถึงเสียกรุงศรีอยุธยา ต่างสืบเชื้อสายมาจากชาวต่างชาติผู้มีความสามารถ ที่เข้ามาทำงานด้านการค้าในกรมกองของรัฐบาลในศตวรรษที่ 17—จากบรรพบุรุษชาวเปอร์เซีย พราหมณ์ จีน และมอญ ตามลำดับ

ความโอ้อวดสูงส่งของชนชั้นผู้ดีในท้องถิ่นอาจทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นชนชั้นที่ทรนในตำแหน่งของตนจนบุคคลภายนอกไม่สามารถจะเข้าไปถึงได้ ในอาเจะห์และยะโฮร์ ผู้มีสกุลแยกตนออกจากสามัญชนโดยการไว้เล็บหัวแม่มือและนิ้วก้อยให้ยาวมากเป็นพิเศษ “แสดงว่าพวกเขาไม่เคยทำงานด้วยมือเลย” (Martin 1604: 40; cf. Nieuhoff 1682: 181) แต่ในความเป็นจริงแล้วกันว่าชาวมะกัสซาร์ผู้มีชื่อเสียงขยันคัดเล็บบอยู่เสมอๆ “เพราะเชื่อว่าปีศาจจะซ่อนอยู่ในเล็บเมื่อมันยาว” (Gervaise 1701: 155) แสดงว่าหลักความประพฤติที่ถูกตั้งของศาสนาอิสลามขัดแย้งกับความคิดนี้อย่างรุนแรง อภิชนชาวไทย มลายู ชาว และ มะกัสซาร์ ยังความประหลาดใจแก่ชาวตะวันตกด้วย ขบวนการผู้ติดตาม ความภูมิใจอย่างสูงในศักดิ์ศรีของตน และการไม่ยอมทำงานที่ต้องออกแรง “สำหรับพวกเขาแล้ว ทุกอย่างเป็นเรื่องของพิธีการ ความทะนงตัว และการคุยเชื่อง” (du Jarrić 1608: 630)

“ที่มะกัสซาร์พวกขุนนางภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนมากกว่าที่อื่นๆในโลก” (Gervaise 1701: 87; cf. Barros 1563 II, ii: 24; Scott 1606: 170 – 71)

แต่ก็มีลักษณะที่ขัดกันอยู่ในที่ การให้ความสำคัญอย่างมากกับสถานภาพของชนชั้นมาพ้องกันกับการเคลื่อนย้ายข้ามเส้นแบ่งสถานภาพได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เป็นเพราะไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะที่เข้มงวด และเพราะผู้ดีหลายคนเริ่มต้นจากการค้า จึงจำเป็นต้องแสดงถึงสถานภาพอยู่เสมอ มีรายละเอียดจำนวนมากที่อธิบายว่าลำดับชั้นทางสังคมมีกลไกอย่างไรในมะกัสซาร์ และอาจะห์ ชาวให้คิดว่าผู้ที่อยู่ระดับต่ำสุดจะดีขึ้นเพื่อจะได้สามารถซื้อทาสสักหนึ่งคน และด้วยวิธีนี้ก็จะได้สถานภาพของผู้มีอันจะกิน ไม่ลดตัวลงไปทำงานที่ใช้แรงกาย (Gervaise 1701: 71 – 72; Reid 1983: 166 – 67) ชาวต่างชาติ (อาจกล่าวได้เป็นพิเศษ) ก็ข้ามเส้นแบ่งเขตนี้เหมือนกัน ชาวจีนในบันเต็นเต็มใจทำงานไม่ว่างานอะไรเพื่อหาเงิน แต่เมื่อได้ “เปลี่ยนเป็นคนขาว” โดยหันมานับถือศาสนาอิสลาม ดัดผม และเปลี่ยนการแต่งตัว พวกนี้ “ไว้ตัวและวางท่าเหมือนพวกชาวทุกระเบียดนี้” (Scott 1606: 174)

ถึงแม้ว่าผู้บันทึกราชพงสาวดารเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ใช้ความพยายามอย่างมากที่จะชี้ให้เห็นถึงเชื้อสายอันสูงส่งของเจ้าผู้ครองเมืองที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ สิ่งนี้สะท้อนอุดมคติวิทยาไม่ใช่สังคมวิทยา และส่วนใหญ่แล้วเป็นอุดมคติของยุคต่อมาที่เขียนพงสาวดารซึ่งหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน ชาวโปรตุเกสผู้เขียนในเวลาใกล้เคียงกับต้นตระกูลของราชวงศ์ที่ปกครองในชาทำให้เห็นว่าเจ้าผู้ครองเมืองหลายคนขณะนั้นมีพื้นเพที่ค้าขายหรือทางการค้า ในช่วงนั้นการมีบรรพบุรุษเป็นจีนมิใช่สิ่งที่อกิชนชาวพยายามจะปกปิด (Barros 1563 II, ix: 352; Reid 1992: 196 – 97) โตเม ปิเรส ได้ให้ตัวอย่างการยกระดับในสังคมอย่างรวดเร็วในชาวมุสลิมทั้งมะละกาในสมัยของเขา แต่กระนั้นเขาก็ยืนยันว่าความถือตัวของคนชาวมุสลิมไม่เป็นรองใคร คนหนึ่งก็คือปาตีห์ ยูนุส (Patih Yunus) ผู้ครอง จาปารา

ขุนนางผู้ที่ชาวชาพูดถึง เพราะพวกเขากล่าวว่าคนผู้นี้เป็นนักรบที่ยิ่งใหญ่และสุขุมรอบคอบมาก . . . ปู่ของเขาเป็นคนงานในหมู่เกาะ ลาเว (บอร์เนียวตะวันตก) และไปที่มะละกาไม่ได้มีชาติตระกูลอะไรและเงินทองก็ยิ่งน้อยไปกว่าอีก แล้วเขาก็แต่งงานที่มะละกา มีลูกชายที่เป็นพ่อของ ปาเต โอนูซ (Pate Onuz) และที่มะละกาตัวเอง เขาหาเงินและค้าขายในชา และประมาณ 40 หรือ 45 ปีที่แล้วด้วยเล่ห์เหลี่ยมเขาได้สังหาร ปาตีห์ แห่ง จาปารา ผู้อ่อนแอและไม่ค่อยได้เรื่องอะไร . . . หลังจากนั้น และด้วยความฉลาดไหวพริบก็กลายเป็นว่าเขาได้นำผู้คนไปอยู่ที่นั่น . . . เขาเป็นคนทีกล้ามากจนถึงกับไปยึดเกาะ บังกา ให้เข้ามาอยู่ในเขตปกครองของเขา ต่อมาก็ยึดเกาะตันจุงปูรา และ ลาเว (บอร์เนียวตะวันตก) และเกาะอื่นๆ (Pares 1515: 187)

ความต้องการที่จะอวดสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพเช่นบริวารจำนวนมากได้กลายเป็นลักษณะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้าแล้ว แต่ขณะนั้นมีเจตนาที่จะเอาชนะหรือปิดกั้นกำเนิดซึ่ง

ส่วนใหญ่จะต่ำต้อย ชนชั้นผู้ดีมิได้กลายเป็นวรรณะปิดไม่รับบุคคลอื่นจนกระทั่งยุคอาณานิคมเมื่อชาติตระกูลที่สูงเป็นไฟเพียงใบเดียวที่เหลืออยู่ให้เล่นต่อไปได้

การที่จะขีดเส้นระหว่างชนชั้นผู้ดีท้องถิ่นที่วางเฉยกับส่วนที่เป็น โอริงกายาสาทที่แข่งขันในด้านการค้านั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ไม่ต้องสงสัยเลยว่ามิราชสำนักและมีเพิ่มมากขึ้นเมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 17 การค้า ณ ที่นี้ถือว่าไม่มีค่าควรแก่ความสนใจ นอกจากเป็นแหล่งของของกำนัลและการเก็บภาษี ผู้ครองเวียคนามเหนือผู้สะท้อนคตินิยมของขงจื้อ มักจะให้ความรู้สึกเช่นนี้ เหมือนกับกษัตริย์พม่าแห่งอังวะ ด้วยเหตุนี้จึงมีภูมิคุ้มกันเลือดใหม่ๆทางการค้าในราชสำนักมากขึ้น ตรงกันข้ามกับผู้ครองเมืองบางกลุ่มที่สืบทอดประเพณีขุนนางในการทำสงครามและการเกษตรจะถูกดึงเข้าไปทำการค้าโดยโอกาสและแรงกดดันของยุค พวกขุนนาง มะกัสซาร์ และ บันเต็น เปลี่ยนมาค้าในครั้งแรกของศตวรรษที่ 17 มีบทบาทที่เข้มแข็งมากขึ้นเรื่อยๆด้วยการลงทุนค้าขาย การต่อเรือ และแม้แต่การเดินทางขายรายงานเรื่อง คูบัน ของชาวฮอลันดาก่อนที่เมืองนี้จะถูกสุลต่านอาซุง ทำลายล้างใน ค.ศ. 1619 ทำให้เห็นชัดว่าผู้ที่ส่งเรือสำเภาไป บันดา เตร์นาเต และฟิลิปปินส์ คือพวกผู้ดีชาวท้องถิ่น กลุ่มเดียวกันที่ทำการประมงยูทท์ทุกสัปดาห์ (เซเนนาม/ senenam) และเป็นผู้ที่ไม่ออกนอกบ้านเลขถ้าไม่มีบริวารหนึ่งโหลตามไปด้วย (“Tweede Boeck” 1601: 36 – 37) พ่อค้าใหญ่ที่ศูนย์ค้าขายปัตตานีคนหนึ่ง ที่ถูกชาวฮอลันดายึดเรือใกล้ๆฝั่งมะละกา คือ ราชากันตัน ผู้ครองรัฐอิสระซึ่งอยู่ติดกัน (Warwijck 1604: 82; Jansz 1616: 217)

ในการประเมินหน้าที่ของโอริงกายา ต้องคำนึงถึงพลวัตอันยิ่งใหญ่ของยุค พ่อค้าต่างชาติมักรวมกับชนชั้นผู้ดีของท้องถิ่น ตระกูลพื้นเมืองในท้องถิ่นถูกดึงดูไปยังเมืองหลวงซึ่งเป็นท่าเรือ หรือถูกบีบไปที่นั่นโดยกษัตริย์ผู้หิวแห่งอำนาจ และเข้าไปมีส่วนในการค้าที่นั่น มีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างความมั่งคั่งและอำนาจอยู่เสมอ เมื่อการค้าได้สูญเสียเสน่ห์ของมันไปในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 พวกโอริงกายา ผู้มีที่มาจากการค้ามักจะกลายเป็นขุนนางที่มีสิทธิในที่ดินและผู้คน (ดูบทที่ 5) ในการเปลี่ยนแปลงนี้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ครองเมืองและกลุ่ม โอริงกายา อยู่ในภาวะวิกฤติเสมอ ช่วงเวลาของการขยายตัวทางการค้าอย่างรวดเร็วมักจะพ้องกับคณาธิปไตยของพวก โอริงกายา ที่ส่วนหนึ่งมีเชื้อสายต่างชาติ แต่กลุ่มเช่นนี้เป็นที่เกลียดชังของเจ้าเมืองประเภทที่มีอำนาจยิ่งใหญ่และรวมศูนย์การปกครอง ผู้ครองเมืองแบบนี้สามารถคุมครองพวกเขาในโลกที่มีแต่ปรปักษ์ได้ สภาพการณ์ของยุคได้ปลุกพลังต่างๆที่ขัดแย้งกันและไม่สามารถหาทางแก้ปัญหาให้เป็นที่น่าพอใจได้ ประเด็นนี้จะพิจารณาอย่างละเอียดในบทที่ 4

ชนกลุ่มน้อยในวงการค้า และ ชาติพันธุ์

พ่อค้าต่างชาติมีความสำคัญมากในเมืองท่าทุกแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ไม่ควรจะมองข้าม “กลุ่มระดับกลางของชาวพื้นเมืองที่ทำการค้าเอง” เช่นที่ เมลิงก์-รูลอฟส์ (1962: 9) และคนอื่นๆเคยสรุป สินค้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่บรรทุกโดยเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเงินทุนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประชากรในอัตราส่วนสูงหาเลี้ยงชีพด้วยการค้าขาย เป็นผู้ส่งสินค้า ลูกเรือ และผู้ซื้อขายพืชเศรษฐกิจและผ้าต่างประเทศ พวกโอรังกายา อาจถือได้ว่าเป็นชนชั้นอิทธิพลที่มีฐานมั่นคงในการค้าและผลประโยชน์ที่ขัดกันกับของกษัตริย์ ถ้าหากพวกนี้มีได้ประกอบกันเป็น “ชนชั้นบัวร์ชัวส์ ที่แท้จริง” เป็นอิสระจากกลุ่มผู้ปกครอง พวกผู้นำด้านพาณิชย์ของประเทศในยุโรปร่วมสมัยหลายประเทศจะต้องถูกปฏิเสธไม่ให้เรียกด้วยคำนี้ (กลุ่มการค้าชาวอินเดียและญี่ปุ่นมีสิทธิดีกว่าในเรื่องการปกครองตัวเอง) ข้อกำหนดแรกก็คือน่าจะต้องวิเคราะห์ว่ากลุ่มใดดำเนินการค้าในระดับที่สูงกว่าและอยู่ลำดับใดในสังคม

“ความเป็นต่างชาติ” เป็นข้อได้เปรียบในเรื่องการค้าอย่างแน่นอน โดยเฉพาะเมื่อเกี่ยวกับการติดต่อระหว่างประเทศ แม้ชาวต่างชาติจะถูกกีดกันจากการเกษตรและการบริหาร แต่ผู้ปกครองประเทศก็ถือว่ามิประโยชน์มากกว่าจะคุกคาม แม้ในเขตพื้นที่ที่มีชนหลายกลุ่มในเชิงการเมือง (เหมือนยุโรปหรืออินเดียได้มากกว่าจักรวรรดิเดลีและจักรวรรดิปากีสถาน) แต่ก็มีระดับของความเป็นต่างชาติ พ่อค้าต่างชาติบางคนก็นับถือศาสนาและพูดภาษาเดียวกันก็สามารถข้ามเส้นแบ่งเขตเข้าไปยังชนชั้นผู้ดีท้องถิ่นได้อย่างรวดเร็วมาก ขณะที่ทุกคนสามารถทำได้เหมือนกันภายในหนึ่งชั่วคนหากเต็มใจที่จะยอมรับศาสนาและวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ ในเรื่องการเปลี่ยนฐานะทางสังคม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แยกทางกันกับอินเดียและญี่ปุ่น ทั้งสองประเทศนี้เส้นกั้นระหว่างวรรณะหรือชนชั้นทำให้เกิดเป็นไปไม่ได้ที่พ่อค้าจะเข้าไปในกลุ่มผู้ปกครอง ด้วยเหตุที่ผู้ประสบความสำเร็จด้านการค้าสามารถก้าวไปสู่อำนาจได้ จึงยากมากยิ่งขึ้นที่จะกำหนดเขตกลุ่มชนชั้นกลางหรือ “บัวร์ชัวส์” ที่เข้มแข็ง

อย่างไรก็ตามยังมีกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางกลุ่มที่ทุ่มเทให้กับการค้าอย่างจริงจังมีเงินทุนของตนเองและสร้างจรรยาบรรณด้านการค้าที่แตกต่างไปจากกลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มแรกประกอบด้วยผู้หญิง พวกเธอไม่เพียงแต่มีอิทธิพลในตลาด หลายคนได้กลายเป็นแม่ค้าและนักการเงินรายใหญ่ (Reid 1988: 163 – 66) การหาข้อเขียนที่ระบุอุดมการณ์ของผู้หญิงด้านการค้าอย่างชัดเจนไม่ใช่เรื่องง่าย แต่ไม่มีข้อสงสัยเลยว่าผู้หญิงเป็นอิสระจากความกังวลในเรื่องสถานภาพและอำนาจที่ขัดขวางการพัฒนาจรรยาบรรณทางการค้าในหมู่ผู้ชาย

กลุ่มที่สองซึ่งควรค่าแก่การสนใจคือพ่อค้าเร่ หรือ กิวี และหัวหน้าที่เรียกว่านังก์โฮดา พวกนี้อยู่ในระดับรองลงมาจากผู้ดำรงตำแหน่ง ชะห์บันดาร์ อย่างเป็นทางการ อีกนัยหนึ่งก็คือมีพวกต่างชาติอยู่ทุกหนแห่ง แม้แต่ในเมืองท่าที่ถือเสมือนบ้าน พวกนี้ก็อาจอยู่ในย่านของคนเชื้อชาติเดียวกัน ผู้ที่เขาติดต่อเป็นหลักก็คือชะห์บันดาร์ของกลุ่ม พ่อค้าประเภทนี้นิยมโดยหน้าที่และเชื่อ

ชาติมากกว่าชั้นชนในความหมายของยุโรป ไม่ค่อยมีอะไรที่จะกั้นนะกะโฮคาที่ประสบความสำเร็จไม่ให้ไปเป็น ชะห์บันดาร์ หรือผู้ครองเมืองในที่สุด เช่นที่เห็นได้ในกรณีของปาดีห์ ยูเนส ของ ปิเรส แต่ในฐานะของพ่อค้าที่ออกทะเลพวกนี้ก็มีจรรยาบรรณที่เด่นชัด

สิ่งที่ใกล้เคียงที่สุดกับธรรมเนียมของสิทธิและหน้าที่ของกลุ่มนี้คือประมวลกฎหมายทะเลของมลายู *อุณดัง-อุณดัง เลาค์* กฎหมายนี้ให้ตำแหน่งที่แข็งแกร่งแก่นะกะโฮคา ผู้มีอำนาจชี้ความเป็นความตายบนเรือ รวมทั้งมีสิทธิพิเศษในเรื่องธุรกิจทั้งหมด เช่นสิทธิที่จะขายสินค้าของตนเป็นคนแรกเมื่อเรือถึงท่า ก่อนพ่อค้าที่เดินทางมาด้วยกันจะลดราคาค่าว่าที่ซื้อขายกันทั่วไป ไม่น่าประหลาดใจเลยในเรื่องอำนาจนี้ เพราะจากหลักฐานภายใน กฎหมายนี้เขียนขึ้นโดยนะกะโฮคา 5 คนในมะละกาในทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 16 จากชื่อดูเหมือนว่าจะมีเชื้อสายชาวอยู่ 3 คน ต่อจากนั้นคนทั้ง 5 ก็พิจารณาร่วมกันกับพวกนะกะโฮคาทั้งหมด เมื่อตกลงกันได้แล้วในระดับนี้ ก็จะนำไปเสนอ เป็นคาซาร่า ผู้จะพานะกะโฮคาทั้ง 5 ไปเฝ้าสุลต่านมะห์มุด สุลต่านประกาศใช้กฎหมายด้วยคำว่า “อะไรก็ตามที่ท่านกำหนดในท้องทะเล จะตัดสินเรื่องในท้องทะเล กฎหมายของบ้านเมืองจะตัดสินเรื่องบนแผ่นดิน เพราะพวกท่านนะกะโฮคา เหมือนกับกษัตริย์บนเรือของท่าน” (*Undang-undang Laut*: 45 – 46) นะกะโฮคา เป็นตัวละครที่รู้จักกันดีในวรรณกรรมมลายูของยุคนี้ อัดชีวประวัติจริงๆเป็นภาษามลายูเขียนโดยนะกะโฮคาคนหนึ่ง ในศตวรรษที่ 18 ด้วยแรงหนุนของชาวยุโรป (La-uddin 1788) ความจำเป็นบังคับให้นะกะโฮคาต้องรู้หนังสือและมีความรู้กว้างขวาง จึงได้รับการต้อนรับอย่างดีในเมือง เพราะพวกนี้ไม่เพียงแต่นำสินค้ามาเท่านั้น ยังนำข่าวทั่วภูมิภาคมาด้วย (Houtman 1603: 14 – 32) ด้วยเหตุผลนี้นะกะโฮคาที่มีความรู้ความสามารถจึงได้รับการต้อนรับอย่างดีจากราชสำนัก ที่ข้อมูลของฮอลันดาเรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นชื่อว่ายอดเยี่ยม ก็เพราะได้มาจากรายงานเหล่านี้

จรรยาบรรณนี้เกี่ยวข้องกับกลุ่มเชื้อชาติบางกลุ่มมากกว่ากลุ่มอื่น ไม่ค่อยมีหลักฐานว่าคนเชื้อสายพม่า ไทย เขมร เวียดนาม หรือ บาหลิ เดินทางค้าขายทางทะเลนอกพื้นที่ของตน รอดส์ (1651: 56) ระบุปัจจัยสามประการที่ขัดขวางชาวเวียดนามเหนือ ได้แก่ การขาดความเชี่ยวชาญทางการเดินเรือ การขาดแคลนเรือเดินทะเล และประกาศห้ามของกษัตริย์ที่กลัวจะสูญเสียคนเสียภายในอนาคตไป ส่วนอยุธยาแม้จะเป็นประเทศใหญ่ในอ่าวไทย แต่ก็ไม่มีเรือเดินทะเลเองจนกระทั่งแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง (1629 – 56) (รูปที่ 21) เรื่องนี้ยังคงเป็นปัญหาเมื่ออยุธยาโจมตีปัตตานีใน ค.ศ. 1634 มีผลกระทบรุนแรงให้มีข้อสังเกตเชิงเห็นใจในพงสาวดารปัตตานีว่า “ชาวสยามยังไม่รู้จักวิธีแล่นเรือในทะเล ดังนั้นไม่ว่าจะต้องไปไกลแค่ไหนก็จะไปทางบก” (*Hikayat Patani*: 182) กองทัพเรือที่พัฒนาขึ้นภายหลังต้องใช้ชาวจีน มุสลิมและยุโรปเป็นส่วนใหญ่ “ชาวสยามเก่งแต่ในแม่น้ำของตนเท่านั้น” (Choisy 1687: 244)

ถ้าเอกชนจากรัฐบนแผ่นดินใหญ่เหล่านี้หรือผู้คนที่อยู่ที่ดอนจะค้าขายโพ้นทะเล ก็อาจเป็นไปได้ว่าได้ปรับตัวกลมกลืนเข้าไปกับกลุ่มที่มีชื่อทางการค้า—โดยเฉพาะพวกมลายู และจีน แต่ล่วงมาจนถึง

ราวๆ ค.ศ.1600 ก็มีพวก จาม มอญ (จากหงสาวดี) “ลู่ซอน” (จากมะนิลา และบรูไน) ชาว และ บันดา พวกกลุ่มหลังนี้ส่วนใหญ่ที่ยังทำการค้าอย่างแข็งขันอาจจะกลบกลืนไปกับพวกมลายูเมื่อบ้านเมืองของพวกเขาถูกริบโดยผู้ทรงอำนาจที่ไม่เห็นด้วยกับการค้า—จามปาถูกริบโดยเวียดนาม หงสาวดี โดยพม่า มะนิลาโดยสเปน ชายฝั่งชาวตอนเหนือ (ปาซีร์) โดยมาตารัม ในศตวรรษที่ 17 ชาวมะกัสซาร์ และ ชาวบูกิสเริ่มปรากฏตัวเป็นกลุ่มพ่อค้าทางทะเลอย่างชัดเจน พวกโปรตุเกสก็เป็นชนกลุ่มน้อยทางการค้าอีกกลุ่มหนึ่ง และคริสตศาสนิกชนเอเชียที่สนใจทางการค้าก็มักจะปรับตัวเข้ามารวมกันภายใต้ชื่อนี้ กลุ่มเหล่านี้พูดภาษามลายูเป็นภาษาที่สองหากไม่ใช่เป็นภาษาแรก เมื่ออยู่ที่เมืองท่าก็จะไปพักที่ย่านต่างชาตินในเมืองกับพวกเดียวกันที่แข็งแกร่งพอที่จะมีย่านของตนเอง มิเช่นนั้นก็จะไปอยู่กับกลุ่มอื่นที่สามารถเข้ากันได้ ความผูกพันทางเชื้อชาติอาจเป็นผลมาจากการเป็นชน กลุ่มน้อยที่เก่งในเชิงการค้าพอๆกับที่เป็นต้นเหตุ

พหุนิยมอันเป็นลักษณะเด่นของศตวรรษที่ 16 เลื่อมลงอย่างฉับพลันในศตวรรษที่ 17 ด้วยเหตุผลที่จะพิจารณาอย่างละเอียดในบทที่ 4 และ 5 การผูกขาดการซื้อสินค้าของชาวยุโรป และแรงกดดันอื่นๆสนับสนุนให้ผู้ครองเมืองควบคุมการค้าเองมากขึ้นเรื่อยๆ และช่วยรวมศูนย์รัฐที่สนใจในการค้าที่ยังคงเป็นอิสระอยู่เข้าด้วยกัน ชนกลุ่มน้อยทางการค้าที่เป็นคนในภูมิภาคก็ค่อยๆลดลงไป เหลือแต่ชาวมลายูและจีน และชาวจีนก็มีความเป็นคนที่ต้องถึ้นน้อยลง แนวโน้มที่จะผสมกลมกลืนก็น้อยลงในศตวรรษที่ 17

การกระจัดกระจายตัวของชาวมลายูไปต่างแดนน่าจะต้องให้ความสนใจเป็นพิเศษในฐานะที่เป็นชนกลุ่มน้อยทางการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีอิสระในการดำเนินงานตามสัญญา ขณะที่มะละกาเจริญรุ่งเรืองจนถึงระดับสูงสุด อภิชน “ในท้องถื่น” ที่พูดภาษามลายู เป็นที่รู้กันว่ามีที่มาหลากหลาย ส่วนใหญ่อาจเป็นชาว หรือ จีน-ชาว (Barbosa 1518 II: 176) การกระจัดกระจายเริ่มขึ้นเมื่อโปรตุเกสชนะมะละกา ทำให้พ่อค้ามุสลิมที่พำนักในเมืองต้องถอยออกไป ตั้งแต่นั้นมาไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติใดตั้งแต่ต้น พวกมะละกาที่กระจัดกระจายกันไปถือว่าเป็นชาวมลายูเต็มตัว สำหรับพวกที่พูดภาษามลายูในบรูไน และ มาลากู “วิถีมลายู” (*จารา เมลายู /cara Melayu*) หมายถึงวิถีชีวิตแบบมะละกา (Pigafetta 1524: 88) พ่อค้าเหล่านี้แต่แรกจะมีฐานที่ ปะหัง ปัตตานี ยะโฮร์และอาเจะห์ และต่อมาก็นำสินค้านำเข้าใหม่ที่ บันเต็น มะกัสซาร์ อูธยา และ เขมร ใน ค.ศ. 1596 ชุมชนมลายูที่บันเต็น มีชื่อว่าเป็นชุมชนที่มั่งคั่งที่สุดชุมชนหนึ่ง เหมือนกับพวกอินเดียได้ “ให้กู้เงินโดยคิดดอกเบี้ยสำหรับการเดินทาง และให้เจ้าของเรือกู้เงินโดยเอาเรือเป็นประกัน” (Lodewycksz 1598: 121) ในเขมรพวกมลายูเข้มแข็งมากในทศวรรษ 1640 จนกษัตริย์เข้าร่วมชะตากรรมกับพวกนี้และพวกอิสลาม (ดูข้างล่าง)

รูปที่ 21 พ่อค้าต่างชาติกลางทะเล จากสมุดข่อยไทย ค.ศ. 1776 เหตุการณ์ตอนหนึ่งในมหากาพย์ชาดกเมื่อ พระโพธิสัตว์ พระมหาชนก รอดชีวิตจากเรือแตกอย่างมหัศจรรย์โดยเกาะเสากระโดง ที่เห็นอยู่ในเรือ มีชาวจีนคนหนึ่ง และชาวยุโรปคนหนึ่ง ส่วนชาวมุสลิมอินเดียกำลังหนีลงเรือ

ในอินโดนีเซียตะวันออก คนจีนมีน้อย ชาวมลายูจึงได้สถานภาพพิเศษในฐานะชนกลุ่มน้อยทางการค้าเพียงกลุ่มเดียวที่ขนาดใหญ่พอสมควร ราชพงศาวดารมะกัสซาร์ กล่าวถึงสัญญาประชาคมกระทำขึ้นโดยพระเจ้าตูนิปาลังกา (1548 – 66) ตามสัญญานี้ชาวมะกัสซาร์ยินยอมว่าจะไม่เข้าไปในนิคมของชาวมลายู ซึ่งจริงๆ แล้วก็เป็นการสัญญาให้คนมลายูมีอำนาจตัดสินความภายในนิคมของตน ผู้แทนของคนพวกนี้คืออะกัโฮดา โบนัง (Bonang) แต่ราชสำนักมะกัสซาร์ ก็ได้แต่งตั้งหัวหน้าคน

หนึ่งให้เป็น ชะห์บันดาร์ เพื่อดูแลผู้คนในนิคมและพ่อค้าอื่นๆ มีการตั้งตำแหน่งเสมียนขึ้นใหม่—ตำแหน่งหนึ่งสำหรับคนแปลภาษามลายู และอีกตำแหน่งหนึ่งสำหรับผู้เขียนหนังสือเพื่อบริหารการค้าด้านการเงิน (Sejarah Goa: 26 – 28; Cense 1978: 422)

พงศาวดารของรัฐปีมา (ซัมบาวา) ก็บันทึกการเซ็นสัญญาทำนองเดียวกันเมื่อผู้ครองมุสลิมคนแรกของปีมาพยายามที่จะให้รางวัลชาวมลายูสำหรับบทบาทในการเผยแพร่ศาสนาอิสลาม เมื่อพระองค์เสนอให้ที่ดินสำหรับปลูกข้าว พวกนี้ปฏิเสธโดยกล่าวว่าเป็น “ชาวเรือและพ่อค้าไม่ใช่ชาวนา” และขอให้ยกเว้นภาษีสินค้าขาเข้าและขาออกแทน และยังได้มีการรับรองสิทธิในนิคมของตนที่เมืองหลวงด้วย (Syamsuddin 1982: 296 – 97)

เช่นเดียวกับชนกลุ่มน้อยที่ค้าขายอื่นๆ กำลังของพวกมลายูส่วนใหญ่อยู่ที่ความสัมพันธ์กับนานาชาติและความคล่องตัว มีชาวมุสลิมพูดภาษามลายูที่ศูนย์พาณิชย์ทุกแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ปรากฏอย่างชัดเจนที่สุดใน มะกัสซาร์ กลุ่มที่ได้สัมปทานที่นั่นตั้งแต่ต้นในศตวรรษที่ 16 มาจากยะโฮร์ ปัตตานี ปะหัง มินังกาเบา และ จามปา (Sejarah Goa: 28; cf. Paiva 1544: 295) จำนวนและความมั่งคั่งของกลุ่มนี้ได้เพิ่มขึ้นอย่างมากตั้งแต่ประมาณ ค.ศ. 1620 เมื่อมะกัสซาร์ ได้กลายเป็นฐานสำหรับผู้คนที่ต้องการหลบเลี่ยงความพยายามของฮอลันดาที่จะผูกขาดกานพลูและลูกจันทน์เทศ ในทศวรรษ 1620 มีพ่อค้ามลายูนับพันในเมืองนี้ และกล่าวกันว่า พ่อค้ามลายู 600 คน ร่วมไปกับกองเรือที่เดินทางไปมาลากู เพื่อรวบรวมสมุนไพรรวมใน ค.ศ. 1624 (Dagh-Register 1624 – 29: 78, 125) ประมาณช่วงนี้สมาชิกในราชวงศ์ปัตตานีที่มีความคิดแตกแยกได้มาถึงมาลากู และได้เพิ่มสถานภาพให้แก่ชุมชนนี้ และหนึ่งในผู้ที่มาคือพระปิตุลาของพระราชินีปัตตานี ชื่อ ดาโต๊ะ มหาราชาเลลา (Datu Maharajalela) และต่อมาราชสำนักก็ยอมรับท่านในฐานะผู้นำชุมชน แม้ว่าชาวมะกัสซาร์ ส่วนใหญ่ยังคงใช้ภาษาของตนทางด้านอักษรศาสตร์ มะกัสซาร์ได้กลายเป็นศูนย์กลางกรรมมลายู ส่วนใหญ่แล้วก็เพราะกิจกรรมของชนกลุ่มน้อยที่ทำการค้า (Skinner 1963: 25 – 27)

ชาวมลายูได้ช่วยมะกัสซาร์สู้รบกับพวกฮอลันดาและเมื่อเสียเมืองไปใน ค.ศ. 1669 คนเหล่านี้ก็กระจัดกระจายไป พ่อค้าชาวอังกฤษบันทึกว่าชาวโปรตุเกสและมลายู คือ “เสาสองต้นที่กำกับการค้าที่นี่” คงจะออกจากมะกัสซาร์ไปสยาม (อ้างอิง Bassett 1958: 30) ในที่สุดชุมชนมลายูขนาดเล็กกว่าก็กลับมาขอรับการคุ้มครองของพวกฮอลันดา และเป็นส่วนประกอบทางการค้าที่สำคัญส่วนหนึ่งของเมืองอาณานิคม พวกมุสลิมจากอินเดียที่นำโดย พ่อค้าที่ยิ่งใหญ่ “โมเพลย์” ในที่สุดก็ปรับกลมกลืนเข้ากับชุมชนนี้ได้ (Cense 1978: 424 – 26) ในปัตตาเวียของฮอลันดามีชนกลุ่มน้อยมลายูที่สำคัญเหมือนกัน หัวหน้าคนแรกชื่อ เอนจิ อามัต (Entji Amat) เป็นชาวปัตตานีอีกคนหนึ่ง เขา “ตั้งตัวได้จากการขายของใช้เบ็ดเตล็ดในเรือ” และทำงานกับบริษัท VOC เป็นเสมียน นักแปล นักการทูต และเจ้าหน้าที่พิธีการทูต (de Haan 1922 I: 483)

นครนิยมและทุนนิยม

การประเมินการเปลี่ยนแปลงในระเบียบเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า เราสามารถเริ่มต้นกับลักษณะต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เหมือนกับประเทศอื่นๆที่มีบทบาทสำคัญในการขยายตัวทางเศรษฐกิจทั่วโลก ยุคนี้ทั้งยุค ค.ศ. 1400 – 1630 เป็นยุคที่เปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์และการใช้เงินเหรียญเป็นมาตรฐานอย่างรวดเร็ว ประชากรส่วนใหญ่ โดยมาตรฐานร่วมสมัย ถูกดึงเข้าไปสู่การผลิตและการตลาดสำหรับเศรษฐกิจโลกและหันมาอาศัยการนำเข้าจากแดนไกลสำหรับข้าวของเครื่องใช้ประจำวัน เช่น ผ้า เครื่องปั้นดินเผา เครื่องใช้ในครัวเรือน และเงินตรา การค้ามีส่วนค่อนข้างสูงมาก (โดยมาตรฐานสากลอีกเช่นกัน) ที่ทำรายได้ให้แก่ชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และทำให้การมีลักษณะแบบเมืองเป็นไปได้ในระดับหนึ่งและไม่ได้ผลถึงขั้นนี้อีกจนกระทั่งศตวรรษที่ 20 ภายในเมืองเหล่านี้ก็มีชุมชนที่อุทิศตนให้กับการค้าและการพาณิชย์ และมีการก่อตั้งสถาบันต่างๆที่ดำรงอยู่อย่างมั่นคงเช่น ระบบการกู้ยืมโดยใช้เรือเป็นประกัน การแบ่งผลกำไร และการกู้ยืมโดยมีดอกเบี่ย

แต่ในหลายพื้นที่ที่สำคัญๆ จีน อินเดีย และญี่ปุ่น ก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจกว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาก แม้ว่าวิธีการต่างๆก็เป็นเรื่องที่ชาวเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รู้จักอยู่แล้ว เป็นต้นว่าธนาคารในระยะแรกเริ่มที่การค้าเงินงานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงยึดตัว บุคคล อยู่ในมือของช่างทองและผู้ออกเงินกู้ เราสามารถสนับสนุนความเห็นของ ไมลิงค์ รูลอฟสซ์ ที่แตกต่างจาก แวน เลอร์ ด้วยความมั่นใจยิ่งขึ้นว่าเมืองใหญ่ๆของยุโรปที่สำคัญได้พัฒนาสถาบันที่มีใช้ส่วนบุคคลเพื่อแบ่งสรรและปกป้องเงินทุนซึ่งไม่มีเลยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลาดหลักทรัพย์ ธนาคาร และบริษัทที่มีใบอนุญาตทำการของอัมสเตอร์ดัม แอนต์เวิร์ป ลอนดอน และปารีส ทำให้การระดมเงินออมเพื่อการผลิตไม่เพียงแต่ของผู้ครองนครต่างๆและของชนกลุ่มน้อยทางการค้าเท่านั้นแต่ครอบคลุมชนชั้นต่างๆในเมืองและอภิชนในชนบทในวงกว้าง

เบื้องหลังปัญหาวิธีการปฏิบัติของนายทุนมีประเด็นการเมืองที่ลึกลงไปยิ่งกว่า ความปลอดภัยของบุคคลและทรัพย์สิน เช่นที่ ไมลิงค์ โรเอโลฟสซ์ กล่าวไว้ “ขึ้นอยู่กับความคิดชั่วแค้นของกษัตริย์ผู้มีอำนาจเด็ดขาด” (1962: 8) นี่ไม่ใช่สิ่งที่สามารถใช้บรรทัดฐานใดมาวัดได้ แต่เป็นความแตกต่างที่สำคัญระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และยุโรปในยุคนี้ สำหรับพวกแรกๆที่มาเยือนยุโรป สิ่งที่สร้างความประหลาดใจเป็นที่สุดก็คือการพัฒนาสิทธิส่วนบุคคลและสิทธิในทรัพย์สินที่นั่น ชาวบ้านเดินที่ถูกลำไปฮอลแลนด์เป็นพวกแรก ปรากฏว่าเป็นทาสที่มีเชื้อสายจีน ได้รายงานกลับไปยังราชสำนักบันเต็น “ว่าชายทุกคนที่นั่นเป็นนายของตัวเอง และไม่มีทาสหรือเชลยแม้แต่คนเดียวในดินแดนนี้” (True Report 1599: 36 – 37) พวกขุนนางในคณะทูตของบันเต็นที่ไปลอนดอนใน ค.ศ. 1682 ต่าง “ประหลาดใจที่รู้ว่ากฎหมายของเรา (ชาวอังกฤษ-ผู้แปล) ให้คนเป็นเจ้าของที่ดินได้อย่างไร และ

คิดว่าเราทุกคนเป็นกษัตริย์ เพราะเราไม่สามารถทำให้พวกเขาเข้าใจได้ว่าราษฎรสามารถเป็นเจ้าของทรัพย์สิน หากมิได้เป็นไปด้วยความพึงพอใจของเจ้าผู้ครองนคร” (Evelyn 1955: 286) ในทางปฏิบัติ อำนาจกระจายและแบ่งแยกกันไปในแบบต่างๆ แต่ระบบกฎหมายและคตินิยมวางกำหนดข้อบังคับไว้น้อยมาก

ปัญหานี้ก็นำเรากลับมายังเรื่องเมือง สิทธิในทรัพย์สินสามารถพัฒนาได้ในปลายยุคกลางของยุโรป ส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่าระบบฟิวดัลของยุโรปได้สร้างเส้นทางสำหรับเมืองที่ปกครองตัวเอง ในระดับหนึ่งเอเชียตะวันออกที่นับถือลัทธิขงจื๊อก็ได้พัฒนาเมืองที่มีกำแพงล้อม ได้อำนาจปกครองตัวเอง มีสิทธิและความต้องการอันเป็นที่ยอมรับ และในกรณีของญี่ปุ่นสมัยโตะกุกะวะ เมืองต่างๆเหล่านี้มีความสำคัญยิ่งต่อการสะสมเงินทุนและวิถีชีวิตการค้า เมื่อเทียบกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมืองและรัฐดูเหมือนว่าเกือบจะมีเขตแดนติดต่อกัน ทุกเมืองมีผู้ครองเมืองหรือเจ้าเมือง และลำดับชั้นของผู้ครองเมืองเหล่านี้เหมือนกับลำดับชั้นของเมือง ผู้หญิงและชนกลุ่มน้อยตามชาติพันธุ์อาจสร้างระบบค่านิยมอิสระที่เอื้อต่อการค้ามากกว่า แต่สำหรับเมืองในฐานะหน่วยงานแล้วยากมากที่จะทำเช่นนั้น

แต่เมืองรวมทั้งตลาดและราชวัง ซึ่งมีค่านิยมแตกต่างกัน บางขณะก็การค้าเติบโตอย่างรวดเร็วเป็นพิเศษ เป็นไปได้ที่จะเห็นผู้ทำการค้าได้เปรียบราชวังอย่างมาก ความเห็นของ จอนส์ โดยอ้างจาก *ฮิกายัต บายัน บูคิมัน* ในศตวรรษที่ 16 ที่มีเรื่องพ่อค้าเดินทางไปทำธุรกิจ และทิ้งนกแก้วไว้ที่บ้านเพื่อปกป้องความบริสุทธิ์ของภรรยา อาจเป็นผลผลิตของผู้เลื่อมใสในปัจเจกนิยมที่เริ่มปรากฏออกมาให้เห็นและจรรยาบรรณของการค้าในมะละกายังไม่ได้เป็นที่ยอมรับกันโดยไม่มีเงื่อนไข (Johns 1979: 212; cf. Day 1983: 148 – 49) ลอมบาร์ด (1990 II: 155 – 62) ได้รวบรวมเสนอเหตุผลที่หนักแน่นกว่าในเรื่องความรู้สึกรับผิดชอบของปัจเจกชนจากงานเขียนของ ฮัมซะห์ ฟินซูรี และ ของบุกฮารี แห่งยะโฮร์ ราวๆ ค.ศ.1600 เรื่องนี้ยากที่จะหาพบในงานเขียนก่อนหน้านี้หรือภายหลัง ฮัมซะห์เปรียบผู้อ่านของเขาแล้วซ้ำอีกว่าเหมือนนักเดินทางที่เป็นพ่อค้า (*อานะก์ ดากัง / anak dagang*) ลงเรือท่องมหาสมุทรเพื่อแสวงหาความรู้ และกระตุ้นให้ “รู้จักตนเอง” (*เคนาลี ดิ รีมู/kenali dirimu*) (Poems: 72, 80, 112, 116; Sharabu'l Ashiqin: 305, 308 – 09) งานเขียนอื่นๆ อีกหลายชิ้นของช่วงนี้สะท้อนให้เห็นชุมชนพ่อค้าที่เปลี่ยนแปลงได้ง่าย ตระหนักในคุณค่า ตำแหน่ง และความรับผิดชอบด้านศีลธรรมของปัจเจกชน ประมวลกฎหมายมะละกา ประมวลกฎหมายทะเลของมลายู กวินิพนธ์ของเอนซี อามิน (Entji Amin) เรื่องสงครามมะกัสซาร์ และ “ประมวลจริยธรรมมุสลิม” ของชาวเป็นตัวอย่างที่รู้จักกันดี เรื่องหลังสุดเน้นงานหนัก พรตนิยม และการบริจาคทาน และดูเหมือนคลาว่าผู้คนจะได้เห็นผู้ที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามจะตระหนักดีเหนียวมากกว่าเมื่อตอนที่เป็นคนนอกศาสนา (Drewes 1978: 28 – 37) เพื่อแสดงว่าลักษณะแบบฉบับของเชื้อชาติได้เปลี่ยนไปมากเพียงใดในช่วงเวลาที่ผ่านมา การยกคำกล่าวหาของเจ้าหน้าที่ VOC (ซึ่งไม่จะเป็น) “คนชาวจะขายพ่อของเขาเองเพื่อธุรกิจเล็กๆน้อยๆ” ก็คงจะเพียงพอ (Heemskerck 1600: 451)

นอกจากพลังของตลาด ก็ยังมีพลังของมวลชนเมือง ปัจจัยที่เกิดขึ้นเป็นระยะๆ ในเมืองที่ใหญ่ที่สุด ในปัตตานี “กบฏทาส” โดยคนชวาใน ค.ศ. 1613 ได้ทำลายเมืองส่วนใหญ่จนราบเป็นหน้ากลองและขับไล่พวกอากีชนออกไปจากบ้านเรือน (Floris 1615: 94 – 95) ในอาเจะห์ในช่วงกลางศตวรรษที่ 17 ประชากรเมืองออกมาชุมนุมที่ท้องถนนในหลายๆ โอกาส มีบทบาททุกครั้งที่มีปัญหาในการสืบราชสมบัติ ผู้ชนคงจะสังหาร อุลามา รานีรี (ulama Raniri) ผู้ยึดมั่นในความเชื่อดั้งเดิม และไม่มีใครชอบหากเขาไม่ได้หนีออกไปจากเมืองเมื่อปลาย ค.ศ.1643 (Ito 1978) การวิวาทเรื่องเชื้อชาติและศาสนามักจะสู้กันจนถึงขั้นแตกหักในท้องถนน ปัจจัยใหม่ๆ เหล่านี้เป็นเรื่องของสังคมเมืองอย่าง แน่นนอน และสามารถที่จะท้าทายอำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์แต่ก็มีความยากลำบากที่จะทำให้อำนาจเหล่านี้เป็นสถาบัน การพิจารณาความขัดแย้งระหว่างสัมบูรณนิยมและพหุนิยมต้องขอเลื่อนไปพบที่ 4

บทที่ 3

การปฏิวัติศาสนา

จงฟัง [พ่อค้า] นักเดินทางทั้งหลาย
อย่าใส่ใจกับสิ่งที่ต้องห้าม . . .
เจ้านับเงินแล้วนับอีก ไม่หยุดหย่อน
ร่อยเป็นพวง ร่อยแล้วร่อยอีก กลัวจะหาย
วิ่งไปทางโน้นที ทางนี้ที เหมือนกวางน้อย
จน [พระเป็นเจ้า] ผู้เจ้ารักมึงง
ละโลกนี้เสียเถิด
อย่าเป็นคนแปลกหน้าต่อตัวตนอันแท้จริงของเจ้าเลย

—Hamzah Fansuri, Poems: 94 – 96

ประชากรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กว่าครึ่งกล่าวได้ว่าหันมารับนับถือศาสนาอิสลามหรือคริสต์ศาสนาระหว่างยุคการค้า การเปลี่ยนแปลงอื่นๆ ในยุคนี้อาจปรากฏว่าเป็นเรื่องชั่วคราว แต่การยอมรับ “ศาสนาแห่งคัมภีร์” ทั้งสองศาสนาเป็นทางการ มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดและถาวร แต่ที่แน่นอนก็คือการปฏิบัติตัวของผู้คนและรัฐตามแบบอย่างพฤติกรรมในอุดมคติของชาวมุสลิมหรือชาวคริสเตียนนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ที่จริงแล้วความเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วในทิศทางนี้ได้ชะลอลงหรือย้อนกลับเมื่อยุคนี้สิ้นสุดลง แต่ทว่าประเพณีที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ก็ทำให้แน่ใจได้ว่าคนรุ่นหลังจะถูกทำทนายซ้ำแล้วซ้ำอีกให้ปฏิบัติตามข้อเรียกร้องที่เข้มงวดขึ้น

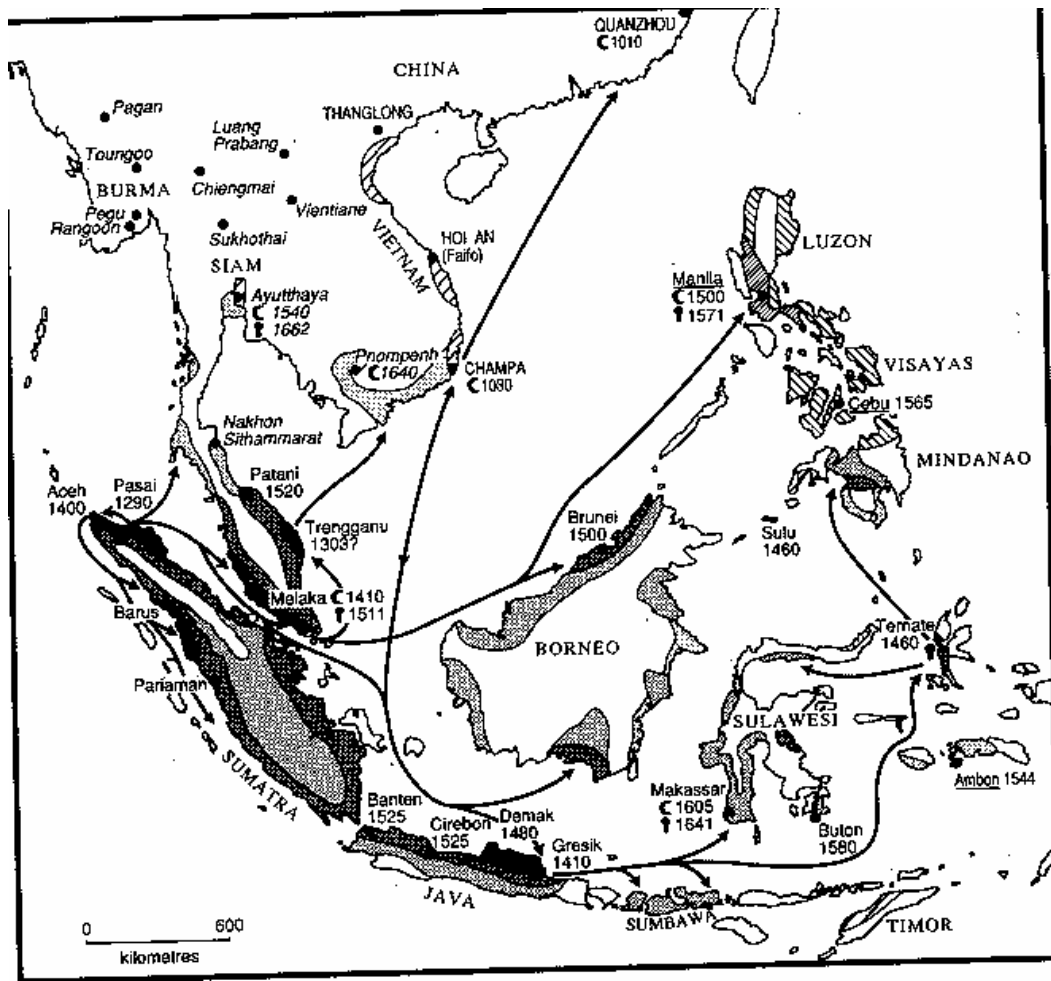
ศาสนาอิสลาม (ทั้งซุนนีและชีอะฮ์) คริสต์ศาสนานิกายคาทอลิกและนิกายเนสตอเรียน ลัทธิขงจื้อ ศาสนายูดาห์ รวมทั้งศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ มีผู้นับถืออยู่ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่สหัสวรรษที่หนึ่ง ได้แก่พวกพ่อค้าและนักเดินทาง แนวคิดของฮินดูและพุทธศาสนานั้น แวดวงราชสำนักพร้อมที่จะซึมซับ ทั้งสองศาสนานี้มิได้เรียกร้องให้กันแนวคิดอื่นๆ ออกไปหรือยึดมั่นกับบทบัญญัติ ในระยะแรกๆ ชาวมุสลิมและชาวคริสเตียน เช่นเดียวกับชาวยิวและผู้เคร่งศาสนาจากจีนที่เข้ามาในแถบนี้ อยู่ชั้น “ระยะกักกัน” อย่างที่เรียกกันในแอฟริกา คือยอมรับในฐานะชนกลุ่มน้อยที่มาทำการค้าขาย แต่ไม่ได้คาดหมายว่าจะมาเปลี่ยนศาสนาของประชากรประเทศ

เจ้าของบ้านหรือถูกเปลี่ยนศาสนา (Fisher 1973: 31) ในปลายศตวรรษที่ 13 และ 14 พวกมุสลิมได้ก่อตั้งชุมชนการค้าที่ใหญ่พอสมควรที่เมืองท่าของสุมาตราเหนือ ชาวตะวันออก จามปา และฝั่งทะเลตะวันออกของมลายู การใช้คำเรียกว่า กักกัน นั้นเหมาะสมกับรัฐมุสลิมที่สำคัญได้มรัฐแรกที่ปาไซในสุมาตราเหนือ ตั้งแต่ ค.ศ. 1297 เห็นได้ชัดจากคำอ้างที่ว่าพลเมืองในรัฐนั้นทุกคนรู้ภาษาอาหรับ (Sejarah Melayu 1612: 76)

ความสำเร็จที่สำคัญๆของศาสนาอิสลามในดินแดนใต้เกิดขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1400 และ 1600 (แผนที่ 9) ในศตวรรษที่ 15 มะละกาได้กลายเป็นทั้งเมืองมุสลิมและเมืองท่าที่ใหญ่ที่สุดของภูมิภาคและได้ส่งเสริมให้ศาสนาแพร่ไปทั่วพื้นที่ชายฝั่งของคาบสมุทรมลายูและสุมาตราเหนือ มีรัฐเมืองท่ามุสลิมใหม่ๆเติบโตขึ้นตามเส้นทางเครื่องเทศไปยังชาวเหนือ และมาลากู รวมทั้งเส้นทางเดินเรืออีกเส้นหนึ่งไปยังบรูไนและมะนิลา เมื่อโปรตุเกสมาถึงใน ค.ศ.1509 ศาสนาอิสลามยังเป็นปรากฏการณ์ของชนกลุ่มน้อยชายฝั่งรอบๆศูนย์กลางมุสลิมเหล่านี้ “พวกปาเลี่ยนมีอยู่กว่าสามในสี่ส่วน” โดเม ปีเรส (1515: 213) รายงานเกี่ยวกับมาลากูเหนือ ขณะที่อีกหนึ่งศตวรรษต่อมา ชาวฮอลันดาผู้หนึ่งที่พำนักอยู่ที่นั่นมั่นใจว่ามีมุสลิมจริงๆไม่เกินสามร้อยคนในอัมบน (Gijssels 1621: 26) การที่โปรตุเกสมุ่งทำลายมะละกาและการเดินเรือมุสลิมในครั้งแรกไม่ได้ทำให้ผู้คนเปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนา แต่ทำให้มีการรวมอำนาจทางการเมืองในมือของตระกูลมุสลิมที่มีความสามารถและเต็มใจที่จะต่อต้านการคุกคามครั้งใหม่ มีการจัดตั้งอาเจะห์และบันเต็นเป็นศูนย์กลางมุสลิมต่อต้านโปรตุเกสในทศวรรษ 1520 ขณะที่ดินแดนส่วนที่เหลือของอาณาจักรฮินดู-ชวามชปาหิต ก็พ่ายแพ้แก่อาวุธของมุสลิมประมาณ ค.ศ.1527

ช่วงที่ผู้คนหันไปนับถือศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาพ้องกันกับช่วงสูงสุดของยุคการค้าและการเฟื่องฟูของเงินในช่วงค.ศ.1570–1630 หลังจากที่ยุโรปยึดได้มะนิลาจากพวกมุสลิมใน ค.ศ. 1571 ประชากรในที่ลุ่มของเกาะลูซอนเกือบทั้งหมดได้ยอมรับคริสต์ศาสนาภายใน ค.ศ. 1620 และหมู่เกาะวิซายา ภายใน ค.ศ.1650—มีการยกย่องว่าเป็นการเปลี่ยนศาสนาที่รวดเร็วอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติของคณะผู้สอนศาสนา (Schumacher 1984: 252) การปฏิรูปคู่แข่ง (Counter-reformation) และแรงผลักดันของคณะผู้สอนศาสนาเยซูอิตได้นำคำสั่งสอนของพระเยซู (ไม่เพียงแต่อาวุธจากดินแดนไอบีเรีย) มายังอินโดนีเซียตะวันออกและเวียดนาม

สำหรับพวกอิสลามแล้ว ช่วงนี้เป็นช่วงของการสัมผัส ทางการค้า ศาสนา และการทหาร โดยตรงกับเม็กซิโก และรัฐกาลิฟายใต้อาณาจักรฮินดู-ชวามชปาหิต ที่ปลุกจิตวิญญาณให้เฉียบคมเผชิญหน้ากับการปฏิเสธความเชื่ออย่างก้าวร้าวซึ่งพวกโปรตุเกสเป็นตัวแทน การแข่งขันระหว่างชาวคริสเตียนและชาวมุสลิมได้เกิดคำนิยามรัฐใหม่ว่าเป็นสมาชิกของภารครภาพนานาชาติ และเพิ่มความกดดันทุกคนที่ทำการค้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งให้หันมาเห็นด้วยกับจุดยืนของฝ่ายตน เจ้าผู้ครองรัฐต่างๆ คือ มาตารัม (ชวากลาง) ชูลาเวสีใต้ (1603–12) บุตัน ลอมบ็อก ชัมบาวา มากินดานา และ บอร์เนียว

แผนที่ 9 การแพร่ขยายของศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนา

ได้ ต่างก็ยอมรับศาสนาอิสลาม รัฐอิสลามที่มั่นคงแล้ว ได้แก่ อาเจะห์ ยะโฮร์ ปัตตานี บันเต็น และ
 เตร์นาเต ได้ขยายอำนาจไปยังชนบทบริเวณหลังเมืองท่า และเรียกร้องที่จะให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์
 อิสลามในระดับต่ำสุด หลักฐานที่ชัดเจนขึ้นแรกกว่ามีชุมชนปราชญ์มุสลิมที่เขียนเป็นภาษามลายูมีอายุ
 ตั้งแต่ทศวรรษ 1590 เท่านั้น แต่วรรณกรรมอิสลามได้ขึ้นถึงระดับสูงอย่างรวดเร็วในงานของ ฮัม
 ซะห์ ฟันซูรี (Hamzah Fansuri) ซัมซุด-ดิน อัศ-ซามัตรานี (Syamsud-din as-Samatrani) นูรุด-ดิน
 อาร์-รานีรี (Nuru'd-din ar-Raniri) และ अब್ದुरราฟ อัศ ซิงกิลี (Abdurr'auf as-Singkili) น่าสนใจที่
 การเบ่งบานของวรรณกรรมเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับการปรากฏของบทสวดของคริสต์ศาสนา
 เป็นภาษามลายู (เริ่มด้วย ซาเวียร์ ในทศวรรษ 1540) เป็นภาษาดากาล็อก (ตั้งแต่ทศวรรษ 1580) และ
 เป็นภาษาเวียดนาม (ร็อคส์ ตั้งแต่ค.ศ. 1627)

ศาสนาที่สามซึ่งมีกัมภีร์ คือพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้เป็นที่ยอมรับกันแล้วในรัฐสำคัญๆ
 บนแผ่นดินใหญ่ก่อน ค.ศ. 1400 ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงในที่เหล่านั้นจึงน่าประหลาดใจน้อยกว่า แต่

ระหว่าง ค.ศ.1400 และ1650 ได้มีการปฏิรูปคณะสงฆ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในความควบคุมของกษัตริย์และแปรเป็นพลัณนิยมในหมู่ประชาชนที่มีน้ำหนักในแง่พลังทางจิตวิญญาณมากกว่าลัทธิบูชาผีสาวเทวดาของท้องถิ่น (Tambiah 1970: 375; Keyes 1974; O'Connor 1985, 1989)

เวียดนามในศตวรรษที่ 15 ประสบการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเมื่อ จักรพรรดิ เล ท่าง ตง (1460 – 98) ได้สถาปนาลัทธิขงจื้อเป็นศาสนาประจำชาติ ที่ดำรงอยู่ได้โดยระบบการสอบและการลำดับชั้นของเจ้าหน้าที่การศึกษา (Whitmore 1970: 152 – 65) แม้การเปลี่ยนแปลงนี้จะล้าลึกแต่ก็มิได้ทำให้ลัทธิขงจื้อตั้งอยู่อย่างมั่นคงเหมือนกับในจีน และสงครามกลางเมืองในศตวรรษที่ 16 อาจค่อยๆ ทำลายความก้าวหน้าของลัทธินี้ลงไปบ้าง ประสบการณ์ของบาทหลวงเยซูอิตส์ผู้พบว่าดินับถือผีสาวเทวดาและลัทธิขงจื้อในเวียดนามไม่แข็งแกร่งเท่าในจีน ดูเหมือนจะสนับสนุนเรื่องนี้ ผิดกับผู้ร่วมงานของท่านในจีน อเล็กซองดร์ เดอ รอดส์ (Alexandre de Rhodes) บาทหลวงเยซูอิตส์ชาวฝรั่งเศสไม่ได้ประสบความสำเร็จมากนักในการหันเหชาวเวียดนามจากระบบความเชื่อซึ่งตามที่เขาอธิบายไว้ นั่นใกล้เคียงกันกับที่ผมเรียกว่าศาสนาเอเซียตะวันออกเฉียงใต้

ราชวงศ์เหียนแห่งเวียดนาม ได้นำลัทธิขงจื้อลงมาทางใต้อย่างช้าๆ ในศตวรรษที่ 17 และ 18 วัดแรกของลัทธิขงจื้อไม่ได้เปิดที่โคชินจีนจนกระทั่ง ค.ศ. 1697 ขณะที่วัดพุทธศาสนามีอยู่เป็นจำนวนมาก (Li 1992: 150) ชาวเวียดนามทั้งเหนือและใต้ตอบรับคณะสอนศาสนาเยซูอิตส์และอื่นๆ อย่างกระตือรือร้น ทั้งๆ ที่มีการต่อต้านศาสนาคริสต์จากกษัตริย์ และมีพิธีรับการชำระบาปและประกาศตัวเป็นคริสต์ศาสนิกชนประมาณ 190,000 คนระหว่าง ค.ศ. 1590 และ 1645

การเปลี่ยนแปลงซึ่งไม่ธรรมดาที่ต่อเนื่องกันมาในการปรับทิศทางด้านศาสนา ยังไม่ได้มีการพิจารณาโดยรวมอย่างจริงจัง มีงานเขียนเป็นชิ้นๆ ที่ไม่ต่อเนื่องกันเกี่ยวกับการเปลี่ยนฟิลิปปินส์ให้มาเป็นคริสต์ศาสนิกชน และการเปลี่ยนครั้งใหญ่ของภูมิภาคให้เป็นอิสลามิกชน ส่วนงานเรื่องพุทธศาสนาในยุคนี้แทบจะยังไม่ได้เริ่มดำเนินงานอันยุ่งยากเกี่ยวกับข้อมูลเอกสารต่างๆ แต่ศาสนาใหม่มีคำสอนดั้งเดิมเขียนอยู่ในคัมภีร์ที่ได้รับการยืนยันว่าถูกต้องโดยผู้เชี่ยวชาญนอกสังคมที่กำลังกล่าวถึงนี้ ทั้งสามศาสนาเน้นศีลธรรมส่วนบุคคล และต่างก็อ้างความสมเหตุสมผลระดับสากล แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่ลึกล้ำและกว้างขวางที่สุดอาจจะได้แก่การหันไปนับถือศาสนาอิสลาม แต่ข้อมูลมีมากที่สุดสำหรับการเปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนา การที่ทั้งสองศาสนานี้โดยเฉพาะ เป็นที่ยอมรับในช่วงเวลาเดียวกันชวนให้คิดว่าน่าจะมีคำอธิบายที่ครอบคลุมได้มากกว่านี้

ศาสนาของเอเซียตะวันออกเฉียงใต้

คนตะวันออกเหล่านี้ [ชาวสยามและเพื่อนบ้าน] ไม่เพียงแต่เชื่อว่าพวกเขาอาจให้ความช่วยเหลือคนตายได้ . . . ยังคิดว่าคนตายมีอำนาจที่จะทรมานและช่วยเหลือคนเป็น และด้วยเหตุนี้งานศพจึงทำกันอย่างพิถีพิถันและหรูหรา เพราะพวกเขาจะฟูมฟักได้ก็แต่ในเรื่องนี้เท่านั้น ปรากฏว่าพวกเขาก็อ่อนวอนขอร้องผู้ตายเหมือนกัน

— La Loubère 1691: 121

ความหลากหลายเป็นกฎเกณฑ์จำเป็นสำหรับระบบความเชื่อและพิธีการที่ไม่มีประเพณีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ไม่เพียงว่าแต่ละเขต แต่ละชุมชน หรือแต่ละหมู่บ้านจะมีผู้เชื่อชาวเขาและค่านิยมทางศาสนาของตนเอง ผู้คนยังเป็นนักปฏิบัตินิยมและยึดถือประสบการณ์ ในการอธิบายและรับมือกับพลังทางจิตวิญญาณ เช่นเดียวกับคำที่กล่าวถึงผู้สืบเชื้อสายของคนพวกนี้ในปัจจุบันว่า “ไม่เพียงแต่มีความผูกพันน้อยมากกับเรื่องการครอบครองของวิญญาณใดวิญญาณหนึ่ง สภาวะไม่มั่นคงทางอารมณ์ การละเมิดสิ่งต้องห้าม หรือสมมติฐานการถูกละเมิดด้วยเวทมนต์ที่พวกเขาเสนอ และความพร้อมที่จะสลัดไปหาสมมติฐานอื่น” (Geertz 1966: 101; cf. Miles 1966: 5) เมื่อชาวฮอลันดาพยายามที่จะสำรวจศาสนาของเซรัม (มาลุกกลาง) ใน ค.ศ. 1684 ก็ได้สรุปว่า “คนให้ข้อมูลที่แตกต่างกันมากจนเป็นไปได้ที่จะอธิบายถึงระบบ ยิ่งกว่านั้นพวกเขายังมกจะเชื่อถือผีบางเทวดา และถ้าจะจดยละเอียด แต่ละหมู่บ้านก็จะต้องใช้สมุดหนึ่งเล่ม” (อ้าง Knaap 1987: 71) นักชาติพันธุ์วรรณนาสมัยใหม่ก็เผชิญความยุ่งยากทำนองเดียวกัน มีรายงานว่าพวก อีฟูกา (Ifugao) แห่งลูซอน ระบุผีบางเทวดาต่าง ๆ อย่างชัดเจน 1500 คน และ ที่พวกโตรากา (Toraja) แห่ง ซูลาเวซีระบุ “อาจจะเป็นพัน” (Volkman 195: 34; Fox 1987: 524) ในพม่า บอร์เนียว และพื้นที่ดอนของแผ่นดินใหญ่ นักชาติพันธุ์วรรณนาชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปไม่ได้ที่จะยืนยันว่ามีความเชื่อ หรือธรรมเนียมปฏิบัติทางพิธีกรรมเพียงอย่างเดียวแม้แต่ในกลุ่มที่ค่อนข้างเล็ก (Evans 1953: 6; Spiro 1967: 46 – 47) แต่ก็ได้ยับยั้งนักวิชาการจากการแสวงหาหลักการที่เป็นพื้นฐาน ลักษณะที่สำคัญที่สุดที่มีการบรรยายไว้แม้แต่ในวรรณกรรมสมัยต้นๆก็ได้นำมากล่าวในที่นี้

เช่นเดียวกับประเพณีต่างๆช่วงก่อนสมัยใหม่ ไม่มีความแตกต่างระหว่างมิติทางศาสนาและทางโลก โลกวัตถุมีพลังแห่งจิตวิญญาณกระจายไปทั่ว เพื่อความอยู่รอดและเจริญรุ่งเรืองในโลกเช่นนี้ทุกคนจะต้องรู้วิธีที่จะจัดการกับพลังเหล่านี้ อีกนัยหนึ่งศาสนสมัยใหม่โดยเฉพาะ คริสต์ศาสนา ศาสนายูดาห์ และ ศาสนาอิสลามสมัยใหม่ ได้สร้างประเภท “ศาสนาดั้งเดิม” โดยละทิ้ง “หน้าที่ในการอธิบาย พยากรณ์ และควบคุม” เหตุการณ์ประจำวัน แล้วถอยออกไปหาความเคร่งศาสนาส่วนบุคคล เพื่อโลกหน้าที่ไม่ขัดแย้งโดยตรงกับความเข้าใจธรรมชาติตามแนววิทยาศาสตร์ (Horton 1971: 104) เมื่อเทียบกันแล้วศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจถือได้ว่าเป็นเพียงส่วนที่ใกล้ชิดกับเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันที่สำคัญทุกเรื่อง (สำหรับคำอธิบายสมัยใหม่ ดู Volkman 1983: 33 และ Hoskins 1987: 139)

ดังนั้นพิธีกรรมและกิจกรรมของคนทรงมีขึ้นด้วยเจตนาให้เกิดประโยชน์อย่างจริงจัง ต้องนำพลังจิตวิญญาณมาใช้รักษาโรค ประกันความอุดมสมบูรณ์ เพิ่มพลังอำนาจ ปกป้องคนเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามวิกฤติของชีวิต และให้เป็นที่น่าพอใจว่าคนตายจะได้รับการช่วยเหลือตลอดจนการเปลี่ยนสภาพซึ่งยังความบอบช้ำมากที่สุดไปสู่ชีวิตหน้าที่เป็นสุข การฉลองและการฆ่าสัตว์เพื่อเช่นสรองทำให้แน่ใจว่าผีบางเผ่าจะมีความเห็นอกเห็นใจ "ในเรื่องส่วนตัวไม่ว่าจะเป็นอะไร เช่นการหายเป็นปรกติของคนป่วย ความสำเร็จในการเดินทางของผู้ที่ออกทะเล ผลผลิตที่บริบูรณ์ในนาที่หวานไว้ ความสำเร็จในการสงคราม การคลอดลูกอย่างปลอดภัย และความสุขในชีวิตแต่งงาน" (Plasencia 1589: 191) เป็นต้นว่าเมื่อชาวฟิลิปปินส์ต้องการจะเก็บผลไม้จากต้น ปลูกหรือเกี่ยวข้าว ข้ามลำธาร หรือผ่านเหตุการณ์สำคัญๆ ก็จะขออนุญาตจากเจ้าที่หรือเทพยดาที่ปกปักรักษาอยู่และถวายเครื่องสังเวยที่เหมาะสม (Chirino 1604: 298 – 99; Ortiz 1731, อ้าง Rafael 1988: 112) ชาวเวียดนามในระดับทั่วไปเชื่อ "ว่าชีวิต สุขภาพ และความสงบของครอบครัว และความเจริญรุ่งเรืองของบ้านในทางโลกขึ้นอยู่กับญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว" (Rhodes 1651: 85) ทว่าทั้งภูมิภาค ผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรปรู้สึกสนใจในงานฉลองและเครื่องสังเวยต่อวิญญาณของผู้ตายเพื่อช่วยคนเจ็บ และการอ้างว่าการเจ็บไข้และการเสียชีวิตก่อนวัยอันควรเกิดจากพิธีกรรมที่ไม่ถูกต้อง หรือการควบคุมโลกวิญญาณให้เกิดผลร้ายโดยศัตรู (เรื่องลาว Fitch 1591: 307 และ Marini 1663: 473; เรื่องเวียดนามเหนือ Rhodes 1651: 80 – 86 และ Missions Etrangères 1674: 256; เรื่องเขมร Miche 1852: 80 – 86; เรื่องบันจาร์มาซิน Beeckman 1717: 118 – 22; เรื่องมะละกา Hamilton 1727 II: 45 – 48; เรื่องซามาร์ Alcina 1668 I, iii: 15)

วิญญาณที่บันดาล อำนาจ สุขภาพ และ ความร่ำรวยให้อยู่นอกข่ายศีลธรรม แต่ก็มีได้เฉยเมยต่อพฤติกรรมของมนุษย์แต่ละคน ผู้ที่ประสบความสำเร็จในโลกของวัตถุจำเป็นจะต้องประสบความสำเร็จในการจัดการกับวิญญาณด้วยพิธีกรรม แทนแนวคิดเชิงทฤษฎีเรื่องความเสมอภาคของมนุษย์กลับมีสิ่งที่ ฟอกซ์ (1987: 526) เรียกว่า "การเฉลิมฉลองการจำแนกแตกต่างทางจิตวิญญาณ" หลายสังคมมีตำนานเรื่องการสร้างโลกที่แตกต่างกันไปเพื่ออธิบายว่ากษัตริย์ เสด็จ และทาสมายังโลกได้อย่างไร ผลของความเชื่อนี้มีใช้หะตานิยมแต่เป็นการแข่งขันอย่างเข้มข้นเพื่อสถานภาพและความสำเร็จ ในเรื่องนี้วิธีการทางจิตวิญญาณมีความสำคัญอย่างน้อยก็เท่ากับทางกาย พวกมะกัสซาร์ ในที่ดอนเรียกศาสนา ก่อนอิสลามของตนว่า *ปาตุนตุง* (*patuntung*) จาการากศัพท์ที่มีความหมายว่า "พยายามสุดกำลัง" เพราะว่าจริงๆ แล้ว เป็นเรื่องการแข่งขันกันด้วยเล่ห์เหลี่ยมโดยใช้วิญญาณเพื่อเพิ่มสถานภาพในโลกนี้และโลกหน้า (Martin และ Birgit Rössler การสนทนากับผู้เขียน) Acciaoli (1989: 256) ให้ความเห็นว่า "การแสวงหาโชคกลาง" เป็นวัตถุประสงค์หลักของพิธีกรรมของชาวบูกิส มีการกล่าวเช่นเดียวกันนี้เกี่ยวกับศาสนางัดจู ดายะกั (Ngadju Dayak) ในบอร์เนียว "ถ้าชายคนหนึ่งร่ำรวยกว่าอีกคนหนึ่ง จะพูดกันว่าเป็นเพราะเขาผู้นั้นคงจะได้จัดพิธีกรรมที่

แท้จริงในเวลาที่ถูกต้อง และระมัดระวังในการเลือกวิญญาณ . . . ยิ่งคนคนหนึ่งรู้เรื่องพิธีกรรมมากเท่าใด เขาก็ยังสามารถทำเพื่อสวัสดิภาพของตนเองและครอบครัวมากขึ้นเท่านั้น” (Miles 1966: 5)

ข้อสังเกตของคนร่วมสมัยเรื่องศาสนาท้องถิ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นนี้ช่วยอธิบายปฏิกิริยาของผู้สังเกตการณ์ในศตวรรษที่ 17 เช่นผู้สอนศาสนาชาวสเปนไม่เคยบันทึกเรื่องราวขมขื่นหรือการยอมรับชะตากรรมโดยไม่ปริปากของคนนอกศาสนาที่พวกเขาพยายามให้หันมานับถือคริสต์ศาสนา ที่จริงแล้ว คนพวกนี้ “ดูเหมือนว่าไม่มีจิตใจหรือความเข้าใจให้กับสิ่งอื่นใดนอกจากหาเงินได้มากมาย” (Aduarte 1640: 238) เมื่อ बादหลวงเยซูอิตอธิบายคริสต์ศาสนาให้พระภิกษุในลาวในทศวรรษ 1640 พระเหล่านั้นไม่ยอมรับด้วยเหตุผลทางโลกเช่นที่กล่าว เพราะ “จากศาสนานี้ คนเราไม่สามารถหวังว่าจะได้ เงิน ทอง ความสนุกสนาน หรือ ภรรยาหลายคน และ . . . ตรงกันข้ามดูเหมือนจะเสื่อมใสศรัทธาในการเสียเกียรติ และการดูถูกดูหมิ่นเท่านั้น . . . ศาสนานี้ถือว่าความยากจนเป็นทรัพย์สินสมบัติ และความตายเป็นกำไร” (Marini 1663: 471)

โลกวัตถุทั้งโลกมีชีวิตชีวาด้วยผีสังเทวดาที่ต้องการอาหาร เครื่องดื่ม และการบวงสรวงเอาใจ นักทฤษฎีสันตินิยมได้ตีความว่าความมากมายของผีสังเทวดาเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของเอกภาพแห่งจักรวาล หลักการเดียวที่ทำให้มีชีวิตชีวา ซึ่งสก็ด (1900) และคนอื่นๆเรียกว่า “จิตวิญญาณ” หรือ “วิญญาณนิยม” แต่แรก Kruyt เรียกว่า “น้ำชีวิต” ต่อมาก็เปลี่ยนเป็น “สิ่งที่เปื้อนวิญญาณ” และในที่สุดก็เป็น “อำนาจอาคม” อัลเคมา และ เบเชเมอร์ (1927) เรียกว่า “พลังขับเคลื่อน” คีลส์ (1981: 711) เรียกว่า “ชีวิตินทรีย์” และ ฟอกซ์ (1987) เรียกว่า “อภินิหารภาพของชีวิต” ทฤษฎีที่ครอบคลุมเช่นนี้ไม่ได้พัฒนาโดยชาวบ้าน หรืออย่างน้อยพวกนักสอนศาสนาแรกๆก็ไม่ได้รายงานไว้ แต่เป็นลักษณะเฉพาะของแนวคิดที่เป็นนามธรรมกว่าของเมืองหลวงและราชสำนักที่สำคัญๆ โดยเฉพาะในชาวความเชื่อใน “อทวิสภาวะ” (non duality) หรือเอกภาพอันเป็นแก่นแห่งชีวิต (essential unity of existence) ซึ่งยึดถือกันทั่วไปในราชสำนักและวงการศาสนาก่อนสมัยอิสลาม และปรากฏอยู่ในงานเขียนเกี่ยวกับศาสนาของชาวชาวมุสลิมผู้มีสัมพันธพิเศษ (Drewes 1954, 1969; Johns 1965) ที่สุมาตราที่เหมือนกัน เอกนิยม หรือการนับถือพระเจ้าองค์เดียวเห็นได้ชัดในงานเขียนของมุสลิมระยะแรกสุด (โดยเฉพาะงานของ ฮัมซะห์ ฟินซูรี และ ชัมซุด-ดิน อัล-ชามัดรานี) อาจเป็นไปได้ว่าประเพณีด้านศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อได้กระทบกับแนวคิดของศาสนาจากอินเดียก็กลายเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการคาดคะเนที่ลึกลับ เรื่องสรรพเทวนิยม หรือเอกเทวนิยม

ในบริบทของแอฟริกา ฮอร์ดัน (1971: 101) ได้บรรยายถึงความเชื่อในจักรวาลสองชั้นที่ “ผีสังเทวดาผู้น้อย” ควบคุมกิจกรรมของชุมชนในท้องถิ่น ขณะที่ “เทพสูงสุด” ควบคุมจักรวาลอยู่ไกลๆ เทพสูงสุดนี้มีความสำคัญต่อชาวแอฟริกันผู้ถูกดึงออกไปจากสังคมท้องถิ่นด้วยเหตุผลต่างๆ เช่น การค้า การปกครอง หรือ การตกเป็นทาส แต่ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับพวกที่ทุ่มเทให้กับสังคมเกษตรที่เข้า

ไปตั้งถิ่นฐาน คนเอเชียตะวันออกส่วนใหญ่มีแนวคิดเรื่องพระผู้สร้างที่ค่อนข้างจะห่างไกลเหมือนกัน มักจะมีชื่อเรียกเป็นคำสันสกฤต—*บาตารา กูรู (เบตลา ในภาษาตากาล็อก)* หรือ *เทวดา* – แม้ว่า จะผสมผสานในความเชื่อปรัมปราของท้องถิ่นโดยเฉพาะ เป็นธรรมดาที่คณะผู้สอนคริสต์ศาสนาและศาสนาอิสลามจะให้ความสนใจเป็นพิเศษในความเชื่อต่างๆว่ามีผู้สร้างสูงสุดแต่ไม่ยอมใช้ในการแปลแนวคิดอันน่าเกรงขามของตน คำอาหรับ อัลลอฮ์ และคำ สเปน คือ *ดีออส* ได้กลายเป็นคำสำหรับพระเป็นเจ้าในภาษามลายู และตากาล็อกตามลำดับ รอดส์ สร้างคำใหม่ในภาษาเวียดนามที่ฟังหูหูล่า “พระเป็นเจ้าแห่งสวรรค์และแผ่นดิน” ซึ่งแตกต่างเพียงเล็กน้อยจาก “พระเป็นเจ้าแห่งสวรรค์” ที่เพื่อนบาทหลวงเยซูอิตของเขาใช้ที่เมืองจีน

ความหรรษา ประณีตบรรจง และ สนุกสนานของงานศพเป็นที่สนใจของผู้สังเกตการณ์ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในอินโดนีเซียตะวันออกและฟิลิปปินส์มีการฝังศพสองครั้งที่ซับซ้อน โดยมีข้อห้ามต่างๆระหว่างระยะไว้ทุกข์ แล้วก็จะ “สนุกสนานกับการเลี้ยงอาหารและเครื่องดื่ม” อย่างมาก เมื่องานฝังขั้นสุดท้ายเสร็จสิ้นลง ศพจะฝังพร้อมผ้าราคาแพง ภาชนะเครื่องปั้นดินเผา และเครื่องประดับ เพื่อประกันสถานภาพและความสุขสบายในชีวิตหน้า (Morga 1609: 280; also Paiva 1545: 299 – 300; Chirino 1604: 327 – 30) ที่สยาม พม่า และ ลาว การเผาศพของชาวพุทธเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสำหรับคนชั้นสูงแล้ว มีการแห่ศพบนแคร่ที่หรรษาไปรอบเมือง และเลี้ยงอาหารกันหลายวันรวมทั้งดนตรีและระบำ พิธีกรรมเหล่านี้ “เอิกเกริกและหรรษาสุดจะบรรยาย” (Kaempfer 1727: 21 – 22; also van der Hagen 1607: 30 – 31; du Jarric 1614: 890; Marini 1663: 455) ในชาวและบาทลิก่อนสมัยมุสลิม ชายาของผู้ครองเมืองจะถูกคาดหวังให้ทำพิธีดีคือเผาตัวเองบนกองไฟร่วมกับสามี (Fei Hsin 1436: 248; Galvão 1544: 93; Dagb-Register 1631 – 34: 179; Fryke 1692: 109 – 10) ขณะที่ในฟิลิปปินส์ ชูลาเวซี บอร์เนียว นิอัส เขมร และพม่า มักจะฆ่าทาสเพื่อให้ไปพร้อมกับพวกเสรีใน ชีวิตหน้า มีการถกเถียงกันว่าได้ผิวที่เคลือบด้วยรูปแบบของอินดู เจตนารมณ์อันแท้จริงของวัดชวาหลายแห่งระหว่างศตวรรษที่ 10 ถึง 15 ก็เพื่อรับใช้ลัทธิบูชาบรรพบุรุษ (Wisseman 1983: 25 – 29)

งานเขียนสมัยใหม่เรื่องพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายอย่างมากทั้งในการดำเนินพิธีกรรมและจักรวาลวิทยาที่เป็นพื้นฐาน (Schärer 1946; Uchibori 1978; Huntingdon and Metcalf 1979; Metcalf 1982; Forth 1981; Koubi 1982; Gerdin 1981; Volkman 1985) สำหรับสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ยังคงอยู่นอกแวดวงศาสนาของโลกที่มีคัมภีร์ งานเลี้ยงชุมชนที่พิธีพินันและสำคัญที่สุดก็ยังคงเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย เพราะความเชื่อมั่นที่คู่กันคือคนตายต้องการพิธีกรรมของคนเป็นเพื่อการเดินทางที่ปลอดภัย และคนเป็นก็อาศัยความร่วมมือของคนตายเพื่อความผาสุกของตนในโลกนี้

การเปลี่ยนศาสนาหรือการเข้าเป็นสาวก

แนวคิดของศาสนาอินเดียซึ่งได้แพร่ไปยัง “ดินแดนใต้ลม” เป็นเวลากว่าพันปีไม่มีการกีดกัน แม้ในหลักปฏิบัติ ไม่ได้เรียกร้องสาวกให้ข้ามเส้นกันใดๆหรือให้เลิกกิจกรรมเดิมๆแต่อย่างใด แม้ว่าอิทธิพลของความเชื่อเหล่านี้จะเห็นได้ชัดเจนในอนุสาวรีย์และจารึกต่างๆในอาณาจักรสมัยโบราณ เราไม่อาจรู้ได้ว่าขจัดความเชื่อเดิมๆออกไปได้มากแค่ไหน แม้แต่ในระดับราชสำนัก สำหรับประชากรชนบทส่วนใหญ่แล้ว ก็คงถือว่าอย่างมากที่สุดความเชื่อพวกนี้ก็ทำให้มีพิธีกรรมหรือเทพเจ้าเพิ่มขึ้นอีกชุดหนึ่ง ที่สามารถหันไปพึ่งได้ เพื่อวัตถุประสงค์บางประการ

ผู้เขียนบางคนได้ชี้ว่าการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามก็ดำเนินตามแนวนี้ โดยเฉพาะในชวา ในระยะแรกไม่มีอะไรเพิ่มนอกจากการปฏิญาณตน และบทสวดและพิธีกรรมอื่นๆที่อาจเอามาใช้เพื่อวัตถุประสงค์เดิมๆ (van Leur 1940: 168 – 69) ก่อนศตวรรษที่ 16 น่าจะเป็นรูปแบบที่เห็นได้ทั่วไป แต่ศาสนาที่มีศาสดาเสนอทางเฉพาะสมาชิกไปสู่การพ้นบาป ศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนากำหนดให้มีเครื่องหมายภายนอกที่แสดงว่าเป็นสมาชิกในชุมชนใหม่ โดยหลักการแล้วทั้งสองศาสนาเรียกร้องให้มีการประกาศตัดจากอดีตที่ไม่มีศาสนา อันเป็นสัญลักษณ์หลักของการเปลี่ยนศาสนา ตรงกันข้ามกับการเป็นสาวกแบบวางเฉย แม้ว่าในทางปฏิบัติ “ผู้เปลี่ยนใจ” ใหม่ส่วนใหญ่จะตามเจ้าครองนครของตนโดยยึดมั่นในชุมชนใหม่แต่ในนาม การเปลี่ยนแปลงนี้จำเป็นต้องเลือกเลิกกิจกรรมในอดีตบางอย่าง

ความแตกต่างที่สำคัญในกลยุทธ์ของคณะผู้สอนทั้งสองศาสนาคือ ทางคริสต์ศาสนาต้องพึ่งคณะนักบวชที่ประพฤติพรหมจรรย์และค่อนข้างจะมีระเบียบวินัยในการระบอบเขตของชุมชนใหม่ ด้วยพิธีชำระล้างบาป ตามธรรมเนียมแล้วควรมีการท่องจำคำสอนมาก่อน พิธีล้างบาปโดยคลุมหัวอาจทำได้และเกิดขึ้นเหมือนกัน—ในศตวรรษที่ 16 พ่อค้าชาวโปรตุเกสและ ฟิวดัลโก ทำพิธีล้างบาปให้ผู้ครองเกาะโซโลร์ (หมู่เกาะซุนดาน้อย) ซิง และ ซิเค็นเร็ง (ซูลาเวซี ได้) แต่เนื่องจาก ศาสนจักรไม่มีกลไกในยุคนี้ นอกจากนักบวชชาวยุโรปที่จะรักษาความต่อเนื่องของศาสนาเอาไว้ ชุมชนเหล่านี้ในที่สุดก็สูญหายไปเมื่อไม่มีนักบวช เพราะบาดหลวงสเปนและโปรตุเกสไม่สามารถแต่งงานในท้องถิ่นได้ และไม่ค่อยได้ใช้ประโยชน์ชาวเอเชียที่เป็นเพื่อนร่วมงานและผู้สอนคำสอนก่อน ค.ศ. 1700 จึงเป็นธรรมดาที่ขอบเขตของคริสต์ศาสนาส่วนใหญ่จะถูกกำหนดตามแบบของคาบสมุทรไอบีเรีย

ในทางตรงกันข้าม ผู้ที่ให้คนเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามมักจะแต่งงานในท้องถิ่น และหลายคนเป็นคนท้องถิ่น ดังนั้นในแง่วัฒนธรรมจึงยอมรับสภาพแวดล้อมด้านจิตใจได้มากกว่าพวกบาดหลวงจากสเปนและโปรตุเกส แต่เมื่อเทียบกันแล้ว มีการเรียกร้องให้แสดงสัญลักษณ์ภายนอกขึ้นต่ำสุดสำหรับสมาชิกผู้เพิ่งเปลี่ยนมาเป็นมุสลิมมากกว่า ผู้เพิ่งเปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนา หมู่เป็น

แหล่งให้เนื้อที่สำคัญและเป็นส่วนประกอบสำคัญในงานกินเลี้ยง (Reid 1988: 35) การฆ่าหมูที่เลี้ยงไว้ทั้งหมด (มักจะทำในงานเลี้ยงใหญ่ครั้งสุดท้าย) ในตัวของมันเองมีนัยของ “การเปลี่ยนศาสนา” คือ ทิ้งการกินหมูในอดีตโดยถือว่าเป็นเรื่องชั่วร้าย การเข้าสู่หนตเป็นขั้นสำคัญอีกขั้นหนึ่งที่คาดหวัง ตั้งแต่ต้น “ไม่พบชาวลูตาโอ (Lutao) คนใด (แห่ง มินดาเนา-เตร็นเต) เลยที่ไม่ได้เข้าสู่หนต หรือไม่มีใครที่กินหมู—และนี่คือสิ่งที่ประกอบกันเป็นศาสนาอิสลามสำหรับพวกเขา . . . เพราะคนพวกนี้ไม่รู้ ว่าคัมภีร์อัลกุรอาน คืออะไร” (Diaz 1718: 321; cf. Legazpi 1569: 60 – 61) แต่ในระยะเมื่อไม่นานมานี้ ความเปลี่ยนแปลงภายนอกในเรื่องของอาหาร การแต่งกาย และทรงผม ที่คาดหวังจากผู้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม มีมากจนการเปลี่ยนศาสนามักจะดูเหมือนเป็นการเปลี่ยนสถานภาพทางเชื้อชาติด้วย (Bartlett 1952: 634 – 36; Geertz 1964: 181 – 82; Miles 1976: 93; Rogers-Siregar 1981: 63)

การปฏิเสธอดีตอันชั่วร้ายนี้ได้ขยายจากผิวภายนอกไปถึงระบบความเชื่อหรือไม่ การทดสอบที่ดีที่สุดในเรื่องนี้ก็คือในขอบเขตของการยอมรับศาสนาอิสลามหรือคริสต์ศาสนา มีการฝ่าฝืนข้อห้ามในอดีตอย่างชัดเจน และทำลายวัตถุที่เคารพสักการะอันจะทำให้ศาสนาเก่าไม่น่าเชื่อถือหรือปฏิบัติศาสนกิจไม่ได้ ในเรื่องนี้พวกเผยแพร่คริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก มีจุดยืนที่แข็งแกร่งกว่า มะเจลดแลนยีนกรานให้กลุ่มประมุขในเจบู ที่ยินยอมเปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนาเผารูปบูชาทำด้วยไม้ มีสิ่งา ซึ่งเห็นชัดว่าคนพวกนี้ไม่ค่อยสบายใจนักที่จะทำ (Pigafetta 1524: 41 – 42) บาดหลวงเยซูอิสต์ที่มาลูลู ได้ถือเป็นนโยบายอย่างแน่วแน่ที่จะหาแหล่งของ “ลัทธิปีศาจ” ให้ได้หมดแล้วทำลายเสีย (Mascarenhas 1570: 595, 610) นโยบายนี้มีความเสี่ยงสูงโดยปลุกความกลัวอย่างมากในหมู่ประชาชนและอันตรายจากการแก้แค้น หากมีโรคภัยหรือการเพาะปลูกล้มเหลวเป็นผลตามมา แต่ก็อาจได้ผลตัวอย่างรวดเร็วและน่าทึ่ง ที่ฟิลิปปินส์ หลัง ค.ศ. 1570 บาดหลวงสเปนมีความกล้ายิ่งกว่านั้น เนื่องจากได้รับการคุ้มครองจากรัฐ ที่นั่นไม่มี “วิหาร” ที่จะทำการสักการะบูชาแบบอินเดีย แต่บาดหลวงก็ได้ทำลายศาลของผีสงฆ์เทวดารวมทั้งข้าวของที่ใช้ในพิธีกรรม (Chirino 1604: 294, 299 – 305; Phelan 1959: 54) ที่ปังกาซัน ของพวกนี้ส่วนใหญ่เป็นเครื่องปั้นดินเผาใส่เหล้าอันมีค่าที่ใช้ในงานเลี้ยง (Aduarte 1640: 186, 243 – 44) ยุทธวิธีเช่นนี้คงจะต้องก่อความตื่นเต้นมากพอที่จะกระตุ้น “การเปลี่ยนศาสนา” โดยทำลายความน่าเชื่อถือของผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านศาสนาและพิธีกรรมที่รองรับระบบเก่า แต่ก็มีปัญหา ตามที่เอกสารของสเปนยอมรับโดยปริยายว่า หัวใจของการปฏิบัติศาสนกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีได้อยู่ที่สถานที่ หรือ วัตถุใดโดยเฉพาะ ดังนั้นจึงไม่สามารถทำให้หมดประสิทธิภาพไปได้ในครั้งเดียว

น่าประหลาดที่เรื่องราวของการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามไม่ค่อยแสดงหลักฐานของการทำลายรูปเคารพบูชา ในที่สุดวิหารฮินดู-พุทธที่มลายูและสุมาตราก็ถูกทำลายหรือใช้เป็นที่ก่อสร้างใหม่ (แต่ไม่ใช่ในชาวที่แม้แต่ กลุ่มอาคารที่มีรูปนิมิตศิวลึงค์-โยนิ พวกมุสลิมก็เก็บรักษาไว้) แต่มี

หลักฐานน้อยมากว่าการทำลายรูปเคารพเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนศาสนาในระยะต้นๆ ผู้อนุรักษ์วัฒนธรรมอาจได้รับการสนับสนุนด้วยเหตุผลที่ลึกลับมหัสจรรย์ ซึ่งกล่าวไว้อย่างดีซึ่งเป็นภาษามลายู โดยอัมชะห์ ฟินซูรี (Al-Muntahi: 336) ว่าผู้ที่ศรัทธาอย่างแท้จริงจะพบพระเจ้าในรูปบูชาเช่นเดียวกับในสรรพสิ่งที่พระองค์สร้าง มิแต่ในเรื่องเปลี่ยนศาสนาของเคอะห์ที่เจ้าเมืองผู้เพิ่งเปลี่ยนความเชื่อได้นำ “รูปบูชาที่ทำด้วยเงินและทอง และรูปมนุษย์ทำด้วยกระเบื้องเคลือบ ไม้ และดินเหนียว” มาให้ซึกชาวอาหรับที่สอนศาสนาทำลาย (*Hikayat Marong Mahawangsa*¹ อ้างใน Jones 1979: 140) อาจเป็นไปได้ว่าผู้ครองเมืองยังไม่มีความกล้าพอที่จะทำลายสิ่งเหล่านี้ด้วยตนเอง ถ้าหากนี้เป็นรูปแบบปรกติคงจะต้องมีการสลัดอดีตที่ไม่มีศาสนาอย่างจริงจัง อย่างน้อยก็ที่ราชสำนัก ที่รูปบูชา (คงจะเป็นฮินดู) เช่นนี้มีบทบาทในพิธีกรรมอยู่บ้าง

อาจจะหลังจากนั้น (ต้นศตวรรษที่ 16 ถ้าพงสาวดารปัตตานีเชื่อถือได้) เจ้าผู้ครองปัตตานียอมรับศาสนาอิสลาม พงสาวดารเล่าว่า “พระองค์ทรงเลิกบูชารูปเคารพ (*เบร์ฮารา/berhala*) และการเสวยเนื้อหมู แต่นอกจากนี้แล้ว ก็มิได้เปลี่ยนกิจวัตรของคนนอกศาสนา (*กาฟิร/kafir*) แม้แต่อย่างเดียว” (*Hikayat Patani*: 75) ถึงแม้ว่าผู้เขียนจะไม่เห็นชอบด้วย การนี้อาจดูเหมือนจะเป็นก้าวสำคัญหากจริงๆ แล้วหมายความว่าเจ้าเมืองได้ละทิ้งศาสนาของบรรพบุรุษ แต่คำ *เบร์ฮารา* มินัยว่ารูปเคารพฮินดู-พุทธ ซึ่งขัดกับศาสนาของคนทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่แล้ว ดังนั้นสิ่งที่ไม่ยอมรับอาจเป็นเพียงพิธีบูชาแบบพราหมณ์ของหลวงเท่านั้น พงสาวดารกล่าวถึงสมัยของผู้สืบทอดตำแหน่งคนต่อไปที่สร้างสุเหร่าหลังแรกว่าผู้คนของเมืองนี้เลิกรับประทานหมูและบูชารูปเคารพ แต่ยังคงถวายเครื่องเช่นแก้วนั้ ไม้ หิน และ ผีสาธเทวดา (เพ็งอ้าง: 79)

หลักฐานชิ้นเล็กชิ้นน้อยที่เรามีก่อน ค.ศ.1500 พูดตามตรงแล้วไม่เพียงพอที่จะพุดถึงขั้นตอนหรือขอบเขตของการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามด้วยความมั่นใจ พอถึง ค.ศ.1500 มีกลุ่มมุสลิมขนาดใหญ่พอสมควรที่พุดภาษามลายู หรือ ชาว ในเมืองท่าตามเส้นทางการค้าสำคัญๆ พวกนี้อ้างว่า

¹ เพราะในแง่ความถูกต้องทางประวัติศาสตร์แล้ว พงสาวดารฉบับนี้ จะมีน้อยที่สุดในบรรดาพงสาวดรามลายู ที่มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับการเปลี่ยนศาสนา ผมจำเป็นต้องอธิบายเรื่องการใช้หนังสือเช่นนี้โดยทั่วไปบ้าง รายงานพื้นเมืองที่ยังหลงเหลืออยู่เรื่องการยอมรับศาสนาอิสลามในสุมาตราเหนือ มะละกา ชาว และ เตรี้นาเต ห่างจากเวลาของเหตุการณ์ที่เล้ามากจนต้องมองเรื่องเหล่านี้ว่าไม่ใช่บันทึกของเรื่องราวตามที่เกิดขึ้นจริงๆ หากแต่เป็นการบรรยายสิ่งที่ดูเหมือนจะมีเหตุผลหรือเป็นแบบอย่างสำหรับผู้เขียนในศตวรรษที่ 16 ถึง 18 ทุกเรื่องมีองค์ประกอบที่อาจกลายเป็นแบบฉบับ—การดำเนินธุรกิจระหว่างเจ้าเมืองท้องถิ่นและนักบุญต่างชาติร่วมกับความฝันและปาฏิหาริย์ (Jones 1979: 152 – 58; Brakel 1978: 11 – 13) เมื่อพิจารณาร่วมกันก็ชี้ให้เห็นว่าอะไรที่จดจำกันว่าเป็นประเด็นสำคัญในเรื่องราวสมัยต้นๆ ที่หลักฐานอื่นๆ มีน้อยมาก การไม่มีเรื่องเกี่ยวกับการทำลายสิ่งวิหิตต่างๆ นับว่าสำคัญ แต่ควรจะให้ความสนใจในทางประวัติศาสตร์มากขึ้นกับกรณีการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามหลัง ค.ศ. 1500 ที่มีเอกสารซึ่งอาจนำมาใช้เป็นข้อมูลได้มากกว่ามาก

ในกลุ่มมีผู้ครองเมืองที่สำคัญที่สุดของสุมาตรา คาบสมุทรมลายู ชาวเหนือ และ มาลัคยา เรื่องพวก
ผู้คนบริเวณหลังเมืองทำปฏิจาสนกิจของอิสลามไปไกลแค่ไหนไม่ชัดเจนนัก ไม่มีหลักฐานหนัก
แน่นพอเรื่องการเขียนเกี่ยวกับศาสนาอิสลามเป็นภาษามลายูหรือชวาก่อนปลายศตวรรษที่ 16 ซึ่งชวน
ให้คิดว่า ชาวมุสลิมที่เคร่งและคงแก่เรียนคงจะ “ถูกกักบริเวณ” ในตอนนั้น

ชาวอาหรับบางคนไม่ประทับใจกับความผูกพันของเมืองมุสลิมระยะแรกๆเหล่านี้กับศาสนา
อิสลาม อิบนิ มาจิด (Ibn Majid) คนนำร่องชาวอาหรับผู้มีชื่อ (1462: 206) ไม่ได้พูดถึงชาวเมือง มะ
ละกาด้วยความชื่นชม เขาว่า “คนพวกนี้ไม่มีวัฒนธรรมเลย ชาวนอกศาสนาแต่งงานกับผู้หญิงมุสลิม
ส่วนชาวมุสลิมก็เอาผู้หญิงนอกศาสนาเป็นภรรยา คุณไม่รู้หรือว่าพวกนี้เป็นมุสลิมหรือเปล่า แต่เป็น
ขโมยเพราะการลักขโมยมีอยู่ทั่วไปในหมู่คนเหล่านี้ และไม่เห็นใครรังเกียจ พวกมุสลิมกินเนื้อสุนัข
เพราะไม่มีกฎเรื่องอาหาร พวกเขาค้มเหล้าในตลาด และไม่ถือว่าการหย่าร้างเป็นการกระทำทาง
ศาสนา” แม้ว่าคำพูดของอิบนิจะไม่ยุติธรรม แต่พงศาวดารมะละกาเองก็ยอมรับแบบฉบับการทำตัว
ตามสหายของชาวมลายูในมะละกา ล้อเลียนผู้คงแก่เรียนเคร่งศาสนาชาวอาหรับที่แพ้ในการตอบโต้
อย่างคมคายกับขุนนางมลายูที่เมาเหล้า (*Sejarah Melayu* 1612: 177 – 78) แม้แต่ผู้ที่คัมจัดเช่นชาว
โปรตุเกสยังคิดว่าพวกมลายูในมะละกา “ในงานเลี้ยงและงานรื่นเริง . . . ค้มเหล้ามากเกินไป” (Pires
1515: 268)

1540 – 1600: การแตกกันเป็นสองขั้ว และ เส้นแบ่งเขตศาสนา

หลังเวลาผ่านไปพอสมควร ก็เกิดการทะเลาะวิวาท และเรต่อสู้กับพวกเขา [โปรตุเกส] เราโจมตีกัน
เอาชนะกัน เหมือนกับว่าสงครามศักดิ์สิทธิ์จะไม่วันจบสิ้น
เมื่อชาวมุสลิมคนหนึ่งตายในสงครามศักดิ์สิทธิ์ จะไม่มีการใส่ผ้าห่ม ถ่วงตาขังให้เขาเสีย
ประ โยชน์ในชีวิตหน้า แต่เขาจะตรงขึ้นสวรรค์

—Rejali 1657: 169 - 70

ในศตวรรษที่ 16 มีข้อมูลซึ่งเป็นที่น่าพอใจมากกว่า เห็นชัดว่าคนทั้งชนบทและในเมือง
จำนวนมาก “เปลี่ยน” มานับถือศาสนาอิสลาม สลัดวิถีชีวิตเดิม เลิกรับประทานหมู รับประทานอาหาร
ศาสนาอิสลามในเรื่องการแต่งกาย การทักทาย และพิธีกรรม และแสดงตัวว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน
อิสลามสากล การแสดงตัวอย่างชัดเจนนี้ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากปัจจัยสองประการ— การเดินเรือเพื่อ
เชื่อมต่อโดยตรงและจริงจังระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และบริเวณทะเลแดง และการแยก
ออกเป็นสองขั้วที่ชัดเจนระหว่าง คาร์ อุล-อิสลาม (*Dar ul-Islam*) และพวกที่เป็นศัตรู

ก่อน ค.ศ.1500 เช่นที่เราได้ตั้งข้อสังเกต เครื่องเทศของมาลากูและพริกไทยของอินโดนีเซียเกือบทั้งหมดส่งออกไปที่จีน แรงดึงดูดของตลาดยุโรปได้เปลี่ยนทั้งปริมาณและทิศทางของสินค้าส่งออก จนกระทั่งถึง ค.ศ.1600 กว่าครึ่งหนึ่งของผลผลิตพริกไทยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เพิ่มขึ้นอย่างมากไปยังตะวันออกกลางและยุโรป พอถึงทศวรรษ 1530 พ่อค้ามุสลิมผู้มีฐานะที่อาจะห์ส่งเรือของตนไปยังทะเลแดง และพอถึงทศวรรษ 1550 เรือแล่นข้ามมหาสมุทรอินเดียตรงไปยังอาระเบีย (Boxer 1969: 416 – 19) ช่วง 60 ปีต่อมาเป็นระยะเวลาเดียว และเว้นมาจนกระทั่งศตวรรษนี้ ที่ชาวมุสลิม อินโดนีเซีย มีหนทางติดต่อเองโดยตรงอย่างสม่ำเสมอกับศูนย์กลางศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาของตน

เมื่อเรือรุ่นแรกของฮอลันดา อังกฤษ และ ฝรั่งเศส มาถึงยังกลุ่มหมู่เกาะประมาณ ค.ศ. 1600 ก็ได้พบพ่อค้าที่พวกเขาเรียกว่า เตอร์ก หรือ “รุม” (รุมิ ในภาษามลายู) เข้าไปอยู่ที่ อาจะห์ บันเต็น บันดา และเตรันดา เมื่อเฟรเดริก เดอ ฮุตมัน ต้องการบรรยายว่าการต้อนรับพ่อค้าต่างชาติที่ อาจะห์ ประมาณ ค.ศ. 1600 เป็นอย่างไร เขาเลือกตัวอย่างที่เป็นแบบฉบับคือการมาของนักร้องโซดา จากเม็กกะ ผู้เสนอให้ความช่วยเหลือทางการทหารแก่สุลต่าน จากเมืองของเขา (Houtman 1603: 27 – 28) การติดต่อทางการค้าอย่างสม่ำเสมอทำให้ผู้จาริกแสวงบุญ และผู้ทรงความรู้เดินทางมาเรื่อยๆ ระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเม็กกะ ตั้งแต่ทศวรรษ 1550 แหล่งข้อมูลของคาทอลิกมีเรื่องบ่นว่า “casizes” (อุลาม่าหรือผู้ทรงความรู้เรื่องศาสนาอิสลาม) จากตะวันออกกลางเดินทางมาทำตัวเป็นพ่อค้าผู้นำศาสนาอิสลามแพร่ไปยังเกาะที่ไกลที่สุดของกลุ่มหมู่เกาะ (Dias 1556: 245; Osorio 1563: 245; Argensola 1708: 103)

นักบุญและผู้ทรงความรู้หลายคนที่เชื่อกันโดยทั่วไปว่าช่วยให้ศาสนาอิสลามก้าวหน้าเป็นชาวอาหรับ แต่ก็มีที่เป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผู้ได้ไปเม็กกะมาแล้ว เช่น ซุนัน กุนุง (Sunan Gunung) ผู้ก่อตั้งกลุ่มบันเต็นมุสลิม และเชคณิกายซุฟี ชื่อ ฮัมซาร์ ฟันซุรี (Hamzah Fansuri) อับดุลระกัฟ อัสซิงกิลี (Abdurra'uf as-Singkili) และ เชค ยูซุฟ (Yusuf) ผู้ทรงความรู้ชาวอาหรับเดินทางมาอาจะห์และทำหน้าที่เป็นการชั่วคราว ทำการสอน เขียนหนังสือ (ส่วนใหญ่เป็นภาษาอาหรับ) และได้การยกย่องที่นั่น บางคนเช่น มุฮัมมัด อัซฮารี (Muhammad Azhari) แห่งเม็กกะ ประมาณ ค.ศ.1570 และ อะบูลเคอีร์ (Abu'l-kheir) แห่งเม็กกะ และ มุฮัมมัด แห่ง เซเมน ในทศวรรษ 1580 มีอิทธิพลมากพอที่ รานีรี (1644: 33 – 34) จดจำได้ในอีกห้าสิบปีต่อมา อาจะห์ได้รับสมญาว่าเป็น “ระเบียบของเม็กกะ” เพราะเป็นเมืองท่าและศูนย์ที่ผู้จาริกแสวงบุญจากดินแดนใต้ลมมารอเรือบรรทุกพริกไทยที่จะพาพวกเขาไปยังดินแดนศักดิ์สิทธิ์

ชาวคาบสมุทรไอบีเรียมีประเพณีอันยาวนานในการทำสงครามศาสนากับมุสลิมในบ้านเมืองของตนเอง แต่ก็มีอีกประเพณีหนึ่งในการทำการค้ากับชาวมุสลิมเหล่านั้นอย่างสงบเมื่อตนจะได้ผลประโยชน์ คติเรื่องสงครามศาสนาเหมาะสมอย่างที่สุดที่จะใช้เป็นวัตถุประสงค์หลักของโปรตุเกส

ในมหาสมุทรอินเดีย—เพื่อแข่งการค้าไปจากพวกมุสลิม โดยจัดหาเครื่องเทศจากเอเชียไปยังอเล็กซานเดรีย และ เบรุต เพื่อขายต่อให้เวนิส ในช่วงสองทศวรรษแรก พวกโปรตุเกสถือว่าพ่อค้ามุสลิมที่ร่ำรวยและผู้ครองเมืองที่สนับสนุนคนเหล่านี้เป็นศัตรูที่จะต้องโจมตีและปล้นในทุกโอกาส แต่ผลประโยชน์ทางการค้าที่เหมือนกัน ในที่สุดก็กระตุ้นให้มีการตกลงทางการค้าที่เน้นผลในทางปฏิบัติกับพวกมุสลิมรวมทั้งพวกฮินดูด้วย ทำให้มีการส่งสินค้าจากเอเชียโดยเรือโปรตุเกสและบางกรณีก็สลับกัน พอมาถึงทศวรรษ 1530 พวกโปรตุเกสก็ได้พบช่องทางที่เข้ากันได้กับการค้าเอเชีย

แต่ในกลางศตวรรษการเปลี่ยนกลยุทธ์ของโปรตุเกสได้นำไปสู่การยกเลิกการค้าโดยตรงกับเมืองภายในเอเชีย สิ่งที่เข้ามาแทนที่ก็คือพ่อค้าที่สำคัญของโปรตุเกสบางคนได้รับสิทธิผูกขาดเส้นทางเดินเรือบางเส้น—โดยเฉพาะเส้นทางระหว่างโคโรมันเดล และมะละกาของโปรตุเกส นี่เป็นการนำระบบการค้าของโปรตุเกสกลับเข้ามาอย่างได้ผล ในฐานะคู่แข่งด้านการค้าของพวกมุสลิมอย่างเปิดเผยในอ่าวเบงกอล และเป็นชนนี้อยู่เสมอทางตะวันตกของอินเดีย (Subramanyam 1990: 108 – 13) การปรับเปลี่ยนนี้เกิดขึ้นพร้อมกันกับรอยแตกแยกทางศาสนาที่กว้างขึ้น แต่ทั้งสองเรื่องนี้จะเกี่ยวกันโดยบังเอิญหรือไม่ ยังไม่ชัดเจน

ปฏิบัติการที่แน่นอนในการเผยแพร่คริสต์ศาสนามีไม่มาก จนถึงสมัยการปฏิรูปคูเกียงและการมาถึงเอเชียของบาทหลวงเยซุอิตส์รูปแรกคือนักบุญฟรานซิส ซาเวียร์ (Francis Xavier) ใน ค.ศ. 1542 ช่วงนั้นเพิ่งจะปรากฏว่าคนนอกป้อมปราการของโปรตุเกสเปลี่ยนศาสนาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะที่อินโดนีเซียตะวันออก การลงทุนของคณะผู้สอนศาสนาเข้าไปขว้างความปรารถนาของโปรตุเกสในระดับหนึ่งที่จะพยายามหาโอกาสทางการค้าเข้าไปแม้แต่ในที่มั่นของพวกมุสลิม ทำให้เกิดขัดแย้งผลประโยชน์กันจนไม่มีทางที่จะสามารถประสานกันได้ โดยเฉพาะในมาลัคยา แม้ว่าคณะผู้สอนศาสนาได้ผ่อนคลายความรุนแรงของพวกฟิดาลโกโปรตุเกสรุ่นแรกๆลง แต่ก็ได้ทำให้รอยแยกกว้างขึ้นระหว่างระบบสังคมสองระบบที่แข่งขันกันมากขึ้นในกลุ่มหมู่เกาะ

ตรงกันข้ามกับนักบวชจำนวนน้อยที่ดิ้นรนต่อสู้อย่างทำงานในความคุ้มครองของโปรตุเกส กษัตริย์สเปนที่ร่ำรวยส่งนักบวชจำนวนมากไปยังฟิลิปปินส์หลังการยึดครองมะนิลาใน ค.ศ. 1571 มีบาทหลวงผู้เผยแพร่ศาสนาอยู่ 13 คนในหมู่เกาะเหล่านี้ใน ค.ศ. 1576 มี 94 คนใน ค.ศ. 1586 และ 267 คนใน ค.ศ. 1594 (Phelan 1959: 56) การเปลี่ยนศาสนาของประชากรในที่ลุ่มของเกาะลูซอนและ วิชายา ส่วนใหญ่ สำเร็จเรียบร้อยไปภายใน ค.ศ. 1650 ในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1580 – 1660 งานของคณะสอนศาสนาสเปน ได้ขยายไปทางใต้ถึงมินดาเนา ซูลาเวซีเหนือ และ มาลัคยา ด้วยจิตสำนึกที่เอาการเอางานของทหารและการแข่งขันทางจิตวิญญาณกับศาสนาอิสลาม หลังจากการเริ่มต้นหลายครั้งที่ไม่ค่อยได้ผลในเมืองพุทธนิกายเถรวาทบนแผ่นดินใหญ่ บาทหลวงเยซุอิตส์เริ่มงานที่ประสบความสำเร็จอย่างน่าทึ่งในโคชินจีน ใน ค.ศ. 1626

พ่อค้ามุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะผู้ค้าเครื่องเทศ ได้ตอบโต้การโจมตีที่โปรตุเกสเริ่มอย่างรุนแรง โดยรวมตัวเข้าด้วยกันรอบๆ ศูนย์มุสลิมและเตรียมแผนโจมตีกลับ พ่อค้ามุสลิมที่ถูกขับออกจากมะละกากระจัดกระจายกันไปอยู่ที่ ยะโฮร์ ปะหัง ปัตตานี และ ที่สำคัญที่สุดที่อาเจะห์ ทำให้เมืองเหล่านี้สำนึกในความเป็นมุสลิมต่อต้านคนนอกศาสนาที่มานุกรน การวางอำนาจแทรกแซงของโปรตุเกสในปาไซ และ เปดรี ยิ่งผลักดันให้กลุ่มมุสลิม กลุ่มการค้า หรือพวกที่เพียงแต่รักชาติ ในสุมาตราเหนือ สนับสนุนสุดด้านแห่งอาเจะห์ในความพยายามของพระองค์ที่จะรวมเมืองชายฝั่งที่จนถึงบัดนี้ยังแตกแยกทางการเมืองให้มาเป็นอาณาจักรเดียวกันเพื่อต่อต้านโปรตุเกสอย่างจริงจัง เป็นเวลากว่าร้อยปีที่อาเจะห์เป็นศัตรูของมะละกาในอาณัติของโปรตุเกสมาโดยตลอด การผสมผสานคตินิยมและการค้าของอาเจะห์ ในฐานะศูนย์อิสลามใหม่ของเส้นทางเครื่องเทศสะท้อนสภาพของชาวไอบีเรียน ไม่นานหลังความสำเร็จนี้ ประมาณ ค.ศ. 1525 ชาวสุมาตราคนหนึ่งรู้จักกันในชาวในชื่อ ซุนัน กุญุง จาตี (Sunan Gunung Jati) กลับมาถึงสุมาตราหลังจากไปศึกษาที่เมืองเมกกะ เข้าพบกับเคมะก์ รัฐเมืองท่าที่กำลังเจริญรุ่งเรือง และสถาปนาบ้านเดิม เป็นศูนย์ อิสลามในชาวตะวันตก เนื่องด้วยโปรตุเกสได้พยายามที่จะสร้างอิทธิพลครอบคลุมชายฝั่งที่อินดูเคยครอบครอง (ปาจาจาร์น พร้อมด้วยเมืองท่าที่ ซุนดา กะหลาปา—ต่อมาเรียกว่าจาการ์ตา) ตัวอย่างของอาเจะห์คงอยู่ในความทรงจำของชาวมุสลิม

การขยายอาณาจักรฮอดโตมัน ไปถึงอียิปต์ ซีเรีย และ เฮ็ซ ใน ค.ศ.1516 – 17 และถึงอิรักและอ่าวเปอร์เซียใน ค.ศ. 1534 – 38 ได้ทำให้เกิดมีมหาอำนาจทางทหารชั้นหนึ่งในมหาสมุทรอินเดีย และมีความสนใจที่จะปกป้องเส้นทางการค้าเครื่องเทศของพวกมุสลิม การที่สุลต่านซูไลมาน (Sulaiman) และ เซลิมที่ 2 (Selim II) โจมตีกองกำลังคริสเตียนที่นำโดยสเปนดูเหมือนจะมีผลให้เกิดการตื่นตัวแพร่ไปไกลจนถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กองทัพเรือตุรกีกองแรกที่ต่อสู้กับโปรตุเกสในมหาสมุทรอินเดียเป็นเรือที่ส่งไปโดยผู้ครองอียิปต์ใน ค.ศ. 1537 – 38 แม้ว่าจะล้มเหลวอย่างไม่เป็นท่า ลูกเรือบางคนคงหาทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ ชาวโปรตุเกสกล่าวซ้ำแล้วซ้ำอีกว่าคนตุรกี และ “อะบิสซิเนีย” เป็นผู้นำกองทัพมุสลิม ปินโต (1578: 21, 28, 46 – 47, 55) ยืนยันว่าสุลต่าน อาเลาะดีน รืออายัต ชะห์ อัลกาฮาร์ (Alau'd-din Ri'ayat Syah al-Kahar) คือกษัตริย์อาเจะห์ ผู้ทำสงครามศาสนา ส่งเรือบรรทุกพริกไทย 4 ลำไปยังทะเลแดงใน ค.ศ. 1538 – 39 แล้วกลับมากับทหารตุรกีหลายร้อยคน ตาม “สัญญาที่ตกลงกันระหว่างปาซาแห่งไคโรกับกษัตริย์อาเจะห์ ในนามของแกรนด์เตอร์ก เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิทธิพิเศษที่จะได้จัดตั้งสถานการค้าแต่เพียงผู้เดียวที่เมืองท่าปาไซ [ของ อาเจะห์]” ด้วยทหารพวกนี้และทหารต่างชาติอื่นๆที่มาช่วยรบ อาเจะห์สามารถรบชนะชาวบาตะก์ เพื่อนบ้าน ซึ่งไม่ใช่มุสลิม และขับพวกนี้ไปจากบริเวณชายฝั่งในทศวรรษ 1560

ในทศวรรษ 1560 ความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูตระหว่างตุรกีและอาเจะห์ทำให้มีเอกสารข้อมูลดีกว่า ความสัมพันธ์นี้เพิ่มแรงผลักดันแนวคิดรวมพวกมุสลิมทำสงครามศาสนาต่อต้าน

โปรตุเกสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจะห์ส่งทูตไปยังอิสตันบูลอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ ค.ศ. 1563 เพื่อถวายบรรณาการแก่สุลต่านตุรกีและขอความช่วยเหลือเพื่อต่อต้านโปรตุเกส “สุลต่าน [แห่งอาจะห์] กล่าวว่าพระองค์ถูกทิ้งให้เผชิญพวกนอกศาสนาตามลำพัง พวกนี้ได้ยึดเกาะบางเกาะ และได้จับพวกมุสลิมเป็นเชลย เรือพ่อค้าและผู้จาริกแสวงบุญที่ออกจากเกาะเหล่านี้ไปยังเม็กกะ ถูกยึดในคืนหนึ่ง [โดยพวกโปรตุเกส] และที่ไม่ถูกยึดก็ถูกยิงจมไปทำให้มุสลิมจำนวนมากจมน้ำตาย” (จดหมายของสุลต่านเซลิม ที่ 2 ค.ศ.1568, ในงานของ Saffet 1912: 606 – 08) ตุรกีสนองคำขอร้องซ้ำๆ เหล่านี้โดยส่งช่างปืนและทหารปืนใหญ่ อาจะห์ใน ค.ศ.1564 แต่ที่แน่นอนก็คือใน ค.ศ. 1568 ปฏิบัติการนี้กระตุ้นการร่วมมืออย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนระหว่างอาณาจักรอิสลามต่างๆที่มีส่วนในการค้าเครื่องเทศ และการเพิ่มอย่างฉับพลันในความคิดเรื่องสงครามศักดิ์สิทธิ์ ไม่เพียงแต่อาจะห์ทำสงครามศาสนากับพวกบาตัก และ มะละกาของโปรตุเกส (1568, 1570) ในอินเดีย ราชูปัจปุรี (Bijapur) เป็นพันธมิตรกับกอลคอนดา (Golconda) และรัฐมุสลิมอื่นๆ ในอินเดียได้เข้าปล้นวิชัยนคร เมืองหลวงของฮินดู (1565) และ โจมตีเมืองกัว (Goa) ของโปรตุเกส (1570) (Reid 1969; Eaton 1978: 83 – 85) ทางออกหลักเพื่อสู่ทะเลของ วิชัยนคร ที่เมืองปูลิกัต (Pulicat) เชื่อมลงอย่างรวดเร็วและแทนที่โดย มาซูลิปัตนัม (Masulipatnam)—เมืองท่าสำคัญของมุสลิมที่ฝั่งกอลคอนดา ซึ่งตอนนี้เป็นพลังอำนาจที่ครอบงำอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ กอลคอนดาได้สร้างสัมพันธไมตรีต่อต้านโปรตุเกสกับอาจะห์ จัดหาอาวุธและคนสำหรับการโจมตีมะละกา (Subrahmanyam 1990: 151 – 53)

ในอินโดนีเซียตะวันออกเฉียงใต้ สภาพของศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนามีความเปราะบางเกือบพอๆกันในกลางศตวรรษที่ 16 การตกลงกันชั่วคราวที่ไม่สู้จะมั่นคงระหว่างโปรตุเกสและอาณาจักรของสุลต่านแห่ง เตร์นาเต เรื่องการค้ากานพลูทำให้คณะผู้สอนศาสนาทั้งคริสเตียนและมุสลิมก้าวหน้าไปข้างในหมู่ชาวมาลูกู ที่ส่วนใหญ่ยังคงมีความเชื่อในผีสาบเทวดา ในทศวรรษ 1560 ชาวโปรตุเกสรู้สึกไร้ค่ามากขึ้นเรื่อยๆเมื่อปรากฏว่าสุลต่านไฮรูน (Hairun) แห่ง เตร์นาเต มีความสามารถในการใช้เล่ห์เหลี่ยมส่งเสริมอำนาจของพระองค์เองและศาสนาอิสลาม ใน ค.ศ.1570 พวกโปรตุเกสได้ ทรยศและสังหารสุลต่าน บาบุลละห์ (Baabullah) โอรสของ ไฮรูน ได้ใช้ความโกรธแค้นต่อการกระทำอันโหดร้ายนี้ขับไล่พวกโปรตุเกสออกจาก เตร์นาเต และบังคับให้ชาวคริสเตียนผู้สนับสนุนพวกนี้ทั่วมาลูกู มานับถือศาสนาอิสลามเพื่อแสดงความจงรักภักดี บาบุลละห์เองเป็นผู้เผยแพร่ศาสนาอิสลามที่มีประสิทธิภาพอยู่แล้วในสมัยพระราชบิดา (Vieira 1558: 239) แต่ตอนนี้พระองค์สามารถทำให้ศาสนาอิสลามขยายไปเกือบทั่วเกาะอัมบอนไปถึงบูตุน เซลาเยร์ และอาณาจักรที่ชายฝั่งตะวันออกและฝั่งเหนือของเกาะซูลาเวซี และมินดาเนาตอนใต้ พวกโปรตุเกสและสเปนเชื่อว่าสุลต่านผู้สู้รบในสงครามศาสนานี้ได้นำ “ศาสดาแก่ชาวอาหรับและเปอร์เซียจำนวนมาก” เข้ามาใน มาลูกู และส่งคณะทูตและผู้สอนศาสนาไปยังบรูไน มินดาเนา ซาบา และ อาจะห์ เพื่อ

ส่งเสริมให้ทำสงครามศักดิ์สิทธิ์ (Salazar 1588: 68 – 69; Argensola 1708: 93 – 94, 103) ในสมัยของสุลต่าน บาบูลละห์ (1507 – 83) และจนกระทั่งพวกฮอลันดามาถึงใน ค.ศ.1600 ความศรัทธาต่อศาสนาเป็นเรื่องซับซ้อน มีความรู้สึกที่รุนแรงกว่าช่วงก่อนหน้านี้หรือหลังจาก เหตุการณ์นี้ว่าการยอมรับนับถือศาสนาอิสลาม เป็นส่วนสำคัญของความจงรักภักดีต่อผู้ครองเตรินาเต

หลักฐานทางมลายู เช่น *เซจาเราะห์ เมลายู* และ *ฮิกายัต ตานะห์ ฮิดู* รายงานการมาถึงของพวกโปรตุเกสในลักษณะที่เป็นกลางหรือแม้แต่ในทางที่ให้ประโยชน์ แต่ในครึ่งหลังของศตวรรษมีการกล่าวถึงชาวคาบสมุทรไอบีเรียอยู่เป็นประจำว่าเป็นศัตรู และกาฟิร (คนนอกศาสนา) และ มีการพรรณนาถึงคนพวกนี้ในการแสดงความคิดเห็นเรื่องสงครามศักดิ์สิทธิ์ (Raniri 1644: 31 – 32; Rijali 1657: 169 – 72) ในช่วงเวลาเดียวกัน หลักฐานของโปรตุเกสและ สเปน เองก็แสดงความเป็นปรปักษ์ต่ออิสลาม จึงไม่มีข้อสงสัยเลยว่าความรู้สึกนั้นเหมือนกันทั้งสองฝ่าย ในเรื่องเล่าที่มีชีวิตชีวาของเขาแมนเดส ปินโตได้เขียนข้อความที่มีสีสันต่อต้านคนนอกศาสนาโดยให้กษัตริย์แห่งอาเงะห์และเดมะกะพูคว่าปะหังไม่ยินยอมให้ฝังพวกโปรตุเกสบนบกเพราะ “พื้นดินจะถูกสาปและ . . . ปลุกอะไรจะไม่ขึ้นเลยเพราะมิได้ชำระล้างให้หมู่ที่บริโภคเป็นจำนวนมากหมดไปจากร่างกาย” (Pinto 1578: 59; also 30, 48) ปินโตยังเป็นแหล่งสำคัญเรื่อง โคจา อาเซ็ม (Koja Asem) นะกะโฮดา (เจ้าของเรือ) ชาวกุซราตผู้สาบานว่าจะแก้แค้นพวกโปรตุเกสหลังจากสมาชิกในครอบครัวของเขาสามคนเสียชีวิตในการจู่โจมปล้นเรืออย่างเหี้ยมโหดของคนพวกนี้ในทะเลแดง เขาได้รวบรวมกองทัพเรือมุสลิมขนาดเล็กเพื่อโจมตีเรือโปรตุเกสในทะเลจีนใต้ เล่ากันว่าเขามีมุสลิมหนูนหลัง 1500 คน ทั้งจากอินเดียและจาก “ลูซอน บอร์เนียว ซา และ จามปา” เมื่อพวกโปรตุเกสสังหารเขาใน ค.ศ. 1540 ในความเห็นของปินโต ถ้อยคำโน้มน้าวใจของเขาเป็นเรื่องของจีฮาด (jihad) ให้สัญญากับคนของเขาว่าจะได้ไปสวรรค์ “ถ้าตัวเราออกไปด้วยเลือดของคนนอกศาสนา” (เพ็งอ้าง: 106 – 12)

ทูตสเปนรายงานว่าสุลต่านแห่งบรูไนได้ตอบโต้จดหมายที่เขียนอย่างโอหังจากมะนิลาใน ค.ศ. 1578 โดยกล่าวว่า “นี่หรือคือวิธีที่พวกเจ้าเขียนถึงเราผู้เป็นกษัตริย์ ขณะที่พวกเคสติลเป็นคนนอกศาสนา . . . ผู้ไม่มีวิญญาณ ผู้ถูกไฟเผาผลาญเมื่อตายไป และที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะกินหมู” (Blair and Robertson 1903: 09 IV: 150, 160 – 61) แม้แต่ที่ศูนย์ถ่ายสินค้าของอยุธยา บาดหลวง คอมินิกัน 2 รูปที่มาถึงในทศวรรษ 1560 ถูกกลุ่มชาวมุสลิมที่ก่อการจลาจลรุมทำร้าย บาดหลวงรูปหนึ่งถูกสังหาร อีกรูปหนึ่งถูกทำร้ายสาหัส พวกมุสลิมจำนวนหนึ่งถูกตัดสินให้ช้างหลวงของสยามเหยียบจนตายฐานก่อความวุ่นวาย (Sancta Maria 1569)

เราไม่ควรพูดเกินจริง ในพื้นที่ส่วนใหญ่ยกเว้นอาเงะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมและชาวคริสเตียนในด้านการค้าและส่วนตัวยังคงดำเนินไปอย่างกว้างขวาง แต่บรรยากาศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ตามปรกติจะอบอุ่นด้วยลูกกระพอบอยู่ระยะหนึ่งหลัง ค.ศ. 1540 โดยสิ่งที่อาจเรียกได้ว่า “การขัดกันของมหาอำนาจ” ระหว่าง คริสตจักรนำโดยสเปน และอิสลามนำโดยตุรกี กอง

กำลังมุสลิมสากลจากทั่วมหาสมุทรอินเดียมาร่วมในสงครามเหล่านี้—ไม่เพียงแต่พวกกุซรัตและตุรกีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่ยังมีชาวอินโดนีเซียที่รบในฐานะทหารรับจ้างในสงครามของอินเดีย (Voorhoeve 1955: 5) ในช่วงนี้มักมีการทำสงครามเพื่อเผยแผ่ศาสนาอิสลาม (และ คริสต์ศาสนา) ดังนั้นเส้นแบ่งกั้นเขตระหว่างชาวมุสลิมและมีมุสลิมชัดเจนขึ้นและมักจะเป็นความขมขื่น ชาวบาตัก โดราจัน บาห์ลี และอื่นๆ หาทางสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นครั้งแรกในความพยายามที่จะต่อต้านจีอิดเช่นนี้ ด้วยได้เริ่มเห็นเอกลักษณ์ของตนเองว่าจะต้องไม่เกี่ยวกับการเป็นมุสลิม

ในชาซึ่งมักจะมองว่าเหมือนสวมเสื้อคลุมแบบมุสลิมที่เบาบางจนเกือบมองไม่เห็น สงครามระหว่างพลังอิสลามและตรงข้ามกับอิสลามเป็นลักษณะประจำของศตวรรษที่ 15 และ 16 โดยที่ดินแดนลึกเข้าไปยังคงต่อต้านอิสลามใน ค.ศ. 1600 (ดูข้างล่าง) เส้นกั้นเขตระหว่างสองกลุ่มเห็นได้ชัดเจน นักโฆษณาแห่งยุคที่เขียนเป็นภาษาชาวแสดงความแตกต่างระหว่างพฤติกรรมมุสลิมอันเป็นที่ยอมรับและประเพณีของชาว เขาประณามอย่างชัดเจนว่าเป็นความเชื่อผิดๆที่ “บุชารูปเคารพหรือเข้าร่วมพิธีกับพวกนอกศาสนา” “สารภาพอย่างเปิดเผยว่าประพฤติปฏิบัติตามแบบคนนอกศาสนาเหมือนผู้บำเพ็ญพรตชาวชาว [ตาปานิ้ง โยคี/*tapaning yogi*]” หรือ เชื่อว่ารูปที่บูชามีพลังอำนาจ รวมทั้งการออกนอกกลุ่มนอกทางด้านความประพฤติและศีลธรรมอีกมากมาย (“Javanese Code”: 32 – 37) หนังสือหายากที่หลงเหลือมาจากศตวรรษที่ 16 เล่มนี้ได้ขีดเส้นชัดเจนกว่า ระหว่างศาสนาใหม่และศาสนาเก่าที่พบในงานเขียนของชาวในศตวรรษที่ 18 ซึ่งมีอยู่มากมาย

ในช่วงเวลาที่มีความขัดแย้งทางศาสนา-การเมือง สมมติฐานเก่าที่ว่าเพียงแต่ให้อิสลามตั้งอยู่อย่างมั่นคงในเมืองท่าและเมืองหลวงนั้นไม่พอเพียงเสียแล้ว พงศาวดารปัตตานีเล่าว่าฝั่งจะในสมัยของสุลต่าน มุคอัฟฟาร์ (สิ้นพระชนม์ 1564) ที่ “ศาสนาอิสลามแพร่ไปยังพื้นที่ชนบท (*ดูซุน/ dusun*) ทุกแห่ง และไปไกลถึง โกตา มาลีไก (Kota Maligai)” —เพียง 14 กิโลเมตรจากฝั่งทะเล (*Hikayat Patani*: 78 – 79) ในปลายศตวรรษที่ 16 เส้นแบ่งเขตของ ดาร์ อุล-อิสลาม ต้องขีดให้ชัดมากกว่านี้

ผู้ที่ข้ามเส้นแบ่งเขตในสมัยนี้อาจถูกจัดอยู่ในกลุ่ม “ผู้เปลี่ยนศาสนา” อย่างง่ายดายน่าจะคนรุ่นก่อนๆ หลักฐานข้อมูลกล่าวอย่างชัดเจนเรื่องการเปลี่ยนศาสนาของผู้ครองมะกัสซาร์ ใน ค.ศ. 1605 ทั้งเรื่องที่ผู้ครองตลิละก์ และ กัว (สองราชสกุลของมะกัสซาร์) กล่าวคำปฏิญาณตน แล้วได้กลายเป็นมุสลิม และรับศาสนาใหม่นี้อย่างจริงจังแค่ไหน พงศาวดารตลิละก์ บันทึกเรื่องของการาเอง มาโตอายา (Karaeng Matoaya) ราชสกุลคนแรกที่เปลี่ยนศาสนา ว่า “เป็นผู้เชี่ยวชาญในการอ่านหนังสือศาสนาอิสลาม ตั้งแต่วันที่เขาหันมานับถือศาสนาอิสลามจนกระทั่งวันที่เสียชีวิต เขาไม่เคยขาดการสวดประจำวัน (5 ครั้ง) แม้แต่ครั้งเดียว ยกเว้นตอนที่เขาเขามวมและชาวอังกฤษคนหนึ่งรักษาเขาโดยใช้เหล้า เขางดสวดมนต์ไป 8 วัน” (*Sejarah Kerajaan Tallo'*: 19) ภายในหนึ่งชั่วโมงของการยอมรับศาสนาอิสลามอย่างเป็นทางการ คนลักเพศผู้เชี่ยวชาญทางพิธีกรรม (*bissu'*) ของศาสนาเก่า

ถูกขับไล่ออกไปจากมะกัสซาร์ และบรรพตฐานของศาสนาอิสลามได้เปลี่ยนการแต่งกาย อาหาร การสวมมณฑ์ วรรณกรรม และ พฤติกรรมทางเพศ (Navarrete 1676: 110n; Reid 1981: 13 – 19) ผู้นำของรัฐ ในบูกิสที่อยู่ติดกัน ได้แก่--วาโจ โชะปีเปง และ โบเน-- ก็จำเป็นต้องกล่าวคำปฏิญาณ และเลิกรับประทานหมูอันเป็นผลจากการทำสงครามศาสนาของมะกัสซาร์ (Noorduyn 1956: 94 – 98)

พอมาถึงกลางศตวรรษที่ 17 ความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างอิสลาม และ ไม่ใช่อิสลามก็ค่อยๆจางไป ความขัดแย้งที่สำคัญไม่ใช่ระหว่างคาทอลิกและอิสลามที่ต่อสู้กันเรื่องศาสนา แต่ระหว่างบริษัท VOC ที่เป็นกลางเรื่องศาสนา และพันธมิตรฝ่ายหนึ่ง และพวกแสวงหาระบบการค้าที่มีอิสระมากขึ้นอีกฝ่ายหนึ่ง การเกี่ยวข้องกันทางการค้าระหว่างมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ ตะวันออกกลางได้ขาดลง ขณะที่ในฟิลิปปินส์และที่อื่นจิตวิญญาณที่จะปกป้องได้มาแทนที่ศรัทธาอันแรงกล้าของคณะผู้สอนศาสนาคาทอลิกรุ่นแรก ในหมู่ชาวมุสลิมและชาวคริสเตียนยุคการรบบพุ่งตรงชายแดนศาสนาได้ผ่านพ้นไปแล้ว

ผลภายในประเทศจากการเปลี่ยนท่าทีก็คือการสนับสนุนความเชื่อมั่นที่ว่าสังคมในตอนนั้นเป็นมุสลิม (หรือคริสเตียน)ไปแล้ว และบรรเทาความกังวลว่าผู้ที่ถือวัตรปฏิบัติบูชาผีสาธเทวดาตามลัทธิเก่าจะเป็นผู้ทรยศจริงๆหรืออาจจะทรยศต่ออุดมการณ์ การเรียกศตวรรษที่ 18 ว่าเป็นโคมหม่นใหม่ของการทำให้ศาสนาที่มีศาสดา เป็นศาสนาของท้องถิ่น (“การทำให้คาทอลิกกลายเป็นของฟิลิปปินส์” ตามคำของ เฟลัน) อาจจะทำให้เข้าใจผิด เนื่องด้วยกระบวนการนั้นได้เริ่มตั้งแต่มีการแปลแนวความคิดใหม่ๆเป็นภาษาต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตามระยะที่เข้มข้นที่สุดของการเปลี่ยนศาสนา ในความหมายของการเปลี่ยนแปลงโดยรับรู้ในวิถีชีวิตของผู้คนและสังคม ได้จบสิ้น ลงแล้ว

แรงจูงใจในการเปลี่ยนศาสนา

การเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งในจักรวาลแห่งความคิดของชาวเกาะจำนวนมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างยุคการค้าคงจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าหากไม่มีความต้องการที่จะเปลี่ยนอยู่บ้างแล้ว บางคนมองเห็นความไม่ลงตัวกันระหว่างความเชื่อที่มีอยู่และโลกที่เปลี่ยนแปลงไป ในศตวรรษที่ 16 และต้นศตวรรษที่ 17 มีความรู้สึก (เช่นที่มีขึ้นอีกในศตวรรษที่ 20) ว่าปัจจุบันแตกต่างจากอดีต และจำเป็นต้องมีวิธีแก้ปัญหามากมายบ้าง ผู้นำบูกิส และ มะกัสซาร์ที่ได้เข้าไปพัวพันอย่างมากกับการค้านานาชาติ แสดงว่ามีการตกลงกันแล้วเรื่องต้องรับศาสนาใหม่ และปัญหามีเพียงว่าจะรับศาสนาใด (Rhodes 1653: 207; Gervaise 1701: 124 – 29) ดังนั้นในการชักนำนักปัจเจกที่ดูเหมือนจะดึงดูดชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปนับถือศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนา สันนิษฐานได้ว่ามีการ

เปลี่ยนแปลงบางอย่างที่เห็นได้จากสภาพแวดล้อมภายนอก หลายคนไม่เพียงแต่พยายามยืนยันโลกทัศน์เดิมของตน แต่หาโลกทัศน์ใหม่

ความสะดวกในการพกพา

ตามที่ ฮอร์ดัน (1971) ได้ชี้ให้เห็นสำหรับแอฟริกา โอคอนนอร์ (1989) ชี้ให้เห็นสำหรับผู้พูดภาษาตระกูลไตทางเหนือ และ ฮอสกิน (1987: 146) ชี้ให้เห็นสำหรับ ชุมบาสัมัยใหม่ ระบบการบูชาผีสาวเทวดานั้นไม่สะดวกที่เอาไปไหนต่อไหนด้วย เพียงแต่ออกไปจากภูมิภาคที่คุ้นเคยเพียงครั้งหนึ่ง ผู้เดินทางก็ตกอยู่ในอำนาจของผีสาวเทวดานิรนามที่ศัตรูควบคุมต้องกลับมายังหมู่บ้านของเขาบ่อยๆ เพื่อดูแลบรรพบุรุษ ผู้ที่ทิ้งโลกของหมู่บ้าน—เพื่อการค้า การสงคราม การปลุกพืชเศรษฐกิจ หรือ รับใช้เจ้านายใหม่—ต้องการศาสนาที่ใช้ได้ทุกหนแห่ง ในเวลาที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอัตราส่วนที่สูงพอสมควรถูกดึงเข้าไปในระบบเศรษฐกิจนานาชาติ ยุคการค้าได้จัดเตรียมเงื่อนไขล่วงหน้าที่จะจำเป็นสำหรับการเปลี่ยนศาสนาจำนวนมาก แม้ว่ารูปแบบจะไม่ชัดเจนเช่นที่ ฮอร์ดัน (1975) ได้เสนอสำหรับแอฟริกา การเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามรุ่นแรกสุดและสมบูรณ์ที่สุดมักจะพบในชุมชนพ่อค้าของเมืองท่าทุกแห่งในภูมิภาค การที่เมืองท่าเป็นศูนย์กลางการเมืองและวัฒนธรรมที่สำคัญด้วย จึงเป็นส่วนหนึ่งของคำอธิบาย

ความสัมพันธ์กับความร่ำรวย

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มพบชาวมุสลิมและชาวคริสเตียนในฐานะพ่อค้าและนักบริบทคนพวกนี้ดูร่ำรวยและทรงอิทธิพลจึงเป็นที่เชื่อกันว่าได้ครอบครองความลับสำคัญ คือวิธีการควบคุมโลกวิญญาณ ชาวสเปนผู้หนึ่งที่ได้สังเกตการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามในระยะต้นๆ ที่มะนิลา เขียนไว้ว่า “บางคนเป็นพวกโมโร (มุสลิม) และได้ทองจำนวนมาก ซึ่งพวกเขาบูชาเหมือนพระเจ้า . . . เชื่อว่ามีการสงวนสรวงสวรรค์และธุรกิจที่ได้ผลดีไว้ให้ผู้นับถือศาสนาของพวกโมโรแห่งบรูไนที่พวกเขาให้ความสำคัญมาก . . . คนเหล่านี้ร่ำรวยกว่า เพราะเป็นพ่อค้า และใช้ทาสทำการเพาะปลูก” (de Sande 1576: 67 – 68; cf. Laverzaris 1574: 267) ปรากฏว่าแม้จะไม่มี ความพยายามที่จะชักชวนให้เปลี่ยนศาสนา ชาวฟิลิปปินส์บางคนก็เฝ้าสังเกตพ่อค้ามุสลิมและได้เขียนแบบข้อห้ามเรื่องหมู โดยทึกทักเอาว่าเป็นกฎเงาของพิธีกรรมที่จะพาไปสู่ความสำเร็จ (Legazpi 1569: 60 – 61; “Relation” 1572: 165) มีการสังเกตกันว่าปรากฏการณ์คล้ายกันนี้ เกิดกับพวกบาตัก และ โดราจัน เมื่อไม่นานมานี้ (Adatrechtbundels IX: 239 – 40; Hirosue 1988: 85 – 87)

ความสำเร็จทางการทหาร

ในการทำสงครามมักจะถือกันว่าทั้งพวกมุสลิมและพวกคริสเตียนเป็นพันธมิตรที่ทรงพลังและมีค่ายิ่ง มีการใช้คนพวกนี้เป็นทหารรับจ้าง แม้แต่ในอาณาจักรพุทธนิกายเถรวาท ปีนเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทางชาวมุสลิมจากอินเดีย ตุรกี และ จีน และชาวยุโรปก็ใช้อาวุธนี้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกเหนือจากเรือและอาวุธที่ดีกว่า พ่อค้าต่างชาติมีทรัพยากรเรื่องสงครามที่โหดเหี้ยมและแน่วแน่กว่า—ส่วนหนึ่งเพราะพ่อค้ามักจะเป็นชนกลุ่มน้อยที่เข้าตาจนไม่มีที่จะถอยกลับไป ส่วนหนึ่งเพราะไม่ค่อยจะเห็นว่าการบาดเจ็บล้มตายครั้งแรกเป็นการพิสูจน์ว่าลางไม่ดี ดังนั้นในการปะทะกันระหว่างชาวมุสลิมและชาวคริสเตียนเพื่อควบคุมน่านน้ำอินโดนีเซียตะวันออกเฉียง ชาวพื้นเมืองมีความประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะเลือกข้างชนะไม่เพียงเพื่อเอาตัวรอดเท่านั้น แต่เพื่อที่จะเอาวิธีการทางจิตวิญญาณและทางปฏิบัติของนักรบเหล่านี้มาเป็นสมบัติของตน

เมื่อมะเจลดเลนมาถึง เจมู ใน ค.ศ.1521 เขาได้โอ้อวดเป็นการใหญ่ว่าเสือเกราะและอาวุธปืนของเขามีคุณภาพสูงกว่า แต่เขาก็ยืนยันว่าสิ่งที่ช่วยให้เขาได้ชัยชนะคือพลังอำนาจของพระเจ้าเป็นเจ้า และชาว เจมู ที่เปลี่ยนศาสนาก็จะได้พลังนี้ช่วยเหมือนกัน พวกอกิชนท้องถิ่นเข้ารับอย่างรวดเร็วโดยขอเข้าพิธีชำระบาปเพื่อเข้าเป็นคริสตศาสนิกชน แต่ก็ป็นธรรมดาที่ “ผู้เปลี่ยนศาสนา” เหล่านี้ทั้งหมดจะเปลี่ยนศาสนาอีกเมื่อมะเจลดเลนแพ้และเสียชีวิตที่มัตัน ซึ่งแสดงว่าความอยู่ยงคงกระพันของชาวคริสเตียนนั้นไม่เป็นความจริง (Pigafetta 1524: 27, 38 – 46)

อันโตนิโอ เด ไปวา (Antonio de Paiva) พยายามซื้อทาสและไม้จันทน์จากกษัตริย์บูกิส แห่งซูปปา (ใกล้ ปาเร-ปาเรปัจจุบัน ในซูลาเวซี) ใน ค.ศ. 1544 กษัตริย์ถามเขาว่าเหตุใดชาวคริสเตียนจึงสู้รบกับชาวมุสลิมอยู่เสมอ ต่อมาก็เจาะจงถามเรื่องนักรบญู ซานดิเอโก (เซนต์เจมส์ ผู้คุ้มครองชาวไอบีเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสงครามศาสนา) เนื่องจากพ่อค้ามุสลิมได้เล่าว่าพวกโปรตุเกสตะโกนชื่อนักรบญูท่านนี้ในสนามรบ ไปวา ตอบว่าเจมส์เป็น “ธรรมทูตของพวกเขาและอัครวิญญูของพระเยซูคริสต์” และในสนามรบพวกโปรตุเกสร้องเรียกท่านและ “เห็นท่านมาช่วยพวกเขาอย่างชัดเจน สวมเสื้อเกราะเต็มทีและมีม้าที่หายใจเป็นไฟ พวกโมโรเองก็สามารถยืนยันได้ เพราะได้เห็นท่านเหมือนกันตอนที่แพ้” กษัตริย์รู้สึกสนใจมากและกล่าวว่าประสงค์จะได้รู้ปฐมนักรบญูท่านนี้ที่ไปวาให้พระองค์ดูเป็นของขวัญ เมื่อพระองค์เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนา (Paiva 1544: 286; และ Schurhammer 1963: 523 – 24) เขาทำพิธีชำระล้างบาปและรับพระองค์เข้าเป็นคริสตศาสนิกชน แต่ผลมิได้เป็นอย่างที่พระองค์คาดหวังไว้ คริสต์ศาสนามีได้คงอยู่นานในหมู่ชาวบูกิส

การมองว่าศาสนาอิสลามมีพลังอำนาจทางจิตวิญญาณและการทหารเห็นชัดเจนยิ่งขึ้นในวรรณกรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขนบธรรมเนียมของชาวมุสลิมที่พวกเขาไม่ศรัทธาในศาสนาอิสลามยังทักทว่าชาวมุสลิมมีกำลังทางทหารที่เหนือกว่าในการสู้รบในศตวรรษที่ 16 มีการ

บรรยายว่ามฆปาหิตพ่ายแพ้แก่ผู้นำมุสลิมที่เข้มแข็งอย่างลึกลับยากจะต่อต้านได้ แม้แต่ทหารที่ป้องกันมฆปาหิตซึ่งเป็น เมืองฮินดู ก็เชื่อกันว่านำโดยกองพันมุสลิมที่ลี้ภัยชื่อต่อระบบเก่า (Raffles 1817 II: 125 – 26) ในบรรดาวีรบุรุษที่รับเอามาด้วยศรัทธาแรงกล้าจาการรณกรรมอิสลามคือ ผู้พิชิตโลก อิสกันดาร์ ดซุลการ์เนียน (Iskandar Dzulkarnian/อเล็กซานเดอร์มหาราช) และนักรบผู้กล้า อามิร ฮัมซะห์ พงสาวดารและจดหมายของกษัตริย์สุมาตราและคาบสมุท—มะละกา มินังกาเบา ปาเล็มบัง อาเจห์ เดลี ยะโฮร์ และ ปะหัง—ต่างอ้างว่าสกุลของตนสืบเชื้อสายมาจากอเล็กซานเดอร์ (Sejarah Melayu 1612: 43 – 48; Marsden 1783: 338 – 42; Schrieke 1942: 253) พงสาวดารบางฉบับเพียงแต่อ้างว่าพลังจิตของนักบุญชัดเจนมากจนไม่จำเป็นต้องมีการสู้รบ เช่นเมื่อ “รัศมีที่เจิดจ้า” ของระเด่น ระมัดห์ เพียงพอที่จะทำให้ผู้ครองจีปิง ในชาวตะวันออกเปลี่ยนศาสนา (Hikayat Banjar: 420) หรือเมื่อผู้ครอง กูไต (บอร์เนียวตะวันออก) แพ้ คาโต๊ะ รี บันดิง ในการแข่งขันพลังเวทมนต์ (Jones 1979: 148) และยังมี ผู้ครองเมือง เช่น ราชาแห่งบันจาร์มาซิน เหมือนกับ จักรพรรดิคอนสแตนติน สัญญาว่าพระองค์จะเปลี่ยนศาสนาหากศาสนาใหม่จะพิสูจน์พลัง โดยให้พระองค์ ชนะสงครามกลางเมือง (Hikayat Banjar: 427 – 30)

ระบบศาสนาที่มีอยู่อาจนำชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เชื่อว่าผู้ชนะในการรบใดก็มีพลังเหนือธรรมชาติอยู่ข้างเขาโดยไม่ต้องสงสัย ในหลักการแล้วทั้งชาวมุสลิมและชาวคริสเตียนจากคาบสมุทไอบีเรียผู้ชักชวนคนให้เปลี่ยนศาสนาก็มิได้มีความเห็นแตกต่างกัน ทั้งสองฝ่ายเชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าได้บัญชาให้พวกเขาต่อสู้เพื่อความเชื่อของตน และจะประทานชัยให้แก่ผู้ที่พิสูจน์ได้ว่าคู่ควร แต่ก็มีความแตกต่างกันอยู่ ทรรศนะเรื่องจุดประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าจะต้องยาวไกลกว่าสำหรับคนพวกนี้ เพราะชุมชนศาสนาของพวกเขามีความทรงจำร่วมกันของการพ่ายแพ้หลายครั้งหลายครา ทรรศนะนี้ได้เพิ่มความสนใจด้านกลวิธีของสงครามและส่งเสริมการพัฒนาความเชื่อมั่นในการพลีชีพเพื่อศาสนาทำให้ความล้มเหลวเป็นความถูกต้องอันเป็นที่ยอมรับ —เรื่องซึ่งพวกที่เชื่อในผีสิงเทวดาไม่มีทางทำได้ ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ทหารมุสลิมและทหารคริสเตียนน่าสะพึงกลัวมากกว่าและช่วยให้คนพวกนี้เผยแผ่ศาสนาของตนโดยชัยชนะทางทหารทั่วโลกของหมู่เกาะ

การเขียน

ศาสนาที่มีศาสดาได้นำการเขียนไปยังพื้นที่เมื่อเทียบแล้วไม่ก็แห้ง—อย่างมากที่สุดก็ที่มาลูกูฟิลิปปินส์ได้ ชูลาเวซีเหนือ เกาะบางเกาะทางตะวันออกของ ลอมบ็อก และบางส่วนของบอร์เนียว ในส่วนอื่นๆนั้นตัวอักษรที่มาจากอินเดียใช้กันอย่างแพร่หลายแล้ว ในที่ซึ่งอักษรอาหรับ และ โรมัน ได้เข้ามาแทนหรือใช้คู่กันกับอักษรแบบเก่าเช่นที่เกาะลูซอน และวิซายา ชายฝั่งสุมาตรา และชูลาเวซี ได้ดูเหมือนเกือบจะเป็นที่แน่นอนว่าอัตราการรู้หนังสือในอักษรแบบเก่าจะสูงกว่าอักษรแบบใหม่และ

จะมากกว่ามากในหมู่ผู้หญิง (Bartlett 1952: 630 – 31; Reid 1988: 215 – 25) ในเวียดนามเท่านั้นที่ตัวอักษรของจีนได้จำกัดการรู้หนังสือให้อยู่ในกลุ่มอภิชนเพศชายที่ได้รับการศึกษา การนำตัวอักษรที่ง่ายกว่าของนักสอนศาสนาคาทอลิกให้โอกาสใหม่ๆแก่คนยากจนจนที่อยากจะรู้หนังสือ

สิ่งที่มีน้ำหนักคืออำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของหนังสือ คำนานของเขมรยอมรับว่าคนไทยมีความรู้เหนือกว่าเพียงเพราะว่าคนพวกนี้ได้ขโมยหนังสืออันศักดิ์สิทธิ์ของเขมรไป (Chandler 1983: 84) ในบรรดาเกาะต่างๆ (นอกจากชวา) วัตถุประสงค์ของการเขียนส่วนใหญ่เป็นเรื่องชั่วคราว ชั่วคราว—โคลงและจดหมายรักเขียนไว้บนไม้ไผ่หรือใบปาล์ม ทั้งศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาต่างอ้างว่าอำนาจของพวกเขาอยู่ในหนังสือ ยิ่งกว่านั้นยังเป็นหนังสือที่เขียนเป็นภาษาต่างชาติที่ความไม่สามารถจะหยั่งรู้ได้มีน้ำหนักเพิ่มขึ้นในแง่ของความศักดิ์สิทธิ์ ธรรมชาติคนหนึ่งของชุมชนได้แสดงตัวต่อพวกนับถือผีสาวเทวดาที่ไม่ปักใจเชื่อในตอนแรกในฐานะเป็นชาวอาหรับที่สามารถสื่อสารได้โดยเขียนบนกระดาษ (Majul 1973: 58) มาร์สเดน (1783: 289) เล่าเรื่องผู้บัญชาญาณชาวสุมาตราที่ทำเพื่อนร่วมชาติชาวมุสลิมให้พิศวงอย่างมีเหตุผลว่าพระเจ้าของเขามีตัวตนจริงกว่าวิญญาณคำตอบที่เห็นชัดว่าสามารถโน้มน้าวให้เชื่อได้ก็คือสัจธรรมของอิสลามนั้น “เขียนอยู่ในหนังสือ” นักชาติพันธุ์วรรณนาสมัยใหม่ได้ตั้งข้อสังเกตว่าคัมภีร์มีความสามารถในการชักจูงให้เชื่อแบบนี้ได้กับพวกเชื่อผีสาวเทวดาในบอร์เนียวและอินโดนีเซียตะวันออก จนถึงขั้นที่กลุ่มดะกับางกลุ่มที่ต้องการแสดงความเสมอภาคเหมือนกัน ยืนยันว่าหนังสือพวกเขาหายไประหว่างการอพยพแต่ก็จดจำเนื้อหาได้หมด (Coomans 1980: 39, 55; Hoskins 1987: 146) นักสอนศาสนาในยุคการปฏิรูปคู่เคียงไม่ค่อยใช้คัมภีร์ไบเบิลโดยตรง แต่ อเล็กซองดร์ เดอ รอดส์ ได้วางแผนสร้างผลกระทบต่อกลุ่มคนเวียดนามที่มาพึ่งเขาถกปัญหาเกี่ยวกับปราชญ์ในพุทธศาสนาที่ ทังลอง (ฮานอย) โดยอ่านภาษาละตินจากคัมภีร์ภาษาละตินที่มีปกสวยงามมาก (Rhodes 1651: 147)

การท่องเที่ยว

ทั้งพวกมุสลิมและพวกคริสเตียนที่ชักชวนให้คนเปลี่ยนศาสนาอาศัยอำนาจจากความสามารถในการอ่านและอธิบายคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ ยิ่งกว่านั้น ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วที่สุดด้านศาสนา (1550 – 1650) คนพวกนี้ยังผลิตตำราใหม่ๆเป็นภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มุ่งหมายที่จะสื่อความจริงที่สำคัญๆของศาสนาใหม่ในรูปแบบที่ผู้เปลี่ยนศาสนาจะท่องจำและเข้าใจได้ แต่ตำราพวกนี้ทำสำหรับผู้เชี่ยวชาญ การสื่อแนวความคิดของศาสนาใหม่แก่ผู้เพิ่งเปลี่ยนศาสนาก็ยังคงเป็นไปด้วยวาจาเช่นเดิม ส่วนหนังสือก็เพียงช่วยผู้สอนเท่านั้น บทสวดและหลักศาสนาจะเรียนโดยท่องกันเป็นกลุ่ม ซึ่งมักจะอยู่ในรูปของร้อยกรองหรือเพลง

นักบุญ ฟรานซิส ซาเวียร์ เป็นผู้เผยแพร่คริสต์ธรรมคนแรกที่ถอดความคำสอนในคริสต์ศาสนาเป็นภาษามลายูที่สามารถท่องจำได้

ข้าพเจ้าสอน “คำประกาศ” แก่เด็กๆ และคนพื้นเมือง ซึ่งข้าพเจ้าเขียนหลักศาสนาแต่ละหลักในภาษาที่ทุกคนเข้าใจได้ ปรับตัวเอง . . . ให้เข้ากับสิ่งที่ผู้คนของประเทศที่เปลี่ยนศาสนาใหม่ๆ สามารถเข้าใจได้ ข้าพเจ้าสอนคำประกาศนี้แทนคำสวดในมะละกา เช่นที่ข้าพเจ้าได้ทำในมาลากู เพื่อให้เป็นฐานอันมั่นคงที่จะเชื่อในพระเยซูคริสต์อย่างจริงจัง และถูกต้อง เลิกเชื่อในรูปเคารพที่หาสาระไม่ได้ คำประกาศนี้สามารถเรียนได้ในหนึ่งปี ถ้าสอนไปวันละเล็กน้อย น้อย คือประมาณวันละ 20 คำให้จำขึ้นใจได้ง่ายๆ (Xavier 1548: 389)²

พวกสเปนก็มีบทสรุปหลักสำคัญของศาสนาเหมือนกันเรียกว่า *คอกตรินา คริสตียันนา* (*Doctrina Christianna*) รวบรวมครั้งแรกที่เม็กซิโก ได้มีการแปลเป็นภาษาตากาล็อกและพิมพ์ที่มะนิลาใน ค.ศ. 1593 ต่อมาก็มีสำนวนต่างๆ ที่ดัดแปลงจาก *คอกตรินา คริสตียันนา* (1597) ที่นิยมกันมากที่สุดของพระคาร์ดินัลเยซุอิสต์ เบลลาร์มีน (Cardinal Bellarmine) แปลเป็นภาษาตากาล็อก ดังนั้น ชาวคริสต์ใหม่สามารถท่องเอกสารนี้ได้ขึ้นใจ มีช่วงถาม-และ-ตอบ หลังพิธีมิสซาโดยผู้ที่มาชุมนุมจะตอบเป็นคำร้องอย่างถูกต้อง (Phelan 1959: 57 – 58; Schumacher 1984: 253; Rafael 1988: 39 – 54)

พวกมุสลิมก็ใช้วิธีท่องปากเปล่าเพื่อจะให้จำบทสวดภาษาอาหรับ (*ซาลัต/salat*) ได้ขึ้นใจ เช่นเดียวกับพระคัมภีร์อัลกุรอาน ร้อยกรองแบบใหม่ที่เป็นที่นิยม—ชะกัอิร (syā'ir) ในภาษามลายู และ ซุลุก (suluk) ในภาษาชวา—ซึ่งนักเขียนมุสลิมรุ่นแรกสุดคิดขึ้นมาเพื่อให้ให้นักเรียนและสมาชิกใหม่จับขาน คำสอนที่สำคัญๆ และ ก้าวอันมหัศจรรย์บนทางที่จะไปเฝ้าพระเจ้าผู้เป็นเจ้า (Pigeaud 1967: 85 – 87, 94 – 95; Drewes and Brakel 1986: 34 – 35) ชัมซุด-ดิน อัซ-ซามัตรานี (Syamsud-din as-Samatrani) ได้เขียนคำสอนของศาสนาอิสลามเป็นภาษามลายู *Mir'at al-Mu'minin* (1610) โดยใช้รูปแบบ ถาม-และ-ตอบ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าวัตถุประสงค์ของเขาก็คือให้ได้ตอบกันต่างๆ ระหว่างครูและนักเรียน เพื่อจะได้จำขึ้นใจ หนังสือเปอร์เซียที่นิยมกันมากที่สุดเล่มหนึ่งที่แปลเป็นภาษามลายูคือ “พันคำถาม” (*กิตาบ เซริบู มาซาเลาะห์/Kitab Seribu Masalah*) ที่ให้หลักธรรมสำคัญของศาสนาและเรื่องราวของจักรวาลอิสลามในรูปแบบของคำถามที่ปราชญ์ชาวยิวผู้หนึ่งถามพระศาสดา และคำตอบที่ให้นั้นก็อยู่ในรูปแบบที่จะท่องจำให้ขึ้นใจได้อย่างง่ายดาย (Pijper 1924: 72 – 81; Winstedt 1961: 148 – 52)

² งานเขียนภาษามลายูของนักบุญซาเวียร์ดูเหมือนจะไม่เหลืออยู่เลย—ดู Schurhammer and Wicki 1945 II: 590 – 94: 14, 35 แต่ คำราคำสอนที่คล่องจองกันเป็นภาษาโปรตุเกสที่กล่าวถึง ณ ที่นี้ แด่งที่ เตร์นาเต เก็บรักษาอยู่ในหนังสือของ Schurhammer and Wicki 1945 I: 355 – 67 คำราเล่มนี้อาจมีทั้งสำนวนภาษาโปรตุเกสและภาษามลายู

เนื่องด้วยการเจ็บไข้มักจะเชื่อมโยงกับสาเหตุทางจิตวิญญาณ ศาสนาใหม่ไม่อาจรุ่งเรืองได้ นอกจากจะแสดงให้เห็นเหมือนกันว่ามีคำตอบเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ ไม่ว่าศาสนาใหม่จะนำวิธีการแปลกใหม่ใด ๆ มาใช้ที่ได้ผลในการรักษาโรคจริงๆ แต่ก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าจะทำให้อัตราการหายป่วยสูงขึ้น ทั้งผู้ที่ชักชวนให้คนเปลี่ยนศาสนาก็มิได้ตั้งใจที่จะเป็นผู้รักษาโรค อย่างน้อยก็จนกระทั่งกลางศตวรรษที่ 17 เมื่อผู้สอนศาสนาชาวคริสต์บางคนเริ่มใช้ประโยชน์จากทางเลือกนี้ แต่บรรณาคาศด้านศาสนาช่วงนั้นคาดหมายว่าพลังวิญญาณที่ทรงอำนาจมีผลต่อสุขภาพและโรคภัยโดยตรง ดังนั้นผู้เชื่อชาวยุโรปของศาสนาใหม่ก็ถูกพิจารณาในแง่เหล่านี้เหมือนกัน นักสอนศาสนาชาวคริสต์เถียนกล่าวอยู่บ่อยครั้งว่าช่วงที่มีโรคระบาดครั้งสำคัญๆ เป็นเวลาที่เอื้อประโยชน์ต่อการเปลี่ยนศาสนาอย่างมาก แม้ว่าการช่วยเหลือของพวกคริสเตียนจะยับยั้งการตายได้น้อยมาก (Chirino 1604: 323; Aduarte 1640: 309 – 10; Velarde 1749: 48 – 49) ในขวามิด้านานซึ่งโยการเข้ามาของอิสลามกับโรคระบาดร้ายแรง ได้มีการสังเกตความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างโรคร้ายและการเปลี่ยนศาสนาของคนจำนวนมากในช่วงเวลาอื่นและพื้นที่อื่นๆ อีก “การเขย่าฐานรากของระเบียบสังคม” ขนาดหนักเช่นนี้ทำให้เกิดความกังขาในเรื่องความอยู่รอดของระบบศาสนาที่มั่นคง เช่นที่ เวเบอร์ และเมื่อเร็วๆ นี้ กิรตซ์ (1964: 173) ได้ชี้ให้เห็น

ในศตวรรษที่ 16 พวกคาทอลิกได้ทำพิธีชำระบาปให้คนป่วยใกล้ตายจำนวนมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แม้จะไม่เคยได้รับการอบรมหรือไม่รู้สึกตัว โดยเชื่อว่าด้วยวิธีนี้จะปกป้องวิญญาณจากนรก เฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของเด็กผู้บริสุทธิ์ ในระยะต้นๆ คณะผู้สอนศาสนาคริสต์เถียนในฟิลิปปินส์และที่อื่นๆ ปฏิบัติการนี้เป็นหนึ่งในกิจกรรมหลักของบาดหลวง จึงไม่น่าประหลาดใจเลยที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เชื่อว่าพิธีชำระล้างบาปเป็นพิธีกรรมที่ขาดไม่ได้ในการรักษาโรค พลังอำนาจของพิธีนี้ปรากฏให้เห็นทุกครั้งที่มีใครคนหนึ่งหายป่วยหลังพิธี สำหรับนักสอนศาสนาการหายป่วยที่น่าทึ่งเป็นเรื่องของอภินิหาร แต่สำหรับชาวฟิลิปปินส์แล้วเป็นเพียงสิ่งที่คาดหวังจากผู้เชื่อชาวยุโรปด้านพิธีกรรม การรักษาเช่นนี้รายหนึ่งใน ปางาซินัม (Pangasinan) “ทำให้ชาวเกาะอินเดียดี้อาการล้างชำระบาปเป็นสิ่งที่ใช้รักษา และต้องการทำพิธีทุกครั้งที่ป่วยเพื่อจะได้หาย แต่บาดหลวงก็ได้ทำให้หายเข้าใจผิด พวกเขาเข้าใจผิดอีกเหมือนกันเรื่องเครื่องหมายกางเขน และตัวไม้กางเขนเอง” (Aduarte 1640: 186 – 87; cf. Phelan 1959: 55; และสำหรับเวียดนาม Missions Etrangères 1674: 199)

ความเชื่อในน้ำมันศักดิ์เช่นเดียวกัน บาดหลวงเยซุอิสต์ เปโตร ซิริโน (1604: 333 – 34) ได้เล่าว่าขณะที่โรคระบาดกำลังลุกลามอยู่ที่โบฮอล (Bohol) “ลูกๆ คริสเตียนของเรา เริ่มติดน้ำมันศักดิ์ด้วยศรัทธาที่ไร้การเสแสร้งว่าเป็นยา และด้วยการปกป้องตัวเองเช่นนี้ ไม่มีใครเสียชีวิตแม้แต่คนเดียว . . . ด้วยเหตุนี้พวกเขามักใช้น้ำมันศักดิ์เป็นยารักษาโรคทุกอย่าง ซึ่งก็เป็นวิธีปฏิบัติทั่วไปทั่วทุกหมู่เกาะ”

อเล็กซ์ของครี เคอ รอดส์ (1651: 183 – 84) บรรยายว่าชาวเวียดนามที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ใหม่ๆ หลังจากหายจากโรคอย่างมหัศจรรย์หลายครั้งโดยการใช้น้ำมันดี “ก็รู้สึกศรัทธาในน้ำมันดีอย่างมากจนไม่เพียงแต่เก็บน้ำมันดีไว้ที่บ้านเท่านั้น แต่ยังเอาติดตัวไปด้วยเหมือนยาอันมีค่ายิ่งเพื่อเอาออกมาใช้ในยามจำเป็นสำหรับตัวเองและผู้อื่น”

สังคมบนแผ่นดินใหญ่ มิได้แตกต่างไปในเรื่องความเชื่อสุขภาพและการป่วยไข้กำหนดโดยผีสามเทวดา และพระภิกษุในพุทธศาสนาที่ถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่เป็นผู้ทำการรักษาพยาบาล นักสอนคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิกเองก็จำเป็นต้องสนองความต้องการด้านการรักษาโรคในสยาม และในความเห็นของ ลา ลูแบร์ (1691: 158) “ด้วยเหตุผลนี้มากกว่าเหตุผลอื่นที่พวกเขา [ชาวสยาม] ขอมทนและรักนักสอนศาสนา”

ประเพณีเรื่องการหันมานับถือศาสนาอิสลาม ก็เน้นเรื่องโรคภัยและการรักษา ตามพงศาวดาร การที่อาณาจักรปัตตานีเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามก็เพราะความสามารถในการรักษาโรคของเซกอสำหรับจากปาไซ (สุมาตรา) พระราชาป่วยเป็นโรคร้ายสามครั้ง โรคนี้ทำให้ผิวหนังของพระองค์แตกและหมองแผ่นเกล้าไม่สามารถรักษาให้หายได้ เซกอสำหรับรักษาพระราชาสามครั้งโดยมีเงื่อนไขว่าพระองค์จะต้องเปลี่ยนศาสนาเป็นอิสลาม สองครั้งพระราชาไม่ทรงทำตามเงื่อนไข แต่ครั้งที่สามพระองค์ก็ทรงรักษาสัญญาที่ให้ไว้ (*Hikayat Patani*: 71 – 75)

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามยังคงเชื่อว่าโรคร้ายเกิดจากวิญญาณที่เป็นอันตรายและร้ายกาจที่ปรับเปลี่ยนอย่างง่ายดายไปเป็น ไชอัน (shai'an) และ จินน์ (djinn) ภายในโลกทัศน์ของศาสนาอิสลาม ศาสนาใหม่และบทสวดที่เขียนไว้ ถือกันเป็นสากลว่ามีความขลังและเป็นธรรมดาที่หมอแผนเก่าจะนำมาใช้ประโยชน์ ในไม่ช้าถ้อยคำภาษาอาหรับก็รวมเข้ามาอยู่ในคำกล่าวสำหรับทุกโอกาส (Skeat 1900: 581 – 672) และคำอาหรับสำหรับการให้พร หรือขอความกรุณาจากพระเจ้า (*du'a*) พอถึง ค.ศ. 1600 ก็ได้กลายเป็นคำมาตรฐานสำหรับเรียกคำเช่นนั้น (*doa*) (Houtman 1603: 107, 165) เรื่องเกี่ยวกับนักบุญของอาเจะห์ที่ผู้คนนิยมกันมากชื่อ อับดุลระก์ อุฟ อัลซิงกีรี (เสียชีวิต ราวๆ ค.ศ. 1693) แสดงให้เห็นว่าศาสนาอิสลามใจกว้างเพียงใดในการให้เคล็ดลับเพื่อการรักษาโรคและวัตถุประสงค์อื่นๆ ส่วน อุลามาชาวอาหรับคนหนึ่งปรากฏในเรื่องว่าสั่งสอนอย่างดุเดือดให้ต่อต้านกิฬารชนไก่และการพนันขึ้นต่อที่ค้องห้ามอื่นๆ นักบุญอาเจะห์ท่านนี้ก็ได้มอบเครื่องรางให้แก่ผู้หลงใหลการชนไก่คนหนึ่ง เขาต้องการเครื่องรางนี้เพื่อทำให้ไก่ของเขาอยู่ยงคงกะพัน เครื่องรางก็คือการปฏิญาณตนยอมรับศาสนาอิสลาม ในที่สุดนักชนไก่คู่แข่งทั้งหลายก็ค้นพบความลับของเขาและลอกเลียนแบบเครื่องราง และประสบความสำเร็จเช่นกัน ดังนั้นผู้ชอนแรกก็มาและขอเครื่องรางอีกอันหนึ่ง คราวนี้เขาได้รับ ชาลัต ได้แก่บทสวดประกอบพิธีซึ่งจะต้องท่องวันละห้าครั้ง ดังนั้นจึงถือว่านักบุญท่านนี้ได้เผยแผ่ศาสนาโดยให้พลังของอิสลาม อย่างไม่จำกัดแก่ทุกคนที่

ต้องการเครื่องรางไปควบคุมโลกวิญญาณเพื่อประโยชน์ของตน (Snouck Hurgronje 1893 II: 311
– 12)

เอกภพแห่งศีลธรรมจรรยาที่คาดการณ์ได้

ได้มีการกล่าวถึงการเปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนาของอาณาจักรโรมันว่าช่วยผู้คนให้สามารถจัดการกับภัยสำคัญที่คุกคามชีวิตพวกเขาสองประการ การกดขี่ของผู้มีสิทธิอำนาจและการถูกทำร้าย โดยไม่มีทางรู้ล่วงหน้าจากปีศาจร้าย (Hillgarth 1986: 12) อย่างน้อยสาเหตุหลังก็เป็นความจริงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คนทรงผู้รักษาโดยการเข้าทรงมีพลังอำนาจซึ่งแม้แต่บาดหลวงเยซูอิตผู้มีจิตใจหนักแน่นไม่หวั่นไหวง่าย ๆ ก็ยังรู้สึก และถือเป็นเรื่องที่ท้าทายอย่างมาก ชีรีโน (1604: 300) ได้บันทึกการต่อสู้หลายครั้งกับหมอผู้รักษาแบบดั้งเดิม และยอมรับว่า แม้บางคนจะหลอกลวง “แต่ก็มีคนที่ได้ทำสัญญาพิเศษกับปีศาจจริงๆ และปีศาจก็ได้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนคนพวกนี้เป็นพิเศษ ซึ่งพระเป็นเจ้าผู้ทรงอำนาจสูงสุดทรงอนุญาตด้วยคุณประโยชน์ของพระองค์ที่เราไม่สามารถจะหยั่งรู้ได้” สำหรับนักบวชจากคาบสมุทรไอบีเรีย พลังเหนือธรรมชาติที่ไม่คุ้นเคยเหล่านี้ก็ได้แต่จัดเข้าอยู่ในประเภทมีสัมพันธไมตรีกับปีศาจ แม้ปรากฏการณ์นี้จะทำให้ตื่นตระหนก นักบวชเหล่านี้เชื่อว่าท่านต้องสู้รบกับพลังแห่งความมืดด้วยไม้กางเขนและด้วยพิธีกรรมทางศาสนา สันนิษฐานว่าบางครั้งท่านก็พ่ายแพ้ แต่ในเรื่องเล่าที่แสดงศรัทธาอันแก่กล้าของท่านเหล่านี้มีอยู่หลายเรื่องที่ชนะปีศาจอย่างน่าตื่นตะลึง “หลังจากปิกซงซ์ของการไถ่บาปของเรา [ไม้กางเขน] ในเกาะที่มีปีศาจสิงอยู่อยู่ทั่วไป ทำให้ชาวเกาะตกใจกลัวอยู่ตลอดเวลาด้วยเสียงร้องโหยหวนและเสียงร่ำไห้ ธงชัยของเราก็ได้สะกดปีศาจเหล่านี้ให้อยู่ในความเจียมและปลดปล่อยหมู่เกาะอื่นๆ [ในบริเวณใกล้เคียง] จากการกดขี่ข่มเหงที่ประหลาดพิสดารนี้ เพราะพวกปีศาจข้ามจากเกาะหนึ่งไปอีกเกาะหนึ่งในทะเลในรูปของงูขนาดมหึมา . . . แต่การกระทำเช่นนี้ได้ยุติลง ปีศาจได้หลบหนีไปเมื่อเห็นไม้กางเขน” (Velarde 1749: 7)

ในสัปดาห์แรกๆ ที่มาเวียคนามเหนือ อเล็กซองดร์ เดอ รอดส์ (1651: 131) ถือว่าตนเป็นตัวแทนที่มาปลดปล่อย “ผู้วิเศษผู้มีชื่อเสียงที่ได้ตั้งโต๊ะบูชา 25 ตัวให้ปีศาจในบ้านที่ทรمانเขาอย่างโหดร้าย” ด้วยเหมือนกัน ต่อมาในสมัยของเดส์การตส์ (Descartes) และนิวตัน (Newton) ผู้บันทึกเหตุการณ์ที่เคร่งศาสนาอีกผู้หนึ่งตระหนักว่าชาวฝรั่งเศสผู้อ่านหนังสือของเขา คงยากที่จะยอมรับปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นเนื่องกันมาโดยบาดหลวงของคณะการต่างประเทศ (Société des Missions Etrangère) ขับไล่ปีศาจออกไป รักษาผู้คนที่ถูกผีสิง และปลูกเด็กที่ตายแล้วให้ฟื้นขึ้นมาในเวียคนาม เขาารู้สึกจำเป็นต้องชี้ให้เห็น “ว่าพระผู้เป็นเจ้าไม่ได้ชักพระหัตถ์ของพระองค์ออกไป และพระองค์สามารถกระทำในวันนี้ในโบสถ์ที่สร้างกำลังจะเสร็จเพื่อยืนยันพระศาสนา เป็นสิ่งที่ใกล้เคียงกับปาฏิหาริย์ที่พระองค์ทรงกระทำในศตวรรษแรกๆ เพื่อวัตถุประสงค์เดียวกัน และ . . . ว่าในประเทศที่

ปีศาจยึดครองโดยการหลงใหลในรูปบูชา และแสดงความโหดร้ายโดยการเข้าสิง จึงไม่น่าจะเหลือเชื่อไปกว่าที่พระเยซูคริสต์ประสงค์จะทำลายอาณาจักรของปีศาจ ณ ที่นั่น . . . โดยการปฏิบัติหน้าที่ของพวกเขาบิชอปและพวกนักบวช” (Missions Etrangères 1680: 9)

การผสมกลมกลืนของผีसावเทวดาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับจินน์ ทั้งที่ดีและร้ายของอิสลามมีปัญหาน้อยมาก แม้แต่ อุลามา ผู้คงแก่เรียนก็ได้ปฏิเสธว่าผีसावเทวดามี แต่รู้สึกว่าคุณพวกนี้ถูกคามน้อยกว่าผู้อื่น เช่นเดียวกับคริสต์ศาสนา อิสลามได้เสนอที่พึ่งให้พ้นจากการครอบงำของผีसावเทวดาที่บีบบังคับต่างๆในมุมมองของจักรวาลที่แตกต่างออกไป นี่เป็นโลกแห่งศีลธรรมที่สามารถทำนายได้ โลกที่ผู้ศรัทธาจะได้รับการปกป้องจากพระเจ้าไม่ให้อำนาจผีसावเทวดา กลั่นแกล้ง และในที่สุดก็จะได้รับรางวัลตอบแทนในสวนสวรรค์ในชีวิตหน้า ผู้ที่ปราศจากอำนาจก็จะได้รับรางวัลเหมือนกันหากบำเพ็ญตนให้อยู่ในคุณงามความดี “คนชั้นสูงและคนที่ต่ำต้อย คนร่ำรวยและคนยากจน ก็จะคู่เหมือนกันหมด” ตามที่บทสวดภาษาตากาล็อกได้กล่าวไว้ (Herrera 1645, quoted Rafael 1988: 176)

ทฤษฎีใหม่นี้ได้ทำให้ “ความเหินห่างเพิ่มขึ้นอย่างมาก . . . ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์” อย่างไม่ต้องสงสัย (Geertz 1964: 174) อันเป็นก้าวที่สำคัญก้าวหนึ่งไปสู่สิ่งที่เวเบอร์เรียกว่าการทำให้ศาสนาเข้าหลักแห่งเหตุผล (Weber 1951: 226) สำหรับผู้ที่อยู่ในยุคการค้าซึ่งกำลังเดินทางเข้าไปในโลกของการค้าสากลซึ่งกว้างกว่า รวมทั้งการดำเนินงานขนาดใหญ่ของรัฐ การแลกเปลี่ยนความคิดทางวรรณกรรม และการแก้ปัญหาโลกทัศน์ใหม่นี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่ง

เอกภพแห่งศีลธรรมนี้อาศัยแนวคิดง่าย ๆ แต่มั่นคงเรื่องการให้รางวัลและการลงโทษตลอดกาล แนวคิดเก่าเรื่องชีวิตหน้าอันเต็มไปด้วยความเป็นไปได้ต่าง ๆ นานาที่เป็นอันตราย ไม่มีใครแน่ใจว่าจะเป็นอย่างไร เมื่อเทียบกันแล้วศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาได้เสนอสัญญาว่ามีสวรรค์ที่ปลอดภัยและสะดวกสบายชั่วนิรันดร์ “ไม่มีความตาย มีแต่ความสนุกสนาน และความสุข และ ชีวิต . . . ไม่มีการขาดสิ่งใด ณ ที่นั่น ความปรารถนาทุกอย่างจะเป็นจริง . . . ไม่มีความเสียใจและความทุกข์ โศก ไม่มีความเศร้า ไม่มีความยากแค้น ไม่มีอะไรที่ไม่สง่างาม” เช่นที่นักบวชในนิกายออกัสติเนียนได้เขียนในโคลงปจฺฉาวิสัยนาบทแรกๆบทหนึ่งในภาษาตากาล็อก (อ้าง Rafael 1988: 172 –73)

ทางด้านมุสลิม รานีรีได้เขียนหนังสือภาษามลายูซึ่งเป็นที่นิยมยาวกว่า 200 หน้า ชื่อ *Achbaru'l-Achirat* ว่าด้วยเรื่องความตาย การพิพากษา สวรรค์ นรก และ วันสุดท้าย (Juynboll 1899: 274 – 76) นักเขียนคนอื่นๆก็บรรยายรางวัลต่างๆที่จะได้ในสวนสวรรค์สำหรับผู้ที่มีความเชื่อในศาสนา (Hamzah Asrarul-Arifin: 238; Syamsud-din 1601: 370; Jones 1979: 148)

รูปที่ 22 ภาพนรกในพุทธศาสนาตามที่เขียนอยู่ในสมุดข่อย ค.ศ. 1777

ส่วนนรคนั้นชวนให้เชื่อได้ง่ายยิ่งขึ้น จีรีโน (1604: 297) บันทึกว่าความกลัวของชาวฟิลิปปินส์ในการกระทำของภูติผีชั่วร้ายถึงขั้นที่ “ภาพนรกซึ่งเขียนได้เหมือนจริงทำให้คนจำนวนมากเปลี่ยนศาสนา” นักเขียนและนักเทศน์ของทั้งสองศาสนาสาธยายเรื่องการทรมานในนรกที่รอคอยคนที่โง่พอจะรักความสุขสำราญทางโลกมากกว่าความผาสุกชั่ววันวันครีของตนและรอคอยผู้ทิ้งศาสนาที่แท้จริงไปหาศาสนาของกลุ่ม (ดูตัวอย่างใน Xavier 1546: 365; Rafael 1988: 179 – 84; Hamzah Poems: 76, 92, 132; รูปที่ 22)

แต่มีกวีนิพนธ์ภาษามลายูและภาษาชวาที่ยอดเยี่ยบบางบทว่าด้วยระดับที่สูงขึ้นคือสภาวะการอยู่ร่วมกับพระเป็นเจ้าอันยังความปิติซึ่งทั้งสวรรค์และนรกไม่มีความสำคัญ ตำรามุสลิมเขียนเป็นภาษาชวาเล่มหนึ่งได้คัดลอกคำสอนเก่าของศาสนาอิสลามว่าหลายคนรับใช้พระเป็นเจ้าด้วยความหวังในสวนสวรรค์ หรือ “ไม่กินไม่นอนทั้งกลางวันกลางคืนเพราะความกลัวนรก” แต่ว่ารางวัลที่แท้จริงนั้นสำหรับผู้ที่รักพระเป็นเจ้าเพราะพระองค์เอง (*Javaanse Primbon*: 22 – 23)

แม้ว่าความโดดเด่นของสวรรค์และนรกเป็นเรื่องใหม่สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่แนวคิดอาจจะไม่ใหม่ ในความพยายามหาคำปลุกความคิด ที่จะมาแปลมโนภาพสวรรค์ของมุสลิมและคริสเตียน ผู้สอนให้คนกลับใจเปลี่ยนศาสนาได้ใช้คำที่กลายเป็นคำท่องถิ่นแล้ว ทั้งทั้งกลุ่มหมู่เกาะพวกเขาพูดถึง *สุวรรค* ของสันสกฤต (ที่ประทับของพระศิวะ) สำหรับสวรรค์ และ *นรก* สำหรับนรก (*โชรักกา/syorga* และ *เนรากา/neraka* ในภาษามลายู) พวกเขาเสนอใช้ *ลังกิต/langit* (ท้องฟ้า) ในภาษาตากาล็อก หรือคำอื่นที่หมายถึงความสงบและความพอใจที่ล้าลึกเมื่อถกเรื่องความสุขอันเปี่ยมล้นของสวรรค์ แต่เมื่อมาถึงเรื่องนรก อาการสะดุ้งตกใจจากคำ *อินเฟียร์โน (infierno)* ที่ไม่คุ้นเคยเห็นชัดว่าได้ผลมากกว่า (Rafael 1988: 170 - 81)

ในเอกภพแห่งศีลธรรม มีการคาดหวังให้ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนาเป็นตัวอย่างทางศีลธรรม ชาวคริสเตียนพวกที่เขียนสนับสนุนความเชื่อของตนด้วยเหตุผลได้จัดให้ศรัทธาอันแรงกล้าของ

นักบวชรุ่นแรกๆที่ไม่นึกถึงตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการดูแลคนป่วย เป็นปัจจัยที่ดึงดูดชาวฟิลิปปินส์เข้ามาหาพวกเขาในที่สุด แม้ว่าในระยะต้นๆจะมองว่าไม่เข้าท่าเข้าทางเหมือนตัวตลก (Aduarte 1640: 185, 223; Blair and Robertson 1903 – 09 X: 107; XVIII: 179) แต่บ่อยครั้งความล้มเหลวของพวกเขาที่จะดำเนินชีวิตตามหลักศีลธรรมที่ตนสอนเป็นมูลเหตุของความงุนงงสนเท่ห์หรือความรังเกียจ ผู้ที่มีความแคลงใจชาวคาากายัน (Cagayan) คนหนึ่งปฏิเสธเหตุผลของชาวคริสเตียนโดยพูดว่า “พวก แคสทิล ไม่ได้มีความรู้สึกลึกซึ้งไปกว่าพวกเรา เพราะพวกเขาก็ทำตัวเหมือนพวกเรา และไม่ได้ปฏิบัติตามกฎ ไม่ต้องพูดเรื่องนี้อีกต่อไป” (Blair and Robertson 1903 – 09 X: 107; also Chirino 1604: La Loubère 1691: 143)

พรตนิยมของมุสลิมนิกายซุฟีเป็นแบบที่รู้จักกันดีสำหรับผู้อยู่ในดินแดนใต้ลมเพราะมีโอกาสดูเห็นตัวอย่างจากศาสนาของชาวอินเดีย เป็นแนวของการสะกดกลั่นตนเองมากกว่าแนวอุทิศตนเอง ความไม่สนใจต่อความจริงภายนอกอย่างสิ้นเชิงเมื่อเฟริดเพลินอยู่ในความรักอันล้นพ้นของพระเจ้าเป็นเจ้า “เมื่อเข้าใจในพระเจ้าเช่นนั้นแล้ว เขาสามารถที่จะไม่ใส่ใจต่อสิ่งอื่นใดเลย ไม่ว่าจะสวมเสื้อผ้า [หรือเปลือยกาย] ก็เหมือนกันสำหรับเขา ไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจนก็เหมือนกันสำหรับเขา ไม่ว่าจะมีคนชมเชยหรือเหยียดหยาม ก็เหมือนกันสำหรับเขา” (Hamzah Asrarul-Arifin: 280) ผู้คนทั่วไปเชื่อกันว่านักบุญซุฟีมีความใกล้ชิดกับพระเจ้า ด้วยเห็นได้ชัดในพลังอำนาจเหนือธรรมชาติของท่าน และแสงสดใส (จาฮาฮา/cahaya ในภาษามลายู เทียบเท่ากับ นูร์/nur ซึ่งเป็น ลักษณะเฉพาะตัวของอาหรับ) ที่แผ่กระจายไปรอบๆตัว ไม่ต้องสงสัยเลยว่าผู้เขียนตำราเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เชื่อว่าพลังอำนาจที่ประจักษ์ชัดในตัวเองนั้นเพียงพอที่จะทำให้คนจำนวนมากเปลี่ยนศาสนา (Sejarah Melayu 1612: 129; Hikayat Banjar: 420) และเอกสารต้นฉบับภายนอกยืนยันว่าอย่างน้อยผู้เชี่ยวชาญนิกายซุฟีคนสำคัญๆเช่น ฮัมซะห์ฟีนซุรี ชัมซุดดิน อัศ-ซามัตรานี และ อับดุลระกัฟ อัศ-ซิงกีลี ในอาเจะห์ รวมทั้ง เชค ยูซุฟ ใน มะกัสซาร์ และ บันเต็น เป็นที่เคารพบูชากันทั่วไปแม้แต่ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่

เครื่องพิสูจน์พลังของตัวอย่างด้านศีลธรรมที่ชัดเจนที่สุดอยู่ในรัฐพุทธศาสนานิกายเถรวาทบนแผ่นดินใหญ่ นักสอนศาสนาชาวคริสเตียนในเขมรและสยามยอมรับว่า ที่การปฏิบัติงานไม่ก้าวหน้าเป็นเพราะผู้คนมีความเคารพในพระภิกษุเป็นพิเศษ “พระเหล่านั้นมีชีวิตที่ยากจนและสมถะมากจนดูจากภายนอกแล้วไม่แพ้ผู้เคร่งครัดที่สุดในศาสนจักรของเราแต่ประการใดเลยในด้านความสมถะหรือความยากจน พระดำรงชีวิตจากทานเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถมีอะไรของตัวเอง และทำการค้าไม่ได้ ไม่กินเนื้อสัตว์เลย และในตอนเย็นก็ไม่กินอาหารที่ต้องหุงต้ม แต่ก็พอใจกับผลไม้ดิบบางชนิด” (Missions Etrangères 1674: 145; cf. Kaemfer 1727 I: 68)

ผีसाบเทวดาก็ยังคงมีอำนาจ และอาจขยายกว้างขึ้นเมื่อความเป็นสากลของเมืองในยุคการค้า
เกิดออกกลับ ศาสนาที่มีคัมภีร์เสนอวิธีใหม่ๆที่จะปราบพวกผีสาบเหล่านี้ด้วยพลังจิตที่ทรงอำนาจทาง
หนึ่งและความประพฤตินิสัยในธรรมของบุคคลอีกทางหนึ่ง

ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่ยู่ยาก

หลักศีลธรรมเรื่องเพศ

หากปัจจัยเหล่านี้อธิบายความน่าสนใจของการเปลี่ยนศาสนาได้ระดับหนึ่ง แต่ก็มีปัญหาอีก
มากมายในความพยายามที่จะปรับสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เข้ากับระบบศาสนาที่มีค่านิยม
ตรงกันข้ามในหลายๆพื้นที่ ความสัมพันธ์ระหว่างเพศทั้งสองเป็นประเด็นที่ยู่ยากที่สุด

ศาสนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความเป็นทวินิยมอย่างลึกซึ้ง โดยที่ธาตุประกอบทั้งบุรุษและ
สตรีต้องมียูเพื่อให้อำนาจและเกิดผล เทพธิดาของโลกได้พิภพ ของพื้นดิน หรือพืชผล (โดยเฉพาะ
ข้าว) และดวงจันทร์ ถ่วงดุลเทพบุตรของโลกเบื้องบน ท้องฟ้า เหล็ก (ที่ไถดิน ตัดต้นข้าว) และดวง
อาทิตย์ (Schärer 1946: 14 – 15; Stöhr and Zoetmulder 1968: 31 – 32, 61 – 66, 115 – 20;
Hoskins 1986: 139 – 40; Hamonic 1987: 29 – 49) ผู้หญิงมีอำนาจในขอบเขตพิธีการของคนมาก
เท่ากับผู้ชายมีในขอบเขตของเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงมีบทบาทเด่นในฐานะคนทรงและผู้รักษา
โรคโดยพิธีกรรม และการเตรียมเครื่องสังเวยผีสาบเทวดา—จริงๆแล้วในทุกด้านของ
ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และผีสาบเทวดา

ศาสนาที่มีคัมภีร์นั้นตรงกันข้ามได้เสนอผู้เชี่ยวชาญทางศาสนาที่เป็นชายล้วนปรนนิบัติเทพ
เจ้าซึ่งระบุว่าเป็นชายอีกเหมือนกัน ผู้ชายที่มีชื่อว่าเชี่ยวชาญในพิธีกรรมในศาสนาเก่าก็สามารถ
เปลี่ยนมารับบทบาทคล้ายๆกันในศาสนาใหม่ พวกเขาสามารถใช้อำนาจภายนอกจากแหล่งใหม่ของ
พระเจ้าเพื่อวัตถุประสงค์ที่คุ้นเคยเป็นอย่างดี ผู้หญิงไม่มีทางเลือกเช่นนี้ โดยเฉพาะการเปลี่ยนมา
นับถือศาสนาอิสลามหมายถึงการถ่ายโอนความรู้และความรับผิดชอบจากผู้ชายคนหนึ่งไปยังอีกคน
หนึ่ง—จากพ่อไปยังลูก จากครูไปยังศิษย์ จากผู้พิชิตไปยังบริวาร ผู้ชายมุสลิมชาวอัมบน บอก
Gijssels (1621: 29) ว่าพวกผู้หญิงของเขาไม่มีความจำเป็นที่จะมาสู่เธอว่า “และว่าพวกเขาได้สวดมนต์
ให้พวกเธอแล้ว” ส่วนผู้ชายบันจาร์นั้นมียารานโดยไม่มีการขัดเกลา “คนพวกนี้พูดว่าผู้หญิงไม่มี
วิญญาณ . . . และ . . . พระเจ้าสร้างขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการของผู้ชาย ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีการยอม

ให้ผู้หญิงร่วมพิธีศาสนา” (Beeckman 1717: 122) แต่จากมุมมองของศาสนาเดิม สำหรับผู้หญิงแล้ว อาจดูเหมือนว่าเป็นพิธีกรรมของผู้ชายโดยเฉพาะไม่เกี่ยวกับพวกตน³

จึงไม่น่าแปลกใจที่การต่อต้านจากศาสนาเก่าจึงมักมีผู้หญิงเป็นคนนำ ฟิลิปปีนส์เป็นกรณีที่เด่นชัดที่สุด ไม่ใช่เพราะว่ามีพยานหลักฐานดีกว่า แต่เพราะนักบวชสเปนดำเนินการขึ้นแตกหักกับคนทรงผู้หญิง ขณะที่มุสลิมซึ่งชักจูงคนให้เปลี่ยนศาสนาทำเป็นไม่รู้ ตัวอย่างเช่นที่ปาโน ไพรย์ ฮวน เดอัลฟัส (Fray Juan de Alves) “ได้ต่อสู้กับปีศาจร้ายอย่างไม่หยุดหย่อน ปีศาจโดยทางพวกพระผู้หญิงที่เรียกว่า บาบายลันส (babaylanas) ทำการต่อต้านและสู้รบกับพวกเขา” แม้ว่าคริสต์ศาสนาดูเหมือนจะมีชัยชนะในเมือง พวกพระผู้หญิงได้หลบเจ้าหน้าที่สเปนไปซ่อนตามภูเขา พวกคนจากในเมืองจะแอบมาที่นี่เพื่อขอความช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วย (San Agustin 1698: 72 – 71) หลังจากความสำเร็จเริ่มแรกในการทำให้เซตไต้ยไต้ย (Taytay) ทางด้านตะวันออกของมะนิลา เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนา บาทหลวงเยซูอิตก็เผชิญการฟื้นฟูอย่างฉับพลันของ “ภัยพิบัติอันยิ่งใหญ่ของการบูชารูปเคารพ” ด้วยแรงกระตุ้นจากคนทรงผู้หญิงนำโดยหญิงในตระกูลสูง บาทหลวงเหล่านี้ได้ใช้ความพยายามอย่างมากในการค้นหาและทำลาย “รูปเคารพ” ทั้งหมดของกลุ่มนี้ (Chirino 1604: 302 – 05)

เรื่องเล่าเกี่ยวกับการเปลี่ยนศาสนามีเพียงเรื่องเดียวที่ให้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในบทบาทของผู้หญิง *บาบด์ ลอมบ็อก* (17 – 19) เล่าว่าเมื่อผู้ชายทั้งหมดในลอมบ็อก ขอมจำนวนต่อกำลังที่เหนือกว่าของชาวและตกลงที่จะเข้าสู่หนัด แต่พวกผู้หญิงไม่ยอมรับศาสนาอิสลาม ผู้นำชายเกรงว่าเรื่องนี้จะทำให้พวกชาวโกรธเคือง จึงย้ายเมืองหลวงไปไกลจากฝั่งทะเลและกลับไปยังเมืองหลวงเก่าของอินดู แต่ว่าการนับถืออิสลามก็ยังคงอยู่ ที่ซูลาเวซีได้ปรากฏว่ามีผู้หญิงในตระกูลสูงสองสามคนที่โดดเด่นขึ้นมาในการต่อต้านอิสลาม แต่ผู้หญิงในตระกูลที่ต่ำด้อยอาจไม่ค่อยถูกกดดันให้เลิกการปฏิบัติพิธีกรรมที่บ้านและแม้แต่การรักษาของคนทรง หลักฐานที่สำคัญในเรื่องนี้มีอยู่ในเอกสารน้อยกว่าในวัตรปฏิบัติทางศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กิจกรรมเช่นนี้ยังคงดำรงอยู่เป็นอย่างดีมาจนกระทั่งศตวรรษนี้

สำหรับพวกคริสเตียนที่ชักชวนคนให้เปลี่ยนศาสนา กามราคะและอิสรภาพของผู้หญิงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และการมีภรรยาหลายคนของหัวหน้าชายเป็นปัญหาใหญ่ คนลาวมีคุณความดีหลายอย่าง บาทหลวงเยซูอิตรูปหนึ่งตั้งข้อสังเกต แต่ “ใจกว้างอย่างน่าเสียดายในเรื่องการล่วง

³ คำอธิบายสมัยใหม่ว่าเหตุใดการบวงสรวงผีสาวเทวดาส่วนใหญ่ยังคงเป็นเรื่องของผู้หญิงอาจแตกต่างออกไป ผู้ให้ข้อมูลชาวพม่าให้เหตุผลแก่ Spiro (1967: 59) สองประการ คำตอบของชาวพุทธคือผู้ชายไม่จำเป็นต้องกลัวและเคารพ *นัต* (วิญญาณ) เหมือนผู้หญิง เพราะผู้ชายอยู่ในระดับสูงกว่าพวก *นัต* ใน 31 ชั้นของภพภูมิที่สัตว์โลกอาศัย ส่วนผู้หญิงอยู่ในชั้นที่ต่ำกว่า แต่คำตอบที่เป็นไปได้มากกว่าก็คือสุขภาพของคนในครัวเรือนอยู่ในความรับผิดชอบของผู้เป็นแม่ ดังนั้นเธอจึงต้องบวงสรวงพวกวิญญาณที่เป็นผู้กำหนดสุขภาพของผู้คน

ประเวณี” (Marini 1663: 454; cf. สำหรับชาว Scott 1606: 173) หลังจากที่ฟิลิปปินส์ เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนามานานแล้ว พวกนักสอนศาสนายังคงบ่นอยู่เสมอว่ากามราคะเป็น “ความชั่วร้ายของทั้งเจ้าและข้า . . . เป็นกันโดยทั่วไปจน . . . มันทำให้พื้นที่เหล่านี้สว่างจ้าไปด้วยไฟนรกที่ไม่สามารถจะดับได้” (Velarde 1749: 93 – 94) ศาสดาในฟิลิปปินส์แตกต่างจากศาสดาในลาตินอเมริกาและยุโรปในเรื่องที่ว่าคำกล่าวโทษนักบวชบ่อยที่สุดเป็นเรื่องการประพฤตินอกถิ่นอกทางในเรื่องชู้สาวมากกว่าทางหลักศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งใช้ห้องสารภาพบาปตลกขบขันนัดหมายกับผู้หญิง (Angeles 1980: 270) ซิริโน (1640: 313) อ้างตัวอย่างหญิงสูงศักดิ์ผู้หนึ่งที่เลย์ต (Leyte) ผู้ปฏิเสศคริสต์ศาสนาเพียงเพราะศาสนานี้ขึ้นกรณว่าการแต่งงานนั้นมันคงไม่สามารถทำลายได้ “เธอกล่าวว่าเป็นเรื่องที่ยากมาก ถ้าหากไม่มีความสุขกับสามีแล้วไม่สามารถไปจากเขาได้อย่างที่เคยเป็นธรรมเนียมในหมู่พวกเขา”

แต่ก็มีบทบาทสำหรับผู้หญิงอยู่บ้าง ถึงแม้ว่านิยายคาทอลิกจากคาบสมุทรไอบีเรียจะมายังหมู่เกาะนี้ในเครื่องแต่งกายของบุรุษเพศ หญิงฟิลิปปินส์ได้แสดงความมุ่งมั่นที่จะสร้างขอบเขตอิทธิพลทางศาสนาของตนในความเป็นปึกแผ่นของกลุ่มพระแม่มาเรีย (Our Lady) และ บีอาตาริโอส (Beatarios) ที่พวกเธอได้ก่อตั้งขึ้นมาแม้จะมีอุปสรรคมากมาย (Schumacher 1979: 86 - 87, 165 – 68) ในเวียดนามซึ่งอยู่ในช่วงที่กำลังดำเนินการบังคับให้หญิงอยู่ในสภาพได้บังคับบัญชาตามคตินิยมขงจื้ออย่างเข้มงวดยิ่งกว่าชาวไอบีเรีย มีผู้หญิงเป็นจำนวนมากในกลุ่มแรกๆ ที่เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนา และช่วยให้หมอสอนศาสนาที่มีช่องทางสำคัญที่จะเข้าถึงราชสำนัก (Rhodes 1653: 51 – 52, 60, 113, 152 – 53)

ความพยายามของศาสนาอิสลามที่จะบีบบังคับให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รับหลักศีลธรรมเรื่องเพศที่แตกต่างกันแบบดอนรากดอนโคนเป็นการต่อสู้ที่ยาวนาน มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในช่วงที่ยึดมั่นในความเชื่อดั้งเดิม แต่บางช่วงก็ผ่อนคลายและประนีประนอมกับภาวะอิสระที่ยินยอมของผู้หญิงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในกลุ่มอภิชนของเมืองการค้าในศตวรรษที่ 17 บทลงโทษของการเป็นชู้คือความตาย และบางทีผู้หญิง เช่นที่ มะกัสซาร์ “จะถูกคลุมทั้งตัวจากศีรษะถึงเท้า ในลักษณะที่แม้แต่หน้าก็มองไม่เห็น” (Rhodes 1653: 207) เครื่องแต่งกายหญิงในที่สาธารณะเป็นหนึ่งในของการเปลี่ยนแปลงแรกสุดที่มากับศาสนาอิสลามเหมือนกับคริสต์ศาสนา รูปแบบของสังคมและอาชีพก็เปลี่ยนแปลงเหมือนกันแต่เป็นไปอย่างช้าๆกว่า ในที่สุดความคิดใหม่ๆ จากคัมภีร์ก็ถือกันว่าเป็น “ศาสนา” (อากามา/agama) และรูปแบบเก่าที่ถือว่าเป็น “ธรรมเนียม”(อาดัต/adat) อันเป็นประเภทที่ศาสนาอิสลามยอมให้ ตัวอย่างในสมัยใหม่ของการถกเถียงแบบที่คงจะเกิดขึ้นแล้วหลายครั้งหลายหนเมื่อศาสนาก้าวล่วงเข้าไปใน ธรรมเนียม มีอยู่ในนวนิยายของสุมาตราเรื่องหนึ่งที่แสดงให้เห็นความขัดแย้งราวๆ ค.ศ.1900 ภายในสามชั่วคนที่ชาวบาตะกัตตอนใต้รับศาสนาอิสลาม โหมยกมุสลิมในการประชุมครั้งหนึ่งอ้างเหตุผลว่า ผู้หญิงในวัยรุ่นควรจะ “ถูกขังไว้ในบ้านเพื่อว่าบาปมหันต์

นั่นจะได้ไม่เกิด” และว่าไม่ควรให้การศึกษาแก่เด็กเหล่านี้ นอกจากท้องคัมภีร์อัลกุรอาน แม่ของเด็กวัยรุ่นคนหนึ่งได้ตอบโต้อย่างอาหาวญ์ว่างานเพาะปลูกจำเป็นต้องแบ่งกันทำระหว่างเพศทั้งสอง และว่าผู้ชายไม่สามารถทำคนเดียวได้ ยิ่งกว่านั้น “ได้เป็นธรรมเนียมของที่นี่แล้วที่จะปล่อยเด็กสาวให้เป็นอิสระและออกไปหาคู่ . . . ก็ในการเกี่ยวพาราสินีแหละที่เราสามารถเห็นความประพฤติ มรรยาท และธรรมเนียม ของเยาวชน . . . และเรายังสามารถที่จะประเมินความหนักแน่นในความรักที่ฝ่ายหนึ่งมีให้กับอีกฝ่ายหนึ่ง” (Rodgers Siregar 1981: 71 – 73)

ความตายและผีสาวเทวดา

แม้ว่าศาสนาที่มีคัมภีร์จะได้กลายอำนาจของผีสาวเทวดาไปแล้ว แต่ผู้คนก็ยังเผชิญหน้ากับการเจ็บป่วย ความทุกข์ยาก และ ความตาย ความโกรธของวิญญาณคนตายที่ไม่ได้รับความพึงพอใจ เป็นคำอธิบายของเคราะห์ร้ายเหล่านี้ได้ทันทั่วที่และตรงกว่าพรรณนาเรื่องความชั่วร้ายในคัมภีร์ และสำหรับคนส่วนใหญ่ แนวคิดนี้ยังคงมีอิทธิพลอยู่ต่อไป (Hoskins 1987: 150 – 51) ชาวซามัวที่เป็นมุสลิมในบันเด็นบอกสก็อตต์ (1606: 172 – 73) ว่าพระเป็นเจ้ามีเมตตาและพระองค์จะไม่ทำร้ายพวกเขา แต่ชาตาน (พวกเขาใช้คำนี้หมายถึงวิญญาณชั่วร้าย)⁴ มักทำร้ายพวกเขาอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นพิธีกรรมต่างๆจึงมุ่งไปยังพระองค์ คำสอนแบบปุจฉา – วิสัชนาเป็นภาษาดากาล็อกในระยะแรกคำว่าผู้เปลี่ยนศาสนามาเป็นคริสต์ที่ถวายเป็นเครื่องสังเวยแก่วิญญาณที่น่าเกลียดและชั่วร้าย (อานีโต) แทนที่จะเคารพบูชาพระผู้เป็นเจ้าและนักบุญของพระองค์ “ชาวคริสเตียน ท่านผู้ได้รับการชำระล้างบาป เหตุใดท่านจึงถูกพระเป็นเจ้า เหตุใดท่านจึงปรักขุทมิเมื่อท่านป่วย หรือเมื่อท่านมีความทุกข์ . . . พวกภูตผีช่วยท่านได้หรือ สิ่งที่น่าประหลาดจากชีวิตสามารถให้ชีวิตได้หรือ เหตุใดท่านจึงถวายเป็นเครื่องสังเวยเมื่อท่านไปทำงานในนาข้าว” (Oliver 1586: 32 – 35)

การเปลี่ยนแปลงในลักษณะภายนอกของพิธีปฏิบัติในงานศพเป็นไปโดยรวดเร็วอย่างน่าทึ่ง ในที่ฝังศพของศตวรรษที่ 10 ถึง 16 ได้พบเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องทองอันมีค่าฝังอยู่กับผู้ตายในฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซียตะวันออก เพื่อประกันการเดินทางอย่างสะดวกสบายไปยังชีวิตหน้า ธรรมเนียมเหล่านี้ยุติลงอย่างกะทันหันพร้อมกับการมาของศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนา รูปแบบของการบูชายักษ์ซาตานเพื่อให้ไปโลกหน้ากับเจ้านายก็ได้เลิกไปเช่นเดียวกับการเผาหิ้งม้ายในกองไฟ (สตี) ในชวา การเลี้ยงอย่างพิสดารมุ่งหมายที่จะให้ผู้ตายทนช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่มีอันตรายที่สุดและ

⁴ ความสับสนของ Scott เป็นเรื่องที่น่าสนใจได้ ย้อนขึ้นไปถึง ค.ศ. 1521 (Pigafetta 1524: 84) ชาวมุสลิมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใช้คำ *setan* (*shaitan* ในภาษาอาหรับ) สำหรับวิญญาณชั่วร้ายหรือปีศาจ ชาตานของอิสลามตามธรรมดาเรียกว่า อิบลิส (Iblis)

ไม่กลับมาทรมานคนเป็น ก็แทนด้วยการฝังอย่างง่าย ๆ ภายในสองหรือสามวันหลังจากเสียชีวิต แต่มีข้อยกเว้นบ้างเหมือนกัน ชาวบันจาร์ยังคงใส่การบูรและของมีค่าอย่างอื่นในหลุมศพเป็นเวลากว่าร้อยปีหลังจากเปลี่ยนศาสนา “แต่ตอนนี้นับถือศาสนาอิสลามแล้ว พวกเขาทำเช่นนั้นก็เพื่อแสดงความเคารพเท่านั้น” (Beeckman 1718: 42) พิธีศพและหลุมศพของผู้ครองเมืองมะละกา อาจะห์ มาตารัม และ มะกัสซาร์ ยังคงหรูหราและน่าตื่นตาตื่นใจต่อไปโดยนำทอง และเครื่องปั้นดินเผาวางบนหลุมศพแทนที่จะฝังกับศพ (Albuquerque 1557: 136; Davis 1600: 321 – 22; Gervaise 1701: 140 – 47; Djajadiningrat 1929) แต่สำหรับชาวมุสลิมและชาวคริสต์ส่วนใหญ่ การฝังอย่างรวดเร็วและหินเหนือหลุมฝังศพที่เรียบง่ายเป็นปรกติวิสัย

การสวดและเครื่องบวงสรวงสำหรับวิญญาณของคนตายเมื่อเทียบแล้วฝังรากลึกลงไปมากจนเกินกว่าจะทำลายได้ จึงต้องรวมเข้ากับแผนการใหม่ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง ในฟิลิปปินส์พวก สเปน พยายามที่จะปราบการปฏิบัติเช่นนี้ด้วยกำลัง

พวกอินเดียน (Indios) ตามปรกติเชื่อว่าวิญญาณของผู้ตายจะกลับมาบ้านของตนในวันที่สามหลังจากเสียชีวิตเพื่อเยี่ยมเยียนคนในบ้าน และร่วมงานเลี้ยง และเพราะเหตุนี้จึงจัดพิธีเรียกว่า *ตีบา* (*tibao*) ซึ่งพวกเขาปิดบังและแอบซ่อนโดยบอกว่ามาบ้านคนตายเพื่อทำพิธีสวดมนต์ชักลูกประคำสำหรับ (วิญญาณที่จากไป) และถ้าหากสั่งให้ไปสวดชักลูกประคำในโบสถ์ พวกเขาก็ไม่ยอมไป เพราะนั่นไม่ใช่สิ่งที่เขาทำกันจริงๆ เพราะเหตุผลนี้พระจะขัดขวางการชุมนุมของพวกเขามากในบ้านของผู้ตายหลังการฝังและจะไม่ยอมให้ไปที่บ้านด้วยข้ออ้างบางอย่างโดยเฉพาะในวันที่สาม (Thomas Ortiz 1731, trans. Rafael 1988: 187 – 88)

ความเข้มงวดของบาดหลวงในการห้ามติดต่อกับวิญญาณได้สร้างอุปสรรคที่ยุ่งยากสำหรับชาวคริสต์ใหม่ อเล็กซองดร์ เดอ รอดส์ (1651: 140 – 41) ไม่รีรอที่จะส่งขนิษฐาของภักดิ์วัยเจ็ดขวบ (เหนือ) กลับไปด้วยความผิดหวังเมื่อพระนางขอให้เขาบอกวิธีที่จะช่วยพระสวามีที่เพิ่งเสียชีวิตให้ไปสวรรค์ ในบอร์เนียวเล่ากันว่าบาดหลวงคาทอลิกผู้สอนศาสนาถูกพวก งาจู ดายะกั สังหาร “เพราะเขาไม่ได้ปฏิบัติตามคำสัญญาของเขาที่จะนำเพื่อนที่เสียชีวิตไปแล้วมาให้เขาเห็น” ซึ่งพวกเขาเข้าใจว่าจะทำทันทีอาจจะในความหมายของคนทรง (Beeckman 1717: 124 – 25)⁵ ชาวฟิลิปปินส์บางคนไม่ยอมเข้าพิธีชำระล้างบาปเพราะไม่ประสงค์จะอยู่ร่วมในสวนสวรรค์กับทหารสเปน ขณะที่คนอื่นๆบอกผู้สอนศาสนาว่ายินดีไปนรก หากนั่นเป็นที่ที่บรรพบุรุษของเขาไปอยู่แล้ว (Mendoza 1586: 148 – 49; Vaez 1601, อ้าง Schumacher 1979: 70)

⁵ ในที่นี้ Beeckman อาจหมายถึง Fra Antonio Ventimiglia ชาวอิตาลี Theatine ที่ถูกสังหารในพื้นที่ บ้านจามาซิน ใน ค.ศ. 1693 (Coomans 1980: 89 – 90)

ถึงแม้ว่าทำที่อันเข้มงวดของชาวไอบีเรียนต่อกันตายจะเป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนศาสนา ชาวคริสต์ตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังหาวิธีปรับพิธีการของคาทอลิกให้สนองความต้องการของตน ไม่เพียงแต่จะฉลองวันสวดมนต์สังวิญญาประจำปีด้วยการเลี้ยงใหญ่ที่หลุมศพเท่านั้น แต่ยังคิดให้มีการสวด อาณิมา (anima) พิธีสวดประจำวันให้คนตายเมื่อได้ยินเสียงระฆังโบสถ์ตอนกลางคืนทุกคืน (Schumacher 1984: 255)

แม้ว่าตั้งแต่ต้นจะแน่วแน่ในการประณามการบูชารูปเคารพ ศาสนาอิสลามก็ได้มายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในรูปแบบที่ผ่อนปรนให้กับแนวคิดของประชาชนที่เป็นประโยชน์เรื่องพลังแฝงของคนตาย หลังการล่มสลายของแบกแดด นิกายซุฟี (ตาริกา/tariqa) ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่ศาสนา แม้ว่าผู้ก่อตั้งและนิกายของนิกายซุฟีจะเป็นผู้ชอบคิดฝันที่ทรงความรู้แสวงหาทางสายตรงที่จะไปรวมกับพระเจ้า ในระดับของคนทั่วไป ลัทธิซุฟี เมื่อถึงศตวรรษที่ 15 หมายถึงวิธีการเชื่อมโยงปัจเจกบุคคลกับอำนาจของวิญญาณ (บะระกะห์ /barakah ในภาษาอาหรับ berkat/เบรคัต ในภาษามลายู) ของผู้ทรงศีล สาวก ผู้ครองเมือง และบุคคลที่พิเศษอื่นๆ พลังของนิกายที่ตายไปแล้วเหล่านี้ถูกปลุกขึ้นมาเพื่อช่วยคนเป็น โดยทางพงศาวลีของวิญญาณที่โยงผู้สอนซุฟีแต่ละคนไปยังผู้ก่อตั้งนิกายที่เขาเคารพนับถือและการไปเยี่ยมเยือน (ซียะระ/ ziyara) หลุมฝังศพของผู้ทรงศีลซึ่งมักจะมีการถวายเครื่องสักการะ “ผู้แสวงหาการเข้าถึงพระเจ้าดำเนินการ เยี่ยมเยือนเพื่อติดต่อทางวิญญาณ (มูระกะบะ/muraqaba) กับนิกาย โดยพบว่าวัตถุที่ใช้เป็นสัญลักษณ์นั้นช่วยในการเพ่งอารมณ์ แต่ในความเชื่อของคนทั่วไป วิญญาณของนิกายยังคงวนเวียนอยู่ใกล้ๆ ที่ฝังศพและสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับท่านโดยเฉพาะขณะที่อยู่ในโลกนี้ หรือที่ที่ท่านสำแดงตน สถานที่เหล่านี้เป็นที่ที่จะไปสวดขอความช่วยเหลือจากท่าน” (Trimingham 1971: 26)

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เหมือนกับอินเดียได้ มีความโน้มเอียงไปทางเคารพบูชา นิกาย เนื่องจากถือว่าพลังอำนาจ (เบรคัต) ของนิกายที่เสียชีวิตไปแล้วสามารถจะช่วยผู้มีชีวิตได้เท่ากับผีสาวเทวดา ในบรรดาหลุมฝังศพที่มี “เครื่องสักการะและพิธีสวดบทสวดของนิกาย” (Dasmariñas 1990: 10) จากผู้คนมากที่สุดคือหลุมศพของสาวกที่เชื่อกันว่าได้นำศาสนาอิสลามมาแต่ละพื้นที่ เช่น วาลี (wali: นิกาย) แก์คน ของชาว หรือ ดาโต ริ บันดัง (Dato ri Bandang) ในมะกัสซาร์ สุดด้านที่ทรงอำนาจบางองค์เช่น อิสกันดาร์ มูดาที่อาเจห์ และผู้ที่ทำให้นิกายซุฟีเป็นที่รู้จักกันทั่วไป ในกลุ่มหลังนี้มีปราชญ์ชาวอินโดนีเซียที่สำคัญในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 สองคน ที่ได้เดินทางไปและศึกษาที่อาระเบีย อับดุลระกัฟ อัส ซิงกิลี ผู้ที่ชาวอาเจห์เคารพบูชาในฐานะ ชิค กัวลา ได้นำนิกายชัตตะรียะ ตะริกะ (Shattariya tariqa) มายังอินโดนีเซีย ส่วนชีคยูซุฟ เป็นอาจารย์ที่ยิ่งใหญ่ของนิกายคัลวาติยา (Khalwatiya) แม้แต่ขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่ ชาวมะกัสซาร์ “เคารพและยำเกรงเหมือนกับว่าท่านเป็นศาสตมูฮัมหมัดองค์ที่สอง” (Hartsingh 1689, อ้าง Andaya 1981: 277) พลังแรงในการเคารพบูชา นิกายย่นขึ้นไปไกลถึงศตวรรษ 16 มีการยืนยันโดยการประท้วงเรื่องนี้จากหนังสือคู่มือ

ภาษาชาวที่ยึดบทบัญญัติเดิมอย่างเคร่งครัด “การพูดว่าอิหม่าม เหนือกว่าศาสนา หรือจันนุกบญู (วาลี) สูงกว่าศาสนาต่างๆ และแม้แต่เหนือท่านมุฮัมมัดของเรา เป็นการขาดความศรัทธา” (“Javanese Code”: 38 – 39)

แม้ว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะยอมรับรูปแบบพิธีศพของมุสลิมอย่างรวดเร็ว แต่ก็ยังคงกลัวว่าคนตายจะมาสร้างความเดือดร้อนให้ นอกเสียว่าผู้ตายจะพอใจในด้านพิธีการ ในบันดา เมื่อ ค.ศ. 1599 ศพจะฝังอย่างรวดเร็วในห่อผ้าขาว ตามที่ศาสนาอิสลามกำหนดไว้ แต่เมื่อพวกฮอลันดาถามชาวบันดาว่าเหตุใดยังคงสวดมนต์เป็นเวลาหลายวันที่หลุมศพ ก็ได้คำตอบว่าเพื่อป้องกันคนตายไม่ให้ “ลุกขึ้นยืน” ซึ่งหากไม่ทำ จะต้องเกิดขึ้นแน่ ก่อให้เกิดเคราะห์ร้ายอย่างใหญ่หลวงไปทั่ว (“Tweede Boeck” 1601: 90) ชาวมุสลิมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กระตือรือร้นยอมรับธรรมเนียมปฏิบัติของมุสลิมที่ต้องกลับไปยังหลุมศพในช่วงเวลาที่สำคัญในด้านพิธีกรรม สามวัน เจ็ดวัน สิบวัน และ ร้อยวันหลังพิธีฝัง เพื่อกินเลี้ยงกันที่หลุมศพ (Martin 1604: 49; Gervaise 1701: 140 – 74; Raffles 1817 I: 327; Ali Haji 1866: 76; Brooke 1848 I: 87 – 88) “ตามแนวคิดของทางการหรือของผู้ทรงความรู้ การทำเช่นนี้ก็เพื่อตอบแทนผู้ตายที่ได้ทำงานมาด้วยดี แต่ในความคิดของคนทั่วไปเป็นการให้พวกเขาได้มรสุมของดีๆในงานเลี้ยง” (Snouck Hurgronje 1893 I: 221) แจร์เวส์ (1701: 123) ได้ชี้ให้เห็นในกรณีของชาวมะกัสซาร์ที่เขาพบที่สยามว่า “พวกเขามีงานพิธีจำนวนมากที่ไม่มีในหมู่พวกตุรกีหรือพวกอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลาม เพราะพวกเขาเชื่อว่ามิพิธีเหล่านี้ที่เมื่อกะ” พิธีเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นการบวงสรวงบรรพบุรุษในช่วงวิกฤติต่างๆในชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งการตาย ที่ปรับให้เข้ากับอิสลาม

การแสดงความเคารพคนตายยังคงเป็นเรื่องที่ครอบงำจิตใจของชาวมุสลิมตะวันออกเฉียงใต้ อยู่เกือบตลอดเวลา ขณะที่ในโลกอาหรับ เดือนที่เจ็ดของปีมุสลิมถือกันว่าเป็นเวลาที่เหมาะที่สุดสำหรับพิธีฉลองสักการะเช่นนั้น ที่อินโดนีเซียก่อนหรือหลังเดือนที่ถือศีลอด (เดือนที่เก้า) เป็นเวลาที่รำลึกถึงบรรพบุรุษโดยเฉพาะ เหมือนกับว่าต้องเตรียมตัวที่จะไปงานเลี้ยงใหญ่ งานเลี้ยงจัด (และหลายคนยังคงจัดอยู่) ที่บริเวณฝังศพในสัปดาห์ก่อนการอดอาหารจะเริ่มขึ้น (Koentjaraningrat 1985: 365) นี่เป็นระยะที่ชาวชาวเรียกว่า ญัศรัน (nyadran) เป็นคำที่ ปีโกด (1960 – 63 IV: 424) สืบค้นกลับไปถึงศรัทธา (shradha) พิธีตันตระ (Tantric) สำหรับผู้ตายที่ฉลองอย่างเอิกเกริกในศตวรรษที่ 14 เดือนชะอ์บาน (Sha'ban) ของอิสลามที่มาก่อนพิธีอดอาหารในชาวเรียกว่า ราวะห์ เดือนแห่งวิญญาน สัปดาห์หลังการอดก็อุทิศให้กับการเยือนหลุมศพอีก ที่งานเลี้ยงใหญ่ อิดุลฟิตรี (Idulfitri) วันที่ 1 เดือนเซาวาล (Shawwal) ซึ่งเริ่มสัปดาห์นี้เหมาะที่จะขอให้ผู้ใหญยกโทษ—ทั้งที่เสียชีวิตไปแล้วและยังมีชีวิตอยู่—สำหรับบาปที่ได้กระทำ แม้ว่าจะรู้แน่ว่ามีการปฏิบัติเช่นนี้ในศตวรรษที่ 17 (Gervaise 1701: 146 – 47) ที่มาของธรรมเนียมนี้ไม่ชัดเจน อาจเริ่มจากการปรับงาน

ฉลองของศาสนาอิสลามอย่างสร้างสรรค์มาใช้ประโยชน์ในการบวงสรวงวิญญาณของคนตาย (Crawfurd 1820 I: 97; II: 261)

ศัพท์บางคำในศาสนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เอามาใช้ให้ครอบคลุมและแทนแนวคิดใหม่ๆของมุสลิม งาจิ/ngaji (และคำที่เกี่ยวกับ กาจิ/kaji เมงาจิ/mengaji) เป็นคำออสโตรนีเซียนที่ยังคงใช้เรียกบทสวดในพิธีอันอนบรพบุรุษโดยพวกที่มีความเชื่อในผีบางเทวดาที่ โพลเรส (Novena 1982: 13 – 24) คำ งาจิ นี้ได้กลายเป็นคำในชีวิตประจำวันสำหรับการท่องคัมภีร์อัลกุรอาน ไม่ว่าจะสำหรับวิญญาณของผู้ที่จากไปหรือวัตถุประสงค์อื่น ในทำนองเดียวกันคำตามปรกติสำหรับการสวด ของอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งพิธีสวดในวันศุกร์ที่ทุกคนต้องปฏิบัติ ไม่ได้เอามาจากภาษาอาหรับแต่จากคำเก่าแก่ของพื้นเมือง *เซ็มบะหัยยัง* (sembahyang) ซึ่งมีความหมายตามตัวอักษรว่า “การเคารพพระเจ้าหรือเทพยดา” แต่วิธีที่ทำบ่อยกว่า คือเอาคำและบทสวดภาษาอาหรับไปใช้กับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโลกวิญญาณ คำที่ใช้กล่าวถึงหลุมศพที่ฝังพลึงจะเป็นคำภาษาอาหรับที่สามารถยืนยันพลังอำนาจในแง่ของอิสลาม—*กระมัด* (kramat: หลุมศพที่ศักดิ์สิทธิ์) *เบร์กัต* (berkat: พลังแห่งจิตวิญญาณ) *เซียร์ะห์* (ziarah: การจาริกแสวงบุญ — Houtman 1603: 250)

ที่สำคัญที่สุด แนวคิดออสโตรนีเซียนระดับมูลฐานเรื่อง *เซมังกัต* (semangat: สารแห่งวิญญาณ หรือ จิตวิญญาณ) ซึ่งทำให้ทั้งบุคคลและจักรวาลมีชีวิตชีวาและโยงทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน (Endicott 1970: 28 – 51) อาจจะตีความใหม่เป็นแนวคิดของซูฟี เรื่อง *รู่ห์* (ruh รูปพหูพจน์ *arwah: อารวะห์*) จิตของพระเจ้า (spirit of God) ที่ให้ชีวิตแก่เอกภพ (al-Attas 1970: 86 – 90) ถึงแม้ว่าเอกเทวนิยมและการยึดถือหลักกฎหมายอย่างเคร่งครัดในศาสนาอิสลามในตัวเมืองของนักนิติศาสตร์ดูเหมือนว่าจะเป็นการขัดแย้งโดยตรงกับโลกที่มีชีวิตด้วยวิญญาณ ความเชื่อของคนทั่วไปในความลึกลับมหัศจรรย์อาจมองว่าเป็นเพียงคำกล่าวเกี่ยวกับหลักธรรม “ภายนอก” มิใช่ ความจริงแห่งความลึกลับมหัศจรรย์ “ภายใน”

อำนาจและความเป็นกษัตริย์

ในความเชื่อที่เก่าแก่กว่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อำนาจทั้งหมดเป็นของผีบางเทวดาหัวหน้าหรือผู้ครองเมืองที่มีอำนาจที่สุดคือผู้ที่ควบคุมพลังของจักรวาลได้ดีที่สุด และอำนาจของเขาต้องอาศัยพลังเหล่านี้ อาณาจักรที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคได้ปรับแนวคิดของอินเดียในทำนองนี้ไปหนุนแนวคิดที่ยิ่งใหญ่กว่า คือเรื่องความเป็นกษัตริย์สากลด้วยอำนาจจากสวรรค์ โดยที่กษัตริย์ทำหน้าที่ไม่เพียงเป็นสื่อกลางติดต่อกับพระเจ้าเท่านั้นแต่เป็นตัวแทนของพระเจ้าบนโลกนี้ มีพราหมณ์รับราชการ

ในราชสำนักของพม่า สยาม เขมร ชวา และ บาห์ลีเพื่อประกันว่ากษัตริย์สำแดงลักษณะของพระเจ้าตามแบบที่ถูกต้องในพิธีการ

เมื่อคำนึงถึงภูมิหลังเช่นนี้ ความเสมอภาคกันของผู้นับถือศาสนาใหม่ทุกคนตามที่สอนในคัมภีร์ดูเหมือนจะเป็นการบ่อนทำลายอย่างร้ายแรง โดยเฉพาะศาสนาอิสลามซึ่งแพร่โดยพ่อค้าและนำจรรยาบรรณทางการค้ามาด้วย มักจะถูกมองว่าเป็นพลัง “ชนชั้นกลาง (บัวร์ชัวส์ /bourgeoise)” เคลื่อนอำนาจไปสู่ศูนย์กลางชายฝั่งและบ่อนทำลายฐานแนวคิดพื้นฐานที่ยังอำนาจให้รัฐซึ่งมีการปกครองแบบลำดับชั้นของยุคก่อน (van Leur 1934: 113 – 15; Lombard 1990: 150 – 55) การที่อำนาจทางศาสนาในที่สุดแล้วอยู่นอกเหนือการควบคุมของกษัตริย์โดยมีตัวแทนผู้นับถือศาสนาที่ยอมรับกันเป็นสากลในพื้นที่เป็นอภิชนผู้รู้หนังสือและมีอิทธิพล เป็นการท้าทายอำนาจของกษัตริย์ในระยะยาว แล้วเหตุใดกษัตริย์จึงยอมรับศาสนาใหม่

บ่อยครั้งที่เดียวที่กษัตริย์มิได้ยอมรับศาสนาใหม่ ที่สำคัญก็คือ ราชสำนักใหญ่ๆ ได้แก่ชวา ลอมบ็อก ชุมบาวา และบูกิส เป็นผู้พ่ายแพ้ในการรบ มิใช่จากการถกเถียงกันด้วยเหตุผล และคงจะเป็นเช่นเดียวกันนี้ในกรณีก่อนๆ ที่บันทึกเรื่องราวได้สูญหายไป แหล่งของการบีบคั้นอีกแรงหนึ่งก็คือสภาวะหลายชาติหลายภาษาในส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้ ถ้าหากรัฐไท่เล็กๆทางเหนือตัดสินใจยอมรับพุทธศาสนาอย่างจริงจังหรือรัฐในสุมาตรารับศาสนาอิสลาม การกระทำเช่นนี้จะก่อให้เกิดอันตรายต่อรัฐที่มีความสำคัญกว่า กล่าวคือการค้าและในที่สุดอำนาจก็จะผ่านไปยังคู่แข่งนอกจากว่าจะยอมทำตามไปด้วย ประเด็นนี้เป็นรัฐเล็กๆเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามก่อนปาไซ ตรังกานู ก่อนปัตตานี และ ลูว ก่อน มะกัสซาร์ การพิพาทเรื่องการสืบราชสมบัติ มักจะทำให้รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แตกแยกกันอยู่บ่อยๆ ศาสนาใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนและธุรกิจการค้าอาจเป็นขุมพลังที่ท้าทายต่อราชบัลลังก์

แต่อย่างไรก็ตามศาสนาอิสลามและพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้แสดงให้เห็นว่าศาสนาเป็นอาวุธที่ทรงพลังในการขยายอำนาจของกษัตริย์ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของยุคการค้า เพราะว่าข้ออ้างของศาสนาที่มีคัมภีร์เป็นเรื่องสากล อาจนำมาใช้ตัดอำนาจของคู่แข่งภายในรัฐ อำนาจแบบดั้งเดิมของผีสาวเทวดาและคติความเชื่อเหล่านี้เป็นเรื่องของท้องถิ่น แต่บุคคลภายนอกก็ยังกริ่งเกรงที่จะเข้าไปแทรกแซง คติความเชื่อเดิมอาจทำให้หมดพิษสงไปได้ในนามของศาสนาสากล อีกทั้งศาสนาที่มีคัมภีร์ได้ให้แรงจูงใจอันสูงส่งสำหรับการพิชิตเพื่อเผยแผ่ศาสนาออกไปเรื่อยๆ ในซูลาเวซีได้ กลุ่มที่มีสัญญาตามสัมพันธภาพ และการแบ่งปันอำนาจพัฒนาในระดับสูงได้รับการสนับสนุนจากผู้มีอำนาจของโลกวิญญูณ และการยอมรับศาสนาอิสลามใน ค.ศ. 1605 ได้ทำให้ มะกัสซาร์ สามารถข่มเพื่อนบ้านในนามของผู้มีอำนาจเหนือกว่า

เจ้าผู้ครองเมืองพุทธและมุสลิมมีวิธีที่ได้ผลในการทำให้ศาสนาสากลเหล่านี้ปรับเข้ากับท้องถิ่น วิธีแรก เจ้าเมืองเหล่านี้เท่านั้นที่แต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งสูงสุดทางศาสนา สมภารและมหาสังฆราชา ในเมืองพุทธนิกายเถรวาท และผู้พิพากษาด้านหลักธรรม (กาดี) ในศาสนาอิสลามแต่งตั้ง

โดยกษัตริย์ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นญาติผู้ใกล้ชิด ที่ เตร์นาเต กล่าวกันว่า กาดิ ต้องเป็นผู้มีเชื้อสายของ กษัตริย์ “เพราะในวันฉลองต่างๆ กษัตริย์ต้องจับมือของกาดิ” (Galvão 1544: 87) เจ้าเมืองเป็นผู้ตัดสินใจพิพาททางศาสนา ใช้อำนาจตรวจตรา และ กำหนดกฎหมายศาสนา การอุปถัมภ์ศาสนา ด้วยการก่อสร้างและบริจาคเงินให้แก่อาคารทางศาสนา รวมทั้งการสนับสนุนผู้ทรงความรู้ ใต้ให้อำนาจแก่ประมุขเหล่านี้อย่างมากมาย

ไม่ว่านักเทววิทยาจะกล่าวค้านอย่างไร ผู้ครองเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังคงอ้างสถานภาพของเทพเจ้าอยู่เรื่อยมา ในกฎหมาย จดหมาย และ พงสาวดาร ก็ยังแสดงว่ากษัตริย์เป็นแหล่งสูงสุดของอำนาจเหนือธรรมชาติในแผ่นดิน ขอยกคำแปลของกษัตริย์สยามที่ไม่ผู้สมบูรณัก นอกจากตำแหน่งอื่นๆแล้วพระองค์ยังเป็น “ผู้ควบคุมวิญญานอันอมตะจากสวรรค์ ผู้ประเสริฐที่สุดที่เห็นทุกสิ่งทุกอย่าง” (Glanus 1682: 151) แม้ว่าอิสกันดา ธาณี (1637 – 41) สุลต่านอาเงะห์ที่ยึดศาสนาในรูปแบบเดิมมากที่สุด อ้างว่าเป็น “กษัตริย์ของโลกทั้งโลก ผู้เหมือนกับพระเจ้าที่อยู่เหนือโลกส่องสว่างเหมือนพระอาทิตย์ตอนเที่ยงวัน เจ็ดจ้าเหมือนพระจันทร์เต็มดวง เป็นผู้ที่พระเป็นเจ้าทรงเลือก” (Dagh-Register 1640 – 41: 6) สุลต่านมลายูไม่เพียงแต่อ้างว่าเป็นเงาของพระเจ้าบนโลกแต่ยังเป็น คาลิป (ผู้มาแทนพระมุฮัมมัดในฐานะผู้นำของผู้นับถือศาสนาอย่างแท้จริง) และเป็นตัวแทนของพระเป็นเจ้า (Milner 1983: 34 – 39; Drakard 1993: 211 – 16)

แทนที่จะเกิดการขัดแย้งทางอุดมการณ์กับศาสนาอิสลาม กลับพบวิธีใหม่ๆ ที่กษัตริย์จะอ้างอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยถ้อยคำสำนวนของอิสลาม คำ *เดลา* (dawla) ซึ่งในภาษาอาหรับได้กลายมาเป็นคำมาตรฐานสำหรับรัฐ (จากคำสำหรับ “การเปลี่ยนที่” มาหมายถึงการเปลี่ยนราชวงศ์) ได้มีความหมายที่ลึกซึ้งและลึกถ่มมหัศจรรย์มากกว่าในภาษามลายู คือเป็นองค์ประกอบสำคัญของอำนาจสูงสุด “*เดาลัต ตวนกู (Daulat Tuakul)*” ได้กลายมาเป็นคำแสดงความเคารพที่จะขาดเสียมิได้ที่ผู้พูดภาษามลายูทุกคนกล่าวยืนยันซ้ำแล้วซ้ำอีกว่ากษัตริย์ ได้รับอำนาจจากสวรรค์ คำ *เดาลัต* นี้ได้รับอำนาจลึกลับที่สามารถพิฆาตศัตรูหรือผู้ทรยศให้ล้มลงโดยเจ้าเมืองไม่ต้องขยับนิ้วแต่อย่างใด ในภาษาชวา คำที่ใช้หมายถึงอำนาจลึกลับอันเป็นลักษณะพิเศษของผู้ครองเมืองคือ *วะหฺยู (wahyu)* ซึ่งเป็นอีกคำหนึ่งที่น่ามาจากศัพท์ในศาสนาอิสลาม แต่คำเดิมในภาษาอาหรับ *wahy* มิได้ใช้กับกษัตริย์แต่ใช้กับแรงบันดาลใจจากสวรรค์ที่จะพบอย่างเด่นชัดแต่ในพระศาสนา

กษัตริย์สามารถใช้แนวคิดจากศาสนาอิสลามหรือพุทธศาสนาในแบบนี้เพื่อทำให้คำอวดอ้างในอิทธิฤทธิ์เหนือธรรมชาติของพระองค์มีน้ำหนักขึ้น แต่ไม่ได้รับความช่วยเหลือเช่นนั้นจากคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิกจากคาบสมุทรไอบีเรีย เรื่องนี้ช่วยอธิบายว่าเหตุใดไม่มีอาณาจักรคริสเตียนที่สำคัญๆเหลืออยู่ในดินแดนได้ลม แม้จะมีการทำพิธีล้างบาปปรับคนเข้าศาสนาหลายแสนคน และกษัตริย์หลายองค์แสดงความสนใจอย่างมากที่จะเป็นคาทอลิก และเป็นพันธมิตรกับชาวไอบีเรีย แต่ก็ไม่มีราชวงศ์คริสเตียนที่สำคัญราชวงศ์ใดที่อยู่ได้มากกว่าหนึ่งชั่วคน ในที่ที่ผู้ครองเมืองสามารถใช้

ศาสนาอิสลามและพุทธศาสนาช่วยเสริมอิทธิพล นิกายคาทอลิกจากไอบีเรียก็บ่อนทำลายอำนาจของพวกเขามาก ตามหลักของการปฏิรูปอยู่เคียงอำนาจทางจิตวิญญาณนั้นขึ้นอยู่กับนักบวช ขณะที่สเปนและโปรตุเกสอ้างสิทธิว่าเป็นผู้อุปถัมภ์คณะนักสอนศาสนาในเอเชียแต่ผู้เดียว (the padroado) ทำให้เป็นที่แน่นอนว่าการบวชสงวนไว้สำหรับชาวยุโรปโดยเฉพาะ กษัตริย์ที่เปลี่ยนมาเป็นคริสเตียนที่อินโดนีเซียตะวันออก และยะไข่ ได้เข้าไปพัวพันกับการแย่งชิงอำนาจของพวกโปรตุเกส และอิทธิพลของพระองค์ต่อประชาชนก็ได้คลาคลง ข้อความที่ปีนโด (1578: 94) ยกมาว่าเป็นคำพูดของฮินิมิเลา (Hinimilau) นายทหารเรือเชื้อสายจีน หนึ่งในบรรดาผู้ที่ก่อการทำลายล้างแก่พวกโปรตุเกส เผยให้เห็นปัญหานี้ได้ส่วนหนึ่ง ฮินิมิเลาได้เปลี่ยนไปเป็นคริสเตียนที่มะละกาประมาณ ค.ศ. 1540 หลังจากที่ค้าขายอยู่ที่นั่นระยะหนึ่ง แต่

หลังจากที่เขาเป็นคริสเตียน พวกโปรตุเกสแสดงกริยาเหยียดหยามเขาอย่างมาก ขณะที่ก่อนหน้านี้ เมื่อเขาเป็นคนนอกศาสนา พวกนี้จะถอดหมวกเวลาพูดกับเขา และใช้คำเรียกเขาอย่างสุภาพว่า “กิไอ นาโชดา (Kiai Nachoda)” ซึ่งเท่ากับเรียกเขาว่า “ท่านกัปตัน” . . . และเขาไปที่ บินดัง เพื่อเปลี่ยนเป็นมุสลิม และที่นั่นหลังจากที่เขาเปลี่ยนศาสนาแล้วกษัตริย์แห่ง จุนตานา (ยะโฮร์) . . . ปฏิบัติต่อเขาอย่างให้เกียรติยิ่ง และพวกขุนนางต่างใช้คำเรียกเขาว่า “พี่ชาย”

ประชาชนส่วนใหญ่ที่ยังคงเป็นคาทอลิก เป็นโดยไม่มีกษัตริย์ของตนเอง มีฐานะเป็นคนในบังคับของสเปนในฟิลิปปินส์ หรือของกษัตริย์ที่นับถือของจอในเวียดนาม

เพื่อแสดงแนวคิดการอยู่ใต้บัญชาของพระเป็นเจ้าผู้ทรงอำนาจเหนือทุกสิ่ง ทั้งอิสลามและคริสตจักรใช้คำเปรียบของความเป็นทาส “ความสัมพันธ์ระหว่างนายและทาส (อาลีปิง/aliping) เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างพระเป็นเจ้ากับมนุษย์ เราทุกคนเป็นทาสของพระเป็นเจ้า ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นผู้ทรงสร้างเราให้มาอยู่บนโลกนี้แต่แรก ถ้าเราเป็นคนดีและมีความเคารพในพระองค์ พระองค์จะทรงนำเราไปยังบ้านของพระองค์ในสวรรค์เมื่อเวลามาถึง ณ ที่นั้นพระองค์จะทรงปฏิบัติต่อเราเหมือนเป็นลูกของพระองค์และให้พรแก่พวกเรา” (Oliver 1586: 39; cf. เฟ็งอ้าง: 31) ในการใช้คำภาษาตากาล็อกไม่ใช่ภาษาสเปนสำหรับความเป็นทาส นักบวชสเปนได้พยายามแสวงหาจินตภาพของการยอมรับอำนาจโดยสิ้นเชิงที่น่าเลื่อมใสกว่าที่ได้จากคำเช่น “พระคริสต์ผู้เป็นกษัตริย์” ก่อนที่จะถึงยุคของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในต้นศตวรรษที่ 17 กษัตริย์มักจะเป็นปัญหาในฐานะศูนย์รวมของความจงรักภักดีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อมาถึงศตวรรษที่ 16 นักเขียนชาวยุโรปไม่ค่อยได้ใช้คำว่า ทาส สำหรับการยอมรับอำนาจของพระเจ้าของพวกเขาเอง แม้จะมีการใช้มาก่อนในพระคัมภีร์

วรรณกรรมอิสลามใช้จินตภาพของทั้งทาส (‘abd) และความเป็นกษัตริย์เพื่อกล่าวถึงการน้อมรับอำนาจพระเป็นเจ้าของมนุษย์ และเป็นธรรมดาที่คำนี้จะผ่านเข้าไปในการถกเถียงด้วยเหตุผลเรื่องศาสนาที่เขียนเป็นภาษามลายูโดยผู้ทรงความรู้ที่เกิดในต่างแดน เช่น รานีรี (Al-Attas 1986: 90, 96)

ผู้ที่มีสัมผัสพิเศษที่เกิดในท้องถิ่นเช่นฮัมซะห์ ฟันซูรี (Poems: 96, 102; Asrarul-Arifin: 295) นิยมใช้คำมลายู *ฮัมบา* (*hamba*) ที่คลุมเครือมากกว่าคำอาหรับ ‘abd และเน้นความอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่งมากกว่าสภาพที่เป็นอย่างอื่นเกินที่จะเข้าใจได้ของพระเจ้า

พระองค์ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดากษัตริย์ทั้งหลาย
พระองค์แผ่พระองค์อยู่ในทาสเป็นนิจ
พระองค์เป็นทั้งมารดาและบิดา . . .
ประเดี๋ยวพระองค์ทรงเป็นนักเดินทาง (พ่อค้า)
ประเดี๋ยวพระองค์ทรงเป็นสหายทำงานในทุ่งนา
ประเดี๋ยวความมั่งคั่งของพระองค์ก็ไม่มีค่าสำคัญ
เล่นเรือไปยังแนวโขดหินใต้ทะเลอยู่เสมอ

(Hamzah Poems: 98)

แม้จะมีภูมิหลังที่แตกต่างกัน ศาสนาแห่งพระคัมภีร์มีแนวโน้มที่จะคัดค้านการมีทาสเป็นส่วนตัวและโดยวิธีนี้ได้เสริมอำนาจของรัฐ ในสายตาของบาดหลวงสเปนบางคนการปลดปล่อยชาวฟิลิปปินส์จากการเป็นทาสเป็น “เรื่องของความถูกต้องตามธรรมชาติและตามเทวสิทธิ์ และความยุติธรรมที่ชัดเจน” (Salazar’s Council 1581: 330) การเลิกทาสยังหมายความว่าชาวฟิลิปปินส์ทั้งหมดจะกลายเป็นราษฎรของกษัตริย์สเปนโดยตรงและต้องรับผิดชอบเสียภาษีด้วย

กฎหมายอิสลามได้มีข้อกำหนดชัดเจนมากเกี่ยวกับเรื่องทาส ซึ่งส่วนใหญ่ก็ได้บรรลุไว้ในประมวลกฎหมายเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ความแตกต่างระหว่างมุสลิมและกาฟิร หรือ พวกนอกศาสนา มักจะลบเลือนความแตกต่างระหว่างอิสลามและทาสโดยเฉพาะในส่วนที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของกษัตริย์ที่รวบอำนาจการปกครอง ถ้าเรายอมรับเรื่องในพงศาวดารมะกัสซาร์ ว่า มะกัสซาร์พิชิตปีมาและจับชาวเมืองมาเป็นทาส แต่แล้วก็ปล่อยให้เป็นอิสระเป็นขั้นๆ ไปเพื่อปฏิบัติตามข้อกำหนดในกฎหมาย ชาฟี (Shafi) ที่ต้องมีคนที่เป็นอิสระ 40 คนเพื่อฉลองการสดมภ์ในวันศุกร์ (Noorduyn 1987: 317 – 22) พงศาวดารนูกิสได้บันทึกว่าธรรมเนียมของซูลาเวซีได้ออกกฎว่ากิจวัตรอันเป็นที่โปรดปรานของชาวนูกิสบางอย่าง—เนื้อหมู น้ำตาลเมา การเป็นชู้ การให้กู้โดยมีคอกเบี้ย—เป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับมุสลิม และนอกจากนั้น “พระเจ้าจะประทานรางวัลแก่ผู้ที่ปล่อยทาสเป็นอิสระ” ณ ที่ซึ่งทาสเหล่านี้เป็นมุสลิมตามนายของตน มุสลิมผู้ครองเมืองที่มีอำนาจหลายคนยึดทรรศนะที่ว่าราษฎรมุสลิมของตนไม่อาจยอมให้ผู้อื่นนำไปเป็นทาสได้ และผู้คนของเมืองที่พ่ายแพ้และเปลี่ยนมาเป็นมุสลิมควรจะกลมกลืนไปกับประชากรส่วนใหญ่ เช่นเดียวกับพวกสเปนผู้ครองเมืองได้ใช้วิธีนี้เพิ่มจำนวนราษฎรภายใต้การควบคุมของตนโดยตรง (Reid 1983: 169 – 73)

กรณีพิเศษของชาว

สถานภาพของมุสลิมในชาวแตกต่างอย่างมากจากกรณีฝั่งทะเลและเผ่าต่างๆที่ชอบค้าขาย . . . ในบรรดามุสลิมทั้งหมด มุสลิมชาวทะเลหลวงที่สุดในแง่หลักธรรมและการปฏิบัติ ความแปลกพิเศษนี้เป็นเพราะมีการติดต่อกับชาวมุสลิมต่างชาติน้อยมาก โดยเฉพาะชาวอาหรับจะถูกกีดกันสาเหตุมาจากความริษยาของฮอลันดาเรื่องการค้าในช่วงเวลาสองร้อยปี

— Crawford 1820 II: 261

ปลั่ง เกจาวเ็น (kejawen) หรือ ชาวนิยมที่ยังคงดำรงอยู่ได้ทำให้พื้นที่ที่พูดภาษาชาวในชวากลางและตะวันออกดูแปลกพิเศษในบรรดาวัฒนธรรมอิสลาม ในสมัยใหม่ (แต่ดูเหมือนจะเป็นช่วงทศวรรษ 1950 มากกว่าทศวรรษ 1980) ไม่เป็นการยากที่จะได้พบผู้ดีชาวชวาที่เป็นมุสลิมแต่ในนาม ผู้เชื่อว่าการทำให้เกะชวาเป็นมุสลิมเป็นความหายนะทางวัฒนธรรม การนั่งสมาธิและการบำเพ็ญตบะตามประเพณีดั้งเดิม เป็นวิธีที่แท้จริงที่จะเข้าถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้มากกว่ากฎหมายชาเรียของอิสลาม งานวิชาการเมื่อเร็วๆ นี้ (Ricklefs 1979; Kumar 1980: 12 – 16; Kumar 1985: 6 – 7) ได้ชี้ว่าช่องว่างทางวัฒนธรรมที่บรรยายไว้อย่างน่าประทับใจโดยกิร์ตซ์ (1960) ระหว่างความเป็นชาวของพวกผู้ดีและมุสลิมที่ถือวัตรอิสลามอย่างเคร่งครัด สาเหตุส่วนใหญ่เป็นเพราะฮอลันดานิยมในภูมิปัญญาอิสลามในช่วงศตวรรษก่อนและเป็นเพราะหลักศีลธรรมใหม่ของอิสลามปฏิรูปที่ก่อให้เกิดการแบ่งแยก ชาวในศตวรรษที่ 17 มีลักษณะเป็นกรณีพิเศษน้อยกว่าที่มาเป็นในต้นศตวรรษที่ 20 แต่อย่างไรก็ตามมีอยู่สองเรื่องที่ชาวอยู่ปลายหัวหนึ่งของแนวคิดแบบต่างๆ คือวัฒนธรรมราชสำนักแบบอินเดียที่พัฒนามากที่สุดในบรรดารัฐที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม และการถอยออกมาจากการพัวพันในเครือข่ายของอิสลามสากลในศตวรรษที่ 17 เห็นได้ชัดกว่ารัฐอื่นๆ

ปัจจัยแรกทำให้แน่ใจได้ว่ารัฐชวาที่สำคัญๆ ไม่ได้รับศาสนาอิสลามด้วยความสมัครใจ แม้จะมีพวกมุสลิมที่มีชื่อเสียงโดยเห็นได้จากแผ่นจารึกบนหลุมฝังศพที่เมืองหลวง มัชปาหิต ตั้งแต่ศตวรรษที่ 14 แต่ในกลุ่มหมู่เกาะ อภิชนผู้ปกครองชาวอยู่ในพวกล่าสุดที่ยอมจำนนต่ออำนาจใหม่ที่กำลังขึ้น หลักฐานของชาวเรื่องศตวรรษที่ 15 และ 16 นั้นเป็นที่รู้กันดีว่าไม่ชัดเจนเลย และธรรมเนียมที่กำหนดว่า มัชปาหิต ถูกกองทัพมุสลิมตีแตกใน ค.ศ. 1478 – 79 (ปี 1400 ของชวา ซึ่งถือว่าเหมาะสมสำหรับราชวงศ์ใหม่) นั้นไม่ถูกต้อง อะไรก็ตามที่เกิดขึ้นในปีนั้นมีชัยชนะเด็ดขาดของอิสลาม (Noorduyin 1978: 254 – 55) พงสาวดารที่เก่าแก่ที่สุดและเชื่อถือได้มากที่สุดเริ่มด้วยการจบสิ้นของมัชปาหิตตามเวลาที่กำหนดกันมา แต่ได้กล่าวถึงมุสลิมหนึ่งศตวรรษต่อจากนั้น ระหว่าง ค.ศ. 1577 – 78 “ผู้สละชีพเพื่อศาสนาอิสลาม” พิชิตเมืองเกดิริ (Babad ing Sangkala 1783: 18 – 25) ปีเรส (1515:

174 – 75) รายงานว่ายังคงมีกษัตริย์ชาว “ผู้ไม่มีศาสนา” อยู่ที่ คาหา (เกดิริ) ขณะที่อีกแปดสิบปีต่อมา ชาวฮอลันดารายงานว่าพวกมุสลิมในชาวอยู่ตามชายฝั่งทางเหนือเท่านั้น และ “ในที่ลึกเข้าไปเป็นพวก ไม่มีศาสนา” (Lodewycksz 1598: 114) ช่วงวิกฤติสำหรับการเปลี่ยนมาเป็นอิสลามของชาวคือ ศตวรรษที่ 16 และต้นศตวรรษที่ 17

แต่เขตปกครองมุสลิมที่ชายฝั่งทางเหนือเก่าแก่กว่านั้นมาก ในช่วงทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 15 หม่าฮวน (1433: 93) ก็ได้แบ่งผู้คนของเมืองค้าขายที่ชายฝั่งตอนเหนือออกเป็น 3 กลุ่มแล้ว กลุ่มชาวมุสลิมจากหลายประเทศ กลุ่มชาวจีนที่หลายคนก็เป็นมุสลิมเหมือนกัน และกลุ่มชาวชาว “ดั้งเดิม” ผู้ไม่มีศาสนา กองทัพเรือของมัชปาหิต ได้แล่นออกไปจากเมืองท่าที่เรียงรายระหว่าง ดูบัน และ สุระบายา เพื่อปราบเมืองท่าสำคัญอื่นๆของกลุ่มหมู่เกาะ รวมทั้งศูนย์กลางมุสลิมที่ตั้งมั่นอยู่ที่ ปาไซ ได้มีการนำพวกมุสลิมที่มีความสามารถพิเศษหลายคนจากที่นี่กลับไปในทศวรรษ 1360 เพื่อเพิ่มองค์ประกอบความเป็นมลายูที่แข็งแกร่งแก่มุสลิมในชาว ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย (*Hiyakat Raja-raja Pasai*: 159) ปรากฏว่าเกรซิกเป็นเมืองแรกของกลุ่มนี้ที่มีผู้ครองเป็นมุสลิม อาจจะเป็นหนึ่งในบรรดาชาวจีนที่หม่าฮวน (1433 – 90) กล่าวถึง เกรซิก คีรีเนนเขาอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งอยู่ติดกัน และบริเวณงัมเปิ้ลที่อยู่ใกล้ๆ สุระบายา อาจประกอบกันเป็นศูนย์แรกที่ได้เริ่มแปลคัมภีร์อิสลามเป็นภาษาชาวและวัฒนธรรมของมัชปาหิตเริ่มรับเครื่องแต่งกายแบบมุสลิม จากที่นั่นในช่วงยี่สิบห้าปีปลายศตวรรษที่ 15 ชายผู้หนึ่งที่รู้จักกันในนามของ ระเด่น ปาเตะห์ (Raden Pateh) ตามประเพณีชาว ย้ายจากที่นั่นไปเมืองเดมะก์ ที่นี้เขาก็ได้เป็นผู้นำชุมชนพ่อค้ามุสลิมที่มั่งคั่งสมบูรณ์อีกแห่งหนึ่ง (de Graaf and Pigeaud 1974: 37 – 39) คนผู้นี้อาจมีเชื้อสายเกี่ยวข้องกับชุมชนจีนที่ปาเล็มบัง ในกรณีของ เดมะก์ได้อ้างสิทธิอันชอบธรรมในการสืบราชสมบัติที่มัชปาหิต *บาบัด ดานะห์จาวิ* (22 – 23, 31) ยึดความเชื่อที่ว่าระเด่นปาเตะห์เป็นโอรสของกษัตริย์องค์สุดท้ายของมัชปาหิตกับเจ้าหญิงจีน ผู้ให้กำเนิดเขาที่ปาเล็มบัง

เมื่อถึงทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 16 คลออำนาจที่ *ปาชีชีร์* ของชาวได้เคลื่อนไปที่ชาวกลาง ห้างออกไปจากซากที่หลงเหลือของรัฐฮินดู สุเหราเดมะก์เป็นที่ชุมนุมของพวกมุสลิมผู้มีอิทธิพล ประชานที่ประชุมคือ ชิด โบนัง (Sheikh Bonang) ผู้คงแก่เรียน มีความเชื่อสืบต่อกันมาว่าท่านผู้นี้เป็นบุตรของ ระเด่น ระห์มัด นักบุญผู้ยิ่งใหญ่ในพื้นที่ สุระบายา-เกรซิก บรรพบุรุษของท่านอยู่ในชุมชนพ่อค้ามุสลิมที่จามปา (*Babad Tanah Jawi*: 20 – 21; de Graaf and Pigeaud 1974: 19 – 24, 47 – 50) สุดด้านเตริงกานา (Tenggana) ผู้เชี่ยวชาญในการรบปกครอง เดมะก์ (ราวๆ 1504 – 46) ขณะที่จาปารา รัฐเมืองท่าที่อยู่ใกล้กันเป็นรัฐที่มีทัพเรือเข้มแข็งที่สุดในทะเลชวา เตริงกานา เป็นผู้นำการรวมตัวของอิสลามซึ่งอาจทำลายรัฐฮินดู-พุทธที่สำคัญพร้อมกับเมืองหลวงหลังสุดที่ เกดิริ (*Badad ing Sangkala*: 21; de Graaf and Pigeaud 1974: 53 – 56; Noorduyin 1978: 255)

แทนที่จะยึดเอารัฐชาวที่มั่นคง (ซึ่งอาจอยู่ในสภาพที่ใกล้จะแตกสลายแล้ว) เขากลับไปยังที่มั่นของอิสลามที่ เดมะก จากเมืองนี้เขาได้ทำการสู้รบต่อไปกับศัตรูชาวฮินดูจำนวนมาก ตามที่เล่ากัน เขารับตำแหน่งสุลต่าน ราวๆ ค.ศ.1524 โดยได้รับมอบอำนาจที่นำมาจากเม็กกะโดยวาลี อีกท่านหนึ่งชื่อ ชุนัน กูนุง จาตี (Sunan Gunung Jati) แสดงถึงเจตนาที่จะทำให้ เดมะก เป็นอาณาจักรมุสลิมแบบใหม่ในชวา (de Graaf and Pigeaud 1974: 50 – 51) เมนเดซ ปินโต (1578: 382 – 93) ได้บรรยายถึงตรังกานาในทศวรรษ 1540 ว่าเป็น “จักรพรรดิ” ของชวาและหมู่เกาะที่รายล้อม แต่อย่างไรก็ตามยังต้องทำสงครามศาสนากับอาณาจักรของ “ผู้ไม่มีศาสนา” ในชวาตะวันออก ชาวโปรตุเกสอีกคนหนึ่งที่มาเยือนชวาในตอนนี้ได้เตือนว่า “จุดประสงค์ของเขาก็คือทำให้พวกเมืองที่อยู่รอบๆทั้งหมดเป็นอิสลาม เพื่อตัวเขาเองจะได้เป็นสุลต่านแห่งตุรกีอีกคนหนึ่ง เมื่อเทียบกันแล้วมะละกา [ที่เป็นของโปรตุเกส] ไม่มีความหมายอะไร” (Pinto 1548: 423)

ระหว่างศตวรรษที่ 16 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่แปลกเป็นพิเศษในเมืองชายฝั่งของชวา ซึ่งตอนนั้นเป็นศูนย์กลางความมั่งคั่งและความคิดที่ดึงดูดชาวชวาผู้มีความสามารถพิเศษทั้งหลาย มีการสร้างสุเหร่าและที่ฝังศพอันศักดิ์สิทธิ์ ที่ผสมผสานการก่ออิฐและการประดับตกแต่งของมัสยิด หิด กับเสาไม้ต้นโตๆแบบ *เป็นโดโป* (*pendopo*) ของชวากับความจำเป็นทางด้านพิธีการของศาสนาอิสลาม (รูปที่ 23ก, 23ข) ศิลปะการแสดงของชวามีการเปลี่ยนแปลงหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ บางทีในแนวทางที่ทดแทนการแสดงเหมือนจริงของคนด้วยละครวยังที่ประดิษฐ์ตัวละครให้ผิดแผกจากมนุษย์ เพื่อให้เน้นย้ำเกินกว่าสำหรับมุสลิมผู้เคร่งครัด แม้ว่าประวัติของการพัฒนาเหล่านี้จะสูญหายไปเป็นส่วนใหญ่ แต่ประเพณีชาวชวาเชื่อกันว่านักบุญผู้มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุด กิ่งดำนาของชวา ชุนัน กาลี จากา (Sunan Kali Jaga) ได้สร้างละครสวมหน้ากาก—แม้ว่าเรื่องราวที่เล่นเป็นเรื่องก่อนสมัยอิสลามก็ตาม (Pigeaud 1938: 39 – 52; de Graaf and Pigeaud 1974: 65 – 71)

บรรทัดฐานของศาสนาอิสลามมิได้เป็นเพียงบรรทัดฐานเดียวในเมืองตามชายฝั่งของศตวรรษที่ 16 เราต้องวาดภาพแทนที่เคร่งในศาสนาของชาวมุสลิมที่โยงใยกันทั่วโลกรอบๆสุเหร่าของเมืองท่า การหลั่งไหลเข้าอย่างต่อเนื่องของชาวชวาที่ไม่ใช่มุสลิมจากบริเวณหลังเมืองท่า และราชสำนักที่พยายามจะใช้ประโยชน์จากการอ้างสิทธิ์ว่าถูกต้องตามกฎหมายทั้งของอิสลามและของชวา เอกสารต้นฉบับของชวาที่เก่าที่สุดเท่าที่หาได้เป็นงานของพวกมุสลิมจากเมืองเหล่านี้ และแสดงความสนใจอย่างลึกซึ้งที่จะค้นหาชนบทประเพณีอิสลามตามหลักวิชาการ เรื่องการไปรวมกับพระเจ้าด้วยการเข้ามาน รวมทั้งความมุ่งมั่นที่จะธำรงศาสนาที่แท้จริงในบริบท ของคนหลายชาติหลายศาสนา (“Javanese Code”; Javanese Primbon; Drewes 1969)

สงครามที่ดำเนินไปอย่างไม่หยุดหย่อนระหว่างรัฐมุสลิมและรัฐฮินดูในชวาตลอดศตวรรษที่ 16 มีการยืนยันโดย *บาบด อิง ชังกาลา* (18 – 29) และโดยพวกโปรตุเกส ตำแหน่งผู้นำของเดมะก

สิ้นสุดลงเมื่อเสร็จงานาถุสสังหารใน ค.ศ. 1546 การสู้รบเกิดขึ้นระหว่างบรรดาผู้เสนอตัวเข้ารับช่วงราชสมบัติ เมืองถูกปล้นและเผา และ “ไม่มีอะไรเหลือที่พอให้มองเห็นได้เลย” (Pinto 1578: 394)

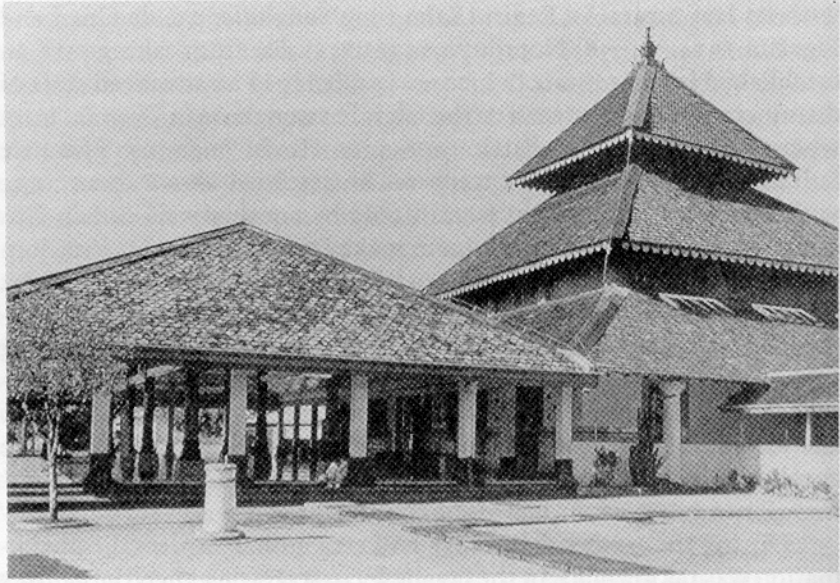
ในการสู้รบที่ตามมาเพื่อรับภาระของเดมะก์ (และเพื่อฟื้นฟูให้ระลึกถึง มัชปาหิต) สุระบยา ก็ค่อยๆปรากฏออกมาในฐานะรัฐเมืองท่ามุสลิมที่เข้มแข็งที่สุด ขณะที่ศูนย์อำนาจในชวากลางได้เคลื่อนห่างจากชายฝั่งลึกเข้าไปถึงปาจังก่อน แล้วก็ไปมาดาร์ม (ใกล้ยกายการ์ตา) ผู้ที่สร้างความ มั่งคั่งร่ำรวยให้แก่มาดาร์ม คือนักรบเสนาปติ (Senapati) วัน ฮุนส์ (1656: 186) ได้สรุปชีวิตการทำงานของคนที่นี้ 50 ปีหลังจากที่เขาเสียชีวิตใน ค.ศ. 1601 ไว้ดังนี้

[เสนาปติ] เป็นปาเงรัน คนที่สาม [ในบรรดาผู้ครองเมืองอิสระ 14 คนในชวา] ที่รับบัญชาพระมะฮัมมัดประมาณ ค.ศ. 1576 คนแรกคือผู้ครองบันดัม คนที่สองคือผู้ครองเจรีบน และเพราะในความเห็นของเขา บรรดาผู้มียศตำแหน่งเดียวกันคือสิ่งไม่ยอมรับศาสนาที่เหมือนกับเขา เขาเตรียมตัวพร้อมที่จะทำสงคราม ในเขตของเขาเอง เขามีทั้งกำลังและวิธีการ เขาโจมตีมณฑลที่เข้มแข็งที่สุด มีผู้คนมากที่สุด และอุดมสมบูรณ์ที่สุดชื่อมาดาร์ม เขาได้ชัยชนะในเวลาอันรวดเร็ว ได้สังหารราชวงศ์ทั้งหมด รวมทั้งคนรับใช้อย่างโหดเหี้ยมไม่เว้นแม้แต่ภรรยาและลูกๆของคนเหล่านั้น เขาได้นำศาสนาใหม่ของเขาเข้ามาแทนที่และ ประทับที่มาดาร์ม ในราชสำนักใหม่ . . . หลังจากที่เขาปราบเมืองนี้แล้ว เขาก็ทำสงครามต่อไปจนสิ้นชีวิตและได้ตั้งตัวเป็นผู้ทรงอำนาจครอบครองปรับยา บลิดาร์ ซาลารน และปาล้าง

แม้ว่าภาพนี้ แสดงอย่างชัดเจนมากกว่าไม่รับรู้ถึงการเปลี่ยนมาเป็นอิสลามได้ก็ด้วยการสนับสนุนของเดมะก์ แต่ก็เห็นชัดว่าแกนของรัฐที่ อาอุง หลานปู่ของเสนาปติได้รับเป็นมรดกมาใน ค.ศ. 1613 เพิ่งหันมานับถือศาสนาอิสลามเมื่อก่อนหน้านั้น ไม่นานและเป็นไปอย่างผิวเผิน เสนาปติเป็นผู้พิชิตที่มองเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างสัมพันธภาพกับพวกมุสลิมที่ร่ำรวยและก้าวหน้าทางการทหารในแถบปาซิธิร์ (ชายฝั่ง) รัชสมัยอันยาวนานของสุลต่านอาอุงได้เห็นการอับแสงอย่างสิ้นเชิงของเมืองชายฝั่ง ราชสำนักมาดาร์มได้เป็นใหญ่ในกิจการต่างๆของชวา และสร้างส่วนประกอบ ของศาสนาขึ้นมาใหม่โดยที่สุลต่านเป็นต้นแบบที่ดี ความสำเร็จของสุลต่าน อาอุง และราชสำนักของพระองค์ก็คือได้สร้างรูปแบบพิธีกรรมที่มีทั้งลักษณะอิสลามและชวา—อย่างน้อยก็ในสายตาของราชสำนัก

ชุมชนพ่อค้านานาชาติที่มีข้อผูกมัดกับประมวลกฎหมายอิสลาม เกือบจะไม่มีตัวแทนในมาดาร์ม ขณะที่ได้เปรียบในแถบปาซิธิร์ สุลต่านอาอุงมีอุลามา ที่ราชสำนักของพระองค์ (de Graaf 1958: 103, 117) แต่คนพวกนี้ได้อิทธิพลมาจากแหล่งเดียวกันนั่นคือสุลต่าน—ไม่มีผู้คนในท้องถิ่นสนับสนุนการใช้กฎหมายอิสลามอย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้สุลต่าน อาอุง จึงไม่ได้เรียกร้องอะไรมาจากราษฎรที่จะหันมานับถือศาสนาอิสลาม สิ่งที่พระองค์เรียกร้องนั้นครอบคลุมเรื่องสำคัญๆบางประการ บุคคลที่มีชื่อเสียงจะต้องรับศาสนาอิสลามอย่างเป็นทางการและเข้าพิธีสูหนัต เชลยชาว

ยุโรปและชาติอื่นๆที่ต้องการหลีกเลี่ยงการถูกประหารก็ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกัน (เพ็งอ้าง: 102 – 03)
 ต่างจากผู้ที่ได้รับตำแหน่งต่อจากพระองค์ บางครั้งสุดด้าน อาวุธก็ทดลองการสวดมนต์ในวันศุกร์

รูปที่ 23ก สุเหร่าอาควงแห่งเคมะก์ เล่ากันว่าสร้างในปลายศตวรรษที่ 15 แสดงห้องฟังธรรม
 แบบดั้งเดิม (เป็นโคโป)

รูปที่ 23ข ชุมประตูประดับปีกของสุเหร่าเซินดังศตวรรษที่ 16 ไกล่ตูบัน บนฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือ

ของชาวในรูปแบบช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อจากฮินดู-พุทธของอาณาจักรมัชปาหิต

อย่างเป็นทางการและให้ข้าราชการติดตามพระองค์ไปด้วย⁶ เช่นเดียวกับผู้ครองเมืองอื่นๆในดินแดนใต้ลม สุลต่านอาอุงทำให้อิดูฟิตรี (Idufitri) —งานเลี้ยงฉลองเมื่อเดือนสิลอคจบสิ้นลง—เป็นงานหลวงที่ยิ่งใหญ่ อาจจะใหญ่ที่สุดในรอบปี ผู้แทนชาวฮอลันดาคนหนึ่งที่อยู่ทีนั่นในงานเลี้ยงฉลองใน ค.ศ.1622 ได้เห็นสุลต่านไปที่ “วัด” เพื่อสวดมนต์ และต่อจากนั้นก็รับพิธีการเคารพจากเจ้าประเทศราช ที่สำคัญที่สุดที่หน้าพระลาน (de Haen 1622: 303 – 04)

ถึงแม้ว่าสุลต่านอาอุง จะไม่ได้ถูกบีบคั้นจากชุมชนนิกายาซิดีที่เคร่งศาสนาและยึดมั่นในบทบัญญัติ แต่ก็มิใช่ประเพณีปฏิบัติดั้งเดิมอีกประเพณีหนึ่งของนักบวชผู้บำเพ็ญพรตที่มีความสำคัญยิ่งทั่วทั้งชาว พวกนี้คือ ตาปา (ผู้บำเพ็ญตบะ ผู้หญิงเรียกว่า ตาปี) ซึ่งจะชุมนุมกันที่อาศรมของฮินดู-พุทธในชวาเพื่อเรียนรู้วิธีปฏิบัติใน “การบำเพ็ญตบะ คำอธิษฐาน และการเข้าฌาน และผสมผสานกันเพื่อความผาสุกของทั้งโลก” และฝึกวิธีปฏิบัติเหล่านี้ ในป่า บนยอดเขา และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ทั่วทั้งชวา ดำรงชีวิตจากทาน (Nagara-kertagama 1365: 94, cf. เฟิงอ้าง: 36 – 37, 64, 113 – 14) โดเม ปิเรส (1515: 177) มีคำบรรยายที่เผยให้เห็นลักษณะของผู้ที่นำเคารพบูชาเหล่านี้ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการมารับนับถือศาสนาอิสลาม

ตาปา (Tapas) หมายถึงผู้เคร่งครัดในการปฏิบัติเหมือนพวกเบกิน (Beguines) ในชวามีคนพวกนี้อยู่ประมาณ 5 แสน มีสามหรือสี่คณะ บางคนไม่กินข้าวหรือดื่มเหล้า ทุกคนถือพรหมจรรย์ ไม่แต่งงานหรือมีลูก มีผ้าคลุมศีรษะยาวหนึ่งหลา และ . . . เมื่อโทกสิริษะแล้วจะมีดาวขาว 5 ดวง . . . นักพรตเหล่านี้พวกมัวร์เคารพบูชามากและเชื่อถืออย่างยิ่ง ถวายข้าวของ และปลื้มอกปลื้มใจเมื่อนักพรตมาที่บ้าน ท่านจะไปเป็นคู่ตามกฎหมายและไม่เดินไปไหนตามลำพัง . . . บางครั้งผมได้เห็น 10 หรือ 12 คนในชวา

นี่เป็นหลักฐานที่เด่นชัดของการต่อเนื่องระหว่างรูปแบบการบำเพ็ญพรตของฮินดู-พุทธและอิสลามในชวา ในศตวรรษต่อมาเมื่อไม่มีการโต้แย้งเรื่องอิสลามเป็นศาสนาของชาวอีกต่อไป ศัลยแพทย์เยอรมันคนหนึ่งกล่าวถึง “ผู้ทรงศีล” ประเภทหนึ่งที่โทกสิริษะด้วยผ้ายาวเหมือนกัน อาศัยอยู่ในถ้ำ บำเพ็ญพรต เฝ้าสถานที่ที่มีผู้มาจาริกแสวงบุญ และถือกันว่าเป็นนักบุญมุสลิม (Fryke 1692: 147 – 48) พวกนักพรตตาปาส่วนใหญ่ดูเหมือนจะไม่ได้ต่อต้านศาสนาอิสลาม อย่างน้อยก็ตามที่เข้าใจกันในส่วนที่ลึกเข้าไปในเกาะ ผู้ทรงศีลเหล่านี้ได้รับธรรมเนียมปฏิบัติอันเร้นลับบางอย่างของ

⁶ เรื่องนี้ได้มาจากการอ้างถึงครั้งเดียวโดยผู้แทนชาวฮอลันดา de Haen (1622: 312) การที่หลักฐานอื่นๆไม่ว่าจะเป็นฮอลันดา หรือชาวไม่ได้กล่าวถึงสุหร่าที่ มาดาร์ัม ชวนให้คิดว่าการก่อสร้างสุหร่านี้มีได้เป็นที่สะดุดตาเป็นพิเศษ อาจจะเหมือนกับหอประชุมชวา ที่มีหลังคาสูง ล้อมรอบด้วยกำแพงอิฐ จนผู้มาเยือนมองไม่ออกว่าเป็นสุหร่า (de Graaf 1958: 113 – 15)

มุสลิมที่เกี่ยวข้องกับหลุมฝังศพของนักบุญมุสลิม และด้วยเหตุนี้จึงได้เป็นที่ยอมรับของชาวชาวมุสลิมในฐานะซูฟี ผู้ปฏิบัติเกินข้อกำหนดดวงนอกของศาสนาอิสลาม ไปยังแก่นข้างใน แม้แต่คำนิยามอันเฉียบขาดของอิสลามแถบปาชีชีร์ เช่น “ประมวลกฎหมายชาว” ศตวรรษที่ 16 (15, 18, 22) ก็รับคำ *ตาปา* มาใช้หมายถึงความเคร่งศาสนาและการหักห้ามใจตัวเองของอิสลาม แต่ก็เตือนไม่ให้ยึดวิธีปฏิบัติที่มีลักษณะอื่นดูอย่างชัดเจน (เพ็งอ้าง: 34)

คำสั่งสอนของวาลี ที่ขึ้นชื่อในประเพณีของชาวและการปฏิบัติบูชารอบๆหลุมศพของท่านเหล่านี้ดูเหมือนจะนำประเพณีบำเพ็ญตบะไปในทิศทางที่เข้ากันได้กับความลึกลับมหัศจรรย์ของอิสลาม พอมาถึงศตวรรษที่ 18 ก็มีคำ *ซันตริ* มาแทน *ตาปา* คำนี้หมายถึงผู้ศึกษาศาสนา และแสวงหาความรู้ในเรื่องลึกลับ เดินทางไปยังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวและยังชีพด้วยเงินบริจาคจากผู้ที่ยิมนับถือ

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บำเพ็ญตบะกับรัฐซึ่งปกครองตามระบบลำดับชั้นคงจะเป็นปัญหาอยู่เสมอ ปัจจัยทั้งสองนี้มีส่วนช่วยให้เกิดลัทธิบูชาราชวงศ์และการบ่อนทำลายลัทธินี้อย่างรุนแรง⁷ ใน ค.ศ.1630 ผู้บำเพ็ญตบะเช่นนี้กลุ่มหนึ่งได้เริ่มขบวนการที่ถูกคามสุลต่านอาอุง แดวเต็มบาชัต ซึ่งเป็นที่ฝังศพที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในดินแดนมาดาร์ม (de Graaf 1958: 198; *Babad ing Sangkala*: 37) สุลต่านปราบขบวนการนี้อย่างไรก็ตามแต่พระองค์ก็ได้สอบถามผู้รอดตายเรื่องความเชื่อในศาสนาของพวกเขาเหมือนกัน ประสพการณ์นี้มีได้สั่นคลอนความเชื่อของพระองค์ในความสำคัญของสุสานที่เต็มบาชัต เพราะใน ค.ศ. 1633 พระองค์ได้จาริกไปยังสุสานแห่งนี้อย่างเอิกเกริกและมีคำสั่งให้สร้างใหม่โดยให้มีประตูทางเข้าทำด้วยหิน (de Graaf 1958: 200 – 04) แท้ที่จริงแล้วปรากฏว่าพระองค์ตั้งพระทัยแน่วแน่ที่จะโยกนุญบาร์มีของพระองค์กับการปฏิบัติบูชาหลุมฝังศพมุสลิมที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในพื้นที่ที่พระองค์ควบคุมโดยตรง

หลักฐานเพิ่มเติมสำหรับความมุ่งมั่นของ สุลต่านอาอุงในอันที่จะผสมผสานประเพณีชาวและลัทธิราชบุชาคือการประกาศใช้ปฏิทินราชสำนักใหม่เมื่อกลับจากเต็มบาชัต โดยรวมปีจันทร์คติของอิสลามพร้อมด้วยวันฉลองต่างๆเข้าไปในปฏิทินชาว (อินเดีย) ที่เริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 78 การดำเนินการเหล่านี้อาจเกี่ยวโยงกับความตั้งใจที่จะปราบ ลีรี ศูนย์ที่ศักดิ์สิทธิ์ และคือด่านที่สุดในบริเวณ สุระบายา ซึ่งถูกปราบลงได้ด้วยกำลังทหารใน ค.ศ. 1625 อาอุงตระเตรียมการถ่ายโอนความชอบธรรมในราชสมบัติจากชาวตะวันตกมายังชาวกลาง จากชายฝั่งไปยังส่วนที่ลึกเข้าไปภายใน พระองค์ปฏิบัติต่อราชวงศ์สุระบายาอย่างดี ได้นำมกุฎราชกุมาร ปางรัน เปกิก (Pangeran Pekik) ผู้มีการศึกษาดี และมรรยาทงามมายังมาดาร์ม และให้แต่งงานกับกนิษฐาของอาอุง ส่วน

⁷ Ricklef (1974: 315 – 33) มีเอกสารหลักฐานคดียศศตวรรษที่ 18 คดีหนึ่ง ที่พวก *ซันตริ* (santri) ก่อให้เกิดวิกฤติในความสัมพันธ์ฮอลันดา – ชาว โดยมอบอำนาจลึกลับให้แก่สุลต่านและปลุกความทะเยอทะยานของพระองค์ที่จะครองชาวทั้งหมด

พระธิดาของเปริกซ์ ซึ่งเกิดจากการสมรสครั้งแรกก็แต่งงานกับโอรสและรัชทายาทของอาอูง แล้วก็ส่งเปริกซ์ไปพิชิตลิรี ซึ่งเป็นการทำยุทธทางด้านจิตใจมากกว่าทางการทหาร และให้นำผู้อาวุโสซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของเมืองมาแสดงความเคารพต่ออาอูง ภารกิจนี้เปริกซ์กระทำสำเร็จใน ค.ศ. 1636

ใน ค.ศ. 1624 หลังจากพิชิตดินแดนในชวามากกว่าประมาณคนอื่น ๆ นับตั้งแต่สมัยรัชปาหิด อาอูงก็ได้เรียกร้องสิทธิที่จะใช้ตำแหน่ง ชุนัน (หรือ ชูชุนัน) โดยอนุมัติให้ตนเองมีสถานภาพด้านจิตวิญญาณเท่ากับวาลี (นักบุญ) ของอิสลาม ใน ค.ศ. 1641 พระองค์ได้รับตำแหน่งสุดท้ายจากเม็กกะไม่นานก่อนจะสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. 1645 พระองค์ได้สร้างที่ฝังศพให้พระองค์เองที่ อีโมกิรี (Imogiri) ในแบบที่คล้ายกับที่ฝังศพของพวกนักบุญมุสลิม แต่ในแนวที่สว่างกว่าเดิม ในเวลาต่อมาพงศาวดารชาวเรียกพระองค์ว่า *ปราชู-ปันดิดา* (สมณราชา) ด้วยวิธีนี้ได้ถวายตำแหน่ง วาลี แก่พระองค์อีกตำแหน่งหนึ่ง และอ้างว่าพระองค์มีอำนาจจิตที่พิเศษมากจนสามารถเดินทางด้วยอำนาจลึกลับไปยังเม็กกะทุกวันศุกร์เพื่อสวดมนต์ (*Babad Tanah Jawi*: 122) อาอูงสังเคราะห์ได้สำเร็จในสิ่งที่ สุดต่าน อักบาร์ ของอินเดียนับถือ คือ สามารถทำให้ราษฎรของพระองค์ยอมรับและเรียกตัวเองว่ามุสลิม ขณะเดียวกันก็เพิ่มความเคารพยำเกรงในพระองค์ แต่นักสังเกตการณ์ชาวฮอลันดาที่หลักแหลมคนหนึ่ง ก็ไม่ได้ตระหนักว่ามีในความขัดแย้งใดๆ ในรัฐ เขาได้บันทึกหลังจากอาอูงสิ้นพระชนม์ไม่กี่ปีว่าชาวชวา “ดูจากภายนอกภาคภูมิใจในเกียรติยศของเขามากจนนับถือพระองค์เหมือนพระเจ้า พระองค์วางพื้นฐานที่มั่นคงในศาสนาอิสลามของพระมหามะหะหมัดจนพวกเขาคิดว่าต้องพันบาปและได้ขึ้นสวรรค์อย่างแน่นอน และสาบแช่งคนอื่นๆ ทุกคน ยิ่งกว่านั้นยังเยาะเย้ยว่าเป็นคนบาปอีกด้วย” (van Goens 1656: 263)

การสังเคราะห์เช่นนี้ไม่อาจอยู่ได้นาน ครอบครัวยุคที่มีความรู้ในโลกมุสลิมที่กว้างขวางกว่าและกระแสดังกล่าวอันหลากหลายเรื่องความเชื่อในนิตินิยม และความเชื่อในฉานอันเร้นลับเพื่อเข้าถึงพระเจ้าก็จะเกิดความพยายามที่จะปฏิรูป แต่อย่างไรก็ตามความกดดันจากอิสลามสากลได้บรรเทาออกไปโดยผ่านฝั่งทะเลทางเหนือ และการสูญเสียการบังคับบัญชาที่ฝั่งทะเลนั้นไปหลังอาอูงสิ้นพระชนม์ ซึ่งนำไปสู่การปฏิเสธโลกของการค้าและการเข้าอยู่ในเครือข่ายอิสลามที่กว้างขึ้นอย่างชัดเจนโดยผู้สืบทอดราชสมบัติต่อมาบางคน ชาวชวาที่อยู่ลึกเข้าไปห่างจากทะเลยังคงเป็นมุสลิม แต่คลื่นการปฏิรูปที่ซัดมากระทบส่วนอื่นๆ ของโลกอิสลามมาถึงพวกเขาอย่างนุ่มนวล สังคมอื่นๆ ที่ถูกนำเข้าเป็นอิสลามโดยเจ้าผู้ครองที่ฐานมั่นคง โดยเฉพาะพวกบูกิส และมะกัสซาร์ ได้ร่วมต่อต้านการกระทบอย่างเต็มที่ซึ่งเกิดจากกฎหมายและธรรมเนียมของอิสลาม แต่ปัจจัยที่เพิ่มขึ้นมาคือการถอยออกจากความสัมพันธ์ทางการค้าของแถบชายฝั่งปาซีฟิฟิก ทำให้การสังเคราะห์ของชาวชวาอยู่ได้นานที่สุด

จุดสูงสุดของอิทธิพลคัมภีร์อิสลาม

ชำระไว้ซึ่งกฎหมายอิสลาม

ภายในกฎหมายอิสลาม ความรู้ความเข้าใจที่ลึกซึ้งอยู่ไม่ไกลออกไป

ถ้าเชื่อกจากสมอของท่านยึดอยู่กับบางสิ่งที่มีใช้กฎหมายอิสลาม

ก็ยากที่จะไปถึงท่าของศาสตร์แห่งความลึกกลับ

--- Hamzah Fansuri, Poems: 92

ข้อกำหนดของกฎหมายอิสลามซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของประชาชนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นถึงจุดสูงสุดในครั้งแรกของศตวรรษที่ 17 ปรากฏการณ์ทำนองเดียวกันนี้มีให้เห็นที่อินเดียในระยยะเดียวกัน ไม่ใช่เรื่องบังเอิญที่มากเกิดขึ้นในช่วงหลังๆของยุคการค้า ในช่วงเวลาที่อำนาจเด็ดขาดของรัฐ (จะพิจารณาในบทที่ 4) ก็ถึงระดับสูงสุดด้วย พ่อค้าชาวเมืองที่เป็นมุสลิมเมื่อเทียบแล้วเข้มแข็งขึ้น และความสัมพันธ์กับชาติต่างๆยังคงกว้างไกล ประมุขที่รวบอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง (ยกเรื่องความเชื่อส่วนตัวไว้ก่อน) เห็นว่าเป็นประโยชน์และจำเป็นที่จะรวมสิ่งที่ต้องการในเชิงสัญลักษณ์และกฎหมายของชนชั้นนี้เข้าในโครงสร้างรัฐใหม่ที่กำลังสร้างอยู่ ขณะที่รับกิจกรรมด้านการค้าส่วนใหญ่ของพ่อค้ามาทำต่อ ประมุขเห็นว่าจะต้องรวมเอาแนวคิดบางอย่างของพ่อค้าเหล่านั้นด้วย ถึงแม้ว่าการวัดระดับความผูกพันของประชาชนต่อการปฏิบัติตามศาสนาอิสลามจะเป็นเรื่องที่ยากกว่าแต่ก็มีหลักฐานอยู่บ้างว่าอยู่ในระดับที่สูงเหมือนกันในช่วงนี้

ประการแรกการไปจาริกแสวงบุญที่เมกกะเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในบรรดาประมุขและญาติสนิท ความนิยมนี้อาจเริ่มที่ผู้สำเร็จราชการของบันเต็น ชื่อ อาร์ยา มังกลา (Arya Mangalla) ในช่วง ค.ศ. 1608 – 24 ขึ้นถึงระดับสูงสุดในทศวรรษ 1630 เมื่อผู้ครองบันเต็น มาดาร์ม และ มะกัสซาร์ ต่างส่งคณะผู้แทนในอุปถัมภ์ไปยังเมกกะ จุดมุ่งหมายหนึ่งก็เพื่อจะได้รับตำแหน่งสุลต่านอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย (Schrieke 1942: 242 – 50)

ขณะที่ในบ้านเมืองของตนเอง ประมุขเลือกที่จะสำแดงราชานุภาพเป็นครั้งคราว เพื่อเป็นตัวแทนของความยึดมั่นในอิสลามด้วย ที่อาจะห์และ เตร์นาเต มีขบวนแห่ทุกสัปดาห์เพื่อฉลองการมีส่วนร่วมสวดมนต์ของประมุข ที่กำหนดในวันศุกร์ หลักฐานของทั้งยุโรปและมลายู กล่าวอย่างแน่ชัดว่าในช่วงต้นของรัชสมัยสุลต่าน อิสกันดาร์ มูดา คนนับพันคนและช้างนับสิบจะมาชุมนุมกันทุกวันศุกร์เพื่อนำสุลต่านของอาจะห์ไปยังสุหร่า ใน ค.ศ. 1613 ขบวนแห่ประกอบด้วยช้าง 200 เชือก และคนกว่า 4000 คน หลังจากนั้นก็สวดมนต์ แล้วมีการแข่งกีฬาสัตว์และการบันเทิงอื่นๆ (Croft 1614: 168 – 69, 171 – 72; Reid 1989: 33 – 35) พิธีการอันเอิกเกริกนี้ใหญ่โตมโหฬารยิ่งขึ้นสำหรับงานฉลองสำคัญประจำปีของอิสลาม—วันสุกดิบของเดือนถือศีลอด คีนีวรณ์วันที่ 27 เดือนเราะมะฎอน และวันสุดท้ายของการถือศีลอด (อีดุลฟิตรี) และงานฉลองการสังเวยในเดือนจาริก

แสวงบุญวันที่ 10 เดือนซุลฮิจญะฮ์ (Idul Adh) งานหลังสุดนี้ถ้าพิจารณาจากคำบรรยายของ ปีเตอร์ มันดี (Peter Mundy) ใน ค.ศ.1637 ดูเหมือนว่าจะเป็นงานพิธีที่ตื่นตาตื่นใจที่สุด ในงานนี้มีการฆ่าควาย 500 ตัว และทหารม้า ทหารราบ และช่างนับพันเดินในขบวนแห่ (Adat Aceh: 25 – 46; Ito 1984: 217 – 27; Reid 1988: 175 – 77; Reid 1989: 31 – 32) งานพิธีทางการเหล่านี้มีลักษณะพิเศษในรัชสมัยของประมุข 4 องค์แรกของอาเจะห์ในศตวรรษที่ 17 แต่ยกเลิกไปในสมัยของราชินีองค์แรกที่ชื่อ แทจ อัล-อัลัม (Taj al-Alam) (1641 – 75)

รัฐต่างๆในสมัยนี้มีแนวโน้มที่จะทำให้การนับถือศาสนาอิสลามตามแบบแผนเป็นการทดสอบที่สำคัญที่สุดของความจงรักภักดีทางการเมือง ทุกรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีคนหลายชาติหลายภาษา มีการยอมรับชนกลุ่มน้อยที่มีโซมุสลิมในระดับหนึ่งที่เมืองหลวง อย่างไรก็ตามเมื่อคนที่มิใช่มุสลิมทำผิดกฎหมายหรือเป็นฝ่ายผิดในกรณีพิพาท บ่อยครั้งที่เดียวที่การเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามเป็นทางเลือกแทนการประหารชีวิต ไม่มีร่องรอยของปรากฏการณ์นี้ เป็นต้นว่าที่มะละกาก่อน ค.ศ. 1511 แต่เกิดขึ้นที่อาเจะห์อย่างน้อยก็ตั้งแต่ ค.ศ. 1565 ที่เตรนาเต ในสมัยสุลต่านบาบุลละห์ (1570 – 84) และที่ บันเดิน มาดาร์ม มะกัสซาร์ และเกดะห์ ในกลางศตวรรษที่ 17 (Taillandier 1711; Schrieke 1942: 241; de Graaf 1958: 102) มีสองกรณีที่อยู่ใกล้กันคือใน อาเจะห์ คือ จาก เดอ สุตมันใน ค.ศ. 1601 และจากกลุ่มผู้แทนโปรตุเกสใน ค.ศ. 1637 ต่างเล่าถึงความพยายามของอุลามาชาวอาเจะห์ ที่จะให้ยอมรับศาสนาอย่างจริงจังโดยใช้วิธีการแก้ปัญหาต่างๆที่แสดงภูมิปัญญา รวมทั้งการข่มขู่และการให้คำมั่นสัญญา (Reid 1993: 173 – 74)

แม้ว่ากฎหมายอิสลามกำหนดโทษประหารชีวิตสำหรับการละทิ้งศาสนา (มูรตัด) แต่ก็ไม่ค่อยได้ใช้กับมุสลิมนอกเขตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอยู่กรณีเดียวที่มีเอกสารหลักฐานพร้อมเกิดขึ้นในสมัย อิสกันดาร์ ธานี แห่งอาเจะห์ (1637 – 41) สุลต่านองค์นี้เคร่งศาสนาและได้ประหารชีวิตชาวโปรตุเกสหลายสิบคนที่ไม่ยอมเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามใน ค.ศ. 1637 ทั้งเป็นผู้ติดตามพ่อค้าชาวจีนให้ออกไปจากอาเจะห์เพราะสำหรับคนพวกนี้ “หมูเป็นสิ่งจำเป็น” (van der Meulen 1639: 1200) และยกเลิกการพิจารณาคดีโดยใช้วิธีทรมานซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาเป็นเวลายาวนาน และให้ใช้พยานแทนตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายชาเรีย ผู้ทรงความรู้ชาวคุชราตชื่อ นูรุด-ดิน อาร์-รานีรี (Nuru'd-din ar-Raniri) รีบเร่งกลับไปอาเจะห์ทันทีที่เสาสลักแห่งศาสนาผู้นี้ได้ขึ้นครองราชย์ รานีรีโจมตีความคิดของ ชัมซุด-ดิน และ ฮัมซะห์ ฟินซูรี อย่างเปิดเผย เฝ้าหนังสือของคนที่สองหน้าสุเหร่าใหญ่ในอาเจะห์ และประสบความสำเร็จในการเรียกร้องให้สุลต่านประหารผู้ที่ยังคงยึดในลัทธิที่รานีรีเชื่อว่าเขาได้ชี้ให้เห็นแล้วว่านอกเขต คือการถือว่ามนุษย์เท่ากับพระเจ้า มีปฏิกริยาต่อต้านการกระทำที่เกินพอดีของ รานีรีอย่างรุนแรงจากประชาชนทันทีที่ อิสกันดาร์ ธานี ผู้อุปถัมภ์เขาสืบพระชนม์ใน ค.ศ. 1641 รานีรีหนีรอดฝูงชนที่อาฆาตแค้นไปได้อย่างหวุดหวิด (Nieuwenhuijze 1945: 200; Ito 1978; Reid 1993: 174) อุลามา ที่มีอิทธิพลมากที่สุดในครึ่งหลังของศตวรรษ ได้แก่ ชิกนิกายซุฟี

อับดุลระกัฟ (Abdurra'uf) แห่ง ซิงเกล (Singkel) และ ยูซุฟ แห่ง มะกัสซาร์ ชาวอินโดนีเซียผู้ไม่ค่อยจะเห็นด้วยกับ รานีรี ที่จะปิดกรอบชัดเจนให้กับศาสนา

เมื่อพิจารณาถึงความไม่เต็มใจของประมุขผู้มีอำนาจเด็ดขาดเหล่านี้ที่จะรับอำนาจจากภายนอก ก็น่าประหลาดใจที่มีหลักฐานอยู่มากมายว่ามีการนำกฎของพระเจ้า หรือชาரியามาใช้ ไม่เพียงแต่ผู้เขียนพงสาวดารจะบันทึกว่าประมุขที่เคร่งศาสนาบางคนได้กำหนดใช้กฎหมายอิสลามในบางเรื่อง (Raniri 1644: 36) แม้ผู้สังเกตการณ์ชาวต่างประเทศก็ยังยืนยันว่ามีการลงโทษที่เหมาะสม กฎหมาย Shafi'i กำหนดโทษตัดมือขา ขาซ้าย มือซ้าย และขาขวาสำหรับความผิดครั้งแรก ครั้งที่สอง ครั้งที่สาม และครั้งที่สี่ตามลำดับ เมื่อโทษของมูลค่าน้อยหนึ่งในสี่ของหนึ่งดinar (เท่ากับทองประมาณ 1 กรัม) การใช้กฎหมายนี้คงจะเห็นได้ชัดเจนพอที่แม้แต่ผู้มาเยือนชั่วครั้งชั่วคราวก็ได้บันทึกไว้ ดังนั้นจึงเป็นที่รู้กันว่าอาจะหาได้ใช้การลงโทษตามกฎหมายอิสลามตลอดศตวรรษที่ 17 บรูไนในทศวรรษ 1560 และ บันเต็นในสมัยสุลต่านอับดุลฟาตะห์ อาเก็ง (Abdulfatah Ageng)(1651 – 82) อาจะห้ลงโทษพวกมุสลิมที่ดื้อเหล้าในที่สาธารณะอยู่บ่อยๆ (แม้ว่าประมุขบางคนก็เป็นตัวอย่างที่ไม่ดี) และ บันเต็นก็บังคับใช้บทลงโทษของอิสลามกับผู้ที่ไม่ศรัทธาหรือยาสูบ เมื่อทาสถูกครั้งยุโรปและเอเชียคนหนึ่งของชาวมลายูผู้มั่งคั่งที่ มะกัสซาร์ ถูกประหารด้วยกริชใน ค.ศ. 1644 โทษที่หันกลับไปนับถือคริสต์ศาสนาหลังจากเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม กรณีนี้มีการอธิบายว่ามีได้เป็นคำสั่งของสุลต่านแต่เป็นผลของกฎหมายอิสลามที่ต้องเป็นไปตามครรลอง (Santo Ignacio 1644: 59) แม้แต่ศิลปะแห่งการปกครองประเทศซึ่งเป็นอำนาจที่ชัดเจนที่สุดของประมุข อิสลามก็ประสบความสำเร็จบ้างเหมือนกัน ตอนกลางศตวรรษ บันเต็นไม่ยอมสงบศึกกับชาวฮอลันดาผู้นอกศาสนา เป็นเวลากว่า 10 ปีเพื่อปฏิบัติตามข้อกำหนดของกฎหมายชาเรีย (Schrieke 1942: 241 – 42)

ในช่วงเดียวกันได้มีการใช้บทลงโทษที่รุนแรงสำหรับความผิดทางเพศหลายประการกับอภิชนของเมืองที่กล่าวมาและปัตตานี ซึ่งตรงกันข้ามอย่างชัดเจนกับเจตนารมณ์ของธรรมเนียมปฏิบัติเก่าแก่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Reid 1988: 143, 157) แต่อย่างไรก็ตามโครงสร้างของประมวลกฎหมายพื้นเมืองที่ยังหลงเหลืออยู่แสดงว่ามักจะเพิ่มข้อบัญญัติของอิสลามไว้ที่เชิงอรรถทางวิชาการ แทนที่จะแก้กฎหมายเก่า เป็นต้นว่า *ฮุนดัง-ฮุนดัง เมลากา* (84 – 85) เริ่มด้วยบทลงโทษที่ค่อนข้างจะเบาสำหรับการข่มขืนกระทำชำเรา (แต่งงานกับผู้หญิงหรือเสียค่าปรับ) แล้วก็เพิ่มเติมว่า “แต่ตามกฎหมายของพระเจ้า ถ้าฝ่ายชายเป็น มุหฺซัน (มุสลิมที่เป็นผู้ใหญ่) เขาจะถูกขว้างด้วยหินจนตาย” ไม่ต้องสงสัยเลยว่าเมืองพหุนิยมมีระบบกฎหมายพหุนิยม ชนกลุ่มน้อยที่เป็นพ่อค้าจากแหล่งต่างๆในโลกผู้เป็นหัวหอกในการถือวัตรปฏิบัติอิสลามอย่างเคร่งครัดขึ้น มีสิทธิเลือกที่จะใช้กฎหมายอิสลามในกลุ่มของตน งานเขียนของมุสลิมในเมืองชายฝั่งของชาวศตวรรษที่ 17 ยืนยัน พหุนิยมดังกล่าวในระบบการปกครองที่เป็นมุสลิมแต่ในนามโดยยืนยันว่า “เป็นเรื่องที่ไม่น่าเชื่อเมื่อผู้ต้องเกี่ยวข้องกับคดี

และได้รับเชิญไปประทับข้อพิพาทตามกฎหมายอิสลาม ปฏิเสธที่จะไปและยื่นกรานที่จะเอาคดีนี้ไปให้ผู้พิพากษานอกศาสนา” (“Javanese Code”: 37)

แต่อย่างไรก็ตามอาณาจักรสุลต่านที่สำคัญๆในศตวรรษที่ 17 ได้ตั้งศาลอิสลามเป็นทางการ ใช้วิธีดำเนินการของอิสลามที่ราษฎรมุสลิมจะต้องปฏิบัติตาม หลักฐานมีชัดเจนที่สุดเช่นกันสำหรับอาเจะห์ ที่มีศาลอิสลามอย่างน้อยหนึ่งศาลที่ดำเนินการตลอดครึ่งแรกของศตวรรษที่ 17 อันที่จริง โบลีเยอ (1666: 100 – 02) บอกเราว่ามีอยู่สองศาล ศาลหนึ่งสำหรับการละเมิดข้อบังคับเรื่องการสวมมัสยิด การถือศีลอด และกฎระเบียบทั่วไปของศาสนา และอีกศาลหนึ่งสำหรับเรื่องหนี้สิน การแต่งงาน การหย่าร้าง และมรดก ใน ค.ศ. 1636 ผู้สังเกตการณ์ชาวฮอลันดาคนหนึ่งบันทึกอย่างชัดเจนว่า “บิชอปใหญ่” (ผู้ดำรงตำแหน่งกาดีต่อจากซัมซุดดิน) เป็นประธานในศาลทุกสัปดาห์ที่อาเจะห์ เพื่อตัดสินคดีลักทรัพย์ เมาสุรา และความผิดที่ละเมิดระเบียบแบบแผนของราชสำนัก (Ito 1984: 155 – 60) หลักฐานอื่นๆก็ได้กล่าวถึงความสำคัญของ กาดี ในกิจการของ อาเจะห์ ย้อนขึ้นไปไกลถึงทศวรรษ 1580 อิโตะได้ชี้ว่าขณะที่ อิสกันดาร์ มูดา (1607 – 36) อาจเป็นผู้ตั้งสถาบันเหล่านี้ขึ้นมา แต่ผู้ที่ปล่อยให้สถาบันต่างๆทำงานโดยไม่มีการแทรกแซงอย่างสม่ำเสมอและตามอำเภอใจของประมุขก็คือสองคนแรกที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์

ที่ บันเต็น ปัตตานี เตรีนาเต และที่อื่นๆ กาดีที่พูดภาษาอาหรับ (ที่พวกเขาเรียกกว่าบิชอป) มีความสำคัญมากที่ศาล (van Neck 1604: 218; รูปที่ 24) แต่หลักฐานที่แน่นอนสำหรับศาลอิสลามที่ดำเนินการได้นอกเขตอาเจะห์ อยู่ที่บันเต็น สมัยสุลต่านอาเก็ง ผู้สอนศาสนาชาวฝรั่งเศสที่ประจำอยู่ที่นั่นคนหนึ่งรายงานไว้ว่า “มีผู้พิพากษาที่สำคัญสองคน คนหนึ่งเรียกว่าจาบันดาร์ ผู้ยิ่งใหญ่ [ชะห์บันดาร์] ผู้รู้เรื่องกิจการค้าทุกเรื่องและอีกคนหนึ่งมีชื่อว่า Thiaria (Shari’a) เป็นผู้ขยายอำนาจศาลครอบคลุมคดีแพ่งและคดีอาญาทั้งหมด และเป็นผู้ที่ลงโทษการลักขโมยและการเป็นขี้ขางรุนแรงเหมือนกับอาชญากรรมอื่นๆ (Missions Etrangères 1680A: 93)

ปัญหาที่ยาก คือเรื่องระดับความเคร่งในการปฏิบัติศาสนกิจของประชาชน เราต้องฟังข้อสังเกตที่ประทับใจของชาวต่างประเทศ ในทศวรรษ 1640 พวกฮอลันดาบันทึกเรื่องการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่เพิ่มขึ้นในจัมบี ผู้คนที่นี่ “เดิยวี่นนี้เคร่งศาสนาจนคนธรรมดาสามัญเหมือนไปไปครั้งหนึ่งแล้ว [คำที่ชาวฮอลันดาใช้ในเชิงดูถูกสำหรับ อุลาม่า หรือผู้ทรงความรู้เรื่องศาสนาอิสลาม] และพวกขุนนางก็เคร่งอย่างมาก” (อ้าง Andaya and Ishii 1992: 541) ที่ มะกัสซาร์ในสมัยของสุลต่าน ฮาซานุดดิน (1654 – 69) มีการบันทึกว่าสังเกตเห็นผู้หญิงแต่งกายตามมาตรฐานอาหรับและมีการจำกัดเขตชนกลุ่มน้อยแคทอลิกชาวโปรตุเกสที่มีอิทธิพลมาก

ความเคร่งในศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้แสดงออกโดยการไปสุเหร่า พวกขุนนาง ไอร์กายาหลายคนอุปถัมภ์สุเหร่าหรือแม้แต่สร้างสุเหร่าของตนเอง แต่ “ผู้คนที่ค่อนข้างยากจนไม่เคร่งเท่าใดนัก ผมไม่เคยเห็นพวกนี้สวมมัสยิด หรือไปสุเหร่า” (Dampier 1697: 231; cf. Scott

รูปที่ 24 ข้าหลวงบันเต็นประชุมกับกาดิ ใน ค.ศ.1596 งานของช่างแกะสลักชาวฮอลันดา

1606: 172) สำหรับบุคคลภายนอก พวกมุสลิมดูเหมือนจะเคร่งศาสนาที่สุดในการประกอบพิธีศาสนาในเดือนถือศีลอด (Koentjaraningrat 1985: 370) ฟรานซิส เดรก รู้สึกประทับใจในความเคร่งครัดที่พวกผู้ดีมีสกุลชาวมาลูกูที่ขึ้นมานบนเรือของเขาขณะถือศีลอดใน ค.ศ. 1579 พวกนี้ปฏิเสธไม่ดื่มแม้แต่ น้ำหนึ่งถ้วยในตอนกลางวัน และรับประทานอาหารอย่างเต็มที่ในตอนกลางคืน (Drake 1580: 72; cf. Gijssels 1621: 28) ที่มินดาเนาะระหว่างระมะฎอน “พวกเขาคอดอาหารตลอดวันและ . . . ใช้เวลาเกือบชั่วโมงในการสวดมนต์” (Dampier 1697: 234) ที่อาเจะห์ ตามคำของ รานีดี (1644: 33, 36) สุลต่าน อาละกัอด-ดิน เประกั (Ala'ud-din Perak) (1577 – 85) ผู้เคร่งศาสนากำหนดให้ประชาชนสวดมนต์วันละ 5 ครั้ง และอดอาหารอย่างเด็ดขาด และสุลต่านอิสกันดาร์ มูดา ก็กำหนดเช่นเดียวกันอีก van Warwijck (1604: 12) ผู้ไปเยือนระหว่างสมัยสุลต่านทั้งสองคิดว่าไม่อนุญาตให้ผู้ที่อยู่เกิน 12 ปีรับประทานอาหารในเวลากลางวันในเดือน ระมะฎอน แต่ในทางตรงกันข้าม เดอ ฮูตมัน (1601: 86) สังเกตว่าการถือศีลอดเป็นไปอย่างพิถีพิถันที่ราชสำนักเท่านั้น ส่วน “ประชาชนธรรมดาถือศีลอดนี้ตามความพอใจของตน”

การทำทายของมุสลิมบนพื้นแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

[พระรามาริบัติแห่งเขมร] คริสต์แก่เสนาบดี ขุนนาง และข้าราชการที่รับราชการทั้งหมดว่า “ท่านทั้งหลายต้องนับถือศาสนาของพระอัลลอฮ์ ผู้ที่ปฏิเสธจะต้องออกจากราชการ” ด้วยความเกรงกลัวพระราชอำนาจ ผู้มียศและตำแหน่งสูง และขุนนางทั้งหลายยอมรับศาสนาของศาสนาอิสลามมิด . . .

เสนาบดี ขุนนาง และข้าราชการทั้งหมดเข้าร่วมในพิธีขลิบหนังหุ้มปลายองคชาติ โดยไม่มียกเว้น . . .

เมื่อกษัตริย์กลับไปยังวังหลวงที่สงวนำเกรงขาม พระองค์บัญชา . . . “กษัตริย์และสมาชิกในราชสกุลต้องสวมเสื้อคลุมยาว และเหน็บกริชข้างใน”

—Chroniques Cambodge 1981: 190

เมื่อพิจารณาความคืบหน้าของศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาในกลุ่มหมู่เกาะและความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ปูทางให้ เรื่องที่ต้องถามก็คือมีปัจจัยทำนองเดียวกันนี้ที่แผ่นดินใหญ่หรือไม่ ในระดับหนึ่งพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้สนองตอบการทำทายนี้อย่างยับยั้งไปสู่วัฒนธรรมของชาติและ หลักศีลธรรมส่วนบุคคล (ดูข้างล่าง) แต่ในแต่ละประเทศศาสนาที่ทรงอิทธิพลมากที่สุด ก็ยังมีการท้าทายอย่างแข็งขันจากภายนอก คริสต์ศาสนานิกายคาทอลิกได้รู้คหน้าไปมากที่เวียดนามในครั้งแรกของศตวรรษที่ 17 ขณะที่อิทธิพลอิสลามก็ถึงจุดสูงสุดในจามปา เขมร และ สยาม ความก้าวหน้าเหล่านี้กระจุยตัวกันอยู่ในบริเวณที่เกี่ยวข้องกับการค้าเกลือทำเรือ

ส่วนที่พม่าอาจกล่าวได้น้อยกว่า แม้เป็นที่แน่นอนว่าคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิกที่นิยมใช้อาวุธของ เดบริโต (de Brito) มีผู้สนับสนุนในหมู่ชาวมอญที่เมืองท่า สิ่งซึ่งน่าสนใจกว่าที่ชี้ให้เห็นถึงความต้องการรูปแบบของการแสดงออกทางศาสนาที่เข้ากันได้กับการค้า คือนิกาย “โซดิส (Zodis)” (อาจมาจากคำบาลี *โสดิ* ความสว่าง) นักสอนศาสนาคาทอลิกในพม่าศตวรรษที่ 18 เป็นผู้สังเกตเรื่องนี้พระเจ้าโพธิพญา (Bodawpaya) ปรานีนิกายนี้อย่างรุนแรงเมื่อขึ้นครองราชย์ใน ค.ศ. 1782 มองเตกาซซา (1784: 145; cf. Sangermano 1818: 111 – 12) เชื่อว่าโดยพื้นฐานแล้วนิกายนี้เป็นศาสนาของพม่าและไทใหญ่ก่อนการรับพุทธศาสนาแบบเถรวาท แต่ได้มีการนำเข้ามาใหม่ในฐานะศาสนาชนกลุ่มน้อยของพม่าโดยพระไทใหญ่อย่างน้อยหลายรัชสมัยก่อนหน้านี้ ผู้ยึดมั่นในนิกายโซดิสไม่ได้เกี่ยวข้องกับรัฐเลย พวกนี้ดูถูกวัดพุทธและความเชื่อเรื่องการเกิดใหม่ แต่เชื่อในการได้รับรางวัลหรือถูกลงโทษชั่วฉับนรีนครเมื่อเสียชีวิตแล้วขึ้นกับการกระทำในชีวิตนี้ มองเตกาซซา มีความเห็นว่าแนวคิดของคนพวกนี้ตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิงกับแนวเชดานิยมที่เขาระบุว่าเป็นกระแสหลักของพุทธศาสนาในพม่า “พวกนี้ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าและช่วยเหลือกันและกัน มีจิตวิญญาณของนักเผยแพร่ศาสนา”⁸

⁸ Mendelson (1975: 73 – 77) ซึ่งเหมือนกับนักวิจารณ์อื่นๆ ได้เห็นรายงานมือสองของ Sangermano แต่ไม่ได้เห็นงานของ Mantegazza ได้นำความสับสนเข้ามาในประเด็นนี้โดยถือว่า โซดิส เหมือนกับปารามัตส์ ในศตวรรษที่ 19 ที่ Shway Toe (1882: 147 – 8) ได้บรรยายไว้ แต่ โซดิส นั้นเป็นที่แน่นอนว่ามีมาก่อนสมัย โพธิพญา และ

สัมพันธไมตรีระหว่างกษัตริย์กับสาวกผู้คงแก่เรียนของขงจื้อในเวียดนามเหนือ และระหว่างกษัตริย์กับคณะสงฆ์ของพุทธศาสนาในประเทศที่นับถือนิกายเถรวาท แข็งแกร่งพอที่จะจำกัดเขตและในที่สุดก็ลดอิทธิพลของศาสนาใหม่ๆที่มารุกรานลงไป ส่วนหนึ่งของขบวนการจำกัดการแผ่อิทธิพลเช่นญี่ปุ่น คือการจำกัดการค้าขายระหว่างชาติ ซึ่งประเทศบนแผ่นดินใหญ่มีแนวโน้มที่จะถอนตัวออกในศตวรรษที่ 17

ความรุ่งเรืองและตกต่ำของศาสนาอิสลามในศตวรรษที่ 17 นำต้นตอที่จะต้องให้ความสนใจเป็นพิเศษ ทั้งผลประโยชน์ที่ศาสนาอิสลามได้รับบนแผ่นดินใหญ่ และพลังที่ประดังกันมาต่อต้านให้ความกระจ่างถึงขบวนการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามตามเกาะต่างๆที่มีข้อมูลมีอยู่น้อย

ศูนย์อิทธิพลของอิสลามที่เก่าแก่ที่สุดคือ จามปา ซึ่งมีชัยภูมิที่เหมาะสมทางยุทธศาสตร์ อยู่บนเส้นทางการค้าไปยังจีนและมีความสัมพันธ์กันทางภาษาออสโตรนีเซียน และการแลกเปลี่ยนทางการทูตกับชาวเกาะกลุ่มต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พ่อค้ามุสลิมเข้ามาอยู่ที่จามปามานานอย่างน้อยก็ตั้งแต่ศตวรรษที่ 11 และอิทธิพลของอิสลามเพิ่มขึ้นหลัง ค.ศ. 1471 เมื่อเวียดนาม ยึดครอง นครวิชัย (Qui Nhon) และเมืองหลวงของจามต้องย้ายลงไปทางใต้ที่บริเวณพัน-รัง (Phan-rang) ที่ซึ่งพวกมุสลิมมักกระจุกตัวกันอยู่ ในปลายศตวรรษที่ 16 ศาสนาอิสลามได้รุดหน้าไปอย่างมาก และ “คนที่ประกาศตนนับถือศาสนาอิสลามใหม่ๆมีจำนวนมาก” (San Antonio 1604: 124) กษัตริย์ยังคงเป็นอินดูอย่างน้อยก็จนกระทั่ง ค.ศ. 1607 แต่ก็มิสัมพันธ์ไมตรีใกล้ชิดกับประมุขมุสลิมแห่งยะโฮร์ต่อต้านโปรตุเกสและสเปน และส่งเสริมการสร้างสุเหร่าและการเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามในหมู่ขุนนางโอรงกายา ใน ค.ศ. 1611 อิศรภาพของจามปา เฝ้าที่ยังเหลืออยู่ก็ถูกตัดทอนลงโดยการรุกรานเข้าไปอีกของเวียดนาม และมีข้อมูลน้อยมากเกี่ยวกับศาสนาใน “มณฑล” จามในเขตโคชินจีน แต่อิทธิพลของศาสนาอิสลามคงจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เนื่องด้วยเมื่อถึงทศวรรษ 1670 ประชาชนส่วนใหญ่รวมทั้งกษัตริย์ เป็นมุสลิม (Matelief 1608: 120; Manguin 1979: 269–71)

เขมรที่เป็นเพื่อนบ้านก็เชื่อมโยงกับโลกมลายูโดยการค้าและเกี่ยวข้องกับการขัดแย้งที่ทำให้พวกมุสลิม จามที่เป็นอินดู เขมร และเวียดนามเป็นศัตรูต่อสู้กันในดินแดนจามปา ในปลายศตวรรษที่ 16 พวกมลายูและจามที่เป็นมุสลิม อีกทั้งผู้ลี้ภัยจากจามปา กลายมาเป็นชนกลุ่มน้อยด้านการค้าที่สำคัญที่สุดในเขมร ร่วมกับชาวจีน ญี่ปุ่น และโปรตุเกส คนพวกนี้มีบทบาทสำคัญในความขัดแย้งที่ก่อความเดือดร้อนให้ประเทศในช่วงครึ่งศตวรรษต่อมา ความยุ่งยากเริ่มขึ้นใน ค.ศ. 1594 เมื่อกษัตริย์ที่กำลังครองเมืองอยู่หลบไปลาวเพื่อหนีการพ่ายแพ้พวกสยาม ในช่วง 6 ปีหลังจากนั้นกษัตริย์ที่ขึ้นครองสืบต่อมา 4 องค์ถูกลอบปลงพระชนม์ เมื่อพวกต่างชาติที่มีอิทธิพลชิงดีชิงเด่นกันในเมือง

ถูกปราบไปเมื่อต้นรัชสมัยของกษัตริย์องค์นี้ ส่วน ปารามัตส์ ดูเหมือนจะก่อตั้งภายหลัง และได้รับการสนับสนุนอย่างมากจากพระเจ้าโพธิพญา

หลวง กษัตริย์ที่หลบหนีไปได้ สนับสนุนชาวโปรตุเกสและสเปนที่เมืองหลวงของพระองค์ให้ขอความช่วยเหลือจากมะนิลา และนักผจญภัยชาวไอบิเรียนกลุ่มหนึ่งซึ่งมารับคำเชื้อเชิญนี้ ในที่สุดก็ไปถึงเมืองหลวงของเขมร คนพวกนี้ได้แต่เพิ่มความสับสนวุ่นวายโดยทะเลาะกับพ่อค้าคนจีนและชาติอื่นๆ สังกษัตริย์ที่สยามแต่งตั้งไว้ ปล้นสะดมโดยไม่เลือก แล้วก็ถอยออกไปจากเมือง ทิ้งให้ดูเหมือน “กรุงโรมที่กำลังไหม้ ทรอยที่ถูกบดขยี้ หรือ คาเทจที่ถูกทำลาย” ตามที่นักบันทึกเหตุการณ์ชาวสเปนคนหนึ่งได้เขียนไว้ แต่ผู้ที่ขับเคลื่อนหน่วยปฏิบัติงานพิเศษของสเปนสองคน ชื่อ บลัซ รุยซ์ (Blaz Ruiz) และ เดียโก เวโลโซ (Diego Veloso) เล่นเรือไปโคชินจีน จากนั้นก็หาทางไปเวียงจันทน์เพื่อตามหา กษัตริย์เขมรองค์ที่ลี้ภัยมานอกประเทศ แต่พระองค์สิ้นพระชนม์ไปแล้ว พวกนี้จึงพาพระโอรส เจ้าพญาตัน (Cau Bana Tan) กลับมายังเมืองหลวงทางลำนน้ำโขง (San Antonio 1604: 132 – 33; Morga 1606: 72 – 87, 120 – 35; Chroniques Cambodge 1981: 71 – 73)

ประมุขของคณะต้องพึ่งชาวต่างชาติอย่างมากในการยึดครองบัลลังก์ซึ่งไม่ค่อยมั่นคงนัก นอกจากหัวหน้าชาวยุโรปสองคนนี้ที่ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ว่าการมณฑล พระองค์ยังมีพันธมิตรที่น่าเกรงขามอีกคนหนึ่งคือ ขุนนางมลายูจากยะโฮร์ ผู้ได้รับตำแหน่งลัทธิมาฆาของมลายู (แม่ทัพเรือ) และมีอำนาจในบริเวณชายฝั่งเขมรที่ปากแม่น้ำโขง กษัตริย์องค์นี้อ้างว่ามีบริวารมุสลิมพร้อมอาวุธ 4000 คน ส่วนใหญ่เป็นผู้ลี้ภัยจากการต่อสู้ชิงอำนาจในจามปา นอกเหนือจาก “ทหารปืนใหญ่และเรือปราศูที่ยิ่งใหญ่ที่สุด” ในประเทศ (Morga 1606: 128) ความตึงเครียดระหว่างมุสลิมและคริสเตียนในประเทศที่ปราศจากความสงบก็เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีกำลังเพิ่มเติมจากพวกบ้าบิ่นสิ้นคิด (desperado) ชาวยุโรป และ ชาวยุี่ปุ่นจากมะนิลาและนางะซากิเข้ามาช่วยชาวสเปนกลุ่มเล็กๆ ทำให้คนเหล่านี้โอ้อวดยิ่งขึ้นในการเรียกร้องขอที่ดินและตำแหน่ง พวกนี้โจมตีค่ายมุสลิมหลายครั้ง ในที่สุดก็มีครั้งหนึ่งที่ช่วยุให้ลัทธิมาฆา เริ่มการสังหารหมู่ นักแสวงโชคชาวคริสเตียนในเขมร ใน ค.ศ. 1598

เหตุการณ์นี้ได้ทำให้ ลัทธิมาฆาเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในเขมร และไม่นานก็ปลงพระชนม์ กษัตริย์องค์ใหม่ผู้พยายามดำเนินการต่อต้านเขา ในฐานะคนมลายูเขาไม่อาจเป็นกษัตริย์เขมรได้ แต่เขาก็ได้กลายเป็นแม่ทัพมุสลิมอิสระในเขมรตะวันออก ภายในเวลาหนึ่งปี ข้าราชการสำนักที่เหลืออยู่สามารถรวบรวมกองทัพได้และสังหารทั้งตัวแม่ทัพและ โปรัต (Po Rat) ชาวจามผู้เป็นพันธมิตรคนสำคัญของเขา พวกข้าราชการได้สงบศึกกับสยาม และเชิญเจ้าชายองค์หนึ่งที่ถูกรับเป็นเชลยอยู่ที่อยุธยาครองบัลลังก์ ด้วยความสนับสนุนของสยาม การปกครองโดยกษัตริย์ที่เป็นพุทธที่รักษาอำนาจที่คลอนแคลนไว้ได้บ้าง (San Antonio 1604: 141 – 42; Morga 1606: 126 – 50, 210 – 11; Chroniques Cambodge 1981: 75 – 80, 110 – 11)

ชาวมุสลิมกลุ่มน้อยผ่านวิกฤตการณ์ครั้งนี้ด้วยชื่อเสียงทางทหารที่น่าเกรงขามและบางคนยังอ้างว่าเป็นผู้พิทักษ์อิสรภาพของเขมร คำอ้างนี้มีการสนับสนุนในเวลาต่อมาโดยต่อต้านการเรียกร้อง

ของฮอลันดาขอสิทธิสัมปทานในการส่งออกผลผลิตของเขมรและพื้นที่บริเวณแม่น้ำโขง ผู้ส่ง
สินค้าชาวมลายูเป็นคู่แข่งสำคัญของบริษัท VOC ในการจัดหาผ้าอินเดียโดยแลกเปลี่ยนกับกำยาน
หนังงาช้าง และครั้ง หนึ่งเคยเกิดความขัดแย้งที่ยังคงดำเนินต่อไปในหมู่ภิกษุของเขมร โดยผู้ที่แย้ง
บัลลังก์ต่อเนื่องกันมา มีความสามารถน้อยลงไปเรื่อยๆที่จะค้นหาการสนับสนุนอย่างจริงจังใน
ประเทศ พระเจ้าปทุมราชา (องค์จัน) ผู้ยึดอำนาจประมาณ ค.ศ.1642 แสดงความโหดร้ายโดยเฉพาะ
ในการประหารผู้นำเขมรและมุสลิม ดังนั้นจึงมีการสนับสนุนโดยทั่วไปอยู่บ้างสำหรับการทำ
รัฐประหารอีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ. 1642 ที่นำหลานชายของเขา เจ้าพญาจันท์ (Cau Bana Cand) มาสู่
อำนาจทรงพระนามว่ารามาชิตี เมื่อพระองค์คิดใจกับผู้มีไมตรีจิตเหล่านี้โดยการประหารชีวิตอีก
หลายรอบ ก็พบว่าฐานอำนาจจำกัดลงเรื่อยๆในกลุ่มมุสลิมที่ช่วยสนับสนุนให้พระองค์ขึ้นครอง
บัลลังก์ (*Dagh Register* 1641 – 42: 133; *Chroniques Cambodge* 1981: 179 – 87)

ใน ค.ศ. 1643 ความขัดแย้งในเรื่องการค้ามีผลให้เกิดการสังหารหมู่ชาวฮอลันดาประมาณ 40
คนในเขมร และความจำเป็นของกษัตริย์ที่จะต้องมีพันธมิตรเพื่อด้านการตอบโต้อย่างรุนแรงของพวก
ฮอลันดาในปีต่อมาได้บังคับพระองค์ให้เข้าไปใกล้พวกมุสลิมยิ่งขึ้น พระองค์หันมานับถือศาสนา
อิสลาม ใช้ชื่อ สุลต่าน อิบราฮิม ด้วยวัตถุประสงค์บางประการ และสร้างราชสำนักเลียนแบบมลายู
บนฝั่งแม่น้ำโขง เช่นเดียวกับรัฐมุสลิมอื่นๆที่พยายามจะต่อต้านพวกฮอลันดาให้จนมุม พ่อค้าและทหาร
รับจ้างโปรตุเกส (และญี่ปุ่นที่เป็นคริสเตียน) ก็มีบทบาทสำคัญในเมืองหลวงด้วย (*Dagh-Register*
1643 – 44: 17 – 18, 22 – 24, 42 – 43; *Dagh-Register* 1656 – 57: 36 – 37, 118 – 19, 146 –
50; Winkel 1882: 492 – 500, Buch 1937: 195 – 225)

คำอธิบายการพัฒนาที่น่าประหลาดของเรื่องนี้จากพระราชพงสาวดารเขมรหลายฉบับ ซึ่ง
บันทึกหลังจากสมัยนั้นมาก ก็คือชาวมุสลิมมีเวทมนต์และเครื่องรางทำเสน่ห์ที่ขลังมาก ซึ่งใช้วิธีการนี้
ในตอนแรกเพื่อทำให้กษัตริย์หลงรักหญิงมลายูคนหนึ่งอย่างถอนตัวไม่ขึ้น และในที่สุดก็ยอมรับ
ศาสนาของเธอ (*Chroniques Cambodge* 1981: 188 – 89) เอกสารอีกฉบับหนึ่งได้เพิ่มเหตุจูงใจที่
อาจมีเหตุผลว่ากษัตริย์จำเป็นต้องได้การสนับสนุนอย่างแข็งขันจากพวกมุสลิมที่มีอิทธิพล เพราะถึง
อย่างไรชาวเขมรก็เป็นราษฎรที่จงรักภักดีหรือวางเฉย (เพ็งอึ้ง: 350)

การดำเนินการเช่นนี้คงมิได้เป็นไปได้โดยเปล่าประโยชน์ แม้ว่าจะมีความวุ่นวายอย่างผิดปกติ
ในปีต้นๆ สุลต่านอิบราฮิมครองบัลลังก์เขมรอยู่เป็นเวลา 15 ปี นานกว่ากษัตริย์องค์ก่อนๆที่นับถือ
พุทธศาสนาตั้งแต่ศตวรรษที่แล้ว พระราชพงสาวดารระบุเรื่องของสุลต่านว่า “พระภิกษุ . . . ใน
อาณาจักรเกรี้ยวโกรธอย่างมากเพราะพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้คำนึงถึงพวกเขา . . . ผู้ที่ดำรงตำแหน่ง
สูงๆและขุนนางผู้ใหญ่รวมทั้งประชาชนธรรมดาไม่ต้องการหรือรักกษัตริย์ที่หลงออกไปนอกทางและ
เข้าไปนับถือศาสนาอิสลามและเลิกให้ความสำคัญแก่พุทธศาสนา” (เพ็งอึ้ง: 191) แต่บรรดาเจ้าชายที่
ไม่เห็นด้วยจะมีชัยได้ก็เมื่อขอให้ต่างชาติเข้ามาแทรกแซงเท่านั้น ครั้งนี้จากประมุขชาวเวียดนามของ

โคชินจีน หลังจากการรุกรานที่ก่อความเสียหายอย่างรุนแรงใน ค.ศ. 1658 – 59 สุลต่าน อิบราฮิม ถูกจับเป็นเชลยและเจ้าชายที่เป็นลูกครึ่งเวียดนามถูกยกให้ขึ้นครองเขมร การสลับฉากของ อิสลาม ได้สิ้นสุดลงแล้ว แต่เขมรก็ได้กลายเป็นสมรภูมิมากยิ่งขึ้นไปอีกเพราะความมุ่งมั่นของเวียดนามและสยามที่จะเข้าครอบครองดินแดนแห่งนี้ (Maetsuyker 1659: 257 – 58; Chroniques Cambodge 1981: 57. 191 – 200; Phoen and Dharma 1984)

วิกฤติในช่วงเวลาเดียวกันนี้ได้ทำให้อิทธิพลมุสลิมก้าวหน้าไปถึงระดับสูงสุดในสยาม เริ่มตั้งแต่ทศวรรษที่ 1540 มีชาวเปอร์เซีย อินเดีย และมลายูอยู่มากมายในอยุธยา และมีอิทธิพลโดยเฉพาะในตะนาวศรี ที่มีความเด่นเป็นพิเศษโดยการต่อต้านข้อเรียกร้องของโปรตุเกส (Pinto 1578: 306 – 09) ฮัมซะห์ ฟินซูรี กวีมุสลิมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของโลกมาลัยผู้แสวงหาความจริงโดยการเข้ามานดู เหมือนว่าจะได้เรียนการแสวงหาความจริงแบบนี้ในหมู่พวกมุสลิม (ส่วนใหญ่อยู่ในนิกายชีอะฮ์) ที่เมืองหลวงของสยาม (Drewes and Brakel 1986: 4 – 7) ในสมัยของพระเจ้าปราสาททอง ผู้ซึ่งราชสมบัติได้ (1629 – 56) พวกมุสลิมในนิกาย ชีอะฮ์ เข้ามามีอิทธิพลในแวดวงการค้าต่างๆของสยาม ตามคำบอกเล่าของนักเขียนชาวเปอร์เซีย พระนารายณ์โอรสของพระเจ้าปราสาททอง ขณะยังทรงพระเยาว์ “มักไปเยี่ยมพวกอิหร่านอยู่เสมอและชื่นชมในมรรยาทสังคม อาหาร และเครื่องดื่มของคนเหล่านี้” เมื่อพระนารายณ์พยายามจะขึ้นครองบัลลังก์ใน ค.ศ. 1657 พวกเปอร์เซียช่วยพระองค์โดยอาศัย เทศกาล สะฮัน-ฮูเซน ซึ่งเป็นงานเลี้ยงประจำปีเข้าไปใกล้ผู้ดำรงตำแหน่งประมุขอยู่ในขณะนั้น และจูโจมทำร้ายด้วยอาวุธปืน (Ibrahim 1688: 77, 95 – 97) ต่อจากนั้นมาชาวเปอร์เซีย นิกาย ชีอะฮ์ อยู่ในกลุ่มที่ปรึกษาใกล้ชิดที่สุดของพระนารายณ์ ทำให้เป็นการถ่วงดุลอำนาจทางการค้ากับบริษัท ยุโรปที่เป็นภัยมากกว่า หัวหน้ากลุ่มนี้คือนายวานิชผู้เจริญด้วยปัญญาและมรรยาท อะกา มุฮัมมัด อัศตาระบดี (Aqa Muhammad Astarabadi) ที่รู้จักกันดีในชื่อและยศของไทย ออกพระสินเนาวรัตน์ ท่านผู้นี้เป็นคณวางแผนและดำเนินการส่งทูตไทยไปเปอร์เซียใน ค.ศ. 1668 และจัดงานเลี้ยงรับรองอย่างหรูหราสำหรับทูตเปอร์เซียและทูตอาเจห์ที่มาสยามในเวลาต่อมา เล่ากันว่าทูตของทั้งสองประเทศหวังว่าพระเจ้าแผ่นดินพร้อมที่จะถือศาสนาอิสลาม (Ibrahim 1668: 98 – 100; Missions Etrangères 1674: 11 – 12) ได้มีการสนับสนุน อัศตาระบดี ให้บรรจขามุสลิมในนิกาย ชีอะฮ์ ที่เป็นชาวเปอร์เซียและเป็นชาวอินเดียประจำการในกองทัพของราชอาณาจักร ผู้ว่าการเมืองท่าต่างๆที่สำคัญก็มีมุสลิมเข้ามาแทน เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1670 เมืองตะนาวศรีและเมืองมะริดมีชาวเปอร์เซีย ปกครอง ภูเก็ต และบางคลีที่อยู่ใกล้กันก็ปกครองโดยชาวอินเดีย และเมืองบางกอกโดยชาวตุรกี (Pombejra 1990: 134) เพื่อเป็นการตอบแทนที่รับใช้รัฐ ขวามุสลิมได้ยกเว้น ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ซึ่งก็เป็นที่ยืนยันว่าได้มีการกระตุ้นให้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามในหมู่พ่อค้าในเมืองท่าที่ทำการค้าขาย ใน ค.ศ. 1684 หลังจากจุดสูงสุดของอิทธิพลมุสลิมได้ผ่านไปแล้ว ในเมืองตะนาวศรีเพียงแห่งเดียว มีคนเปลี่ยนมานับถือศาสนานี้ถึงหนึ่งหมื่นคน หากพิจารณาจากภาษีพิเศษที่เก็บจาก

คนพวกนี้ (Aubin 1980: 110) ในสมัยเดียวกันที่เมืองหลวงของสยามกล่าวกันว่ามุสลิมซื้อหัตสองพัน คนเข้าร่วมในขบวนสะชน-ฮูเซน นล่องการรบที่การบีลา (Karbyla) และกษัตริย์ยังช่วยออกค่าใช้จ่าย ให้เพื่อตอบแทนที่มีบทบาทสำคัญให้ได้ขึ้นครองราชย์ และ ยังกล่าวอีกด้วยว่า “หญิงชายชาวสยาม จำนวนมาก” ถูกจงใจให้เข้ามารับนับถืออิสลาม (Tachard 1686: 214 – 15; La Loubère 1691: 112)

พวกที่แตกต่างจากกลุ่มข้างต้นนี้คือมุสลิมนิกายซุนนี จากดินแดนใต้ลุ่มรวมทั้งพ่อค้ามลายู และชาว และพวกขุนนางที่อพยพหนีความหายนะที่เกิดแก่รัฐมุสลิมใหญ่ๆ ที่ทำการค้าในภูมิภาคนี้ ความอับอายของชาวมะกัสซาร์ผู้ถือศรัทธาที่พ่ายแพ้พวกฮอลันดาในทศวรรษ 1660 ได้ผลักดันให้พวก อภิชนมายังอยุธยาบ้าง แต่ส่วนมากไปยังบันเต็นซึ่งเป็นมุสลิม เมืองนี้ถูกบริษัท VOC ปรามไปใน ค.ศ. 1682 ด้วยเหตุที่อยุธยาได้มีสัมพันธภาพทางการค้าและการทูตกับเมืองการค้าสำคัญอื่นๆ ใน แถบนี้ จึงได้กลายเป็นพื้นที่หลักสำหรับการลี้ภัยของพวกมุสลิมในทศวรรษ 1680 พวกจามมุสลิม ได้เข้ามาอยุธยาเพื่อหนีการรุกรานของเวียดนามและการขัดแย้งภายใน มีพี่น้องสามคนของกษัตริย์ แห่งจามปาซึ่งตกอยู่ในภาวะสงครามได้อพยพเข้ามาด้วย และขณะนั้นก็เป็นมุสลิมแล้ว หนึ่งในสามพี่น้องนี้มีบทบาทที่เด่นในราชสำนักของพระนารายณ์ (Manguin 1979: 272 – 73)

อัสตาระบดี เสียชีวิตใน ค.ศ. 1679 และบุตรชายของเขามักจะทะเลาะกันเองและชอบชีวิตที่ หลุ่หรากินกว่าจะมีอิทธิพลต่อกษัตริย์ได้เหมือนเดิม ความสนพระทัยอย่างจริงจังของพระนารายณ์ใน อารยธรรมเปอร์เซีย ก็ได้คลายลงในทศวรรษ 1680 แทนที่ด้วยความชื่นชมในความสำเร็จต่างๆ ของ ชาวยุโรป โดยเฉพาะที่ผ่านมาจากฝรั่งเศส นักเลียงโซคชาวกรีก คอนสแตนซ์ ฟอลคอนได้ขึ้นมา มีอำนาจควบคุมความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้าของอยุธยา ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขาได้แสดงว่า สามารถจัดการส่งคณะทูตให้ได้ประโยชน์ทางการค้าแก่กษัตริย์มากกว่าพวกเปอร์เซีย แต่อย่างไรก็ตาม โชคชะตาของมุสลิมถูกระทบอย่างรุนแรงเป็นครั้งสุดท้ายใน ค.ศ. 1686 เมื่อชาวมุสลิมเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ในเมืองหลวงบางคนก่อกบฏนำโดยขุนนางมะกัสซาร์ และจาม และ อุลาม่า บางคน รู้สึกว่าศาสนาของตนถูกกล่าวร้ายอันเป็นผลมาจากทิศทางใหม่ของนโยบาย แม้จะมีจำนวนไม่กี่ร้อย คน น่าประหลาดใจที่พวกจนตรอกเหล่านี้เกือบเข้ายึดพระราชวังได้ ผู้สังเกตการณ์หลายคนคิดว่าหาก มิได้มีทหารยุโรปที่พร้อมอยู่แล้วมาช่วยปราบ คนเหล่านี้อาจจะทำการได้สำเร็จ แต่หลัง วิกฤตการณ์ครั้งนี้ พวกเขาได้สูญเสียตำแหน่งของชนกลุ่มน้อยที่มีความสำคัญที่สุดของสยามไปอย่าง รวดเร็ว (Turpin 1771: 53 – 64); Anderson 1890: 286 – 96)

โดยสรุป โชคชะตาของมุสลิมบนแผ่นดินใหญ่เช่นเดียวกับกลุ่มหมู่เกาะเป็นไปตามกระแส การค้า ความกล้าหาญในการรบ และความพร้อมที่จะต่อต้านการเอาเปรียบของชาวยุโรปที่ย่อยหยิ่ง คนในท้องที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมาก การเคลื่อนไหวนี้ไม่ประสบความสำเร็จ

ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคูลกำลังต่างชาติได้กลายเป็นปรีภักย์ และส่วนหนึ่งเป็นเพราะสัมพันธภาพระหว่างกษัตริย์และคณะสงฆ์ได้สร้างสำนักที่แข็งแกร่งในหมู่ประชาชนถึงเอกลักษณ์ของชาวพุทธ

พุทธศาสนาและรัฐ

หม่อมฉันรู้สึกแปลกใจที่พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส มิตรผู้เสนาบดีของหม่อมฉันเป็นกังวลกับเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าอย่างมาก ซึ่งดูเหมือนว่าพระเจ้าเองจะไม่ได้สนพระทัยเลย แต่ทั้งให้อยู่ในดุลพินิจของเราเอง เพราะเหตุใดพระเจ้าที่เป็นเจ้าที่แท้จริงผู้สร้างสวรรค์และโลก และทุกสิ่งทุกอย่างในนี้และได้ให้นิสัยและความโน้มเอียงต่างๆ . . . หากเป็นที่พอพระทัยของพระองค์ จึงไม่ควรบันดลให้คนพวกนี้มีสำนักสำหรับศาสนาที่เขาควรจะนับถือและการเคารพสักการะอันเป็นที่ต้องประสงค์ของพระองค์ และทำให้ทุกชาติมีชีวิตและตายได้กฎเดียวกัน . . . เราไม่ควรจะคิดหรือว่าพระเป็นเจ้าที่แท้จริงพอพระทัยที่จะได้รับการคารวะโดยวิธีสักการะและพิธีต่างๆ กัน เช่นที่สรรเสริญบูชาโดยสัตว์โลกจำนวนมหาศาล

—สาส์นพระนารายณ์ตอบคำเชิญของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ให้เป็นคริสเตียน

Tachard 1688: 223 – 24

ความก้าวหน้าของพุทธศาสนานิกายเถรวาทไม่สามารถจะอธิบายได้ในแบบเดียวกันกับศาสนาอิสลาม พุทธศาสนาแบบศรีลังกาดูเหมือนจะกำหนดเป็นศาสนาของรัฐโดยผู้สร้างจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่มาาก่อนยุคการค้า—พระเจ้าอโนรธา (Anawhrata) ในพม่า (1044 – 77) พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในเขมร (1181 – c. 1220) พ่อขุนเม็งรายในเชียงใหม่ (1292 – 1317) พ่อขุนรามคำแหงในสุโขทัย (c. 1279 – 98) ผู้สังเกตการณ์ชาวจีนบันทึกว่าพระภิกษุซึ่งถือพรหมจรรย์ โจนศีรยะ และห่มจีวรสีเหลือง ผู้เป็นหลักในการเผยแผ่ศาสนานี้มีอยู่เป็นจำนวนมากแล้วที่นครทมิฬในปลายศตวรรษที่ 13 และที่อยุธยาในศตวรรษที่ 15 (Chou Ta-kuan 1297; Ma Huan 1433: 103) วัดและโดยเฉพาะศูนย์การจาริกแสวงบุญนั้นแน่นอนว่าเป็นตลาดไปด้วย จนถึงขั้นที่ว่าในลาว “สำนักชิตอนนี้ดูเหมือนจะเปลี่ยนไปเป็นร้านค้าและตลาด” (Marini 1663: 483) ในบรรดาชาติต่างๆ บนแผ่นดินใหญ่พวกมอญทางใต้ของพม่าเป็นผู้ที่แข็งแกร่งที่สุดทางด้านการค้าและในเวลาเดียวกันก็เป็นผู้ดำเนินการปฏิรูปพุทธศาสนานิกายเถรวาท เมืองท่าของพวกนี้ที่ สะเทิน เมาะตะมะ และหงสาวดี รวมทั้งนครศรีธรรมราชเมืองท่าของไทยทางใต้เป็นศูนย์กลางในการกระจายหลักคำสอนใหม่ แต่พุทธศาสนานิกายเถรวาทไม่ได้รับการสนับสนุนของพ่อค้านานาชาติโดยตรงอย่างศาสนาอิสลาม ชาวพม่า ไทย และ เขมร เองมิได้เป็นพ่อค้าที่เชี่ยวชาญทางทะเล และไม่ถูกรวบงำไปกับแนวคิดของการมีศาสนาที่ถูกต้องเป็นสากล ตรงกันข้ามปรากฏว่าคนพวกนี้เป็นแบบฉบับของ “อภินิหารแห่งความ

อดกลั้น” ซึ่ง แฟร์นันด์ โบเรล ได้พบในศูนย์ค้าขายใหญ่ๆ ทุกแห่ง ที่เห็นว่าเป็นธรรมดาที่คนต่างชาติต่างภาษาจะมีความเชื่อที่แตกต่างกันไป

สิ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะของยุคนี้คือการเสริมกำลังรัฐใหญ่ๆ ไม่กี่รัฐอย่างชัดเจนโดยไม่คำนึงถึงพวกหัวหน้าท้องถิ่น ด้วยเหตุผลที่เหมือนกันทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม ผู้สร้างจักรวรรดิที่ทรงอำนาจในศตวรรษที่ 15 ถึง 17 ทุกคนสนับสนุน “แหล่งสิทธิอำนาจที่มีฐานจากคัมภีร์และยืนยันความถูกต้องจากภายนอก (มักจะผ่านทางศรีลังกา) เหนือประเพณีท้องถิ่น” (Lieberman 1993: 242) ด้วยเหตุผลเดียวกันกับที่ประมุขเกาะต่างๆ สนับสนุนศาสนาอิสลาม ท่านเหล่านี้อ้างสิทธิในพระธาตุและพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์และอำนาจพิเศษที่สุด อุปถัมภ์พระสงฆ์สนับสนุนการปฏิรูปที่จะทำให้ประเพณีศาสนาอื่นๆ เป็นโมฆะไป จัดงานเฉลิมฉลองทางศาสนาอย่างมโหฬารเป็นพิธีการที่แสดงสถานภาพของกษัตริย์โดยมีกษัตริย์เองเป็นผู้แสดงหลัก ดังนั้นเมื่อกษัตริย์ได้อำนาจมากขึ้น ความหลากหลายอันน่าทึ่งในความเชื่อผีสาเทวดา พิธีกรรม และการบำเพ็ญตบะอันเป็นลักษณะเฉพาะของภูมิภาคนี้ในศตวรรษที่ 15 ได้หลีกทางให้กับความเข้าใจแบบเดียวกันในหลักธรรมพุทธศาสนาตามแบบแผน

ด้วยเหตุที่เอกสารหลักฐานสำคัญของพุทธศาสนาก่อน ค.ศ. 1500 คือเรื่องเล่าและจารึกในวัดที่เคร่งศาสนา ระดับของความหลากหลายนี้ปรากฏให้เห็นไม่ถนัดนัก ตามที่ โอคอนเนอร์ (1989: 11) ได้สังเกตว่าแม้แต่ในบันทึกเรื่องราวพุทธศาสนาพวกตัวเอกมักจะเป็น “ฤษีที่มีอำนาจลึกลับและผู้นำทางศาสนาที่มีบุญบารมีอื่นๆ” พวกไทใหญ่ผู้ปกครองส่วนใหญ่ของพม่าตอนเหนือจนกระทั่งบุเรงนองเข้าผนวกดินแดน ถูกจัดประเภทโดยพงศาวดารพม่า (แต่อาจจะไม่ใช่พวกไทใหญ่เอง) ว่าเป็นคนไม่มีศาสนาที่ “เปลี่ยนศาสนา” โดยการพิชิตของพม่า มีการกล่าวหาว่ากษัตริย์ไทใหญ่องค์หนึ่งสังหารพระสงฆ์ 360 รูปที่อึ้งวะ และปล้นสะดมวัดวาอารามของเมือง แม้แต่พระสงฆ์พม่าที่พม่าตอนเหนือในยุคนี้ก็ยังมีกรฆ่าสัตว์เป็นเครื่องสังเวยและการเลี้ยงสุราเป็นลักษณะเฉพาะของศาสนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่านิกายเถรวาทที่ได้ปฏิรูปแล้ว และสืบต่อมาในศตวรรษที่ 17 และ 18 (Than Tun 1985: xiii; Lieberman 1991: 38)

ช่วงขณะหนึ่งภาพของความหลากหลายด้านศาสนาบนแผ่นดินใหญ่ อันมีค่ามาก แม้จะถูกเดิมสีกันไปบ้างมาจากรายงานของเมนเดซ ปินโต เรื่องการเดินทางของเขา (หรือของใครคนหนึ่ง) ในขบวนของทูตพม่าไปยังราชอาณาจักรลาวบนฝั่งโขงในทศวรรษ 1540⁹ (Pinto 1578: 338 – 47,

⁹ Pinto ยังคงมีปัญหาเช่นเดียวกับ Marco Polo ก่อนหน้าเขา อันเนื่องมาจากความไม่น่าเชื่อถือที่หนังสือของเขาซึ่งเต็มไปด้วยเรื่องตื้นตื้นไม่มีสีสัน ตีพิมพ์หลังจากที่เขาเสียชีวิตแล้ว (1614) ตั้งแต่ต้น ชาวโปรตุเกสได้ถือกันมานานแล้วว่าหนังสือ Peregrinação ของเขาเป็นงานชั้นเลิศ แต่ชื่อเสียงของเขาในหมู่คนที่พูดภาษาอังกฤษนั้นคือจีบแด่แม้จะเป็นคนเจ้าเล่ห์ที่มีเสน่ห์ ซึ่ง Congreve ได้สรุปเอาไว้ว่า “Mendez Pinto ก็แค่นักเขียนแบบพวกคุณๆแต่เป็นจอม

362) ที่ศูนย์การจาริกแสวงบุญมีชื่อแห่งหนึ่ง มีงานฉลองประจำปี ในงานนี้ผู้สำนักบาปเหวี่ยงตัวเข้าไปได้ล้อเกวียนที่บรรพบุรุษบูชาศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะที่ทำให้นึกถึงพิธีบูชาพระกฤษณะของศาสนาฮินดู ในบริเวณใกล้เคียงก็มีพวกกฤษี “ดำรงชีวิตที่สมถะอย่างเคร่งครัดเป็นที่สุด” ตามถ้ำ ในอาณาจักรที่อาจเป็นหลวงพระบาง กล่าวกันว่ามี “กลุ่มศาสนาต่างๆ 24 กลุ่ม และในกลุ่มพวกนี้มีความหลากหลายและความสับสนอย่างมากในความเชื่อผิดๆเกี่ยวกับปีศาจและหลักธรรม ส่วนใหญ่ในเรื่องการสังเวद्यด้วยเลือดที่พวกนี้ปฏิบัติ จนน่าสะพึงกลัวเกินกว่าที่จะรับฟังได้” (Pinto 1578: 338 – 47, 362)

ความพยายามที่จะปราบลัทธิเหล่านี้ปรากฏให้เห็นเพียงชั่วครู่ชั่วยามเท่านั้น พงสาวดารหลวงพระบางอ้างถึงพระราชกฤษฎีกาฉบับหนึ่งใน ค.ศ. 1527 “ให้เลิกลัทธิบูชาผีสาวเทวดา ทำลายศาลใหญ่ของเทวดาประจำเมืองที่ปากแม่น้ำนัมตง (Nam Ton) ก่อนถึงหลวงพระบาง และสร้าง . . . เจดีย์ ณ ที่นั่น” (อ้าง พินิจ 1987: 206 – 07) จาริกและพงสาวดารของพม่าแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าบุเรงนอง (1551 – 81) ไม่เพียงแต่สร้างวัดทั่วทั้งพม่าตอนบนที่พิชิตได้เท่านั้น ยังห้ามการสังเวद्यด้วยมนุษย์และสัตว์และรวมปฏิทินของศาสนาในดินแดนที่หลากหลายนี้เข้าด้วยกัน (Lieberman 1991: 40) บุเรงนองได้จัดการกับพวก วิญญาน (นัต) ด้วยน้ำเสียงบูกระโหกเหมือนกับพวกราษฎรของพระองค์ โดยออกคำสั่งว่าถ้าหากไม่ช่วยพระองค์ให้ชนะสงครามจะเผาศาล (Than Tun 1985: 7 – 8) สำหรับพระเจ้าทรงธรรมผู้เคร่งศาสนาของสยาม (1611 – 28) มีการพรรณนาว่าต่อสู้กับการบูชาเทวรูป (van Vliet 1640: 89) แต่การสังเวद्यสัตว์แก่วิญญานและการเข้าทรงของพวกคนทรงก็ยังคงเป็นวิธีทั่วไปในการรักษาโรคแม้แต่ในเมืองหลวง (van Vliet 1636: 81 – 82; Gervaise 1688: 230)

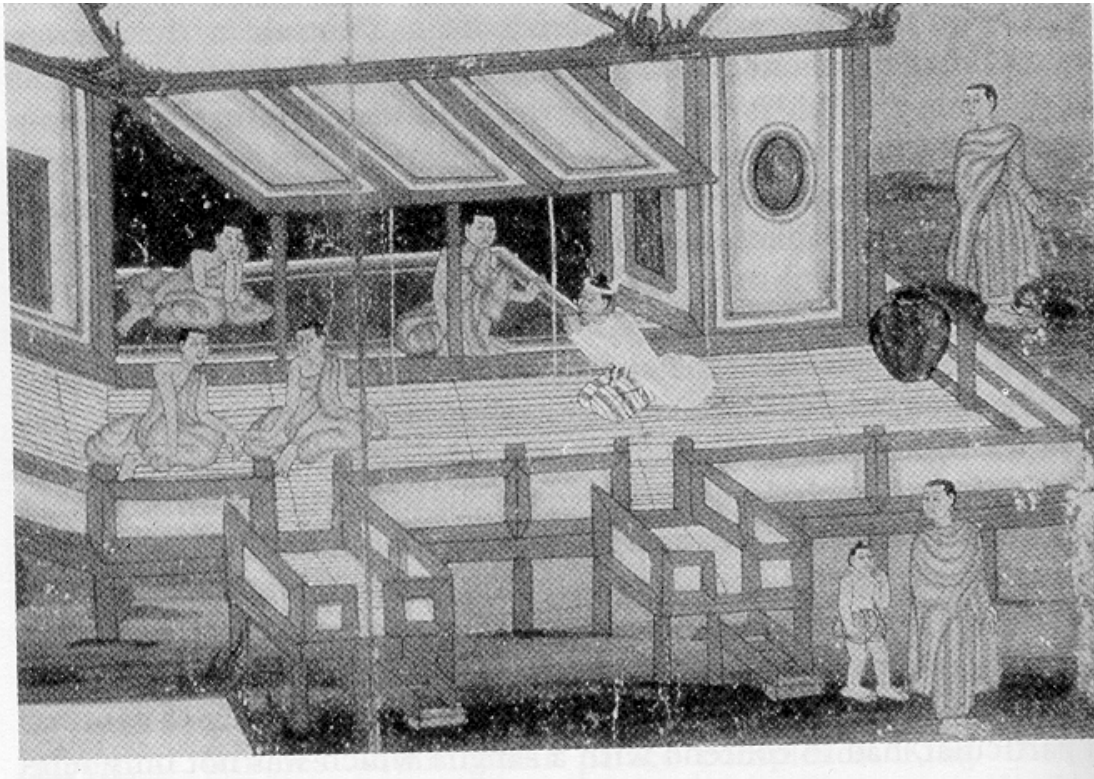
มดเท็จ” ปัญหาส่วนหนึ่งก็คืองานแปลที่ขาดความรอบรู้ของ Cogan ใน ค.ศ. 1663 ที่ตีพิมพ์หลายครั้ง ซึ่งในที่สุดก็ได้แก้ไขให้ถูกต้องโดยสำนวนแปลสมัยใหม่ฉบับเต็มของ Rebecca Catz การให้ตัวเลขแบบหลวมๆของ ปินโต (เช่นประชากรเมืองและกองทัพ) ไม่ช่วยให้ชื่อเสียงของเขาดีเลย ท้ายที่สุดคือการเขียนของเขาที่ทำเหมือนกับว่าเรื่องต่างๆมาจากการสนทนาระหว่างผู้นำเอเชียคนสำคัญที่เขาได้ขึ้นและบันทึกไว้ อันที่จริงเราควรจะติดตามเจตนาที่แท้จริงคือคำวิจารณ์ที่มีสีสันและเสียดสีข้อบกพร่องและการใช้อำนาจกดขี่ ของมนุษย์ หลายต่อหลายครั้งงานวิชาการที่สำคัญๆได้ยืนยันความรอบรู้ของเขาในเรื่องสังคมเอเชีย ไม่มีความสงสัยอีกต่อไปแล้วว่าเขามีฐานอยู่ที่มะละกาหลายปีหลัง ค.ศ. 1539 และได้รับความรู้เรื่องมลายูเป็นอย่างดีจากการเดินทางไปตามกลุ่มหมู่เกาะ ดูเหมือนว่าเขามีฐานอยู่ที่หงสาวดีหลายปีเหมือนกันในทศวรรษ 1540 และโปรยคำมอญที่ปัจจุบันเลิกใช้ไปแล้วในเรื่องที่เขาเล่า ตัวเขาเองจะได้ร่วมไปในคณะทูตที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้ ส่งไปลาว (ซึ่งบันทึกไว้ในพงสาวดารลานช้างเหมือนกัน) หรือไม่กี่ปีคนที่ได้ไปมาอย่างสนใจ อาณาจักร Calaminham (“เจ้าแห่งแผ่นดิน”) ของเขาจะต้องเป็นอาณาจักรลานช้าง ที่ยังไม่ค่อยรู้จักกัน เมืองหลวงตอนนั้นคือหลวงพระบาง (de Campos 1940: 229 – 30; Catz 1989: 564n; Vickery 1991)

พระมอญและพระไทยจาริกไปยังอารามต่างๆของศรีลังกาเป็นระยะๆตั้งแต่ศตวรรษที่ 13 เพื่อแสวงหาวิถีทางที่บริสุทธิ์กว่า ศูนย์การจาริกแสวงบุญแห่งหนึ่งคือวัดมหาวิหาร ซึ่งชาวนคร ศรีธรรมราช ศูนย์ค้าขายได้สุดของไทยนิยมกันเป็นพิเศษ (Wyatt 1982: 51) แต่ก็เพิ่งจะในศตวรรษที่ 15 ที่วัดมหาวิหารนี้มีอิทธิพลบนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะเครื่องมือในการรวมอำนาจทั้งของสงฆ์ และของรัฐ

ตามพงศาวดารของไทยเหนือ พระภิกษุจากเชียงใหม่ ลพบุรี และจากท้องที่ของมอญในพม่า 39 รูปเดินทางไปศรีลังกาใน ค.ศ.1423 และได้บวชเข้าอยู่ในคณะมหาวิหาร พระกลุ่มนี้กลับมาอยู่อยุธา ซึ่งเป็น รัฐเมืองท่าที่กำลังรุ่งเรืองเป็นแห่งแรก และโน้มน้าวพระเจ้าแผ่นดินให้อุปถัมภ์วัชรบรรพชาแบบใหม่ ตามคำของผู้เขียนพงศาวดารที่เคร่งศาสนา คณะมหาวิหารไปถึงเชียงใหม่ใน ค.ศ. 1430 และพบว่าพระเจ้าแผ่นดินในตอนนั้นไม่ทรงเห็นชอบด้วย เพราะพระองค์ “ทรงเคารพสาวกของปีศาจอย่างมาก” (อ้าง Swearer and Premchit 1975: 28) แต่ใน ค.ศ.1442 กษัตริย์พระองค์นี้ถูกโค่นอำนาจโดยราชโอรส คือพระเจ้าติโลกราชผู้สร้างสัมพันธภาพอย่างแน่นแฟ้นกับคณะปฎิรูปมหาวิหาร มีการสร้างอารามสำหรับคณะใหม่และพระภิกษุที่บวชอยู่ก่อนแล้วก็ได้บวชเข้าคณะใหม่อีกครั้งหนึ่ง คณะมหาวิหารได้ขยายอิทธิพลออกไปเมื่อเชียงใหม่ขยายพรมแดน จนกระทั่ง “แพร่ไปด้วยกันกับการครอบงำของพระเจ้าติโลกราชทางตอนเหนือของประเทศไทย” (Swearer and Premchit 1975: 29) ในสมัยของกษัตริย์องค์นี้และองค์ต่อมา พระเจ้าเมืองแก้ว (1495 – 1528) เชียงใหม่ได้รวมพวกไทตอนเหนือในนามของพุทธศาสนาปฏิรูป และสร้างยุคทองของวิชาการด้านภาษาบาลี กษัตริย์ร่วมสมัยกับพระเจ้าติโลกราชคือพระบรมไตรโลกนาถก็ตระหนักในศักยภาพทางการเมืองของคณะสงฆ์ปฏิรูปเหมือนกัน และพระองค์เองก็ทรงผนวชใน ค.ศ. 1465 โดยพระที่นิมนต์มาจากศรีลังกา (Kasetsiri 1976; 138 – 39)

ในขณะเดียวกัน คณะมหาวิระได้ตั้งคณะสงฆ์ขึ้นมาใหม่ที่หงสาวดี การพัฒนาเมืองนี้ขึ้นมาเป็นศูนย์กลางอาณาจักรมอญอิสระที่รับประโยชน์จากการค้าในมหาสมุทรอินเดียที่กำลังเฟื่องฟูในสมัยพระนางเซงสอญ (1453 – 72) และพระภิกษุธรรมเจดีย์ ผู้ซึ่งในตอนแรกพระนางได้เลือกให้เป็นอุปราช และต่อมาให้เป็นรัชทายาท (1472 – 92) ทั้งสองพระองค์ปกครองตามแบบฉบับชาวพุทธที่ดีสร้างเจดีย์ บริจาคทรัพย์สินทะนุบำรุงวัดวาอาราม และออกกฤษฎีกา ที่ขึ้นชื่อในความสุเมตถะภาพตามจาริกที่ยาวมากใน ค.ศ. 1476 พระเจ้าธรรมเจดีย์ได้เรียกประชุมสภาสงฆ์เพื่อตกลงในการปฏิรูปพุทธศาสนา มีการส่งสงฆ์สองคณะแยกกันไปศรีลังกาเพื่อศึกษาและบวชเข้าในคณะมหาวิหาร เมื่อเดินทางกลับมา พระเจ้าแผ่นดินได้สร้างวัดกัลยาณีใกล้หงสาวดีถวาย วัดนี้ได้กลายเป็นศูนย์กลางของการปฏิรูปพระวินัย พระเจ้าธรรมเจดีย์ ประกาศว่าพระทั้งหมดจะต้องบวชใหม่ หรือสึกออกไป และว่าการบวชใหม่หมายถึงการสูญเสียอาวุธทางศาสนาทั้งหมดที่ได้มาก่อนหน้านี้ จาริกของท่านยังเรียกร้องให้พระภิกษุทั้งหลายสละความเป็นเจ้าของ “ทอง เงิน และทรัพย์สินอื่นๆ ข้าว ช้าง ม้า วัว

ควาย ทาสหญิงชาย” โดยมีโทษถึงถูกสีก มีรายงานว่าพระภิกษุ 900 รูปและเณรมากกว่า 14,000 รูป ต้องบวชใหม่ จารึกสรุปว่า “ด้วยวิธีนี้ พระเจ้าธรรมเจดีย์ ได้ชำระล้างความสกปรกต่างๆ

รูปที่ 25 วัดพม่าจากสมุดภาพพม่าศตวรรษที่ 19

ให้ออกไปจากพระศาสนาทั่วทั้งพม่าตอนใต้ และได้สร้างคณะสงฆ์ให้เป็นนิกายเดียว (Mendelson 1975: 51 – 52; Than Tun 1983: 26 – 27; Than Tun 1985: x – xii; “History of Kings”: 55 – 57)

กษัตริย์ส่วนใหญ่ในยุคนั้นเป็นผู้สร้างวัด “กษัตริย์ทุกองค์ [ของสยาม] เมื่อขึ้นครองราชย์... เริ่มสร้างวัดหนึ่งวัด และบางองค์ก็สร้างสองหรือสามวัดและบริจาคเงินทุนก้อนใหญ่ๆ” (Barros 1563 III, I: 165) การสร้างวัดของกษัตริย์สำหรับคณะสงฆ์ที่โปรดปราน หรือเจดีย์เพื่อบูชาพระธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ ยังได้ขยายไปถึงลัทธิราชบุชาด้วย ยิ่งกว่านั้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 15 กษัตริย์ผู้มีความทะเยอทะยานมักจะสร้างวัดที่สำคัญที่สุดในบริเวณพระราชวัง พระบรมไตรโลกนาถ (1448 – 88) ทรงสร้างวัดพุทธโฆสวรารักษ์ภายในพระราชวังของพระองค์ที่อยุธยา และกษัตริย์ต่อมาได้ขยายวัดนี้ให้กลายเป็นศูนย์กลางด้านจิตวิญญาณของราชอาณาจักร (Kasetsiri 1976: 136 – 37; cf. O'Connor 1985: 6 – 9) พระเจ้าบุเรงนองได้อุทิศวัดให้แก่เมืองหลวงที่พระองค์สร้างที่หงสาวดี ใน ค.ศ. 1566 วัดนี้ตกแต่งอย่างสวยงามเป็นเลิศตั้งอยู่ใกล้กับพระราชวัง (Fredirici 1581: 240; Fitch 1591: 305)

พระพุทธรูปบางองค์ได้ชื่อเสียว่าทรงอานุภาพบางอย่าง เช่นที่เขมร พงศาวดารอ้างว่าการพ่ายแพ้กองทัพไทยในทศวรรษ 1580 เป็นเพราะได้ทำลายพระพุทธรูปองค์หนึ่งที่เคยคุ้มครองราชอาณาจักร (Chroniques Cambodge 1988: 191 – 94) ในช่วงที่เกิดสงครามในศตวรรษที่ 16 และ 17 ได้มีการโยกพระพุทธรูปทำนองนี้กับอำนาจของกษัตริย์มากขึ้นเรื่อยๆ พระพุทธรูปเหล่านี้ กษัตริย์จะนำมาจากดินแดนที่แพ้สงคราม พระแก้วมรกตที่เลื่องชื่อเชื่อกันว่าได้นำมาจากศรีลังกาในศตวรรษที่ 11 โดยพระเจ้าอโนรธาแห่งพุกาม พอถึงศตวรรษที่ 16 ก็ได้เป็นผู้คุ้มครองกษัตริย์ล้านนาแห่งเชียงใหม่ ราวๆ ค.ศ.1548 พระเชษฐาธิราชผู้สร้างความยิ่งใหญ่ให้แก่ล้านช้างหรือราชอาณาจักรลาวเคยครองเชียงใหม่อยู่ระยะหนึ่ง ได้นำพระแก้วมรกตมายังเมืองหลวงใหม่ที่เวียงจันทน์ พระพุทธรูปองค์นี้ได้ควบคุมโชคชะตาของลาวจนกระทั่งตกไปอยู่กับชาวสยามใน ค.ศ. 1778 (Tambiah 1976: 92; Thao 1976: 11) ทุกครั้งที่มีการโยกย้ายสถานที่ พลังของพระแก้วมรกตที่จะประกันความสำเร็จของเจ้าของดูเหมือนว่าจะเพิ่มขึ้น

ไม่ต้องสงสัยเลยว่าคณะสงฆ์นั้นเป็นสถาบันสำคัญที่กษัตริย์ต้องดูแล มิใช่เพราะเกียรติภูมิเท่านั้นแต่เพราะขนาดด้วย ที่เขมรในศตวรรษที่ 16 นักบวชดอมินิกันผู้มาสอนศาสนาคนหนึ่ง คิดว่าจำนวนพระภิกษุดูเหมือนจะเป็น หนึ่งในสามของประชากร (da Cruz 1569: 61)¹⁰ ที่ลาวในศตวรรษต่อมา “เกือบจะไม่มีครอบครัวใดเลยที่ไม่มีลูกชายหรือพี่น้องผู้ชาย” อยู่ในผ้าเหลือง (Wusthoff 1669: 44) วัน วลิต (1636: 76) ประมาณว่ามีพระภิกษุสองหมื่นรูปในอยุธยา (Schouten 1636: 140 คิดว่ามีสามหมื่น) และทั้งราชอาณาจักรอาจมีอยู่แปดหมื่นรูป พระสงฆ์เป็นที่เคารพทุกคนแห่ง แต่ความมีวินัยได้เป็นโดยธรรมชาติ หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการปกครองตามระบบลำดับชั้น กษัตริย์ที่เข้มแข็งมักจะขยายอิทธิพลโดยนำคณะสงฆ์มาอยู่ในความคุ้มครอง แต่บางเวลามีการอุทิศที่ดินและคนให้แก่วัดโดยเป็นวิธีหนึ่งที่จะหลีกเลี่ยงภาษีและข้อผูกพันต่อกษัตริย์ ดังนั้นจำนวนของพระภิกษุจึงเป็นการคุกคามโดยตรงต่อประมุขของประเทศ

การปฏิรูปคณะสงฆ์ที่ดำเนินการโดยประมุขที่เคร่งศาสนาเช่น พระเจ้าธรรมเจดีย์สามารถสร้างคณะสงฆ์ที่มีวินัยและเป็นที่เคารพนับถือซึ่งยากแก่ผู้ปกครองประเทศที่ดื้อรั้นจะโน้มน้าวไปตามใจชอบ กษัตริย์ต้องอยู่ใต้อำนาจยิ่งใหญ่ที่รวมพม่าเข้าด้วยกันโดยเฉพาะในศตวรรษที่ 16 ต้องต่อสู้กับสงฆ์คณะหนึ่งที่ไม่เพียงแต่เมื่อเทียบกันแล้วมีวินัยและเป็นที่เคารพนับถืออย่างสูง ยังรวมตัวกันตามศูนย์การจาริกแสวงบุญนอกเมืองหลวง ดังนั้นจึงไม่อยู่ในความควบคุมโดยตรงของกษัตริย์ ปินโต (1578: 366 – 77) ได้บรรยายอย่างมีสีสันเรื่องการถึงแก่กรรมภาพของพระสังฆราชแห่งหงสาวดี ซึ่งตามคำของเขาระบอบอยู่ที่เกาะใกล้เมืองมะละแหม่ง และได้เล่าถึงการเลือกสมภารรูปหนึ่งจาก

¹⁰ Lieberman (1984: 20n) เสนออย่างระมัดระวังกว่าสำหรับพม่า ว่าประชากรร้อยละ 1 – 3 อาจอยู่ในคณะสงฆ์-ยังคงเป็นสัดส่วนที่น่าสนใจ

อย่างกึ่งมาดำรงตำแหน่งแทน เรื่องนี้แสดงว่าพระเจ้าตะเบงชเวตี้ได้สร้างสัมพันธภาพเชื่อมโยงพระองค์เท่าที่สามารถทำได้กับเกียรติภูมิของตำแหน่งที่ผู้คนให้ความเคารพนับถือโดยจัดพิธีศพให้สมเกียรติอย่างเต็มที่ แต่ก็มีอำนาจควบคุมผู้ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งสังฆราชต่อมาในวงจำกัด แม้แต่ในสมัยพระเจ้าบุเรงนองผู้ทรงอำนาจที่สืบราชสมบัติต่อมา พิตซ์ (1591: 306) ก็มีความเห็นว่าที่ประชาชนทั่วไปเคารพนับถือมากที่สุดก็คือ “พระป่า” นอกเมืองผู้ดำรงชีวิต “ส่วนใหญ่ตามข้างถนน หลวง ท่ามกลางหมู่ไม้ และในป่า”

แม้ว่ากษัตริย์ราชวงศ์ตองอู จะสามารถทำให้วัตรปฏิบัติของศาสนาเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ทั่วอาณาเขตที่อยู่ในปกครอง คือ มอญ พม่า และไทใหญ่ แต่ขณะสงฆ์ในเขตมอญยังคงเป็นอิสระพอในทศวรรษ 1590 ที่จะมียุทธนาการในการล้มล้างราชวงศ์ โดยคัดค้านการจัดเก็บภาษีอากรของพระเจ้านันทบุเรง และในที่สุดได้ไปร้องขอให้เจียงใหม่กบฏต่อกษัตริย์องค์นี้ (du Jarric 1608 – 14 I: 626 – 27; Lieberman 1984: 41 – 42) หลังจากที่ได้รับพม่าได้มีการจัดระบบใหม่ โดยย้ายเมืองหลวงลึกเข้าไปที่อังวะแล้วเท่านั้น พระเจ้าสยุน (1629 – 48) จึงสามารถจัดตั้งระบบข้าราชการพลเรือนมาจัดการที่ดินของวัดและจำกัดการบวชเป็นพระ โดยให้เฉพาะผู้ที่มีการศึกษาและแรงจูงใจดีพอ (Than Tun 1983: 68 – 69; Lieberman 1984: 109 – 12; Koenig 1990: 126 – 30; รูปที่ 25)

ในเขมร เมื่อถึงศตวรรษที่ 16 พระภิกษุก็ได้รับความเคารพนับถืออย่างมากเช่นกัน— “ประชาชนทั่วไปมีความเชื่อมั่นในพระ ด้วยความเคารพบูชาอย่างสูง” (da Cruz 1569: 61) ความทารุณโหดร้ายที่พระเหล่านี้ได้ประสบจากการแทรกแซงของพวกคริสเตียน และมุสลิมในศตวรรษที่ 17 อาจเพิ่มความรู้สึกว่าจะต้องอุทิศตัวให้กับพระศาสนา เพราะนักสอนศาสนาฝรั่งเศสในทศวรรษ 1660 รู้สึกประทับใจกับความเคร่งครัดด้านวินัยทั้งในเรื่องรักษาศรัทธาและ “ทำการอดอาหารไม่รู้จักได้อย่างสมบูรณ์” (Missions Etrangères 1674: 142 – 45) ซึ่งตรงข้ามกับพระในลาวที่สามารถใช้ประโยชน์จากการอุปถัมภ์ของพระเจ้าแผ่นดินและความเคารพนับถือของประชาชนให้มีชีวิตที่สะดวกสบาย พวกนี้สอนว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับในลาว

และภาคภูมิใจในเรื่องนี้อย่างมาก กล่าวด้วยเหตุนี้พระเจ้าได้ประสาทพรให้พวกเขาเหนือพวกสยาม เขมร และอื่นๆ มีวัดทั้งดงมาเป็นพิเศษ และพระอรหันต์ (ตามที่ผู้คนเรียกพระเหล่านี้) และผู้คงแก่เรียนมากมาย . . . ข้อพิพาทในเรื่องนี้ก็คือ “ไปป” [พระ] เขมร และสยามมาที่นี่เพื่อศึกษาเป็นเวลา 10 หรือ 12 ปีจนสำเร็จ ซึ่งเชื่อว่าเป็นไปได้แต่มีไข้ด้วยเหตุผลดังกล่าว แต่เป็นเพราะ “ไปป” ลาวนั้นถือว่าเป็นพระเจ้า ทุกสิ่งทุกอย่างที่พระเหล่านี้ต้องการ ก็จะมีผู้จัดหามาให้อย่างเหลือเฟือและดีที่สุด มีผู้หาอาหารมาถวายทุกวัน และถวายจิวรเกินต้องการ ยิ่งกว่านั้นก็ยังมิผู้หญิงรับใช้ตามต้องการ (แต่ต้องแสดงออกอย่างระมัดระวังให้ดูเหมือนว่าดำรงชีวิตที่ปราศจากมลทิน) ซึ่งพระเขมรทำไม่ได้ และถ้าหากเกิดเรื่องขึ้นก็จะถูกส่งไปให้ผู้พิพากษาและบังคับให้เป็นทาส และต้องหาหรือซื้ออาหารเอง ดังนั้นทั้งสองฝ่ายต่างก็ถูกถ่วงและกัน ฝ่ายหนึ่งกล่าวว่าน่าอดสูที่วิ่งตามผู้หญิง และอีกฝ่ายหนึ่ง [ลาว] ได้ว่า พวกเขา

[เขมร] ต้องขอทานจากผู้ที่ผ่านมาเพื่อยังชีพ ซึ่งสร้างความอับอายและเสื่อมเสียแก่ความศักดิ์สิทธิ์ในสายตาของผู้คน (Wusthoff 1669: 44 – 45; cf. Marini 1663: 482 – 83)

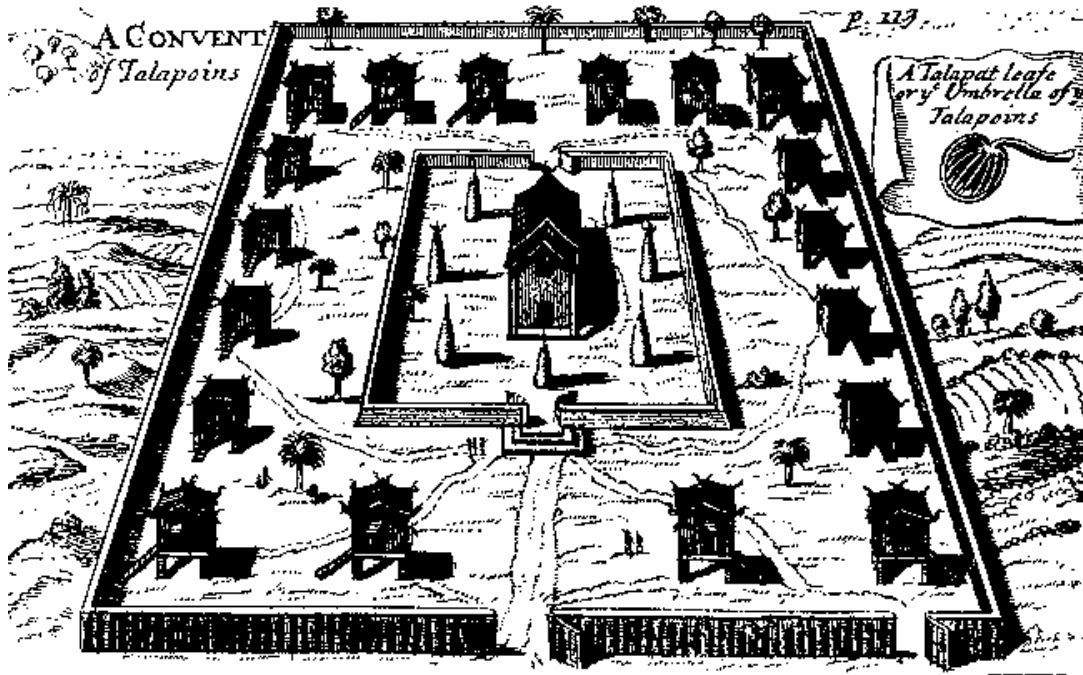
แม้ว่าความแตกต่างนี้ในระดับหนึ่งสะท้อนถึงลักษณะแบบตายตัวของชาติต่างๆซึ่งมีมานานแล้ว แต่ก็สามารถตีความได้ว่าคณะสงฆ์ของลาวอยู่ในระยะแรกของการเปลี่ยนผ่านไปสู่คณะสงฆ์ที่มีวินัยและรวมกันเป็นหนึ่งภายใต้การปกครองตามลำดับชั้นของชาติตนเอง ผู้มีอำนาจในลาวทั้งหลายอุปถัมภ์วัดและพิธีฉลองต่างๆกัน แม้ว่าพระเจ้าสุริยวงศา (1637 – 94) สุริยกษัตริย์ของลาวเริ่มที่จะรวบรวมอำนาจทางธรรม เช่นเดียวกับอำนาจทางโลก พระองค์กำหนดพิธีฉลองทางศาสนา “แก้ไขข้อบกพร่องอธิบายปัญหาด้านหลักธรรม ตัดสินข้อพิพาท ปรับปรุงพิธีกรรม” (Marini 1663: 483 – 84; cf. 477 – 78) แต่งตั้งพระปิตุลาเป็นมหาสังฆราชา (Wusthoff 1642: 192)

ในเขมรก็มีมหาสังฆราชาเองแล้วเหมือนกัน เมื่อศตวรรษที่ 16 และเป็นผู้ที่ ดา ครูซ (Da Cruz 1569: 62) คิดว่าได้รับการเคารพนับถือมากกว่ากษัตริย์ บุคคลที่ ปินโด (1578: 368) เรียกว่าโรลิม (Rolim)¹¹ แห่ง มูเนย์ (Mounay) ปรากฏว่ามีบทบาทเป็นสังฆราชด้วยอย่างน้อยในเขตมอญ แม้ว่าจะมีไชนของกษัตริย์ และอาจไม่เป็นที่รู้จักกันทั่วอาณาจักรหงสาวดีอันกว้างใหญ่ไพศาล และไปถึงขั้นนั้นในสมัยอังวะในศตวรรษที่ 17 (Mandelson 1975: 358) ในสยาม กระบวนการที่จะกำหนดให้พระราชกณะที่กษัตริย์แต่งตั้งไปประจำตามวัด และราชอาณาจักรต่างๆในอดีตยังช้ากว่าเสียอีก

รายงานที่ละเอียดละออของชาวยุโรปเกี่ยวกับสยามที่เก่าที่สุดแสดงว่าวัดมหาธาตุที่สุโขทัยยังถือกันว่าเป็นวัดที่มีชื่อเสียงที่สุดในแผ่นดิน (Barros 1563 III, I: 164) หนึ่งศตวรรษต่อมาอยุธยามีอิทธิพลมากพอจากการปฏิวัติรวบอำนาจการปกครองโดยพระนเรศวร (1590 – 1605) จนชาวต่างชาติ (รูปที่ 26) กล่าวถึงแต่วัดที่อยุธยาเท่านั้น ที่วัดหนึ่งพระปิตุลาผู้ชราแล้วของพระมหากษัตริย์เป็นสมภาร (สังฆราช) ใน ค.ศ. 1606 แต่ก็ดูเหมือนว่าไม่ได้อำนาจครอบคลุมทั้งประเทศ (du Jarric 1608 – 14 III: 890) วัน วลิต (1636: 73 – 76) รายงานว่ามีวัดสำคัญ 4 วัดในและรอบๆนครหลวง แต่ละแห่งปกครองโดยสังฆราชา (สังฆราชในภาษาไทย) ผู้ได้รับมอบอำนาจให้ทำการบวชได้ หนึ่งในสังฆราช 4 รูปนี้ สมภารวัดมหาธาตุมี “เกียรติยศสูงสุด” ในสมัยของท่าน แต่มิใช่ในฐานะพระผู้ใหญ่ที่มีอำนาจ หนึ่งชั่วอายุคนต่อมาสมภารอีกวัดหนึ่งนอกเมือง มีผู้คนนับถือกันว่าเป็นพระผู้อาวุโสที่สุด (Pombejra 1984: 91 – 92) แต่สำหรับ ลา ลูแบร์ (1691: 114) แล้วในทศวรรษ 1680 ผู้มีอาวุโสที่สุดคือสมภารของวัดในพระราชวัง

¹¹ Collis (1949: 196n) เชื่อว่าคำนี้แผลงผิดมาจากคำพม่า *yahan* หรือ *rahan* ลำดับชั้นสูงสุดที่สุดของพระ แต่เนื่องจาก Fitch (1591: 306) ให้คำ *rowli* โดยอิสระในความหมายว่าหัวหน้าพระ ดูเหมือนจะเป็นไปได้ว่ามีแหล่งที่ตรงกว่าในภาษามอญ

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงล่าสุดนี้บ่งบอกถึงความมุ่งมั่นของพระนารายณ์ที่จะรักษาอำนาจ
ควบคุมคณะสงฆ์ แต่ที่เห็นชัดยิ่งขึ้นคือคำยืนยันของ ลาตูแบร์ ว่า " ทั้งพระอาวุโส และ สังฆราชต่าง
ไม่มีอำนาจหรือเขตอำนาจเหนือกันและกัน คณะสงฆ์คงจะนำเกรงขามเกินไปถ้าหากมีประมุขเพียง
รูปเดียว และถ้าทั้งคณะปฏิบัติหน้าที่พร้อมเพรียงกันเสมอ" (เพ็งอ้าง) พระนารายณ์อาจจะเรียกได้ว่า
ใกล้เคียงกับสมบูรณาญาสิทธิราชสมัยยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการเพียงองค์เดียวของเอเชียตะวันออก

รูปที่ 26 ภาพร่างของวัดสยามในศตวรรษที่ 17 มีวิหารล้อมรอบด้วยกุฏิใต้ถุนสูง

เฉียงใต้ โดยส่วนพระองค์แล้วเป็นนักวิมตินิยม แต่ก็มุ่งมั่นที่จะใช้คณะสงฆ์เป็นเครื่องมือเพื่อ
ผลประโยชน์ของรัฐ พระองค์ยังคงให้ความสำคัญกับวัดวาอารามและขบวนแห่กฐินที่ยิ่งใหญ่ซึ่งเป็
การแสดงออกต่อสาธารณะถึงการอุทิศพระองค์ให้แก่งานเหล่านี้ แต่ก็ได้ลดจำนวนพระภิกษุลง
เพราะการยกเว้นภาษีของพระสงฆ์ทำให้รายได้ของพระองค์ลดลง พระนารายณ์ได้ดำเนินการสองวิธี
ด้วยกัน คือบังคับใช้กฎเรื่องพรหมจรรย์อย่างเข้มงวดเพื่อขัดขวางการบวชอย่างไม่จริงจังนัก และให้มี
การสอบคัดเลือกว่าเป็นประจำ ประมาณ ค.ศ.1687 พระองค์ได้ให้พระที่สอบตกหลายพันรูปสึก
ออกไป การกวัดจั้นเรื่องระเบียบวินัยเช่นนี้เป็นลักษณะของกษัตริย์เถรวาทที่เข้มแข็ง แต่หากค่านึง
ว่าผู้ที่จัดการสอบเป็นพระวาสน์ที่อายุไม่มากนักก็เป็นเรื่องของการเสียศักดิ์ศรีที่ไม่ธรรมดา “พระปา”ที่
เป็นอิสระมากกว่า (และมักจะเป็นที่เคารพนับถือมากกว่า) ไม่ยอมให้ทดสอบนอกจากผู้สอบจะเป็นผู้
ที่มียศสูงกว่า (La Loubère 1691: 115; Ishii 1975: 82 – 83)

ความพยายามที่จะจัดการกับคณะสงฆ์และยิ่งกว่านั้นนอกอิทธิบาทที่พระนารายณ์ให้กับทหาร
ฝรั่งเศสและผู้สอนคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก ในที่สุดไปไกลเกินกว่าประชาชนชาวพุทธที่ธรรมดา

จะอยู่อย่างสงบเงียบจะยอมรับได้ พระภิกษุที่เมืองหลวง และสังฆราช ฌราชนิเวศน์ที่ลพบุรี ได้มีบทบาทสำคัญในการโค่นล้มพระนารายณ์ใน ค.ศ.1688 โดยพระเพทราชาผู้ได้สร้างสายพันธ์เชื่อมโยงกับพระเหล่านี้ (de Bèze 1691: 87 – 88; Le Blanc 1692 I: 45 – 52, 144) ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลยที่ในรัชสมัยพระเพทราชาเป็นครั้งแรกที่มีหลักฐานชัดเจนว่า คณะสงฆ์ไทยมีพระสังฆราชรูปเดียว “และอำนาจของท่านอยู่ในระดับที่แม้แต่พระเจ้าแผ่นดินเองก็ต้องน้อมมองแสดงความเคารพ” (Kaempfer 1727: 69)

สรุปก็คือยุคการค้าได้เห็นความเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ ในชีวิตด้านศาสนาของแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับในหมู่เกาะ พื้นฐานของความหลากหลายอย่างมากในท้องถิ่นการทำให้เป็น เรื่องของการพาณิชย์ และความคล่องตัวที่เพิ่มขึ้น ได้ทำให้มีสภาพที่สนับสนุน “การจัด” ศาสนา “ให้เข้าหลักเหตุผล” ในความหมายของเวเบอร์ ได้เสริมความพึงพอใจในประมวลหลักศีลธรรมสากลซึ่งได้เพิ่มความแข็งแกร่งจากคัมภีร์และระบบของการให้รางวัลและการลงโทษชั่วนิรันดร์ รัฐที่รวมศูนย์อำนาจจะสนับสนุนแนวโน้มนี้โดยเกณฑ์ให้นับถือศาสนาหนึ่งในศาสนาสากล แต่เมื่อยุคการค้าใกล้จะสิ้นสุด และความผูกพันทางธุรกิจการค้าอ่อนลง ความต้องการของรัฐที่จะให้มีเอกภาพภายในประเทศมีอันดับความสำคัญเหนือกว่าการถือตามตัวอักษรของนักปฏิรูป

บทที่ 4

ปัญหาของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

กษัตริย์ผู้ทรงอำนาจเด็ดขาดเป็นเจ้าชีวิตและโชคชะตาของราษฎร ครองบนบัลลังก์อย่างไม่มั่นคงนัก หากความจงรักภักดีหรือความรักเช่นที่เรามีต่อกษัตริย์ของเราไม่ได้จากผู้ใดเลย หรืออย่างมากก็แค่คนในครอบครัวไม่กี่คน

—La Loubère 1691: 106

โศกนาฏกรรมของเผด็จการรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักจะเป็นแรงดึงดูดความปรารถนาของฐานอำนาจ อำนาจของนายเหนือปวชนนั้นมากมายนัก กษัตริย์มีอำนาจกุมความเป็นความตายของราษฎรในปกครองโดยตรง แต่ทุกรัฐอยู่ในกระบวนการรวมตัวจากการพิชิตหรือการรวมตัวกันในหมู่เจ้าท้องถิ่นและผู้อุปถัมภ์ ความผูกพันส่วนตัวระหว่างเจ้าและบริวาร จะมีการเจรจาหรือพินัยกรรมใหม่อยู่ตลอดเวลา พื้นฐานด้านกฎหมายและข้าราชการของรัฐทั้งหลายนั้นยังเปราะบางมาก เส้นแบ่งเขตที่ยอมรับกันระหว่างผู้ปกครองที่ต้องการความเป็นใหญ่ของรัฐหนึ่งกับอีกรัฐหนึ่งนั้นมีน้อยมาก รัฐเจริญขึ้นแล้วก็เสื่อมลงอย่างรวดเร็วตามระดับของกำลัง บารมี และทรัพย์สินที่ผู้นำแต่ละคนจะสามารถรวบรวมได้ ในบริบทนี้ความได้เปรียบที่มาจากการค้ามีความสำคัญมาก ความเฟื่องฟูของการค้าในศตวรรษที่ 15 และ 16 ได้เปลี่ยนแปลงบรรยากาศการเมืองของภูมิภาคโดยมอบความมั่งคั่งที่นำไปใช้สอยได้อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน รวมทั้งนวัตกรรมทางความคิดและวิทยาการที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์

วิกฤตการณ์ของรัฐที่ยิ่งใหญ่ในอดีต

โศกนาฏกรรมที่ได้มาจากการควบคุมตลาดและการหลั่งไหลของการค้าเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลานานมาแล้วก่อนยุคการค้า ทรัพย์สินเหล่านี้ได้ให้นวัตกรรมทางการทหารและวิทยาการอย่างเพียงพอและความได้เปรียบในด้านสินค้านำเข้าที่หา

ยาก ซึ่งทำให้ศูนย์หนึ่งเป็นต่อศูนย์อื่นๆในเชิงสัญลักษณ์และเศรษฐกิจ แต่รัฐที่มั่นคงแล้วเช่นนคร
ทม พุกาม และชาว ก็ยังต้องอาศัยการระดมประชากรที่รวมตัวเป็นกลุ่มใหญ่ที่เกิดตามพื้นที่ที่มีการ
ทดน้ำเชื่อมโยงกับระบบของแม่น้ำบางสาย

อารยธรรมที่นิยมการสร้างวัดเหล่านี้ทุกแห่งเกิดวิกฤติในศตวรรษที่ 13 เหตุผลบางประการ
เป็นเรื่องภายใน เช่นการโอนทรัพย์สินในรูปของที่ดินไปให้วัดเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อันเป็นผลมาจากการ
รับพุทธศาสนานิกายเถรวาทในพม่า (Aung-Thwin 1985: 169 – 98) แต่อย่างไรก็ตามยังมีปัจจัยอัน
กว้างขวางกว่าที่มีผลกระทบต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งภูมิภาค การค้าขายทางทะเลในมหาสมุทร
อินเดียได้แรงกระตุ้นจากการล่มสลายของกรุงแบกแดดและความรุ่งเรืองของพ่อค้า คาริมิ แห่งโคโร
และในทะเลจีนใต้ก็เกิดความสนใจทางการค้าอย่างไม่เคยมีแบบอย่างมาก่อนในสมัยราชวงศ์ซ่ง และ
ราชวงศ์มองโกล (Abu-Lughod 1989) ช่องทางใหม่ๆสำหรับเอกชนชาวจีนผู้จัดส่งสินค้าที่พร้อม
จะเดินทางไปแหล่งผลิตด้วยตนเอง ค่อยๆบั่นทอนหน้าที่ของ “จักรวรรดิ” ทางใต้ที่มีอยู่ไม่กี่แห่ง เช่น
ศรีวิชัย และนครศรีธรรม ในการรวบรวมผลผลิต ส่งไปจีนในรูปแบบของการค้าที่อาศัยบรรณาการ
(Wolters 1970: 4)

หลังจากพวกมองโกลพิชิตจีนแล้วก็เคลื่อนกำลังมาทางใต้ ทั้งทางบกและทางทะเล ใน
ทศวรรษ 1280 คนเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความยุ่งเหยิงอย่างน่ากลัวในอาณาจักรพุกามของพม่าและไม่ผู้
จะประสบความสำเร็จนักในการรุกรานเวียตนามและ จามปา ผู้ได้รับผลประโยชน์จากความวุ่นวายนี้
เป็นอันดับแรกคือพวกไท (กลุ่มตามชาติพันธุ์และภาษาอย่างกว้างๆที่ครอบคลุม ชาวไทย ลาว และ ไท
ใหญ่ สมัยใหม่) ที่เมื่อถึง ค.ศ. 1300 ก็ได้จัดตั้งอาณาจักรขนาดเล็กต่อเนื่องกันมาในดินแดนที่แต่เดิม
ถูกครอบงำโดยพุกามของพม่า นครธมของเขมร และศรีวิชัยของมลายู ในขณะเดียวกัน ท้าพเรือของ
มองโกลก็ได้รุกรานชาวตะวันออกใน ค.ศ. 1292 ทำให้ความขัดแย้งของราชวงศ์ยี่เลวร้ายลงไปอีก
ความขัดแย้งนี้ทำให้อาณาจักรสิงหสำหรับ (Singhosari) ถึงจุดจบ และมีอาณาจักรใหม่ คือ มัชปาหิต
เกิดขึ้นใกล้ปากแม่น้ำบรันตัส

ถ้าระเบียบปกครองแบบเก่าของอาณาจักรฮินดู-พุทธที่นิยมสร้างวัดถูกบดบังไปแล้วเมื่อถึง
ค.ศ. 1300 ระบบใหม่นั้นก็ยังคงไม่ชัดเจนเป็นเวลาต่อมาอีกหนึ่งศตวรรษ นครธมและพุกามยังคง
ปกครองโดยกษัตริย์ที่ไม่ค่อยเข้มแข็งนักและอำนาจนอกนครหลวงก็เป็นเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น มัช
ปาหิตเป็นอาณาจักรในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ มีความสนใจในกิจกรรมการค้ามากกว่าและสนใจการสร้าง
วัดน้อยกว่ากษัตริย์องค์ก่อนๆ แต่ก็ยังคงสืบทอดประเพณีฮินดู-พุทธของระบบก่อนหน้านี้ มีการแย่ง
ชิงพื้นที่บริเวณช่องแคบมะละกา ซึ่งเป็นป้อมปราการอันแข็งแกร่งของอาณาจักรศรีวิชัยมายาวนาน
ระหว่างชาว จีน ไทย และกองกำลังพื้นเมืองของสุมาตรา

ในศตวรรษที่ 14 ศูนย์ค้าขายใหม่ระหว่างประเทศที่แข็งแกร่งพอที่จะไม่รับรู้การอ้างสิทธิใน
เชิงประวัติศาสตร์ของอาณาจักรรุ่นเก่ากว่าก็เริ่มเกิดขึ้น ปาไซ (หรือซามูตรา) ซึ่งอยู่ในสุมาตราเหนือ

เป็นรัฐท่าเรือแบบใหม่ หัวขาดของการค้ามุสลิมทางด้านตะวันออกของมหาสมุทรอินเดีย ตลอดศตวรรษที่ 14 รัฐนี้ผลิตเหรียญกษาปณ์เอง ส่งคณะนำเครื่องบรรณาการไปเมืองจีน และดำเนินการค้าอย่างแข็งขัน แต่รู้สึกว่าจะไม่เป็นกัณฑ์กับการอ้างสิทธิขยายอำนาจในแบบของศรีวิชัย ในดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำอิรวดี พวกมอญได้อิสรภาพกลับคืนมาในปลายศตวรรษที่ 13 และสถาปนาอาณาจักรที่หงสาวดีซึ่งทำการค้าอย่างแข็งขัน ถึงแม้ว่าอาณาจักรไทยที่เข้มแข็งที่สุดจะอยู่ห่างจากทะเลมากที่เชียงใหม่ และ สุโขทัย แต่ก็มีการตั้งอาณาจักรใหม่ที่อยุธยาเมืองท่าสำคัญราวๆ ค.ศ. 1351 และโชคชะตาของเมืองนี้ขึ้นอยู่กับการค้า

ระหว่าง ค.ศ. 1400 และ 1600 รัฐเมืองท่าในรูปแบบใหม่นี้ซึ่งพัวพันโดยตรงกับการค้านานาชาติที่กำลังขยายตัว ได้มีอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งทางด้านการเมืองและวัฒนธรรม

รัฐเมืองท่าในศตวรรษที่ 15

การเติบโตอย่างรวดเร็วของรัฐที่มีเมืองท่าเป็นศูนย์กลางราวๆ ค.ศ. 1400 ขึ้นอยู่กับความเข้มข้นในปฏิกริยาของจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยจักรพรรดิราชวงศ์หมิงองค์อื่นๆ ส่วนเวียดนามนั้นเป็นกรณีพิเศษด้วยเหตุผลที่ได้สรุปไว้ในบทที่ 2 ความสามารถของจักรพรรดิองค์อื่นๆของราชวงศ์เล ที่สร้างรัฐตามระบบขงจื้อภายใต้อำนาจการปกครองของข้าราชการซึ่งเป็นไปได้ก็เนื่องจากจีนได้เข้ามาปกครองโดยตรงเป็นเวลาสองทศวรรษ (1407–28) ก่อนหน้านั้น แต่ทั้งลอง (ฮานอย) เป็นเมืองหลวงที่เฟื่องฟูขึ้นเพียงแห่งเดียวในยุคนี้ที่พลส่วนใหญ่มิได้มาจากรายได้ทางการค้า คณะทูตที่ส่งไปจีนเดินทางไปโดยทางบก ความสัมพันธ์ตามรูปแบบจีนก็เป็นไปโดยตรง เวียดนามยืนยันเรียกร้องความเท่าเทียมกันด้านสถานะและอารยธรรมอย่างท้าทายกับจีนที่เวียดนามได้สละอำนาจออกไป

ฉันทื่นๆก็เกิดมีรัฐริมฝั่งทะเลเรียงรายกันไปโดยถือโอกาสที่จีนสนใจอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนที่จะส่งและรับคณะผู้แทนทางการทูตและการค้าที่เดินทางมาทางทะเล เขมร จามปา บรูไน ชาวและ ชามูตรา (ปาไซ) ได้เคยแลกเปลี่ยนคณะทูตเป็นระยะๆกับราชวงศ์จีนสมัยก่อนๆ แต่ได้เพิ่มความถี่และความเข้มข้นอย่างมากกับการเข้ามาของราชวงศ์หมิงใน ค.ศ. 1368 จักรพรรดิ หงอู่ (Hong Wu) ไม่ได้รื้อที่จะส่งคณะผู้แทนไปยังทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รู้จักในขณะนั้นเพื่อนั่นว่า เต๋อ (คุณธรรมความดี) ของจีนได้กลับคืนมาแล้วภายใต้การปกครองของราชวงศ์จีน และอาณาจักรทางใต้ทั้งหมดควรที่จะเจริญรุ่งเรืองภายใต้การคุ้มครองของจีน (Wang 1968: 43 – 48) คณะทูตได้เดินทางไปมายังรัฐต่างๆที่กล่าวข้างต้นในรัชกาลนี้ โอรสของหง อู่ คือจักรพรรดิหย่งเล่อ (1402 – 24) ได้ดำเนินนโยบายที่แข็งขันยิ่งกว่าโดยส่งทัพเรือที่ยิ่งใหญ่มีขันทีมุสลิมชื่อเจิ้งเหอ

เป็นผู้บังคับบัญชา เพื่อประกันว่าทุกประเทศทางใต้ยอมรับการคุ้มครองอย่างยุติธรรมของไอรสแห่งสวรรค์ การไปมาของคณะทูตทั้งสองฝ่ายขึ้นถึงระดับสูงสุดในสมัยนี้ (คูตาราง 1 ข้างต้น) และผลตอบแทนสำหรับผู้ครองรัฐที่สามารถแสวงประโยชน์จากความสัมพันธ์กับจีนนั้นมากพอสมควร

ผู้ได้ประโยชน์รายใหญ่ๆ คืออยุธยาและมะละกา และอาจรวมบรูไนและมะนิลาด้วย อยุธยาซึ่งเป็นรัฐสยามใหม่เป็นหนึ่งในบรรดารัฐที่ได้รับราชโองการของจักรพรรดิใน ค.ศ. 1368 ซึ่งยังความปลาบปลื้มเป็นพิเศษแก่อยุธยาและได้กลายเป็นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ส่งเครื่องบรรณาการบ่อยที่สุดในช่วงสองศตวรรษต่อมา ชาวสยามเองมิได้เป็นนักเดินเรือ ถึงแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินจะส่งฝางและสินค้าอย่างอื่นเป็น “เครื่องบรรณาการ” (Ma Huan 1433: 107) การเดินทางของคณะทูตนั้นเจ้าของเรือชาวจีนเป็นผู้จัด คนพวกนี้ส่วนใหญ่คงมีถิ่นฐานที่เมืองหลวงไทยที่เต็มไปด้วยโมติโรจิตันทีทักของเกาหลีและ วิวทิวไรงานการมาถึงในทศวรรษ 1390 ของคณะทูตสยามยังประเทศทั้งสองและญี่ปุ่น (Kobata and Matsuda 1969: 53 – 54) พ่อค้าชาวจีนที่พำนักในอยุธยาคงมีบทบาทสำคัญในการทำให้เมืองหลวงของสยามมีชื่อเสียงขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นนี้ และอาจได้ช่วยอยุธยาในการขยายอำนาจไปตามคาบสมุทรมาลายูในช่วงปลายศตวรรษที่ 14 และต้นศตวรรษที่ 15 หม่าฮวน (1433: 107) รายงานว่าผู้ครองอยุธยา “ส่งแม่ทัพไปปราบปรามประเทศเพื่อนบ้านอยู่ตลอดเวลา”

ความคืบหน้าของการเข้าไปยังดินแดนที่ห่างจากทะเลช้ากว่าในทางใต้ แต่เมื่อถึง ค.ศ. 1412 อยุธยาก็ได้สุโขทัย และพิษณุโลกเป็นเมืองขึ้น ใน ค.ศ. 1432 นครเมืองหลวงที่อยู่ในสภาพใกล้สลายของเขมรก็ถูกยึดและปล้นสะดม ในรัชสมัยของพระบรมไตรโลกนาถ (1448 – 88) ได้มีการจัดการปกครองอยุธยาใหม่เป็นแบบลำดับชั้นขุนนาง ถ้ากฎหมายสองฉบับที่ควบคุมลำดับชั้นพลเรือนและทหาร เป็นของพระองค์จริงแล้ว กษัตริย์องค์นี้ก็ได้ให้สมาชิกทุกคนในสังคมไทยมีตำแหน่งที่แสดงออกในหน่วย ศักดินา (ตามตัวอักษรหมายถึง กำลังของนา)—ตั้งแต่ 5 สำหรับทาส และ 25 สำหรับชาวบ้านธรรมดา จนถึงหนึ่งหมื่นสำหรับเสนาบดีที่มีตำแหน่งสูงสุด กษัตริย์และขุนนางชั้นนำเสริมสิทธิของตนในการเกณฑ์แรงงานของชายฉกรรจ์ทุกคน (ยกเว้นพระภิกษุและทาสของเอกชน) เป็นเวลาหกเดือนในหนึ่งปี การเปลี่ยนแปลงของอยุธยาจากเมืองที่หัวหน้าเป็นนักรบไปเป็นระบบราชการที่ซับซ้อนที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจขึ้นอยู่กับวิธีการที่นำมาจากนครมอญบ้าง ตามที่เชื่อและยืนยันกันมานานแล้ว แต่ขึ้นอยู่มากกว่าที่เกี่ยวกับการค้าภายใต้การครอบงำของชาวจีนที่นำความมั่งคั่งมายังท่าเรือของประเทศ

มะละกาดูเหมือนว่าจะสร้างขึ้นประมาณ ค.ศ. 1400 ตรงส่วนที่แคบที่สุดของช่องแคบ มะละกา ที่ซึ่งการขนส่งทางเรือจากปาไซ และมหาสมุทรอินเดียต้องผ่านเมื่อเดินทางไปจีนหรือชาวผู้ปกครองคนแรกชื่อปรเมศวร ถึงแม้ว่าจะอ้างว่าสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ศรีวิชัย สามารถประสบความสำเร็จก็ต่อเมื่อได้ดึงดูดพ่อค้าจากจีน ชาว สยาม และปาไซ มาแวะที่ท่าเรือของตนโดยไม่ถูกกลืนไปโดยประเทศใดประเทศหนึ่งที่ตั้งมั่นได้แล้ว ความกระตือรือร้นของจักรพรรดิหย่งเล่อ ที่ตั้ง

ตัวเป็นผู้พิทักษ์รัฐทั้งหลายด้วยความเมตตากรุณาถือได้ว่าเป็นโชคลาภอันประเสริฐ โดยการสนองตอบอย่างถูกต้องและทันทีต่อการริเริ่มต่างๆของจักรพรรดิ มละกาจึงได้รับความเสมอภาคตามประเพณี เช่นเดียวกับเพื่อนบ้านที่แข็งแกร่งกว่าในสายตาของจีน นอกเหนือจากผลประโยชน์สำคัญในการค้าที่อาศัยบรรณาการระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีน จีนส่งผู้แทน 6 คณะไปมละกาในช่วงสิบปี ค.ศ.1403 – 13 ส่วนใหญ่เป็นทัพเรือใหญ่นำโดยเจิ้งเหอ ด้วยสำนึกในบุญคุณที่จีนรับรอง ผู้ครองมละกาไม่เพียงแต่ร่วมกับเพื่อนบ้านในการส่งเครื่องบรรณาการไปจีน แต่ยังเดินทางอย่างยากลำบากไปนานกิงหรือปักกิ่งเอง และใช้เวลาเดินทางขากลับนานถึง 3 ปี ทั้งนี้เพื่อรักษาสถานภาพในสายตาของจีน ในช่วงผู้ครองมละกาสามคนแรกมีการเดินทางไปจีน 5 ครั้ง ใน ค.ศ. 1411, 1414, 1419, 1424, และ 1434 (Wang 1968, 1970) เมื่อถึงตอนที่จักรพรรดิในราชวงศ์หมิงหมดความสนใจในการแสวงโชคในต่างแดนใน ค.ศ. 1435 มละกา ก็ได้ตั้งมั่นเป็นเมืองท่าศูนย์กลางสินค้าและมีอำนาจอยู่ในท้องถิ่นแล้ว

บรูไน แม้จะเป็นเมืองท่าที่เก่าแก่กว่ามละกา ขาดความได้เปรียบทางยุทธศาสตร์ ผู้ครองบรูไนได้ทำให้ตนเด่นเป็นพิเศษในสายตาของจักรพรรดิหย่งเล่อ มิใช่ด้วยความสำคัญทางด้านการเมืองแต่ด้วย “ความภักดี” เป็นกษัตริย์จากได้องค์แรกที่เดินทางไปถวายเครื่องบรรณาการด้วยตัวเองใน ค.ศ.1408 มีการต้อนรับพระองค์อย่างดียิ่งที่เมืองหลวง และงานพระศพก็จัดอย่างยิ่งใหญ่กว่าอีกโดยจีนออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดเมื่อสิ้นพระชนม์ขณะเดินทางกลับ (รูปที่ 27) โอรสผู้เยาว์ของพระองค์เดินทางกลับโดยมีผู้ติดตามชาวจีนคณะใหญ่พอควร รวมทั้งผู้แทนของจีนที่เล่ากันว่าปกครองบรูไนระหว่างพระโอรสยังเป็นผู้เยาว์ (Wang 1970: 68, 78) ที่ว่าการแทรกแซงของจีนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้บรูไนรุ่งเรืองนั้นเป็นที่ยอมรับในตำนานของบรูไนในเวลาต่อมา มีเรื่องเล่าว่ากษัตริย์ผู้ก่อตั้งไปประเทศจีนและอภิเษกกับเจ้าหญิงจีน (Dasmarinas 1590: 4)

“กษัตริย์” องค์อื่นๆที่ไปเยือนเมืองหลวงของจีนไปจากบริเวณชูลู และดูเหมือนว่ายังคงเป็นหัวหน้าเผ่าที่แข่งขันกันมากกว่าจะร่วมกันก่อตั้งอาณาจักรที่นั่น ในศตวรรษที่ 15 (Scott 1984: 75 – 77) เหนือขึ้นไปมีเมืองท่าซึ่งมีมากที่อ่าวมะนิลาที่ชาวจีนรู้จักในชื่อลูซอน ส่งคณะทูตนำเครื่องบรรณาการไปใน ค.ศ. 1405 และ 1410 การติดต่อระหว่างมะนิลากับจีนดูเหมือนว่าจะหยุดไปหลัง ค.ศ. 1430 แต่การติดต่อกับบรูไนกระชับมากขึ้นเมื่อเมืองทั้งสองปรับทิศทางการค้ากับจีนผ่านทางมละกา ในศตวรรษที่ 16 มะนิลาอยู่ระหว่างขั้นตอนของการเข้าเป็นรัฐเมืองท่ามุสลิมและศูนย์กลางขายที่ใหญ่ที่สุดในฟิลิปปินส์

ผลจากการแทรกแซงของจีนในที่อื่นมีความชัดเจนน้อยกว่า อาจสนับสนุนศูนย์กลางกิจกรรมด้านเศรษฐกิจใหม่ในเขมรบริเวณที่แม่น้ำโขงและทะเลสาบเขมร มาบรรจบกันใกล้พนมเปญในปัจจุบัน แต่กว่าเมืองนี้จะปรากฏขึ้นมาเป็นราชธานีใหม่ก็ล่วงเข้ามาถึงศตวรรษที่ 16 ได้พอประมาณแล้ว ปาเล็มบัง ศูนย์สำคัญของจักรวรรดิศรีวิชัยที่ล่มสลายไปแล้ว เริ่มชีวิตใหม่ในปลายศตวรรษที่ 14 ใน

รูปที่ 27 ทางเข้าไปยังที่ฝังพระศพของกษัตริย์บรูไน สร้างในจีนเมื่อสิ้นพระชนม์ ค.ศ. 1408

ฐานะศูนย์สำหรับโจรสลัดจีนและมุสลิม เจิ้งเหอได้แต่งตั้งมุสลิมจีนกวางตุ้งคนหนึ่งที่เกิดในท้องถิ่นให้ควบคุมคนพวกนี้ ใน ค.ศ.1407 (Ma Huan 1433: 98 – 100; Kobata and Matsuda 1969: 138 – 45) ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ท้าเรือของจักรพรรดิและเอกชนชาวจีนที่เป็นพ่อค้ามีบทบาทสำคัญในความเจริญรุ่งเรืองของรัฐในชาว ได้แก่ เกรซีก์ สุระบายา และเดมะกั รัฐท่าเรือที่ชายฝั่งซึ่งค่อยๆ เข้ารับบทบาทผู้นำทางด้านการเมืองและวัฒนธรรมแทนชาวจากศูนย์ฮินดู-พุทธที่อยู่ห่างไกลจากทะเล

ที่ใดที่มีการค้า ก็จะมีท่าเรือใหญ่ หรือเล็กซึ่งเป็นที่รวบรวมผลผลิตจากดินแดนที่อยู่ห่างฝั่งทะเลเพื่อแลกเปลี่ยนกับผ้า เครื่องปั้นดินเผา และสินค้าอื่นๆ ที่นำเข้ามา การล่มสลายของจักรวรรดิโบราณและช่วงการค้าเฟื่องฟูได้ทำให้รัฐเมืองท่าเล็กๆ ริมแม่น้ำมีความเป็นอิสระมากขึ้น และมีอำนาจสูงสุดในเชิงสัญลักษณ์เหนือกลุ่มคนที่ไม่สังกัดรัฐซึ่งอยู่ตอนบนของแม่น้ำ ที่คาบสมุทรมลายู ท่าเรือเช่นปัตตานี กลันตัน ตรังกานู ยะโฮร์ เกดะห์ เประ และ สลังงอร์ยอมรับความยิ่งใหญ่ของสยามในครั้งแรกของศตวรรษ และรับความยิ่งใหญ่ของมะละกา เมืองท่าที่เฟื่องฟูตอนปลายศตวรรษ แต่ทำการค้าของตนอย่างอิสระเป็นส่วนใหญ่ ที่สุมาตราเมืองท่าอิสระสืบทอดเมืองได้กลายเป็นรัฐที่แท้จริง และมีแต่พวกที่อยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้นที่ส่งเครื่องบรรณาการไปมะละกาหรือชาว

ไกลออกไปทางตะวันออก การค้าเครื่องเทศได้ก่อให้เกิดศูนย์ที่พ่อค้าชาวชาวมลายูมาชุมนุมกัน และบางครั้งก็ตั้งถิ่นฐาน นำศาสนาอิสลามและแนวคิดเรื่องความเป็นรัฐเข้ามาในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 15 หมู่เกาะบันดาแห่งของลูกจันทน์เทศของโลก นับเป็นกรณีตรงกันข้าม คือการปก

ครอง ที่ไม่มีกษัตริย์ แต่มีกลุ่มพ่อค้าที่ควบคุมการส่งออกลูกจันทน์เทศ ที่หมู่เกาะโมลุกกะ ซึ่งผลิต
งานพลูมีราคาขึ้นมา 4 องค์—ที่เตรนาเต ตีโดเร บาจัน และที่ไจโลโล —แต่ละองค์ก็ยอมรับ
ความชอบธรรมทางกฎหมายของกันและกัน และต่างก็อาศัยกลุ่มหัวหน้าเผ่าที่อยู่ในความอุปถัมภ์ ที่
บอร์เนียว ซูลาเวซี และฟิลิปปินส์ การรวมตัวเป็นรัฐยังอยู่ในระยะแรกเริ่ม แม้ว่าผู้ครองเมืองท่าที่
เรียกตัวเองว่าราชาเริ่มจะปรากฏที่ศูนย์ค้าขายทุกแห่ง

การสร้างรัฐในศตวรรษที่ 16 อันยาวนาน

มิได้ต้องการที่จะดูบทบาทของปัจเจกบุคคลและสภาพแวดล้อม ผมแน่ใจว่าช่วงของการ
เติบโตทางเศรษฐกิจระหว่างศตวรรษที่ 15 และ 16 ได้สร้างสถานการณ์ที่เอื้อต่อรัฐใหญ่และ
ใหญ่มากๆอยู่เสมอ

— Braudel 1966: 660

เมื่อพวกโปรตุเกสมาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน ค.ศ. 1509 ได้พบว่าการค้ากระจุก
ตัวอย่างผิดปกติและอาจไม่สู้จะมั่นคงนักที่ศูนย์ถ่ายสินค้าแห่งเดียว—มะละกา ในช่วงครึ่งศตวรรษ
ก่อนหน้านั้น รัฐเมืองท่ายอตนียนี้ประสบความสำเร็จอย่างมากในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม
สำหรับการค้าจนผู้จัดส่งสินค้าชาวจีนและอินเดียเลือกที่จะรวบรวมสินค้าไว้ที่นั่นมากกว่าจะเดินทาง
ไปชวา มาลากู สุมาตรา หรือ พม่า เมื่อพิชิตเมืองที่มั่งคั่งแต่ไม่มั่นคงนี้ได้ พวกโปรตุเกสก็บีบให้
การค้าแยกย้ายไปยังศูนย์อื่นๆหลายแห่ง ปัตตานี ยะโฮร์ ปะหัง อาเจะห์ และบันเต็น เป็นผู้ได้
ประโยชน์ทันที ทุกเมืองปรากฏใจมออกมาจากความไม่มีชื่อจนกลายเป็นรัฐที่มีความสำคัญใน
ศตวรรษที่ 16 (แผนที่ 10) การขยายตัวอย่างมากของการค้าระหว่าง ค.ศ. 1500 และ 1630 รวมทั้ง
โภครทรัพย์และวิทยาการใหม่ๆที่เข้ามาด้วยกันได้ทำให้รัฐต่างๆจำนวนมากเจริญรุ่งเรืองในช่วงระหว่าง
การตกต่ำของมะละกา ค.ศ. 1511 และการเจริญเติบโตของปัตตาเวียของฮอลันดา ไปสู่การครอบงำ
ในแบบที่แตกต่างออกไปในกลางศตวรรษที่ 17

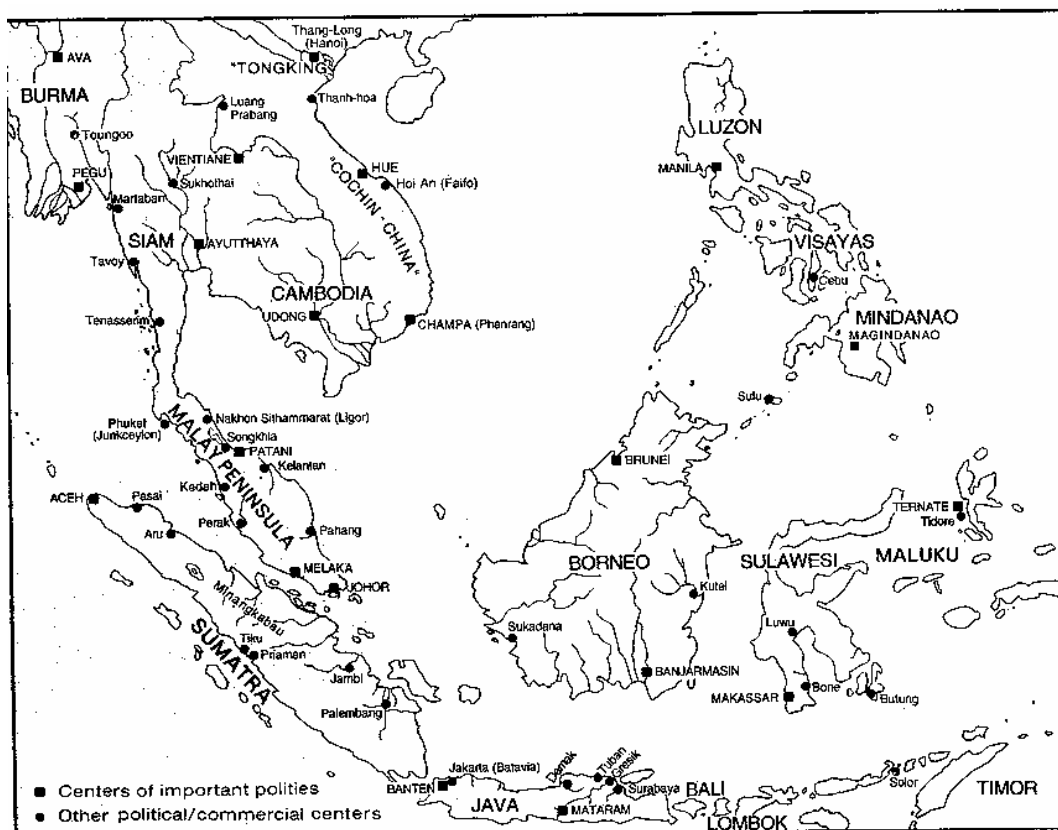
หงสาวดี ในพม่าตอนล่าง เจริญถึงระดับสูงสุดและตกลงมาอย่างแรงที่สุด ในครึ่งหลังของ
ศตวรรษที่ 15 เป็นอาณาจักรมอญที่อยู่ในความสงบได้ยาวนาน เมืองท่ามอญบนฝั่งมหาสมุทร
อินเดีย พะสิม สีเรียม เมาะตะมะ เย้ และทวาย ได้นำความเจริญรุ่งเรือง และเปิดอาณาจักรให้
อิทธิพลของการปฏิรูปพุทธศาสนาจากลังกาเข้ามา แต่ในทศวรรษ 1530 อาณาจักรนี้ถูกยึดครองโดย
ตะเบงขเวตี้แห่งราชวงศ์ตองอูของพม่าที่กำลังเจริญก้าวหน้า กษัตริย์องค์นี้ได้ดำเนินการอย่าง
รวดเร็วใช้โอกาสที่ได้จากทหารรับจ้างชาวมุสลิมและโปรตุเกส รวมทั้งปืนใหญ่ และปืนคาบศิ
คุณภาพสูงของโปรตุเกสให้เป็นประโยชน์ เมื่อพิชิตดินแดนมอญแล้วตะเบงขเวตี้ก็ได้ตั้งหงสาวดีขึ้น

เป็นเมืองหลวง พร้อมกับรับลักษณะหลายอย่างของวัฒนธรรมมอญที่กำลังเฟื่องฟู และใช้โภชนาการของเมืองท่าต่างๆ เพื่อพิชิตดินแดนอื่นๆต่อไปอีก บุเรงนอง ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อมา (1551 – 81) ได้ใช้ความได้เปรียบต่างๆเหล่านี้ให้ได้ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยมที่สุด โดยพิชิตพม่าตอนเหนือ เชียงใหม่ และอยุธยาเพื่อสร้างจักรวรรดิที่แข็งแกร่งที่สุดที่เคยมีมาโดยเห็นมา แต่เมื่อมาถึงสมัยโอรสของบุเรงนอง นั่นทบุเรง (1581 – 99) ก็ได้สูญเสียส่วนใหญ่ของจักรวรรดินี้ไป และราชธานีที่สุโขทัยก็ถูกทำลายเสียหายหมด ในที่สุดก็ได้มีการลงฐานรากราชธานีใหม่ของกษัตริย์ต่ออยู่ที่อังวะใน ค.ศ. 1639 ห่างจากทะเลขึ้นไปตามแม่น้ำอิรวดีเป็นระยะเดินทาง 2 เดือน

ยะไข่ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่เป็นแนวยาวตามชายฝั่งระหว่างพม่าและอ่าวเบงกอล สามารถกันไม่ให้กษัตริย์ต่อของผู้ทรงอำนาจมาโจมตีและยังทำให้หันไปรุกรานทางด้านตะวันออก เมื่ออาณาจักรหงสาวดีล่มสลายใน ค.ศ. 1599 ยะไข่ได้ประโยชน์มากที่สุด โดยยึดทรัพย์สินส่วนใหญ่และเมืองท่าบนฝั่งมหาสมุทรอินเดียบางเมือง ยะไข่เองก็รวดเร็วเป็นพิเศษเหมือนกันที่จะใช้ประโยชน์จากการขยายการค้าของเมืองหลวงเมืองท่า มะรอกอ (Mrauk-u) รวมทั้งทหารรับจ้างและเทคนิคด้านการทหารของโปรตุเกส นักประวัติศาสตร์ยะไข่ (Collis 1925) ได้ชี้ว่า มะรอกอ มีช่วงที่ประสบความสำเร็จอย่างยอดเยี่ยมหนึ่งร้อยปี ตั้งแต่ ค.ศ. 1540 ถึง 1640 ในการดึงดูดการค้าสากล ป้องกันอิสรภาพ และสร้างเมืองหลวงที่สง่างาม

ลาว หรือราชอาณาจักรล้านช้าง อยู่ห่างจากทะเลเท่าที่จะเป็นไปได้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็มีช่วงเวลาของความรุ่งเรืองในยุคการค้า เมื่ออาณาจักรนครมลงในศตวรรษที่ 14 รัฐไทก็ปรากฏให้เห็นที่หลวงพระบางทางตอนบนของแม่น้ำโขง ในศตวรรษที่ 16 เมืองหลวงก็ได้ย้ายไปเวียงจันทน์ซึ่งเป็นศูนย์กลางบนแม่น้ำโขงช่วงกลางเพื่อใช้ประโยชน์จากพื้นที่ราบอันอุดมสมบูรณ์และการเดินเรือได้เป็นระยะยาวในแม่น้ำโขงช่วงนี้ ลงไปทางใต้ของแม่น้ำโขงที่นครพนม กษัตริย์ลาวตอนกลางศตวรรษได้บริจากราชทรัพย์แก่พระธาตุเจดีย์อันมีชื่อ ซึ่งได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษา การจาริกแสวงบุญ และการค้ากับเวียดนาม เขมร และ ไทย อาณาจักรนี้เจริญถึงจุดสูงสุดระหว่างรัชสมัยอันยาวนานของพระเจ้าสุริยวงศา (ราวๆ 1637 – 94) เมื่อแม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นทางสัญจรที่คับคั่งในฐานะข้อต่อสำคัญระหว่างจีน เวียดนาม เขมร และสยาม

ใน **เวียดนาม** เช่นที่กล่าวมาข้างต้น ผู้ครองใจกลางของดินแดนตอนเหนือที่ชาวยุโรปรู้จักในนามของด่งเกีย ไม่สมควรใจอย่างยิ่งที่จะผูกมัดชะตากรรมกับการค้าต่างชาติ พวกเขาอมให้คู่แข่งของราชวงศ์เล ชื่อ เหงียน ฮวาว (Nguyen Hoang) มาตั้งถิ่นฐานที่ ถ่วนฮวา (Thuan Hoa) และกวางนาม (Quang Nam) ซึ่งขณะนั้นเป็นพรมแดนทางใต้ที่ไม่มีเขตแน่นอนครั้งหลังของศตวรรษที่ 16 เหงียนฮวาว สนองตอบอย่างมีวิสัยทัศน์ต่อตำแหน่งที่มีความสำคัญด้านยุทธศาสตร์ของฝั่งทะเลนี้บนเส้นทางการค้าทางใต้ของจีน ได้วางรากฐานเมืองท่าสากล ฮอยอัน (ไฟโฟ) และรับนวัตกรรมด้าน

แผนที่ 10 ศูนย์การเมือง ประมาณ ค.ศ. 1600

ทหารจากชาวโปรตุเกส และชาติอื่นๆมาอย่างรวดเร็ว เมื่อสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. 1613 อาณาเขตของพระองค์ก็เป็นรัฐใหม่ที่แข็งแกร่งอย่างแท้จริงแล้ว ซึ่งชาวยุโรปเรียกว่า **โคชินจีน**¹ ผู้สืบราชสมบัติจากเหงียน ฮวง ต่อมาเรียกตัวเองว่าเจ้านาย (chúa) แทนที่จะเป็นจักรพรรดิ เพราะยังคงยอมรับความชอบธรรมของราชวงศ์ เล ที่ปราศจากอำนาจ โดยกล่าวว่า พวกตระกูลตริन्ह ใน ดังเกียได้แย่ง

¹ ชาวเวียดนามไม่เคยตั้งชื่อเป็นพิเศษแก่รัฐได้นอกจาก อาณาจักร เหงียน หรือ “ดินแดนข้างใน” (Dang Trong) ตรงข้ามกับ “ดินแดนข้างนอก” (Dang Ngoai) ในดังเกีย พวกโปรตุเกสได้คำมลายูสำหรับเวียดนาม กูจี (Kuchi) ซึ่งแตกต่างจาก กูจี อีกแห่งหนึ่ง (โคชิน ในเกรละ) เพราะอยู่ใกล้กับจีน จึงเป็นโคชินจีน (Pires 1515: 114) คำกูจีของมลายูเองก็มาจากคำจีนโบราณ Jiao zhi (Gao chi ในภาษากวางตุ้งและภาษาจีนมาตรฐานก่อนสมัยราชวงศ์หมิง) หรือคำเวียดนาม Giao chi ที่มีความหมายเหมือนกัน ความสำเร็จของอาณาจักรได้ในการจัดการกับชาวต่างชาติเห็นได้จากการชิงเอาคำนี้มาใช้ ซึ่งแต่เดิมหมายถึงเวียดนามโดยรวม ดังเกีย ซึ่งคลาดเคลื่อนมาจากชื่อหนึ่งของฮานอยปรากฏขึ้นในศตวรรษที่ 17 เพื่อเรียกชื่อรัฐเหนือให้แตกต่างออกไป ชาวยุโรปส่วนใหญ่เรียกอาณาจักรเหงียนว่าโคชินจีนในศตวรรษที่ 17 และ 18 แต่ชาวฮอลันดานิยมใช้ชื่อ Quinam พวกฝรั่งเศสเปลี่ยนชื่อนี้ให้ตกลงไปอีกโดยใช้คลุ่มไปถึงอาณานิคมของตนในดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงหลัง ค.ศ. 1860 พื้นที่ซึ่งยังเป็นเขมรในยุคการค้า ถึงแม้ว่าจะมีความสับสน ผมใช้คำโคชินจีน ณ ที่นี้ในความหมายของศตวรรษที่ 17

จึงไป แต่อย่างไรก็ตามอาณาจักรใหม่เป็นแบบอย่างใหม่ของรัฐเวียดนามที่มีฐานมาจากการค้าที่
เฟื่องฟูและวิทยาการใหม่ๆด้านการทหาร Le Quy Don (1776: 26) บันทึกว่าพื้นที่แกนกลาง (กวาง
นาม) “เป็นที่ซึ่งเรือมาชุมนุมกันมาแต่สมัยโบราณ ตั้งแต่ราชวงศ์เหงียนมาครอบครอง พื้นที่นี้ก็ได้
ประโยชน์มากจากภาษีการขนส่งสินค้า” ในสงครามเจ็ดครั้งระหว่าง ค.ศ. 1627 และ 1672 โคชินจีน
ได้ขับกองทัพตั้งเกียที่มีกำลังเหนือกว่า (รวมทั้งพวกฮอลันดาที่เป็นพันธมิตร) ออกไปและจับเชลย
จำนวนมากให้มาตั้งบ้านเรือนในดินแดนใหม่ทางใต้ที่แย่งเอามาจากพวกจาม แม้จะเป็นเวียดนามใน
เรื่องภาษาและระบบการปกครอง โคชินจีนก็เหมือนส่วนอื่นๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเรื่อง
พื้นฐานด้านเศรษฐกิจและพหุนิยมทางวัฒนธรรม

ปัตตานี เป็นเพียงหนึ่งในบรรดารัฐเมืองท่าเล็กๆหลายรัฐบนชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรม
ลายูจนกระทั่งโปรตุเกสพิชิตมะละกาใน ค.ศ. 1511 ภายในเวลาเพียงไม่กี่ปีการค้าของมะละกา
ส่วนใหญ่ได้ย้ายไปปัตตานี ที่ซึ่ง “เรือของชาวจีน ญวีกว และชวามากันหลายลำ รวมทั้งเรือจากหมู่
เกาะที่อยู่ใกล้เคียง” (Barros 1563 III, I: 183; cf. Kobata and Matsuda 1969: 182) รัฐมลายู
มุสลิมแห่งนี้เป็นประเทศราชที่ส่งบรรณาการแก่สยาม แต่ก็มิได้เปรียบคู่แข่ง—นครศรีธรรมราช
(ลิกอร์) ของสยาม และปะหังของมลายู—เป็นการถาวรจนกระทั่งทศวรรษ 1560 ในตอนนั้น “โจร
สลัด” จีนมากกว่าสองพันคนได้ใช้ปัตตานีเป็นฐานการค้าตามที่กล่าวในบันทึกเหตุการณ์ประจำปีของ
ราชวงศ์หมิง (Kobata and Matsuda 1969: 180; cf. van Neck 1604: 217) ตามความเชื่อของชาว
จีนในท้องถิ่น หัวหน้าของกลุ่มนี้ชื่อว่าหลินดาวเกียน (Lin Daoqian) ได้ยึดเมืองและสถาปนาราชวงศ์
ใหม่ ขณะที่พงศาวดารมลายูแสดงโดยนัยถึงบทบาทของจีน ด้วยเรื่องของชาวจีนที่หล่อเป็นใหญ่ที่นั่น
(Skinner 1957: 4 – 5; Teeuw and Wyatt 1970 II: 224 – 28) อย่างไรก็ตามปัตตานีได้กลายเป็น
ศูนย์ถ่ายสินค้าที่สำคัญสำหรับการค้าของจีนในคาบสมุทรมลายูในศตวรรษต่อมา และนักเขียนชาว
ฮอลันดาบางคนมองว่าปัตตานีจริงๆแล้วเป็นอาณานิคมของชาวจีนที่ถูกเนรเทศ (van Noort 1601:
124; van Neck 1604: 222 – 23) ปัญหาการเมืองปัตตานีเข้มข้นมากจนถึง ค.ศ. 1584 เมื่อขุนนาง
พ่อค้าผูกพันขึ้นครองเมืองต่อกัน ชาวฮอลันดาและชาวอังกฤษได้เข้ามาสร้างที่พักที่นั่นเพื่อ
ซื้อพริกไทยและสินค้าของจีน และเมืองนี้ก็ยังคงเต็มไปด้วยผู้คนและเจริญรุ่งเรืองจนกระทั่งกลาง
ศตวรรษที่ 17 เมื่อความไม่มั่นคงภายในค่อยๆบีบให้การค้าไปที่ยะโฮร์ของมลายู และมะละกาของ
ฮอลันดา ปัตตานีไม่ได้ฟื้นตัวอย่างสมบูรณ์หลังจากแพ้สยาม ใน ค.ศ. 1674 และ 1688

อาเจะห์ สร้างขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1520 – 24 โดยปฏิบัติการทางทหารที่ทำให้การแทรกแซงของ
โปรตุเกสบนฝั่งทะเลทางเหนือของสุมาตราสิ้นสุดลง และรวมรัฐเมืองท่าอิสระ บาริส ดายา เปดีร์
และ ปาไซ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในสมัยสุลต่าน อาเลาะดี ดิน รืออายัต ชะห์ อัล-กาฮาร์ (1539 –
71) การค้าของเมืองท่าเหล่านี้กระจุกอยู่ที่บันดาอาเจะห์ ซึ่งได้กลายเป็นศูนย์ถ่ายสินค้าใหญ่ของ
มุสลิมในบริเวณช่องแคบมะละกา พริกไทยและเครื่องเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะถูกส่งจาก

ที่นี้ไปยังตะวันออกกลางและเมดิเตอร์เรเนียน ตั้งแต่ทศวรรษ 1590 อาจะห์ได้พัฒนาไปในแนวสมบูรณาญาสิทธิจนถึงระดับสูงสุดในความแข็งแกร่งของระบบการปกครองของอิสกันดาร์ มูดา (ดูข้างล่าง) ระบบนี้อาจช่วยอาจะห์ต่อสู้คู่แข่งในด้านการทหาร แต่ไม่ได้สนองความสนใจทางด้านการค้า ในทศวรรษ 1640 อาจะห์ก็ได้เปลี่ยนไปตามแบบอย่างของปัตตานีที่มีผู้ครองเมืองเป็นหญิง อาจะห์เป็นเมืองท่าสำคัญในกลุ่มหมู่เกาะเพียงเมืองเดียวที่ไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของตะวันตก และแม้ว่าอำนาจจะลดลงไปในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 อาจะห์ก็ยังคงเป็นกำลังสำคัญ

บันเต็น ตั้งอยู่ตรงมุมตะวันตกเฉียงเหนือของชวา เป็นที่ยอมรับกันในฐานะรัฐเมืองท่ามุสลิมในทศวรรษ 1520 ตำนานของชวา กล่าวว่าหนึ่งใน วาลี 9 คนของชวา คือ ชูนันกูงู จาตีปราชญ์ จากปาไซ ผู้ละทิ้งเมืองท่าแห่งนี้มาเพราะรังเกียจในกิจกรรมของพวกโปรตุเกส ท่านเดินทางไปที่เม็งกะ แล้วก็ไปชวา ณ ที่นี้ท่านได้แต่งงานกับน้องสาวของผู้ครองของเดมะกัทที่ทรงอำนาจ ชื่อ เตรีงกานา ด้วยความช่วยเหลือของเตรีงกานา ท่านก็พิชิตเมืองท่าของปาจาจาร์น ซึ่งเป็นอาณาจักรฮินดูในหมู่เกาะซุนดา และตั้งเมืองหลวงที่ทำเรือนบันเต็นอันเป็นจุดยุทธศาสตร์ เมืองหลวงของปาจาจาร์น ที่อยู่ห่างไปจากทะเลไม่ได้ถูกปราบอย่างราบคาบจนกระทั่งประมาณ ค.ศ.1579 แต่ในระหว่างนั้นอำนาจของบันเต็นก็ได้แผ่ไปถึงเขตที่ร่ำรวยจากการปลูกพริกไทยในสุมาตราตอนใต้ การควบคุมพื้นที่เหล่านี้ได้ให้ฐานอำนาจแก่ บันเต็น แบบเดียวกับอาจะห์ ขณะที่อาจะห์ส่งพริกไทยไปทางตะวันตก บันเต็นจัดหาพริกไทยให้แก่ตลาดของจีน พวกฮอลันดาตั้งแต่ ค.ศ. 1596 และอังกฤษตั้งแต่ ค.ศ. 1602 ได้ตั้งสำนักงานใหญ่ของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่บันเต็น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะบันเต็นยังอยู่ในช่วงพหุนิยมและเปิดกว้างของการพัฒนา ซึ่งอาจะห์ได้ผ่านไป แล้วพลิกผันอย่างตรงกันข้าม ระยะเวลาการปกครองอันยาวนานของสุลต่านอับดุลกาดีร์ ตั้งแต่ ค.ศ.1596 จนถึงราวๆ ค.ศ.1624 แสดงถึงการปกครองที่ได้ผล แม้จะรุ่มรวยอยู่บ่อยๆ ของคณะขุนนางที่ปราศจากอคติในเรื่องเชื้อชาติ สุลต่านองค์ต่อมาที่มีอำนาจมากขึ้นเรื่อยๆ และถึงระดับสูงสุดในสมัยสุลต่านที่เป็นอิสระองค์สุดท้ายคือ อับดุลฟาตะห์ อาเก็ง (1651 – 82)

มะกัสซาร์ เป็นชื่อที่ใช้กันทั่วไปสำหรับเมืองและรัฐที่สร้างขึ้นด้วยสัมพันธภาพของเผ่ามะกัสซาร์ที่สำคัญสองเผ่าในซูลาเวซีตะวันตกเฉียงใต้ เผ่ากัว (Goa) ซึ่งชำนาญในการรบและมีสมาชิกจำนวนมาก และตัลโลก (Tallo) ซึ่งปรับเข้ากับการค้าทางทะเล ศตวรรษที่ 16 ได้เห็นรัฐนี้ก้าวอย่างมั่นคงเข้าสู่ความเป็นเลิศ โดยที่พื้นฐานทางเศรษฐกิจอยู่ที่ความสำเร็จในการกลายเป็นท่าเรือที่สำคัญของสินค้าหลักของซูลาเวซี และในการเพิ่มพูนข้าวสาลีเกินเพื่อการส่งออก ชุมชนการค้าของมลายูได้ตั้งฐานที่มะกัสซาร์ เมื่อกลางศตวรรษที่ 16 และต่อจากนั้นมาเมืองท่าแห่งนี้ก็ดึงดูดความสนใจมากขึ้นเรื่อยๆ ในฐานะทางเลือกแก่ชวาในการจัดหาข้าวและเสบียงอื่นๆ สำหรับการค้าเครื่องเทศของมาลูกู ความพยายามของพวกฮอลันดาที่จะผูกขาดเครื่องเทศเหล่านี้ในศตวรรษที่ 17 ได้ทำให้มะกัสซาร์เป็นท่าเรือปลอดภาษีที่สำคัญสำหรับพ่อค้าอื่นๆ ทั้งหมด ได้แก่ มลายู

ชาวอินเดียได้ โปรตุเกส อังกฤษ เดนมาร์ก และสเปน หลังจากที่มีละกาของโปรตุเกสพ่ายแพ้แก่พวกฮอลันดา ใน ค.ศ. 1641 มะกัสซาร์ก็ได้กลายเป็นฐานสำคัญของโปรตุเกสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อยู่ 20 ปี มะกัสซาร์มีความกระหายเป็นพิเศษในฐานะนักยืมวิทยาการสมัยใหม่ มีการอ่านและบางทีก็แปลตำราของโปรตุเกสเรื่องการทหาร ประวัติศาสตร์ และคณิตศาสตร์ บุกเบิกการใช้แผนที่และบันทึกประจำวันของราชสำนัก และนำไปเป็นใหญ่ ปีนคาบศิลา และเสื้อเกราะ มาใช้ในห้องทัพที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดกองทัพหนึ่งในกลุ่มหมู่เกาะ มะกัสซาร์หันมารับนับถือศาสนาอิสลามใน ค.ศ. 1605 และดำเนินการพิชิตซูลาเวซีตอนใต้ทั้งหมดในนามของศาสนาอิสลามนี้ สิทธิและพันธกรณีตามสัญญาระหว่างรัฐที่ปกครองตัวเองเป็นลักษณะพิเศษของภูมิภาคนี้ แต่ช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1610 – 69 เป็นเพียงช่วงเดียวจริงๆ ก่อน ค.ศ. 1904 ที่เป็นข้อยกเว้นต่อธรรมเนียมของซูลาเวซีได้ที่ใช้การรักษาตุลในหมู่รัฐที่แข่งขันกัน ในที่อื่นๆ “อาณาจักร” ของมะกัสซาร์ขยายไปไกลถึงบูตัน ชัมบาวา และ ติมอร์ บนพื้นฐานความจงรักภักดีส่วนตัว สนับสนุนด้วยการชู้ใช้กำลัง (Boxer 1967; Reid 1981, 1983A; Bulbeck 1992)

ทั่วทั้งกลุ่มหมู่เกาะ รัฐเล็กๆอันหลากหลายได้ก้าวขึ้นสู่อำนาจระดับสูงในช่วงสั้นๆตอนปลายศตวรรษที่ 16 หรือ ต้นศตวรรษที่ 17 จัมปี และปาเล็มบัง ในศตวรรษที่ 16 และบันจาร์มาซิน ในศตวรรษที่ 17 ได้ก้าวขึ้นมาเป็นเมืองท่าแม่น้ำ ควบคุมการส่งออกพริกไทยในบริเวณหลังเมืองท่าขนบธรรมเนียมทางด้านนิติศาสตร์และการเมืองของ มาลุกู ทำให้การมี “รัฐกานพลู” เพียงรัฐเดียว ณ ที่นั้นไม่น่าเป็นไปได้ แต่อย่างไรก็ตามในช่วงระยะเวลาอันสั้นระหว่าง ค.ศ. 1570 และ 1606 รัฐสุลต่านแห่งเตรนาเต มีอำนาจเหนือดินแดนส่วนใหญ่ตอนเหนือและตอนกลางของมาลุกู และตั้งเมืองท่าของส่วนนี้ให้เป็นตลาดกลางสำหรับกานพลูที่พ่อค้าจากทุกหนแห่งมาแย่งกันซื้อ (van Fraassen 1987 I: 45 – 48)

แม้แต่ผู้ครองรัฐที่ขาดโอกาสเจรจาต่อรองให้การควบคุมผลผลิตเพื่อการส่งออกกลายเป็นอำนาจ ก็สามารถได้ประโยชน์จากการขยายด้านการค้าและการนำวิทยาการและความคิดใหม่ๆเข้ามา รัฐพื้นเมืองที่แข็งแกร่งที่สุดในประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ เริ่มรวมตัวกันริมแม่น้ำปูลางี (Pulangi) ในมินดาเนาตอนปลายศตวรรษที่ 16 เมื่อแรกเมืองหลวงอยู่ตอนบนของแม่น้ำที่บูวายัน (Buayan) แต่พวกที่มีความเห็นไม่ตรงกันได้ไปก่อตั้งศูนย์ค้าขายใหม่ใกล้ปากแม่น้ำประมาณ ค.ศ. 1606 ซึ่งไม่นานก็ได้กลายเป็นเมืองที่มีอิทธิพล รัฐสุลต่านแห่งมินดาเนารุ่งเรืองที่สุดในสมัยสุลต่านกูดาร์ต (Kudarat) (1619 – 71) ผู้ตัดสินใจย้ายเมืองหลวงไปริมฝั่งทะเล ได้ชัยชนะเหนือสิทธิในการปกครองตนเองของหัวหน้าเผ่าต่างๆด้วยการผสมผสานศาสนา กำลัง และ อำนาจทางเศรษฐกิจในวิธีเดียวกันกับที่พวกสเปน ซึ่งอยู่เหนือขึ้นไปใช้ (Laarhoven 1989, 1990) แม้แต่กลุ่มชาติพันธุ์ที่รู้จักกันในศตวรรษที่ 18 และ 19 ว่าแตกแยกกันหรือไม่เป็นรัฐ มักจะจำได้ว่ายุคการค้าเป็นช่วงที่พวกเขาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้กษัตริย์ที่เข้มแข็ง ในกรณีของบาห์ลี ก่อน ค.ศ. 1650

และ มีนังกาเบา ก่อน ค.ศ. 1680 แหล่งข้อมูลต่างชาติได้ทำให้เห็นชัดว่า อย่างน้อยที่สุดมี
ราชวงศ์หนึ่งที่อ้างว่าปกครองทั้งภาคจากเมืองหลวงที่น่าประทับใจและมีพลเมืองหนาแน่น (Dias
1565: 98 – 101; Lintgens 1597: 98 – 102; Dias 1684; Vickers 1989: 46 – 53)

การสร้างรัฐกันอย่างมากมายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับส่วนอื่นๆของโลก มิได้พ้อง
กันโดยบังเอิญ เราต้องหันไปดูปัจจัยหลักๆที่สนับสนุนให้รัฐที่มีอำนาจเจริญรุ่งเรืองแต่ก็สร้างปัญหาให้
ด้วยเช่นกัน

รายได้จากการค้า

“โปรดอยู่ที่นี้ในวังเกิด เจ้านาย และ [ปล่อยคู่แข่งของท่าน] จูมอลอย
อาลัม ที่ กัมปุง จาวา [ท่าเรือ]
อย่าไปที่อื่น เพราะค่าผ่านทางที่เหนือหัวเก็บนั้นสูงมาก
เจ้านายเก็บภาษีผลผลิตของป่า ร้อยละสิบสำหรับยางสนและหวาย
และเมื่อผู้ปลูกผักพร้อมที่จะช่วย ก็จะถวายหอมและขิง
แต่ จูมอลอยอาลัม เก็บภาษีจากการค้าทางทะเล
เขาโกงเงินเป็นพันๆ บาฮาร์หลายครั้งหลายหน
เจ้านายพอใจเมื่อมีของพอกิน ไม่แสวงหาความร่ำรวย

— Hikayat Pocut Muhammad: 60 – 61

รายได้ของรัฐมิได้มาจากการค้าทั้งหมด ความต้องการของราชสำนักในเรื่องข้าว และเสบียง
อาหารอื่นๆ เรื่องวัสดุก่อสร้าง และที่สำคัญที่สุดก็คือแรงงานที่ประชาชนและบริวารจัดให้โดยไม่ต้อง
เสียเงิน แต่การเก็บภาษีเป็นสิ่งของไม่ได้ให้ฐานสำหรับผู้ครองเมืองคนหนึ่งก้าวขึ้นสู่อำนาจเหนือผู้มี
ตำแหน่งเสมอกัน นอกจากจะสามารถเปลี่ยนสิ่งของไปเป็นอาวุธหรือรายได้ที่เอาไปใช้สอยได้ นี่เป็น
กรณีของชาว ผู้ส่งออกข้าวที่สม่ำเสมอและสำคัญที่สุดที่ผู้ครองเมืองมาตารัมในศตวรรษที่ 17 บีบคั้น
ประชาชนที่ทำงาน หรืออย่างน้อยพวกที่อยู่ใกล้ถนนหรือเมืองทำให้ได้ข้าวส่วนเกินในปริมาณมาก
ส่วนนี้ไชมาแลกเปลี่ยนอาวุธและของที่เป็นอื่นๆโดยส่งออกไปยังปัตตาเวียของฮอลันดา มะลากา
ของโปรตุเกส มาลูลู และที่อื่นๆ (van Goens 1652: 114)

ในประเทศบนแผ่นดินใหญ่ และโดยเฉพาะในดงเกีย การเก็บภาษีเป็นเงินจากประชากรที่
ทำงานเกษตรมีความสำคัญเหมือนกัน เก็บในรูปแบบภาษีรายหัว (ในเวียดนาม) ภาษีที่ดินหรือทั้งสอง
อย่าง ดงเกียเก็บภาษีรายหัวเป็นเงินจากผู้ใหญ่ทุกคนที่เป็นชาย รวมทั้งภาษีที่ดินและ “เงินบริจาค”
สำหรับงานเทศกาลประจำปีทั้งหมด ใน ค.ศ. 1720 เมื่อมีการทำให้พิสัยภาษีอันซับซ้อนของสมัยก่อน

ง่ายขึ้นโดยเก็บเป็นภาษีรายหัวเหมือนกันหมด ผู้มีอายุ 20 – 50 ต้องเสียภาษีเต็มจำนวน 1.2 กวาน (quan เท่ากับเงินหนักประมาณ 28 กรัม) ต่อปี ส่วนผู้ที่อายุ 17 – 19 หรือ 50 – 60 รวมทั้งนักศึกษาเสียครึ่งหนึ่ง มีการเก็บภาษีอีก 1.2 กวานจากผู้เสียภาษีทุกคนสองงวดต่อปีแทน “เงินบริจาค” ต่างๆ ที่เก็บก่อนหน้านี้ ภาษีที่ดินเป็นภาระน้อยกว่า ตามปกติแล้วประมาณร้อยละ 5 ของผลผลิต (Le 1971: 260; Li 1992: 122) รอดส์ (1654: 28 – 29) คำนวณว่าภาษีรายหัวในสมัยเขาเป็นเงิน 2 เคว (เท่ากับเงินหนักประมาณ 50 กรัม) แต่ ชัวซี (1687: 252) คิดว่าชาวดังเกี่ยเสียเพียง 14 เคว สำหรับหนึ่งหมู่บ้านที่มีคนอยู่ 100 คน ไม่ว่าทางใด ไม่มีข้อสงสัยเลยว่าราชสำนักเล และ ตรินห์ แห่ง ดังเกี่ยมีรายได้เป็นเงินสดจำนวนมากจากชาวนาที่เป็นประชากรส่วนใหญ่แต่ยากจน

ในโคชินจีนการค้าเรือสำเภาที่ขยายกว้างออกไปยิ่งขึ้นทำรายได้ให้มากมายซึ่ง ลี ที่น่า (1992: 95) ประมาณว่าคงจะเป็นหนึ่งในสามของรายได้ของหลวงในศตวรรษที่ 18 นอกจากนี้การลงทุนอย่างหนักของรัฐในการป้องกันประเทศทำให้ต้องเรียกเก็บภาษีโดยตรงเป็นพิเศษจากราษฎร ภาษีรายหัวประจำปีจากผู้ใหญ่ผู้ชาย (อายุ 20 – 50) รายงานโดยฟรานซิสโก ชาวญี่ปุ่นผู้นับถือคริสต์ศาสนา (1642: 121) ว่าเก็บ 11 เรียลสเปน (เท่ากับเงินประมาณ 300 กรัม) สำหรับชายที่แต่งงานแล้วและครึ่งหนึ่งสำหรับชายโสด ชัวซี (1687: 252) ยืนยันว่าชาวโคชินจีนถูกเก็บภาษีอย่างหนัก แต่ตัวเลข 5 เคว ของเขาเทียบเท่าของฟรานซิสโก สำหรับชายที่แต่งงานแล้ว เนื่องด้วยฟรานซิสโก แจ้งว่ามีผู้เสียภาษีประเภทนี้เพียงหนึ่งหมื่นคน สองในสามเป็นผู้ที่แต่งงานแล้ว (ดังนั้นรายได้คิดเป็นเงินหนัก 2.5 ตัน) ราษฎรของราชวงศ์เหิงยงคงจะชำระภาษีตามหน้าที่โดยวิธีอื่นๆ รวมทั้งการเก็บภาษีโดยตรงหนึ่งในสามของผลผลิตหรือแรงงานเมื่อต้องการ (Choisy 1687: 254; Li 1992) แต่ ราษฎรโคชินจีนกลุ่มหลักที่เสียภาษีรายหัวอาจเสียภาษีเป็นเงินตราที่หนักที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พระเจ้าปราชสาทองแห่งสยามเก็บภาษี 1 เฟื้อง (0.17 กิลเดอร์ของฮอลันดา หรือเป็นเงินหนักไม่ถึง 2 กรัม) ต่อนาของครอบครัวหนึ่งผืน วันวลิต (1636: 26) คิดว่าภาษีนี้และภาษีการเกษตรที่เกี่ยวข้องกัน เป็น “รายได้ที่สูงที่สุด” ของกษัตริย์ แม้ว่าประชาชนจะคิดว่าการค้าสำคัญกว่า (“Vertoog” 1622: 289) ห้าสิบปีต่อมา ลา ลูแบร์ (1691: 93 – 95) รายงานอัตราภาษีที่ดินที่สูงกว่ามาก หนึ่งในสี่ของทิคัล (tical) แต่ชี้ว่าอัตรานี้เก็บจากที่ดินที่ทำการเพาะปลูกจริงๆ เท่านั้น และ “ในพื้นที่ที่พระองค์มีอำนาจสมบูรณ์เท่านั้น . . . กษัตริย์ของสยามไม่เคยเก็บเงินรายได้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยจากที่ดินซึ่งอยู่ไกลจากราชสำนัก”

พม่าดูเหมือนว่าจะใช้ระบบเงินตราน้อยกว่ามาก ไลเบอร์แมน (1991: 24) คำนวณว่าภาษีผลิตผลการเกษตรร้อยละ 79 ยังคงจ่ายเป็นสิ่งของก่อน ค.ศ. 1550 และร้อยละ 58 ในช่วง ค.ศ. 1600 – 1752 พอจะเข้าใจได้ว่าชาวนาที่อยู่ใกล้กับเมืองหลวงมักจะต้องเสียภาษีในรูปสิ่งของที่เป็นอาหาร ส่วนผู้ที่อยู่ห่างไกลออกไปจะต้องเสียเป็นเงินหรือผลิตผลที่ส่งออกได้ (Lieberman 1984:

129 – 30) มีการเก็บภาษีใหม่เป็นเงินแท่งในศตวรรษที่ 17 (เพ็งอึ้ง: 161) ไม่ต้องสงสัยเลยว่านี่เป็นมาตรการที่สนองตอบการปฏิวัติเงิน แนวคิดที่ว่าส่วนแบ่งของกษัตริย์ควรจะเป็นร้อยละ 10 ของผลิตผลของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร ปศุสัตว์ หรือการค้า ยอมรับอยู่ในกฎหมายของพม่ามายาวนานแล้ว (Symes 1827 II: 53; Than Tun 1985: 19 – 20; Koenig 1990: 119 – 20) แต่เจ้าหน้าที่มักจะตีความให้หมายถึงรายได้สุทธิที่กษัตริย์ได้รับไม่รวมค่าธรรมเนียมต่างๆที่พวกนี้ถือเอามาเป็นของตน

แม้ว่าการเรียกเก็บภาษีเหล่านี้รวมทั้งภาระการเป็นทหารและการเกณฑ์แรงงานพลเรือนจะตกแก่ประชากรที่ทำนาใกล้เมืองหลวง เมื่อยุคการค้ารุ่งเรืองที่สุดรายได้ก็นำมาใช้จ่ายได้ส่วนใหญ่สำหรับทุกรัฐยกเว้นตั้งเกียมาจากภาคการค้า บางส่วนมาจากการค้าภายใน ค่าธรรมเนียมของหลวงจะเก็บจากตลาด ท่าข้ามปาก และการสัญจรทางแม่น้ำและถนน เจ้าเมืองส่วนใหญ่จะผูกขาดสินค้าภายในบางอย่างที่ทำเงินให้อย่างงาม เช่น เกลือ (เวียดนาม) และ โลหะต่างๆ โดยเฉพาะทองและเงิน สยามในสมัยพระนารายณ์มีการเก็บภาษีไม้ผลที่ออกผลทุกต้น (La Loubère 1691: 93) และการขายหมากและพลูเท่านั้นก็นำรายได้เข้าสู่ท้องพระคลังมากถึง 225,000 เเกอ (เท่ากับเงินหนักกว่า 5 ตัน—Choisy 1687: 182)

การเก็บภาษีภายในเช่นนี้เพิ่มขึ้นพร้อมกับการเติบโตทางการค้าและการทำให้เศรษฐกิจเป็นเรื่องการค้าและการใช้เงินตรา แต่ตัวแปรสำคัญในรายได้ของรัฐคือการค้าภายนอก สำหรับรัฐที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกได้สำเร็จในยุคการค้า ก็เป็นบุญแก่ผู้ความมั่งคั่งและอำนาจ โมเอรีโตโน (1968: 136) ได้อ้างสุภาษิตด้านจรรยาบรรณของชาว (ปิ่วลึง/piwulung) “ทหารเป็นป้อมปราการของกษัตริย์ ชาวไร่ชาวนาเป็นอาหารของรัฐ พ่อค้าเป็นเครื่องแต่งกายของแผ่นดิน” โดยมีความหมายว่าความมั่งคั่งของรัฐต้องมาจากการค้า ราชสำนักและข้าราชการทั้งในส่วนกลางและภูมิภาคได้รับสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีพจากการส่งข้าว และแรงงานเกณฑ์ แต่สำหรับรายการที่ยกพวกนี้เหนือผู้มีศักดิ์เสมอกัน คือ อาวุธปืน ผลิตภัณฑ์ที่นำเข้า ม้า สินค้าฟุ่มเฟือย และสิ่งแปลกใหม่ พวกนี้ต้องอาศัยรายได้เป็นเงินสดจากการค้า

ในรัฐที่พึ่งพาการค้ามากที่สุด การเกษตรส่งรายได้เข้ารัฐไม่มากนัก มะละกาอันเป็นรัฐเมืองท่าที่เกือบจะไม่มีพื้นที่การเกษตรหลังเมืองท่าเลย อยู่ที่ปลายตรงข้ามกับตั้งเกียในเรื่องนี้ ทอมซ์ (1993: 74) ได้คำนวณว่ารัฐสุลต่านแห่งนี้อาจมีรายได้จากภาษีไม่เกินร้อยละ 10 จากทุกอย่างที่ถือได้ว่ามีพื้นดินเป็นฐาน ส่วนใหญ่แล้วมาจากเครื่องบรรณาการจากมณฑลต่างๆ ที่เหลือซึ่งเป็นยอดอย่างน้อย 50,000 ครูซาโด (เท่ากับเงินประมาณ 2 ตัน) มาจากโรงภาษีโดยไม่นับการค้าอันกว้างขวางของสุลต่านเอง

ส่วนของการค้าที่ทำรายได้เข้ารัฐกลุ่มหมู่เกาะอื่นๆ เช่นอาละห์ ปาเล็มบัง ปัตตานี และบันเต็น คงจะต้องมากอย่างท่วมท้น เป็นการยากที่จะจดบันทึกรายได้จำนวนมากที่มีฐานจากที่ดิน

ในรัฐเหล่านี้เพื่อมาเทียบกับตัวเลขของภาษีท่าเรือ ภาษีสินค้าส่งออก ค่าธรรมเนียมซึ่งนำหนักและตลาด และ ค่าผ่านแม่น้ำ (Ito 1984: 335 – 91) แม้แต่กษัตริย์สยามและพม่าก็ดูเหมือนจะได้รายได้เงินสดส่วนใหญ่จากการค้า ในศตวรรษที่ 18 เมื่อลักษณะการเกษตรของพม่ามีความเด่นมากกว่าในศตวรรษที่ 16 มั่นเต็กซซา (1784: 103 – 04, 128) เชื่อว่าท่าเรือของย่างกุ้งมีส่วนทำรายได้อย่างมากให้แก่กษัตริย์พม่า และคิดว่าการขาดภาษีการเกษตรอย่างเป็นกอบเป็นกำเป็นข้อบกพร่องใหญ่ของรัฐพม่า รายได้จากท่าเรือเมืองย่างกุ้งใน ค.ศ. 1797 เป็นเงิน 150,000 จัต (เงินประมาณ 2.5 ตัน) ต่อปี ซึ่งเทียบกับ 50,000 จัต จากแหล่งอื่นๆในมณฑลย่างกุ้ง และรายได้เฉลี่ย 56,000 จัตจากแหล่งต่างๆในบริเวณ จอกเซ (Kyaukse) ซึ่งเป็นอู่ข้าวในตอนเหนือของพม่าใน ค.ศ. 1784 – 85 (Koenig 1990: 120)

ภาษีสินค้านำเข้าและส่งออกแตกต่างกันไปแล้วแต่ท่าเรือและตำแหน่งในการต่อรองของพ่อค้าที่เกี่ยวข้อง แต่มักจะไม่สูงกว่าร้อยละ 10 พม่าเป็นข้อยกเว้น โดยเก็บภาษีสินค้านำเข้าร้อยละ 12 – 20 แต่ไม่เก็บภาษีสินค้าส่งออกนอกจากทัพบิม (Pires 1515: 99; Frederici 1581: 253; Hall 1939: 153) เมืองท่ามลายูที่แข่งขันกันด้านการค้าที่ศูนย์ถ่ายสินค้า มักจะมีกฎเกณฑ์ทำนองเดียวกัน มะละกาสมัยเป็นของมลายูเก็บภาษีขาเข้าร้อยละ 6 จากเรือที่มาจากดินแดนเหนือลม แต่ไม่เก็บภาษีสินค้าส่งออกนอกจากค่าธรรมเนียมซึ่งนำหนัก ร้อยละ 1 – 2 เรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียใต้ไม่ต้องเสียทั้งภาษีนำเข้าและส่งออก แต่จะต้องขายร้อยละ 25 ของสินค้านำเข้าให้แก่กษัตริย์ในราคาต่ำกว่าตลาดร้อยละ 20 ส่วนกษัตริย์ก็จะจ่ายค่าสินค้าเป็นผลผลิตส่งออกในราคาที่สูงกว่าราคาตลาดร้อยละ 20 ระบบนี้เรียกว่าเบลี-เบเลียน (*beli-belian*/การซื้อกันและกัน) จึงเท่ากับเก็บภาษีทั้งสินค้านำเข้าและส่งออกร้อยละ 5 (Thomaz 1993: 74) ที่อาเจะห์ พวกเดินเรืออินเดียเสียภาษีสินค้านำเข้าและส่งออกร้อยละ 5 ขณะที่สุลต่านอิสกันดาร์ มูดา คาดหมายให้ชาวยุโรปเสียภาษีร้อยละ 7 (Ito 1984: 341 – 48) ที่มะกัสซาร์นั้นตรงกันข้ามไม่มีการเก็บภาษี จนกระทั่งสุลต่านฮาซานุดดิน (1653 – 69) เก็บค่าธรรมเนียมทอดสมอและซึ่งนำหนัก (Macassar General 1665: 260; Navarrete 1676: 114) บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษตกลงด้วยความยินดีที่จะถวาย “ของหายากบางอย่าง” แก่ อาลาอุดดิน สุลต่านองค์แรกเป็นมูลค่า 100 ปอนด์ทุกปีนับแต่นั้นมา “ถ้าพระองค์จะเก็บภาษีศุลกากรตามปกติเหมือนกับที่อื่นๆ มูลค่าจะสูงขึ้นถึง 1000 เรียล” (Willoughby 1636: 151)

แต่เมืองพวกนี้เป็นเมืองท่าที่มีการควบคุมอย่างมีหลักเกณฑ์ อัตราภาษีกำหนดไว้แน่นอน และของกำนัลเมื่อเทียบแล้วก็พอประมาณและคาดล่วงหน้าได้ ในเมืองท่าที่เล็กกว่าและร่นวายมากกว่า การมาของเรือขนาดใหญ่ของชาวยุโรปทำให้เกิดกระบวนการต่อรอง เรืออังกฤษและเรือฮอลันดาพวกแรกที่มาถึงบันเต็นต้องเสียค่าทอดสมอ 1500 เรียล และหนึ่งเรียล ต่อพริกไทยส่งออกหนึ่งถุง (ดังนั้นประมาณร้อยละ 18) แต่ 50 ปีต่อมาชาวอังกฤษก็สามารถเลี่ยงการเสียแม้แต่ค่า

ทอดสมอ 800 เรือลที่กำหนดไว้ด้วยการให้ของกำนัล (Lancaster 1603: 114 – 15; Curtis and Chambers 1656: 127; Kathirithamby-Wells 1990: 113) ที่ปัตตานีชาวฮอลันดาใน ค.ศ. 1604 แก้ปัญหาโดยจ่ายภาษีสำหรับพริกไทยส่งออกแก่รัฐร้อยละ 5 รวมทั้งของกำนัลมากพอสมควรเพื่อแบ่งกันระหว่างราชินีซึ่งก็คือ “ราชินีผู้เยาว์วัย” และ ขุนนาง 9 คน (Warwijck 1604: 44) สิบปีต่อมาชาวอังกฤษร้องทุกข์อย่างขมขื่นเรื่องภาษีร้อยละ 4 รวมทั้งเงิน 856 เรือล สำหรับขุนนาง (LREIC II: 44, 79, 123) ชาวยุโรปร้องทุกข์อยู่บ่อยๆว่า “ของกำนัลขนาดใหญ่ถือว่าดีกว่าการทำธุรกิจอย่างถูกต้อง” (Keeling 1612: 529) แต่อันที่จริงแล้วความไม่แน่นอนส่วนใหญ่เกิดจากความเต็มใจของพวกฝรั่งเองที่จะใช้ประโยชน์จากอำนาจในการต่อรองที่ได้จากเรือที่ใหญ่กว่า

แม้ภาษีท่าเรือตามปรกติจะให้รายได้เป็นเงินสดที่ใช้ในการบริหารท่าเรือและเมืองหลวง ผู้ครองรัฐที่ทะเลาะเถียงกันที่สุดต่างมีรายได้เพิ่มขึ้นมากจากการมีส่วนร่วมโดยตรงในการค้า “กษัตริย์เหล่านี้เป็นพ่อค้าหมด และร่ำรวยก็เพราะมาทำการค้า” (Le Blanc 1692 II: 154) กษัตริย์ที่อาณาจักรผลิตสินค้าส่งออกที่สำคัญจะถือเสมอว่าผลผลิตอย่างน้อยร้อยละ 10 เป็น บรรณาการเช่นที่สุลต่านแห่งเตรนาเต ดำเนินการกับงานพลูของมาลูกู (van Neck 1604: 199) หรือสุลต่านอาจะห์กับผลิตผลของปา (ดูข้างต้น) แต่บ่อยครั้งที่ผู้ครองรัฐพยายามที่จะเป็นผู้ส่งออกผลผลิตบางอย่างแต่ผู้เดียว จริงๆก็คือผูกขาดการจัดหาสินค้าให้ผู้ซื้อต่างชาติ จะมีการพิจารณาแนวโน้มที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในทิศทางนี้ระหว่างศตวรรษที่ 17 ที่นำความมั่งคั่งอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนแก่ผู้ครองรัฐเช่นพระเจ้าปราชาททอง และพระนารายณ์ของสยาม และสุลต่านอิสกันดาร์ มูดาแห่ง อาจะห์ ในภายหลัง

การปฏิวัติด้านการทหาร

เมื่อถึงมะละกา เรือ [โปรตุเกส] ก็เริ่มยิงปืนใหญ่ทันที และชาวเมืองมะละกาต่างสับสนและตื่นตกใจกับเสียงปืนใหญ่ และพูดว่า “นี่เสียงอะไรเหมือนเสียงฟ้าผ่า” และในไม่ช้าเมื่อถูกปืนใหญ่เริ่มมาถึงและถูกชาวเมืองมีผลให้บางคนหัวกระเด็น บางคนก็แขนขาด ขาขาด ชาวเมืองมะละกา ประหลาดใจยิ่งขึ้นเรื่อยๆที่ได้เห็นผลของปืนใหญ่ พวกเขาถามกันว่า “อาวุธนี้เรียกว่าอะไร มันกลมแต่ก็คมมากจนปลิดชีวิตได้”

Sejarah Melayu 1612: 182

ตั้งแต่การเผชิญหน้ากันครั้งแรกๆ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โยงชาวยุโรปกับวิทยาการด้านการทหารที่ก้าวหน้า ไม่เพียงแต่ผู้มาใหม่สามารถทำลายเมืองหรือเรือศัตรูด้วยปืนใหญ่บนเรือ แต่ยังนำการใช้ปืนแบบยิงด้วยมือข้างเดียวที่มีประสิทธิภาพ และป้องกันตัวเองด้วยเสื้อเกราะจากลูกศรหลาว และกริชของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ความได้เปรียบทางวิทยาการยังคงมีอยู่ตั้งแต่ ค.ศ. 1511 เป็นต้นมา จนกระทั่งมีการนำปืนกลและเรือกลไฟเข้ามาในศตวรรษที่ 19 แต่ก็ไม่เคยได้เปรียบอยู่มากนัก ดินระเบิดและปืนเป็นสิ่งประดิษฐ์ในจีนและได้แพร่ไปยังยุโรปแล้วเมื่อ ค.ศ. 1500 การพัฒนาทั้งสองสิ่งนี้จนถึงจุดที่เปลี่ยนลักษณะของการสงครามโดยสิ้นเชิงนั้นเกิดในยุโรป แต่ก็เพิ่งเกิดขึ้นก่อนชาวยุโรปมารุกรานเอเชีย มีการใช้ปืนใหญ่สนามอย่างได้ผลเป็นครั้งแรกก็ในสงครามฝรั่งเศส-สเปนใน ค.ศ. 1494 – 95 ที่ทำให้เกิดกลยุทธ์การตั้งรับแบบใหม่ขึ้น และใน ค.ศ. 1490 เวนิสก็เป็นรัฐแรกของยุโรปที่ใช้กองทหารปืนคาบศิลาแทนทหารแมนธู (Parker 1988: 9 – 17) หลังที่เกิดความประหลาดใจในตอนแรกแล้ว รัฐเมืองท่าที่สำคัญๆ ก็ซื้อ จ้าง ยึด หรือ เลียนแบบวิธีการ และการใช้อาวุธสมัยใหม่อย่างรวดเร็ว ทำให้อำนาจชาวยุโรปจำกัดอยู่ในระยะของปืน และป้อมปราการ ผลกระทบที่ล้าลึกที่สุดของวิทยาการใหม่ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เช่นเดียวกับในยุโรป ได้แก่การเสริมอำนาจของรัฐที่มีสิ่งนี้ให้แข็งแกร่งเหนือบริเวณหลังเมืองท่าที่ไม่มีสิ่งเหล่านี้

แม้ว่าพงศาวดารมลายูที่ยกมาข้างบนนี้จะมีน้ำเสียงแสดงความแปลกใจ แต่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คุ้นเคยกับอาวุธปืนมานานก่อนพวกโปรตุเกสจะมาถึง จีนเป็นผู้บุกเบิกปืนใหญ่ที่มีลำกล้องเป็นเหล็กและนำไปใช้บนเรือในศตวรรษที่ 13 ปืนใหญ่จีนมาถึงที่ชาวเมือพวกมองโกลรุกรานใน ค.ศ. 1293 และอีกครั้งหนึ่งก็มากับคณะสำรวจของเจิ้งเหอ กระบอกหนึ่งที่ตั้งอยู่ที่ชาวและยังคงอยู่มาจนปัจจุบันนี้มีอายุตั้งแต่ ค.ศ. 1421 (Lombard 1990 II: 178) เวียดนามได้พยายามพิสูจน์ให้เห็นว่ามีได้ล่าหลังเพื่อนบ้านที่มีอำนาจในเรื่องนี้ ปืนใหญ่ที่ยิงจากเรือเวียดนามได้สังหาร เจบงกา (Che Bong Nga) กษัตริย์และวีรบุรุษของจามใน ค.ศ. 1389 และพงศาวดารราชวงศ์หมิงก็ยอมรับว่าจีนได้เรียนกลวิธีบางอย่างเรื่องปืนใหญ่จากเวียดนามในช่วงที่เข้าไปยึดครองประเทศใน ค.ศ. 1407 – 24 (Le 1971: 194; Li 1992: 37) ประมาณ ค.ศ. 1500 เวียดนามขึ้นชื่อว่า “มีทหารที่ใช้ปืนคาบศิลาและปืนใหญ่ขนาดเล็กนับไม่ถ้วน” (Pires 1515: 115) ตามพงศาวดารไทยและพม่าในเวลาต่อมา มีการใช้อาวุธปืนในศตวรรษที่ 14 ในสงครามระหว่างสยามและเขมร และใช้ในรัฐต่างๆ ของพม่า — อาจะโดยทหารจีนที่มาช่วยรบในกรณีแรก และพวกอินเดียนในกรณีที่สอง (Wood 1924: 77; Lieberman 1980: 211)

แม้ว่าผู้เขียนพงศาวดารมลายูประสงค์จะให้เราเชื่อเป็นอย่างอื่น แต่มะละกาใน ค.ศ. 1511 คงจะมีอาวุธปืนมากเท่ากับพวกโปรตุเกสที่มาโจมตี ผู้บันทึกเหตุการณ์ชาวโปรตุเกสได้กล่าวอ้างซึ่งผิดปรกติว่า มีปืนในเมืองที่แพร่หว่าง 2000 ถึง 8000 กระบอก (Castanheda 1552 – 54 III: 152 – 53; Albuquerque 1557: 127 – 28) อัลบูเกอร်เกกล่าวจากปืนที่ยึดได้ หนึ่งพันกระบอกทำด้วยเหล็ก สองพันกระบอกทำด้วยสำริด ปืนสำริดกระบอกใหญ่ที่สุดเป็นของขวัญ ที่พวก ซาโมริน จากเมืองกาลิกัตในอินเดียได้ถวายสุลต่านแห่งมะละกา ปีเรส (1515: 13, 269) เล่าถึงการค้าอาวุธปืนเป็นประจำตลอดทางตั้งแต่เมดิเตอร์เรเนียนจนถึงมะละกา แต่ อีเรเดีย (Eredia 1613: 32) ชี้ให้เห็น

ว่า อาวุธที่ยึดได้ในมะละกาส่วนใหญ่ไม่ใช่ปืนขนาดใหญ่ที่นิยมกันในตะวันออกกลางแต่เป็นปืนสับนกสำริดขนาดเล็ก (culverins) และ ปืนใหญ่ขนาดเล็ก (falcolnets) ที่อาจนำเข้ามาจากประเทศจีน หรือจากโรงหล่อในสยามหรือพม่าที่ได้อิทธิพลจากจีน ก่อนหน้าที่ชาวยุโรปจะให้ปืนใหญ่ของตนซื้อขายได้อย่างกว้างขวางมากขึ้น ปืนสับนกทำด้วยสำริดตกแต่งแบบของจีนคงมีบทบาทสำคัญในแง่ของปริมาณ แม้จะไม่ใช่ในแง่ของขนาด

ไม่มีเหตุผลใดๆที่จะสงสัยเรื่องที่ว่ามีช่างปืนทำงานอยู่แล้วในกลุ่มหมู่เกาะ—อาจจะเป็นคนจีนในระยะแรก แต่ไม่นานต่อมาก็มีคนมุสลิมท้องถิ่นทำด้วย ชาวโปรตุเกสรายงานว่าในมะละกา “ช่างหล่อปืนฝีมือดีเท่าๆกับช่างในเยอรมนี” (Albuquerque 1557: 128) และกองทัพเรือจาปารา ที่โจมตีมะละกาใน ค.ศ. 1513 มีปืนใหญ่ที่หล่อในชวา (Lombard 1990 II: 178) พวกสเปนถูกระดมยิงเมื่อเข้าไปยึดมะนิลาใน ค.ศ. 1570 และต่อมาได้พบว่าการหล่อปืนในบ้านที่อยู่ติดกับวังของพระราชินี “มีแบบดินเหนียวและซี่ผึ้ง แบบที่ใหญ่ที่สุดสำหรับหล่อปืนใหญ่ยาว 17 ฟุต มีลักษณะคล้ายปืนสับนก” (“Relation” 1570: 103) หลักฐานที่ได้ภายหลังชี้ชัดว่าปืนใหญ่ของพวกมุสลิมแถบอ่าว มะนิลาส่วนมากนำเข้ามาโดยชาวจีนและญี่ปุ่นจากประเทศของตน—“ปืนสับนกสำริดที่ยอดเยี่ยมและหล่ออย่างดีถึงขนาดที่ผมไม่เคยเห็นที่ใดที่พอจะเทียบได้เลย” (“Relation” 1572: 143 – 44, 148; Artieda 1573: 201, 205; de Sande 1576: 76) ความเชี่ยวชาญสำหรับการหล่อปืนในท้องถิ่นคงจะมาจากแหล่งเดียวกัน²

ความสำคัญที่ชัดเจนของแบบปืนจีนสำหรับปืนส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นมิได้สะท้อนให้เห็นในชนบทของท้องถิ่น ณ ที่นี้ความสัมพันธ์ของมหาสมุทรอินเดียกับศาสนาอิสลามสำคัญที่สุด เช่นที่ ลอมบาร์ด (1990 II: 179) ได้ชี้ว่าในบรรดาคำหลักๆในภาษามลายูสำหรับปืนใหญ่ คำหนึ่งคือ เบดิล (*bedil*) มาจากภาษาทมิฬ ส่วนอีกสองคำ มีเรียม (*miriam*) และ เลลา (*lela*) ปรากฏว่าเป็นชื่อผู้หญิงในศาสนาอิสลาม ปืนที่ใหญ่ที่สุดสร้างขึ้นในบริบทของอิสลาม ขนาดและความสำคัญเชิงสัญลักษณ์จึงมีน้ำหนักมากกว่าจำนวนและรูปลักษณ์อันสวยงามของจีน แต่ที่น่าสนใจยิ่งก็คือ ชาว อาจะห์ผู้ได้ประโยชน์มากที่สุดจากปืนใหญ่ของตุรกีสามารถบอกอาคันตุกะชาวฝรั่งเศสได้ว่าอาวุธปืนนั้นเป็นประดิษฐกรรมที่เกิดขึ้นในประเทศจีน (Martin 1640: 54)

ปืน “ยักษ์” ที่เก่าแก่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ยังคงเหลืออยู่คือกี จิมัต (Ki Jimat) ซึ่งหนัก 6 ตัน มีคำจารึกเป็นภาษาอาหรับและระบุ ค.ศ.1526/7 ตามเรื่องที่เล่ากันมา ปืนกระบอกนี้หล่อที่ เดเมะเก้ รัฐมุสลิมที่สำคัญของชวา และนำไปจากที่นั่นเพื่อช่วยก่อตั้งศูนย์อิสลามใหม่ที่บันเติน และยังคงอยู่ที่เมืองนั้นจนปัจจุบันนี้ ในทำนองเดียวกันการขึ้นเรืองอำนาจของปัตตานีก็สัมพันธ์กับ

² แต่อย่างไรก็ตามเราต้องบันทึกว่ามีชาวฟิลิปปินส์สามสี่คนเล่าให้ชาวสเปนคนหนึ่งที่ไม่ยอมเชื่อว่าพวกเขาได้เรียนรู้วิธีทำปืนจากคนเฟลมมิงและคนสเปนที่มากับคณะสำรวจของสเปนรุ่นแรกๆคนหนึ่ง (“Relation” 1572: 160)

การหล่อปิ่นที่มีชื่อสามกระบะบอก โดยชาวตุรกีในตำนานหนึ่ง และโดยชาวจีนในอีกตำนานหนึ่ง กระบอกหนึ่งชาวสยามผู้พิชิตปัตตานีใน ค.ศ. 1785 ได้เอาไปและยังคงอยู่ที่กรุงเทพมหานครในปัจจุบัน มีชื่อว่าพญาตานี (Teeuw and Wyatt 1970: 152 – 54, 164, 224 – 27; Lombard 1990 II: 179)

การหล่อปิ่นใหญ่ขนาดใหญ่ในอาเจะห์เป็นผลมาจากการที่สุลต่านอาเลาะห์-ดิน รียายัต ชะห์ อัลกาฮาร์ ขอความช่วยเหลือทางทหารจากตุรกีในการต่อสู้กับโปรตุเกสในทศวรรษ 1560 (ดูบทที่ 3) ตามที่วานีรี ผู้เขียนพงศาวดารอาเจะห์ (1644: 31) ได้กล่าวไว้ “สุลต่านแห่งรัม (ตุรกี) ส่งช่าง หลากหลายและผู้เชี่ยวชาญที่รู้วิธีสร้างปิ่น ปิ่นใหญ่ขนาดใหญ่ที่สุดหล่อในช่วงนี้” ปิ่นที่โด่งดังที่สุด รู้จักกันในชื่อว่า “พริกไทยหนึ่งหน่วย . . .” (*lada secupak*) เพราะมีตำนานว่าทูตอาเจะห์ถูกปล่อยให้อออยู่ที่เมืองอิสตันบูลเป็นเวลานานจนเขาเหลือแต่พริกไทยที่จะถวายสุลต่านเป็นที่ระลึกเมื่อได้เข้าเฝ้าเพื่อขออาวุธ ปิ่นกระบอกนี้แยกออกจากกันเมื่อใช้ยิงในสงครามกลางเมืองในช่วง ทศวรรษ 1720 (Hikayat Pocut Muhamat: 223) แม้จะยาว 4.6 เมตร ส่วนที่เหลือนั้นไม่ใหญ่เท่าปิ่น ใหญ่แบบตุรกีอื่นๆบางกระบอกของอาเจะห์ อย่างไรก็ตามปิ่นใหญ่กระบอกนี้ยังคงเป็นที่เคารพยำเกรง เมื่อพวกฮอลันดาตีเมืองหลวงของอาเจะห์ได้ใน ค.ศ. 1873 ก็นำปิ่นกระบอกนี้ไปเนเธอร์แลนด์ เป็นที่ระลึกในชัยชนะ (Reid 1969; Crucq 1941) ในทศวรรษ 1570 ปิ่นใหญ่ยักษ์ของอาเจะห์อีก กระบอกหนึ่ง “ซึ่งในด้านความใหญ่ ความยาว (และมีมือในการสร้าง) หาไม่ค่อยได้ในคริสตจักร” ส่งไปให้ยะโฮร์เพื่อกระชับการเป็นพันธมิตรร่วมกันต่อต้านโปรตุเกส (Linschoten 1598: 109) เดวิส (1600: 150) ก็เห็นว่าปิ่นใหญ่ของอาเจะห์ “ใหญ่ที่สุดที่ข้าพเจ้าได้เคยเห็นมา” แม้ว่าเวลายังไม่สู้จะ สะดวกนักเพราะต้องวางอยู่กับพื้นดิน

พวกสเปนยึดปิ่นใหญ่ขนาดใหญ่และเล็กได้ 170 กระบอกจากบรูไนใน ค.ศ. 1579 (de Sande 1579: 126) อาเจะห์ในช่วงรุ่งโรจน์ที่สุดด้านการทหารในทศวรรษ 1620 อ้างว่ามีปิ่นใหญ่ 5000 กระบอก โบลิเยอ (1666: 105) กล่าวว่าเขาสามารถยืนยันว่ามีปิ่นใหญ่ทำด้วยสำริด 1200 กระบอก ในจำนวนนี้เป็นขนาดใหญ่ 800 กระบอก ยะโฮร์ประมาณ ค.ศ. 1700 มีปิ่นใหญ่ 1000 กว่ากระบอกแต่ไม่มีกระบอกที่ใหญ่ขนาดยิ่งกระสุน 12 ถึง 24 ปอนด์ได้ (Guerreiro 1718: 121) เมื่อพวกฮอลันดา ยึดป้อมใหญ่ของมะกัสซาร์ ใน ค.ศ. 1669 ได้ครอบครองปิ่นใหญ่สำริดขนาดใหญ่ มากหนักกว่า 5 ตันเรียกกันว่า “อานะก์ มะกัสซาร์/ anak Makassar” และ ปิ่นใหญ่ทำด้วยเหล็ก 11 กระบอกน้ำหนักโดยเฉลี่ยกระบอกละกว่า 1 ตัน รวมทั้งปิ่นใหญ่สำริดขนาดย่อม 34 กระบอกที่ น้ำหนักโดยเฉลี่ยต่ำกว่า 100 กก. (Maetsuyker 1669: 680; Crucq 1941A: 78)

บนแผ่นดินใหญ่มีปิ่นใหญ่ขนาดใหญ่และย่อมคละกันไปในทำนองเดียวกัน จามปาใน ทศวรรษ 1590 มีปิ่นใหญ่ขนาดใหญ่ 10 กระบอกที่หนักถึงหนึ่งตัน ตั้งอยู่กับพื้นดิน แต่คลังอาวุธหลัก ที่ให้ประโยชน์จริงๆประกอบด้วยปิ่นสับขนาดเล็ก 500 กระบอก ที่จะติดตั้งบนเรือเกลลียันยาม สงคราม (Gonçalez 1595: 259) กษัตริย์ (ราชวงศ์) ตรินห์ แห่ง ตังเกี๋ยมีปิ่นใหญ่ทำด้วยเหล็ก

ประมาณ 60 กระบอกในคลังอาวุธ ซึ่ง แดมป์เยร์ (1699: 52) สามารถเข้าไปตรวจได้ และมีปืนขนาดใหญ่เพียง 2 หรือ 3 กระบอกเท่านั้น ที่ใหญ่ที่สุดทำด้วยสำริดและหนัก 3.5 ตัน “เป็นปืนที่รูปทรงไม่ดีแต่พวกเขาก็ชื่นชมมาก อาจเป็นเพราะว่าหล่อที่นี่ และใหญ่ที่สุดเท่าที่สร้างมา” ดูปิเยร์คิดว่า “มีเอาไว้อวดมากกว่าจะใช้” ในโคชินจีนกษัตริย์ราชวงศ์เหงียนใช้ประโยชน์คลังอาวุธที่ค่อนข้างใหญ่ของเขาได้ดีกว่า คลังนี้มีปืนใหญ่ 200 กระบอกในทศวรรษ 1640 และ 1200 กระบอกในอีกหนึ่งศตวรรษต่อมา ส่วนใหญ่คงหล่อในท้องที่เพราะเมื่อถึง ค.ศ. 1631 ก็มีโรงงานผลิตปืนตั้งอยู่แล้วหนึ่งโรง และบริเวณรอบนอกเมืองหลวงก็เป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า เฟื่องดึก (Phuong Duc /เขตการหล่อ [ปืน]) พวกปืนที่พิสูจน์ว่าใช้ได้ดีในสงครามหลายครั้งๆ ของโคชินจีนนั้นสร้างในทศวรรษ 1660 ควบคุมโดย João da Cruz ลูกครึ่งยุโรปและเอเชียผู้มีฝีมือที่กษัตริย์ราชวงศ์เหงียนจ้างในราคาสูงหรือไม่ก็ซื้อจากชาวโปรตุเกสในมาเก๊า (Navarrete 1676: 381; Poivre 1750: 90; Li 1992: 39 – 40)

ในความนึกคิดของชาวพื้นเมือง โชคชะตาของราชวงศ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกี่ยวโยงกับปืนใหญ่ขนาดใหญ่ที่เริ่มหล่อในศตวรรษที่ 16 แม้ว่าพงศาวดารแทบจะไม่กล่าวถึงบทบาทของปืนแบบถ้อยด้วยมือข้างเดียว แต่ก็พูดถึงการยิงปืนขนาดใหญ่อยู่บ่อยๆ แต่ละกระบอกจะมีชื่อและมีลักษณะเฉพาะเหมือนกับคน (*Hikayat Patani*: 89 – 90; *Hikayat Pocut Muhamat*: 222: 228; Amin 1670: 140 – 43, 148 – 51) เช่นเดียวกับข้าง ปืนใหญ่ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติของกษัตริย์ สามารถที่จะชูขวัญหรือกำราบศัตรูภายในที่ไม่มีปืนใหญ่อยู่ในครอบครอง หลังจากทีบทบาทในการรบได้จบลงไปแล้ว ปืนใหญ่นาถมหิมาเหล่านี้ก็ยังเป็นที่เคารพนับถืออยู่นานในฐานะแหล่งที่มาของอำนาจลึกลับและของที่ระลึกอันศักดิ์สิทธิ์จากยุคที่รุ่งเรือง

ปืนขนาดใหญ่ดูเหมือนว่าจะไม่ได้สังหารคนมากและไม่คล่องตัวพอที่จะเปลี่ยนแปลง การทำสงครามเช่นในยุโรป ผู้ครองรัฐใช้ปืนใหญ่ได้ผลในการข่มขวัญราษฎร อย่างน้อยที่สุดก็ที่อาจะห์และมาดาร์ม “จักรวรรดิดินปืน” ที่มีอำนาจมากที่สุดสองแห่ง ได้ใช้ปืนใหญ่ขนาดใหญ่ยังเป็นการประกาศเปิดงานสาธารณะแทนฆ้องและกลองที่เคยใช้กันมา ที่อาจะห์เดือนถือศีลอดเริ่มต้นและจบลงด้วยเสียงที่กึกก้องแสบแก้วหูของปืนใหญ่ (Ito 1984: 220 – 21) ที่มาดาร์ม ปืนใหญ่ขนาดใหญ่ที่สุดและถือวาศักดิ์สิทธิ์ที่สุดชื่อ ซาปู จากัด (Sapu Jagad) มิได้ใช้ยังเรียกผู้คนเท่านั้น แต่ยังใช้ “เพื่อแสดงความโกรธของซุซุญัน เมื่อประสงค์จะกำจัดขุนนางในอาณาจักรของพระองค์” และ แสดงการไว้อาลัยของราชสำนัก (อ้าง Lombard 1990 II: 348) การหล่อปืนซาปู จากัด ใน ค.ศ. 1625 เป็นชัยชนะสำหรับสุลต่านอากุล ซึ่งมีอำนาจถึงระดับสูงสุดในตอนนั้น อามังกูรัต สุลต่านองค์ต่อมานั้นโชคร้าย ได้พยายามแสดงฝีมือเช่นสุลต่านองค์ก่อนใน ค.ศ. 1652 เมื่อให้ข้างปีนบรรจุนวนในประดิษฐ์กรรมอันยอดเยี่ยมของพระองค์มากเป็นพิเศษ ปืนก็ระเบิดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ชิ้นหนึ่งเฉียดองค์สุลต่านอย่างหวุดหวิด “ความตกใจกลัวและความล้มเหลวทำให้สุลต่านเลิกล้มไป และจับกุมตัวข้างหล่อปืนไปขัง แข่งศาลาณจัตุรัสอันกว้างใหญ่และสวยงาม และ ก่ออิฐปิดทางเข้าจัตุรัสเป็นการถาวร

... ก่อให้เกิดความวุ่นวายทั้งราชสำนัก คือนั่นสุดด้านฝันร้ายและภายในสองสามวันก็บวมทั้งตัว”
(van Goens 1652: 123; cf. Babad ing Sangkala 1738: 59)

ในด้านการปฏิบัติ ผู้ครองรัฐที่สามารถนำปิ่นประภทที่ยิ่งได้ด้วยมือข้างเดียวมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นผู้ที่สามารถเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการเมืองเพื่อประโยชน์ของตนได้ดีที่สุด ยุโรปพัฒนาปิ่นคาบชูดแบบหนึ่งในศตวรรษที่ 15 และ ปิ่นคาบศิลาที่สามารถเจาะทะลุเกราะได้เมื่อกลางศตวรรษที่ 16 ปิ่นทั้งสองชนิด มาถึงทางตะวันออกและมีชื่ออยู่ในรายการสินค้า มาพร้อมกับทหารมุสลิมและโปรตุเกส ช่วงก่อนศตวรรษที่ 17 ปิ่นพวกนี้ยังช้ากว่าธนูและลูกดอกของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากทีเดียว เพราะเสียเวลาหลายนาทีกในการบรรจุกระสุนใหม่ แต่ผู้ครองรัฐที่สามารถฝึกคนจำนวนมากให้ใช้ปิ่นจนทหารแต่ละแถวสามารถผลัดกันยิงจนเป็นการยิงติดต่อกันไปแต่ละคนจะมีผู้ช่วยที่ถือเทียนและไม้กระทุ้งดินปิ่น (รูปที่ 28) ขณะที่อาวุธแบบเก่าใช้โดยประชาชนธรรมดาที่มีประสบการณ์กับการใช้ไม้ซาง กริช หรือธนูตั้งแต่วัยเด็ก อาวุธปิ่นจะเก็บในคลังอาวุธที่เป็นศูนย์รวมอยู่เสมอและนำมาแจกจ่ายแก่ทหารเมื่อเวลาฝึกหรือทำสงครามเท่านั้น วิทยาการสมัยใหม่นี้จำเป็นต้องมีการรวมศูนย์อำนาจทางทหารอย่างเข้มงวด

วิธีที่รวดเร็วที่สุดสำหรับประมุขผู้ทะเยอทะยานในการนำอาวุธใหม่มาใช้คือจ้างนักแสวงโชคชาวโปรตุเกสหรืออิสลามที่คุ้นเคยกับการใช้อาวุธเหล่านี้ การปะทะกันเป็นประจำทางเรือในศตวรรษที่ 16 ระหว่างฝ่ายโปรตุเกสกับฝ่ายมุสลิมชาติตุรกี อาหรับ คูชราต และอาเจะห์ ทำให้เกิดประชากรชาวเรือล่องลอยไปตามทะเลผู้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นอย่างดี ประมุขของพม่า ยะไข่ สยาม ชวา และมะกัสซาร์ต่างก็ใช้ทั้งโปรตุเกส และมุสลิมต่างชาติให้เป็นประโยชน์ในฐานะทหารปิ่นใหญ่ ช่างหล่อปิ่น และครูฝึก ชาวโปรตุเกสโดยเฉพาะเป็นที่นิยมในหงสาวดีและยะไข่ และทั้งสองรัฐนี้ได้ประโยชน์สูงสุดจากคนพวกนี้

ชัยชนะของตะเบงขเวตี้ (1531 – 51) และ บุเรงนอง (1551 – 81) ซึ่งขยายอาณาเขตไปยังเขตแดนของพม่าและหลายพื้นที่ของชนชาติไทในปัจจุบัน เป็นประมุของค์แรกๆที่ใช้ปิ่นใหญ่และปิ่นประภทที่ยิ่งได้ด้วยมือเดียวชนิดที่ทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสนำติดตัวเข้ามา (และทหารมุสลิมในจำนวนที่น้อยกว่า) ปิ่นทั้งสองแบบนี้มีบทบาทที่เด็ดขาดในการรบ ตะเบงขเวตี้ในที่สุดพึ่งพากองกำลังโปรตุเกสที่นำโดย ดีเอโก เซาเรซ ดัลเบร์กาเรีย (Diego Suarez d'Albergaria) มากจนเกินไป และเป็นที่จดจำในพงศาวดารว่าพลอยองค์เสวยน้ำจันทน์กับพวกโปรตุเกสไม่นานก่อนถูกลอบปลงพระชนม์ (Pinto 1578: 314 – 36, 411 – 30; Lieberman 1980: 208 – 14) บุเรงนองประสบความสำเร็จมากกว่าในการรวมวิทยาการสมัยใหม่เข้ากับกองทัพอันมีมาของพระองค์ นักเดินทางชาว อิตาลี ชื่อเฟรเดอริชี รายงานว่าแม่เลื้อเกราะ ทวน และ ดาบจะเป็นชั้นรอง แต่ “ทหารที่ใช้ปิ่นคาบชูด ยอดเยี่ยมมาก และในเวลาทำสงครามจะมีถึง 80,000 คน และจำนวนจะเพิ่มขึ้นทุกวัน เนื่องจากกษัตริย์ให้ฝึกยิงเป้าแผ่นกระดานทุกวัน และด้วยการฝึกฝนต่อเนื่องกันเช่นนี้พวกทหาร

เหล่านี้ยังได้แน่นที่สุด และพระองค์ยังมีคลังอาวุธใหญ่ทำด้วยโลหะที่ดีที่สุด (Frederici 1581: 248) ในกองทัพนี้ ทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสมีบทบาทน้อยลง เป็นเพียงผู้เชี่ยวชาญพิเศษ บุเรงนองพิชิตรัฐฉานในตอนเหนือของพม่า เชียงใหม่ และในที่สุดอยุธยาคู่แข่งสำคัญ และสร้างอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่อย่างไม่เคยมีมาก่อน แม้ว่าจะอยู่ได้ไม่นาน

ในศตวรรษที่ 17 ความรู้ความสามารถเหล่านี้ขยายวงกว้างขึ้นและเป็นคาบคิลกลายเป็นรายการสินค้าที่สำคัญ โคชินจีนใช้ประโยชน์จากปืนเหล่านี้ได้มากที่สุด จัดระบบให้ประชากรชายฉกรรจ์เป็นแบบทหารทั้งหมด ด้วยสำนึกที่ว่าคู่แข่งเวียดนามเหนือนั้นมีประชากรมากกว่ามากเป็นแรงจูงใจให้ค้นคิดสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆทางการทหาร และการติดต่อทางการค้ากับโปรตุเกสและญี่ปุ่นก็ได้เปิดโอกาสให้สำหรับการนี้

ชาวโคชินจีนในตอนนี้ได้กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในการใช้ปืนใหญ่จนปฏิบัติงานได้ดีกว่าชาวยุโรปโดยฝึกยิงไปที่เป้าอยู่ตลอดเวลา ด้วยความสำเร็จอย่างสูง พวกนี้ภูมิใจในฝีมือของตนมาก ทันทิที่เรือยุโรปเข้ามาถึงท่า นักแม่นปืนของกษัตริย์ก็จะทำคนของเราผู้... หลีกเลียงการประลองฝีมือด้วยความเชื่อจากประสบการณ์ว่าพวกนี้สามารถยิงปืนใหญ่ถูกอะไรก็ได้เหมือนอีกพวกหนึ่งที่แม่นในการยิงปืนคาบศิลา ซึ่งพวกนี้ก็มีความเชี่ยวชาญอย่างยิ่งอีกเหมือนกันโดยเอาออกไปฝึกที่ทุ่งนาอยู่บ่อยๆ (Borri 1633:H 3; cf.Fransisco 1642: 122)

รูปที่ 28 อาวุธของนักรบชาวแห่งบันเติน ประมาณ ค.ศ. 1600 ตามที่วาดโดยช่างแกะแม่พิมพ์ชาวฮอลันดา ชาวมือ คือผู้แบกปืนคาบศิลา กระสุนเสียบอยู่ที่เข็มขัดและถือเทียนสำหรับจุดดินปืน ผู้ช่วยที่อยู่ข้างหลังกำลังบรรจุกระสุน

แม้ว่าโคชินจีนจะได้รับความช่วยเหลือจากเอกชนชาวโปรตุเกส กำลังของรัฐอยู่ที่กองทัพถาวรซึ่งประกอบด้วยชาวพื้นเมืองที่ได้รับการฝึกมาอย่างดี นาวาร์เรต คิดว่ามีทหารถึง 40,000 คน ส่วนฟรานซิสโก (1642: 121) นับได้เพียง 4000 คน แต่ก็ได้กล่าวถึงกองกำลังเช่น 15,000 คน จากกองทัพเรือ แหล่งข้อมูลทุกแหล่งกล่าวตรงกันว่ากองทัพของรัฐนี้ได้ค่าจ้างสูงและมีวินัยดีมาก (Missions Etrangères 1680A: 73 – 75; Li 1992)

คู่ปรปักษ์ของโคชินจีนทางเหนือมีทหารอาชีพพร้อมปืนติดตัวจำนวนกว่า 70,000 คน (Dampier 1688: 52 – 53) นอกจากนี้ยังเป็น “นักแม่นปืน และในเรื่องนี้ . . . เป็นรองไม่กี่ประเทศ และเหนือกว่าหลายชาติในด้านความคล่องแคล่วในการใช้และความรวดเร็วในการยิงปืนคาบศิลา” (Baron 1685: 24; รูปที่ 29) แต่ก็รู้พวกโคชินจีนไม่ได้ เพราะค่าจ้างที่ต่ำและขาดขวัญและกำลังใจทางใต้มีรายงานว่าจามปามีปืนคาบศิลาหนึ่งพันกระบอกในทศวรรษ 1590 “แต่ผู้ที่ใช้ปืนนี้คือพวกทาส เพราะพวกจามเองไม่ผู้จะชอบปืนนัก และใช้ปืนเพื่อจะให้กลัวมากกว่าที่จะให้ได้ผลจริงๆ” (Gonçalez 1595: 258) รูปแบบอย่างนี้ก็เห็นทั่วไปในที่อื่นๆเหมือนกัน สยามและรัฐต่างๆของชาวไม่ได้พัฒนากองทหารพื้นเมืองที่เป็นนักยิงปืนคาบศิลา หรือปืนคาบศิลาที่มีระเบียบวินัย อาศัยแต่การเกณฑ์คนจำนวนมากตามแบบเก่าเสริมให้แข็งแกร่งด้วยทหารต่างชาติที่มาช่วยรบซึ่งมีอาวุธปืนมาด้วย

เดมะกัก้าวขึ้นเป็นรัฐอิสลามที่มีอำนาจในชาวดัตช์ที่ 16 ก็ได้ความช่วยเหลือจากมุสลิมต่างชาติ พวกนี้บางคนใช้อาวุธปืน ปินโต (1578: 384 – 94) ถือว่าทหารที่ดีที่สุดของเดมะกั คือ “ทหารรับจ้างสามพันคนจากประเทศต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นชาว อาละห์ ตูรกี และมาลาบาร์” รวมทั้งพวกจาม “ชาวลูซอนจากบรูไน” และมีแม้กระทั่งหน่วยทหารโปรตุเกสหนึ่งหน่วยด้วย พงศาวดารชาวได้บรรยายถึงผู้ครองปาจัง ที่ใหญ่ขึ้นมาแทนเดมะกั ประมาณ ค.ศ. 1600 ออกคำสั่งให้ “ทาสของพระองค์ ชาวบาห์ลี ชาวบูกิส ชาวมะกัสซาร์” บรรจุนั้นของพระองค์ด้วยกระสุนทอง และเงิน เหมือนกับว่าลำดับชั้นนายทหารตามธรรมเนียมของชาวจะไม่ลดตัวลงมาใช้อาวุธใหม่ (Babad Tanah Jawi: 96 – 97) อาวุธปืนไม่ค่อยมีความสำคัญนักในการสงครามของชาวจนชาวฮอลันดาใน ค.ศ. 1596 คิด (ผิดไป) ว่า บันเต็นไม่มีปืน (Lodewycksz 1598: 117) ปืนคาบศิลาคุณภาพดีกว่าที่ชาวอังกฤษ และฮอลันดานำมาเริ่มทำให้สภาพการณ์เปลี่ยนไป หลังจากที่ชาวอังกฤษได้สาธิตในงานเทศกาล ค.ศ. 1605 ว่าสามารถบรรจุกระสุนใหม่และยิงอย่างรวดเร็วได้อย่างไร ก็ปรากฏว่าพวกเขาถูกทวงใจ ไม่หยุดหย่อนโดยคนมีชื่อเสียงของบันเต็น มักจะส่งคนมาพยายามขโมยปืนคาบศิลาของอังกฤษ (Scott 1606: 100 – 163)

เมืองท่าที่เจริญรุ่งเรืองดึงดูดทั้งทหารรับจ้างชาวต่างชาติและมีเงินที่ใช้จ้างทหารเหล่านี้ และด้วยเหตุนี้ ก็เพิ่มอำนาจของผู้ครองรัฐในการต่อต้านพวกขุนนาง และพวกที่อยู่ลึกเข้าไปภายในกษัตริย์สยามในศตวรรษที่ 17 ต้องอาศัยกลุ่มทหารรับจ้างชาวต่างชาติเป็นแกน ในครั้งแรกของ

ศตวรรษกลุ่มที่สำคัญที่สุดคือหน่วยที่มีญี่ปุ่นประมาณหนึ่งร้อยคน แต่ยังมีกองกำลังถาวรของพวกเขา มอญ โปรตุเกส และมลายู ชาวเปอร์เซียและมุสลิมอินเดียได้มาแทนพวกญี่ปุ่นที่มีอำนาจล้นเหลือ ในทศวรรษ 1630 และในที่สุดคอนสแตนส์ ฟอลคอน ได้นำนายทหารและคนฝรั่งเศสเข้ามาเป็นแกน ของกองทัพอาซีฟในทศวรรษ 1680 (รูปที่ 30)

แม้ว่ารัฐในกลุ่มหมู่เกาะจะเคลื่อนไปในทิศทางนี้ช้ากว่า แต่กษัตริย์ของจัมบี มิได้เป็นผู้เดียว ที่ไว้ใจทหารมุกลิส 500 คนในทศวรรษ 1660 (Speelman 1690: 93) อีสกันดาร์ มูดา แห่งอาเจะหะมี ทหารรักษาพระองค์ที่สำคัญยิ่ง—“ทาสประมาณ 1500 คน ส่วนใหญ่เป็นต่างชาติ ทหารพวกนี้ไม่ ออกไปนอกป้อมปราการเช่นเดียวกับพวกฝ่ายใน และไม่ติดต่อกับใครเลย สุลต่านใช้คนพวกนี้ทำ การประหารหรือฆาตกรรมให้ . . . เขาคนพวกนี้เข้ามาตั้งแต่อายุน้อยและให้ฝึกใช้อาวุธและยิงปืน คาบชูด” (Beaulieu 1666 103)

รูปที่ 29 กลุ่มทหารทำการฝึกในดงเกีย ศตวรรษที่ 17 แสดงการบรรจุกระสุนปืนคาบศิลาอย่างรวดเร็ว

การหาและผลิตปืนใหญ่ขนาดใหญ่เป็นสิทธิพิเศษของกษัตริย์ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากสิ่งที่เรารู้มาเล็กน้อยเรื่องการผลิตปืนคาบศิลา ของท้องถิ่นในพม่าและเวียดนามศตวรรษที่ 16 ชวนให้คิดว่าจะเป็นแบบเดียวกัน แต่ทั้งการนำเข้าและการผลิตปืนคาบศิลาเริ่มหลุดไปจากการควบคุมของผู้ครองรัฐที่อ่อนแอลงช่วงกลางศตวรรษที่ 17 อีสกันดาร์ มูดา ควบคุมคลังแสงขนาดใหญ่ของพระองค์อย่างเข้มงวด “สุดต๋านจะจัดหาอาวุธ [ให้กองทหารอาสาของพระองค์] ที่จะต้องจดทะเบียน ต้องนำมาคืนเมื่อกลับมา โดยมีลูกเมียเป็นประกัน” (Beaulieu 1666: 106) การควบคุมนี้ชะงักลงในช่วงการขัดแย้งเรื่องราชสมบัติของอาเจะห์ใน ค.ศ.1637 และ 1641 ใน ค.ศ. 1642 รายงานของฮอลันดาฉบับหนึ่งสามารถอ้างถึงการขายสินค้ารายการหนึ่ง ปืนคาบศิลาสามหรือสี่ร้อยกระบอก “ในหมู่ประชาชน” ราคากระบอกละ 6 เรียล (Willemsz 1642: f513v) พวกอังกฤษโดยเฉพาะมีแนวโน้มที่จะขายอาวุธปืนในฐานะสินค้าธรรมดาอย่างหนึ่ง ดังนั้นจึงอาจช่วยพวกหัวหน้าท้องถิ่นและพวกกบฏเท่าๆกับช่วยผู้ครองรัฐ แต่พอมาถึงปลายศตวรรษที่ 17 ปืนคาบศิลานี้ก็น่าหนักเบา ใช้ได้คล่อง และแพร่หลายพอที่จะลบล้างข้อได้เปรียบในระยะต้นๆของประมุขของรัฐที่รวบรวมศูนย์อำนาจเมื่อตอนอาวุธปืนเข้ามาใหม่ๆ

ปืนชนิดจุดชนวนระเบิด (matchlocks) แบบยุโรปผลิตในศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายแห่งในศตวรรษที่ 17 แต่ว่าชิ้นส่วนที่ซับซ้อนของไกปืนชนิดนี้ และชนิดลูกไม่ยังต้องนำเข้าจากยุโรป มีรายงานว่ามาตารัมผลิตปืนคาบศิลา 800 กระบอกภายในสามเดือนในช่วง ค.ศ. 1651 – 52 (van Goens 1652: 123) มะกัสซาร์ได้เก็บสะสมไว้ถึง 2422 “ชิ้น” ภายใน ค.ศ.1615 และเริ่มผลิตปืนคาบศิลาของตนเองประมาณทศวรรษ 1620 —อาจด้วยความช่วยเหลือของโปรตุเกสในตอนต้น (LREIC III: 150; *Sejarah Kerajaan Tallo'*: 16) มะกัสซาร์ไม่เคยเป็นรัฐที่มีอำนาจสิทธิขาดโดยสมบูรณ์เช่นรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆ และเมื่อพ่ายแพ้กำลังร่วมกันของฮอลันดา – บุกิส ในทศวรรษ 1660 ศิลปะในการผลิตและใช้ปืนคาบศิลาก็สามารถหลบหลีกการควบคุมจากศูนย์กลางชาวมะกัสซาร์ผู้ลี้ภัยหลายคนได้ไปเป็นทหารรับจ้างที่อื่น และนำศิลปะในการทำปืนคาบศิลาไปยังชาวบอร์เนียว และที่ไกลๆออกไป วีรบุรุษชาวบุกิส อารุง ปาละกักา เป็นผู้ที่ทำให้ประชาชนของเขากลายเป็นกองกำลังคู่แข่งกับมะกัสซาร์ได้ และได้เรียนรู้วิธีทำและใช้อาวุธปืนโดยตรงจากชาวฮอลันดาขณะที่รบให้กับคนพวกนี้ในสุมาตราและซูลาเวซี หลังจากชนะมะกัสซาร์แล้ว ประมุขผู้นี้ก็ได้อพยพไปอยู่ที่เมืองหลวงของเขาที่โบเน คนเหล่านี้ถูกเขาฝึกจนมีฝีมือในระดับสูงมากตามที่ วาเลนติน (1726 III: 120 – 21) กล่าวไว้ “เขาเป็นคนแรกในชาติของเขาที่ได้เรียนรู้วิธีทำปืนคาบศิลา และอาวุธปืนแบบอื่นๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วน และดีพอๆกับของเรา ซึ่งเขาสอนให้กับประชาชนของเขา จนได้กลายเป็นศิลปะทั่วไปในหมู่คนเหล่านี้” พอถึงศตวรรษที่ 18 ประชากรสามกลุ่มที่ได้ชื่อว่าไม่มีการปกครองแบบรวมศูนย์—ชาวบุกิส ชาวบาห์ลี และ ชาวมานิงกาเบา—

สามารถทำเป็นคาบศิลาที่สวยงามที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Marsden 1783: 347; Crawford 1820 I: 191 – 92)

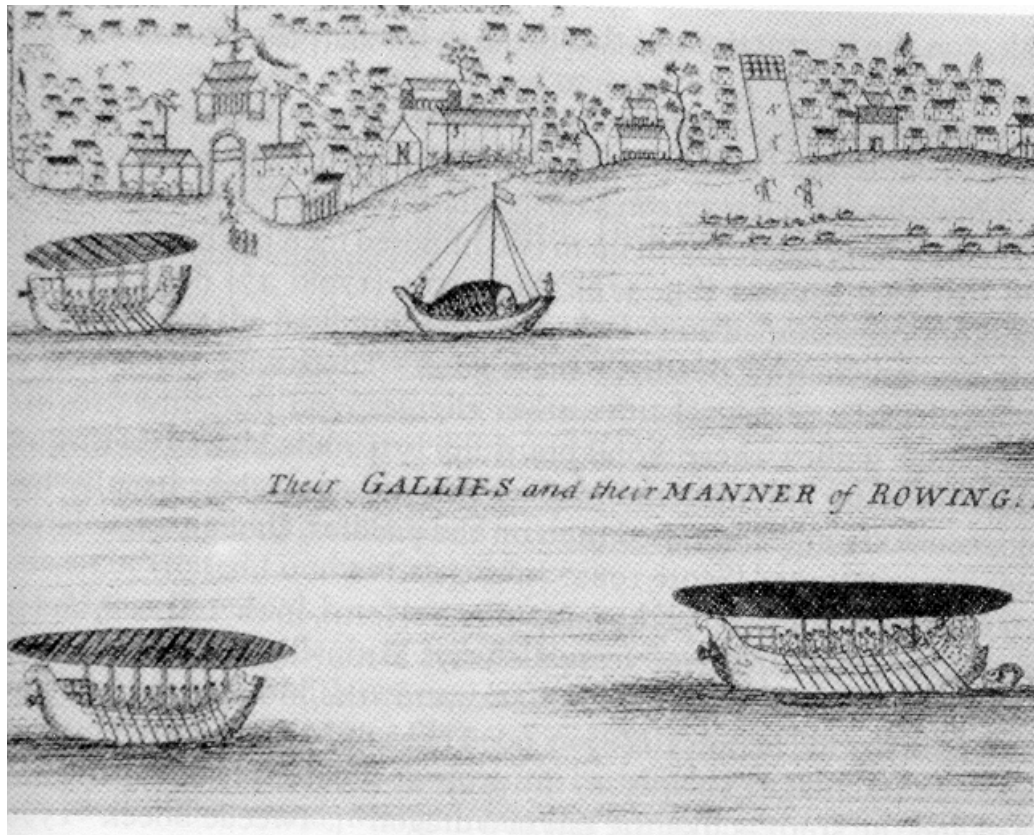

รูปที่ 30 ภาพวาดไทยศตวรรษที่ 17 แสดงให้เห็นทหารปืนใหญ่ชาวยุโรปช่วยโจมตีเมืองของไทยเมืองหนึ่ง

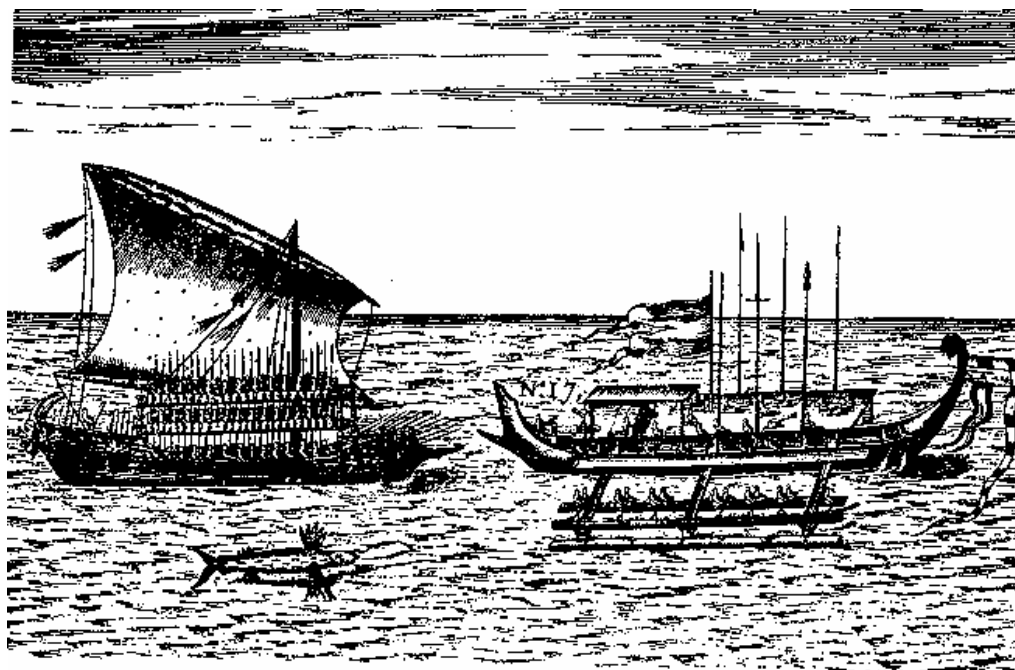
พวกเขาเต็มใจที่จะขายแก่คนที่สามารถซื้อได้ ยุคของ “จักรวรรดิดินปืน” ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้จบไปแล้ว

เรือใบใช้กรรเชียง (แกลลีย์) ติดปืนเป็นอาวุธที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของผู้ครองรัฐในยุคนี้ ข้อได้เปรียบสำคัญที่ชาวยุโรปได้นำมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือความสามารถในการใช้ปืนใหญ่ทางเรืออย่างได้ผล ตามที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในบทที่ 1 เรื่องนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการลดจำนวนของลำเภาลำใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งได้พิสูจน์ว่าไม่สามารถป้องกันตัวเองได้ ปฏิกริยาตอบโต้ของผู้ครองรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิใช่การลอกเลียนความก้าวหน้าในการออกแบบเรือของมหาอำนาจจากมหาสมุทรแอตแลนติก แต่เป็นการสร้างเรือแกลลีย์ติดอาวุธที่ใหญ่กว่าและจำนวนมากกว่า น่านน้ำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อเทียบกันแล้วมีที่กำบังที่ดีกว่า เหมือนกับน่านน้ำของทะเลเมดิเตอร์เรเนียนทำให้กรรเชียงดูเหมือนจะเป็นวิธีที่เร็วที่สุดที่จะขนส่งทหารจำนวนมากและ

ปรับเรือให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมกับการใช้ความสามารถในการระดมยิง ในระยะสั้นกลยุทธ์นี้ได้เพิ่มพลังอำนาจของประมุขเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมากทั้งทางภายในและภายนอก แม้ว่าใน

รูปที่ 31ก เรือแกลลีย์ของเวียดนามในแม่น้ำแดง วาดโดยแซมมวล บาร์อน

รูปที่ 31ข เรือแกลลีย์ติดปืน สองแบบ งานของช่างแกะแม่พิมพ์ชาวฮอลันดา ประมาณ ค.ศ.1600 ด้านซ้าย เรือรบของมาตุราภิหาร ถือหอกบนดาดฟ้าสองชั้นเหนือฝีพาย ด้านขวา เรือโกราโกราของกษัตริย์แห่ง

เตรินาเต ฝัฟายนั่งอยู่บนเรือเล็กที่พ่วงติดกับ เรือใหญ่ มีกลอง ช้อง และเป็นใหญ่ขนาดเล็กเจ็ดกระบอก

ศตวรรษที่ 17 เมื่อต่อสู้ กับเรือของฮอลแลนด์และอังกฤษที่เบา คล่องตัว แต่ติดอาวุธอย่างหนัก พวกประมุขจะแพ้เกือบทุกครั้ง

เป็นที่แน่นอนว่าชาวเวียดนามใช้เรือเกลลีย์ติดอาวุธก่อนชาวยุโรปจะเข้ามา โดยที่ไม่มีชนบทการใช้เรือสำเภาใหญ่มาก่อน พวกเวียดนามได้ดัดแปลงเรือเกลลีย์ที่จีนและเวียดนามใช้ขนส่งในแม่น้ำให้เหมาะสำหรับการรบกับพวกจามตามชายฝั่งตอนใต้ มีรายงานที่ เล ทัง ตง (Le Thanh Tong) ส่งกองทัพไปรบกับพวกจามใน ค.ศ.1465 โดยเรือเกลลีย์ห้าพันลำ แต่ละลำติดปืนใหญ่โบราณลำกล้องทำด้วยไม้หรือไม้ไผ่ (Li 1992: 42) การรบในศตวรรษที่ 17 ระหว่างรัฐเวียดนามทั้งสอง รวมทั้งบทเรียนจากการปะทะกับเรือยุโรปทำให้เรือเร็วเกลลีย์ ติดอาวุธ มีประสิทธิภาพอยู่ในระดับสูง

ในบรรดารายงานของต่างชาติที่ยกย่องกองทัพเรือของโคชินจีน รายงานของชาวญี่ปุ่นที่ประจำอยู่ที่นั่นอาจเที่ยงตรงที่สุด เขานับเรือเกลลีย์ได้ 230 – 40 ลำ แต่ละลำมีคน 64 คน ซึ่งเป็นทั้งคนกรรเชียงและทหาร ตรงหัวเรือมีปืนใหญ่หนึ่งกระบอกใช้กระสุนขนาด 4 – 5 ปอนด์ และเป็นสับนก ขนาดเล็กกว่า สองกระบอก (Francisco 1643: 121; cf. Rhodes 1651: 22; Borri 1633: H3) ทหารเรือซึ่งประกอบด้วยเรือเหล่านี้ประมาณ 50 ลำได้ทำลายกองเรือของฮอลันดาที่มีเรือรบ 3 ลำ โดยระเบิดเรือธงทำให้ทุกคนบนเรือเสียชีวิต ยังความพ่ายแพ้อันน่าอัศจรรย์ที่สุดแก่ทัพเรือฮอลันดาด้วยน้ำมือของคนเอเชียก่อนทศวรรษ 1940 (Buch 1929: 96) ส่วนผู้ครองดั่งเกียนันคาดกันว่ามีเรือเกลลีย์มากกว่าสองหรือสามเท่า (รูปที่ 31ก) อเล็กซองดร์ เดอ รอดส์ ติดตามกองเรือปฏิบัติการไปทางใต้มีคนประจำการ 200,000 เรือรบเกลลีย์ 200 ลำ “มีทองสองแสงเป็นประกายและตกแต่งด้วยภาพเขียนที่หรูหรา” เรือทุกลำเคลื่อนอย่างพร้อมเพรียงหาที่ตีไม่ได้ ตามด้วยเรืออีก 500 ลำบรรทุกเสบียง (Rhodes 1651: 134 – 36; cf. Tavernier 1692A: 185) นี่เป็นภาพยอดเยี่ยมมาก ที่พอจะเทียบกันได้ก็มีแต่ขบวนพยุหยาตราทางชลมารคของสยามและพม่า แต่เรือเกลลีย์ได้พิสูจน์แล้วว่าในการต่อสู้กันด้วยปืนใหญ่ใช้ได้ผลน้อยกว่าคู่แข่งทางใต้ที่เรียนรู้ได้ดีกว่าจากบทเรียนในสงครามกับชาวยุโรป

รูปแบบเรือของจีนมีความสำคัญในเวียดนาม แต่รูปแบบเรือทางเมดิเตอร์เรเนียนทั้งของตุรกีและโปรตุเกสดูเหมือนว่าจะมีความสำคัญในที่อื่นๆ จริงอยู่เรือที่ขับเคลื่อนไปด้วยกรรเชียงหรือพายหลายเล่มมีอยู่ทุกหนแห่งมานานแล้ว โดยผู้พายในอินโดนีเซียตะวันออกมักจะนั่งตรงเรือเล็กที่พ่วงกับโครงที่ยื่นออกมาจากแคมเรือใหญ่ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของเรือที่นั่น แต่เรือเกลลีย์ที่บรรทุกปืนและออกแบบด้วยวัตถุประสงค์ที่จะลำเลียงทหารอย่างรวดเร็วเป็นหลักฐานเหมือนจะเป็นผลงานใหม่ พงศาวดารของสยามและมะกัสซาร์ยืนยันว่าเรือรบเกลลีย์รุ่นแรกของแต่ละประเทศสร้างตอนต้นของ

ศตวรรษที่ 17 (*Sejarah Kerajaan Tallo'*: 17; van Vliet 1640: 89) คำในภาษามะกัสซาร์สำหรับเรือใหม่คือ กัลเล (gallé) ซึ่งยืนยันอิทธิพลของพวกโปรตุเกสที่มาเมืองนี้อยู่เป็นประจำในตอนนั้น คำที่ใช้เรียกเรือเร็วที่ใช้ในการรบของมาลุกู และฟิลิปปินส์ โกรราโกรา (korakora) ดูเหมือนว่าในที่สุดแล้วมาจากคำอาหรับ กุร์กุร์ (kurkur) ส่วนคำ กูร์บ (gurab) ของอาจะห์มาจากภาษาอาหรับโดยตรง พวกฮอลันดาระายงานว่าเรือรบ แกลลีย์ ของบันเต็น ต่อที่ลาเซ็ม เมืองท่าซึ่งอยู่ใกล้ดงไม้ดักที่ดีที่สุดของชาว “ตามคำแนะนำของชาวตุรกีในบันเต็น” (Lodewycksz 1598: 132)

เรือ แกลลีย์ เหล่านี้ทั้งหมดมีปืนใหญ่ขนาดเล็ก ตามคำของพวกฮอลันดาเรือของ บันเต็นมีปืนสี่กระบอกบนดาดฟ้าชั้นล่าง เรือโกรราโกรา ที่มีเรือเล็กพ่วง ของมาลุกูมีปืน 7 กระบอกบนยกพื้น ขณะที่แกลลีย์ ขนาดใหญ่ของมาลุกูบรรทุกคนถึง 200 คน แต่มีกรรเชียงน้อยกว่าและปืนเพียงสองกระบอก (รูปที่ 31ข) อาร์เกนโซลา (1708: 17) บรรยายลักษณะเรือโกรราโกรา ในน่านน้ำตะวันออกว่ามีคนกรรเชียงเรือ 100 คน ทหารถือปืนคาบศิลา 6 คน และ “ปืนทองเหลืองขนาดเล็ก 4 หรือ 5 กระบอก” ปืนแต่ละกระบอกมีคนประจำอยู่ 3 คน “คนหนึ่งปรับระดับ อีกคนหนึ่งบรรจุกระสุน คนที่สามเป็นผู้ยิง” หลังการระดมยิงพร้อมกันแต่ละครั้ง เรือโกรราโกรา เหล่านี้จะพายออกไปอย่างรวดเร็วและกลับมาเมื่อพร้อมที่จะยิงรอบต่อไป เรือแบบเดียวกันของฟิลิปปินส์มักจะมีคนพาย 60 ถึง 100 คน และมีการกล่าวถึงเรือขนาดใหญ่กว่าสองสามลำ (Scott 1982: 74 – 79)

ในด้านของรูปลักษณะที่จำลองจากขนาด ความเร็วในระดับสูง และมีมือในการสร้าง เรือเหล่านี้ยังความประหลาดใจแก่ชาวยุโรปอยู่เสมอ เรือรบที่ตกแต่งอย่างประณีตบรรจงของสยามเป็น “เรือที่สวยงามที่สุดที่มีอยู่ในโลก” (Choisy 1687: 243) เรือของมาลุกูสร้าง “ในลักษณะและรูปร่างของนาค ส่วนหัวเรือด้านหน้าเหมือนกับหัวนาคและท้ายเหมือนหางนาค” (“Tweede Boeck” 1599: 58) ชาวฮอลันดาคนหนึ่งผู้ไปเยือนมะกัสซาร์กล่าวว่า เรือแกลลีย์ “ใหญ่มากและสร้างอย่างชาญฉลาดจนช่างไม้ของเราที่อยู่ที่นี่ทุกคนยืนยันเหมือนกันหมดว่าไม่มีช่างผู้เชี่ยวชาญในประเทศเราที่จะต่อได้” (van der Hagen 1607: 82) เรือของซูลาเวซีได้หลายลำคงจะต่อโดยช่างไม้ผู้เชี่ยวชาญจากเซลายาร์และคาบสมุทปรีรา อยู่ตรงมุมตะวันออกเฉียงใต้ของซูลาเวซีได้ เพราะในทศวรรษ 1660 “ชาวเกาะเหล่านี้เกือบจะไม่ได้ทำอะไรอื่นเลย นอกจากต่อเรือแล้วเอาไปขาย” (Speelman 1669 II: 24; cf. Stavorinus 1798 II: 260) ผลผลิตที่ดีที่สุดของพวกเขาลำหนึ่งคงจะเป็นเรือหลวงของ ทัลโล ที่แกะสลักอย่างวิจิตรบรรจงปิดทองคำเปลว ใช้ฝีพาย 260 คน เรือลำนี้ดูเหมือน “สัตว์ประหลาด” เปล่งประกายแวววาวอยู่ในทะเล (Amin 1670: 116 – 17) บุคนที่อยู่ใกล้เคียงก็สร้างเรือ “สวยงามเท่ากับเรืออื่นๆ ในหมู่เกาะอินเดียนตะวันออก” และยาวถึง 40 เมตร (Coen I: 76; van den Broecke 1634 I: 62)

อาจะห์ยังทำให้ชาวเมดิเตอร์เรเนียนสนใจการต่อเรือแกลลีย์ ที่มีการขยายให้ใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ โบลิเยอ (1666: 106) อธิบายว่าสุลต่าน อิสกันดาร์ มูดา

แข็งแรงกว่าเพื่อนบ้านด้านทะเล มีเรือขนาดใหญ่ประมาณหนึ่งร้อยลำ . . . ทุกลำเตรียมพร้อม จำนวนหนึ่งในสาม ใหญ่กว่าเรือใดๆที่ต่อในคริสต์จักร ข้าพเจ้าได้เห็นกระดูกของลำหนึ่งยาว 120 ฟุตเป็นชิ้นเดียวกันหมด นี่เป็นแค่ เรือขนาดปานกลาง พวกเขาสร้างเรือพวกนี้ด้วยความสามารถยิ่ง เป็นเรือที่สวยงามแต่หนักเกินไปเพราะกว้าง เกินไปและสูงเกินไป . . . การเรียงแต่ละเล่มมีคนประจำสองคน และยืนกรรเชียง ตัวเรือหรือแผ่นไม้กระดานของเรือ เหล่านี้หนา 6 นิ้ว ดังนั้นจึงหนักเกินไป ข้าพเจ้ารู้สึกว่เรือเกลี้ยงของพวกคริสเตียนหนึ่งลำจะชนะเรือพวกนี้ 10 ลำ ตามธรรมดาเรือที่มีปืนใหญ่ขนาดใหญ่ 3 กระบอก . . . พร้อมด้วยปืนใหญ่ขนาดเบา (falconet) อีกหลาย กระบอกที่ตรงไหล่และเอว [ของเรือ] พวกเขามักบรรทุกทุกคน 600 หรือ 800 คนบนเรือมหึมาเหล่านี้

เรือ เกลี้ยงยักระที่ชาวอาเจห์สร้างเพื่อโจมตีมะละกาใน ค.ศ.1629 นับเป็น “สิ่งที่น่าเกรงขามแห่ง จักรवाल” อาจเป็นเรือไม้ที่ใหญ่ที่สุดที่เคยสร้างกันมา³ ชาวโปรตุเกสที่ยึดเรือลำนี้ได้ในที่สุดยืนยันว่า ยาว 100 เมตรและมีปืน 100 กระบอกซึ่งรวมกระบอกหนึ่งที่ยามเลศทำด้วย *เด็มบา* (ทองเหลือง) —“ตาของเรา แม้ว่าจะคุ้นเคยกับการตื่นตาตื่นใจในของที่สวยงาม ก็ยังตื่นตะลึงกับเรือลำนี้” (อ้าง Lombard 1967: 87)

มองกุแอง (1993) ได้ชี้ให้เห็นเมื่อไม่นานมานี้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างกะทันหันไปทาง สร้างกองเรือรบขนาดใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ราวๆกลางศตวรรษที่ 16 ซึ่งเป็นการตอบโต้กล ยุทธ์และการรุกรานของทัพเรือโปรตุเกส พอถึง ค.ศ. 1600 ไม่เพียงอาเจห์ แต่บันเต็น ยะโฮร์ ปะหัง และ บรูไน ก็สามารถส่งเรือติดอาวุธ 100 ลำ หรือกว่านั้น เข้ารบได้ แนวโน้มนี้ ตามที่มองกุแองสรุป มีส่วนในการลดจำนวนของเรือสำเภาค้าขายขนาดใหญ่ที่ครองทะเลมาก่อน แต่ก็ได้ยับยั้งการทำ พายทางเรือของโปรตุเกสและให้ความสำคัญแก่อำนาจของผู้ครองรัฐที่เข้มแข็งกว่าเหนือพวกเมือง บริวาร แต่เรือเหล่านี้ก็ได้พิสูจน์แล้วว่าเทียบไม่ได้กับเรือรบของฮอลันดาและอังกฤษซึ่งได้ทำให้ วิทยาการด้านเรือรบขึ้นถึงยอดใหม่ในศตวรรษที่ 17

การทูต

มหาราชา ดิราชา (แห่ง อารุ) ส่งคณะทูตไป ปาไซ โดยมีราชา ปาห์ลวันเป็นทูต เมื่อถึงปาไซ ก็แห่ขบวนนำสาส์นเข้าไปยังพระราชวัง ผู้อ่านสาส์นเป็นผู้ ให้การต้อนรับอย่างเหมาะสม แล้วก็ อ่าน สาส์น สิ่งที่เขียนอยู่ในสาส์นคือ “น้องชายขอส่งคำทักทาย [ซาลัม]“ แต่เขาอ่านว่า “น้องชายขอน้อมคำนับ [เซ็มบาห์] พี่ชาย” เพราะเหตุนี้ราชาปาห์ลวัน สังเกตว่า “จดหมาย

³ Parker (1988: 87) เสนอตำแหน่งอันทรงเกียรติให้แก่เรือกรรเชียงสมัยโบราณที่มีฝีพายห้าแถวของเวนิสยาว 74 เมตรสร้างตาม แนวของกรีกใน ค.ศ. 1529

กล่าวอย่างหนึ่งแต่อ่านเป็นอีกอย่างหนึ่ง” . . . เมื่อผู้อ่านยังคงอ่านออกมาเช่นเดิม ราชาปาห์
ลาวัน บันดาลโทษอย่างลึ้มตัววิ่งฆ่าชายปาไซไปหลายคนอย่างบ้าคลั่ง ดังนั้นทหารปาไซจึง
สังหารปาห์ลาวัน และชาวอารูที่มาทั้งหมด เพราะเหตุนี้ปาไซก็ทำสงครามกับอารู

— Sejarah Melayu 1612: 145 – 46

ผู้ครองรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุกคนต่างรู้ดีว่าเป็นหนึ่งในบรรดาประมุขจำนวนมาก
กษัตริย์อาจยืมถ้อยคำที่ประทับใจของผู้ครองโลกจากมหากาพย์อินเดียและใช้ยศและพิธีการที่
ยิ่งใหญ่ซึ่งเทียบเคียงกับพระเจ้ามากกว่ากษัตริย์ด้วยกัน แต่กระนั้นกษัตริย์ทุกองค์ก็มีสัมพันธทาง
การค้า สงคราม หรือการทูตกับเพื่อนบ้าน พงศาวดารของเมืองเหล่านี้ยอมรับว่าสิ่งหนึ่งที่ใช้วัดความ
ยิ่งใหญ่ของผู้ครองเมืองก็คือท่าเรือที่เต็มไปด้วยเรือต่างชาติและราชสำนักที่เต็มไปด้วยทูต
ต่างประเทศ

ในเรื่องระหว่างประเทศเช่นเดียวกับเรื่องภายใน ความสัมพันธ์ที่ง่ายที่สุดคือความสัมพันธ์
ของความไม่เท่าเทียมกัน ภาษาเองทำให้ยากที่จะแสดงถึงความสัมพันธ์ที่เสมอกันอย่างแท้จริง
โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างกษัตริย์ที่ต้องพูดด้วยการถ่อมตัวตามขนบธรรมเนียม

รูปแบบหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อแนวปฏิบัติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือระบบส่งบรรณาการของ
จีน รัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหลายยอมรับว่าจีนใหญ่กว่าและแข็งแกร่งกว่าตน และในศตวรรษที่
15 พอใจที่จะให้มีการเขียนสาส์นแสดงความเคารพบนอบเป็นภาษาจีนในนามของตน ผู้ครองรัฐ
เล็กๆบางคนก็เดินทางไปประเทศจีนด้วยตนเองเพื่อแสดงความจงรักภักดี และรับแต่งตั้งขึ้นเป็นการเป็น
กษัตริย์จากจักรพรรดิ บรรณาการเป็นวิธีค้าขายกับจีนวิธีเดียวที่ถูกกฎหมายและปลอดภัย และได้
พิสูจน์แล้วว่าทำกำไรอย่างงามให้ผู้ครองรัฐ รวมทั้งผู้ที่จัดการเรื่องคณะทูต ภาษาของการแสดง
คารวะอ่อนน้อมไปยังจักรพรรดิที่อยู่ไกล เขียนเป็นภาษาต่างประเทศดูเหมือนจะไม่ได้ทำให้ผู้ครองรัฐ
ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลำบากใจแต่ประการใด หากเข้าใจสิ่งที่เขียน แม้แต่สาส์นถึงรวิกว ซึ่งเป็น
รัฐเล็กๆ ก็เขียนเป็นภาษาจีนเหมือนกัน มักจะมีถ้อยคำที่แสดง ความถ่อมตน และ “ความนิยมชม
ชื่น” เช่นเดียวกัน (Kobata and Matsuda 1696: 116 – 17, 141 – 42) ภายในโลกเอเชียตะวันออกเฉียง
ที่มีการส่งสาส์นถึงกันและกันเป็นภาษาจีน การค้าขายด้วยกฎหมายเป็นเพียงแง่หนึ่งของ
ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างผู้ครองรัฐต่างๆ

ภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการลอกเลียนแบบ “เครื่องบรรณาการ” ประเภนี้ ซึ่ง
บ่อยครั้งที่เดียวเพียงเพื่อได้โอกาสไปค้าขายยังเมืองท่าที่ใหญ่กว่า อันเป็นการตอบแทนการยอมรับ
เชิงสัญลักษณ์ในความสำคัญของเมืองนั้นๆ รัฐต่างๆในบอร์เนียว สุมาตราใต้ และหมู่เกาะซุนดา
น้อย มักจะส่งบรรณาการเช่นนี้ไปยังชวา ส่วนรัฐในคาบสมุทรมลายูส่ง “ดอกไม้ทอง” (บุหงา เอ็มมัด)
แห่งความจงรักภักดีไปยังราชสำนักสยาม ในทศวรรษ 1680 แม้แต่ จัมปี (สุมาตรา) ที่อยู่ห่างไกล
ออกไปก็ส่งดอกไม้ทองไปยังสยามพร้อมกับพริกไทย “ของขวัญตอบแทน” สำหรับการค้ากับจีน

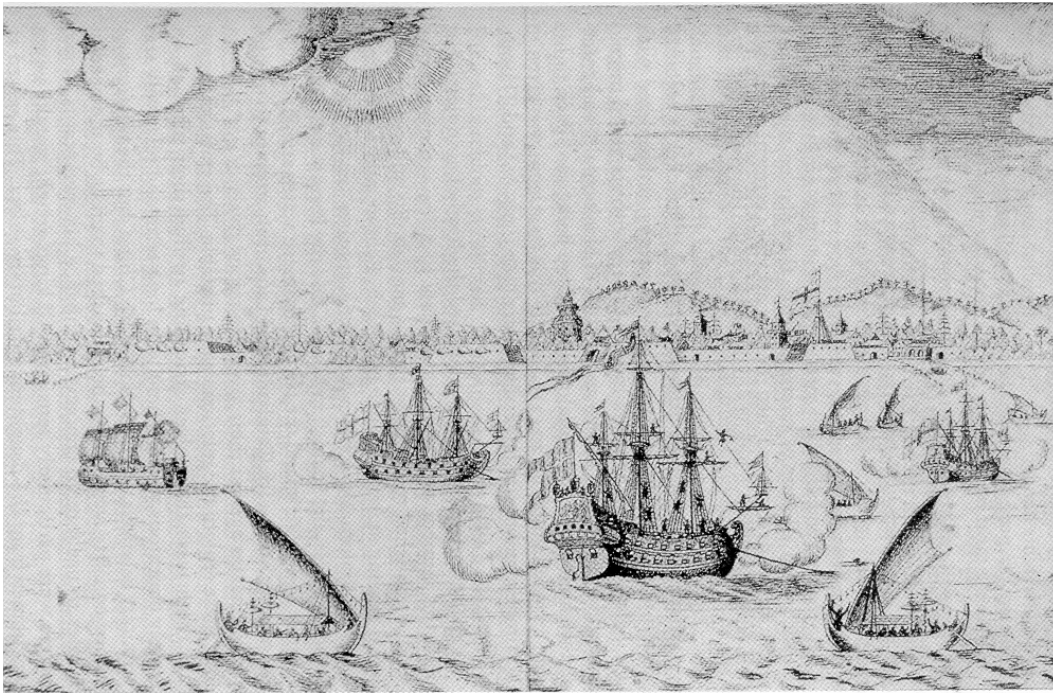
เพื่อเป็นการสนองตอบ “ของขวัญของกษัตริย์” สยามซึ่งได้แก่ ดินประสิวและกำมะถัน (Pombejra 1990: 137) แต่เมื่อรัฐเพื่อนบ้านถูกรบกวนด้วยกำลังอาวุธ เครื่องบรรณาการก็ได้กลายเป็นการไหลทางเดียวของสินค้าและกำลังคนไปยังราชธานี

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และบริเวณมหาสมุทรอินเดีย ความสัมพันธ์ขยายกว้างขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งจะสามารถดำเนินไปได้กับพื้นฐานของความเสมอภาคซึ่งมักจะมีปัญหา แม้คณะทูตที่มีเอกสารหลักฐานอย่างดีเป็นคณะที่มีแนวโน้มไปทางการเมืองอย่างมาก ก็ต้องพิจารณาในบริบทของคณะทูตการค้าที่ได้รับความสะดวกจากราชสำนักและผู้แทนพระองค์ เช่นที่กษัตริย์ของสยามอธิบายแก่กษัตริย์วิททิวันใน ค.ศ. 1480 ว่า “เป็นเรื่องน่ายากย่องที่ประเทศของเราทั้งสอง ตั้งแต่โบราณกาลมาจนถึงปัจจุบัน ได้ดำเนินการค้า มาด้วยกันและแยกกันไป และแลกเปลี่ยนสิ่งที่เรามีกับของที่เราไม่มี เราส่งทูตออกไปอยู่เสมอและก็มีมาไม่เคยหยุด” (Kobata and Matsuda 1969: 86) ชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งที่น่าทึ่งในโคชินจีนบันทึกว่าความต้องการของประเทศในเรื่องสิ่งจำเป็นด้านการทหาร ดินประสิวและตะกั่ว ได้มาจากสยามที่ “มีคณะทูตมาจากที่นั่นทุกปี” (Francisco 1642: 351) หากจักรพรรดิจีนยอมให้ดำเนินการค้าระหว่างประเทศเพียงเพราะว่าเป็นแง่หนึ่งของการทูต แต่กับประมุขของรัฐใน เอเชียแล้วดูเหมือนจะคิดในทางตรงข้าม สยามแลกเปลี่ยนทูตกับกอลคอนดา และเบงกอลในอินเดียอย่างสม่ำเสมอ “พร้อมกับสาส์นที่เต็มไปด้วยคำสรรเสริญและความปรารถนาดีรวมทั้งของขวัญเล็กๆน้อยๆ” ซึ่งเป็นเพียงการส่งเสริมการค้า (van Vliet 1636: 93)

ลักษณะเด่นในพิธีการทูตที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งแตกต่างกับบริเวณมหาสมุทรอินเดียและโลกของจีนที่มีการติดต่อระหว่างกันและกัน ขึ้นกับลักษณะของราชสำนัก ไม่ว่าจะเป็นกโไฮดา (เจ้าของเรือ) จะเป็นใคร เรือที่มาเยือนจะได้รับการต้อนรับอย่างดีถ้านำราชสาส์นมา เพราะถือว่าสาส์นนั้มีราชานุภาพอยู่ด้วย

ทูตทั่วตะวันออกเป็นเพียงผู้ถือสาส์นของกษัตริย์เท่านั้น ไม่ได้เป็นตัวแทนของเจ้านาย พวกเขาให้เกียรติทูตน้อยมากเมื่อเทียบกับความเคารพที่ให้แก่จดหมายแนะนำตัวที่ทูตเป็นผู้นำมา. . . ใครก็ตามที่ถือสาส์นจากกษัตริย์จะได้ชื่อว่าเป็นทูตทั่วทั้งตะวันออก ด้วยเหตุนี้หลังจากที่ทูตของเปอร์เซีย ผู้ที่ มร. เดอ โซมองต์ ทิ้งไว้ที่สยามเสียชีวิตที่ตะนาวศรี บริวารของเขาก็ได้เลือก คนหนึ่งในพวกตนไปถวายสาส์นของกษัตริย์เปอร์เซียแก่กษัตริย์ของสยาม คนที่เลือกให้มาทำหน้าที่ได้รับการต้อนรับโดยไม่ต้องมีคุณสมบัติอื่นใดเลยเช่นเดียวกับที่ทูตจริงๆจะได้รับ (La Loubère 1691: 108)

เมื่อเรือต่างประเทศมาถึง คำถามแรกที่ถามก็คือนำสาส์นของกษัตริย์มาหรือเปล่า ถ้ามี ก็จะนำสาส์นวางไว้ในที่ที่ได้เกียรติสูงสุดในขบวนแห่ไปยังพระราชวัง ในโลกมลายู สาส์นของกษัตริย์จะนำไปบนหลังช้างที่ตกแต่งอย่างหรูหรา และที่แผ่นดินใหญ่ก็จะนำไปโดยเรือเกลี้ยงที่สวยงามที่สุด ที่ลาวเรือจะนำสาส์นไปยังที่ต้อนรับ ไม่ใช่ที่พระราชวังแต่เป็นที่วัดพระธาตุหลวงที่น่าประทับใจ

รูปที่ 32 การต้อนรับเรือและทูตเดนมาร์กบริเวณริมฝั่งของบันเต็นใน ค.ศ. 1673 เรือสองลำที่ชนาบข้างเรือเดนมาร์กบรรทุกเจ้าหน้าที่สำคัญของบันเต็น ซึ่งบอกได้จากกร่ม อาคารที่สูงที่สุดที่ชายฝั่งคือสุเหร่า

(Wusthoff 1669: 36 – 37) ทูตหรือเจ้าของเรือตามหลังไป และได้รับเกียรติในฐานะผู้นำศาสนามากกว่าในฐานะผู้แทนของกษัตริย์

พงศาวดารมะละกาอธิบายข้อยกเว้นของกฎนี้ที่เผยให้เห็นความจริง เมื่อราชสำนักมะละกาคิดหาวิธีที่จะส่งศาสนไปยังปาไซ คู่แข่งที่อาวโสกว่าแต่อ่อนแอกว่าโดยไม่ให้ราชสำนักปาไซสนใจอ่านคำท้าทายเป็นการแสดงคารวะนอบน้อม ได้ตัดสินใจไม่ส่งศาสนแต่ส่งข้าราชการผู้จำข้อความจากกษัตริย์ได้ขึ้นใจไปแทน เมื่อเขาไปถึงปาไซ “คนที่ส่งไปรับจดหมายถามว่า ‘ศาสนอยู่ที่ไหนขอให้เรานำไปในขบวน’ โอรังกายาตุณ โมฮัมมัด กล่าวตอบ ‘ข้าพเจ้าคือศาสน พาช้าพเจ้าเข้าขบวน’”

(*Sejarah Melaya* 1612: 179) ต่อจากนั้นข้าราชการคนนี้ได้ท่องข้อความที่เขาได้จำขึ้นใจอย่างระมัดระวัง กล่าวคำท้าทายในรูปแบบของพี่ชายกล่าวแก่น้องชาย และได้รับราชศาสนตอบตามธรรมเนียม

เนื่องด้วยราชศาสนเป็นหนึ่งในส่วนสำคัญของราชานูภาพจึงต้องเลือกถ้อยคำและเสริมแต่งให้ไพเราะด้วยความระมัดระวัง ในรัฐอิสลามการยืมจากขนบวรรณกรรมของเอเชียตะวันตก พระราชลัญจกรหรือคำเริ่มต้น จะแสดงความสัมพันธ์กับกษัตริย์องค์ก่อนๆ ที่มีชื่อเสียง บางครั้งก็รวมไปถึงอเล็กซานเดอร์มหาราช อารัมภพซึ่งมักจะยาวถึงครึ่งหนึ่งของจดหมาย ได้สร้างความยิ่งใหญ่ของผู้ส่ง—อาณาจักรอันกว้างใหญ่ไพศาล ราชธานีอันสวยงาม ช้างจำนวนมากมาย เครื่องราชกกุธภัณฑ์ทอง และ เครื่องประดับอื่นๆ (e.g., van Vliet 1636: 16 – 17; Shellabear 1898: 126 – 29)

ราชสาส์นสองสามฉบับที่คงเหลืออยู่จากสมัยการค้า หนึ่งในฉบับเป็นของสุลต่าน อิสกันดาร์ มูดา แห่ง อาजेห์ ถึง พระเจ้าเจมส์ที่ 1 แห่งอังกฤษ ยาวประมาณ 1 เมตร และมีภาพดอกไม้ประดับอย่างสวยงาม

ทูตยุโรปได้เขียนไว้มากมายเรื่องการต้อนรับอย่างมโหฬารที่ราชสำนักสำคัญๆ โดยเริ่มที่ถนน (รูปที่ 32) ขบวนแห่ที่น่าตื่นตาตื่นใจไปยังพระราชวังเพื่อเข้าเฝ้าและอ่านสาส์น ต่อด้วยการ พระราชทานเสื้อผ้าเครื่องยศ งานเลี้ยง และมหรสพได้แก่ระบำ และการต่อสู้ การบรรยายการ ต้อนรับที่น่าสนใจที่สุดอาจจะได้แก่บทสนทนาภาษามลายูระหว่าง ดาฮุด ผู้ถามและอิบราฮิม ชาวพื้นเมืองผู้ให้ข้อมูล ที่เฟรเดอริก เดอ ฮูตมัน บันทึกไว้เป็นตัวอย่างของภาษาที่จำเป็นสำหรับพ่อค้า ที่มาอาजेห์

- ด คนที่นั่งมาบนช้างตัวใหญ่นี้เป็นใคร ที่มีผู้คนตามหลังมามากมาย
- อ นั่นคือพระมหากษัตริย์ กับ เบ็งฮูลู เกอร์กุน [เลขานุการ]
- ด ผมเห็นพ่อค้าต่างชาตินั่งอยู่ข้างบนนั่นด้วย พวกเขาเป็นใคร
- อ นั่นเป็นนักโยดา ชาวคุชราต ผู้เพิ่งมาถึงกับเรือ และพวกเขาจะพาไปเฝ้าพระราชา
- ด นั่นหมายความว่าอะไร ช้างที่ตกแต่งด้วยผ้าสีแดงมีคนพวกนั้นนำหน้าเล่นกลองฉิ่ง เป่าแตร และ เป่าปี่
- อ ช้างที่คุณเห็นและผู้ชายที่นั่งในกุบหมายความว่ากำลังนำสาส์นจากพระราชาของเขามายังเจ้านายของเรา . . .
- ด คนที่นั่งอยู่บนนั่นคือใคร
- อ นั่นคือ ขุนนางของสุลต่านที่พระองค์เลือกมาเพื่อการนี้
- ด แล้วทั้งหมดนี้เพื่อประโยชน์อะไร
- อ เพื่อเป็นเกียรติแก่พระราชาที่ส่งสาส์นมา
- ด ที่ผมเห็นนั่นเขาทำอะไร มีผู้ชายและทาสมากมาย แต่ละคนถือผ้าแต้มสี
- อ พวกนั่นคือของขวัญที่นักโยดา จะถวายพระราชา
- ด นั่นคือภาษีที่เขาต้องเสียสำหรับสินค้าของเขาหรือ เขาต้องเสียภาษีอื่นอีกหรือเปล่า
- อ ไม่ใช่ ภาษีต้องเสียต่างหาก ร้อยละ 7
- ด เกียรติยศชั้นไหนที่พระราชาจะประทานให้เป็นการตอบแทน
- อ เมื่อพวกเขามาถึงที่วังของพระราชา จะได้รับเกียรติอย่างสูง
- ด จะเกิดอะไรขึ้นที่นั่น

อ ที่นี้พวกเขาจะกินและดื่ม อาหารและผลไม้ที่นำมาให้ทุกอย่าง พวกเขาจะเล่น เดินระบำ มีการ
บันเทิงทุกชนิด มีการเป่าแตร ปี่ แคลริเน็ต และ เรบบั และแล้วสุดท้ายก็จะสั่งให้นำเสื้อผ้าแบบ
พื้นเมืองมา ซึ่งพระองค์จะมอบให้แก่ะกิโฮดา (de Houtman 1603: 17 - 20)

นะกิโฮดาก็จะแต่งตัวในชุด “เสื้อนอกไหมสีแดง ผ้าโพกศีรษะสี มีลวดลายปักทอง ผ้าใส่รองสีเหลืองปัก
ด้วยทอง คาดเข็มขัดปักอักษรอาหรับเป็นทอง เหน็บกริชปลอกทองฝังอัญมณี ด้ามทำด้วยปะการัง
ดำ” และชมการต่อสู้ของช้างและเสือก่อนจะส่งกลับไปยังเรือบนหลังช้าง (เพ็งอึ้ง: 30 – 31) ทูตยุโรป
เช่น เจมส์ แลงคาสเตอร์ (1603: 90–96) และทอมัส เบสต์ (1614: 52–54) ก็ได้รับการต้อนรับดังกล่าว

เนื่องจากศตวรรษที่ 17 เพิ่มระดับการค้า แต่ลดจำนวนผู้แสดงทางการทูตลงเหลือเพียงรัฐที่
แข็งแกร่งจริงๆไม่กี่รัฐ รัฐเหล่านี้ต่างก็สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันเอง พอถึงกลาง
ศตวรรษรัฐหลักๆที่ทำการค้า—อยุธยา อาจะห์ บันเต็น มะกัสซาร์—ต่างก็มีการติดต่อทางการทูต
ระหว่างกัน รวมทั้งกอลคอนดาในอินเดีย พวกสเปนในมะนิลา และ พวกโปรตุเกส อังกฤษ และ
ฮอลันดา บนแผ่นดินใหญ่รัฐเวียดนามทั้งสองและสยามมีการติดต่ออย่างสม่ำเสมอกับเขมรและลาว
ในความพยายามที่จะใช้รัฐเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ในการต่อสู้กับคู่แข่งที่น่ากลัวมากกว่า

ความสัมพันธ์ทางการทูตเหล่านี้ไม่มั่นคง รัฐที่สถาปนาความสัมพันธ์เหล่านี้เองก็พยายาม
ฝ่าฟันหาที่ของตนในโลกที่มีอันตรายอย่างยิ่ง มีความสัมพันธ์ในฐานะรัฐบรรณาการระยะยาวและ
ค่อนข้างมั่นคง เช่นความสัมพันธ์กับจีน แต่ความสัมพันธ์ที่เสมอภาคกันจะถูกผลักดันให้เกิดวิกฤติ
ด้วยความต้องการของประมุขแต่ละคนที่จะใช้ความสัมพันธ์กับต่างประเทศยกระดับสถานะภาพของ
ตน การอภิเษกสมรสของกษัตริย์เป็นเรื่องที่อ่อนไหวมาก กษัตริย์ทุกองค์แสวงหาแม่หรือชายา
จากธิดาของเจ้าประเทศราช วิธีนี้เป็นทั้งการแสดงพละานุภาพของกษัตริย์และอ้างความจงรักภักดี
ของประเทศที่ส่งบรรณาการไว้ด้วย แต่การยอมให้ธิดาของตนอภิเษกกับกษัตริย์อีกองค์หนึ่ง (อย่าว่า
แต่ใครอื่นเลย) เป็นการเสี่ยงเสมอว่าจะถูกทารุณหรือไม่ได้ตำแหน่งมเหสีเอก ไม่ว่าจะกรณีใดก็เป็น
การหลู่เกียรติของกษัตริย์ผู้เป็นพระบิดา

การเจรจาระหว่างกษัตริย์มักจะเริ่มต้นด้วยความต้องการประโยชน์ในทางการค้าหรือร่วมมือ
กันทางทหาร แต่จะจบลงด้วยการสวามิภักดิ์ เล่ากันว่าพระเจ้าสุริยวงศา กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของลาว
ได้ธิดาองค์หนึ่งของ “กษัตริย์” (คงจะเป็นเจ้าราชวงศ์ตรินห์) แห่งตังเกี๋ย ราวๆ ค.ศ. 1640 เพื่อแลกกับ
ข้อตกลงให้ความร่วมมือ (Wusthoff 1669: 90) เมื่อพวกฮอลันดาอยู่ที่เมืองหลวงของเวียดนามใน
ค.ศ. 1659 ทูตจากลาวกำลังมองหาพระธิดาอีกองค์หนึ่งให้กษัตริย์ของตน—คงจะจากประมุข
ราชวงศ์ตรินห์องค์ใหม่ ตรินห์ เด็ก (Trinh Tac) (Maetsuyker 1660: 308) การสวามิภักดิ์นี้อาจสนอง
โดยยกพระธิดาของชาวยองคร้อลงไปให้ เมื่อราชสำนักกว๋ (มะกัสซาร์) และมาดาร์มเริ่มแลกเปลี่ยน
คณะทูตในความพยายามที่จะประสานกันทางยุทธศาสตร์เพื่อต่อสู้พวกฮอลันดาไม่นาน มาดาร์มก็

ขออภิเษกกับพระธิดาของสุลต่าน ฮาซานุดดิน “หนึ่งหรือสององค์” (Andaya 1981: 48; cf. Ricklef 1981: 69) ประมุขประเทศไม่มีใครจะยกพระธิดาของอัครชายาให้ นอกจากจะมีข้อตกลงที่ทำให้พระสวามีเท่ากับเป็นตัวประกันที่ราชสำนักของพระชายา—เช่นเจ้าชายแห่งปะหังที่ตกเป็นเมืองขึ้นอยู่ที่ราชสำนักอาเจะห์และอภิเษกกับพระธิดาของสุลต่าน อิสกันดาร์ มูดา (cf. Van Vliet 1636: 32 เรื่องพม่า)

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและอาเจะห์มั่นคงที่สุดที่สุดในบรรดาประเทศที่เสมอกัน เพราะเป้าหมายของทั้งสองในคาบสมุทรมลายูไม่ค่อยจะขัดแย้งกัน “ทั้งสองไม่เคยเป็นเมืองขึ้นของกันและกัน เพื่อรักษามิตรภาพทั้งคู่จะส่งทูตถึงกันบ่อยๆพร้อมด้วยสาส์นที่เต็มไปด้วยยศตำแหน่งและคำสรรเสริญที่เลอเลิศรวมทั้งของขวัญ” (van Vliet 1636:43; cf. Best 1614: 53) ตามคำของพ่อค้าชาวฮอลันดาในสยาม สัมพันธภาพอันดีนี้ถูกบ่อนทำลายเมื่อทูตของสยามคนหนึ่งได้สนับสนุนอย่างขาดความรับผิดชอบให้สุลต่าน อิสกันดาร์ มูดา มีความหวังในพระธิดาองค์หนึ่งของพระเจ้าทรงธรรม กษัตริย์สยาม แต่พระเจ้าปราสาททอง (1629 – 56) ก็ได้ฟื้นฟูสัมพันธไมตรีใหม่ และการแลกเปลี่ยนของขวัญอันงามเลิศและ สาส์น “จารึกบนแผ่นทอง” ก็เริ่มต้นอีกครั้งหนึ่ง แต่เมื่อสุลต่านแห่ง อาเจะห์ให้ทูตเรือพื้นเรือการอภิเษกกับเจ้าหญิงไทยใน ค.ศ. 1636 สัมพันธไมตรีก็มีปัญหาขึ้นมาอีก ทูตของอาเจะห์ถูกคุมขังตามแหล่งข้อมูลนี้ แต่ตามที่ฝรั่งเศสเล่าพวกนี้ถูกสังหารหลังจากการทะเลาะวิวาทเรื่องผู้หญิงที่มากับคณะ (van Vliet 1636: 43 – 46; Choisy 1687: 222) แต่พระนารายณ์ กษัตริย์สยามองค์ต่อมา ขึ้นครองราชย์ไม่นาน ทางอาเจะห์ก็ส่งคณะทูตมาฟื้นฟูความสัมพันธ์อีก (Maetsuyker 1662: 421)

สุลต่านอิสกันดาร์ มูดาประสบความสำเร็จหลายครั้งในความพยายามที่จะหาชายาต่างประเทศ ทอมัส เบสต์ (Thomas Best) ได้รับการต้อนรับอย่างดีที่อาเจะห์ใน ค.ศ. 1613 และเมื่อเขาจะจากไปสุลต่านได้ขอให้เขาทูลกษัตริย์อังกฤษให้ส่งหญิงอังกฤษมาให้พระองค์สองคน “ถ้าเราได้ลูกกับคนใดคนหนึ่ง และเป็นลูกชาย เราจะตั้งให้เป็นกษัตริย์แห่งปรียามัน ปัสซามัน และฝั่งทะเลที่คุณไปชนพรักไทยได้ ดังนั้นคุณไม่จำเป็นต้องมาที่เราอีก แต่ไปที่กษัตริย์อังกฤษของคุณเองสำหรับสินค่าเหล่านี้” (Copland 1614: 213) เมื่อเรื่องนี้เป็นที่รู้จักในลอนดอน “สุภาพบุรุษที่น่านับถือ” ผู้หนึ่งมาปรากฏตัวต่อหน้าคณะกรรมการของบริษัทอีสต์อินเดีย เพื่อเสนอบุตรสาวของเขาเพื่อหน้าที่นี้ บริษัทปฏิเสธที่จะดำเนินการให้

มีผู้หญิงชาวยุโรปน้อยมากในดินแดนใต้ลม และมีคนเดียวที่รู้จักกันว่าเข้าไปในฮาเร็มอยู่ที่ มะกัสซาร์⁴ หนึ่ง

⁴ เป็นไปได้ว่าสาวโปรตุเกส Doña Francisca Sardinha “หนึ่งในบรรดาหญิงที่สวยงามที่สุดในสมัยนั้น” ถูกส่งไปยังประมุขแห่ง มินังกาเบา หลังจากถูกลักพาตัวระหว่างการโจมตีพวกเพื่อนร่วมชาติของเธอจากเรือที่อับปางอยู่ที่ชายฝั่งสุมาตราตะวันตกใน ค.ศ. 1561 (Dias 1565: 101 – 02; Couto 1645 VII, ix: 424 – 25)

ในบรรดาสนม 40 คนของสุลต่าน อาเลาด์-ดิน เป็นลูกครึ่งโปรตุเกส ลูกชายของเธอกับสุลต่าน คือฟรานซิสโก เม็นเดส ผู้เป็น “เลขานุการโปรตุเกส” และผู้แทนวัฒนธรรมที่รู้สองภาษาและมีค่าอย่างยิ่งสำหรับราชสำนักมะกัซซาร์ในทศวรรษ 1640 และ 1650 (Boxer 1967: 17)

ในช่วงศตวรรษที่ 17 รูปแบบการทูตของยุโรปก็เป็นที่รู้จักกันในหมู่รัฐการค้าที่สำคัญๆ ในดินแดนได้ล้ม แม้จะไม่ได้เป็นที่ยอมรับ ทาเวอร์นีเยร์ (1692 II: 505 – 06) เล่าถึงทูตอาเจะห์ที่ปัตตาเวียของฮอลันดา

รูปที่ 33 ทูตสองคนจากบันเตินไปอังกฤษใน ค.ศ. 1682 ทั้งสองมีสถานภาพเสมอกันแม้จะเสนอในแบบนี้
รูปบน ก็ไอ งาเบฮี วิปจายา และ ล่าง ก็ไอ วิจายา เซดานา ผู้ได้ไปจาริกแสวงบุญที่เม็กกะ

ผู้ประหลาดใจเมื่อได้เชิญให้รับประทานอาหารและดื่มกับผู้หญิงฮอลันดาเช่นเดียวกับผู้ชายฮอลันดา และภรรยาผู้ว่าราชการยังตกท่ายด้วยการสวมกอด ราชสำนักอาจะห์สนองตอบโดยให้ผู้หญิงอาจะห์กอดบุตรฮอลันดาคนต่อไป เกียรติยศที่ชาวยุโรปเรียกร้องสำหรับบุตรของตนในฐานะตัวแทนของกษัตริย์ค่อยๆยกสถานะภาพของบุตร เมื่อเจมส์ แลงคาสเตอร์ (1603: 91) ยืนยันที่จะถวายสาสน์ของพระราชินีอลิซเบทแก่สุลต่านอาจะห์ด้วยตนเองแทนที่จะให้แก่ข้าราชการสำนักผู้จะทำหน้าที่อ่าน เขาก็ได้รับอนุญาต ทฤษฎีการเมืองของอิสลามคงจะทำให้แนวโน้มนี้ถูกต้องตามกฎหมายได้ หนังสือภาษามลายู คู่มือที่สำคัญในศิลปะการปกครองแผ่นดิน ตัจ อูส-ซาลาติน (*Taj us-Salatin*) ถือว่าบุตรเกิดจากอานุภาพของกษัตริย์ (Bakhari 1603: 141 – 45)

ชาวโปรตุเกสและสเปนพาชาวเอเชียไปยุโรปด้วยเป็นครั้งคราวในฐานะเครื่องบรรณาการที่แปลกจากต่างชาติและผู้เปลี่ยนมาเป็นคริสเตียนใหม่ๆ ไม่ใช่ตัวแทนของกษัตริย์ที่เสมอกัน พวกฮอลันดาพยายามอย่างมากที่จะทำลายการโอ้อวดว่าพวกโอบิเรียนมีอำนาจทั่วโลก เริ่มด้วยความกระตือรือร้นที่จะนำผู้แทนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ไปเห็นสิ่งมหัศจรรย์ของเนเทอร์แลนด์ เรือซีแลนด์ สองลำที่มาเยือนอาจะห์ใน ค.ศ.1601 พบว่าสุลต่านต้อนรับอย่างดีเป็นพิเศษเพราะมีการกระทบกระทั่งกับโปรตุเกสก่อนหน้านั้นไม่นาน สุลต่านไว้วางใจให้พวกเขาพาบุตรสองคนของอาจะห์ไปฮอลแลนด์ด้วย บุตรคนที่แก่กว่าชื่ออับดุล ซามัต (Abdul Samat) อายุ 71 เสียชีวิตหลังจากถึงมิดเดิลเบอร์กไม่นาน และประกอบพิธีฝังอย่างหรูหราที่ Sint-Pieterskerk และหินที่หลุมศพจารึกเป็นภาษาละติน ต่อมาเจ้าชายเมาริตส์ ก็ได้รับสั่งให้นำบุตรที่เหลือ ศรี มุฮัมมัด (Sri Muhammad) เข้าเฝ้า “ด้วยเกียรติยศไม่น้อยกว่าที่เขาสองเรียกร้อง” เมื่อวันที่ 4 กันยายน ค.ศ. 1603 บุตรได้นำสาสน์สองฉบับเขียนเป็นภาษาโปรตุเกส กริชที่มีลวดลายสวยงามหนึ่งเล่ม และจานทองใส่การบูรสุมาตราหนึ่งใบถวายเจ้าชายด้วยพิธีที่เคร่งขรึม (Wap 1862: 16 – 29; Veth 1873: 71) เจ้าชายส่ง ศรี มุฮัมมัดกลับอาจะห์ พร้อมด้วยของขวัญเป็นการแลกเปลี่ยน แม้ว่าต่อมาเขาจะมีความสำคัญที่ราชสำนักพอที่สุลต่านจะให้ดูแลทอมัส เบสต์ (1614: 54) การเดินทางไปยังดินแดนอันห่างไกลนี้สุลต่านอาจะห์คงมิได้ถือว่าเป็นการส่งคณะทูตที่มีอำนาจเต็ม และบุตรทั้งสองคงมิได้มีตำแหน่งสูงนัก แต่ยังมีภาวีกว่าผู้แทนคนแรกของบันเตินที่ไปฮอลแลนด์ซึ่งปรากฏว่าเป็นทาสที่เกิดในจีน (*True Report* 1599: 36 – 37)

สยามไว้มากในการรู้ข่าวเรื่องทูตอาจะห์รวมทั้งทูตอีกคณะหนึ่งจัดโดยชาวฮอลันดาจากยะโฮร์ ใน ค.ศ. 1605 กษัตริย์องค์ใหม่ของสยามเริ่มวางแผนที่จะส่งทูตคณะใหญ่ไปที่ เมืองกัวของโปรตุเกส และฮอลแลนด์ เพื่อพยายามที่จะค้นหาความจริงในเรื่องที่ประเทศทั้งสองกล่าวหาแกกัน หัวหน้าคณะทูตที่ชาวอังกฤษสัมภาษณ์ ในบันเตินโกรธเมื่อมีการพูดในทำนองว่ากษัตริย์สยามต้องการเจรจาเรื่องการค้า เขากล่าวว่า “กษัตริย์ของพวกเขาเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่และไม่ได้ต้องการสิ่งที่ชาวฮอลแลนด์มี . . . พวกเขาไปฮอลแลนด์เพื่อดูประเทศ เมือง และเรือ และถ้าจะมีสิ่งที่พวกเขา

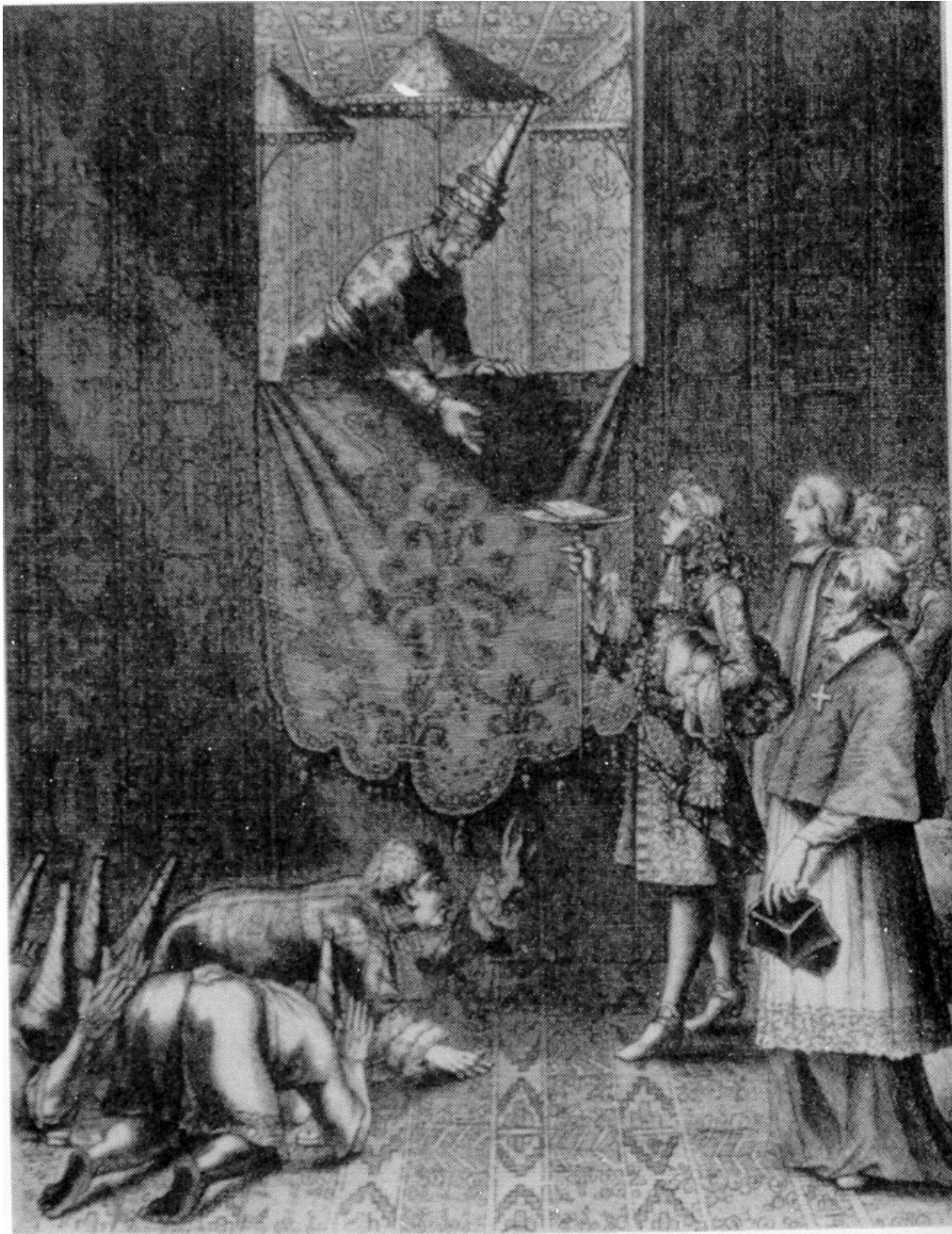
ต้องการ ก็คงจะเป็นช่างต่อเรือ ช่างไม้ และช่างฝีมืออื่นๆ (LREIC I: 7 – 8) ตอนนั้นอยุธยายังมีได้ เป็นท่าเรือสำคัญเช่นในเวลาต่อมา การต้อนรับทูตทั้งสองคณะจึงมิได้เป็นไปอย่างกระตือรือร้นนัก พวกฮอลันดาปฏิเสธที่จะพาคณะทูต 15 คนที่มาเยือนบ้านพักของพวกเขาที่บ้านเต็นไปยุโรปทั้งหมด ในที่สุดก็ส่งเพียง 5 คนลงเรือจากบ้านเต็นไปเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1608 และเจ้าชาย เมาริตส์ ได้ให้การต้อนรับตามสมควรในเดือนกันยายนต่อมา (Smith 1974: 68 – 70)

เมื่อคุณ รับงานของบริษัท VOC ในตะวันออกใน ค.ศ.1619 เขาไม่สนับสนุนให้ประมุขใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้คิดว่ามีตำแหน่งเท่าเทียมกันกับ Stadhouder ประมุขของฮอลแลนด์ ผู้ปกครองใหญ่ที่ปัตตาเวีย ได้ดำเนินการด้านความสัมพันธ์สำหรับอนาคตของฮอลแลนด์กับรัฐใน เอเชียทั้งหมด ซึ่งสร้างความไม่พอใจแก่ผู้ครองรัฐที่ยิ่งในศักดิ์ศรีหลายองค์ ตัวอย่างเช่น ประมุขของ มะกัสซาร์ประกาศว่า “พระองค์ยี่สิบที่ดีจะคืนดีกับเจ้าชายเมาริตส์ ในฐานะเซษฐาของพระองค์ แต่จะไม่ติดต่อกับผู้ปกครองใหญ่ที่ปัตตาเวียผู้เป็นเพียงผู้ดูแลพวกพ้องค้า” (Dagh-Register 1624 – 29: 80) มีการส่งคณะทูตที่ยิ่งใหญ่ที่สุดจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สองคณะ จากบ้านเต็น และอยุธยาใน ทศวรรษ 1680 ไปอังกฤษและฝรั่งเศส ตามลำดับ เพื่อขอความสนับสนุนในการต่อสู้กับพวกฮอลันดา

สุลต่านหนุ่มหัจญี แห่งบ้านเต็นถูกบีบคั้นอย่างมากจากบริษัท VOC เมื่อพระองค์ตัดสินใจส่ง คณะทูตไปยังลอนดอนเพื่อขอยุทธภัณฑ์และความช่วยเหลือทางการทหาร โดยไม่ฟังคำแนะนำของ พ่อค้าชาวอังกฤษผู้กลัวเรื่องค่าใช้จ่ายและความยุ่งยากทางการทูตที่อาจจะเกิดขึ้น แต่ทูตทั้งสองคน และคนรับใช้ 29 คนได้รับการต้อนรับแบบบุคคลสำคัญโดยบริษัทอีสต์อินเดีย ซึ่งตื่นตระหนกกับ ความรุดหน้าของพวกฮอลันดาและโดยสาธารณชนในลอนดอนที่ชอบแสวงหาความตื่นเต้น คณะทูต อยู่ที่ลอนดอนมากกว่าสามเดือนใน ค.ศ.1682 โดยบริษัทเสียค่าใช้จ่าย ได้ไปชมสถานที่สำคัญทุก แห่ง คูละครและการแสดงดนตรีต่างๆ และได้เห็นความก้าวหน้าด้านวิทยาการการพิมพ์และการ สงคราม ทูตกีโง งาเบฮี นายา วีปรายา (Kiai Ngabehi Naya Wipraya) และ กีโง งาเบฮี จายา เซ ดานา (Kiai Ngabehi Jaya Sedana) (ผู้ไปเม็กซิโกมาแล้วและพูดภาษาอังกฤษพอใช้ได้) ได้รับเชิญ ไปงานเลี้ยงโดยบุคคลสำคัญๆของนครแห่งนี้รวมทั้งดยุกแห่งยอร์ก ส่วนพระเจ้าชาร์ลส์ที่สองนั้นไม่ เพียงแต่เลี้ยงรับรองอย่างเต็มที่ที่พระราชวังวินเซอร์เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม ยังพระราชทานยศขุน นางให้เป็นเซอร์ อัปดุล และเซอร์ อาห์มัด ก่อนที่ทั้งสองจะเดินทางกลับในเดือนกรกฎาคม (รูปที่ 33) เป็นเรื่องน่าเศร้าที่รัฐบาลบ้านเต็นถูกพิชิตโดยทหารฮอลันดาด้วยความร่วมมือของสุลต่านหนุ่มที่ประชาชน ไม่นิยมในขณะที่ คนทั้งสองประสบความสำเร็จทางการทูตในลอนดอน และสาส์นรวมทั้งดินระเบิด จากพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 2 ไม่ได้ไปถึงจุดหมายเลย (Foster 1926: 99 – 112; Johns 1982)

พระนารายณ์ของสยามได้ดำเนินการทูตอย่างกว้างขวางไปยังกอลคอนดา และเปอร์เซียรวม ทั้งรัฐที่อยู่ใกล้กว่า ความสนพระทัยในฝรั่งเศสของพระองค์ถูกกระตุ้นโดยคณะผู้สอนศาสนาฝรั่งเศส ที่มาทำงานในอยุธยาตั้งแต่ ค.ศ.1662 ขณะที่ชาติยุโรปอื่นๆปล่อยให้การติดต่อกับพวกเอเชียอยู่ใน

มือของตัวแทนท้องถิ่น ผู้สอนศาสนาฝรั่งเศสสามารถนำสาส์นจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 องค์อุปถัมภ์
ของพวกเขาามาบ่อยๆ ครั้งแรกใน ค.ศ. 1673 พระนารายณ์ส่งคณะทูตไปแวร์ซายส์ใน ค.ศ. 1680
ซึ่งต้องยกเลิกไปเพราะเรืออัปปาง ใน ค.ศ. 1684 พระองค์ส่งทูตอีกคณะหนึ่งไปกับเรืออังกฤษ มี นัก
สอนศาสนาฝรั่งเศสชื่อ วาเชต์ ไปด้วยเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับฝรั่งเศส และขอให้ส่งทูตฝรั่งเศสมาตกลง

รูปที่ 34 พระนารายณ์ทรงรับสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 จากทูต เดอ โซมงต์ ผู้เดินทางมากับ เดอ ชัวซี
และสังฆนายกฝรั่งเศสยังตะวันออก ค.ศ. 1686 การที่ให้ทูตเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินเป็นการเปลี่ยนแปลง
พิธีการทูตที่สำคัญ

เรื่องสัมพันธ์ไมตรีอย่างเป็นทางการ ทูตเหล่านี้ได้ร่วมโต๊ะเสวยกับพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่แวร์ซายส์ และกับพระอนุชาของพระองค์ที่ แซงต์ คลูด์ สร้างความประทับใจด้วยเสื้อผ้าที่สวยงามแปลกตา

ขณะที่ คอนสแตนส์ ฟอลคอน คาทอลิกผู้มีความสามารถได้เลื่อนตำแหน่งเป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์สยาม พวกนักสอนศาสนาทำให้พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เชื่อว่าพระนารายณ์เองอาจเปลี่ยนศาสนาถ้าหากเข้าไปหาถูกทาง ทูตฝรั่งเศสที่มาใน ค.ศ. 1685 เป็นคณะใหญ่ที่น่าประทับใจมาก และนำไปสู่การทำสัญญาทางการค้าและการทหาร (รูปที่ 34) ทูตคณะที่สามของสยาม ใน ค.ศ. 1686 – 87 เดินทางไปกับทูตฝรั่งเศส เดอ ชอเมงต์ (de Chaumont) ตอนขากลับประเทศ เนื่องด้วยเป็นที่แน่นอนแล้วว่าจะได้รับการต้อนรับอย่างดีที่ฝรั่งเศส ผู้ที่ส่งไปจึงเป็นข้าราชการผู้ใหญ่สามคนและมีการรับรองอย่างหรูหราที่แวร์ซายส์ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1686 (รูปที่ 35ก 35ข) หลังจากมีเรื่องทำไม่วางเว้นเป็นเวลา 7 เดือนในฝรั่งเศส รวมทั้งการไปเที่ยวฟลานเดอร์สและดูละครของโมลิแยร์สองเรื่อง และอุปการของลูลลี (Lully) สองเรื่อง ก็เดินทางกลับกับทูตฝรั่งเศสอีกคณะหนึ่ง คณะนี้นำโดย ชิมง เดอ ลาลูแบร์ ใน ค.ศ. 1687 – 88 มีบาดหลวงเยซูอิตผู้คงแก่เรียน 12 คนทำให้ได้ชื่อว่าการร่วมมือทางด้านวิทยาศาสตร์ของยุโรปกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นถึงระดับสูงสุด แม้ว่าจะมีแรงจูงใจจากด้านการเผยแพร่ศาสนา แต่ก็ได้นำทหารพร้อมอาวุธมาหลายร้อยคน เรื่องนี้มีส่วนอย่างมากที่ทำให้เกิดความกังขาขึ้นในเจตนารมณ์ของฝรั่งเศส จนทำให้สัมพันธ์ไมตรีจบลงอย่างกะทันหัน และเป็นสาเหตุให้ฟอลคอน และพระนารายณ์สูญเสียอำนาจ (Choisy 1687; Tachard 1688; de Bèze 1691; Turpin 1771: 41 – 52; Anderson 1891: 224 – 52; Smithies 1989)

การคั่นมะนาว

นั่นคือ . . . เสรีภาพในการค้าที่ได้นำคนแปลกหน้าจำนวนมากมายจากประเทศต่าง ๆ มายังสยาม คนพวกนี้เข้ามาตั้งบ้านเรือน มีเสรีภาพในการดำรงชีวิตตามขนบธรรมเนียมของตน . . . แต่ชาวต่างชาติที่ร่ำรวยที่สุด และโดยเฉพาะพวกมัวร์ จะออกไปที่อื่น เนื่องด้วยกษัตริย์สยามได้สงวนการค้าต่างประเทศให้พระองค์เองเกือบทั้งหมด . . . การค้าจะต้องมีเสรีภาพบ้าง

—La Loubère 1691: 112

คำร้องทุกข์จากพ่อค้าเรื่องข้อเรียกร้องของประมุขที่กีดกันผู้อื่นไม่ได้เริ่มขึ้นในศตวรรษที่ 17 จดหมายจากวิวกวิงถึงสยามที่ยังคงเหลืออยู่ฉบับแรกที่เขียนตั้งแต่ ค.ศ. 1425 เป็นการฟ้องอย่างสุภาพว่าเครื่องกระเบื้องของเรือลำที่แล้งต้องขายตามเงื่อนไขของกษัตริย์ คณะทูตวิวกวิงไม่ได้รับอนุญาตให้ซื้อไม้ฟางในตลาดเปิด และเรียกร้องของกำนันมากเกินไปจนขอบเขต “การฝ่าฝืนฝ่าคลิ่นก็

ยากลำบากมากพออยู่แล้ว” โดยไม่ต้องถูกเอารัดเอาเปรียบเช่นนี้ กษัตริย์แห่งริวกิวร้องทุกข์ และด้วยเหตุนี้ การเดินทางใน ค.ศ. 1424 ก็ถูกยกเลิกไป (Kobata and Matsuda 1696: 55 – 56)

แม้ว่าบางครั้งบรรดาประมุขจะแสดงการเหยียดหยามการค้าโดยเฉพาะในเวียดนาม ที่ซึ่งแนวคิดนี้เป็นส่วนหนึ่งของธรรมเนียมขงจื้อ แต่ท่านเหล่านี้ต้องพึ่งพาการค้าและยังต้องมาเกี่ยวข้องกับด้วยโดยตรง พิธีการอันยิ่งใหญ่ที่ต้อนรับคณะทูตจากกษัตริย์แดนไกลตกแต่งปฏิบัตินิยมทางการค้าด้วยความหรูหราโอ่อ่า อันเป็นช่องทางให้ได้ส่วนแบ่งจากขึ้นชนมเค็กการค้าและต่อรองเรื่องขนาดของขึ้นชนม ด้วยรู้ว่ากระบวนการนี้เป็นหัวใจสำหรับความผาสุกและอำนาจของตน ความตึงเครียดมีอยู่เสมอระหว่างความต้องการของประมุขที่จะดึงดูดการค้าที่ให้ความมีชีวิตมายังท่าเรือ โดยการให้ความยุติธรรมและเสรีภาพพอสมควร และความจำเป็นที่จะต้องเค้นเอากำไรมาเพื่อการบริหารประเทศ (มองในแง่ที่ดีที่สุด) การสงคราม ขบขันแท้ การให้ความอุปถัมภ์ และการตามใจตัวเอง

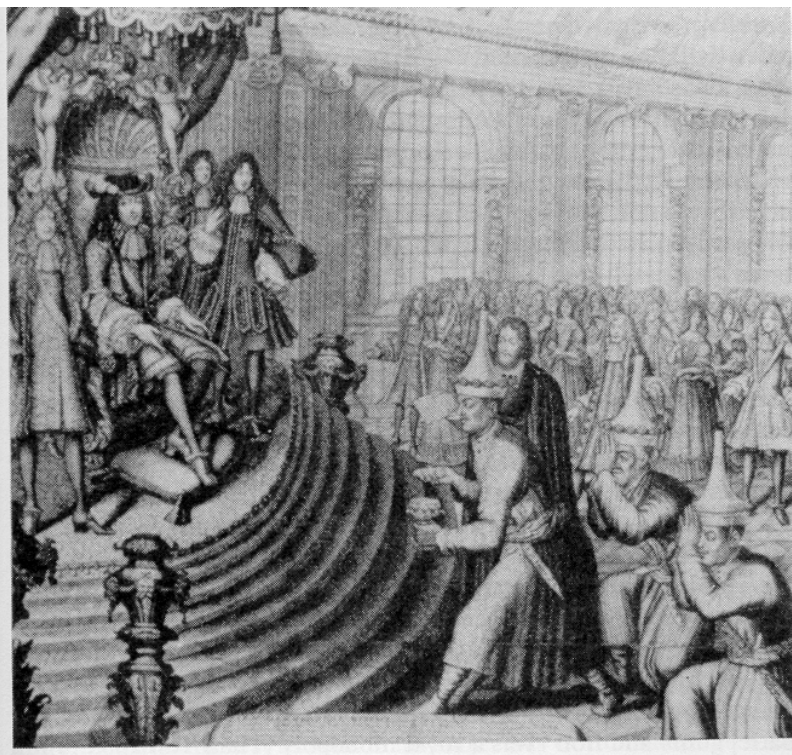
การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเกิดอย่างรวดเร็วมากในยุคการค้าจนไม่สามารถที่จะสร้างชนบประเพณีที่แข็งแกร่งพอที่จะลบล้างความคิดแผ่ลงๆของกษัตริย์ หรือ พลังของชาวต่างชาติที่มีอิทธิพลมากที่สุด พ่อค้าเถาโถมกันมายังภูมิภาคนี้ไม่เป็นเวลาจนเกิดความสับสน—ชาวจีนมาในต้นศตวรรษที่ 15 มาอีกในปลายศตวรรษที่ 16 ชาวโปรตุเกสมาในต้นศตวรรษที่ 16 และชาวยุโรปทางเหนือ และชาวญี่ปุ่นมาในต้นศตวรรษที่ 17 การเข้ามาแต่ละครั้งเปลี่ยนหลักการพื้นฐานเมื่อเมืองท่าใหม่ๆทำการตกลงต่างๆที่เอื้อประโยชน์ให้แก่พ่อค้าใหม่ๆ การค้าขายของเมืองท่าบางแห่งเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงที่ปล่อยให้การค้ามีความเป็นอิสระพอสมควร อาจจะโดยเจตนาให้เป็นแผนสำหรับกันคู่แข่ง (มะละกาในต้นศตวรรษที่ 15 และ มะกัสซาร์ในต้นศตวรรษที่ 17) หรือเป็นเพราะกษัตริย์อ่อนแอเกินกว่าที่จะกำหนดข้อเรียกร้องของพระองค์ให้มีผลเหนือผลประโยชน์ของชนชั้นการค้า (ปัตตานีและ บันเต็นในต้นศตวรรษที่ 17) กษัตริย์ที่เข้มแข็งมักจะบีบคั้นพวกพ่อค้าอยู่เสมอและขับไล่พวกเขาออกไป

จริงอยู่บางครั้ง ความตึงเครียดนี้ก็ทำให้มีการตกลงกันในเรื่องกฎเกณฑ์สำหรับดำเนินการค้าไปในทิศทางเพื่อความปลอดภัยของทรัพย์สิน และความสามารถที่จะคาดคั้นวินิจฉัยได้ล่วงหน้าตามกฎหมายในเรื่องการค้า สภาวะที่เอื้ออย่างมากที่สุดแก่ความก้าวหน้าเช่นนี้ดูเหมือนจะเป็นช่วงหลังการครองราชย์ของกษัตริย์ที่เข้มแข็ง เมื่อกษัตริย์ที่รู้สึกมั่นคงน้อยกว่าและชนชั้นพ่อค้าที่แข็งขันเห็นชอบที่จะเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรสิ่งที่เข้าใจว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของรัชกาลที่เพิ่งผ่านไป นี่คือการประกาศในการร่างประมวลกฎหมายของมะละกาในรัชสมัยของสุลต่าน มะห์มุด (1488 – 1511)⁵ และเมื่อมีการประมวลกฎหมาย *อาดัต อาเจห์* ในสมัยราชินีองค์แรกของอาเจห์ (สร้าง

⁵ Stamford Raffles (1837 I: 101) ได้สรุปอย่างถูกต้องว่าความพยายามอย่างสม่ำเสมอของประมุขหลายๆที่จะผูกขาดการค้าไม่มีมูลฐานจากกฎหมายเหล่านี้ แต่ เขาก็เข้าใจผิดที่กล่าวว่า “การปฏิบัติที่ร้ายกาจนี้เป็นการลอกเลียนแบบจาก กฎข้อบังคับเรื่องการผูกขาดของฮอลันดามาทั้งหมด”

รูปที่ 35ก หลวงกัลยาราชไมตรี หนึ่งในคณะทูตสยามที่ไปฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1688

รูปที่ 35ข พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ต้อนรับทูตสยามที่แวร์ซายส์ใน ค.ศ. 1686

จากประมวลกฎหมายครั้งแรกตอนต้นสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของอิสกันดาร์ มูดา—Ito 1984:

8) ประมวลกฎหมายเช่นนี้จะคัดลอกและขยายความให้ชัดเจนในรัชสมัยต่อมา และไม่ควรที่จะมองข้ามศักยภาพของกฎหมายเหล่านี้ในการสร้างสภาพแวดล้อมสำหรับการเติบโตของการค้าอย่างยั่งยืน แต่ชุดเงื่อนไขที่ทำให้พ่อค้าในนครต่างๆ ของยุโรปเหนือจัดตั้งสิทธิในทรัพย์สินและวิธีดำเนินการที่สามารถบอกได้ล่วงหน้า บางรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มาเป็นบางส่วนและชั่วระยะสั้นๆ

หลักฐานสำหรับการเพิ่มอย่างสูงผิดปกติในขอบเขตการผูกขาดของกษัตริย์ส่วนใหญ่มาจากศตวรรษที่ 17 โดยเฉพาะระหว่าง ค.ศ. 1620 – 80 ในช่วงนี้รัฐต้องแข็งแกร่งขึ้นหรือไม่ก็ล้มไป พ่อค้าชาวยุโรป โดยเฉพาะบริษัทใหญ่ๆ ของฮอลันดาและอังกฤษ นิยมทำธุรกิจอย่างรวดเร็วและในปริมาณมากๆ และหากไม่สามารถทำเช่นนั้นกับผู้ครองรัฐที่เข้มแข็งจนเป็นที่พอใจได้ บริษัทเหล่านี้ก็จะพยายามทำให้อ่อนกำลังลงโดยไปติดต่อกับหัวหน้าในท้องถิ่น ตั้งแต่สมัยของคุณ บริษัท VOC ขยายการผูกขาดรายการสินค้าสำคัญไปทุกเมืองท่าที่ไม่เข้มแข็งพอที่จะต่อต้าน เมื่อราคาที่สูงสำหรับสินค้าส่งออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตกลงในกลางศตวรรษก็ยิ่งเพิ่มความกดดัน ทำให้ผู้ครองรัฐต้องบีบบังคับให้ผู้ผลิตและผู้ซื้อขายสินค้าจำนนรายได้ของรัฐ

การส่งออกผลิตผลสำคัญของประเทศ โดยเฉพาะแร่ที่ผู้ครองรัฐจะผูกขาด และเป็นกฎเกณฑ์ไปสู่ความร่ำรวยของคนกลุ่มนี้มายาวนานก่อนยุคการค้า ในพม่าการขาย “อำพัน เพชรพลอย ทอง ยางไม้ [หอม] และเหล็ก” เป็นเอกสิทธิ์ของกษัตริย์ (Than Tun 1963: 9) ในสยาม “ฝาง ดีบุก ตะกั่ว และดินปะสิว” ซึ่งเป็นผลิตผลหลักของประเทศ จะขายแก่ชาวต่างชาติได้ก็ต้องมาจากคลังสินค้าของกษัตริย์เท่านั้น (van Vliet 1636: 26 - 27) การผูกขาดสินค้านำเข้ามีการปฏิบัติกันมาไม่นานเท่า มีเหตุผลสนับสนุนสำหรับสยามว่ารูปแบบนี้เริ่มด้วยประกาศห้าม ซึ่งเชื่อว่าเริ่มในรัชสมัยพระเจ้าจักรพรรดิ (1548 – 69) ไม่ให้ผู้ใดนอกจากกษัตริย์ซื้อปืนที่นำเข้ามา (Ouansakul 1976) รายการสินค้านำเข้าอื่นๆ ที่กษัตริย์ผูกขาดได้แก่ เงิน ทองแดง หรือ หอยจันทน์ที่ใช้เป็นเงินตรา

ในสยาม เช่นเดียวกับที่อื่นๆ กษัตริย์ได้เข้ามาเกี่ยวพันมากขึ้นกับการเดินเรือในขอบเขตที่กว้างขวางในกลางศตวรรษที่ 17 ตั้งแต่ประมาณ ค.ศ. 1624 เรือของกษัตริย์เริ่มแข่งขันในเส้นทางโคโรมันเดล – มะริดที่ทำกำไรงาม (Subrahmanyam 1990: 215) วัน วลิต (1636: 90, 93) โทษว่าส่วนใหญ่เป็นเพราะการเข้าแทรกแซงตลาดโดยพระเจ้าปราสาททองผู้ดูร้ายที่แย่งราชสมบัติ (1629 – 56) ในรัชสมัยนี้ “การค้าเสียหายมากจากการผูกขาดและอุปสรรคอื่นๆ . . . เนื่องด้วยกษัตริย์องค์ปัจจุบันชอบที่จะให้พ่อค้าคนกลางของพระองค์บีบบังคับตลาด . . . ทั้งยังเก็บภาษีอีกและไม่ซื้อตามราคาตลาด ไม่มีใครมาสยามนอกจากถูกบังคับให้มา” แต่พ่อค้าต่างชาติเองก็เป็นตัวการสำคัญที่สร้างแนวโน้มที่แน่นอนนี้ บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาคัดค้านเรื่องข้อสัญญาการผูกขาดกับกษัตริย์ทุกที่ที่สามารถทำได้ เป็นต้นว่าการจัดหาหนังกวางตั้งแต่ทศวรรษ 1630 และดีบุกของลิกอร์

(นครศรีธรรมราช) ใน ค.ศ.1671 (Pombejra 1984: 39) ส่วนชาวจีน มุสลิม และอังกฤษต่างก็กระตือรือร้นที่จะปฏิบัติงานในเรือของกษัตริย์ทำให้พระองค์สามารถแข่งขันด้วยเงินไขที่เอื้อประโยชน์

ในรัชสมัยพระนารายณ์ระบบการค้าของหลวงได้ขึ้นสูงถึงระดับที่ไม่เคยเป็นมาก่อน พระนารายณ์ได้ฟื้นความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นซึ่งหยุดชะงักไปสมัยพระเจ้าปราสาททอง และหลังจากนั้นก็ประกันว่าเรือสำเภาของพระองค์ ที่ถูกเรือเป็นคจีน เล่นบทบาทสำคัญในสาขาการค้าที่ทำกำไรงาม (Innes 1980: 176; Smith 1974: 121) ชาวมุสลิมอินเดียทำงานเดินเรือไปอินเดียให้กับพระนารายณ์มาจนกระทั่งทศวรรษ 1680 เมื่อ ฟอลคอนได้นำชาวยุโรปในอุปถัมภ์ของเขาเข้ามารับราชการ พระนารายณ์ใช้ตำแหน่งที่ได้เปรียบของพระองค์ในฐานะผู้จัดหาสินค้าให้พ่อค้าชาวยุโรป กว้านซื้อผ้าที่นำเข้าไว้หมด

พระองค์ได้ดำเนินการไปจนถึงขั้นที่ว่าสินค้ามิได้เป็นการค้าของคนอื่นๆที่สยามอีกต่อไป พระองค์ไม่ได้พอพระทัยเพียงการขายส่งเท่านั้น แต่ยังมีร้านในบาซาร์ หรือตลาด เพื่อขายปลีก สินค้าหลักที่ขายให้ราษฎรคือผ้าฝ้าย พระองค์ส่งของไปยังร้านค้าของพระองค์ในมณฑลต่างๆ เดิมทีกษัตริย์องค์ก่อนๆและพระองค์เองส่งของไปทีนั้นทุกๆ 10 ปี ในปริมาณพอสมควร เมื่อจะขาย ก็มีบุคคลบางคนได้รับสิทธินำเอาไปขาย ปัจจุบันพระองค์ส่งของไปเรื่อยๆ และมีของในร้านค้ามากกว่าที่จะสามารถขายได้หมด และบางครั้งเพื่อที่จะได้ขายมากขึ้น... พระองค์บังคับราษฎรให้จัดเสื้อผ้าให้ลูกๆใส่ก่อนอายุที่เคยทำกัน ก่อนที่พวกฮอลันดามายังอาณานิคมและพื้นที่ใกล้เคียง กษัตริย์สยามทำการค้าผ้าลินินที่นั่นได้กำไรมากทีเดียว (La Loubère 1691: 94)

บันเตินดำเนินการในรูปแบบคล้ายๆกัน เมืองนี้เกือบจะเรียกได้ว่าเป็นตลาดเสรีเมื่อกองเรือฮอลันดาและอังกฤษมาถึงเป็นครั้งแรกในช่วงเวลาอันยาวนานที่สุดด้านอับดุล กาดิรี (1596 – รวาว 1624) เป็นยุวกษัตริย์ ขณะที่ บันเตินมีความขัดแย้งกับ คุณ ผู้ปกครองใหญ่ที่หยุดเรื่องการค้าควบคุมปริมาณพริกไทย แต่ใน ค.ศ. 1619 ผู้สำเร็จราชการรัฐบันเติน ผลักดันนโยบายอนุญาตให้ชาวต่างชาติซื้อพริกไทยผ่านทางราชสำนักบันเตินเท่านั้นได้สำเร็จ (Meilink-Roelofs 1662: 254) ภายใต้การปกครองที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดของสุลต่านแห่งบันเตินอับดุลฟาตะห์ อาเก็ง (1651 – 82) พริกไทยที่ปลูกที่ ลัมปุง ทั้งหมดจะต้องส่งไปยังสุลต่านตามระบบการเพาะปลูกแบบบังคับ บริหารงานโดยขุนนางของบันเติน มีการผูกขาดอย่างเข้มงวดในการขายให้แก่ชาวต่างชาติ อันเป็นมาตรการหนึ่งในการต่อสู้อย่างต่อเนื่องกับพวกฮอลันดาแห่งปัตตาเวีย (Kathirithamby-Wells 1990: 115 – 17) สุลต่านได้ค่อยๆพัฒนาองเรือที่ใช้เรือของจีนและอุปกรณ์ของตะวันตก มีกัปตันเป็นชาวต่างประเทศ เพื่อทำการค้ากับเมืองท่าที่ไกลถึงมะนิลา จีน ญี่ปุ่น สยาม ไคโรมันเดล สุรัต และ โมซา การปฏิบัติการณ์ร่วมกันเช่นนี้อาจเป็นโอกาสเดียวของบันเตินที่จะประสบความสำเร็จ

ในการแข่งขันกับเพื่อนบ้านที่มีการจัดระเบียบอย่างน่าเกรงขามที่ปัตตาเวีย ซึ่งถือว่าความสำเร็จของบันเตินเป็นการคุกคามที่สำคัญ (de Jonge 1862 – 88 VI: lxvii – lxviii, 124)

ในอาเจห์ สุลต่านอิสกันดาร์ มูดา (1607 – 36) มีความเชี่ยวชาญในการใช้อิทธิพลกับพวกฮอลันดาและอังกฤษจัดการเรื่องผูกขาดที่ผู้สูญเสียประโยชน์หลักๆ คือชาวอาเจห์ และพ่อค้าชาวคุชราตในพื้นที่ ประมาณ ค.ศ. 1612 สุลต่านประกาศห้ามผู้ซื้อพริกไทยชาวคุชราตที่เป็นที่ยอมรับแล้ว ไม่ให้เข้าไปในพื้นที่ชายฝั่งตะวันตกที่ผลิตพริกไทย (*LREIC* II: 270; III: 123 – 24) มีการให้สัญญาทั้งกับพวกฮอลันดาและพวกอังกฤษในเวลาที่แตกต่างกันว่าจะให้ผูกขาดการค้าในพื้นที่เหล่านี้ตามเงื่อนไขของสุลต่าน แต่ในที่สุดพ่อค้าคนกลางและเรือของสุลต่านเองครอบงำการจัดการสินค้า พอถึง ค.ศ. 1615 พวกอังกฤษก็รู้แล้วว่า “สุลต่านได้รวบพริกไทยทั้งหมดไว้ในมือ . . . และผู้คุ้มครอง และ ชะบันดาร์ เป็นพ่อค้าในสังกัด ของพระองค์” (*LREIC* III: 103) ใน ค.ศ. 1622 สุลต่านได้สร้างความขุ่นเคืองให้แก่พวกฮอลันดาอย่างรุนแรงโดยห้ามไม่ให้ผู้ใดขายพริกไทยแก่ชาวยุโรป โดยมีโทษถึงตายจนกว่าพระองค์จะได้ขายพริกไทยของพระองค์ในราคาที่สูงอย่างมาก หนึ่งบาฮาร์ต่อ 25 เรียล (Coen 1622: 695) มีผลทำให้ทั้งพวกฮอลันดาและพวกอังกฤษถูกกีดกันออกไปหลัง ค.ศ. 1622 และสุลต่านมีกำลังเพิ่มขึ้นมากพอที่จะจัดการกับตลาดได้ตามต้องการ ในทศวรรษ 1630 เช่นเดียวกับผู้ครองยะไข่ และอยุธยา สุลต่าน อิสกันดาร์ มูดาส่ง “เรือใหญ่” ไปโคโรมันเดลทุกปีทำให้เกิดรอยแหว่งใหญ่ในการค้าของทั้งบริษัท VOC และพวกเปอร์เซีย แห่งมาซูลิปัตนัม ผู้ครอบครองภาคนี้มาก่อน (Subrahmanyam 1990: 335; ดูตารางที่ 5 ข้างต้น)

แนวโน้มอย่างเดียวกันนี้ดูเหมือนจะกระทบรัฐที่ปลูกพริกไทยส่วนใหญ่ในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 ราคาที่ต่ำลงและความกดดันเรื่องการผูกขาดของพวกฮอลันดาทำให้เป็นการยากขึ้นสำหรับผู้ครองรัฐที่จะรักษาระดับของกำไรไว้ได้ จัมปี และปาเล็มบัง ได้เลียนแบบวิธีการปฏิบัติของบันเติน ในลัมปุง โดยแต่งตั้งตัวแทนการค้า (เจเน้ง) ของสุลต่าน ให้แลกเปลี่ยนผ้าและเกลือ กับพริกไทยในราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด (Andaya 1989: 39) ผู้ครองบันจาร์มาซิน เริ่มในทศวรรษ 1660 ที่จะบังคับผู้ปลูกให้ขายแก่ตัวแทนของตนในราคาที่ต่ำเพื่อจะได้ปฏิบัติตามสัญญา กับ VOC และยังคงได้กำไร (Coolhaas 1968: 422, 455) ระหว่างทศวรรษท้ายๆ ของศตวรรษ สุลต่านบาราฮามัน ได้เสนอแก่ มากินดาเนา วิธีการที่จะผูกขาดการจัดหาผลผลิตสำหรับส่งออกแก่เรือต่างชาติ (Laarhoven 1990: 176)

แม้แต่มะกัสซาร์ เมืองท่าที่เสรีที่สุดในศตวรรษที่ 17 เริ่มก่อความรำคาญให้กับพ่อค้าต่างชาติในทศวรรษ 1650 โดยให้ประโยชน์พิเศษแก่เรือและการค้าของกษัตริย์ ชาวอังกฤษร้องทุกข์ว่า “กษัตริย์เหล่านี้ [แห่ง กัว และ ตัลโละกั] ได้กลายเป็นพ่อค้าที่ไม่มีเหตุผล เพราะจะซื้อสินค้าตามราคาที่ตัวเอง” และสองปีต่อมา “กษัตริย์ ด้วยความโลภในธุรกิจ ได้เลื่อมทราลงไปกว่าบรรพบุรุษ” (Macassar Factory 1658, 1660) สุลต่านฮาซานุดดิน (1653 – 69) อันที่จริงแล้วเป็นผู้บริหาร

ประเทศที่สุขุมรอบคอบน้อยกว่าสุดด้านที่ยิ่งใหญ่องค์ก่อนๆ แต่ปลายศตวรรษที่ 17 เป็นช่วงเวลาอันตรายสำหรับผู้ครองรัฐนอกจากจะเลียนวิธีการที่เข้มงวดบางประการของบริษัท VOC

สมบูรณาญาสิทธิราชย์และคู่แข่ง

พระองค์ [พระนเรศวร] ตรัสเสมอว่า “นี่คือวิธีที่จะต้องปกครองพวกเจ้าชาวสยาม เพราะเป็นคนที่ร้อนที่มีนิสัยน่ารังเกียจและอยู่ในสภาวะที่เสื่อมทราม แต่ข้าจะดำเนินการเหล่านี้กับพวกเจ้าจนกระทั่งทำให้พวกเจ้าเป็นชนชาติที่น่านับถือ พวกเจ้าเป็นหน้ในนาที่อุดมสมบูรณ์ ยิ่งตัดให้สั้นเท่าใด ก็ยิ่งโตขึ้นมาอย่างสวยงามเท่านั้น ข้าจะให้โปรยทองตามถนนและปล่อยให้ อยู่เช่นนั้นเป็นเดือน ใครก็ตามที่มองดูทองนี้ด้วยความโลภจะต้องตาย”

—van Vliet 1640: 83

ผู้ครองรัฐที่ทรงอำนาจในยุคการค้าดูเหมือนจะมีอำนาจเด็ดขาดทั้งในทางทฤษฎีและการปฏิบัติ มีการประกาศสถานภาพเหนือธรรมชาติอยู่ในราชทินนามและพิธีกรรม อ่างสิทธิที่จะจัดการที่ดินและทรัพย์สินของราษฎรของตน มีรายงานมากมายที่ยืนยันเรื่องการสังหารและการริบทรัพย์สมบัติของเจ้าประเทศราชที่ขวางทางตามอำเภอใจ อำนาจเด็ดขาดเช่นนี้มีข้ออ้างเชิงทฤษฎีที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ปรับใช้แนวคิดของอินเดียเรื่องกษัตริย์ที่เหนือธรรมชาติมานานแล้ว และมีชาวต่างชาติ (พราหมณ์ อุลามาฮ์ญูร ผู้แสวงโชคชาวยุโรป) พร้อมเสมอที่จะช่วยกษัตริย์ที่ทะเยอทะยานทำให้แนวคิดเช่นนี้เป็นจริงขึ้นมา แต่เราต้องคิดว่าสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะต้องจัดการกับมูลฐานซึ่งมีไช้ระบบเจ้าขุนมูลนาย ไม่ใช่ระบอบรัฐธรรมนูญ แต่เป็นเชื้อสายสกุลที่ปกครองตนเอง เผ่าชนต่างๆ และผู้ประกอบการที่ยังไม่ได้รวมเข้ากับโครงสร้างของรัฐ

กษัตริย์ผู้สร้างรัฐสามารถปลูกให้คิดถึงรูปแบบของกษัตริย์ที่ประเสริฐสุดในแผ่นดินสมัยก่อนๆ—รัฐไทยเฒ่าแนวคิดจากนครธรรม มอญ และพม่าจากพุกาม มลายูจากศรีวิชัย และชาวบาห์ลีจาก มัชปาหิต—แม้ว่าในความเป็นจริงแล้วรัฐที่เป็นเลิศในอดีตกาล โดยเฉพาะสองรัฐหลังไกลจากการบริหารจากศูนย์กลาง แต่ภูมิหลังตอนนั้นของการสร้างรัฐต่างๆ ในยุคการค้า (ยกเว้นเวียดนามเหนือ) ด้านหนึ่งคือความเป็นอิสระอย่างแรงกล้าของท้องถิ่น อีกด้านหนึ่งคือความหลากหลายอย่างมากของพ่อค้าต่างชาติที่มั่งคั่ง ถึงแม้ว่าการพิชิตมีบทบาทในการเติบโตของแต่ละรัฐ แต่ก็มักจะมีการรวมตัวกันเป็นสหพันธ์ด้วยความสมัครใจ ตามด้วยเงื่อนไขบางประการระหว่างเมืองท่าและบริเวณหลังเมืองท่า หรือระหว่างคู่แข่งที่เห็นความจำเป็นที่จะต้องผนึกกำลังกันต่อสู้การคุกคามจากภายนอก ดังนั้นจึงมีแรงดึงระหว่างถ้อยคำอันเลอเลิศที่จูงใจเรื่องสมบูรณาญาสิทธิราชย์และความเป็นจริงของความเป็นอิสระในการปกครองตนเอง ความหลากหลาย และความนิยมในการทำสัญญา

ตัวอย่างของความหลากหลายนี้เห็นได้ง่ายทั่วหมู่เกาะต่างๆ และ ตามหลักฐานในช่วงหลังๆ ตามเขตที่สูงบนแผ่นดินใหญ่ ในมะละกาศตวรรษที่ 15 ชาวโปรตุเกสได้ให้ภาพสถานการณ์ที่อำนาจของกษัตริย์ผู้ปกครองประชากรซึ่งส่วนใหญ่มาจากที่อื่นนั้นไม่มั่นคงนัก แม้แต่พระราชพงศาวดาร ซึ่งห่วงใยประชากรระดับยอดและค่านิยมของกลุ่มนี้มากกว่า ก็ได้รวมสัญญาประชาคมระหว่างผู้ครองรัฐคนแรกกับราษฎรตามที่แสดงให้เห็นในแบบอย่างของสกุลเบ็นดาฮารา มีการให้ผู้ก่อตั้งสกุลนี้ประกาศอย่างเป็นทางการว่า “ผู้สืบเชื้อสายของข้าพระองค์พร้อมที่จะเป็นราษฎรของฝ่าพระบาท และผู้สืบเชื้อสายของพระองค์ก็ต้องปฏิบัติต่อเขาเหล่านี้เป็นอย่างดีเช่นกัน” (*Sejarah Melayu* 1612: 57) ขณะที่ราษฎรก็จะถูกชักจูงให้จงรักภักดีต่อผู้ครองรัฐ ส่วนผู้ครองรัฐเองก็จะถูกตักเตือนซึ่งเห็นได้จากคำกล่าวของผู้ดำรงตำแหน่งคนก่อนขณะใกล้เสียชีวิตถึงขอบเขตของอำนาจ

ลูกชายเรา จงอย่ากระสันในทรัพย์สินของผู้อื่น หรือปรารถนาภรรยาของราษฎรของเจ้า . . .
ลูกชายเรา จงอย่าเอาสิ่งที่เป็นของผู้อื่นโดยไม่ถูกต้อง เพราะคนรับใช้ของพระเจ้าทั้งหมดอยู่ในความดูแลของเจ้า . . . ส่วนพวกมลายู ไม่ว่าความผิดจะมากมายแค่ไหน อย่าได้สั่งให้สังหารนอกจากจะมีบทลงโทษเช่นนั้นในกฎหมายของพระเป็นเจ้า (เพ็งอ้าง: 74, 79, 150)

ที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้นก็คือพงศาวดารชมเซยตุณ เประ (Tun Perak) เมื่อผู้ครองรัฐซักถามเรื่องที่มีการร้องเรียนในเขตกลัง ซึ่งเขาปกครองอยู่ เขาตอบว่าการบริหารส่วนท้องถิ่นมิได้เป็นเรื่องของประมุขผู้ต้องเชื่อใจเขา มิเช่นนั้นก็ไล่เขาออก (เพ็งอ้าง: 95)

รัฐซึ่งอยู่ในระหว่างการก่อตัวในเขตมะนิลาเมื่อพวกสเปนมาถึงยังคงรวมกันเป็นสหพันธ์ที่ได้ผล ทำให้พระราชชาซูโลมาน สามารถบอกกับเลกซ์ปี (เมื่อพระองค์เห็นว่าสมควร) “อย่างที่ท่านทราบอยู่แล้ว ไม่มีกษัตริย์และไม่มีผู้ใดมีอำนาจแต่ผู้เดียวในดินแดนแห่งนี้ แต่ทุกคนมีทรรศนะและความคิดเห็นเป็นของตนเอง และทำตามที่ปรารถนา” (Riquel 1573: 235) พิธีกรรมในการขึ้นครองราชย์ของบูกิสและมะกัสซาร์สะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องระบบสหพันธรัฐได้พัฒนามาอย่างดีเป็นพิเศษ โดยที่หัวหน้าแต่ละสกุลที่สร้างรัฐจะย้ำความเป็นอิสระของตน “ข้าขอความคุ้มครองจากท่าน (กษัตริย์) แต่ข้าจะดำเนินกิจการของตนเอง ข้าจะรักษาวิธีการของข้าฯ อารงชนบธรรมเนียมของข้าฯไว้ จะขอคำแนะนำจากท่านเมื่อข้าต้องการเท่านั้น” (อ้าง Pelras 1971: 173 – 74) แม้แต่การรวมศูนย์อำนาจที่เข้มแข็งที่สุดเมื่อมาถึงยุคการค้าในซูลาเวสีได้ การรวมกันของ กัว-ดัลโละกั ที่ใจกลางของอาณาจักรมะกัสซาร์ ประสานกับกลุ่มเขตปกครองตนเองที่มีสัญญาต่อกัน ยังความฉงนให้แก่ชาวยุโรปที่ต้องรับมือกับพวกนี้ ชาวฮอลันดาผู้พิชิตมะกัสซาร์ คอร์เนลิส สปีลมัน (1670 III: 117) วิจารณ์ว่า “กษัตริย์แห่ง ดัลโละกั และ กัว ไม่สามารถก้าวผิดแม้แต่ก้าวเดียวทันทีที่ออกมานอกประตูวัง” เกือบจะทุกหนแห่งในกลุ่มหมู่เกาะ แม้แต่ในชวา (นอกจากในรัชสมัยของสุลต่าน อางู)

พวกฮอลันดาและพวกอังกฤษผิดหวังจากความยากลำบากในการหาขัตติย์ผู้สามารถทำข้อตกลงที่
ผูกมัดราชรัฐได้

หลักการประนีประนอมเป็นที่ยอมรับกันอย่างดีที่รัฐเมืองท่าบางแห่งซึ่งพวกฮอลันดาไปเยือน
ราวๆ ค.ศ.1600 ที่บันเติน (ขณะนั้นมีผู้สำเร็จราชการปกครอง) ที่บันดา และที่ เตรีนาเต พวกเขา
พบว่าไม่สามารถทำข้อตกลงสำคัญๆทางการค้าหรือทางการเมืองโดยไม่มีการประชุมบุคคลผู้มี
ชื่อเสียงหลายคน แต่ละคนมีสิทธิออกความคิดเห็น (รูปที่ 36ก 36ข) มีการจัดตั้งการปกครองใน
รูปแบบคณาธิปไตยขึ้นที่ชูลู ในศตวรรษที่ 18 หลังจากช่วงสูงสุดของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ผ่าน
พ้นไปนานแล้ว ตามที่ฟอร์เรสต์ (1779: 326) ได้บรรยายไว้ การปกครองอยู่ในมือของสภา ซึ่ง
ประกอบด้วยสุลต่านและดาโต๊ะ 15 คน “สุลต่านมี 2 เสียงในที่ประชุมนี้ และ ดาโต๊ะแต่ละคนมีหนึ่ง
เสียง รัชทายาท (ราชา มุดา) . . . หากอยู่ข้างสุลต่านก็มี 2 เสียง แต่ถ้าไม่เห็นด้วยก็จะมีเพียงเสียง
เดียว มีผู้แทนจากประชาชนสองคนเรียกว่า มันตรี เหมือนกับนายทหารสมัยโรมันผู้ดูแลสิทธิของ
ประชาชน”

ประมุขที่รวมอำนาจไว้ในส่วนกลางมีแหล่งรายได้ใหม่ อาวุธใหม่ และได้ความช่วยเหลือและ
ตัวอย่างจากชาวต่างชาติ ได้ทำการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงกับรูปแบบนี้ สยามและอาเจะห์ ที่
ระบอบการปกครองแตกต่างกันในหลายประเด็น ได้ปรับใช้นโยบายคล้ายๆกันคือลดขุนนางท้องถิ่น
ในช่วงต้นของศตวรรษที่ 17 ตามคำของ ชีมง เดอ ลา ลูแบร์ (1691: 42) สยามแต่ก่อนนี้มีราชสำนัก
ที่หรูหรามาก เต็มไปด้วย “ขุนนางจำนวนมากสวมเสื้อผ้าสวยงามประดับเพชรพลอย และมีข้าทาส
ห้อมล้อม 100 หรือ 200 คนพร้อมด้วยช้างมากมาย” เขาเชื่อว่าพระเจ้าปราสาททอง (1629 – 56) ได้
ทำลายพวกขุนนาง แม้ว่าแหล่งข้อมูลสมัยก่อนหน้านั้นแสดงว่าขบวนการนี้เริ่มต้นที่พระนเรศวร
(1590 – 1605) นักบวชผู้ยิ่งใหญ่ที่พลิกฟื้นโชชะตาของสยามหลังจากการรุกรานของพม่า วัน วลิต
(1640: 82 – 83) บรรยายว่าพระนเรศวรทรงปฏิเสธความพยายามของบรรดาขุนนางที่จะให้พระองค์
ครองบัลลังก์จนกระทั่งคนเหล่านี้ตกลงที่จะเชื้อฟังพระองค์ในทุกเรื่อง ทันทีที่ขึ้นครองราชย์ “รัชสมัย
ของพระองค์เป็นช่วงที่ใช้กำลังบีบบังคับมากที่สุดและรุนแรงที่สุดที่ปรากฏมาในสยาม มีเรื่องเล่าและ
ประจักษ์พยานมากมายรายงานว่าในระยะ 20 ปีที่พระองค์ปกครอง พระองค์สังหารและได้สังหาร
ตามกฎหมายผู้คนมากกว่า 80,000 คน ไม่รวมผู้ที่เป็นเหยื่อของสงคราม . . . พระองค์เป็นกษัตริย์
องค์แรกที่ทำให้ขุนนางคลานเข้ามาเฝ้าและหมอบก้มหน้า ระบียบปฏิบัติที่ยังคงใช้อยู่จนทุกวันนี้” (เพ็ง
อึ้ง: 83; ดูรูปที่ 34 ข้างต้น) พระองค์โปรดชาวต่างชาติ มีพระประสงค์ที่จะดรัสกับชาวต่างชาติ
โดยตรงโดยไม่ผ่านล่าม และคนเหล่านี้ได้รับการยกเว้นไม่ต้องปฏิบัติเยี่ยงทาสเช่นที่บังคับกับ
ประชาชนของพระองค์เอง “ในสมัยนี้การปฏิบัติต่อชาวต่างชาติเป็นไปด้วยความเคารพ จนเจ้าหน้าที่
นำของกำนัลมาให้เพื่อที่คนพวกนี้จะได้ไม่ต้องร้องทน ขุนนางผู้ใหญ่มีชีวิตอยู่ด้วยความกลัวพระเจ้า

แผ่นดิน เมื่อถูกเรียกให้เข้าเฝ้าก็จะจัดกิจการบ้านเรือนให้เรียบร้อย เหมือนกับว่ากำลังไปสู่ความตาย เพราะมีความกลัวอยู่เสมอว่าจะไม่ได้กลับมา” (เพ็งอ้าง: 84)

กษัตริย์ที่ครองราชย์ต่อมาสององค์ดูเหมือนว่าจะดำเนินนโยบายเอาใจต่างชาติและควบคุม ขุนนางพื้นเมืองอย่างเคร่งครัดต่อไป เชื่อกันว่าพระเอกาทศรถ (1605 – 10) ทรงเริ่มธรรมเนียม เรียกร้องสิทธิหนึ่งในสามของที่ดินของข้าราชการทุกคนเมื่อเสียชีวิต (เพ็งอ้าง: 88; Smith 1974: 71 – 72) แต่พระเจ้าปราสาททองได้บีบบังคับในเรื่องนี้อย่างเต็มที่

พระองค์เป็นกษัตริย์องค์แรกที่ทำให้ขุนนางเหมือนทาส จนต้องมาราชสำนักทุกวันและ... ไม่อนุญาตให้พูดในหมู่ กันเอง ยกเว้นในสถานที่สาธารณะ... กษัตริย์องค์นี้ต้องการทุกอย่าง ถ้าขุนนางคนหนึ่งเสียชีวิต ภรรยา และบุตร ของเขาจะถูกควบคุมตัว ขุนนางมักจะคอยสอดแนมกันและกันเพื่อหาว่ามีสิ่งใดซุกซ่อนหรือไม่ แม่หม้ายและลูก กำนักร้าจะแสดงความกตัญญูรู้คุณอย่างสูง เมื่อกษัตริย์หยิบนายกเสวยอันน้อยนิดมาให้จากทรัพย์สินของตน ดู เหมือนว่าพระเจ้าแผ่นดินไม่สามารถจะคิดว่าพระองค์ร่ำรวย จนกว่าจะได้สมบัติอันมีค่าทั้งหมดเข้ามาใน ห้องพระคลังและได้เค้นทุกอย่างจากชุมชน (van Vliet 1640: 96)

พ่อค้าที่ร่ำรวยที่สุดคนหนึ่งในอยุธยา ราตี อีบราฮิม ชาวมุสลิมถูกประหารชีวิตใน ค.ศ. 1639 ตาม บัญชาของกษัตริย์องค์นี้และที่ดินของเขาถูกริบเป็นของหลวงทันที (Smith 1974: 109)

กระบวนการนี้ดูเหมือนจะดำเนินไปจนถึงระดับสูงสุดในแผ่นดินพระนารายณ์ พระองค์ สามารถใช้ชาวต่างชาติช่วยส่งเสริมผลประโยชน์ทางการค้าของพระองค์และควบคุมพวกขุนนาง อย่างเข้มงวด มีแหล่งข้อมูลฮอลันดาที่ความน่าเชื่อถือยังเป็นที่เคลือบแคลง อ้างว่าพระนารายณ์ได้ ดำเนินการกวาดล้างขุนนางนับร้อยด้วยข้ออ้างว่าพวกนี้เกี่ยวพันกับแผนที่จะวางยาพิษพระธิดาของ พระองค์ (Glanus 1682: 136 – 42)⁶ การควบคุมชนชั้นสูงในทศวรรษ 1680 ยังประทับใจแม้แต่ ผู้สอนศาสนาชาวฝรั่งเศสที่คุ้นเคยกับอำนาจเด็ดขาดของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 “ข้าราชการทั้งหลาย อาจกลายเป็นคนสิ้นเนื้อประดาตัวตามความพอใจของกษัตริย์ที่แต่งตั้งพวกเขาขึ้นมา พระองค์ปลด ได้ตามใจชอบ... ในการกระจายความรับผิดชอบจะให้ความสำคัญกับคุณความดี ประสพการณ์ และ การปฏิบัติงาน ไม่ใช่เชื้อสายซึ่งจะประกันว่าทุกคนอุทิศตัวเพื่อให้เป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์” (Bourges 1666: 158 – 59; cf. Ibrahim 1588: 149)

⁶ หนังสือโดยนักเดินทางชาวฮอลันดาผู้ใช้นามปากกา Glanius ปรากฏในลอนดอนเพื่อแสวงประโยชน์จากความ สนใจของสาธารณชนในคณะทูตที่มาจากบันเติน แม้ว่าจะไม่มีข้อมูลโดยตรงจากอาณาจักรแห่งนั้น เนื้อหาที่ น่าสนใจที่สุดในหนังสือเล่มนี้เกี่ยวกับที่ทำงานของฮอลันดาในสยามและคณะสำรวจของเจนัวที่ไปสุมาตรา แม้ว่า จะลงวันที่ก่อนวันจริงไป 20 ปี เป็น ค.ศ. 1669 มีความใกล้เคียงกันมากกับรายงานของ Struijs ซึ่งพิมพ์ที่ อัมสเตอร์ดัมใน ค.ศ. 1686 ดู Subrahmanyam 1990: 286 - 92

ที่อาละห์ ประมุขร่วมสมัยของพระนเรศวร สุลต่าน อาเลาะห์-ดิน รืออายัต ซะห์ อัล-มุกัมมิล (1589 – 1604) ได้ดำเนินการยึดอำนาจจากชนชั้นขุนนาง เหตุการณ์นี้ได้จบยุคพหุนิยมและความไม่มั่นคงในอาละห์ ซึ่งมีสุลต่าน 5 คนใน 10 ปี และ 4 คนสิ้นพระชนม์จากความรุนแรง ในยุคนี้ ตามความเห็นของ โบลียอ (1666: 112) “พวกขุนนางมีบ้านที่สวยงามใหญ่โตแข็งแรง ตั้งปืนใหญ่ที่ประตูบ้าน มีทาสมากมายทั้งที่ทำหน้าที่เป็นผู้คุ้มกันและคนรับใช้ เมื่อออกจากบ้านก็แต่งตัวหรูหรา มีบริวารติดตามจำนวนมาก เป็นที่เคารพนับถือของประชาชน อำนาจยิ่งใหญ่ขนาดนี้ลดอำนาจของ

รูปที่ 36ก การประชุมสภาแห่งรัฐบันเต็นเขียนตามความคิดของชาวฮอลันดาใน ค.ศ. 1596

รูปที่ 36 นายพลเรือโทฮอลันดา วัน เนค เจริญกับขุนนางระดับสูงของบันเติน ประมาณ ค.ศ. 1600 ผู้ที่นั่ง A และ B คือ ข้าหลวงเตรินาเต และอนุชาของสุลต่าน ส่วนผู้ที่นั่งอยู่ส่วนหน้าคือพวกขุนนาง

สุลต่านไปอย่างมาก” สุลต่าน อัล-มุกัมมิล เช่นเดียวกับพระนเรศวร เคยเป็นผู้นำในการรบในรัชสมัยก่อน ตามความเห็นของ เดวิส (1600: 148) “สุลต่านได้จับชีวิตขุนนางและคนในตระกูลสูงมากกว่าพันคนและตั้งพวกอันธพาลเป็นขุนนางรุ่นใหม่และออกกฎหมายใหม่” สิบปีหลังเหตุการณ์เหล่านี้ โบลิเยอ (1666: 112) ได้ให้รายงานอย่างชัดเจนว่าการสังหารหมู่ในงานเลี้ยงหลังการขึ้นครองราชย์ดำเนินไปอย่างไร ชนชั้นปกครองใหม่อยู่ในความควบคุมอย่างเข้มงวดมาก หากอาณาเขตของขุนนางในสมัยก่อนมีการป้องกันแข็งแรง เช่นที่โบลิเยอยืนยัน (และมีอยู่แน่นอนที่บันเติน) เมื่อมาถึงสมัยอัล มุกัมมิลก็ได้หายไปหมด “พระองค์ไม่ยอมให้ผู้ใดมีทรัพย์สินมาก เมื่อรู้ว่าใครมีอะไรดี ก็จะไปริบเอา และหาข้ออ้างในการกระทำเช่นนั้น ให้มีการกล่าวหาว่าคนผู้นั้นกระทำความผิด แล้วก็ตัดมือและเนรเทศไปยังเกาะปูลาเว หรือ กามิสโปลา . . . สุลต่านไม่อนุญาตให้ผู้ใดก่อสร้างด้วยหิน ด้วยกลัวว่าจะเสริมกำลังไว้ต่อสู้กับพระองค์” (Martin 1604: 39, 53)

สุลต่านอัล มุกัมมิล ยังเหมือนกษัตริย์ไทยร่วมสมัยอีกในข้อที่ว่าพระองค์ผูกมิตรกับอังกฤษ และฮอลันดาผู้ซึ่งเข้ามาในตอนนั้น และสูญเสียพ่อค้าอิสลามผู้ซึ่งอาจเป็นภัยคุกคาม (Beaulieu 1666: 113; Warwijck 1604: 14)

หลานปู่ผู้ยิ่งใหญ่ของอัลมุกัมมิล ชื่อสุลต่านอิสกันดาร์ มูดา (1607 – 36) ได้ดำเนินนโยบายรวมศูนย์อำนาจไปถึงระดับสูงสุดด้วยทรัพยากรที่มากกว่ามาก โบลิเยอ (1663: 63) ได้กล่าวถึงรัชสมัยนี้จากประสบการณ์ตรง “พระองค์ได้กำจัดขุนนางเก่าแก่เกือบทั้งหมดและได้สร้างขุนนางใหม่”

หลักฐานเอกสารจากการมอบที่ดินสาธารณะที่หลงเหลืออยู่แสดงว่าอิสกันดาร์ มูดา แบ่งอาเจห์ออกเป็นมุกิม (เขตอิสลาม) โดยให้ที่ดินแก่ผู้นำในการทหารของพระองค์ หรืออูลีบาลัง (Ito and Reid 1985: 201 – 04) สมาชิกของอภิชนกลุ่มใหม่นี้ รับผิดชอบในการระดมกองทัพจากท้องที่ของตนเมื่อเป็นที่ต้องการ พวกนี้จะต้องเวียนกันเข้าเวรโดยไม่มีอาวุธที่พระราชวังทุกๆ สามคืน เป็นตัวประกันในกรณีที่มีการคบคิดกันประทุษร้ายสู่หลาน⁷ พระราชวังชั้นในเป็นเขตของผู้หญิงโดยเฉพาะ พวกนี้หลายคนมีอาวุธ ขณะที่ราชธานีอยู่ในความควบคุมของทหารรักษาพระองค์อาซีฟซึ่งประกอบด้วยทาสต่างชาติ ที่ได้ฝึกทำสงครามตั้งแต่อายุน้อย เหมือนทหารรักษาพระองค์สุลต่าน (janisseries) ในกองทัพตุรกีโบราณ (Beaulieu 1666: 103) ตั้งแต่ ค.ศ. 1621 เขตผลิตพริกไทยที่สังกัดสุมาตรา ตะวันตกควบคุมโดยการมอบหมายของข้าหลวง (ปังลิมา) ซึ่งจะถูกเรียกมายังเมืองหลวงเพื่อรายงานการปฏิบัติงานทุกปีและเปลี่ยนทุกๆ สามปี (เพ็งอ้าง: 44; Kathirithamby-Wells 1969: 460 – 61)

รายงานของต่างชาติให้ภาพของประชากรที่อยู่ในสภาพถูกบังคับโดยยุคแห่งความหวาดกลัวในตอนต้นของรัชสมัย สุลต่านอิสกันดาร์ มูดาขึ้นชื่อว่าเมื่อประสงค์หญิงคนใดก็จะเอาไปไว้ที่ฮาเร็มและถ้าสามีของนางคัดค้าน “พระองค์ก็จะให้ตัดองคชาติของสามีออกไป” (Croft 1613: 176) การทำลายชนชั้นร่ำรวยยิ่งหนักมือขึ้นเรื่อยๆ โดยขุนนางจำนวนมากถูกประหาร และทรัพย์สินสมบัติถูกริบเข้าหลวง “พระองค์ได้เงินมากมายจากผู้พระองค์ประหารทุกวัน . . . สาเหตุสองประการโดยเฉพาะที่ทำให้ ขุนนางทั้งหลายเสียชีวิต ได้แก่ชื่อเสียงที่ดีในหมู่ประชาชน และประการที่สองคือความร่ำรวย . . . พระองค์ได้ทำให้ดินแดนอาเจห์ทั้งหมดร้างผู้คน และระบายเงินของทุกคนไปจนหมด แม้แต่ชาวต่างประเทศทุกคนที่อยู่ที่นี่” (Beaulieu 1666: 109, 114) ถึงแม้ว่าพระองค์จะสิ้นพระชนม์ไปหลายทศวรรษแล้วก็ตาม บรรดาผู้ที่อยู่ในระดับชนชั้นนำของอาเจห์ ก็ยังจดจำกันว่า สุลต่าน อิสกันดาร์ มูดาเป็น “ทรวราชที่โหดร้ายที่สุดที่มีมาในหลายยุคหลายสมัย” (Bowrey 1680: 296)

แต่ก็มีผู้ได้รับประโยชน์จากนโยบายของสุลต่านที่ควบคุมอภิชนอย่างโหดร้าย ในความคิดเห็นของชาวอาเจห์ที่สืบทอดกันมา อิสกันดาร์ มูดาเป็นบิดาแห่งกฎหมาย และไม่มีข้อสงสัยเลยว่าการธำรงกฎหมายในสมัยของพระองค์โดยระบบศาลที่แยกกัน 4 ประเภท—ศาลอาญา ศาลศาสนา ศาลชำระหนี้ และอีกประเภทหนึ่งที่บังคับใช้กฎหมายการค้า (Adat Aceh: 17; Beaulieu

⁷ อิกายัต ปัตตานี (188) เล่าเรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับความพยายามที่จะแพร่วิธีการแบบเด็ดขาดนี้ไปยังปัตตานีซึ่งมีชื่อในการปกครองแบบประนีประนอมของพระราชินี ชาวอาเจห์ที่ติดตามไปกับกองทัพของเจ้าชายแห่งยะโฮร์ น้องเขยของพระราชินีปัตตานี พยายามทำให้เจ้าชายเชื่อว่าระบบที่ อิสกันดาร์ มูดา ใช้ควบคุมพวก ขุนนาง โดยให้ “ภรรยาของเสนาบดีและข้าราชการพลัดกันเข้าวัง เพื่อทำหน้าที่อยู่ยาม ส่วนสามีก็ทำหน้าที่อยู่เวรที่ห้องพระโรง” ควรนำมาใช้ในปัตตานี เจ้าชายและบริวารชาวอาเจห์ของพระองค์ถูกกลุ่มผู้ทรงอำนาจในปัตตานีขับออกไปจากเมือง

1666: 31; Ito 1984: 155 – 67) คนรุ่นหลังๆ ได้ลืมความทารุณโหดร้ายของพระองค์และจดจำว่าเป็นความภาคภูมิใจของอาเจห์ ในคำปราศรัยของสุลต่านกับโบลียอ (1666: 62) สนับสนุนสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คงจะเป็นข้อพิสูจน์อย่างดี

พระองค์กล่าวว่าพวก ขุนนางของพระองค์นั้นชั่วร้ายและเหี้ยมโหด และไม่ได้ตระหนักว่าความชั่วร้ายของตนเองเป็นสิ่งที่ดึงดูดความพิโรธของพระเป็นเจ้าลงมาที่ตน พระเป็นเจ้าได้ใช้พระองค์ให้ลงโทษคนเหล่านี้ และพวกเขาไม่มีเหตุที่จะกล่าวหาเพราะพระองค์ได้ปล่อยให้อยู่กับภรรยา ลูก ทาส และมีทรัพย์สินพอที่จะเลี้ยงดูตัวเองและยังชีพ ทำนุบำรุงศาสนา ป้องกันไม่ให้กษัตริย์ประเทศเพื่อนบ้านมาลากตัวจากบ้านไปเป็นทาส หรือพวกต่างชาติมาปล้น พระองค์รู้ดีว่าอาเจห์สมัยก่อนนั้นเป็นที่หลบภัยของฆาตกรและโจร ที่ซึ่งผู้ที่แข็งแกร่งเหยียบย่ำผู้อ่อนแอ ที่ซึ่งผู้คนต้องป้องกันตัวเองจากโจรที่มีอาวุธในเวลากลางวันแสบๆ และต้องปิดกั้นบ้านในตอนกลางคืน เหตุผลที่พวกนี้เกลียดชังพระองค์ก็คือพระองค์ขัดขวางความชั่วร้าย การรีดไถ การสังหารหมู่ และการขโมยของพวกเขา และกล่าวว่าคนพวกนี้ต้องการตั้งกษัตริย์ตามใจชอบของตน และสังหารเสียเมื่อเกิดเบื่อขึ้นมา

ในสยามและอาเจห์ และที่อื่นๆ ในภูมิภาคนี้ การยึดที่ดินของทั้งราชรัฐและชาวต่างชาติที่เสียชีวิตโดยไม่มีทายาทที่แต่งงาน มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ วิธีการที่พอเทียบเคียงกันได้คือการให้ที่ดินตกเป็นของรัฐในยุโรป โดยที่ขุนนางสมัยกลางบางทีก็สามารถเอาที่ดินกลับคืนมาจากขุนนางผู้น้อย ระบบนี้ได้เลิกไปเมื่อถึงศตวรรษที่ 16 เมื่อมีการรื้อฟื้นกฎหมายเรื่องการรับมรดกของโรมันทำให้สิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคลเกือบจะเด็ดขาด แต่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตรงกันข้าม วิธีการนี้ได้กลายมาเป็นลักษณะเด่นของนโยบายรัฐในช่วงนี้ ทฤษฎีที่ว่าที่ดินทั้งหมดในที่สุดแล้วเป็นของผู้ครองแผ่นดินและพระองค์สามารถเอามาแจกจ่ายได้ใหม่มีมานานแล้ว แม้ว่าจะไม่ค่อยมีความหมายนักในเมืองขึ้นที่อยู่ห่างไกล การยึดที่ดินมาเป็นของรัฐไม่ค่อยมีการกล่าวถึงในต้นศตวรรษที่ 16 และคงจะเด่นขึ้นมาพร้อมกับความร่ำรวยที่เกิดจากการค้า ในสยามเราได้เห็นว่าการถือเอาที่ดินหนึ่งในสามเริ่มจากสมัยพระเอกาทศรถ (1605 – 10) ขณะที่ในเขมร กล่าวกันว่ากษัตริย์เริ่มอ้างสิทธิในที่ดินของราชรัฐในศตวรรษที่ 16 หลังการกบฏที่ล้มเหลว (da Cruz 1569: 62) หากมีการเคลื่อนไหวในทางนี้ ในช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก็อาจเป็นเพราะความประสงค์ของกษัตริย์ที่จะได้ส่วนแบ่งมากขึ้น จากโภคทรัพย์ใหม่ที่มาจากการค้า และความชอบธรรมตามคำแนะนำของที่ปรึกษาชาวมุสลิม เนื่องด้วยการยึดที่ดินมาเป็นของรัฐเป็นแนวปฏิบัติ ในรัฐมุสลิมส่วนใหญ่แถบมหาสมุทรอินเดียมานานแล้ว (Wittfogel 1957: 77; Barrington Moore 1966: 322 – 33)

ในสยาม ลาว เขมร และพม่า เป็นที่เข้าใจกันว่าเมื่อข้าราชการเสียชีวิต กษัตริย์มีสิทธิที่จะเรียกทรัพย์สินที่เขาสะสมระหว่างรับราชการคืน กษัตริย์ลาว พระเจ้าสุริยวงศา ธิปที่ดินและทรัพย์สินของข้าราชการของพระองค์ “บางครั้งขณะยังมีชีวิตอยู่ แต่เป็นที่แน่นอนเมื่อเสียชีวิตแล้ว” (Marini

1663: 456) ในสยามมีกฎหมายตั้งแต่ ค.ศ. 1635 กล่าวว่ากษัตริย์สามารถยึดที่ดินทั้งหมดของข้าราชการ แต่ในทางปฏิบัติตามปกติแล้วเพียงหนึ่งในสามเข้าเป็นของหลวง หนึ่งในสามหรือมากกว่านั้นเป็นของทายาท และที่เหลือเป็นค่าใช้จ่ายในงานศพ (“Verloof” 1622: 290; Pombejra 1984: 34 – 36) ธรรมเนียมปฏิบัติของพม่าดูเหมือนจะคล้ายๆกัน (van der Hagen 1607: 33) ที่ดินของชาวต่างชาติที่เสียชีวิตในพุกามศตวรรษที่ 16 จะถูกแบ่งระหว่างกษัตริย์ ผู้ได้ไปหนึ่งในสาม และทายาท “และไม่เคยมีการใช้กลวิธีหลอกลวงหรือข้อโกงในเรื่องนี้” (Frederici 1581: 268)

ในรัฐอิสลามในศตวรรษที่ 17 อย่างน้อยในอาเจะห์ บันเต็น และ มาตารัม ที่ดินของชายที่เสียชีวิตโดยไม่มีทายาทชายจะตกไปเป็นของกษัตริย์ ส่วนภรรยาหม้ายและบุตรสาวที่ยังไม่แต่งงาน อาจถูกริบราชบาตร ด้วยเหตุนี้ชายที่มีชื่อเสียงหลายคนจัดการให้บุตรสาวแต่งงานไปเมื่อ อายุเพียง 8 หรือ 9 ปี (“Tweede Boeck” 1601: 149; Croft 1613: 176; Pyrard 1619 II: 164; Beaulieu 1666: 108; de Haan 1912 III: 205 – 06) ที่บรูไนในศตวรรษที่ 16 สุลต่านมีส่วนแบ่งในมรดกของราษฎรของพระองค์เท่ากับบุตรของเขา แต่ได้ทรัพย์สินทั้งหมดของผู้ที่เสียชีวิตโดยไม่มีทายาท (Dasmariñas 1590: 5)

ส่วนประมุขอิสลามที่เข้มแข็งกว่าและมีความทะเยอทะยานมากกว่ายืนยันจะเอาส่วนแบ่งในทรัพย์สินของพ่อค้าต่างชาติผู้เสียชีวิตที่เมืองของตน อาดัต อาเจะห์ (74) ระบุว่าเมื่อพ่อค้าของชาติใดถึงแก่กรรม “ห้องของเขาจะมีคนเฝ้า บัญชีรายละเอียดของสินค้ารวมทั้งกุญแจก็จะถูกเก็บไป . . . แล้วก็จะมีการประเมินค่าของทรัพย์สิน และตามอาดัต ทุกๆ 10 ตาฮิล จะเก็บ 1 ตาฮิล” แต่ตามข้อมูลจากโบลิเยอ (1669: 109) สุลต่านอิสกันดาร์ มูดาเอาทรัพย์สินทั้งหมดของพ่อค้าที่ประสบเคราะห์กรรมดังกล่าว ทรมานคนรับใช้เพื่อหาว่ามีทรัพย์สินซุกซ่อนไว้ที่ไหน ที่ปาเล็มบังมีการอ้างสิทธิในทรัพย์สินทั้งหมดเช่นเดียวกัน (de Haan 1912 III: 205) ไม่เพียงแต่สินค้าเท่านั้นที่ถูกยึดคนที่เรือแตกก็ถูกกุมตัวไปให้กษัตริย์ด้วย(Beaulieu 1666: 109; Mantegazza 1784: 118 – 19) บริษัทยุโรปยื่นกรานจนเป็นผลสำเร็จให้พ่อค้าของตนได้ยกเว้นจากธรรมเนียมปฏิบัตินี้

แนวโน้มที่จะไปสู่การปกครองแบบรวมอำนาจแม้จะเป็นส่วนตัวแต่ก็แพร่หลาย ซึ่งเห็นได้จากการพัฒนาในบันเต็น มาตารัม และ มะกัสซาร์ ระหว่าง ค.ศ.1600 และ 1660 ซึ่งขนานกันไปกับกรณีของอาเจะห์และอยุธยาซึ่งมีเอกสารหลักฐานประกอบดีที่ว่า ปราบกฏการณ์นี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลของการกดดันภายนอกจากบริษัท VOC รัฐพหุนิยมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มะละกาเผชิญกับโปรตุเกส และบันดา เผชิญกับฮอลันดา เป็นพวกแรกที่ถูกทำลายทางการทหาร แม้ว่าทั้งสองรัฐนี้ได้สร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการค้า บันเต็นที่เผชิญกับการข่มขู่อยู่ตลอดเวลาจากสำนักงานใหญ่ของ VOC ในปัตตาเวียที่อยู่ไม่ไกลนัก ไม่สามารถปล่อยให้เหตุการณ์แบบเดียวกันนี้เกิดขึ้นได้ บันเต็น ซึ่งเป็นรัฐพหุนิยมอย่างเข้มข้นในทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 17 ที่ซึ่งสก็อตต์ (1606: 105) พบว่าเขาไม่สามารถ “พูดอะไรได้มากนักนอกจากฆาตกรรม การลักขโมย สงคราม ไฟไหม้ และ การทรยศหัก

หลัง” เปิดทางให้บ้านเดิมที่เข้มแข็งด้านการทหารในช่วงกลางศตวรรษ ที่ซึ่ง “เจ้าชายปกครองราษฎร ด้วยอำนาจที่ยิ่งกว่าอำนาจอหิไพบย . . . พระองค์ได้ทำตนเป็นเจ้าชีวิตและทรัพย์สินของราษฎรโดย เด็ดขาด” (Missions Etrangère 1680: 91 – 92)

มาตารัมเป็นกรณีที่น่าสนใจอีกกรณีหนึ่ง สุลต่าน อางู (1613 – 46) ผู้พิชิตได้ทำลายรัฐ เมืองท่าบนฝั่งทะเลด้านเหนือที่เป็นฐานของวัฒนธรรมการค้าของชาวที่เจริญรุ่งเรืองในสองศตวรรษ ก่อน หลัง ค.ศ. 1641 สุลต่านได้ผูกขาดการจัดหาข้าวชาให้แก่วงกษัตริย์ บริษัท VOC ไม่ เพียงแต่คุกคามรัฐที่มีได้รวมตัวกันอย่างจริงจัง แต่ยังให้โอกาสทำการค้าในฐานะผู้ผูกขาดรายหนึ่ง กับอีกรายหนึ่งโดยไม่ต้องให้โอกาสแก่นายหน้าซื้อขาย ผู้อาจเป็นภัยคุกคามแก่ทั้งสองฝ่าย อามัง กูร์ตที่ 1 (1646 – 77) ผู้สืบราชสมบัติต่อจากอางู ได้ใช้การผูกขาดจนสุดโต่งก่อความเสียหายมากที่สุด พระองค์ห้ามราษฎรไปทำการค้าต่างแดน ปิดเมืองท่าทั้งหมดเป็นเวลายาวนาน และใน ค.ศ. 1655 เกณฑ์ให้ส่งหรือทำลายเรือที่ใช้ในการค้า และแม้แต่เรือหาปลาของประชาชนตามชายฝั่ง เช่นที่หัวหน้าคณะทูตฮอลันดาที่ราชสำนักของสุลต่านได้อธิบายไว้ “พระองค์ประกาศห้ามไม่ให้ ราษฎรเดินเรือไปต่างแดน บังคับบุคคลภายนอกทั้งหมดให้มาประเทศของพระองค์เพื่อซื้อข้าว . . . ครั้งหนึ่งผมเสี่ยงแนะนำสุลต่านว่าพระองค์ควรอนุญาตให้ราษฎรของพระองค์เดินเรือ เป็นคนรวย . . . แต่คำตอบที่ได้ก็คือ ‘ประชาชนของเราไม่มีอะไรของตัวเองเลยไม่เหมือนท่าน แต่ทุกสิ่งทุกอย่างของพวกเขามาที่เรา และถ้าการปกครองไม่เข้มแข็งแล้ว เราก็จะไม่ได้เป็นกษัตริย์แม้แต่วัน เดียว’” (van Goens 1656: 200 – 01) ในการแข่งขันที่เข้มข้นขึ้น ความจำเป็นของการค้าเพื่อความมั่นคงและเพื่อเสรีภาพปรากฏว่าไม่สามารถไปด้วยกันได้ รัฐที่เข้มแข็งกว่าที่เกิดขึ้นได้จากการค้า ไม่ช้าก็เร็วจะต้องตกเป็นเหยื่อของอำนาจส่วนบุคคลเกินขอบเขตที่ทำลายหรือขัดกันกับ พ่อค้าคนสำคัญๆ กษัตริย์หลายๆองค์ได้ขึ้นไปถึงยอดสูงสุดแห่งอำนาจส่วนบุคคล แต่ไม่มีองค์ใดเลยที่สามารถป้องกันความยุ่งเหยิงและขัดแย้งเมื่อสิ้นพระชนม์

สมบูรณาญาสิทธิราชย์ชั่วระยะหนึ่งอาจจำเป็นในดินแดนได้ล้มเช่นเดียวกับเหนือลม หากสถาบันข้าราชการและกฎหมายจะปรากฏออกมาเข้มแข็งพอที่จะทำให้รัฐสามารถแข่งขันกับคู่แข่งที่ แข็งแรงขึ้นเรื่อยๆ มีความก้าวหน้าไปในทางนี้บ้างในยุคการค้า ประมุขร่วมสมัยสองคนในศตวรรษที่ 15 พระบรมไตรโลกนาถแห่งสยาม (1448 – 88) และ เล ทัง ตง (Le Thanh Tong) แห่งเวียตนาม (1460 – 97) เป็นผู้รวมอำนาจที่เข้มข้น ประมุขทั้งสองประเทศใช้หรือจัดทำประมวลกฎหมายที่ พยายามจัดราษฎรทั้งหมดตามตำแหน่งที่กำหนดในรัฐที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และจัดตามระบบ ข้าราชการ มีการกำหนดที่ดินให้แก่ข้าราชการตามตำแหน่งเพื่อให้เป็นรางวัล ซึ่งจะสูญเสียไปเมื่อถูก ปลดออกจากตำแหน่งหรือเสียชีวิต กษัตริย์องค์ต่อมาในทั้งสองประเทศยอมให้ศูนย์อำนาจส่วนตัว เกิดขึ้นและตกทอดกับผู้สืบสกุลอีก แต่ทั้งสองรัฐอย่างน้อยก็ยังคงรักษาทฤษฎีการปกครองแบบ ข้าราชการ

ในต้นศตวรรษที่ 17 การพัฒนาระบบข้าราชการได้เห็นแพร่หลายมากขึ้น ในเวลาเดียวกันกับการปฏิรูปจากข้างบนที่ดำเนินอยู่ในสยามและอาเจะห์ การสถาปนาระบบกฎหมายและเสนาบดี (บัณฑิตย์) ที่เปลี่ยนทุกๆสามปี ของสุลต่าน อิสกันดาร์ มูดา ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แม้ว่าความทารุณโหดร้ายของพระองค์จะก่อให้เกิดปฏิกิริยาอย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อน การเปลี่ยนแปลงใหม่ในสองเรื่องนี้อยู่ได้นานกว่าสุลต่าน มีการตั้งเสนาบดีเพิ่มขึ้น ดังนั้นในทศวรรษ 1660 มีอยู่ 7 คน ในเมืองท่าต่างๆทางชายฝั่งตะวันตก แต่ละคนมีคณะทำงานขนาดเล็กประกอบด้วยคนเขียนหนังสือ (เกร์กูณ) สองคน พนักงานชั่ง (เบ็งฮูดู ดาจิ) หนึ่งคน และพนักงานรักษาความปลอดภัยของท่าเรือ (เบ็งฮูดู กาวัล) หนึ่งคน (Ito and Reid 1985: 206) ที่ในสยาม พระนเรศวรได้เลิกระเบียบปฏิบัติสมัยก่อนๆที่แต่งตั้งเจ้านายในราชวงศ์ไปปกครองเมืองขึ้นที่สำคัญๆของสยามในลักษณะที่เลียนแบบของกษัตริย์ พระองค์ให้เจ้าชายเหล่านี้อยู่ในราชสำนัก และปกครองมณฑลต่างๆส่วนใหญ่โดยข้าราชการที่ทรงแต่งตั้งและปลดได้ตามต้องการ นอกจากนี้พระองค์และผู้สืบราชสมบัติต่อมาแต่งตั้งผู้พิพากษา ผู้ควบคุมบริการแรงงาน และเจ้าพนักงานอื่นๆจากส่วนกลางไปช่วยข้าหลวงใหม่เหล่านี้ เป็นการประกันว่านโยบายของกษัตริย์จะดำเนินไปทั่วทั้งราชอาณาจักร (Nidhi Aewsrivongse, อ้าง Ishii 1993: 185 – 86; Lieberman 1980A: 554)

กษัตริย์พม่าอนอคเปตลูน (1606 - 28) และ สลูน (1629 – 48) อาจได้อิทธิพลจากตัวอย่างของพระนเรศวรได้ดำเนินแผนการรวมศูนย์อำนาจของตนเอง ที่ไลเบอร์แมน (1980A: 569) เรียกว่า “จุดหักเหที่สำคัญในวิวัฒนาการของการปกครองของพม่า” ระหว่างการสร้างเอกภาพโดยการพิชิตในศตวรรษที่ 16 และการเข้ามาของชาวอังกฤษ แม้ว่าบุเรงนองจะประสบความสำเร็จอย่างน่าพิศวงในการพิชิตดินแดนต่างๆในศตวรรษที่ 16 พระองค์ปกครองศูนย์การปกครองเดิม ผ่านทางพระญาติสนิทผู้จำลองเครื่องราชกกุธภัณฑ์ พิธีกรรม ยศศักดิ์ และหน้าที่ของกษัตริย์ หลังช่วงการก่อความวุ่นวายครั้งใหญ่ใน ค.ศ. 1595 – 1608 ได้มีการแทนที่ เจ้าชายเหล่านี้ที่เรียกกันว่าบาอิน (องค์อธิปัตย์) โดย เมียวหวุ่น (“มนตรี”เมือง) ผู้มีตำแหน่งต่ำกว่า และไม่สามารถใช้ยศและดำเนินชีวิตตามแบบของราชวงศ์ แล้วพระเจ้า สลูน ก็พยายามควบคุมเจ้าหน้าที่เหล่านี้โดยแต่งตั้งจาร์ชนหลวง (nàhkan) ซึ่งแต่เดิมใช้ในกองทัพเท่านั้น ไปตรวจสอบความจงรักภักดีของคนเหล่านี้ อย่างน้อยที่สุดในเมืองหลวงของบางมณฑลมีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่อื่นๆไปจากศูนย์กลาง เป็นต้นว่าเลขานุการ ผู้ดูแลการคลัง หัวหน้าผู้ข่าวก้าว และมนตรีฝ่ายเก็บรายได้ (เพ็งอ้าง: 550 – 59)

อาณาจักรต่างๆตามหมู่เกาะที่ต้องอาศัยเมืองท่ามากกว่าและเสี่ยงต่อการกดดันจากต่างชาติมากกว่ามักจะประสบความสำเร็จน้อยกว่าในมาตรการเหล่านี้ สุลต่านอาอูงได้นำหัวหน้าสกุลสำคัญของท้องถิ่นมายังราชสำนักของพระองค์ เพื่อย้ายคนพวกนี้จากฐานกำลังของตน ส่วนผู้สืบราชสมบัติคนต่อมาใน ค.ศ. 1669 ได้แต่งตั้งผู้แทนราชสำนัก (อัมบุล) ไปควบคุมข้าหลวงในพื้นที่ชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์สี่คน (Ricklefs 1981: 69) การจลาจลที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในมาตารัม

ตั้งแต่ ค.ศ. 1670 เป็นต้นมาชี้ให้เห็นถึงความไม่พอเพียงของมาตรการเหล่านี้และชี้ว่ารัฐชวายังคงขึ้นอยู่กับความเดือดดาลของบุคคลที่อยู่ตรงศูนย์กลางมากเพียงใด ยิ่งกว่านั้นปัญหาการใช้อำนาจตามอำเภอใจของราชสำนักไม่ได้มีการแก้ไขในรัฐเหล่านี้ ดังนั้นการคุ้มกันทรัพย์สินโดยกฎหมายจึงไม่สามารถทำได้

ต่างจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของยุโรปร่วมสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้มีสถาบันหรือแม้แต่ทฤษฎีที่ให้องค์ประกอบอื่นๆของสังคมมีส่วนได้ส่วนเสียในการสะสมอำนาจแบบใหม่ เนื่องด้วยกษัตริย์เข้ามาแทรกแซงตลาดโดยตรง จึงไม่รู้สึกรู้ว่าจำเป็นต้องสร้างสัมพันธ์อันดีกับชนชั้นพ่อค้าเพื่อทำลายอำนาจพวกขุนนางเช่นที่เกิดในรัฐต่างๆจำนวนมากในยุโรป ถ้ากษัตริย์ผู้ทรงอำนาจเด็ดขาดมีพันธมิตร พันธมิตรก็เป็นต่างชาติซึ่งถูกกีดกันโดยค่านิยมไม่ให้มีบทบาทในองค์การทางการเมือง และแม้ว่าพหุนิยมจะมีอยู่ทุกหนแห่งในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ไม่ค่อยพบผู้ที่ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่ออุดมการณ์นี้ในงานเขียนเรื่องการเมืองของ ภูมิภาคนี้

ตามที่ได้อธิบายไว้ในบทที่ 3 ผลของการปฏิวัติศาสนาด้านการเมืองประการหนึ่งได้แก่การสนับสนุนให้กษัตริย์ไม่ใส่ใจกับข้อบังคับต่างๆตามประเพณี ศาสนาที่สอนว่ามนุษย์ทุกคนในจักรวาลย่อมอยู่ในความกรุณาของพระเป็นเจ้าทั่วหน้ากัน ได้นำคำวิพากษ์วิจารณ์การใช้อำนาจตามอำเภอใจมาด้วย บางส่วนก็ได้มีการแปล ดัดแปลง และ รวมเข้าไปในวัฒนธรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรดินแดนใต้ลม คำวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้ได้ให้มาตรฐานที่สามารถลงความเห็นได้ว่ากษัตริย์ดีหรือไม่ดีในตำราการเมืองของมลายูที่สำคัญยิ่ง ตัจ อุษ-ซาลาติน (มงกุฎของกษัตริย์) ได้แจกคุณสมบัติของกษัตริย์ที่เที่ยงธรรมไว้อย่างแจ่มแจ้ง กษัตริย์จะต้องมีความสุข มีความรอบรู้ พร้อมทั้งจะรับฟังอุลามา (อิสลามผู้ทรงความรู้) มีบุคลิกดี ใจกว้าง ซื่อสัตย์ เดินสายกลาง และไม่แสดงอารมณ์ และจะต้องบังคับใช้กฎหมายของพระเจ้า (Bukhari 1603: 62 – 63) (เพ็งอ้าง: 110) ตำราเล่มนี้ได้บรรยายการกระทำของทรวาซซึ่งเป็นที่รู้จักกันในประวัติศาสตร์ของอิสลาม มีรายละเอียดอย่างชัดเจนและอ้างถึงคัมภีร์อัลกุรอานที่บรรดาให้เห็นว่าผู้ที่กดขี่เช่นนั้นจะถูกส่งไปนรก เพราะ “จริง ๆ แล้ว ในบรรดามนุษย์ทั้งปวงผู้ที่พระเป็นเจ้าในสรวงสวรรค์ทรงเกลียดชังที่สุด และผู้ที่จะถูกลงโทษอย่างรุนแรงที่สุดในวันพิพากษาคือกษัตริย์ที่เป็นทรวาซ” (เพ็งอ้าง: 110) แต่ตำราศาสนาอิสลามก็ปล่อยให้เป็นที่รับผิดชอบของพระเป็นเจ้าและกษัตริย์ ไม่มีการกล่าวอ้างเหตุผลในทางทฤษฎีที่จะจำกัดอำนาจของกษัตริย์หรือกันบางเรื่องจากอำนาจของกษัตริย์เช่นที่คริสต์ศาสนาในยุคกลางได้แยกอำนาจของพระและฆราวาส กษัตริย์ควรทำสิ่งที่ถูกต้อง แต่ถ้าไม่ทำก็ปล่อยให้พระเป็นเจ้าลงโทษ

หากผู้ปกครองประเทศจะหวาดหวั่นเมื่อคิดว่าอาจถูกพระผู้เป็นเจ้าลงโทษในความผิด แต่ไม่ต้องกลัวการควบคุมอำนาจจากสถาบันใดในโลกนี้ บางคนอาจมองอุลามาด้วยความไม่ไว้วางใจเพียงเพราะเป็นตัวแทนของมาตรฐานการพิพากษาจากภายนอก และพลังของจิตวิญญาณจากแหล่ง

ภายนอก อามังกูร์ตีที่ 1 รวบรวมอุลามาที่มีชื่อของมาตารัมสองพันคนหลังจากขึ้นครองราชย์ใน ค.ศ. 1646 ได้ไม่นาน และให้สังหารเสียทั้งหมดเพราะสงสัยว่าพวกนี้สนับสนุนการก่อกบฏ (van Goens 1656: 202)

คติในเรื่องกษัตริย์ผู้สูงตามแบบพระเจ้าอโศกก็ได้พัฒนาเรื่อยมาอย่างดีในวรรณกรรม พุทธศาสนา ในส่วนของคณะสงฆ์โดยเฉพาะคณะอรัญวาสีที่อยู่ในความควบคุมของกษัตริย์น้อยกว่า พุทธศาสนามีศักยภาพที่จะเป็นทางเลือกในด้านของแหล่งอำนาจทางจิตวิญญาณ เราอยากจะเชื่อบางงานอันน่าชื่นชมของปินโต เรื่องที่พระภิกษุสูงอายุชาวพม่าที่ผู้คนนับถือกันมาก กล่าวแก่ฝูงชนที่มาชุมนุมกันในงานพระราชทานเพลิงศพพระสังฆราช พระรูปนี้เป็นญาติกับพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ที่ประทับอยู่ ณ ที่นั่นด้วย

พระเจ้าสร้างคนมาเป็นกษัตริย์ . . . ให้มีเมตตาต่อผู้คน ฟังผู้คน ให้สิ่งที่ผู้คนต้องการ และลงโทษผู้คน แต่ไม่ใช่ฆ่าผู้คนเพราะความโหดร้าย แท้ๆ แต่พวกเจ้า กษัตริย์ผู้ต่ำช้า . . . ปฏิเสธคุณลักษณะที่พระเป็นเจ้าได้ประทานให้ . . . กระทำตัวเหมือนปลิงกับบางคน เอาชีวิตและทรัพย์สินของพวกเขาไปที่ละเล็กละน้อย . . . แต่สำหรับพวกที่เป็นคนโปรดของเจ้า . . . เจ้าก็ไม่เคร่งครัดในการลงโทษการกระทำอันโหดเหี้ยมของคนเหล่านี้และเจ้ายังทุ่มเทให้ความช่วยเหลือ โดยผู้ที่เสียหายคือคนยากจน ผู้ที่เจ้าปล้น กวาดเอาทุกอย่างไปนอกจากหนังและกระดูก จนพวกคนที่ต่ำต้อยมีเหตุผลดีที่จะกล่าวโทษเจ้าในเรื่องเหล่านี้ต่อหน้าพระเป็นเจ้า (Pinto 1578: 371)

ตามความเห็นของปินโต ความรู้สึกเช่นนี้มีผลบ้าง กษัตริย์ได้หยุดการรบอันทารุณโหดร้าย แม้ว่าเรื่องนี้จะถูกต้องแต่ก็ยังเป็นสิ่งที่แตกต่างอย่างมากจากการควบคุมอำนาจของกษัตริย์แบบถาวรที่ถูกต้องตามกฎหมาย คณะสงฆ์สามารถมีบทบาททางการเมือง เช่นในการโค่นล้มพระนารายณ์ ใน ค.ศ. 1688 แต่ไม่ได้มีส่วนในอำนาจของอาณาจักรเลย

ความพยายามที่น่าจะประสบความสำเร็จมากที่สุดในการจำกัดขอบเขตของอำนาจโดยพลการมิได้มาจากคตินิยมที่น่าเข้าแต่จากโครงสร้างของท้องถิ่น ราชานิปไตยคู่เป็นตัวอย่าง ที่แสดงถึงความสำเร็จสูงสุดในกรณีนี้ คือการรวมกันของราชสกุลที่ กัว และ ตัลโละเก้ ในมะกัสซาร์ เริ่มด้วยการสร้างรัฐในรูปแบบของการรวมเป็นสหพันธ์ที่ชูลาเวสได้ แสดงให้เห็นว่ามีความสามารถเป็นพิเศษในเรื่องนี้ วิธีการนี้ได้กลายมาเป็นธรรมเนียมปฏิบัติใน ค.ศ. 1593 อันเป็นการตอบโต้ความพยายามของกษัตริย์องค์หนึ่งผู้มีสิทธิในบัลลังก์ทั้งสองแห่ง ที่จะลบล้างความแตกต่างของทั้งสองรัฐในช่วงครึ่งศตวรรษต่อมา ซึ่งเป็นช่วงที่รุ่งโรจน์ที่สุดในประวัติศาสตร์มะกัสซาร์ ราชสกุลที่กัว ให้กษัตริย์ และราชสกุลที่ตัลโละเก้ให้เสนาบดีหรือผู้บริหารงานประจำ พงศาวดารเต็มไปด้วยคำวิงวอนให้รักษาสมดุลอันบอบบางนี้ อาจจะเป็นเพราะวิธีนี้เริ่มจะล้มเหลวภายใต้การปกครองของฮาซานุุดดิน สุลต่านที่มีความเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์องค์สุดท้าย (Reid 1981; Reid 1983A: 134 – 37)

คติเรื่อง “กษัตริย์ที่สอง” ดูเหมือนว่าจะเป็นที่รู้จักกันในประเทศเถรวาทบนแผ่นดินใหญ่ แต่ได้พัฒนาเป็นสถาบันที่เข้มข้นในการรักษาคุณในบางช่วงที่สยาม ที่นี้ “วังหน้า” ของกษัตริย์ที่สอง (อุปราช) ซึ่งตามปกติจะเป็นราชโอรส แต่มีผู้ที่ได้รับเลือกให้สืบราชสมบัติ เป็นสถานที่ที่พวกประชาชนเข้าไปได้ง่ายกว่าและเป็นที่ยึดปฏิบัติงานประจำวันมากกว่าวังหลวงจริงๆ เพราะว่าเครื่องมือของทางการและระบบกำลังคนอยู่ในความควบคุมโดยตรงของอุปราช จึงมีความตึงเครียดในตัวระหว่างสำนักงานของอุปราชและของกษัตริย์ ซึ่งเป็นที่มาของการกบฏหลายครั้งหลายครา (Rabhibhadana 1969: 55 – 64) ในโลกมลายูการแบ่งหน้าที่ในทำนองเดียวกันนี้ เป็นลักษณะพิเศษของความสัมพันธ์ระหว่างราชา และ ราชามูดา (ตามตัวอักษร มีความหมายว่า “ยุวกษัตริย์” แต่มักจะแปลว่า “กษัตริย์รอง” โดยพวกฮอลันดา) แม้ว่าราชามูดา ตามปกติจะเป็นรัชทายาท สัมพันธภาพตามสัญญาบางครั้งพัฒนาเหมือนในศตวรรษที่ 18 ระหว่างราชามูดานูกิส แห่งเกาะไรอู ในศตวรรษที่ 18 ผู้ใช้อำนาจในการทำงานประจำ และราชามลายูผู้อยู่สูงเหนืองานบริหารประเทศ ความสัมพันธ์ตามสัญญาเป็นเรื่องธรรมดาเหมือนกันในสุมาตรา บอร์เนียว ซูลาเวซี และมินดาเนา ระหว่างผู้ปกครองรัฐที่อยู่ต้นน้ำและที่อยู่ปลายน้ำ (ราชาสุลู และ ราชาฮีลิรี) ผู้มีชาติกำเนิด หน้าที่ด้านเศรษฐกิจ และความรับผิดชอบทางการเมือง และการทหาร (Drakard 1990; Andaya 1993) ภาวะกษัตริย์คู่ของบาห์ลีปรากฏว่าขึ้นอยู่กับสัมพันธไมตรีกับราชสกุลคู่แข่ง (Geertz 1980: 60 – 61) แม้ว่าจะยังไม่ค่อยเป็นที่เข้าใจกัน อาณาจักรมีนังกาเบาดูเหมือนว่าจะขึ้นอยู่กับความร่วมมือกันแบบพิเศษของศิลปะในการใช้ภาษาอันน่าประทับใจของกษัตริย์ และการแยกเป็นส่วนๆ ที่มีสำนักทางการเมือง พุดง่ายๆตามแบบเก่าก็คือ “สามกษัตริย์”—ราชา อาลัม (กษัตริย์แห่งโลก) ราชา อาดัต (กษัตริย์แห่งชนบทรรมเนียม) ราชา อีบาดัต (กษัตริย์แห่งศาสนา) (Drakard 1993: 123 – 31)

แหล่งพหุนิยมเหล่านี้ได้ให้สิทธิอันสูงส่งแก่ความเป็นกษัตริย์ของอินเดียนและอิสลาม แม้ว่าความตึงเครียดระหว่างอำนาจต่างๆที่ แข่งขันกันจะเป็นเรื่องธรรมดา ในระบบการบริหารสมบูรณ์แบบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็อาจแก้ได้โดยกระบวนการปรึกษาหารือและการเห็นพ้องต้องกันเมื่ออยู่ในสภาพที่ดีที่สุด สถาบันพหุนิยมเหล่านี้ก็เป็นฐานสำหรับการทำสัญญาภายในโครงสร้างของรัฐ แต่บ่อยทีเดียวที่ขัดขวางความก้าวหน้าไปสู่การดำเนินการจัดให้อำนาจอรัฐเป็นระบบราชการ

ความพยายามซึ่งน่าจะประสบความสำเร็จมากที่สุดในการรวมกลไกรัฐที่ซับซ้อนกับพหุนิยมที่ส่วนกลาง คือการทดลองกับประมุขหญิงในปัตตานีและอาเจะห์ ทั้งสองรัฐคงจะเริ่มการทดลองนี้ใน ค.ศ. 1584 และ 1642 ตามลำดับ เพราะเห็นชัดว่าไม่มีผู้เหมาะสมกับตำแหน่งที่เป็นชาย ดัจ อุล-ซาลาติน ซึ่งอาจเขียนขึ้นที่อาเจะห์และเป็นที่ยอมรับว่า รู้จักและอ่านกันในเมืองนี้ ได้เสนอความเห็นอย่างแข็งขันว่าไม่เห็นด้วยกับการปกครองโดยผู้หญิงแต่ยอมรับว่าธิดาของกษัตริย์อาจขึ้นครองบัลลังก์สืบต่อไปได้ถ้าไม่มีรัชทายาทที่เป็นชายเลย เพื่อป้องกันเหตุการณ์ภายนอกที่อาจเลวร้ายยิ่งกว่า (Bukhari 1603: 53 – 64) แต่ในการตัดสินใจที่จะคงให้ผู้หญิงดำรงตำแหน่งผู้นำสืบต่อไป

สมัยนั้นทำให้ไม่มีข้อสงสัยว่าพวกขุนนางระดับสูงได้เห็นแล้วว่านี่เป็นทางออกที่ดีที่สุดที่จะ
ประนีประนอมตำแหน่งกษัตริย์ที่สูงส่งในแง่ทฤษฎี กับพหุนิยมและความมั่นคงที่พวกเขาต้องการ
ชนชั้นขุนนางในอาเจะห์ ต้องทนทุกข์ทรมานอย่างมากในสมัยอิสกันดาร์ มูดา และไม่น่า
แปลกใจเลยว่า “ตั้งแต่นั้นมาเป็นเวลานานที่เพียงชื่อของกษัตริย์ก็ทำให้รู้สึกขยะแขยง ต้นเหตุ
ประการแรกก็คือการปกครองที่กดขี่ทารุณของกษัตริย์องค์สุดท้ายของพวกเขา” (Bowrey 1680: 296)
เรื่องราวของปัตตานีเป็นที่รู้จักกันน้อยกว่า แต่ ปินโต (1578: 68) ได้บรรยายภาพของมุดฮัฟฟาร์ ชะห์
หนึ่งในกษัตริย์องค์ท้ายๆ ที่นั่นว่า มักจะยึดที่ดินของพ่อค้าโดยสร้างข้อกล่าวหาคนเหล่านี้ ในทศวรรษ
1680 แจร์เวส รายงานว่า “ผู้คนเบื่อหน่ายที่ต้องเชื่อฟังกษัตริย์ที่ทารุณตน และสลัดแอกออกไป” (อ้าง
Teeuw and Wyatt 1970 I: 12) ราชนีทั้งหลายนี้มิได้เป็นผู้ที่ไม่มีความสำคัญ โดยเฉพาะสององค์
แรกในแต่ละกรณี ปรากฏว่าเป็นผู้ลงความเห็นสุดท้ายเสมอเวลาที่มีการโต้แย้งกันระหว่างขุนนางชั้นนำ
4 หรือ 5 คน จริงๆ แล้วความเคารพยำเกรงพระราชินีมีลักษณะคล้ายสมัยพระราชินีอลิซเบท การ
แข่งกันอย่างเข้มข้นระหว่างพวกขุนนางที่เป็นเสนาบดีดูเหมือนจะไม่ได้กระทบพระราชินีแต่อย่างใด
และการยอมรับว่าความสมดุลที่น่าพอใจภายในรัฐอาจคลอนแคลนได้ถ้าพระราชินีแต่งงาน—เช่นที่
เกิดขึ้นระยะหนึ่งในปัตตานี

ช่วงที่ผู้หญิงปกครอง ซึ่งนานกว่าหนึ่งศตวรรษในปัตตานี และ 58 ปีในอาเจะห์ เป็นเวลาที่
เมื่อเทียบกันแล้วไม่มีความรุนแรง เป็นระเบียบ และสนับสนุนการค้า (Reid 1988: 171) ในความ
เป็นจริงแล้ว เป็นระบอบขุนนางคณาธิปไตยโดยมีราชินีเป็นผู้ตัดสินสุดท้าย ที่ทำให้กลไกทาง
กฎหมายและการบริหารการปกครอง ซึ่งในกรณีของอาเจะห์ มีความเข้มแข็งขึ้นมาก ดำเนินไปได้
โดยไม่มีการหยุดชะงักจากการทำตามอำเภอใจของประมุข แต่ก็มีจุดอ่อนอยู่สามประการ ประการ
แรก อำนาจของราชินีองค์ที่สามและสี่ดูเหมือนจะลดลงไปมากจนถึงขั้นที่ว่าไม่สามารถตัดสินข้อ
พิพาทในหมู่ขุนนางระดับนำอีกต่อไป ใน ค.ศ. 1688 ชาวฮิตาลีที่มาเยือนอาเจะห์บันทึกว่า “จริงๆ
แล้ว ผู้ที่ปกครองราชอาณาจักรคือขุนนางเจ็ดคน” ไม่ใช่พระราชินี และสิบปีต่อมาชาวฝรั่งเศสสงสัย
ว่ายังมีราชินีอยู่หรือไม่ เพราะพระนางไม่มีอำนาจ (Ito and Reid 1985: 207) รายงานของจีนระบุ
ว่าใกล้ๆ ปลายศตวรรษปัตตานีเลิกหลักการสืบราชสมบัติตามสายโลหิต ไปใช้ระบบที่สามารถเลือก
ทหารหญิงผู้เกิดมาด้วยลักษณะที่เป็นมงคลมาเป็นทายาทได้ และปกป้องพรหมจรรย์ของเธอ (Ship
66 of 1694, ในงานของ Ishii ซึ่งกำลังตีพิมพ์) ประการที่สอง ราชินีดำเนินการต่อสู้กับผู้อำนาจ
ภายนอกได้ไม่ดีนัก (แต่ก็อาจแย้งว่าทำได้ดีกว่าประมุขชายประเทศอื่น) อาเจะห์ ถูกกดดันจาก
การปิดล้อมของพวกฮอลันดาระหว่าง ค.ศ. 1647 – 1650 ไม่สามารถขัดขวางไม่ให้บริษัท VOC เข้า
ควบคุมเมืองขึ้นที่ผลิตพริกไทยและดีบุก อันเป็นฐานความมั่งคั่งของรัฐ ความเจริญรุ่งเรืองของ
ปัตตานีลดลงตั้งแต่ทศวรรษ 1650 (ดูตารางที่ 10 ข้างล่าง) และได้สูญเสียภาวะอิสระเมื่อถูกสยาม
รุกรานใน ค.ศ. 1674 และ 1688 ประการที่สาม การปกครองโดยผู้หญิงไม่เคยถูกกฎหมายใน

สายตาของผู้ทรงความรู้ชาวมุสลิม และดังนั้นไม่สามารถใช้เป็นแบบอย่างที่น่าพอใจสำหรับคนรุ่นต่อๆไป การรณรงค์ของอูลามาชาวอาเจห์ต่อต้านราชินีอาเจห์ ก็ประสบความสำเร็จในที่สุด หลังจากที่ได้รับจดหมายจากเม็กกะที่ประกาศว่าการปกครองโดยผู้หญิงเป็นสิ่งที่อิสลามประณาม

ฐานอำนาจที่ทำให้สมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นไปได้กร่อนลงไปตอนปลายยุคการค้า มรดกตกทอดของยุคนี้ก็คือการจัดทำประมวลกฎหมาย และวิธีการบางอย่างของการปกครองแบบอมตยาธิปไตย แต่ไม่สามารถสร้างรูปแบบที่น่าพอใจว่ารัฐบาลที่เข้มแข็งแต่ปกครองด้วยกฎหมาย รัฐบาลชนิครวมศูนย์อำนาจแต่ก็เป็นไปตามรัฐธรรมนูญด้วยนั้น เป็นอย่างไร ดังนั้นสมัยต่อมาก็ได้เห็นการแพร่กระจายของอำนาจที่แท้จริงซึ่งยังคงไม่ลงรอยกับความทรงจำของอดีตอันรุ่งโรจน์

บทที่ 5

ต้นกำเนิดความยากจน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เมื่อเราเปรียบเทียบบ้านดินในสมัยก่อนเมื่อครั้งที่ชาวยุโรปชาติต่างๆมาถึงหมู่เกาะอินเดียนตะวันออกเฉียงใต้
กับสมัยปัจจุบันที่มีแต่ความทุกข์ยาก เราก็ต้องยืนอย่างดุขณนี้ต่อหน้าพระเป็นเจ้าผู้ทรงสร้าง
อาณาจักรแล้วก็ทำให้ล้มลงมาตามพระประสงค์

จากเมืองการค้าที่สำคัญที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้กลายมาเป็นเพียงที่อยู่ของผู้ที่ยากจน
ชั้นแค่น

—de Rovere van Breugel 1787: 350

ข้อความในบทที่ผ่านมาคงจะได้ขจัดความคิดที่ว่าตะวันออกเฉียงใต้ไม่เปลี่ยนแปลงในขณะ
ปัจจัยผลักดันความเจริญเติบโตของระบบทุนนิยม และการปรับปรุงด้านวิทยาการรวมตัวอยู่ใน
ยุโรป จริงอยู่การพัฒนาอย่างรวดเร็วของยุโรปในศตวรรษที่ 16 ได้เปลี่ยนแปลงวิธีแสดงปฏิกริยากับ
ส่วนอื่นๆของโลกอย่างลึกซึ้ง รวมทั้งวิธีที่ชาวยุโรปมองชาวเอเชีย ลักษณะเด่นในด้านสังคมอย่าง
เดียวกันที่ดูเหมือนว่าเป็นเรื่องปรกติหรือน่าประทับใจสำหรับชาวโปรตุเกสใน ค.ศ. 1510 แต่ชาว
ฮอลันดาในอีกหนึ่งศตวรรษต่อมาอาจจะเห็นว่าล้าหลัง แต่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองก็มีการ
เปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งซึ่งเราจะต้องเข้าใจหากจะดูรูปแบบของการเข้าสู่สมัยใหม่

ที่สำคัญก็คือการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นไปในทางปฏิกริยาอันเข้มข้นกับเศรษฐกิจโลกใน
ศตวรรษที่ 15 และ 16 และการถอยออกมาจากวงการนี้ในกลางศตวรรษที่ 17 ขึ้นตอนทั้งสองนี้มีผล
อย่างลึกซึ้งต่อชีวิตในทุกด้าน ช่วงของการขยายอาณาเขตซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการวิเคราะห้ในบท
ก่อนๆ มีทั้งความคล้ายคลึงและแตกต่างจากกระบวนการในยุโรป

ขอสรุปอย่างสั้นๆว่าความคล้ายคลึงกันนั้นได้แก่การรวมเข้าด้วยกันกับการค้าโลก การทำให้
การผลิตและการบริโภคเป็นเรื่องของการพาณิชย์ การเติบโตของเมือง การทำให้การดำเนินงาน
ต่างๆทางเศรษฐกิจเป็นเรื่องของความชำนาญพิเศษ การเก็บภาษีโดยใช้ระบบเงินตรา การปรับปรุง
การทหารและวิทยาการด้านการขนส่งให้ดีขึ้นอย่างรวดเร็วและการเติบโตของรัฐสมบูรณาญาสิทธิ

ราชย์ จากการที่ได้มีโอกาสสัมผัสการค้าของโลกเป็นพิเศษ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีประสบการณ์ที่ใกล้เคียงกับยุโรปตะวันตกและญี่ปุ่น มากกว่าทวีปเอเชียส่วนใหญ่

ความแตกต่างระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และภูมิภาคอื่นๆตอนต้นของสมัยใหม่ก็ให้บทเรียนเหมือนกัน ไม่เพียงแต่เกี่ยวกับยุโรปเท่านั้น แต่กับส่วนอื่นๆของเอเชียส่วนใหญ่ การขาดมาตรการป้องกันที่ชัดเจนสำหรับทรัพย์สินส่วนบุคคลในดินแดนได้ลบล้างการพัฒนาศาสนา การเงินและไม่สนับสนุนการสะสมเงินทุนถาวร การพัฒนาอย่างรวดเร็วของตลาดส่วนหนึ่ง และของอำนาจศัตวรรษที่สิบเก้าทำให้เกิดภาวะตึงเครียดมากกว่าสัมพันธภาพระหว่างสองส่วนนี้ มีการแก้ปัญหาด้วยวิธีต่างๆที่ชาญฉลาดในระยะสั้น แต่สภาพทางยุทธศาสตร์ที่เสี่ยงของศูนย์ค้าขายที่ก้าวหน้าที่สุด ไม่ปล่อยให้ศูนย์เหล่านี้พัฒนาวิธีแก้ปัญหาระยะสั้นเหล่านี้ให้มาเป็นทางเลือกสำหรับการเติบโตที่ยั่งยืน

การยับยั้งการเติบโตของเศรษฐกิจจากภายใน?

เมื่อมาถึงช่วงหลังๆของยุคการค้า และยิ่งมากขึ้นในศตวรรษที่ 18 ชาวยุโรปแทบจะไม่สงสัยเลยว่าเหตุใดชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงไม่ร่ำรวย พวกเขาโทษว่าเป็นเพราะความโลภของผู้ครองรัฐที่ไม่สามารถพัฒนาชนชั้นกลางที่เป็นเจ้าของที่ดินขึ้นมาได้

จามปา: “พวกเขาไม่สามารถมีสิ่งใดที่มีคุณค่าหรือราคาโดยที่กษัตริย์หรือขุนนางของพระองค์ไม่มายึดเอาไป ดังนั้นจึงเหมือนกับทาสมากกว่าเจ้าประเทศราช (Gonçalez 1595: 259)

เขมรและที่อื่นๆ: “จากจามปา . . . ไปไกลจนถึงทั้งอินเดีย มีที่ดินที่ไม่ได้ให้ประโยชน์ . . . และผู้คนมักจะไม่มีความกระตือรือร้นที่จะมาพบปะหรือชุมนุมกัน เพราะพวกเขาไม่เคยได้อะไรหรือมีอะไรที่จะไม่ถูกบีบบังคับเอาไป เพราะของที่พวกเขามีจะเป็นของของพวกเขาดรอปเท่าที่กษัตริย์พอพระทัย และไม่นานไปกว่านั้น” (da Cruz 1569: 62)

ดังกี: “นโยบายหนึ่งของราชสำนักก็คือไม่ทำให้ราษฎรร่ำรวย โดยเกรงว่าพวกเขาจะอวดดีและทะเยอทะยานและไต่สูงขึ้นไป . . . และหาก [กษัตริย์] รู้ว่าใครมีทรัพย์สินสมบัติมากเกินไปเกินราษฎรธรรมดา คนพวกนี้ก็จะเสี่ยงต่อการ

สูญเสียทุกสิ่งทุกอย่าง ด้วยข้ออ้างใดข้ออ้างหนึ่ง ซึ่งก่อความท้อใจอย่างมากต่อผู้ที่ขยันขันแข็ง” (Baron 1685: 6)

โคชินจีน: “หากเขา [chúa] รู้ว่าบุคคลธรรมดาจะมีอะไรที่หายากและน่าสนใจ เขาก็จะส่งทหารมาปล้นสะดมและยึดไปหมด ด้วยเหตุนี้บุคคลธรรมดาจึงอยู่อย่างเรียบง่ายมากไม่ให้เป็นสิ่งที่สังเกต พวกเขาเรียนรู้วิธีที่จะทำให้ดูจนกว่าที่เป็นจริง แต่ละคนฝังเงินและของดีที่มี” (Poivre 1750: 111)

สยาม: “ทรัพย์สินของชาวสยามประกอบด้วยสังหาริมทรัพย์เป็นส่วนใหญ่ ถ้าหากพวกเขามีที่ดิน ก็ไม่มีอะไรมากด้วยเหตุผลที่ว่าไม่สามารถคิดเป็นทรัพย์สินได้เต็มที่ ที่ดินเป็นของกษัตริย์เสมอ . . . นี่คือเหตุผลว่าเหตุใดพวกเขาจึงมีสังหาริมทรัพย์น้อยขึ้นที่สุดเท่าที่จะทำได้ และพยายามที่จะซ่อนสังหาริมทรัพย์ไม่ให้กษัตริย์รู้” (La Loubère 1691: 52)

พม่า: “ความเฉื่อยชาหรืออับเฉาของประเทศในเรื่องการประดิษฐ์และความก้าวหน้าของศิลปะต่างๆ อาจมีสาเหตุหลายประการ แต่สาเหตุหลักก็คือรัฐบาลเองเป็นผู้บีบคั้นความขยันหมั่นเพียร . . . ถ้าผู้ใดร่ำรวยเกินระดับธรรมดาด้วยความขยันหมั่นเพียร ก็จะทำให้ตนเองเป็นเป้าของความอิจฉาริษยาและการถูกฟ้องร้อง” (Mantegazza 1784: 103)

มาจินดาเนา: “ความเกียจคร้านของคนพวกนี้ดูเหมือนว่าจะเริ่มมา . . . จากความโหดเหี้ยมของเจ้าเมืองที่พวกเขาเกรงกลัว เพราะเจ้าเมืองจัดการกับพวกเขาตามใจชอบ และยึดสิ่งที่พวกเขาได้มาไปหมด การกระทำเช่นนั้นบั่นทอนความขยันหมั่นเพียร ดังนั้นจึงไม่พยายามที่จะมีอะไรนอกจากหาเช้ากินค่ำ (Dampier 1697: 223)

อาจะห์: “ดูเหมือนว่ากษัตริย์ไม่ยอมให้ราษฎรกลายเป็นผู้มีอำนาจและร่ำรวย ใครก็ตามที่เป็นเช่นนั้นก็ไม่กล้าให้ใครรู้” (Warwijck 1604: 14)

ผู้สังเกตการณ์เหล่านี้ได้เห็นสิ่งที่เขามองว่าเป็นความแตกต่างทางวัฒนธรรม ผู้ปกครองประเทศและราษฎรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดูเหมือนว่ามีความคาดหวังในกันและกันแตกต่างกันมากกว่าในยุโรปในศตวรรษที่ 17 ผลก็คือชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักจะไม่นำทรัพย์สินของตนไปใส่ในทุนถาวร เช่น อาคาร เรือ สินค้า หรือเครื่องจักร ผู้ที่มีความทะเยอทะยานมากกว่ามักจะสะสมบริวารทั้งเพื่อความปลอดภัยและสถานภาพ พวกคนธรรมดาจะเก็บทรัพย์สินที่มีในรูปของเพชรพลอยและผ้าคุณภาพดีที่สามารถซ่อนหรือเอาไปได้เวลาหลบหนี รูปแบบบ้านไม้โปร่งและยกพื้นสูงตามประเพณีนิยม แม้จะทำลายได้อย่างง่ายดาย แต่ก็สร้างขึ้นใหม่ได้อย่างง่ายดายเช่นกัน ไม่สนใจการเก็บสะสมทรัพย์สินจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนรุ่นต่อไป

ความแตกต่างเหล่านี้เป็นเรื่องจริง แต่มีข้อว่าจะไม่มีการเปลี่ยนแปลง ข้อสังเกตข้างต้นนี้เกิดขึ้น ณ เวลาและสถานที่ที่ตลาดส่วนใหญ่ขายแพะ แกะ ราชสำนัก อย่างที่เราเห็นในเวลาอื่นและสถานที่อื่น—ที่มะละกาประมาณ ค.ศ. 1500 ที่บันเต็นและปัตตานี ประมาณ ค.ศ. 1600 ที่อาจะห์ดูเหมือนจะในทศวรรษ 1580 และที่แน่นอนก็คือในช่วงทศวรรษ 1650 ที่บันดาในศตวรรษที่ 16—เมื่อพ่อค้าใหญ่ปลอดภัยจากการใช้อำนาจบาตรใหญ่ และมีแนวโน้มที่จะสร้างอาณาเขตที่มั่นคง แข็งแรงและสร้างโรงเก็บสินค้าด้วยอิฐ ต่อจากนั้นก็ไม่น่าจะคิดไปถึงโอกาสในประวัติศาสตร์ยุโรปและญี่ปุ่นเมื่ออำนาจตามอำเภอใจได้ทำลายทรัพย์สินส่วนบุคคล ความนิยมด้านวัฒนธรรมและกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจมีอิทธิพลและบ่อนทำลายซึ่งกันและกันและกันอยู่เสมอ เอเชียมิได้ถูกกำหนดเส้นทางของวิวัฒนาการไว้อย่างแน่นอนไปกว่ายุโรป

ความแตกต่างประการหนึ่งที่เราได้เห็นชัดระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และส่วนอื่นๆของภาคพื้นยุโรปและเอเชียก็คือความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างอำนาจและการค้า ประมุขผู้ครองเมืองและเสนาบดีร่วมทำการค้าอย่างจริงจังและวรรณกรรมของเมืองเหล่านี้แสดงความชื่นชมในการค้า พ่อค้าผู้ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องค่อยๆพัฒนาขึ้นมาเป็นผู้กุมอำนาจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยการสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับราชสำนักที่มีอยู่เดิมหรือไม่ก็สร้างราชสำนักขึ้นมาใหม่

ทั้ง วัน เลอร์ (1934) และไมลิงค์-รูลอฟสกี (1962: 9) ได้ชี้ให้เห็นว่าการขาดชนชั้นพ่อค้ากลุ่มใหญ่ที่มีจรรยาบรรณของตนเองแตกต่างจากราชสำนัก เป็นเครื่องกีดขวางทุนนิยมที่สำคัญ (Subrahmanyam 1990: 298 – 99) แต่ในสังคมเช่นอินเดียหรือยุโรปตะวันออก การแบ่งเป็นส่วนๆ อย่างชัดเจนระหว่างชนชั้นพ่อค้าหรือชนกลุ่มน้อยต่างศาสนา และผู้ทรงอำนาจที่ถูกต้องคนพวกนี้ ก็มองกันว่าเป็นเครื่องยับยั้งการเติบโตอย่างยั่งยืนเหมือนกัน ประมุขของรัฐที่ถือว่าการค้ากับต่างชาติเป็นเรื่องไม่ควรจะให้ความสนใจเลย อาจเป็นภัยต่อผลประโยชน์ทางการค้าเสียยิ่งกว่าผู้ครองรัฐที่ต้องการได้ส่วนแบ่งมากขึ้น ในสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง การจัดการด้านสังคมที่ลื่นไหลได้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีอิทธิพลต่อกันและกันตลอดเวลาระหว่างอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง อาจเป็นจุดแข็งมากกว่าจุดอ่อน

ในกรณีนี้ ศตวรรษที่ 17 เกิดการผลักดันอย่างเด็ดขาด ซึ่งทำให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ออกไปจากวิถีทางที่จะไปเกี่ยวพันอย่างเข้มข้นกับการค้าระหว่างชาติ กำลังทางทหารและการเมืองมีส่วนทำให้เกิดผลเช่นนี้พอๆกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ ไม่มีใครสามารถที่จะรู้ได้ว่าวิถีทางนั้นจะไปถึงที่ใดหากสมดุลงแห่งกำลังในศตวรรษที่ 17 แตกต่างไปจนเป็นผลให้รบชนะในบางครั้งแทนที่จะพ่ายแพ้ แต่คงไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกับยุโรปตะวันตกที่เป็นนายทุน หรือญี่ปุ่นที่แยกอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่เจริญรุ่งเรือง แต่คงทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แตกต่างไปจากดินแดนที่ถูกพิชิตโดยเงินทุนและวิทยาการด้านการทหารของยุโรปในปลายศตวรรษที่ 19

การปะทะทางทหารครั้งสำคัญกับชาวยุโรป

ราชอาณาจักรสยาม ตังเกีย และอื่นๆส่งเครื่องบรรณาการมาให้เราทุกปี และไม่มีเจตนาร้าย ผู้ที่เราจะต้องกลัวก็มีแต่พวกยุโรปเท่านั้น เนื่องจากเป็นมนุษย์ที่ร้ายกาจที่สุดและหัวดื้อที่สุด . .

[โดยเฉพาะพวกฮอลันดา] เมื่อมาถึงประเทศใด ก่อนอื่นก็จะตรวจสอบดูว่ามีวิธีใดที่จะเอาชนะได้ . . . เรือของพวกนี้ไม่มีใครสามารถต้านทานได้ เพราะมีอาวุธยุทโธปกรณ์หนักและ ความสามารถที่จะต้านทานลม

—หนังสือร้องทุกข์ต่อจักรพรรดิจีน อ้างอิงใน Mailla 1717: 11 – 12

จงฟังคำขอร้องของข้า สุภาพบุรุษทั้งหลาย

อย่าผูกมิตรกับพวกฮอลันดา

คนเหล่านี้ประพฤติตนเยี่ยงปีศาจ

เมื่อมีพวกนี้อยู่ ไม่มีประเทศใดปลอดภัย

—Amin 1670: 214

ศูนย์ค้าขายทางทะเลที่สำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ถูกทำลายทางกายภาพหรือไม่ก็ถูกยึดครองโดยกองกำลังที่ไม่เป็นมิตร ณ ช่วงใดช่วงหนึ่งในศตวรรษที่ 17 การพ่ายแพ้ครั้งสำคัญส่วนใหญ่แล้วจะเป็นด้วยน้ำมือของชาวยุโรปตามลำพังหรือไม่ก็เป็นพันธมิตรกับกองทหารเอเชีย ชาวโปรตุเกส เช่นเดียวกับชาวยุโรปเหนือที่มาภายหลัง ตระหนักว่าพวกตนได้เปรียบในวิทยาการด้านการทหารและการจัดระเบียบ อันมีผลสำคัญยิ่ง และใช้ข้อได้เปรียบนี้โดยไม่รีรอเพื่อบรรลุมิติประสงค์ทางการค้า ที่มีขณะนั้นแล้วก็ไม่อาจเป็นไปได้ ตามที่ เปียร์โร สโตรซซี (Pierro Strozzi) กล่าวไว้เมื่อปะทะกันครั้งแรกๆ “ผมคิดว่า [ชาวเอเชีย] มีภาษีกว่าเราในหลายต่อหลายเรื่อง นอกจากการสู้ด้วยดาบ ซึ่งพวกเขาสู้เราไม่ได้” (อ้าง Subrahmanyam 1900: 256)

ความได้เปรียบนี้ส่วนหนึ่งมาจากความโหดเหี้ยมทารุณที่เรียนรู้มาจากการสงครามในยุโรป ซึ่งบางครั้งทำให้ชาวยุโรปสามารถเอาชนะกำลังคนที่มีมากกว่าของเอเชียแม้ในการประจัญบาน แต่ถ้าพิจารณาจำนวนอันท่วมท้นของผู้ที่อาจเป็นคู่ปรปักษ์แล้ว ชาวยุโรปสามารถเปลี่ยนดุลอำนาจในดินแดนได้ลมด้วยปัจจัยเพียงสามอย่างเท่านั้น อาวุธปืนที่มีกำลังสูงกว่าโดยเฉพาะที่ตั้งบนเรือ ป้อมปราการซึ่งเกือบจะไม่มีทางตีให้แตกได้ และสัมพันธภาพกับชาวเอเชีย มีกรณียกเว้นอยู่บ้าง—โดยเฉพาะพวกสเปนในลูซอน และพวกฮอลันดาในชวา—นี่ก็หมายความว่าพวกยุโรปแข็งแกร่งเมื่ออยู่ในทะเลเท่านั้น และร่วมกันโจมตีเป้าหมายเฉพาะตามชายทะเลโดยทางเรือ ส่วนรัฐที่มีฐานทางการเกษตรและอยู่ลึกเข้าไปห่างจากทะเลไม่ค่อยมีอะไรที่จะต้องกลัวคนพวกนี้ แต่ประเด็นสำคัญของการค้าก็คือศูนย์แห่งการเจริญเติบโตเข้าถึงได้ทางทะเล

โดยไม่รีรอพวกโปรตุเกสตั้งเป้าไว้ที่เมืองท่าซึ่งดูเหมือนจะเป็นที่รวมของการค้าส่งออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “การค้าและการพาณิชย์ระหว่างชาติต่างๆ ที่อยู่ไกลออกไปถึงพันยชน์ต้องมาที่มะละกา . . . ผู้ใดก็ตามที่ทรงอำนาจในมะละกา ก็จะกุมเวนิสไว้ในมือ” (Pires 1515: 287) มะละกาใน ค.ศ. 1511 ยังเป็นเมืองที่อยู่ในพหุภาวะมากที่สุดเมืองหนึ่งของโลก ประชากรส่วนใหญ่ประกอบด้วยชาว ชาวอินเดียได้ ชาวคุชราต ชาวจาม ชาวตากลือก และผู้คนจากทุกท่าเรือในเอเชีย พวกโปรตุเกสสามารถยึดเมืองได้เพราะระดมโจมตีด้วยอาวุธปืนอย่างรุนแรงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในดินแดนใต้ลม เพราะการจู่โจมโดยไม่ให้รู้ตัว อีกทั้งประชาชนในเมืองจำนวนมากก็หนีสุลต่านไปอย่างรวดเร็ว พวกโปรตุเกสสามารถรักษาเมืองไว้ได้แม้จะมีการปิดล้อมอย่างเข้มข้นโดยสุลต่านสืบกว่าครั้งในศตวรรษต่อมา ทั้งนี้เพราะได้สร้างป้อมปราการที่ยุทธศาสตร์ด้านการทหารของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่สามารถหาทางทำลายลงได้ แม้ว่าการสูญเสียมะละกาจะเป็นเหตุการณ์สำคัญ แต่ก็ทำให้การค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ชะงักไปเพียงชั่วคราวเท่านั้น การค้าและพ่อค้าของมะละกาแยกย้ายไปตามเมืองท่าต่างๆ ทั่วทุกแห่ง

พวกโปรตุเกสย้ายไปมาลากูอย่างรวดเร็วทันทีที่พบว่ามาลากูเป็นแหล่งงานพลูและลูกจันทน์เทศที่แท้จริง แต่ขณะที่ อัลบูเกอ์รเกมามาลากูกับเรือ 13 ลำและทหาร 1200 คน เซร์ราโอ

(Serrão) ก็ถูกส่งไปมาลากูด้วยเรือเพียงลำเดียวซึ่งอับปางใกล้อัมบน ดังนั้นพวกโปรตุเกสจึงมาถึง เตร์นาเต ซึ่งเป็น ศูนย์การส่งออกงานพลูที่สำคัญ ในฐานะพันธมิตรกลุ่มเล็กๆที่เอื้อประโยชน์แทนที่จะเป็นผู้พิชิต คนกลุ่มนี้ได้เข้าไปพัวพันกับความขัดแย้งและสัมพันธไมตรีอันซับซ้อนซึ่งรวมมาลากู ที่มักจะอยู่ข้างเตร์นาเต ที่เกาะนี้พวกเขาได้สร้างป้อมเป็นแกนกลาง (1522) ข้อได้เปรียบทางเทคนิคที่มีอยู่ (เสือเกราะและอาวุธปืน) ถูกกลบฝังไปเมื่อชาวสเปนไม่กี่คนเข้ามาถึง เริ่มด้วยคณะสำรวจของมะเจลแลน ผู้ต่อต้านการอ้างสิทธิของโปรตุเกสใน “หมู่เกาะเครื่องเทศ” ได้สร้างสัมพันธภาพกับรัฐคู่แข่งของสูลต่านแห่งตีโดเร พวกโปรตุเกสควบคุมเครื่องเทศของมาลากูได้เพียงส่วนน้อยเท่านั้น ส่วนผลผลิตอื่นๆไม่ต้องพูดถึง คนพวกนี้สามารถได้ชัยชนะทางการทหารเพียงชั่วคราว แต่ไม่เคยมีเรือมากพอในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จะทำการปิดล้อมอย่างต่อเนื่อง หรือบังคับใช้ระบบคาร์ตซ์ (cartaz) อย่างมีประสิทธิภาพเช่นในอินเดียตะวันตก พวกโปรตุเกสได้ยั่วยุความโกรธแค้นของชาวเตร์นาเตโดยทรยศสังหารสูลต่านไฮรูนใน ค.ศ.1570 และไม่มีการส่งกำลังเสริมมายังป้อมปราการที่ถูกล้อมเป็นเวลาสี่ปี กองทหารประจำป้อมจำเป็นต้องหนีจากอาณาจักรของสูลต่านที่ผนึกกำลังกันอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ผลโดยรวมของพวกโปรตุเกสก็คือทำให้รัฐต่างๆที่ดำเนินการค้าเข้มแข็งขึ้นแทนที่จะอ่อนแอลง

การปรากฏตัวอย่างต่อเนื่องของพวกสเปนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มด้วยคณะสำรวจของเลกซ์ปี ซึ่งขึ้นบกที่เจบู และอ้างว่าเกาะนี้เป็นสิทธิของพระเจ้าฟิลลิปที่ 2 ใน ค.ศ.1565 แม้ว่าบทบาทในการค้าเครื่องเทศเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายของสเปน แต่การทำให้ผู้คนเปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนาและการยึดครองฟิลิปปินส์เป็นการถาวรก็มีความสำคัญในอันดับต้น มะนิลาถูกเลกซ์ปียึดจากราชชาซูโลมาน ใน ค.ศ. 1571 ชัดขวางวิวัฒนาการรัฐการค้าของเผ่าตากาล็อกไปตามแนวอิสลาม จากที่นั่นมีการส่งคณะสำรวจไปยังศูนย์การค้าของมุสลิมที่ใกล้ที่สุด บรูไนที่มีการเชื่อมโยงกับมะนิลา มุสลิมด้วยการแต่งงานและสัมพันธไมตรี รวมทั้งการค้า ถูกทำลายราบไปใน ค.ศ.1578 เช่นเดียวกันกับศูนย์ย่อยของมุสลิมในตอนนั้นที่ซูลู มีการส่งคณะสำรวจไปยังเตร์นาเตโดยไม่ประสบความสำเร็จใน ค.ศ. 1582, 1585, 1593 และ 1603 ผลจากปฏิบัติการเหล่านี้ก็คือความสำคัญของบรูไนทั้งในฐานะศูนย์ค้าขายและการเมืองถูกลดลง และเกิดการสนับสนุนการรวมตัวของพวกโจรสลัดมุสลิมที่ต่อต้านสเปนใน ซูลู ซึ่งเป็นรัฐสูลต่านที่กระจายอำนาจอย่างมาก และสร้างเศรษฐกิจของรัฐจากการปล้นชุมชนชาวคริสต์ในฟิลิปปินส์

พวกโปรตุเกสมองไม่ค่อยเห็นทางเลือกอื่นนอกจากต่อสู้กับพวกมุสลิมที่ปักหลักมั่นอยู่ ถ้าต้องการที่จะมีส่วนในการค้าของเอเชีย ส่วนสเปนของพระเจ้าฟิลลิปที่ 2 นั้นอย่างน้อยก็จริงจังเรื่องการทำสงครามศาสนากับพวกมุสลิมแต่ขาดแรงจูงใจเร่งด่วนด้านเศรษฐกิจแบบเดียวกันกับโปรตุเกส แม้ว่าพวกสเปนจะประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจที่สำคัญๆน้อยแห่งมากนอกเหนือจากฟิลิปปินส์ แต่ฐานการค้าของคนกลุ่มนี้เป็นแบบสำเร็จรูปคือแร่เงินของอเมริกา ที่พ่อค้าชาวเอเชียขนขวายมาซื้อ

ที่มะนิลา บังเอิญจีนเริ่มออกไปอนุญาตใน ค.ศ.1567 ให้เรือสำเภามาค้าในดินแดนทางใต้ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย และเมื่อมาถึง ค.ศ. 1588 สำเภาจีนเดินทางมามะนิลาปีละ 16 ลำซึ่งทำให้แน่ใจได้ว่าต้องเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรือง การค้าแร่เงินของอเมริกาโดยเรือเกลเลียน ทำให้เป็นที่แน่นอนว่าการเฟื่องฟูของการค้าในช่วง ค.ศ.1570 – 1630 ไม่ได้ช่วยรัฐเอเชียริมทะเลในฟิลิปปินส์ให้คงอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่เป็นการช่วยรัฐสเปน

การผูกขาดแบบพิเศษที่โปรตุเกสได้เคยใช้มาในการเดินเรือรอบแหลมกู๊ดโฮปถูกละเมิดในทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษ ติดต้ามมาด้วยการหลั่งไหลของเรือจากยุโรปเหนือ หลังจากคณะสำรวจที่บุกเบิกของฮูตมันกลับไปฮอลแลนด์ใน ค.ศ.1597 พร้อมด้วยสินค้าเครื่องเทศจากบันเติน เรือฮอลันดา 22 ลำเดินทางไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในปีต่อมา เมื่อเรือพวกนี้กลับมาพร้อมด้วยสินค้าอันมีค่าแต่ก็มีรายงานเรื่องการขัดแย้ง รัฐสภาของฮอลแลนด์มีความเห็นว่าการแข่งขันระหว่างธุรกิจของฮอลันดาจะเป็นผลเสีย-- ควรมีการก่อตั้งองค์กรที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่จะดำเนินงานทั้งด้าน การค้า และการต่อสู้กับกองกำลังของไอปีเรียนในน่านน้ำเอเชีย ใน ค.ศ. 1602 ชาวฮอลันดาผู้มีผลประโยชน์ต่างๆได้รวมตัวกันเป็นบริษัท เวเรนิกด โอสต์-อินดิช (Verenigde Oost-Indische Compagnie) เรียกย่อว่า วีไอซี (VOC) ที่มีสิทธิพิเศษในการค้าทางตะวันออกของแหลมกู๊ดโฮป อัมสเตอร์ดัมได้กลายเป็นตลาดเงินที่มีประสิทธิภาพที่สุด คิดดอกเบี้ยต่ำที่สุดในโลก เปิดบริษัท VOC ให้เป็นสถาบันบริษัทที่ก้าวหน้าที่สุดของสมัยนั้น ด้วยเงินทุน 6.5 ล้าน กิลเดอร์ ซึ่งเป็นเงินจำนวนมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน แตกต่างจากบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษที่ได้รับอนุญาตให้ตั้งใน ค.ศ. 1600 ด้วยเงินทุนเพียง 1 ใน 10 เท่านั้น และพวกเดนมาร์กตั้งบริษัทใน ค.ศ.1616 ด้วยทุน 1 ใน 14 บริษัท VOC ได้พิสูจน์ว่าสามารถส่งเรือปีละสิบกว่าลำในช่วงสามปีแรก และไม่บ่อยนักที่จะต่ำกว่า 6 ลำและคนสี่พันคนในแต่ละปีตลอดทั้งศตวรรษ—แตกต่างอย่างชัดเจนจากพวกโปรตุเกสและคู่แข่งอื่นๆทั้งหมด ในทศวรรษที่สองของศตวรรษ บริษัท VOC มีเรือโดยเฉลี่ย 117 ลำไว้ใช้ ในทศวรรษที่สาม มี 148 ลำ และในทศวรรษ 1660 ยอดสูงสุด 257 ลำ (Romano 1978: 203) การรวมอำนาจทางเศรษฐกิจในแบบใหม่นี้มีผลกระทบมากที่สุด ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ซึ่งพวกฮอลันดา (เหมือนกับพวกอังกฤษ เดนมาร์ก และฝรั่งเศส) มุ่งความสนใจแสวงหาพริกไทยและเครื่องเทศ โดยหลีกเลี่ยงศูนย์กำลังของโปรตุเกสบนฝั่งตะวันตกของอินเดีย

แม้จะมีการเข้าใจผิดและความรุนแรงมากมายในระยะต้นๆ การแข่งขันในตอนแรกระหว่างผู้มาใหม่เหล่านี้กับคนซื้อเก่าแก่ผู้เป็นที่ยอมรับกันแล้วเป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับศูนย์ส่งออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ VOC สร้างขึ้นมาเป็นบริษัทที่มีอาวุธพร้อมก็เพื่อทำการผูกขาดทุกแห่งที่สามารถจะทำได้ เป้าหมายแรกก็คือที่มันอื่นๆของพวกโปรตุเกสในมาลลู ใน ค.ศ. 1605 พวกฮอลันดาร่วมมือกับชาวมุสลิมที่ฮึดสู้ขับไล่พวกโปรตุเกสไปจากอัมบน และได้สิทธิผูกขาดกานพลูซึ่งปลูกที่นั่นในปริมาณมากเป็นสิ่งตอบแทน บ่อมวิกตอเรียที่อัมบน ได้กลายเป็นฐานของผู้จัดการใหญ่

ปีเตอร์ โบท (Pieter Both) แต่งตั้งเมื่อ ค.ศ. 1610 ให้ดูแล “ป้อม สถานที่ต่างๆ สำนักงาน ผู้คน และ ธุรกิจ” ทั้งหมดของบริษัทในเอเชีย

เมื่อแต่งตั้ง เจน ปีเตอร์สซอน คู่น (Jan Pieterszoon Coen) เป็นผู้จัดการใหญ่ใน ค.ศ. 1619 นโยบายของฮอลันดาก็แข็งแกร่งขึ้นเป็นการใช้กองกำลังที่สามารถรวบรวมได้ตามแผนยุทธศาสตร์ ณ จุดต่างๆ เพื่อก่อตั้งที่มั่นและทำการผูกขาดการค้าในที่สุด ใน ค.ศ. 1618 บริษัท VOC ได้เผาจาปารา เกือบทั้งเมือง และเรือทั้งหมดที่ทำเรือ ในเวลาเดียวกันก็ได้เสริมการป้องกันบ้านพักที่จาการ์ตาอันเป็น เมืองขึ้นของบันเต็น โดยไม่ฟังเสียงทักท้วงจากเจ้าเมืองบันเต็น ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1619 หลังจากการแข่งขัน 4 ทางระหว่างผู้สำเร็จราชการของบันเต็น ข้าหลวงของจาการ์ตา อังกฤษ และ ฮอลันดา คู่น ก็จับเมืองนี้ด้วยเรือ 17 ลำ เผาบ้านเรือนทั้งหมด และขับไล่ประชาชนที่เหลือออกไป เมืองนี้ก็ได้เป็นฐานที่เขาสร้างป้อมอันมั่นคงที่ไม่อาจโจมตีให้แตกได้เพื่อควบคุมการค้าของเอเชีย

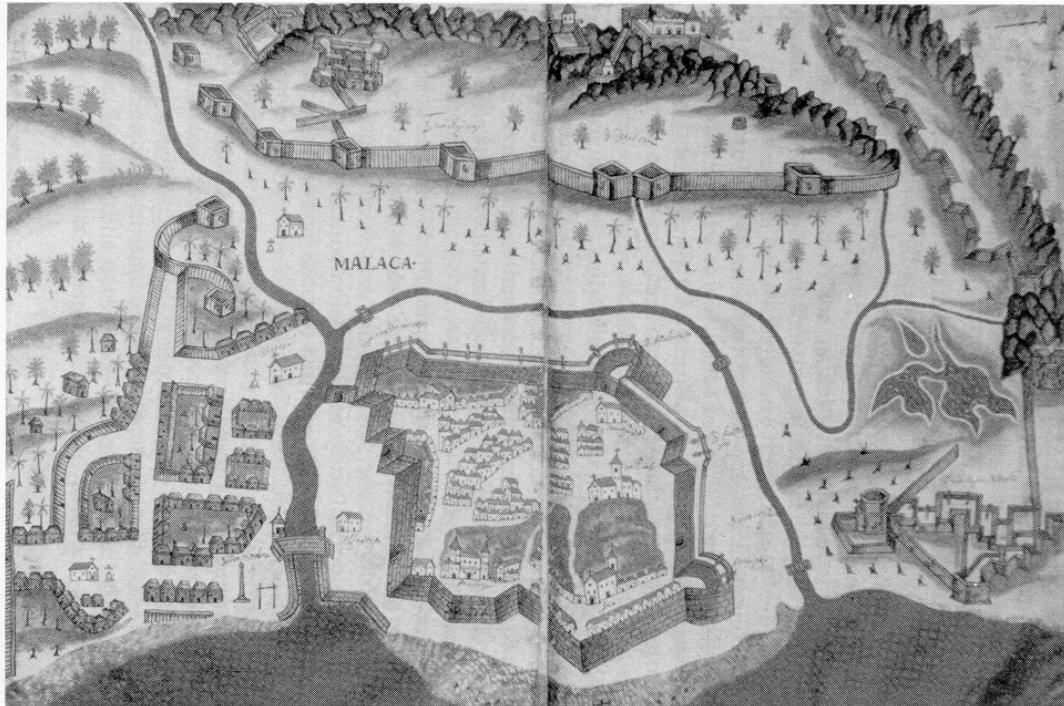
คู่น ตกใจเมื่อรู้ว่ามี การลงนามในสนธิสัญญาในยุโรป เมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1619 ให้ อังกฤษและฮอลันดาร่วมมือกันในตะวันออก แบ่งภาระในการปฏิบัติงานทางทหารเท่าๆกัน โดยได้ พริกไทยที่มีอยู่คนละครึ่งและอังกฤษได้เครื่องเทศจากมาลลิกา หนึ่งในสาม เนื่องด้วยกำลังที่เหนือกว่า ของฮอลันดาในน่านน้ำอินโดนีเซีย และคู่นตั้งใจที่จะใช้กำลังนี้ให้ได้ประโยชน์สูงสุด สนธิสัญญาไม่สามารถหยุดยั้งความขัดแย้งระหว่างอังกฤษและฮอลันดาได้ ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1621 คู่นำกอง เรือ 12 ลำไปพิชิตหมู่เกาะเล็กๆ 5 เกาะที่รวมกันเป็นบันดา หมู่เกาะนี้เป็นตัวอย่างของรูปแบบการ ปกครองพหุนิยมโดยมีคณะมนตรีซึ่งประกอบด้วยขุนนางผู้เป็นตัวแทนของเกาะที่ผลิตลูกจันทน์เทศแต่ ละเกาะ คู่นเป็นผู้อำนวยการ ต้องเจรจากับคนหลายคน จึงตัดสินใจที่จะกำจัดออกไปทั้งหมด ประชากร เกือบทั้งหมดที่มีอยู่ประมาณ 15,000 คน ถูกสังหาร จับไปเป็นทาสในปัตตาเวีย หรือทิ้งไว้ให้จมน้ำตายใน ท้องที่โดดเดี่ยวห่างไกล แล้วคู่นก็ได้นำพวกใหม่เข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ในแหล่งลูกจันทน์เทศของโลก ได้แก่เกษตรกรชาวฮอลันดากับพวกคนงานผู้ส่งผลผลิตทั้งหมดให้แก่ VOC

หากจะมีจุดหักเหในการต่อสู้ระหว่างรัฐการค้าแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่กำลังก้าวหน้าใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอำนาจทางทะเลของยุโรป ก็คงจะเป็น ค.ศ. 1629 การรวมอำนาจที่ เข้มขันที่สุดสองจุดในกลุ่มหมู่เกาะคืออาเจะห์ของ อิสกันดาร์ มูดา และมาตารัมของสุลต่านอาอุง ทั้ง สองรัฐพ่ายแพ้อย่างขมขื่นในปีนั้นและไม่สามารถฟื้นขึ้นมาอีกเลย ทางด้านเศรษฐกิจก็เช่นกัน ค.ศ. 1629 ก็อยู่ตรงปลายช่วงที่การค้าของเอเชียเติบโตอย่างรวดเร็ว กระแสของการค้าขึ้นสูงสุดใน ทศวรรษ 1620 และทศวรรษต่อมาเป็นเรื่องของการพ่ายแพ้และปฏิบัติการของกองระวังหลังของฝ่าย ผู้มีอำนาจทางการค้า

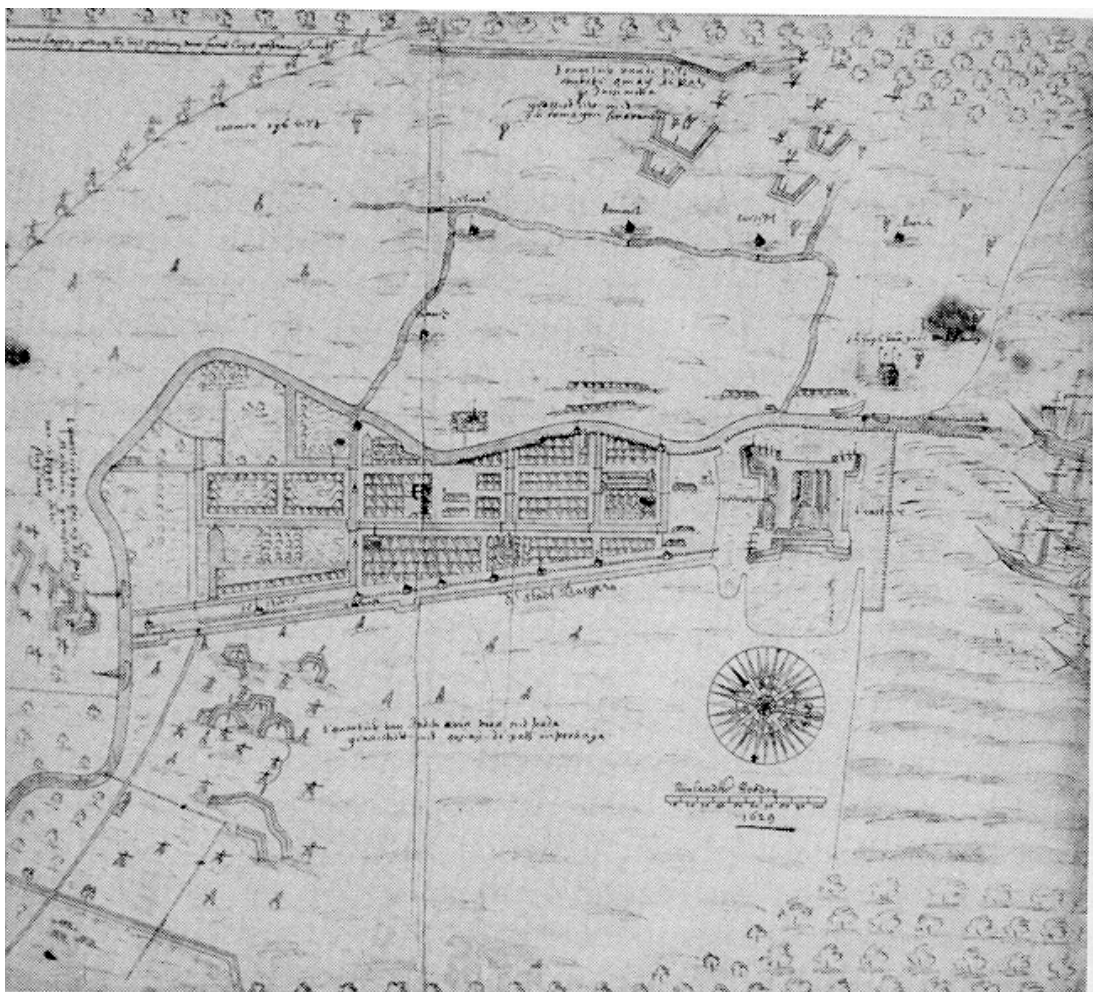
มะละกาของโปรตุเกสเป็นศัตรูสำคัญของอาเจะห์ ตั้งแต่เริ่มตั้งเป็นรัฐในปกครองของสุลต่าน เมื่อศตวรรษที่ 16 ทั้งสองแข่งขันกันในการค้าข้ามมหาสมุทรอินเดีย ทั้งยังเป็นคู่แข่งที่จะดึงดูดผล ผลิตของรัฐมลายูต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ช่องแคบมะละกา รัชสมัยของอิสกันดาร์ มูดาอาจถือได้ว่าเป็นระยะ

ตระเตรียมอันยาวนานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่สุลต่านองค์ก่อนๆไม่สามารถทำได้สำเร็จ คือการขับไล่พวกโปรตุเกสออกไปอย่างเด็ดขาด หลังการโจมตีมละกาครั้งแรกที่ไม่ได้ผลใน ค.ศ. 1616 สุลต่านก็ดำเนินการอย่างเป็นระบบมากขึ้น พระองค์ล้อมป้อมปราการของโปรตุเกสไว้ขณะที่รวบรวมกำลังพล ยึดปะหังใน ค.ศ. 1618 เกดะห์ใน ค.ศ. 1619 และเประซึ่งอุดมไปด้วยดีบุกใน ค.ศ. 1620 ส่วนยะโฮร์นั้นพระองค์ปล้นเมืองซ้ำอยู่หลายครั้ง แต่การกระทำเช่นนี้มีแต่ทำให้ชาวมลายูในเมืองโกรธแค้น พระองค์เท่านั้น ใน ค.ศ. 1629 การตระเตรียมของพระองค์เสร็จเรียบร้อยแล้ว และได้ส่ง “กองเรือที่ดีที่สุดในที่เคยเห็นมาในเอเชีย เต็มไปด้วยปืนใหญ่ทั้งขนาดใหญ่และเล็ก” มีคนเกือบสองหมื่น และเรือ 236 ลำ รวมทั้งเรือแกลลีย์มที่มากี่กล่าวถึงข้างต้น (Carreiro 1630: 113) กองทหารล้อมมะละกาทางบกเป็นเวลาสามเดือน ตั้งค่ายล้อมและวางปืนใหญ่ห่างจากกำแพงเมืองในระยะยิงของปืนคาบสมุทร (รูปที่ 37) แต่ไม่สามารถหยุดยั้งการส่งเสบียงทางทะเลได้เลย มีการต่อสู้กันอย่างนองเลือดหลายครั้งบริเวณกำแพง แต่ไม่มีการแพ้หรือชนะอย่างเด็ดขาด และเมื่อกำลังเสริมคือทัพเรือใหญ่ของโปรตุเกสมาถึง การปิดล้อมก็เลิกไป ทัพเรือซึ่งมีเรือมลายู 150 ลำจากยะโฮร์และปัตตานีร่วมด้วย ได้พลิกสถานการณ์จากหน้ามือเป็นหลังมือโดยคุมทัพเรืออาเจะห์ให้อยู่ในแม่น้ำเล็ก ๆ ที่ใช้เป็นฐาน กองทัพอันยิ่งใหญ่ของ อาเจะห์ทั้งหมดถูกสังหาร ถูกจับ หรือกระจัดกระจายกันไปในป่ามลายู (เฟิงอ้าง; Pinto da Fonseca 1630) หลังจากนั้นมาปฏิบัติการของอาเจะห์โดยหลักแล้วเป็นความพยายามที่จะตั้งรับเพื่อยับยั้งการค่อยๆแบ่งแยกอาณาจักรอันกว้างใหญ่ไพศาลออกเป็นส่วนๆ

พวกโปรตุเกสเชื่อว่า อิสกันดาร์ มูดา ได้ส่งคณะทูตไปมาตารัมเพื่อยุติข่าวชาวหลังไหลไปยังมะละกา และประสานการปฏิบัติการร่วมกันต่อสู้พวกนอกศาสนา (Pinto da Fonseca 1629) แต่เรื่องที่สุดต่าณากุง เป็นกังวลไม่ใช่โปรตุเกส แต่เป็นศัตรูร่วมกันคือฮอลันดา เริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 1619 พวกอังกฤษรายงานว่า “พระองค์ตรัสกับพวกขุนนางอยู่หลายครั้งว่าจากการตามีหนามที่เท่า ซึ่งพระองค์เองจะต้องพยายามดึงออกให้ได้โดยเกรงว่าจะเป็นอันตรายไปทั้งตัว หนามนี้คือป้อมปราการของชาวฮอลันดาผู้ที่เสริมกำลังป้องกันตนเอง (โดยการติดสินบน) ให้มั่นคงจนไม่ยำเกรงพระองค์หรือประเทศของพระองค์ แต่ยังท้าทายพระองค์อีกด้วย” (Pring 1619: 292) สุลต่านากุงก็ปฏิบัติการอย่างมีหลักเกณฑ์เหมือนกัน เริ่มด้วยการปราบปรามรัฐเมืองท่าตามฝั่งทะเลตอนเหนือที่เป็นอิสระ หลังจากสุระบายารัฐสุดท้ายที่เข้มแข็งที่สุดถูกทำลายไปใน ค.ศ. 1625 อากุงหันมาที่ ปัตตาเวีย ชื่อใหม่ที่พวกฮอลันดาได้ตั้งให้ศูนย์ปฏิบัติงานของตน ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1628 พระองค์ได้เข้าโจมตีปัตตาเวียทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งใกล้จะแตกมากกว่าครั้งใดจนกระทั่งพวกอังกฤษมาตีได้ใน ค.ศ. 1811 อากุงมีคำสั่งให้ยกเลิกการปิดล้อมเมืองที่ไม่ประสบความสำเร็จในเดือนธันวาคม หลังจากสั่งให้ประหารนายทหารของพระองค์หลายร้อยคน ในปีต่อมาได้ส่งกองทัพที่ใหญ่กว่าเดิมมาอีก (รูปที่ 38) แต่กองทัพนี้ก็สลายตัวไปเพราะความอดอยากและโรคภัย หลังจากที่ถูกฮอลันดาทำลายเสบียงอาหาร ดังนั้นจึงไม่มีที่ท่าว่าจะเป็นอันตรายต่อป้อมปราการแต่อย่างใด

รูปที่ 37 การปิดล้อมมะละกาโดยอาเจหิโน ค.ศ. 1629 ป้อมปราการของโปรตุเกสมีรั้วล้อมและปืนใหญ่ตั้งตระหง่าน

รูปที่ 38 การปิดล้อมปัตตาเวียโดยมาตารัม ใน ค.ศ. 1629 ทะเลและทิศเหนืออยู่ด้านขวามือ

ที่มั่นของบริษัท VOC ในชวาไม่เคยถูกคุกคามอย่างจริงจังอีกเลย ซึ่งก็หมายความว่าความฝันของสุลต่านอากุลที่จะรวมชวาไม่มีทางที่จะเป็นไปได้ แต่กลับเป็น VOC ซึ่งในที่สุดก็ได้มารับบทบาทนี้ โดยควบคุมความสัมพันธ์ภายนอกของชวาและการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นอันเป็นผลตามมา ในช่วงทศวรรษ 1630 ราชสำนักมาตารัมลงความเห็นว่ ปัตตาเวียของฮอลันดานั้นไม่สามารถทำลายได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องหาทางปรับให้เข้ากับโลกทัศน์ของชวา อามังกูร์ตผู้สืบราชสมบัติต่อจากสุลต่านอากุล สงบศึกกับ VOC ตอนต้นรัชสมัยของพระองค์ใน ค.ศ. 1646 ทำสนธิสัญญาที่อาจถือว่าเป็นการตกลงกับประเทศราชของพระองค์ซึ่งมีอำนาจปกครองแคว้นชายฝั่งทะเลที่ทำการไถ่ไร่แต่ป่าเถื่อน

หลังจากที่ได้ทำการผูกขาดลูกจันทน์เทศกับบันดาแล้ว VOC ก็พุ่งเป้าต่อไปที่กานพลู “พันธมิตร” ชาวอังกฤษที่สร้างความอึดอัดก็ถูกขจัดไปจากการแข่งขันโดยตรงเมื่อสมาชิกของสถานการค้าทั้งหมดในอัมบนถูกจำคุกและ 21 คนในจำนวนนี้ถูกประหารใน ค.ศ. 1623 ในข้อหาวางแผนมุ่งร้ายชาวฮอลันดา ต่อจากนั้นมา VOC วางแผนที่มุ่งจะรวมการปลูกกานพลูในพื้นที่ของอัมบนที่สามารถควบคุมได้ดีที่สุดและพยายามทำลายกานพลูในที่อื่นๆ การผูกขาดเช่นนี้คุกคามผลประโยชน์ของทั้งผู้ผลิตและพ่อค้า และพวกฮอลันดาต้องต่อสู้ในการรบที่รุนแรงต่อเนื่องกันเป็นชุดเพื่อให้การผูกขาดดำเนินไปได้

เตรินาเตอยู่ใต้อิทธิพลของ VOC ตั้งแต่ทศวรรษ 1620 และป้อมปราการของสเปนในตีโดเร ที่อยู่ใกล้ๆ ไม่สามารถช่วยคู่แข่งของตนได้มากนัก มะละกาของโปรตุเกส ศูนย์ถ่ายสินค้าสำคัญแห่งหนึ่งสำหรับเครื่องเทศซึ่งไม่ใช่ของฮอลันดาที่เดินทางไปตะวันตกเสียแก่พวกฮอลันดาที่มาปิดล้อมเมืองใน ค.ศ. 1641 ศูนย์ใหม่สำหรับผู้ต่อต้านการผูกขาดของ VOC เกิดขึ้นที่มะกัสซาร์ บริษัทอังกฤษ และเดนมาร์ก นิคมใหญ่ของชาวโปรตุเกส และตัวแทนจากกอลคองดาและอาเจะห์ ต่างซื้อกานพลูที่ศูนย์นี้ ขณะที่พ่อค้ามุสลิมใช้ชื่อชาติพันธุ์ทั่วไปว่า “มลายู” หลีกเลี่ยงการปิดล้อมของฮอลันดาเพื่อนำกานพลูมาที่นี่ ในมาลาการต่อต้านรวมจุดอยู่บริเวณ ฮีตู ศูนย์มุสลิมในตอนเหนือของอัมบนในช่วง ค.ศ. 1641 – 45 และนิคมโฮอาโมอัล ของเตรินาเตใน ค.ศ. 1650 – 56 เมื่อถึง ค.ศ. 1656 VOC ได้ปราบการต่อต้านที่ใช้อาวุธเช่นนี้อย่างราบคาบ ประชากรของโฮอาโมอัลถูกย้ายออกไปและต้นกานพลูถูกทำลายลงหมด สุลต่านแห่งเตรินาเตถูกผูกมัดโดยสนธิสัญญาซึ่งมีเงื่อนไขให้พระองค์ร่วมมือในการทำลายต้นกานพลูทั้งหมดที่อยู่นอกการควบคุมของ VOC ในอัมบน การผูกขาดได้เป็นไปอย่างสมบูรณ์

หลายคนที่ต่อต้านการอยู่ใต้การปกครองของฮอลันดา เป็นต้นว่า ริจาลี (Rijali) ผู้บันทึกเหตุการณ์จากฝ่ายมุสลิม ก็ได้ลี้ภัยมาพำนักในมะกัสซาร์ เป็นธรรมดาที่การค้าของนครแห่งนี้จะอ่อนลง . หลัง ค.ศ.1656 เพราะความยากลำบากกว่าจะได้กานพลูมา แต่ก็ยังมีบทบาทสำคัญในการค้าขาย 1 ทางไกลโดยการรับช่วงผ้าอินเดียนไปยังมะนิลาและจีน รวมทั้งอินโดนีเซียตะวันออก เมืองนี้จึงเป็นเสมือนหนามที่สีข้างของ VOC แต่ก็แข็งแกร่งเกินกว่าจะทำลายโดยตรงในสนามรบ ความเป็นผู้นำที่

รูปที่ 39 การโจมตีมะกัสซาร์ของฮอลันดาใน ค.ศ. 1660 เห็นป้อมปานะกุกังที่อยู่ตอนล่างถูกจุดไฟไหม้ และไฟไหม้โรงเก็บเรือหลวงที่อยู่เหนือขึ้นไป ด้านบนตรงกลางคือป้อมซมเบอาปูซึ่งตั้งอยู่ระหว่างปากน้ำ

เจียบแหลมเป็นพิเศษของมะกัสซาร์ในช่วงปีต้นๆได้อ่อนลงในสมัยสุลต่าน ฮาซานุดดีน (1653 – 69) มีการช่วยราษฎรชาวบูกิส และ VOC สลับกับการผูกมิตร ใน ค.ศ.1660 ขณะที่ฮาซานุดดีน มัวยุ่งกับการรับมือพวกกบฏในโบเน และมันดาร์ (Mandar) กองเรือของ VOC โจมตีและยึด ปันนะกุกัง (Pannakkukang) หนึ่งในบรรดาป้อมที่ป้องกันทางเข้าเมืองทางใต้ (รูปที่ 39) และใช้ข้อได้เปรียบนี้บีบบังคับให้รับข้อเรียกร้องในเรื่องการค้า

ความไม่พอใจของชาวบูกิสนั้นคนที่เป็นผู้นำคือเจ้าชายที่รู้จักกันในชื่อ อารุง ปาละกกา เจ้าชายองค์นี้ไปหลบภัยที่ปัตตาเวียเมื่อ ค.ศ.1663 หลังจากที่น่าพวกบูกิสกบฏต่อมะกัสซาร์ โดยไม่

ประสบความสำเร็จเมื่อสามปีก่อน พวกฮอลันดาทดสอบความแข็งแกร่งกล้าของกลุ่มที่ติดตามเจ้าชายในการรบครั้งหนึ่งที่ศูนย์มีนังกาเบาของเมืองเปา (Pau) ใน ค.ศ.1666 และผลงานเป็นที่ประทับใจ ต่อมาในปีเดียวกันก็พร้อมที่จะเริ่มการโจมตีมะกัสซาร์ครั้งใหญ่ กองเรือ 21 ลำและทหารฮอลันดาเพียง 600 คน ร่วมด้วยชาวอัมบนและพวกบูกิส ที่เป็นบริวารของ อารุง ปาละกักา จำนวนมาก ก็ชนะกองทหารขนาดใหญ่กว่าของมะกัสซาร์ที่กำลังปิดล้อมนุตน ชาวบูกิสที่เป็นทหารอยู่เกือบครึ่งหนึ่งในกองทัพ มะกัสซาร์เริ่มหนีไปเข้ากับอารุง ปาละกักา เป็นจำนวนมาก แล้วการรบก็ได้เคลื่อนไปยังตัวเมือง มะกัสซาร์ พวกมะกัสซาร์ก็แพ้อีกหลังการรบอย่างหนักและถูกบังคับให้ลงนามในสนธิสัญญาบูงายา (Bungaya) ที่อัมปยศ ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1667 ชาวอังกฤษ ชาวโปรตุเกส และชาวยุโรปชาติอื่นๆต้องออกไปจากเมือง มะกัสซาร์ถูกบังคับให้จ่ายค่าเสียหายจำนวนมาก สละตำแหน่งเจ้านายเหนือหัวของดินแดนต่างๆนอกเหนือจากมะกัสซาร์และยินยอมให้ VOC เข้ายึดป้อม อุจุงปันดัง (Ujung Pandang) ที่ป้องกันทางเข้าเมืองหลวงทางด้านเหนือ ซึ่ง สปีลมัน (Speelman) ผู้บัญชาการชาวฮอลันดา ได้เสริมให้แข็งแรงขึ้นแล้วเปลี่ยนชื่อเป็น ป้อมรอดเตอร์ดัม ตามชื่อเมืองที่เขาเกิด สันติภาพนี้คงอยู่ไม่ได้ และในเดือนมิถุนายน 1669 พวกพันธมิตรก็เข้าจู่โจม ซอมบาปู (Sombaopu) ที่มั่นสำคัญของมะกัสซาร์ ทหารฮอลันดาใช้กระสุน 30,000 ลูกยิงในการสู้รบครั้งนี้และชุดอุโมงค์ได้กำแพงเพื่อระเบิดส่วนหนึ่งของกำแพง แต่ผู้ที่ก่อให้เกิดการบาดเจ็บล้มตายส่วนใหญ่ก็คือพวกบูกิส ของอารุง ปาละกักา (Andaya 1981: 130 – 33)

นี่คืออวสานของศูนย์ค้าขายศูนย์สุดท้ายที่ควบคุมโดยชาวเอเชียทางตะวันออกของชาวเหมือนกับมะละกาก่อนหน้านี้ และบนดินในเวลาต่อมา มะกัสซาร์ถูกลดลงเป็นแค่เมืองหน้าด่านของบริษัท VOC ที่มีความสำคัญในระดับท้องถิ่นเท่านั้น พวกที่ค้าขายทางไกลชาวอังกฤษ โปรตุเกส และมุสลิมต้องหันกลับมายัง บันเต็น เขมร หรือ อยุธยา เมื่อการควบคุมเครื่องเทศของมาลากูอยู่ในมือ VOC อย่างสมบูรณ์แล้ว เป้าหมายต่อไปก็คือการจัดหาพริกไทย ซึ่งยากแก่การผูกขาดมากกว่าเพราะแพร่กระจายอยู่ในเมืองท่าน้อยใหญ่สิบกว่าเมือง

กลยุทธ์ที่ VOC นิยมในการแสวงหาสินค้านี้คือหา “ราชาของบริษัท” ที่สามารถข่มขู่ให้ชาวฮอลันดามีสิทธิแต่ผู้เดียวที่จะซื้อพริกไทยเป็นสินค้าส่งออกในราคาต่ำและนำเข้าผ้าอินเดียมาขายในราคาสูง สุลต่านแห่งปาเล็มบัง ยอมรับสัญญานี้ภายใต้การกดดันใน ค.ศ. 1642 แต่ไม่พอใจในผลที่ตามมา เรือฮอลันดาถูกโจมตีและพ่อค้าถูกสังหารที่ปาเล็มบังใน ค.ศ.1657 และบริษัท VOC ตอบโต้ใน ค.ศ.1679 โดยทำลายเมือง จัดตั้งที่มั่นของฮอลันดาขึ้นมาใหม่ และกวาดล้างเรื่องการผูกขาดของฮอลันดา การทำเช่นนี้ได้ทำให้พริกไทยในท้องถิ่นส่วนใหญ่ไปยังจัมบี การมีชาวอังกฤษอยู่ที่นั่นได้ทำให้ราคาพริกไทยสูงจนกระทั่ง ค.ศ.1679 เมื่อเมืองถูกทำลายโดยการโจมตีของยะโฮร์ ความวุ่นวายยังคงเกิดขึ้นเรื่อยๆในจัมบี จนถึง ค.ศ. 1687 เมื่อ VOC ส่งกองกำลังไปยึดเมืองและตั้ง “ราชาของบริษัท” โดยมีเงื่อนไขการผูกขาดสินค้าตามปรกติ

รางวัลที่แท้จริงก็คือบันเตินเมืองท่าที่ส่งออกพริกไทยที่ใหญ่ที่สุดเมื่อกลางศตวรรษที่ 17 และทำหายับตตาเวียซึ่งอยู่ใกล้กันตลอดเวลา ในรัชสมัยของสุลต่านอับดุลฟาตห์ อาเก็ง (1651 – 82) ผู้ได้ขาด บันเตินเป็นศูนย์อีกแห่งหนึ่งสำหรับการค้าทางไกล เช่นเดียวกับที่เป็นแรงบันดาลใจสำหรับผู้ต่อต้านการครอบงำทางการค้าของ VOC แต่บันเตินก็แตกกันเองภายใน โดยราชสำนักส่วนหนึ่งสนับสนุนมกุฎราชกุมาร และมีนโยบายประนีประนอมกับพวกฮอลันดา ใน ค.ศ.1680 เมื่อความสัมพันธ์ของสุลต่านกับตตาเวียไปถึงขั้นการสู้รบอย่างเปิดเผย เจ้าชายผู้เอาใจออกห่างก็กักขังสุลต่านอาเก็งในพระราชวังของพระองค์เอง และเข้าปกครองประเทศ แต่ผู้สนับสนุนเจ้าชายนั้นเป็นส่วนน้อย และทุกครั้งก็ให้สัมปทานแก่ VOC เพื่อตอบแทนที่ให้ความช่วยเหลือ ศัตรูภายในของพระองค์ก็เพิ่มเป็นทวีคูณ ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1682 สุลต่านผู้ชราได้กลับมามีอำนาจอย่างจริงจังอีก VOC ก็เข้ามาแทรกแซง โดยมีเงื่อนไขให้เจ้าชายเป็นราชาของบริษัทย่างสมบูรณ์ มีการทำสงครามอันยาวนานและรุนแรงกว่าสุลต่าน อาเก็ง จะยอมจำนนในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1683 บันเตินเป็นอิสระก็แต่ในนามเท่านั้น โดยทำสัญญาให้พริกไทยแก่ VOC แต่ผู้เดียว

สุลต่านอาเก็งดูเหมือนว่าจะเป็นที่รวมของจิตวิญญาณของความเป็นอิสระ ธุรกิจการค้า และการสรรค์สร้างทางเทคนิค โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากการถูกทำลายอย่างรวดเร็วด้วยน้ำมือของชาวฮอลันดา เหมือนกับพระนารายณ์แห่งสยามผู้ร่วมสมัยกับพระองค์ การทูตอันซับซ้อน และการพ่ายแพ้ที่น่าประทับใจกระตุ้นความเห็นอกเห็นใจของชาวยุโรป อาเก็งเป็นวีรบุรุษในโศกนาฏกรรมเลื่องชื่อของฮอลันดาใน ค.ศ. 1769 ดูเหมือนจะเป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คนแรกที่ได้รับการยกย่องเช่นนี้ (Zwier van Haren 1769; Lombard 1990 I: 40) นักประวัติศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญสมัยอาณานิคมในศตวรรษที่ 19 พักการบรรยายเรื่องการก้าวขึ้นสู่อำนาจของฮอลันดาเพื่อกล่าวคำสรรเสริญซึ่งปรากฏไม่บ่อยนักแก่ “ประมุขผู้พยายามที่จะรักษาประเทศของพระองค์ให้ปลอดภัยจากอิทธิพลและการผูกขาดของต่างชาติ . . . ผู้พ่ายแพ้เพื่อหลักการของพระองค์เอง ราชารู้เป็นอิสระองค์สุดท้ายของชาว” (de Jong 1862 – 68 VII: clxviii)

พวกฮอลันดาไม่เคยควบคุมตลาดพริกไทยนานาชาติได้อย่างเต็มที่ ชาวจีนยังคงซื้อพริกไทยจากท่าเรืออิสระในคาบสมุทรมลายูและบอร์เนียวต่อไป นอกเหนือจาก VOC ในตตาเวีย และพวกเขายังคงรักษาส่วนแบ่งตลาดยุโรปโดยเปลี่ยนฐานการปฏิบัติงานจากบันเติน ไปยังชายฝั่งตะวันตกเฉียงใต้ของสุมาตรา แต่การทำลายบันเตินและมะกัสซาร์ เมืองการค้านานาชาติมีความสำคัญอย่างยิ่งใหญ่หลวงต่อวิวัฒนาการของสังคมที่เมืองทั้งสองเป็นหัวใจ จากการเป็นศูนย์ที่ก้าวหน้าที่สุดในกลุ่มหมู่เกาะ ที่ซึ่งความคิดใหม่ๆ จะถูกตีความและปรับเปลี่ยนให้อยู่ในรูปแบบของอินโดนีเซีย ก็ได้กลายเป็นถิ่นไร้ความเจริญที่มีแต่ความขมขื่น ระบายความผิดหวังออกมาในการต่อต้านอำนาจของพวกฮอลันดา แต่ไม่สนใจในแนวความคิด “สมัยใหม่” อีกต่อไปเมื่อห่อหุ้มด้วยเครื่องแต่งกายของ ผู้พิชิต

การเดินทางของมอญและชาวอับแสง

การสรุปว่าความเจริญอย่างไม่หยุดยั้งของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาเป็นคำอธิบายที่เพียงพอสำหรับการล่มสลายของชนบะระเพณีของเมืองและการเดินเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะง่ายเกินไป อาจะห์และเมืองค้าขายที่แผ่นดินใหญ่ไม่ได้ถูกพิชิตโดยชาวยุโรป—วิวัฒนาการที่ซับซ้อนกว่าของเมืองเหล่านี้จะพูดถึงในภายหลัง ชัยชนะสำคัญๆ เช่น ของ VOC จะไม่มีทางเป็นไปได้เลยหากไม่มีพันธมิตรชาวเอเชีย ในบรรดาการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุด การเข้ามาเกี่ยวพันของชาวยุโรปก็ไม่มีอะไรมานอกจากทำให้ตาซึ่งระหว่างกองกำลังเอเชียที่ต่อสู้กันเองไป บทบาทของชาวยุโรปในการหน่วงเหนี่ยวที่มีผลลึกๆ และยาวนานที่สุดสองกรณีในการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะก็เป็นไปอย่างอ้อมๆ เท่านั้น ตัวละครสองตัวในวงการค้าที่แข็งแกร่งที่สุดของภูมิภาค ได้แก่ชาวมอญแห่งหงสาวดี และชาวชาวแถบปาซีร์ (ฝั่งทะเลตอนเหนือของชาว) หายไปจากการค้าระหว่างประเทศ

ความสำคัญของสองกลุ่มนี้ในการค้าทางไกลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อชาวโปรตุเกสพวกแรกพรรณนาไว้ ได้กล่าวอย่างชัดเจนแล้วในบทที่ 1 กองเรือสำเภาที่ใหญ่ที่สุดอยู่ในมือของชาวชาว รวมทั้งพวกชาวในมะละกาด้วย สำเภาหลายลำสร้างที่เมืองท่าของหงสาวดีด้วยไม้สักคุณภาพดีของพม่า พวกมอญในเมืองท่าเหล่านี้เดินเรือของตนเองไปมะละกา บางครั้งก็ขายเรือที่นั่น บางครั้งก็กลับมาพร้อมกับสินค้า ในช่วงที่หงสาวดีรุ่งเรืองที่สุดในฐานะราชอาณาจักรอันกว้างใหญ่ของพระเจ้าบุเรงนอง ก็ดำเนินการค้าที่มีขอบเขตกว้างขวางขึ้นในอ่าวเบงกอล ใน ค.ศ. 1574 มีบันทึกว่ากษัตริย์มีบัญชาให้สร้างเรือใหญ่ 7 ลำ “แต่ละลำยาว 63 ศอก และ กว้าง 16 ศอก” (30 x 8 เมตรโดยประมาณ) เพื่อดำเนินการค้าพื้นทะเลของพระองค์ (Lieberman 1984: 320) มีการสร้างเรือใหญ่ขนาด 500 ตันสองสามลำเมื่อตอนปลายศตวรรษ ด้วยเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ชาวมอญ (หรือชาวปะโคตามที่อยู่ร่วมกันในหมู่ชาวต่างประเทศ) ยังคงแล่นเรือไปไกลถึงอาจะห์ และ บันเต็น

ภายใต้การปกครองที่นำมาซึ่งความหายนะของพระเจ้านันทบุเรง (1581 – 99) สิ้นทรัพย์มหาศาลของหงสาวดีและท่าเรือในอ่าวเบงกอลหมดไปกับการทำสงครามเพื่อรักษาอาณาจักรอันกว้างใหญ่เกินไปของบุเรงนอง อู กาลา (1711: 103) ผู้บันทึกพงศาวดาร เชื่อว่ากษัตริย์องค์นี้สูญเสียอำนาจเพราะการกดขี่อย่างทารุณของพระองค์เอง “พระองค์ไม่เคารพพระสงฆ์หรือเห็นคุณค่าในชีวิตของราษฎร” เมืองท่า คอสมีร์ (พะลิม) และมะละมะ เริ่มต้นด้วยการต่อต้านการเกณฑ์แรงงานของนันทบุเรง แล้วถูกทำลายและสูญเสียพลเมืองไปโดยสิ้นเชิง เพื่อหลบหนีการรับราชการทหารในกองทัพของนันทบุเรง ชาวมอญหลายพันคนหนีไปยังประเทศเพื่อนบ้าน กล่าวกันว่า

มี 120,000 คนในลาว 20,000 คนในยะไข่ และ มากกว่า 100,000 คนในสยาม (du Jarric 1608 – 14 I: 623, 626) ในช่วงสามปีสุดท้ายของศตวรรษ เมืองหงสาวดีถูกปิดล้อมโดยเพื่อนบ้านที่เคย ถูกล้มตบทุเรศ โจมตี และชนบทได้รับความเสียหายร้ายแรง ในที่สุดเมืองหงสาวดีก็เสียแก่ตองอูและ ยะไข่ที่เคยเป็นพันธมิตรกัน เมื่อ ค.ศ. 1599 กองทัพทั้งสองได้กวาดเอาเข้าของที่เคลื่อนย้ายไปได้ ของประชากรที่ยังเหลืออยู่และทรัพย์สินในบริเวณชายฝั่ง

โบเวส บาดหลวงเยชฐิสต์ รายงานเกี่ยวกับเมืองหลวงเก่าใน ค.ศ. 1600 ว่า “ดูเหมือนทั้ง ประเทศจะกลายเป็นที่รกร้าง และไม่มีผู้คนหลงเหลืออยู่ในราชอาณาจักรหงสาวดีแห่งนี้ ถนนทุก สายโดยเฉพาะที่ไปยังวัดมีกะโหลกศีรษะและศพของชาวหงสาวดีผู้เคราะห์ร้ายกระจัดกระจายอยู่ ทั่วไป คนเหล่านี้บ้างก็เสียชีวิตเพราะความอดอยาก บ้างก็เพราะความผิดของตนเอง สังหารกันและ กัน บ้างก็ถูกล้างโดยคำสั่งของกษัตริย์ให้โยนพวกนี้ลงในแม่น้ำซึ่งเรือเก็บบจะผ่านไปไม่ได้ แม้ จะใช้เรือเล็กเพราะศพจำนวนมากมาย” (อ้าง du Jarric 1608 – 14 III: 842) ผู้บันทึกพงศาวดาร ของพม่ายอมรับว่าชนบท “มีความเคลือบแคลงสงสัยพวกมอญ” และเริ่มรังควานคนเหล่านี้ (U Kala 1711: 93) ขณะที่ชาวโปรตุเกสร่วมสมัยคนหนึ่งเชื่อว่ากษัตริย์ตั้งใจกำจัดพวกมอญให้หมดสิ้น ไป ผลก็คือ “พลเมืองผู้เคราะห์ร้ายถูกสังหาร คฤหาสน์ของขุนนางที่ยิ่งใหญ่และทรงอำนาจก็ได้ กลายเป็นที่อาศัยของเสือและสัตว์ป่าอื่นๆ โดยไม่มีร่องรอยหลงเหลืออยู่ นอกจากเจ้าถ่านที่นำขนลุก ขนพอง และความเจ็บปวดเวทียิ่งที่ปกคลุมโลกซึ่งมนุษย์ไม่สามารถจินตนาการได้” (“Kingdom of Pegu” 1605: 111) ตามหลักฐานชั้นสองหรือสาม โพลริส (1615: 52 – 55) เชื่อว่าเหตุการณ์ เหล่านี้ “ทำให้ชาว หงสาวดีสูญเสียชีวิตไปหลายล้านคน” ส่วนใหญ่จากความอดอยากและโรคภัยไข้ เจ็บที่ตามมาด้วยความสยดสยองของสงคราม

กษัตริย์แห่งยะไข่ทั้งนายทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสคนหนึ่งของเขาชื่อ เฟลิเป เดบริโต (Felipe de Brito) ให้เป็นผู้บัญชาการของสิริเยม ซึ่งได้กลายเป็นเมืองท่าสำคัญที่สุดของพื้นที่มอญ แต่บริโต ปกป้องตนเองอยู่ในเมืองท่านี้และปกครองแบบนครรัฐอิสระจนกระทั่ง ค.ศ.1613 ด้วยความ ช่วยเหลือเล็กน้อยจากพวกโปรตุเกสที่ กัว ในช่วงนี้การค้าขายกับดินแดนภายในปรากฏว่าเกือบจะ หยุดไปเลย และการควบคุมเส้นทางข้ามคาบสมุทรไปยังอ่าวไทยที่ทำกำไรอย่างมากดูเหมือนว่าตก ไปอยู่กับสยามและพ่อค้าชาวมุสลิมอินเดีย ไม่มีการกล่าวถึงพวกมอญในหงสาวดีในฐานะพ่อค้าคน กลางในการค้าทางทะเลนอกท้องที่ของตนอีกเลย

เมืองท่าที่เจริญรุ่งเรืองตามชายฝั่งทางเหนือของชาวส่งออกข้าวและเสบียงอาหารอื่นๆของ ชาวไปทั่วกลุ่มหมู่เกาะโดยแลกเปลี่ยน กับผ้าอินเดียจากอาเจะห์และมะละกา และกับเครื่องเทศจาก มาลากู บริษัท VOC มักจะโจมตีเรือของพวกชาวตรงๆ โดยเฉพาะเมื่อทำลายทุกอย่างที่ทำเรือเมือง จาปาราใน ค.ศ.1618 ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือการที่พวกฮอลันดาทำให้ท่าเรือตามชายฝั่งทางเหนือ ของชวายากจนลงโดยพยายามวางระบบที่จะตัดเส้นเลือดทางการค้าของเมืองท่าเหล่านี้เพื่อส่งเสริม

การผูกขาดของฮอลันดาในมาลลุมและเพื่อโดดเดี่ยวมะละกาของโปรตุเกส ในช่วงทศวรรษ 1620 มะกัสซาร์ได้มาแทนที่ เกรซีก์ และ สุระบายาในการจัดหาเสบียงที่สำคัญและศูนย์ค้าขายสำหรับ อินโดนีเซียตะวันออก

แต่ภัยสำคัญที่คุกคามเมืองบริเวณฝั่งเหนือของชวา เช่นเดียวกับศูนย์มอลู มาจากภายใน สุลต่านอางกแห่งมาตารัม (1613 – 46) มุ่งมั่นที่จะจัดตั้งรัฐที่เป็นเอกภาพ มีศูนย์อยู่ที่ราชธานีของ พระองค์ซึ่งอยู่ใกล้เมืองยอกยารการ์ตาในปัจจุบัน พระองค์พิชิตและทำลายล้างเมืองลาเซ็ม ใน ค.ศ. 1616 เมืองปาสูรวนใน ค.ศ. 1616 – 17 และเมืองตูปันใน ค.ศ. 1619 เข้าควบคุมป่าไม้สักและอยู่ต่อเรือที่ต่อเรือส่วนใหญ่ในชวา มาตุราถูกปราบใน ค.ศ. 1624 และหลังการสู้รบเป็นเวลาหลายปีกลุ่ม เมืองท่าที่เจริญรุ่งเรืองบริเวณช่องแคบมาตุรา—สุระบายา เกรซีก์ และ เซดาเย—ถูกพิชิตใน ค.ศ. 1625 เป็นครั้งแรกในสองศตวรรษที่ศูนย์ค้าขายตามชายฝั่งทะเลปกครองโดยราชวงศ์ที่อยู่ส่วนในของประเทศ และเป็นผู้ไม่มีความสนใจในการค้า “เราเป็นเจ้าชายและทหาร” อางกกล่าว “ไม่ใช่พ่อค้าเหมือนเจ้าชายของคี่อื่นๆของชวา” (อ้าง Musselman 1963: 313)

แต่สุลต่านอางกแตกต่างจากผู้สืบทอดตำแหน่งองค์ต่อไป พระองค์สนพระทัยที่จะมีอำนาจทางทะเล จึงบำรุงรักษากองทัพเรือขนาดใหญ่ และไปตีได้ชุกาดานา (บอร์เนียวตะวันตก) ใน ค.ศ. 1622 และคุกคามปัตตาเวียหลายครั้งหลายครา พระองค์ยังสนพระทัยที่จะผูกขาดการส่งออกข้าว ผ่านจาปารา อันเป็นอาวุธทางการเมืองที่สามารถใช้สู้กับปัตตาเวียของฮอลันดา และ มะละกาของโปรตุเกส แต่ทายาทของพระองค์ คือ อามังกูร์ตที่ 1 (1646 – 77) ตามที่เราได้ตั้งข้อสังเกตไว้ข้างต้น เลือกว่าจะประกาศให้ทำลายเรือของชวาทั้งหมดใน ค.ศ. 1655 มากกว่าจะให้มีโอกาสไปเสริมกำลังของศัตรูภายในของพระองค์ เป็นธรรมดาที่พ่อค้าชาวชวาจะย้ายการปฏิบัติงานไปยังศูนย์อื่นๆ เช่น บันจาร์มาซิน บันเต็น ปาเล็มบัง ปัตตานี และ มะกัสซาร์ ที่ซึ่งพวกเขามักจะปรับตัวกลมกลืนเข้ากับ ชุมชน “มลายู” แต่ในบ้านเกิดของพวกเขาในชวาตะวันออกและชวากลาง มีการบันทึกว่าชาวชวา “นอกจากจะโง่เขลาอย่างมากเมื่ออยู่ทะเลแล้ว ตอนนี่ยังไม่มีเรือของตนเองเลย” (อ้าง Schrieke 1925: 79)

ค.ศ. 1677 เป็นปีหัวเลี้ยวหัวต่อสำหรับราชวงศ์มาตารัม พวกกบฏที่นำโดย ตูรนาจาเยา (Trunajaya) ยึดได้เมืองหลวงที่เปเลเร็ด (Plered) สุลต่านอามังกูร์ตที่ 1 ลี้ภัยพระชนม์ในต่างแดนที่เตกัล (Tegal) โอรสของพระองค์ อามังกูร์ตที่ 2 (1677 – 1703) ยินยอมให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่บริษัทต้องการเพื่อจะได้กำลัगतหารสนับสนุนให้ได้บัลลังก์คืน เป็นต้นว่าการผูกขาดในการนำเข้าผ้าและฝิ่น แต่ผู้เดียว เช่นผ้าจะเข้ามาไม่ได้หากไม่มีตราของ VOC การผูกขาดอย่างสมบูรณ์ในการส่งออกข้าว และน้ำตาล โดยต้องส่งข้าว 4000 เกวียน (9500 ตัน) ทุกปีในราคาตลาด การกีดกันพ่อค้ารายอื่นๆ ออกไปหมดไม่ว่าจะเป็นชาวยุโรปหรือเอเชีย และการยกเซมารัง และ เมืองท่าอื่นๆทางชายฝั่งด้าน

เหนือให้ VOC จนกว่ารายได้จากเมืองเหล่านี้จะใช้นี้สงครามหมด (Hageman 1859: 323 – 25; Ricklefs 1981: 72 – 73)

อันที่จริงแล้วข้อตกลงต่างๆเหล่านี้กว่าจะเรียบร้อยสมบูรณ์ VOC ก็ต้องรบซ้ำแล้วซ้ำอีกเพื่อบังคับให้ได้มา เนื่องด้วยบริษัทบังคับใช้อำนาจในบริเวณชายฝั่งชวาตอนเหนืออย่างค่อยเป็นค่อยไป หลังจากการสู้รบและกดขี่มาหลายทศวรรษ กิจกรรมการค้าก็ฟื้นในพื้นทีนี้ ส่วนชาวชวานับแต่นั้นเป็นต้นมาก็มีชื่อในดินแดนได้ลมเรื่องความรังเกียจการออกทะเล ความอ่อนแอของชนชั้นค้าขาย และลักษณะลำดับชั้นของสังคม

“วิกฤติการณ์”ของศตวรรษที่ 17

การถอยหลังทางการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 17 มักจะอธิบายกันในเรื่องของชัยชนะด้านการทหารและเศรษฐกิจของ VOC และบางทีก็เพิ่มความเจริญของรัฐที่อยู่ลึกเข้าไป ที่มีพื้นฐานทางการเกษตรและมีความสนใจด้านการค้าน้อยกว่า ปัจจัยเหล่านี้ดูเหมือนจะเป็นลักษณะเฉพาะในสภาพการณ์ทางประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และกลุ่มหมู่เกาะ โดยเฉพาะ ซึ่งเป็นที่รวมอำนาจของพวกฮอลันดา และระบอบการปกครองท้องถิ่นที่ไม่มั่นคงเฉพาะอย่างยิ่งจากการก่อกวนเรื่องการผูกขาด แต่ความคล้ายคลึงกันกับส่วนอื่นๆของโลกก็ไม่สามารถจะมองข้ามได้ หลังจากการมีปฏิกริยากับโลกภายนอกอย่างเข้มข้นเป็นเวลาสามทศวรรษ ญี่ปุ่นในศตวรรษ 1630 ก็ห้ามไม่ให้ประชาชนของตนเดินทางไปไต้หวันและจำกัดขอบเขตการค้าต่างประเทศอยู่เฉพาะกับเรือของจีนและฮอลันดาที่เมืองนางะซากิ จีนก็ประสบชะตากรรมอันรุนแรงในศตวรรษ 1630 และ 1640 ทูพภิกขภัย การลดลงของประชากร และการแตกแยกภายใน ลงเอยด้วยการล่มสลายของราชวงศ์หมิง ใน ค.ศ. 1644 และแทนที่ด้วยราชวงศ์ชิง (Qing) ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี สเปน และ ตุรกี ต่างก็ปั่นป่วนไปด้วยสงครามกลางเมืองที่นำมาซึ่งความหายนะในช่วง ค.ศ.1620 – 50 และสามประเทศหลังได้สูญเสียความมั่งคั่งและสถานภาพในโลกไป ประชากรของอังกฤษ ซึ่งเพิ่มขึ้นระหว่างร้อยละ 0.5 และ 1.0 ต่อปีตลอดศตวรรษที่ 16 อันเป็นระยะแผ่ขยาย ชะลอตัวลงอย่างเห็นได้ชัดตั้งแต่ ค.ศ.1600 และ ลดลงอย่างมากตั้งแต่ ค.ศ.1656 ถึง 1686 (Schofield 1983: 268) แม้ว่าประชากรในส่วนอื่นๆไม่มีหลักฐานเอกสารดีเท่า ไม่มีข้อสงสัยเลยว่าประชากรลดลงอย่างมากในฝรั่งเศส ฮอลแลนด์ เดนมาร์ก และเยอรมนี เช่นเดียวกับจีนในครึ่งหลังของศตวรรษ ขณะที่การถอยหลังเกิดเร็วขึ้นในอิตาลีและสเปน การถอยหลังที่เกิดกับประชากรในส่วนอื่นๆของโลกติดตามมาด้วยการลดลงในราคาของข้าวและของจำเป็นอื่นๆ หลังจากราคาสินค้าเพื่อเป็นช่วงยาวตลอด “ศตวรรษที่ 16 อันยาวนาน”

ความสอดคล้องกันโดยบังเอิญอย่างน่าสนใจในหลายๆส่วนของโลกที่การขยายตัวในศตวรรษที่ 16 ตามมาด้วยวิกฤติในศตวรรษที่ 17 ได้นำไปสู่ความอุตสาหกรรมทางวิชาการที่ก้าวหน้าในความพยายามที่จะหาคำอธิบายโดยรวม ทฤษฎีแรกๆสุดมุ่งความสนใจไปยังปรากฏการณ์การเมือง—สำหรับ โรแลนด์ มุสนีแอร์ (Roland Mousnier) ได้แก่ ความขัดแย้งระหว่างขุนนางและชนชั้นกลาง และการบ่อนทำลายแนวคิดที่ครอบงำเหนือชาติต่างๆ ทั้งในจักรวรรดิและศาสนจักรโดยพลังชาตินิยมที่กำลังเกิดขึ้น สำหรับ ฮิว เทเวอร์-โรเปอร์ (1959) คือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่หนักตรงส่วนบนของ “รัฐสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ” ซึ่งมีกองทัพ ระบบข้าราชการประจำ และการเก็บภาษีที่ขยายวงกว้างขึ้น สำหรับกลุ่มนักวิชาการผู้ได้อิทธิพลลัทธิมากซ์ซึ่งเห็นได้ชัดเจนที่สุดใน เอริก ฮอบสบอม (1954) แต่ เพอร์รี แอนเดอร์สัน (1974) และบาร์ริงตัน มัวร์ (1966) ครอบคลุมหัวข้อต่างๆ มากที่สุด ปรากฏการณ์เหล่านั้นเป็นความเจ็บปวดตอมนำเนิดโลกสมัยใหม่ เมื่อ “ในที่สุดทุนนิยมก็โผล่ออกมาจากดักแด้ของระบอบฟิวดัลโบราณ” (Schöffer 1978: 88) โรเบิร์ต แมนโดร และคนอื่นๆได้หันไปพิจารณาปัจจัยทางวัฒนธรรม โดยมองว่ายุคบารอก เป็นการแสดงถึง “ความปวดร้าวของยุโรปแมนติก” ของวัฒนธรรมยุโรปในช่วงวิกฤติ เมื่อไม่นานมานี้ แจ็ก โกลสตัน (1988) ได้ให้เหตุผลสำหรับสามประเทศที่แตกต่างกัน—อังกฤษ ตุรกี และจีน—ว่าความกดดันจากประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ต่อแหล่งธัญญาหารที่มีจำกัด ซึ่งดันราคาพืชผลให้สูงขึ้นในศตวรรษที่ 16 และลดลงตามส่วนในศตวรรษที่ 17¹

ประเด็นต่างๆเหล่านี้หลายประเด็นชวนให้คิดถึงหลักฐานจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะทฤษฎีของ เทเวอร์-โรเปอร์ ที่ว่ามีความไม่มั่นคงแฝงอยู่ในทรัพยากรที่ขยายตัวอย่างมาก ซึ่งถูกฉกฉวยโดยรัฐที่มีอำนาจเด็ดขาด ได้ให้ความรู้ความเข้าใจสยาม อาเจะห์ และ บันเต็นในเชิงเปรียบเทียบที่น่าสนใจ แต่จากทฤษฎีต่างๆที่เสนอมามีเพียงสองทฤษฎีเท่านั้นที่ดูเหมือนว่าจะครอบคลุมไปได้ทั่ว และวัดได้พอสมควรที่ทำให้เราสามารถกล่าวด้วยความมั่นใจว่ามีสิ่งอื่นใดนอกเหนือจากความบังเอิญซึ่งกำลังปฏิบัติงานอยู่หรือไม่ ทฤษฎีแรกมุ่งความสนใจไปยังภาวะชบเซาในการค้าโลกและดัชนีการเงินในช่วง ค.ศ. 1620 – 50 ส่วนหนึ่งเกิดจากปริมาณของเงินและทองสำหรับหล่อลื่นที่ลดลง อีกทฤษฎีหนึ่งก็คือปริมาณข้อมูลที่เพิ่มขึ้นด้านความเปลี่ยนแปลงในสภาพลมฟ้าอากาศของโลก ซึ่งทำให้เห็นชัดว่าผิวโลกเย็นลงมากในศตวรรษที่ 17

การลดลงของการค้า

¹ การอภิปรายกันนี้เป็นประเด็นนี้ ส่วนใหญ่ได้จัดพิมพ์ใหม่หรือสรุปเพื่อความสะดวกใน Aston 1965 และ Parker and Smith 1978 สำหรับเอเชีย Modern Asian Studies ฉบับพิเศษ 24:4 (1990) พิจารณาลักษณะสำหรับจีน ญี่ปุ่น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียใต้

แม้ว่าจะมีการถกเถียงกันอยู่ถึงจุดวิกฤติที่แน่นอน แต่ก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ว่าการถดถอยของการค้าเห็นได้ชัดในครึ่งแรกของศตวรรษที่ 17 ในเรื่องนี้มีหลักฐานอย่างดีที่สุดจากดัชนีที่สำคัญของการค้ายุโรป เช่น จำนวนเรือค้าขายของเซวิล (Seville) ลดลงตั้งแต่ ค.ศ. 1622 เรือของฮอลันดาที่ไป

ทะเลบอลติก ตั้งแต่ ค.ศ. 1620 การค้าของดานซิกตั้งแต่ ค.ศ. 1623 การค้าของเวนิสและการผลิตผ้าตั้งแต่ประมาณ ค.ศ. 1610 การผลิตสิ่งทอของ ไคเดน และสบูของอัมสเตอร์ดัมตั้งแต่ ค.ศ. 1620 การส่งออกขนแกะของอังกฤษตั้งแต่ ค.ศ. 1614 ค่าจ้างที่แท้จริงของอังกฤษตั้งแต่ประมาณ ค.ศ. 1590 เป็นต้น ราคาสินค้าในยุโรปที่สูงขึ้นเป็นเวลาหนึ่งศตวรรษส่วนใหญ่จะลดลงประมาณ ค.ศ. 1640 (Brown and Hopkins 1956: 302; Braudel 1966: 894, 1240 – 42; Romano 1978)

สาเหตุที่ชัดเจนสาเหตุหนึ่งของการถดถอยในการค้าคือสงครามที่ปะทุขึ้นอีกครั้งระหว่าง สเปนและเนเธอร์แลนด์ใน ค.ศ. 1621 ซึ่งทำลายการค้าของฮอลันดาที่ไปยังคาบสมุทร และแถบเมดิเตอร์เรเนียนและทำให้สเปนดิ่งลงไปในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ (Israel 1989: 124 – 56) สาเหตุที่ลึกลับยิ่งกว่านั้นอาจเป็นวิกฤติด้านการเกษตร ซึ่งมีแต่ฮอลแลนด์และอังกฤษเท่านั้นที่สามารถหลีกเลี่ยงได้สำเร็จ วิกฤตินี้ยังทำให้เศรษฐกิจเมดิเตอร์เรเนียนไม่สามารถฟื้นตัวได้รวดเร็วตั้งแต่ทศวรรษ 1620 (Romano 1978: 202 – 03) ปรากฏการณ์ที่สำคัญซึ่งไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยอีกต่อไปแล้วว่าเกิดขึ้นจริง แต่ผลยังเป็นที่ยกเถียงกันอยู่มากก็คือความล้มเหลวหลัง ค.ศ. 1630 ในด้านผลผลิตของเงินจากโปโตซี (ในที่ซึ่งตอนนั้นเป็นปรูของสเปน) แม้แต่เมื่อนำผลผลิตจากเหมืองเม็กซิโกที่แน่นอนมากกว่ามารวมด้วย การผลิตเงินในอเมริกาก็ยังลดลงร้อยละ 0.3 ทุกปีตลอดช่วง ค.ศ. 1628 – 97 แตกต่างจากการเติบโตอย่างน่าทึ่งก่อนหน้านี้ และการขยายตัวอย่างสม่ำเสมอหลังช่วงนี้ (Garner 1988: 900 – 02)

ภายนอกยุโรปและโลกใหม่ที่ทวีปอเมริกาเหนือและใต้ ผลของการถดถอยทางเศรษฐกิจไม่ชัดเจนเท่าใดนัก แดร์มีญี (1964 I: 99) วินิจฉัยว่า “ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วไปซึ่งเป็นสภาพของโลกในศตวรรษที่ 17 วิกฤติของจีนนั้นสาหัสที่สุด” และมีข้อสงสัยน้อยกว่า สาเหตุก็คือการลดลงอย่างฮวบฮาบของการนำเข้าเงินเพื่อเติมเชื้อเพลิงให้เศรษฐกิจที่อยู่ในภาวะเครื่องร้อนเกินไป (Atwell 1986) อาจมีเหตุผลดีในกรณีที่ว่าผลต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างน้อยก็สาหัสพอๆกัน แต่สภาพทางด้านนิเวศที่เหมาะสมของภูมิภาคนี้ ทำให้ผลทางด้านการลดลงของประชากรรุนแรงน้อยกว่าการหันหลังให้กับการพัวพันทางการค้า

เนื่องจากทั้งจีนและญี่ปุ่นไหลไปยังจีนผ่านทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผลต่อเมืองท่าในดินแดนใต้ลมนั้นลึกลับ ขณะที่มีการส่งเงินในรูปแบบของเหรียญโดยเฉลี่ยกว่า 23 ตันจากเม็กซิโกมายังมะนิลาทุกปีในทศวรรษ 1620 แต่ปริมาณนี้ก็ลดลงเป็น 18 ตันในทศวรรษ 1630 และ 10 ตันในทศวรรษต่อมา เช่นที่เราเห็นในบทที่ 1 แม้ว่าการลดลงนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะจำนวนเรือ

ของจีนที่ไปถึงมะนิลาลดลงในวิกฤติของราชวงศ์หมิงช่วงสุดท้าย แต่ปริมาณสินค้าที่ขนส่งทางเรือก็ได้กลับมาถึงระดับสูงสุดของช่วง ค.ศ.1610 – 30 เมื่อจีนฟื้นตัว—จริงๆแล้วกว่าจะถึงระดับนั้นก็เลยเข้าไปในศตวรรษที่ 18 พอสมควรแล้ว

การค้าของโปรตุเกสและเงินที่ส่งไปเอเชียในรูปเหรียญก็ลดลงอย่างรวดเร็วหลัง ค.ศ. 1600 และสาขาการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่มะละกาประสบการขาดทุนเมื่อถึง ค.ศ. 1630 (Disney 1978: 51 – 54) แม้แต่บริษัท VOC ซึ่งเป็น “ผู้ชนะ” อย่างมีต้องสงสัยในวิกฤติของศตวรรษที่ 17 ในเอเชีย ก็นำเงินแท่งไปตะวันออกในช่วง ค.ศ.1630 – 60 น้อยกว่าที่นำไปในทศวรรษ 1620 ใน ค.ศ.1652 ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเป็นปีพิเศษ จริงๆแล้ว VOC ได้เงินและทองมากกว่าร้อยละ 80 ของที่ต้องการจากเอเชีย (Glamann 1981: 59) ก่อน ค.ศ. 1668 แหล่งเงินใหญ่ที่สุดสำหรับ VOC เช่นเดียวกับเอเชียโดยทั่วไป ก็คือญี่ปุ่น ผลผลิตของเหมืองบนเกาะซะโดะ(Sado) ใกล้เคียงกับของโบโตชิ อย่างน่าประหลาด และเพิ่มขึ้นอย่างน่าทึ่งในช่วงเวลาเดียวกัน ค.ศ. 1590 – 1630 เชื่อกันว่าการส่งออกเงินของญี่ปุ่นขึ้นสูงถึง 150 เมตริกตันต่อปีในทศวรรษ 1620 เพียงเพื่อจะลดลงมาต่ำกว่าครึ่งของปริมาณนั้นเมื่อถึงทศวรรษ 1640 (ดูตารางที่ 3 ข้างต้น) ขณะที่การส่งออกเงินถูกห้ามอย่างเด็ดขาดใน ค.ศ.1668 ตามที่ได้อธิบายไว้ในบทที่ 1 ยุคที่เศรษฐกิจเฟื่องฟูและพองสบู่แตกที่น่าสนใจนี้มีผลโดยตรงต่อเมืองท่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนของญี่ปุ่นกับผ้าไหมจีน และหนังวัวและเครื่องเทศของท้องถิ่น ประกาศห้ามการค้าโพ้นทะเลของญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1635 และการกลับมาแลกเปลี่ยนสินค้ากันใหม่ระหว่างจีนและญี่ปุ่นโดยตรง (แม้จะควบคุมอย่างเข้มงวด) โดยทางเรือสำเภากลับมาซึ่งไปค้าขายที่เมืองนางะซะกิ มีผลร้ายแรงต่อเศรษฐกิจของเมืองทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การที่ VOC ได้เอกสิทธิ์เข้าถึงแร่ของญี่ปุ่นผ่านทางสถานีการค้าที่ เดชิมะ (Deshima) มีผลสำคัญต่อความสำเร็จของฮอลันดาด้านเศรษฐกิจโลกในเอเชีย

การค้าของจีนที่ไปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีส่วนอย่างมากต่อการเฟื่องฟูของเศรษฐกิจระหว่าง ค.ศ.1570 – 1630 ก็ประสบภาวะตกต่ำในช่วงที่จีนมีปัญหาดอนกลางศตวรรษ ขณะที่สำเภากว่า 117 ลำได้ใบอนุญาตให้เดินทางไปได้ได้ใน ค.ศ.1597 และอาจมากกว่าจำนวนนั้นในทศวรรษต่อมา (ดูบทที่ 1) แต่เมื่อมีการรื้อฟื้นระบบออกใบอนุญาตช่วงสั้นๆ ก็มีเพียง 39 ใบเท่านั้นใน ค.ศ. 1639 ในจำนวนนี้ สองใบสามให้สำหรับเมืองท่าเอ็นเคลฟ ของยุโรป—16 ใบสำหรับมะนิลา และ 8 ใบสำหรับ ปัตตาเวีย ในบรรดาเมืองท่าเอเชีย มีโคชินจีนเท่านั้น (8ใบ) ที่ได้รับการจัดสรรให้มากกว่าสองใบ (van Diemen 1639: 21) แต่ ค.ศ.1639 ก็ยังเป็นปีที่ดีอีกปีหนึ่งสำหรับกลางศตวรรษที่ 17 ในปีนั้นมีบันทึกในมะนิลาว่ามีเรือจากจีนแผ่นดินใหญ่หรือไต้หวันมาถึง 34 ลำ (Chaunu 1960: 148) ซึ่งชวนให้คิดว่าการค้าสำเภาก็ได้รับอนุมัติเป็นทางการอาจเป็นเพียงครั้งหนึ่งของจำนวนรวมหลังจากนี้การล่มสลายดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้ง โดยเฉลี่ยเรือจากท่าเมืองจีนมาถึงมะนิลาเพียงปี

ละ 7 ลำในช่วง ค.ศ. 1644 – 81 และน้อยกว่า 5 ลำ ไปถึงปัตตาเวีย ซึ่งได้กลายมาเป็นจุดหมายปลายทางหลักของจีนสำหรับหมู่เกาะทางใต้ (Chaunu 1960: 148 – 75; Blussé 1986: 115 – 20)

แม้ว่าส่วนต่างๆของเศรษฐกิจโลกส่วนใหญ่จะสะดุดในช่วงนี้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกกระทบอย่างแรงเป็นพิเศษเมื่อส่วนแบ่งของขนมพายหดตัวลดลง ภูมิภาคนี้ได้ประโยชน์มากกว่าส่วนอื่นๆจากยุคการค้าเฟื่องฟูระหว่าง ค.ศ. 1570 – 1630 การแข่งขันระหว่างชาติเพื่อผลผลิตของพื้นที่ถึงจุดสูงสุดในทศวรรษ 1620 เมื่อพริกไทยและเครื่องเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีค่าเกินครึ่งของสินค้าที่ฮอลันดา อังกฤษ โปรตุเกส และฝรั่งเศสนำกลับจากเอเชีย ขณะที่การค้าระหว่างจีนและญี่ปุ่นก็ดำเนินไปในเมืองท่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใน ค.ศ. 1635 ชาวญี่ปุ่นเลิกมาภูมิภาคนี้เลยทีเดียว ขณะที่ความต้องการสินค้าของจีนก็ลดลงอย่างรุนแรง เพราะวิกฤติในทศวรรษ 1640 สำหรับชาวยุโรป ความสนใจที่มุ่งไปยังเครื่องเทศและพริกไทยของกลุ่มหมู่เกาะในตอนแรกก็มีความสนใจในสินค้าอื่นๆของเอเชียเข้ามาแทน โดยเฉพาะผ้าและครามจากอินเดีย เครื่องเทศของมาลูปรรวมทั้งพริกไทย ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นสินค้าหลักของฮอลันดาร้อยละ 68 ในช่วง ค.ศ. 1648 – 50 ลดลงมาเป็นร้อยละ 23 ในช่วง ค.ศ. 1698 – 1700 และจากสินค้าปริมาณไม่บรรจุหีบห่อของอังกฤษลดลงมาเหลือประมาณ ร้อยละ 2 หลังจากที่ถูกสูญเสียทางเข้าบ้านเดินใน ค.ศ. 1682 (Chaudhuri 1978: 508 – 10; Bruijn, Gastra, and Schöffer 1987: 192)

ในบรรดาเมืองท่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีแต่ปัตตาเวียของฮอลันดาเท่านั้นที่เติบโตขึ้นในครึ่งหลังของศตวรรษ แม้ว่ามะนิลาของสเปนจะถูกแรงกดดันน้อยกว่าศูนย์ค้าขายของเอเชียส่วนใหญ่ การค้าของมะนิลาที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัด เช่นที่ตัวเลขของ เซาญู (Chaunu 1960: 78, 82) ได้แสดงให้เห็นอย่างเพียงพอ

ตาราง 9 สินค้านำเข้าของมะนิลา เฉลี่ยในระยะห้าปีคิดเป็นเงินเรียล

	สินค้าเข้า	ภาษีศุลกากร
1601 – 05	179,168	43,037
1606 – 10	239,832	42,982
1611 – 15	474,866	70,356
1616 – 20	615,599	51,437
1621 – 25	ไม่มีตัวเลข	
1626 – 30	492,866	25,720
1631 – 35	567,813	42,194
1636 – 40	577,813	31,037

1641 – 45	566,208	22,075
1646 – 50	379,535	14,316
1651 – 55	192,094	7,504
1656 – 60	214,904	6,676
1661 – 65	277,736	4,858
1666 – 70	186,177	3,884

ภาวะถดถอยในมะนิลา เช่นเดียวกับท่าเรือที่ปกครองโดยชาวเอเชีย ไม่ได้กระตือรือร้นเมื่อจีนได้ปรับปรุงการค้าให้ดีขึ้นหลังจากที่ถึงจุดต่ำสุดในทศวรรษ 1640 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากราชวงศ์แมนจูปราบกบฏเจิ้ง (Koxinga) ได้สำเร็จและเปิดการค้าใน ค.ศ.1684 ตามที่จะพิจารณากันต่อไป พ่อค้าสำเภาจีนปฏิบัติงานได้ดีกว่าพวกเอเชียอื่นๆ ในกลางศตวรรษที่ 17 อย่างไรก็ตาม สาขาที่มีตัวเลขซึ่งเชื่อถือได้เหลืออยู่แห่งเดียว แสดงว่าการค้าสำเภาจีนที่ญี่ปุ่นอนุญาตให้มา นางะซะกิด้วยเงื่อนไขที่เข้มงวด ลดลงที่เซมรและที่ปัตตานีหลัง ค.ศ. 1660 ที่โคชินจีน หลัง ค.ศ. 1680 และที่อยุธยาหลัง ค.ศ.1689 (ตารางที่ 10)

การที่ VOC จัดการผูกขาดลูกจันทน์เทศและเปลือกจันทน์เทศอย่างได้ผลใน ค.ศ. 1621 และรุดหน้าไปครอบครองมณฑลพละหว่าง ค.ศ. 1640 และ 1653 เป็นภัยพิบัติที่ร้ายแรงที่สุดสำหรับการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าปริมาณที่เกี่ยวข้องนั้นจะน้อยกว่าพริกไทยมากนัก รายการเหล่านี้เป็นสินค้าหลักของ “การค้าทางไกล” อยู่หลายศตวรรษ ต้องผ่านสิบกว่ามือเมื่อเดินทางจากผู้ผลิตในมาลากูไปตลาดที่ชาวหรือช่องแคบมะละกา และจากที่นั่นก็เคลื่อนต่อไปยังอินเดีย ตะวันออกกลาง ยุโรป หรือจีน ทั้งราคาและปริมาณสำหรับเครื่องเทศเหล่านี้อยู่ในระดับสูงสุดในช่วง 25 ปีแรกของศตวรรษที่ 17 เพราะพวกยุโรปเหนือแข่งแย่งสินค้ากันเองและกับผู้ซื้อประจำเก่าชาวจีน โปรตุเกส และ มุสลิม ที่มาปักหลักอยู่แล้ว ก่อนจะมาถึงช่วงนี้ เรื่องที่ว่างานพลูและลูกจันทน์เทศปลูกกันแต่ในอินโดนีเซียตะวันออก ได้ดึงดูดความมั่งคั่งมาทางตะวันออกทำให้เมืองท่าสิบกว่าแห่งตามเส้นทางการค้ากระปรี้กระเปร่าขึ้น ทันทิที่พวกฮอลันดาผูกขาด กำหนดราคาสำหรับผู้ปลูกไว้ในระดับต่ำสุด และพ่อค้าคนกลางชาวเอเชียและท่าเรือต่างๆ ถูกตัดออกไปจากส่วนแบ่งในผลกำไร พอถึงกลางศตวรรษที่ 17 พวกฮอลันดาสามารถขายเครื่องเทศในยุโรปในราคาประมาณ 17 เท่า และในอินเดียประมาณ 14 เท่าของราคาที่ซื้อใน มาลากูโดยที่ไม่มีส่วนใดของผลกำไรผ่านมือชาวเอเชียเลย (Masselman 1963: 459; Knaap 1987: 253)

กลางศตวรรษที่ 17 ถือได้ว่าเป็นวิกฤติการณ์ทางการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยไม่ต้องสงสัย ในช่วงอันยากลำบากเพราะราคาที่ต่ำลงและความต้องการของทั้งจีนและยุโรปที่ลดลง ไม่มีที่ให้ผู้ชนะมากกว่าหนึ่งคน และผู้ชนะก็คือ VOC กำไรของบริษัทนี้อยู่ในระดับสูงสุดตรงกับช่วง

วิกฤติในส่วนอื่นๆของเศรษฐกิจโลก ราคาหุ้นของ VOC ในตลาดหุ้นของฮัมสเตอร์ดัม สูงตลอดช่วง ค.ศ.1640 – 71 โดยสูงเป็นประวัติการณ์ใน ค.ศ.1648 และ 1671 (Israel 1989: 186, 255, 330) แต่เพราะต้นทุนดำเนินการด้านการทหารและการบริหารสูงมาก VOC จะทำกำไรเช่นนั้นได้ก็โดยใช้ อำนาจเลือกกำหนดเงื่อนไขในการผูกขาด ตัวละครอื่นๆทั้งหมดในการค้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างก็ขาดทุน ได้แก่ สเปน โปรตุเกส คุชราต เบงกอล จีน ญี่ปุ่น และ อังกฤษ และ ที่สูญเสียมากที่สุดคือกลุ่มการค้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บริษัท VOC เองก็ประสบกับภาวะชบเซาในช่วงต่อมา บ้าง เมื่อสินค้าจากกลับจากปัตตาเวียลดระดับลงไปในช่วง ค.ศ.1660 – 1700 (Bruijne, Gaastra, ตารางที่ 10 การค้าสำเภาจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปยังเมืองนางะซะกิ

	ดังกี	โคชินจีน	เขมร	สยาม	ปัตตานี	บันเต็น	รวมของ เอเชีย	ท่าเรือ ฮอลันดา
1651 – 60	15	40	37	28	20	1	141	2
1661 – 70	6	43	24	26	9		108	14
1671 – 80	8	41	10	26	2	1	88	38
1681 – 90	12	25	9	31	9		86	23
1691 – 1700	6	29	23	19	7	1	85	18
1701 – 10	3	12	1	11	2		29	2

แหล่งข้อมูล: ได้มาจากการตีค่าตัวเลขของ Li Tana ที่รวบรวมโดย Iwao Seiichi ในงานของ Li 1992:70

and Schöffner 1987: 176 – 79) และสาเหตุส่วนหนึ่งอาจมาจากการเสื่อมลงของการค้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ VOC เคยพึ่งพามาก่อน

ภูมิอากาศ

เหตุผลโดยรวมอย่างแท้จริงของ “วิกฤติทั่วไป” เป็นเรื่องที่เข้าใจกันน้อยที่สุด—กล่าวคือ อุณหภูมิที่ค่อยๆลดลงระหว่างศตวรรษที่ 17 (อาจเกิดจาก กิจกรรมดวงตะวันต่ำสุดของมอนเดอร์) ซึ่งถึงระดับต่ำสุดในหลายส่วนของซีกโลกเหนือประมาณ ค.ศ.1690 ก่อนที่จะเริ่มเกิดแนวโน้ม สมัยใหม่ว่าโลกอุ่นขึ้น หลักฐานที่เพิ่มพูนขึ้นเมื่อเร็วๆนี้ยืนยันทั้งลักษณะที่อากาศเย็นลงครอบคลุมไปทั่วโลก และผลในทางลบของอุณหภูมิที่ลดลงมีต่อการเก็บเกี่ยวและผลิตผลของธัญพืชในเขต อบอุ่นทางซีกโลกเหนือ (Braudel 1979 I: 46 – 51; Lamb 1982: 201 – 30, 272 – 309; Galloway 1986) ที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันก็คือหลักฐานที่ว่าในช่วงที่อุณหภูมิของโลกลดลง สภาพลมฟ้าอากาศแปรปรวนมากที่สุด (Lamb 1982: 219 – 20; Galloway 1986: 20) การวิจัย คู่ขนานเรื่องผลของการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่สม่ำเสมอระยะสั้น ได้พิสูจน์ให้เห็นสหสัมพันธ์ระหว่าง

เหตุการณ์ เอลนีโญ และช่วงฝนแล้งในชวา (Quinn et al. 1978) แม้ว่าปฏิภณระหว่างกันของวัฏจักรระยะสั้นและระยะยาวในพื้นที่เขตร้อนเช่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังเป็นเรื่องที่ยังไม่รู้กันน้อยมาก แต่ก็ไม่มีข้อสงสัยอีกต่อไปแล้วว่าปัจจัยด้านภูมิอากาศของโลกมีอิทธิพลต่อการตายจากโรคภัยไข้เจ็บและความอดอยากที่เกิดจากฝนแล้ง

ผลของยุคน้ำแข็งน้อยต่อเขตร้อนขึ้นยังไม่ชัดเจน แต่คงจะมีความหลากหลายมากขึ้นในการเปลี่ยนแปลงระยะสั้นของลมฟ้าอากาศ ข้อมูลอย่างต่อเนื่องเป็นระบบด้านภูมิอากาศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จะช่วยบอกว่า ศตวรรษที่ 17 เป็นช่วงยากลำบากในด้านลมฟ้าอากาศสำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือไม่อยู่น้อย ที่ดีที่สุดก็คือข้อมูลวงปีต้นไม้ที่นำทิ้งของแบร์ลาซ (Berlage) จากป่าสักของชวากลางตะวันออกเฉียงใต้ให้ระดับฝนสัมพัทธ์สำหรับทุกปีระหว่าง ค.ศ. 1514 และ 1929 (Lamb 1977 II: 603 – 04) ข้อมูลนี้แสดงว่า ค.ศ.1598 – 1679 เป็นช่วงที่เลวร้ายที่สุดในแง่ปริมาณน้ำฝนที่บันทึกไว้ในช่วงเวลา 415 ปี ในช่วงแล้ง 82 ปีนี้มีเพียง 13 ปีเท่านั้นที่ถึงระดับเฉลี่ยของน้ำฝนในเวลา 4 ศตวรรษ ระหว่าง ค.ศ.1643 และ 1671 ไม่มีแม้แต่ปีเดียวที่ถึงระดับเฉลี่ย ซึ่งแสดงว่าระยะนี้เป็นทศวรรษวิกฤติที่สุด (ดูรูปที่ 39 ข้างต้น)

การที่จะแยกการแปรปรวนระยะยาวจากการแปรปรวนระยะสั้นและการหาข้อสรุปสำหรับพื้นที่ข้างเคียงจากข้อมูลในเขตเรมบัง (Rembang) ของชวาเต็มไปด้วยความยากลำบาก แหล่งอื่นๆก็แสดงเค้าสหสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลของแบร์ลาซ เรื่องช่วงแล้งในชวาและวิกฤติการณ์ในพื้นที่กว้างขึ้นในกลุ่มหมู่เกาะ อันที่จริงเราอาจคาดว่าตามพื้นที่เหล่านั้นในกลุ่มหมู่เกาะทางตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งการอยู่รอดขึ้นอยู่กับสมดุลอันบอบบางระหว่างมรสุมหน้าฝนและหน้าแล้ง ปีที่ฝนน้อยจะทำให้หน้าแล้งยาวขึ้นอย่างน่ากลัวอันตราย ทำให้การเพาะปลูกไม่ได้ผล เกิดความอดอยาก บ่อน้ำแห้งและสกปรก และมีโรคระบาด

ช่วงแล้งอย่างวิกฤติครั้งแรกในชุดข้อมูลของแบร์ลาซ คือ ค.ศ. 1605 – 16 แต่ละปีในช่วงนี้ต่ำกว่าระดับเฉลี่ยอย่างเห็นได้ชัด และ ค.ศ.1606 เป็นปีแล้งที่สุดอันดับสอง (รองจาก 1603) ที่มีการบันทึกตั้งแต่ ค.ศ. 1580 แม้ว่าแหล่งข้อมูลเชิงพรรณนามีไม่มากนักในช่วงนี้ แหล่งข้อมูลของทั้งฮอลันดาและมลายูบันทึกว่า ค.ศ.1606 – 08 เป็นปีที่เกิดทุพภิกขภัยร้ายแรงในอาเจะห์ (ส่วนหนึ่งเกิดจากสงคราม) ทำให้ผู้คนเสียชีวิตไปมาก (Verhoeff 1611: 242; Raniri 1644: 34) ช่วงเวลาที่เลวร้ายนี้อาจช่วยอธิบายโรคระบาดที่เล่ากันว่าทำให้ประชากรของเกาะลดลงไปสามในสี่ใน ค.ศ. 1614 และ “การลดประชากรครั้งใหญ่” ใน มาลุกู ตอนเหนือซึ่ง Reael (1618: 87) เชื่อว่าส่วนใหญ่เป็นเพราะการสงคราม

แม้ว่าผลผลิตข้าวที่มะกัสซาร์จะต่ำใน ค.ศ.1624 และเกิดโรคระบาดรุนแรงที่ชวาใน ค.ศ. 1624 – 25 (Reid 1988: 60) แต่ตามข้อมูลวงปีต้นไม้ของชวา ทศวรรษ 1620 เมื่อเทียบกันแล้วดูเหมือนจะไม่รุนแรง ช่วงที่เลวร้ายต่อไปในชุดข้อมูลของแบร์ลาซ เป็นช่วงที่สั้นกว่าตั้งแต่ ค.ศ.1633

ถึง 1638 โดยที่ ค.ศ.1634 และ 1637 เป็นปีที่เลวร้ายที่สุด เรื่องนี้อาจเกี่ยวข้องกับการขาดแคลนข้าว ตามรายงานสำหรับบาห์ลีใน ค.ศ. 1633² ช่วงฝนแล้งที่ มาลูญใน ค.ศ. 1636 (Gardenijs 1636: 152) และโรคระบาดร้ายแรงในมะกัสซาร์ใน ค.ศ. 1636 ที่เล่ากันว่ามีคนตายหกหมื่นคนในสี่สิบวัน (Reid 1988: 61) ถึงแม้ว่าสยามจะประสบช่วงฝนแล้งอันยาวนานและผลผลิตตกต่ำเหมือนกันใน ค.ศ. 1633 แต่ควรจะถือว่าเป็นส่วนของลมฟ้าอากาศในอีกวัฏจักรหนึ่ง

ตามที่กล่าวข้างต้น สิ่งที่น่าตื่นตาตื่นใจที่สุดในข้อมูลชุดแบร์ลาซก็คือช่วงแล้งรุนแรงที่ปรากฏ ตั้งแต่ ค.ศ. 1647 ถึง 1671 ความสำคัญของข้อมูลนี้มีการยืนยันจากช่วงฝนแล้งที่บันทึกใน ค.ศ. 1657 (*Dagh Register* 1656 – 59: 155) และ “หน้าแล้งครั้งใหญ่” ช่วง ค.ศ.1660 – 61 ที่บันทึกว่าเกิดในบอร์เนียว อัมบน และ “ส่วนใหญ่ของกลุ่มหมู่เกาะอินเดีย” ในปาเล็มบังที่ซึ่งน้ำในแม่น้ำอยู่ในระดับต่ำมากจนเรือพวกฮอลันดาไม่สามารถผ่านไปได้ (Coolhaas 1968: 321) ระดับต่ำสุดของช่วงนี้อยู่ใน ค.ศ.1664 และ 1665 อันเป็นปีที่แห้งแล้งที่สุดในชุด 400 ปีของวงปีต้นไม้ในชวา ในปีที่สองซึ่งเลวร้ายที่สุดในช่วง 3 ปี ก็เกิดการระบาดของโรคที่อาจจะร้ายแรงที่สุดของศตวรรษซึ่งมีผลกระทบกลุ่มหมู่เกาะส่วนใหญ่ กล่าวกันว่าประชากรของทั้งพื้นที่มะกัสซาร์ และชวา “ลดลงไปอย่างมาก” เพราะการระบาดนี้ อีกทั้งบาห์ลีและฝั่งตะวันตกของสุมาตราก็ได้รับผลกระทบด้วย (Reid 1988: 61)

ในที่สุดข้อมูลจากวงปีของต้นไม้ก็เผยให้เห็นช่วงแล้งจัดที่สั้นกว่าใน ค.ศ. 1673 – 75 ที่แสดงให้เห็นชัดในข้อสังเกตของฮอลันดา มาตารัมประสบภาวะอดอยากและโรคภัยไข้เจ็บตลอดช่วง ค.ศ. 1674 – 76 ผลผลิตข้าวของจัมบี ชัมบาวา และซูลาเวซีได้ตกต่ำใน ค.ศ. 1674 และ ในซูลาเวซีได้ (อีกครั้ง) และปาเล็มบังใน ค.ศ.1675 ขณะที่น้ำในแม่น้ำมุซี ก็ลดลงต่ำเกินกว่าจะเดินเรือได้ มาตารัมประสบภาวะอดอยากและโรคภัยไข้เจ็บตลอด ค.ศ. 1674 – 76 และ มาลูญใน ค.ศ.1675 (Coolhaas 1971: 2, 3, 21, 38, 84, 110; Ricklefs 1981: 70) แม้ว่าพ่อค้าชาวฮอลันดามักจะบันทึกวิกฤติเหล่านี้เฉพาะเมื่อคนของพวกตนหรือพรรคพวกเสียชีวิต หรือเมื่อราคาข้าวที่สูงในท้องที่เฉพาะแห่งกระทบการคิดคำนวณทางการค้าของพวกตน มีหลักฐานสนับสนุนเพียงพอที่แสดงว่าลมฟ้าอากาศที่แห้งแล้งอย่างผิดปกติที่บันทึกอยู่ในวงปีของต้นไม้ได้ทำให้การตายเพิ่มขึ้นอย่างมาก

เราไม่อาจคาดหวังให้ผืนแผ่นดินภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนเหนือเป็นไปตามรูปแบบปริมาณฝนของชวาแบบง่ายๆ แต่การเย็นลงของโลกก็ดูเหมือนจะสร้างสภาวะการผันแปรที่ผิดปกติในส่วนอื่นๆของโลกด้วย ตลอดช่วง ค.ศ. 1626 – 40 จีนประสบความยากลำบากที่ผิดปกติ “โดยที่ฝนแล้งอย่างรุนแรงตามมาด้วยน้ำท่วมครั้งใหญ่” ประมาณการบางรายแสดงว่าปรากฏการณ์เหล่านี้มีผลให้ประชากรจีนลดลงร้อยละ 40 ระหว่าง ค.ศ. 1585 และ 1645

² สำหรับเหตุการณ์ครั้งนี้และภัยพิบัติอื่นๆ หากไม่ได้รับแหล่งข้อมูลในช่วง 1624 – 61 ผมต้องขอบคุณ Peter Boomgaard เพราะบทความที่ไม่ได้ตีพิมพ์เรื่องหนึ่งของเขา สืบหาข้อมูลของปีเหล่านี้ที่บันทึกอยู่ใน *Dagh-Register*

(Wakeman 1985 I: 7 – 8) มีรายงานท้องถิ่นที่ละเอียดสำหรับจีนชายฝั่งตอนใต้ (กวางตุ้ง และ ฟูเจียน) ซึ่งแสดงไว้อย่างน่าสนใจว่ามีฝนแล้งรุนแรงในช่วงที่เลวร้ายที่สุดของวงปีต้นไม้ของชาว— ค.ศ.1664 และ 1665 แต่ช่วงที่แห้งแล้งที่สุดติดต่อกันในทางใต้ของจีนอยู่ในทศวรรษ 1640 และอีกครั้งหนึ่งในทศวรรษ 1680 (Zhongyang Qixiang 1981: 323 – 26) ซึ่งพอจะเข้าใจได้ว่าสัมพันธ์กับวิกฤติของเวียดนามมากกว่าวิกฤติที่อื่นๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาวะอดอยากที่รุนแรงที่สุดในตังกี๋ย ที่เป็นผลจากฝนแล้งดูเหมือนจะเกิดใน ค.ศ. 1641 ขณะที่พงศาวดารราชวงศ์เหียน ชวนให้คิดว่าช่วง ค.ศ.1641 – 1700 เป็นช่วงที่ดินฟ้าอากาศรุนแรงมากในโคชินจีน โดยมีการบันทึกปีวิกฤติไว้ถึง 20 ปี³

พม่าและตะวันตกของสยามดูเหมือนจะมีรูปแบบภูมิอากาศระยะยาวคล้ายกับตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดียมากกว่าส่วนอื่นๆของภูมิภาค ในอินเดียโดยรวมแล้วปีที่เลวร้ายที่สุดคือ ค.ศ. 1630 และ 1631 ซึ่งเป็น “ภาวะอดอยากของอินเดียที่ยอมรับเกือบจะทั่วไปว่ามีพลังทำลายล้างมากที่สุดในด้านสมัยใหม่” และคร่ำครวญคนประมาณสามล้านในกัลกัตตาแห่งเดียว (Disney 1984; cf. Raychaudhuri 1962: 38 – 39) ภาวะนั้นขยายไปยังชายฝั่งตะวันออกของอินเดียและเลยเข้าไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่พูดกันว่ามีคนเสียชีวิตในพม่าและยะไข่จำนวนมากใน ค.ศ.1631 – 32 (Hall 1939: 140 – 41) และช่วงฝนแล้งที่ทอดเวลายาวทำลายผลผลิตข้าวของ ค.ศ.1633 ในสยามส่วนใหญ่ ใน ค.ศ. 1660 – 61 ฝนแล้งอันน่ากลัวก็โจมตีอินเดียได้ โดยเฉพาะที่ ทันจอร์ (Tanjore) ที่ซึ่ง “ภาวะอดอยากได้เพิ่มความรุนแรงขึ้นจนคร่ำครวญผู้คนหมดไปทั้งหมู่บ้าน ทั้งตำบล และ ทั้งเมือง จนแทบจะไม่มีใครเหลือ คนตายอยู่ในถ้ำน้ำที่แห้งผาก” (Maetsuyker 1661: 355) นี่ก็มีผลในพม่าบ้างเหมือนกัน ที่ซึ่ง ค.ศ.1661 เป็นที่รู้กันว่าราคาข้าวสูงมาก

ตามมาตรฐานของอินเดีย จีน และยุโรปในศตวรรษที่ 17 ภาวะอดอยากที่เกิดจากลมฟ้าอากาศ ดูเหมือนเมื่อเทียบกันแล้วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะอยู่ระดับปานกลาง ตามที่ได้ชี้ให้เห็นในเล่มที่ 1 (Reid 1988: 19) ชาวยุโรปมีความเห็นว่าภูมิภาคนี้โชคดีในแง่ของภูมิอากาศ และความอุดมสมบูรณ์ของอาหารที่จะเอามาทดแทนได้แม้ว่าการผลิตข้าวจะล้มเหลว ดังนั้นการบ่งบอกข้างต้นถึงการตายที่ผิดปกติจากวิกฤติโดยเฉพาะใน ค.ศ.1640 – 75 ดูเหมือนจะเป็นปัจจัยที่ฟังไม่ขึ้นในอันที่จะอธิบายการถดถอยทางการเมืองและเศรษฐกิจในวงกว้าง หากไม่เป็นเพราะหลักฐานอันหนักแน่นเรื่องประชากรลดลงในช่วงเวลาเดียวกัน เมื่อพิจารณาการสูญเสียประชากรแยกเป็นกรณีๆไป การสงครามก็ดูเหมือนจะเป็นสาเหตุที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุด แต่ระเบียบประชากรโดยรวมชี้ว่า

³ ผมเป็นหนี้ Li Tina เรื่องข้อมูลเวียดนาม วิทยานิพนธ์ของเธอเมื่อไม่นานมานี้ เรื่องโคชินจีนในศตวรรษที่ 17 และ 18 ทำให้ต้องอ่านข้อมูลทั้งจากแหล่งเวียดนามและจีนอย่างละเอียด ดู Li 1992: 15 – 18 ประกอบ

การคาดคะเนระหว่างพื้นที่ต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และรูปแบบในวงกว้างทั่วโลกเช่นนี้
จำเป็นที่จะต้องมองหาคำอธิบายทางภูมิอากาศและเศรษฐกิจด้วย

ข้อมูลด้านประชากรสำหรับศตวรรษที่ 17 มีไม่มากนัก และที่ดีที่สุดได้มาจากพื้นที่ที่ควบคุม
อย่างใกล้ชิดโดยชาวยุโรป และด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นแบบฉบับ พวกสเปนเก็บรายชื่อ
ของหน่วยส่วยของฟิลิปปินส์จำนวนมาก (tributos) ในรูปของแรงงานและภาษีที่ลูกซอน และวีซายา
ซึ่งอาจรวมยอดได้ดังนี้ (หน่วยส่วยหนึ่งหน่วยอาจเทียบได้กับ 4 หรือ 5 คน)⁴

1586	145,700
1591	166,903
1608	125,196
1621	130,938
1655	108,277
1686	121,000
1742	184,814

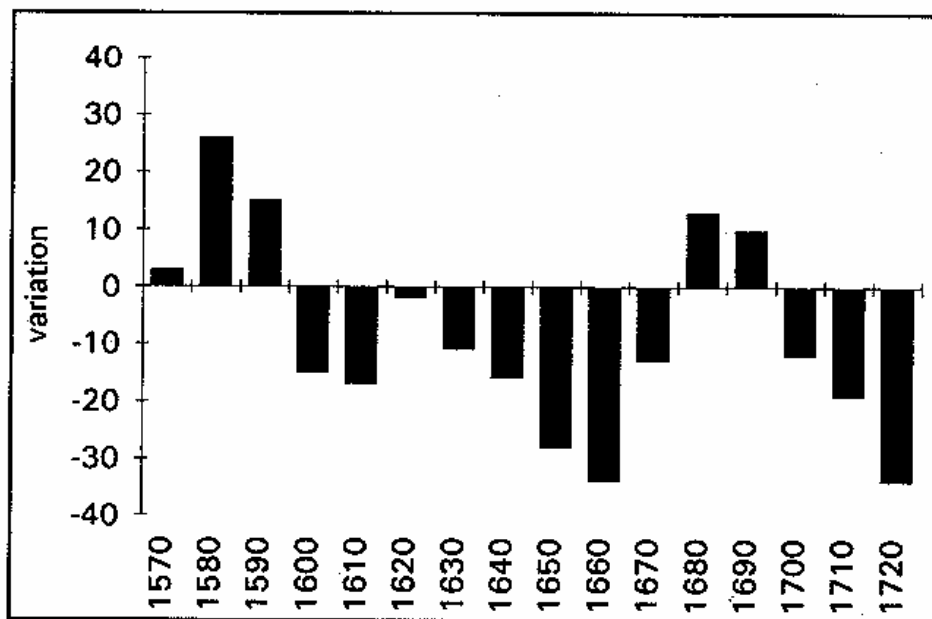
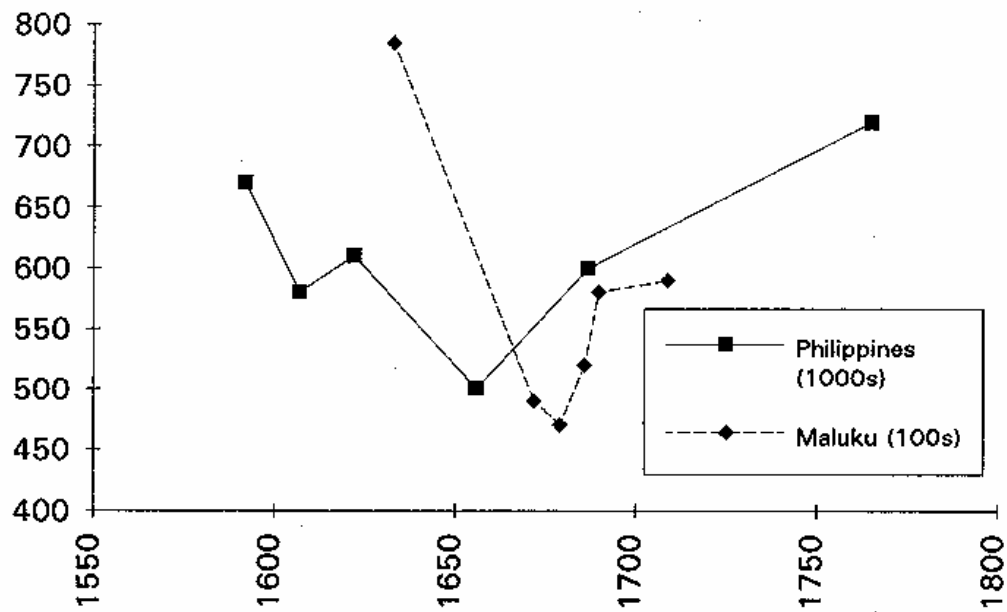
ตารางที่ 11 ประชากร มาลูลู กกลาง

	อัมบน	เลอาเซ	รวม
1634	22,670	18,565	41,235
1671	19,338	15,973	35,311
1674 (ต่ำสุด)	17,609	16,596	34,205
1680	18,486	17,288	35,774
1685	19,262	18,847	38,109
1690	21,075	21,142	42,217
1695	22,167	20,940	43,107
1708	21,140	21,343	42,483

⁴ ผมได้ตัวเลขเหล่านี้จากNorman Owen ผู้ติดตามตัวเลขที่ให้โดย Phelan (1959: 100) ซึ่งเป็นที่รู้กันดีว่าย้อนกลับ
อย่างรอบคอบสุดขุมไปถึงแหล่งที่มาใน Blair และ Robertson ดูเหมือนว่า Phelan ได้ใช้ตัวคูณต่างกันในช่วงเวลา
ที่ต่างกันในการเปลี่ยนหน่วยส่วยเป็นประชากร ซึ่งอาจจะเกิดจากความรู้สึกรว่าการสูญเสียประชากรจำนวนมากๆ
เหล่านี้ไม่น่าเชื่อ

รายงานของบาทหลวงเยซูอิตเรื่องเกาะคริสต์เตียน แห่งซีเยา นอกฝั่งซูลาเวซี ตะวันออกเฉียงเหนือให้รูปแบบ
ประชากรในทำนองเดียวกัน : 1588, 2,400; 1612, 3,000; 1631, 7,000; 1645, 3,000; 1676, 5,500 (Jacobs
1987)

การสูญเสียนี้บางส่วนอาจอธิบายได้ว่าเป็นเพราะพวกฟิลิปปินส์หลบหนีการรุกรานของสเปนเข้าไปตามเขาที่ไม่มีการควบคุม แต่การสูญเสียร้อยละ 35 ระหว่าง ค.ศ. 1591 และ 1655 มากเกินกว่าจะเป็นเพราะสาเหตุนี้เพียงประการเดียว ปรากฏการณ์นี้ตรงกันข้ามกับการเติบโตอย่างรวดเร็วของประชากรฟิลิปปินส์ในเวลาต่อมา ตามตัวเลขเหล่านี้ก็จะเป็นร้อยละ 0.35 ต่อปีหลัง ค.ศ. 1655 และ 0.76 หลัง ค.ศ. 1686 การพิชิตของสเปนที่ตามมาด้วยการเก็บภาษีอย่างสูงเนื่องจากความจำเป็น

รูปที่ 40 วิถีการเกิดในศตวรรษที่ 17 ตามที่สะท้อนในตัวชี้บอกจากประชากรและภูมิอากาศ (ก) ประชากรของฟิลิปปินส์ (หลักพัน) และพื้นที่อัมบอน (หลักร้อย) (ข) การเติบโตของวงปีของต้นไม้ในชาว ตามความเปลี่ยนแปลงเป็นทศวรรษจากค่าเฉลี่ยในช่วงสี่ร้อยปี ในทศวรรษเริ่มในปีที่ระบุ

ในการทำสงครามต่อเนื่องกับพวกฮอลันดา (1609 – 48) และการล่มของการค้าของจีนตอนกลาง ศตวรรษที่ 17 อาจมีส่วนในการลดลงอย่างน่าสนใจนี้ แต่การประจวบกันกับเวลาและข้อมูลด้าน ภูมิอากาศนั้นยากที่จะมองข้ามไปได้

ตัวเลขประชากรเพิ่มเติม (ตารางที่ 11) ที่มีอยู่สำหรับหมู่เกาะ อัมบน และเลอาเซ ในมาลูกู กลาง เมื่อเทียบกับแล้วหมู่เกาะเหล่านี้ถูกควบคุมอย่างพิถีพิถันโดย VOC เพราะเป็นศูนย์รวมการปลูก พริกไทยของบริษัท คนาป (Knapp) กล่าวว่า การลดลงกลางศตวรรษนี้เป็นเพราะสงครามอันร้ายกาจ ของพวกฮอลันดาที่จะควบคุมหมู่เกาะที่ปลูกกานพลู (1641 – 56) และการระบาดของโรคครั้งใหญ่ ซึ่ง อาจเป็นมาลาเรีย ใน ค.ศ.1656 - 58 แม้ว่าเหตุการณ์เหล่านี้ อาจเป็นสาเหตุ แต่ก็ไม่ได้อธิบายว่า ทำไมประชากรยังคงลดลงต่อไป หลังที่สถาปนาสันติภาพเนเธอร์แลนด์ (*pax neerlandica*) ใน ค.ศ. 1656 แล้ว โดยลงไปถึงระดับต่ำสุดที่อัมบน ใน ค.ศ.1674 ที่ด้าน “ตะวันตก” ของหมู่เกาะอัมบน ใน ค.ศ. 1673 และ ที่หมู่เกาะเลอาเซ ใน ค.ศ.1672 การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของพลเมืองประมาณร้อยละ 1 ต่อปี ทำให้ประชากรในเขตอัมบนกลับสู่ระดับปรกติในสองทศวรรษต่อมา (Knaap 1987: 109)

นี่เป็นข้อมูลสองชุดที่พอจะเชื่อถือได้เป็นระยะๆอย่างสม่ำเสมอตลอดศตวรรษที่ 17 และ ความสอดคล้องกันคงจะทำให้เกิดการคาดเดาเกี่ยวกับปัจจัยทั้งทางเศรษฐกิจและภูมิอากาศ (รูปที่ 40) มีสิ่งบ่งชี้ที่น่าทึ่งเรื่องการลดลงของประชากรในรัฐที่ใหญ่กว่า แม้ว่าตัวเลขจะไม่แน่นอนหรือ เป็นระบบพอที่จะกล่าวด้วยความมั่นใจว่าเกิดขึ้นเมื่อใด พื้นที่หลักของมาตารัม (ส่วนใหญ่ของชาว กลางและตะวันออกโดยไม่รวมชายฝั่งทางเหนือของชาว) คิดจากทะเบียนผู้เสียภาษีใน ค.ศ. 1631 เป็น 500,000 จาจะห์ (*cacah* /ครัวเรือนที่ต้องชำระภาษี) อาจเป็น 3 ล้านคน เมื่อตอนที่แบ่ง อาณาจักรใน ค.ศ.1755 ดูเหมือนจะมีเพียง 172,500 จาจะห์ ตัวเลขแรกเห็นชัดว่าทำให้เป็นไป ตามสัญญาณหามองในแง่ดีที่สุด และต้องไม่ถือเป็นจริงเป็นจิ้งจอก แต่ริกเคิลส์ (1986) ได้ ชี้ให้เห็นอย่างน่าเชื่อถือว่า ตัวเลขของท้องถิ่นตามแบบดั้งเดิมที่มีการปรับปรุงแก้ไขระหว่าง ค.ศ.1651 และ 1755 แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มการลดลงอย่างสม่ำเสมอ เริ่มด้วยการลดลงครั้งใหญ่ที่ มีรายงานใน ค.ศ. 1678 หลังจากสัญญาสันติภาพจีอันตี ใน ค.ศ.1755 ก็มีการเพิ่มของประชากร เหมือนกับที่เริ่มก่อนหน้านี้ใน ฟิลิปปินส์ (และเป็นการชั่วคราวใน มาลูกู)

ในดินดอนสามเหลี่ยมของแม่น้ำแดง ซึ่งเมื่อเทียบแล้วค่อนข้างจะหนาแน่น ดินแดนใจกลาง ของเวียดนามที่ชาวต่างชาติเรียกว่า ตังเกีย หลักฐานการเสียภาษี (Li 1992: 27) แสดงการขึ้นๆลงๆ ที่น่าทึ่ง ของจำนวนหมู่บ้านที่บันทึกไว้เพื่อวัตถุประสงค์ด้านรายได้

1417	3,385
1490	7,950
1539	10,228

1634 – 43	8,671
ทศวรรษ 1730	11,766
1810	10,635

เพราะเราไม่อาจแน่ใจได้ว่าหมู่บ้านในพื้นที่ปกครองยังคงมีขนาดที่พอเทียบเคียงกันได้ตลอดสมัย ตัวเลขเหล่านี้ไม่ได้เป็นตัวชี้บอกที่พอเพียง แต่การเติบโตอย่างรวดเร็ว (ร้อยละ 0.5 ต่อปี) ในช่วง ศตวรรษที่ 15 ที่รุ่งเรืองและสงบสุขนั้นน่าสนใจ เช่นเดียวกับการลดลงหลัง ค.ศ.1539 หลักฐานอื่นๆ ทำให้เป็นไปได้ว่าการลดลงส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงสงครามกลางเมืองที่ทารุณโหดร้ายระหว่างราชวงศ์ตรินห์ และ ราชวงศ์หมัก (1545 – 92) ซึ่งก็ไปเกี่ยวกับปีแห่งความหายนะที่ร้ายแรงที่สุด ต่อเนื่องกันตามที่จดไว้ในบันทึกเหตุการณ์ประจำปี—1559, 1561, 1570, 1571, 1572, 1586, 1588, 1589, 1592, 1594, 1595, 1596, 1597 การตกต่ำของผลผลิต ความอดอยาก และโรคภัยไข้เจ็บในปีเหล่านี้แต่ละปีคร่าชีวิตผู้คนจำนวนมากในพื้นที่บางแห่ง และผลักดันบางพวกให้อพยพไปยังชายแดนทางใต้หรือที่อื่น (Le 1917: 248 – 49; Li 1992: 15 – 18) ขณะที่เราคาดหวังว่าประชากรจะเพิ่มขึ้นอีกครั้งหลังช่วงเวลาที่น่าสะพรึงกลัวนี้ แต่ก็ได้เป็นเช่นนั้นในศตวรรษที่ 17 (ถ้าบันทึกของหมู่บ้านสอดคล้องกับประชากร) แสดงว่าสภาพของชนบทยังคงย่ำแย่ลงไปมากกว่าที่เคยเป็นก่อน ค.ศ. 1539

การผสมผสานของปัจจัยต่างๆ เป็นต้นว่าบรรยากาศการค้าโลกที่เอื้ออำนวยน้อยลงแรงกดดันจากการผูกขาดของฮอลันดา ความพ่ายแพ้ในการรบ และลมฟ้าอากาศที่เมื่อเทียบกันแล้วค่อนข้างจะแปรปรวนมีฝนแล้งอยู่บ่อยๆ รวมกันทำให้เกิดวิกฤติการณ์ร้ายแรงที่ผิดปกติสำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนกลางศตวรรษที่ 17 โอกาสสำหรับการค้าที่ลดลงไปเห็นชัดเจนยิ่งขึ้นระหว่าง ค.ศ.1630 และ 1650 ขณะที่ภูมิอากาศอาจจะเลวร้ายที่สุดในทศวรรษ 1650 และ 1660 ผลกระทบของวิกฤติการณ์นี้สังเกตเห็นได้ในข้อมูลเรื่องประชากร เช่นที่ปรากฏ แต่ผลระยะยาวที่สำคัญที่สุดอาจเป็นการปรับเปลี่ยนสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปสู่การพึ่งพาอาศัยตนเองมากขึ้นและเพิ่มความไม่ไว้วางใจในตลาดนานาชาติ

การถอนตัวจากเศรษฐกิจโลก

การค้ามิได้ให้ผลกำไรมากนัก
 สหายข้า แม้ว่าคุณจะปลุกพริกไทย
 ถ้าหากไม่มีข้าวในประเทศ . . .

ผ้าโพกสีม่วง หรือกริชดำมทองจะมีประโยชน์อะไร

ถ้าหากไม่มีข้าวในประเทศ

ผู้ครองประเทศและเจ้านายจะสูญเสียความยิ่งใหญ่ของตน . . .

แม้ว่าท่านจะมีทองมากมาย จะมีประโยชน์อะไรหากท่านไม่มีอะไรจะกิน

—Hikayat Pocus Mohamat: 166 – 67

แต่โชคชะตาก็เล่นตลก ผู้ที่มีทรัพยากรที่มีค่าที่สุดเป็นพวกแรกที่ถูกดองให้สรุปว่าตนไม่ควรจะไปยุ่งกับการพัฒนาทรัพยากรเหล่านี้ อย่างเช่นชาวฟิลิปปินส์หยุดนำทองมาใช้ประโยชน์เมื่อเห็นว่ามันดึงดูดความสนใจอย่างผิดธรรมชาติของพวกเขาที่คอยมาปล้นสะดม (Loarca 1582: 51. 53; Morga 1609: 261) ผู้ปลูกเครื่องเทศก็ประจักษ์ในศตวรรษที่ 17 ว่าโชคของตนนั้นไม่ได้ดีเสมอไป ชาวเกาะบันดาประสบเคราะห์กรรมร้ายแรงที่สุด—ในความเป็นจริงแล้วพวกเขาถูกทำลายล้างในฐานะพลเมืองใน ค.ศ. 1620 – 23 ด้วยความมุ่งมั่นของพวกฮอลันดาที่จะควบคุมต้นจันทน์เทศที่มีค่าประชาชนของเกาะเตรนาเต ดีโดเร บาจัน และมาก็อัน ในมาลากูตอนเหนือผู้ผูกขาดจัดหาทานพลูสำหรับโลกมาจนถึงศตวรรษที่ 16 กลับเป็นปรปักษ์กับเครื่องเทศในต้นทศวรรษ 17 ความโหดร้ายทารุณของสงครามระหว่าง เตร์นาเต ที่สเปนหนุนและ ดีโดเร ที่ฮอลันดาสนับสนุน ในสองทศวรรษแรกของศตวรรษนั้นเป็นเหตุผลสำคัญที่สุดที่ทำให้ชาวมาลากู หันหลังให้กับการปลูกทานพลูด้วยความหวังว่าจะสามารถหลีกเลี่ยงการทำลายล้างได้ (Meilink-Roelofs 1969: 216) ส่วนบริษัท VOC นอกจากจะซื้อทานพลูในราคาที่ต่ำกว่าราคาตลาดยังทำให้ราคาข้าวสูงขึ้น 5 เท่าหลังจากที่รับช่วงการจัดหาสินค้าให้กับหมู่เกาะจากพวกชวาและมลายูที่แข่งขันกันอย่างมาก ผลก็คือการเลิกปลูกพืชเศรษฐกิจในมาลากูเหนือทั้งหมด “เราได้เห็นด้วยตาของเราเองว่าทุกหนแห่งพวกเขาปลูกข้าวเต็มทั้งแปลง นอกเหนือจากสวนของพวกเขาซึ่งไม่นิยมทำกันในช่วงที่ทำการค้ากับต่างชาติ เพราะคนพวกนี้ . . . จ่ายข้าวและสาคร อาหารหลักของเกาะเหล่านี้ ด้วยทานพลูในราคาพอสมควรและหาได้ง่ายดาย แต่ปัจจุบันนี้เพื่อหลีกเลี่ยงราคาที่สูง พวกเขาก็ปลูกเองเช่นข้าว หรือไม่ก็ไปหาเอาที่อื่น อย่างในกรณีของสาคร ซึ่งไปเอามาจาก ซูลา ตาลิยาบู รวมทั้งหมู่เกาะบาจัน” (Reael 1618: 89) ถึงแม้ว่าอัมบน จะชดเชยการผลิตทานพลูที่ลดลงในมาลากูตอนเหนือ แต่ไม่ช้า อัมบนก็ประสบเคราะห์กรรมจากสงคราม และการมุ่งมั่นในการผูกขาด ประชากรลดลง เช่นที่เราเห็น และผลผลิตทานพลูก็เหมือนกัน (Knaap 1987: 234)

พวกอื่นๆได้รับบทเรียนที่ชัดเจน เมื่อพ่อค้าชาวฮอลันดามาเยือนมาเก๊าใน ค.ศ. 1686 มีคนบอกเขาว่า “จันทน์เทศและทานพลูปลูกที่นี่ได้เหมือนกับที่ในมาลากู แต่ตอนนี้ไม่มีแล้ว เพราะพระราชอาของค์ก่อนให้ทำลายหมดก่อนจะสิ้นพระชนม์ พระองค์เกรงว่าบริษัทฮอลันดาจะมารบกับพวกเขาเพราะสินค้านี้” (Brouwer, อ้าง Laarhoven-Casino 1985: 368; cf. Dampier 1697: 218)

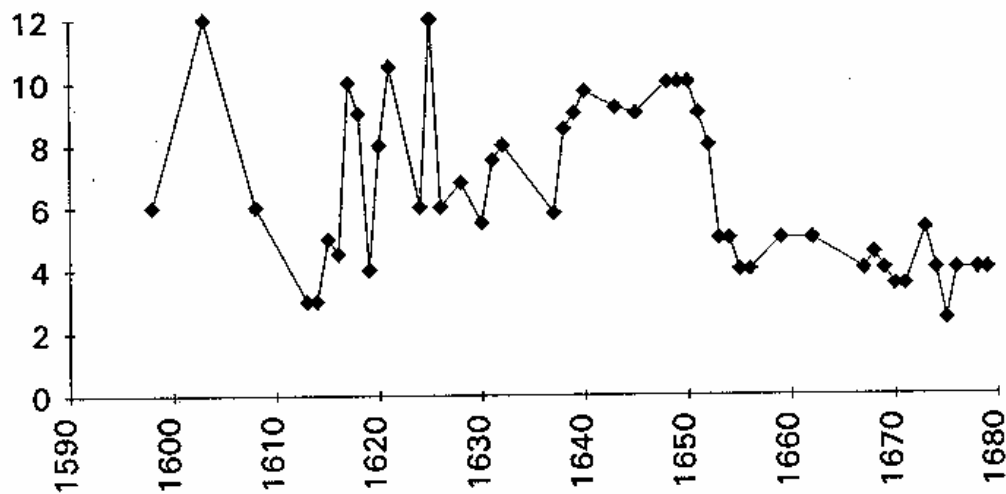
การปลูกพริกไทยก็เหมือนกัน หมดความน่าสนใจไปเมื่อเป็นที่ประจักษ์ว่าราคาสูงในช่วง ค.ศ.1616 – 50 ลื่นสุดลงแล้ว ระหว่าง ค.ศ.1650 และ 1653 ราคาที่จ่ายซื้อพริกไทยในตลาดเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ตกลงครึ่งหนึ่ง ในทศวรรษ 1670 ปริมาณสินค้ามีเกินความต้องการของตลาด อย่างมากมาย ราคาพริกไทยในฮอลแลนด์ตกลงไป 4 ใน 5 อยู่ระยะหนึ่ง และราคาซื้อในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้เหลือเพียงหนึ่งในสี่ของที่ซื้อขายกันในทศวรรษ 1640 (Coolhaas 1971: 275; ดูรูป 41)

ผู้ครองรัฐบางคนตัดสินใจห้ามปลูกพริกไทยเพราะรู้สึกว่าจะจำเป็นต้องพึ่งตนเองมากขึ้นใน ยามคับขัน ในช่วงต้นๆของศตวรรษ (คงจะระหว่างทศวรรษใน ค.ศ.1606 – 09) สุลต่านแห่ง อาเจห์ได้ออกคำสั่งให้ทำลายต้นพริกไทยในพื้นที่ชานเมืองหลวงเพราะราชฎรของพระองค์ “ไม่หา ความผลิตผลิตจากสิ่งอื่นใดเลย และละเลยการทำไร่ไถนา จนทุกปีมีการขาดแคลนอาหารอย่าง มาก” (Beaulieu 1666: 98 – 99; cf. van den Broecke 1634 I: 174) พวกอังกฤษเชื่อว่าบันเด็น ตัดต้นพริกไทยทิ้งราวๆ ค.ศ.1620 ด้วยความหวังว่าการทำเช่นนี้จะสนับสนุนให้พวกฮอลันดาและ อังกฤษปล่อยให้อาณาจักรของสุลต่านอยู่อย่างสงบ (Guillot 1992: 43) แต่เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงคง จะเป็นแค่เหตุผลเสริม

หลายรัฐถูกบังคับให้เปลี่ยนจากพืชเศรษฐกิจมาเป็นอาหารหลักโดยการปิดล้อมด้วยเรือ ซึ่งเป็นอาวุธที่บริษัท VOC นิยมใช้กับเมืองที่ต้องพึ่งอาหารนำเข้า บันเด็นเป็นเมืองท่าที่ถูกกระแทกแบบ นี้บ่อยครั้งที่สุด และในทศวรรษ 1630 ก็มีการเปลี่ยนไปปลูกข้าวอย่างกว้างขวาง ไม่ใช่ว่าคนเราจะ เปลี่ยนหนทางทำมาหากินไปได้หมดทุกคน และพวกอังกฤษร้องทุกข์ว่า “การหยุดปลูกพริกไทยเป็น เวลายาวนาน ซึ่งเป็นสินค้าที่ซื้อขายกันเพียงตัวเดียวที่นี้ ทำให้ผู้คนจนลงอย่างมาก จนหลายคนไม่มี ทางหากินอย่างอื่นนอกจากลักขโมย” (Willoughby 1635: 154) สุลต่านแห่งมาเกินดาเนารับสั่งกับ พวกฮอลันดาใน ค.ศ. 1699 ว่า “พระองค์ห้ามไม่ให้ปลูก [พริกไทย] อีกต่อไป เพื่อว่าจะจะได้ไม่ต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสงคราม ไม่ว่าจะกับบริษัท [ฮอลันดา] หรือกับผู้ทรงอำนาจสูงสุดอื่นๆ” (Silver 1699: 110) ประมุขอื่นๆ เค้นกำไรที่ค่อยๆลดลงจากการปลูกพริกไทยอย่างหนักจนทำให้หมดไปอย่าง ลิ่นเชิง ความพยายามแบบจนตรอกของสุลต่านแห่ง ปาเล็มบังที่จะผูกขาดการจัดหาพริกไทยเพื่อ ไม่ให้ราคาตกต่อไปอีกในทศวรรษ 1670 ได้ลดปริมาณจากผู้ปลูกลงอย่างมาก (Coolhaas 1968: 882, 902, 920) นโยบายในทำนองเดียวกันของจัมบีและบันเด็นดังได้กล่าวถึงมาแล้ว

การตื่นขึ้นมาเผชิญความจริงเรื่องการปลูกพริกไทยเมื่อตอนปลายศตวรรษเห็นได้ชัดเจนยิ่ง ในงานเขียนของมลายูที่สะท้อนความกังวลของบรรดาผู้นำในราชสำนักที่ถูกคุกคามจากความไม่ มั่นคงของการปลูกพริกไทย ที่บันจาร์มาซินบันทึกเหตุการณ์ของราชสำนักขอรับรองว่า

ขอผู้คนที่ใดในประเทศนี้จึงอยากปลูกพริกไทย เช่นที่ทำงานใน จัมปี และปาเล็มบัง ประเทศดังกล่าวอาจปลูกพริกไทยเพื่อเงินโดยมุ่งที่จะร่ำรวย ไม่ต้องสงสัยเลยว่าในที่สุดพวกเขาก็จะพบกับความหายนะ จะมีการคบคิดวาง

รูปที่ 41 ราคาที่จ่ายซื้อพริกไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเรียลต่อหาบ แหล่งที่มา: 1599-1620, Meilink-Roelofs 1962: 248-49, 260, 281, 393-94; van den Broecke 1634 I: 178 *LREIC III*: 227, หลัง 1620, Coolhaas 1960, 1964, 1968 และ 1971 รวมทั้ง Mundy 1667: 338 และ SP สำหรับช่วง 1630-32

แผนร้ายและอาหารจะมีราคาแพง... กฎข้อบังคับต่างๆจะอยู่ในภาวะยุ่งเหยิง เพราะคนในเมืองหลวงก็จะไม่รับความเคารพจากคนในชนบท เจ้าหน้าที่ของพระราชาก็ไม่เป็นที่เกรงกลัวของพวกที่อยู่ตามภูเขา... ถ้าหากปลูก [พริกไทยเกินความต้องการใช้ในครัวเรือน] มากขึ้น ด้วยความมุ่งหมายที่จะทำเงิน ก็จะนำความทุกข์ยากมาสู่บ้านเมือง... คำสั่งจากเบื้องบนก็จะไม่มีการรับไปปฏิบัติเพราะผู้คนกลัวอดตายกับพระราช (Hikayat Banjar: 330, 442)

มีการแสดงความคิดเห็นในทำนองเดียวกันนี้ในอาเจห์ศตวรรษที่ 18 เช่นที่ยกมาเป็นคำเกริ่นของตอนนี้ แต่ว่าบุคคลสำคัญในราชสำนักไม่เพียงต้องการกลับไปพึ่งพาตนเองมากขึ้นเมื่อคำนึงถึงอันตรายและความไม่มั่นคงของตลาด แต่ยังพยายามแสวงหาระเบียบสังคมที่มีเสถียรภาพกว่า ที่ซึ่งผู้ปลูกพืชเศรษฐกิจและพ่อค้าที่ร่ำรวยขึ้นมาใหม่ๆ ไม่เป็นภัยคุกคามสถานะภาพของพวกเขา

พริกไทยเป็นสินค้าส่งออกที่มีค่าที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า เมื่อราคายังคงสูงอยู่ในทศวรรษ 1640 พืชนี้เพียงอย่างเดียวก็สามารถทำเงินเทียบเท่ากับเงิน 25 ตัน เงินที่ได้มานี้ส่วนใหญ่ใช้ไปกับสินค้านำเข้า ผลผลิตยังคงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แม้ว่าราคาจะลดลงจนกระทั่งราวๆ ค.ศ. 1670 เมื่อมีการส่งออกพริกไทยกว่า 8000 ตัน ในแต่ละปี หลังจากนั้นทั้งปริมาณและราคาก็ตกลงอย่างรุนแรงและเกษตรกรชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มกลับไปปลูกพืชยังชีพอย่างกว้างขวางขึ้น ผลกระทบจากการสูญเสียผลกำไรจากเครื่องเทศของมาลูปูเป็นที่รู้กันมาก่อน และการค้าจีน-ญี่ปุ่น

อยู่ในภาวะวิกฤติในทศวรรษ 1640 ผลของรายได้ที่ลดลงจากสินค้าส่งออกเห็นได้ชัดในความสามารถที่ลดลงในการซื้อผ้านำเข้าจากอินเดีย

ผ้าที่นำเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในระดับสูงสุดระหว่าง ค.ศ. 1620 – 50 (บทที่ 1) ราวๆหนึ่งล้านห้าแสนชิ้นต่อปี มูลค่า (ตามราคาที่ โคโรมันเดล) เทียบเท่ากับเงินประมาณ 40 ตัน ในครึ่งหลังของศตวรรษราคาส่งสูงขึ้นเป็นพิเศษในอินเดีย เช่นเดียวกับที่ราคาพริกไทยตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ฝั่งทะเลโคโรมันเดลอันเป็นแหล่งผ้าที่สำคัญ ราคาซื้อเพิ่มขึ้นร้อยละ 45 ระหว่าง ค.ศ. 1665 และ 1700 (Lieberman 1984: 160) เพราะการผูกขาดเกือบสมบูรณ์ของ VOC ในเมืองท่าหลายเมืองในกลุ่มหมู่เกาะ ราคาที่นั่นเพิ่มสูงขึ้น ไม่น่าแปลกใจเลยที่ใน ค.ศ. 1703 VOC ขายที่กลุ่มหมู่เกาะน้อยกว่าใน ค.ศ. 1652 ร้อยละ 20 (Laarhoven 1988) ปริมาณการขายของ VOC ให้แก่เรือจากเมืองท่าของกลุ่มหมู่เกาะที่มาเยือนปัตตาเวียเพื่อซื้อผ้าอินเดียลดลงอย่างรวดเร็วกว่า เป็นร้อยละ 43 ระหว่าง ค.ศ. 1665 – 69 และ 1679 – 81 และลดครึ่งหนึ่งในช่วง 20 ปีต่อมา (Nagtegaal 1988: 181 – 82; Rontoandro 1988: 61) เพราะจำนวนสินค้าของ คุชราต เบงกอล อังกฤษ และโปรตุเกส ลดลงอย่างรุนแรงตอนกลางศตวรรษ ไม่มีข้อสงสัยเลยว่าปริมาณการใช้ผ้าอินเดียของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวมตกลงอย่างมาก

พ่อค้าชาวฮอลันดาและอังกฤษร้องทุกข์บ่อยมากขึ้นเรื่อยๆว่าประชาชนในกลุ่มหมู่เกาะยากจนลงเพราะเสียการส่งออก จนไม่สามารถซื้อผ้าอินเดียได้อีกต่อไป หลังจากที่ถูกพวกฮอลันดาปิดล้อมและการค้าพริกไทยชะงักลงสองทศวรรษ ประชากรของบันเติน “แต่ก่อนมั่งคั่งและฟุ่มเฟือยในเรื่องเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวประจำวัน ตอนนี้ [รู้สึก] ยากจนและน่าหดหู่มาก” ใน ค.ศ. 1634 และผู้คนจำเป็นต้องทอผ้าใช้เอง (Philip Lucasz, 1634, อ้าง Meilink-Roelofs 1962: 258; cf. Hoare 1632: 89) ในชวากลางและตะวันออกใน ค.ศ. 1684 “ชาวชาวผู้ยากจนและขัดสนอันเนื่องมาจากสงครามและการจลาจลที่ไม่สิ้นสุด ถูกบีบบังคับให้ต้องหันไปทอผ้า ไม่เพียงแต่สำหรับตัวเองใช้ แต่เพื่อขายในที่อื่นๆด้วย” (Camphuys 1984: 673; cf. Coolhaas 1971: 711; Coolhaas 1975: 287, 427) ในทศวรรษ 1670 และ 1680 หลังจากที่ VOC พิษิตมะกัสซาร์ และทำให้การค้าเครื่องเทศของเมืองนี้จบลง กล่าวกันว่าชาวบูกิสและมะกัสซาร์ กลับมาทอผ้าใหม่เพราะไม่มีเงินซื้อผ้าอินเดียอีกต่อไปแล้ว (Coolhaas 1971: 139, 246, 336, 715) ทั้งชาวชวาและ มะกัสซาร์ เริ่มนำผ้าที่ถูกรวบรวมไปขายตามกลุ่มหมู่เกาะ เพิ่มความนิยมในผ้าลายตาหมากรุกของ เซลยาร์ และผ้าบาติกของชวา และมีผ้าถูกกว่าให้เลือกสำหรับประชากรที่ยากจน ประชากรของ จัมบี และปาเล็มบังเริ่มซื้อผ้าของชวาในทศวรรษ 1690 และทอผ้าใช้เอง เพราะไม่สามารถที่จะซื้อผ้าอินเดียซึ่งพวกฮอลันดาผูกขาดการจัดหาเมื่อมาถึง ค.ศ. 1683 (Coolhaas 1975: 754; Andaya 1989: 38 – 40)

อีกายด์ บันจาร์ (330) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงนี้ในแง่คตินิยมว่า เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิเสธรบรัฐกิจในระบบตลาดเสรี “เมื่อใดที่ผู้คนแต่งตัวตามแบบของประเทศอื่น เป็นที่แน่นอนว่าความหายหน้าจะมาถึงประเทศนั้น” ข้าหลวงใหญ่ของฮอลันดาเสนอปัญหาในอีกรูปหนึ่ง

การทอผ้าใช้เองเป็นสิ่งที่ทำกันมาเพื่อความสะดวกของประชาชนทั่วไปตั้งแต่สมัยโบราณในหมู่ชาวชวาและชาวตะวันออกส่วนใหญ่ แต่เนื่องด้วยประเทศเหล่านี้สมัยก่อนเจริญกว่าสมัยนี้ คนเหล่านี้ส่วนใหญ่ชวนขายหาผ้าโครมันเดล และ สุรัต [สำหรับใช้ประจำวัน] ไม่ใช่ของฟุ่มเฟือย และจ่ายเงินจำนวนมากสำหรับผ้านี้ ... ปัจจุบันนี้ประเทศรอบๆ ส่วนใหญ่ยากจนลง และผ้าจากชายฝั่ง [โครมันเดล] และ สุรัต ถูกจำกัดวงว่าเป็นของที่พวกมั่งมีใช้ (van Outhoorn 1693: 639)

สองสามปีต่อมาเจ้าหน้าที่ฮอลันดาอีกคนหนึ่งชี้ถึงความเป็นไปไม่ได้ที่จะขัดขวางชาวชวาไม่ให้ปลูกฝ้ายและทอผ้าแทนที่จะซื้อจากชาวฮอลันดา “ไม่ใช่อะไรอื่น แต่ความยากจนเป็นเหตุผลที่แท้จริงที่การซื้อขายผ้าที่ดีที่สุดจากชายฝั่ง [โครมันเดล] และ สุรัต ลดลงทุกวัน ขณะที่เมื่อเทียบกันแล้วการทอผ้าใช้เองมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะคนยากจนเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ” (Chastelein 1704, อ้าง Rouffaer 1904: 3)

เมื่อการค้าทำให้ชีวิตแค้นหนครที่ตั้งอยู่ริมทะเลลดลงไป เมืองก็สูญเสียประชากรและความเป็นศูนย์กลางไปด้วย เมืองใหญ่ทุกเมืองนอกจากเมืองหลวงของเวียดนามถูกพิชิตและปล้นสะดมในช่วงใดช่วงหนึ่งในศตวรรษที่ 16 และ 17 (ดูแผนที่ 5 ข้างต้น) ทั้งสอง เป็นกรณีพิเศษในฐานะรัฐเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ที่รวมศูนย์อำนาจมากที่สุด และเป็นรัฐที่สนใจในการค้านานาชาติน้อยที่สุด แต่กระนั้นประชากรของเมืองนี้ก็ดูเหมือนจะลดลงจากระดับสูงสุดในศตวรรษที่ 15—ด้วยเหตุผลที่มักจะกล่าวกันในแง่ของการเมือง (Nguyen 1970: 111 – 13; Hanoi 1977: 40 – 52) ในกรณีสำคัญอื่นๆ ก็มีแต่อยุธยาเท่านั้น ที่ถูกพม่าทำลายล้างใน ค.ศ.1569 แล้วกลับฟื้นมีจำนวนประชากรเท่าเดิม ความหายหน้าที่เกิดกับเมืองอื่นๆ อาจมองได้ว่าเป็นวิกฤติในแนวโน้มแฝงที่ต่อต้านเมืองซึ่งมีการค้าทางทะเลเป็นฐาน ด้วยเหตุนี้ประชากรเมืองของยุคการค้าจึงไม่ฟื้นกลับมาเหมือนเดิม

มะละกาถูกลดประชากรไปประมาณหนึ่งในสี่อันเป็นผลมาจากการพิชิตของโปรตุเกสใน ค.ศ.1511 และเพิ่งจะฟื้นได้ระดับเดิมในสมัยของเรานี้อย่างช้าๆ บรูไนเล็กลงไปมากหลังจากถูกพวกสเปนทำลายใน ค.ศ.1579 แม้ว่าผู้พิชิตจะมีได้พำนักที่นั่น หงสาวดีไม่ได้กลับมาเป็นเมืองใหญ่อีกเลย หลังประสบการณ์อันโหดร้ายของ ค.ศ.1598 – 1599 และผู้สังเกตการณ์ในศตวรรษต่อมาได้แต่พิศวงในขนาดของกำแพงที่ปรักหักพัง สุระบายาที่เชื่อกันว่ามีประชากร 50,000 คนก่อนถูกมาตารัมทำลายใน ค.ศ.1621 – 25 ไม่ได้ฟื้นไปถึงระดับนั้นอีกจนกระทั่งศตวรรษที่ 19 มะกัสซาร์และบันเต็นที่ถูกพวกฮอลันดาพิชิตใน ค.ศ.1666 – 69 และ 1682 ตามลำดับ ได้สูญเสียเหตุผลทางเศรษฐกิจและการเมืองในการที่จะดำรงอยู่ และประชากรลดลงจนเหลือไม่เกินหนึ่งในสี่ของจำนวนที่มีแต่ก่อน

หน้าที่ทางเศรษฐกิจของศูนย์ถ่ายสินค้าเหล่านี้ส่วนหนึ่งดำเนินไปโดยเมืองในปกครองของยุโรปที่รับช่วงการค้าทางไกลที่ทำกำไรสูงมากที่สุดของภูมิภาค เพราะมีบทบาทน้อยมากในฐานะศูนย์ทางการเมืองและวัฒนธรรมสำหรับบริเวณหลังเมืองท่า อีกทั้งไม่สนับสนุนการลี้ภัยเข้ามาของชาวเอเชียในอุปถัมภ์ที่เมืองเก่าได้ดึงดูดหรือบีบบังคับให้เข้ามา เมืองใหม่เหล่านี้จึงเล็กกว่าเมืองเดิมมาก มะละกาของโปรตุเกสไม่เคยมีพลเมืองเกินสามหมื่นคน และแม้แต่ปัตตาเวีย มีคนอาศัยภายในกำแพงไม่ค่อยถึงสามหมื่นคนในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 ขณะที่ครองการค้าทางทะเลของเอเชีย ชีวิตการค้าและค่านิยมชาวเมืองที่เฟื่องฟูอยู่หลังกำแพงของเมืองอาณานิคมเหล่านี้มีอิทธิพลน้อยมากต่อประชากรส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีเมืองเป็นศูนย์รวมที่พรรณนาไว้ในบทที่ 2 ได้หมดสิ้นไปแล้วพอถึง ค.ศ. 1700 เมื่อมีข้อมูลการสำรวจสำมะโนประชากรในปลายศตวรรษที่ 19 ภูมิภาคนี้ก็ได้เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นเมืองน้อยที่สุดในโลกแห่งหนึ่ง

ปฏิริยาต่อการสูญเสียรายได้จากการค้า

รัฐบนแผ่นดินใหญ่และอาเจะห์แข็งแกร่งเพียงพอในด้านการทหาร หรือไม่ก็ไม่สนใจในการค้าพอจึงได้หลีกเลี่ยงชะตากรรมของ มะกัสซาร์และบันเต็น ทุกรัฐยังคงรักษาความเป็นอิสระและเสรีที่จะค้าขายกับใครก็ได้ตามที่ต้องการ แต่กระนั้นรัฐเหล่านี้ก็ยังประสบวิกฤติการณ์ในศตวรรษที่ 17 ที่ทำให้ถอยจากการพึ่งพาการค้ากับต่างชาติโดยเฉพาะชาวยุโรป หลังจากการทำลายหงสาวดีใน ค.ศ. 1598 – 99 และการผจญภัยในเวลาต่อมาของ เฟลิเป เด บริโต ในสิริเยม กษัตริย์ราชวงศ์ตองอูที่กลับมาครองพม่าย้ายเมืองหลวงอย่างแน่นแฟ้นมายังอังวะ เมืองใจกลางพื้นที่ปลูกข้าวของพม่าตอนบน ใน ค.ศ. 1635 อยุธยาใน “การปฏิวัติ ค.ศ. 1688” ได้ไล่พ่อค้าชาวฝรั่งเศส ออกนอกประเทศ และคุมขังพวกนักศาสนา ลดขอบเขตการติดต่อกับชาวยุโรปอื่นๆลง และสละการเป็นหนึ่งในบรรดาศูนย์ค้าขายที่สำคัญแห่งหนึ่งของเอเชีย ส่วนรัฐเวียดนามทั้งสองเพิ่มสิ่งกีดขวางในทางการค้ากับ ยุโรปตอนปลายศตวรรษ ลาวก็เช่นเดียวกับอาเจะห์ ตกอยู่ในภาวะแตกแยกกันหลังยุคทองช่วงสั้นๆในต้นศตวรรษที่ 17 ความเป็นอิสระของจามปาก็ได้จบลง ส่วนของเขมรนั้นก็อยู่ในอันตรายอย่างหนักจากการแทรกแซงทางทหารซ้ำแล้วซ้ำอีกจากเพื่อนบ้าน

นักเขียนชาวยุโรปรุ่นแรกๆมักจะมองปรากฏการณ์เหล่านี้ในแง่ลบว่าเป็นความพยายามที่พ่ายแพ้แก่ตนเองในการแยกตัวออกจากโลกสมัยใหม่ ในความเห็นของ ฮอลล์ (1955: 378) “ไม่มีกษัตริย์ [พม่า] องค์ใดหลัง พระเจ้าอนอคเปตลุน (1606 – 29) ที่เห็นคุณค่าของการค้าโพ้นทะเล . . . ดังนั้นราชวงศ์จึงถอยกลับไปยังประเพณีนิยมและลัทธิแยกอยู่โดดเดี่ยว” ฮัตชินสัน (1940 : 192)

มิได้มีความเห็นดีไปกว่ากันเกี่ยวกับ “จิตวิญญาณของการพึ่งพาตัวเองอย่างคนตาบอดและเยื่อหุ้ม” ในสยามหลัง ค.ศ. 1688 ด้วยเหตุผลหลายประการ เมื่อไม่นานมานี้ได้มีการประเมินการพัฒนาเหล่านี้ใหม่ในเชิงบวกมากขึ้น (Lieberman 1991, 1993; Pombejra 1993)

ประการแรก การพิจารณาอย่างกว้างขึ้นว่ารัฐต่างๆมีปฏิริยาต่อวิกฤติในศตวรรษที่ 17 อย่างไรทำให้ไม่มีข้อสงสัยเลยว่าญี่ปุ่นเป็นรัฐเดียวที่รอดมาได้เป็นอย่างดีที่สุดในเอเชีย เช่นเดียวกับ ฮอลแลนด์ในยุโรป (Atwell 1986: 226 – 27) เป็นเรื่องแปลกที่ ค.ศ. 1635 ปี “การถอย” ของพม่าไปยังป้อมปราการในอังวะ ก็เป็นปีที่ชาวญี่ปุ่นถูกห้ามไม่ให้เดินทางไปต่างประเทศเหมือนกัน หนึ่งในมาตรการชุดที่โชกุน โดกุกะวะ สั่งในทศวรรษ 1630 เพื่อจำกัดการติดต่อกับโลกภายนอก แต่งานค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ได้แสดงว่าทั้งการค้าและการติดต่อทางวัฒนธรรมยังดำเนินอยู่ต่อไป และสภาพความสงบภายในและตลาดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งสร้างโดย โดกุกะวะเอื้อต่อการสะสมเงินทุนและการเพิ่มความสามารถในการผลิต (Innes 1980; Smith 1988; Hayami 1989) การถอนตัวออกจากการค้าต่างประเทศบ้างได้กลายเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาในแง่การเมือง พุดง่าย ๆ ก็คือ เมื่อการค้านั้นได้มาเกี่ยวข้องกับข้อเรียกร้องของชาวยุโรปที่หนุนด้วยการทหาร—เพื่อเสรีภาพในการนับถือศาสนา หรือ สิทธิพิเศษของฝ่ายไอบีเรียนและฝรั่งเศส เพื่อการผูกขาดทางฝ่ายบริษัทของ ฮอลันดาและอังกฤษ

ประการที่สอง การที่นักเขียนตะวันตกมุ่งความสนใจไปยังความสัมพันธ์กับชาวยุโรปให้เรื่องเพียงครั้งเดียวเท่านั้น แม้ว่าตัวละครชาวยุโรปที่สำคัญจะถูกขับออกจากรัฐบนแผ่นดินใหญ่ หรือ เลิกพยายามที่จะฝ่าฟันอุปสรรคที่เข้ามาขวางทาง การค้าขายของเอกชนจีนพื้นตัวทุกหนแห่งตอนปลายศตวรรษ พ้อค้าคนกลางชาวจีนมีความสำคัญมากที่สุดในประเทศแถบทะเลจีนใต้ โดยเฉพาะประเทศเวียดนามทั้งสองที่ซึ่งเสื้อผ้าไหมเป็นที่นิยม และที่นี้ความสนใจในผ้าอินเดียที่นำเข้ามาจากตะวันตกไม่เคยมีมากนัก วิกฤติการณ์ในศตวรรษที่ 17 จะมีผลเสียหายต่อเศรษฐกิจของรัฐเช่นนี้ อย่างไร

ในเวียดนามผลกระทบสำคัญของช่วงเศรษฐกิจเฟื่องฟูก็คือการค้าจีน-ญี่ปุ่นที่ดำเนินอยู่ที่ฮอยอันในโคชินจีน ช่วง ค.ศ. 1600 – 35 การสั่งหยุดกิจการนี้โดยโชกุนโดกุกะวะ ในทศวรรษ 1630 คงจะเป็นการถอยหลังที่สำคัญ พวกฮอลันดาเข้าไปในรัฐเวียดนามทั้งสองได้เพราะไปแทนพวกญี่ปุ่น โดยนำเข้าเงิน ทองแดง และเหรียญทองแดงญี่ปุ่น และส่งออกไหมไปนางะซากิ บริษัท VOC มีสถานการค้าในโคชินจีนระหว่าง ค.ศ. 1633 – 41 และ 1651 – 54 รวมทั้งสถานการค้าถาวรในตั้งเกียระหว่าง ค.ศ. 1627 – 1700 การทำสงครามเกือบจะต่อเนื่องระหว่างสองรัฐในช่วง ค.ศ. 1627 – 79 ก่อให้เกิดแหล่งที่สนใจในสินค้านำเข้าจากต่างประเทศอีกแหล่งหนึ่ง โดยพวกโปรตุเกสจัดหาอาวุธปืน ให้แก่ราชวงศ์เหียน และพวกฮอลันดาจัดหาให้แก่ราชวงศ์ตริन्ह พวกฮอลันดาร้องทุกข์อย่างขมขื่นเรื่องสภาพอันยากลำบากสำหรับการค้าในรัฐทั้งสองเช่นที่พวกอังกฤษ เคยทำมาแล้วขณะที่

ทดลอง ค้าขายในช่วงสั้นๆกับตั้งเกีย ระหว่าง ค.ศ.1672 – 97 ชาวเวียดนามคงจะเห็นว่าพวกป่าเถื่อนจากตะวันตกน่ารำคาญและชอบเรียกร้อง จึงชอบที่จะซื้อขายสินค้าจำเป็นกับพ่อค้าชาวจีนมากกว่า การค้าสำเภายังคงดำเนินไปอย่างเข้มแข็งและอาจจะเพิ่มขึ้นหลัง ค.ศ.1684 แต่การยุบสาขาการค้าอื่นๆได้ทำให้แหล่งรายได้ที่ใหญ่ที่สุดของรัฐหมดไปและปล่อยให้รัฐเวียดนามพึ่งสินค้าและความคิดจากแหล่งเดียวมากขึ้น

นักประวัติศาสตร์ชาวเวียดนามซึ่งส่วนใหญ่จะถือตามพงศาวดาร บรรยายว่าครึ่งแรกของศตวรรษที่ 18 เป็นการเกิดอย่างต่อเนื่องของภัยพิบัติ พุทธิภัย และการลุกฮือของชาวไร่ ชาวนา ที่นำไปสู่การพังทลายของระบอบการปกครองของทั้งราชวงศ์ตρινห์ และราชวงศ์เหงียน ก่อนมรสุมจากกบฏใหญ่เตียเซิน (Le 1987:303 – 12; Nguyen 1987: 109) เหตุผลอันเป็นมูลเหตุของภัยพิบัติเหล่านี้ยังคงไม่กระจ่าง ในทางเหนือดูเหมือนว่าระบอบการปกครองของราชวงศ์ตรินห์ จะสูญเสียความสามารถที่จะระดมกำลังประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อบำรุงรักษาเขื่อน ส่วนทางใต้การลดลงของรายได้จากการค้าทำให้ราชวงศ์เหงียน เพิ่มการเก็บภาษีที่ดินและส่วยจากพื้นที่ดอน ซึ่งพวกเขาไม่สามารถทำได้อย่างต่อเนื่องเป็นระยะยาว แม้ว่ารัฐเวียดนามทั้งสองต่างทำให้ ฝ่ายตรงข้ามหมดกำลังลงกับการสงครามในส่วนใหญ่ของศตวรรษที่ 17 สงครามอาจให้วินัยและแรงกระตุ้นที่จะทำสิ่งใหม่ๆที่สันติภาพไม่ได้ให้

ในพม่าไม่มีข้อสงสัยเลยว่าศตวรรษที่ 17 เป็นเวลาที่เลวร้ายมากสำหรับการค้าทางทะเล ไม่เพียงแต่ว่าพวกอังกฤษจะถอนสถานีการค้าไปใน ค.ศ.1657 และ VOC ถอนของตนไปใน ค.ศ. 1679 หลังหนึ่งทศวรรษและสี่ทศวรรษตามลำดับของการต่อสู้กับวิธีการปฏิบัติที่อยู่ในวงจำกัดและการค้าที่ไม่ทำกำไร การทำลายล้างการค้าของพวกมอญโพ้นทะเลมีผลถาวร ทั้งการหลบหนีของชาวมอญอีกหลายพันคนเข้าไปยังสยามในช่วงการก่อกบฏและการปราบปรามต่อมาเป็นระยะๆในทศวรรษ 1660 และ 1750 ทำให้ชนชั้นพ่อค้าของพม่าลดลงไปอย่างมาก ไลเบอร์แมน (1984: 156 – 57; 1991: 14 – 15) สันนิษฐานว่าการค้าต่างประเทศกับเมืองท่าบนดินดอนสามเหลี่ยมของพม่าฟื้นขึ้นมาบ้างในทศวรรษ 1660 แต่กว่าการค้านี้จะกลับไปถึงระดับศตวรรษที่ 16 ก็หลัง ค.ศ.1800

แต่ไลเบอร์แมน ได้แย้งแนวคิดของฮอลล์ (1955: 380) “ภาวะชบเซาอันยาวนาน” ในพม่าตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 17 แม้ว่าพื้นที่ชายทะเลของดินดอนสามเหลี่ยมจะอยู่ในภาวะยุ่งเหยิง แต่ประชากรของพื้นที่ใจกลางของพม่าตอนบนก็ขยายตัวอย่างช้าๆ มีเมืองที่จัดตลาดนัดเพิ่มขึ้นทั้งในด้านจำนวนและขนาด และเศรษฐกิจในระบบการค้าภายในประเทศที่ฐานเป็นเงินได้เติบโตขึ้นในความซับซ้อน ในที่สุดก็มีการขยายตัวในการค้าของจีน ไม่ใช่ทางทะเลเช่นในเวียดนาม แต่เป็นเส้นทางกองเกวียนเข้าไปยังยูนนาน พอถึง ค.ศ.1830 การค้านี้อาจหมายถึงระดับครึ่งหนึ่งหรือสองในสามของการค้าทางทะเล และชาวพม่าเริ่มสวมเสื้อผ้าใหม่เงินกันอย่างแพร่หลายขึ้น (Lieberman 1991: 15 – 16)

ถ้าไลเบอร์แมนถูก เหตุผลบางข้อสำหรับญี่ปุ่นในช่วงนี้ก็อาจจะใช้ได้กับการถอยของพม่า ออกมาจากปฏิริยาทางทะเลอย่างเข้มข้นกับโลกภายนอก แต่ต่างจากญี่ปุ่น พม่าเพิ่มผลผลิตไม่ได้เร็วเท่ากับประชากร แม้จะมีการมุ่งความสนใจไปที่การเกษตรมากยิ่งขึ้นหลัง ค.ศ.1600 การเพาะปลูกไม่ได้ผล และความอดอยากเกิดบ่อยครั้งขึ้นเรื่อยๆ ในช่วง ค.ศ.1661 – 1740 เมื่ออำนาจของกษัตริย์ไม่มากพอที่จะดูแลให้มีการบำรุงรักษาคลองชลประทาน (Lieberman 1991: 15 – 16)

รายได้ของอยุธยาที่แน่นอนว่าลดลงไปอย่างมากในทศวรรษ 1640 จากการหยุดเดินเรือโดยตรงของญี่ปุ่นและการเดินเรือที่ลดลงอย่างมากของจีน แต่สยามก็มีช่วงที่รุ่งเรืองเป็นพิเศษตอนปลายในแผ่นดินพระนารายณ์ (1656 – 88) ราชอาณาจักรของพระองค์คงความเป็นเมืองท่าอิสระอยู่ได้ก็เพราะความพยายามถ่วงอิทธิพลของต่างชาติกลุ่มหนึ่งกับอีกกลุ่มหนึ่งอย่างเต็มที่มากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อศูนย์ถ่วงสินค้าใหญ่ๆ ของเอเชียสำหรับการค้าทางไกล มะกัซซาร์ บันเต็น และอาเจะห์ ต้องเสียไป เพราะการกีดกันของฮอลันดา อยุธยาที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้นสำหรับผู้ค้าที่ไม่ใช่ฮอลันดา หลังจากที่มีมะกัซซาร์พ่ายแพ้ครั้งแรกต่อการรวมตัวกันของฮอลันดาและบูกิส พ่อค้าชาวอังกฤษที่นั่นเสนอให้ย้ายไปอยุธยาที่ซึ่งพวกโปรตุเกสและมุสลิมกำลังมุ่งหน้าไปกันแล้ว “เนื่องจากสงครามที่เพิ่งผ่านไป ในเขมรได้ย้ายการค้าออกไปจากรูปาเถื่อนนี้แล้วก็ยกไปที่นั่น [สยาม] และพวกโปรตุเกสและมลายู [แห่งมะกัซซาร์] ผู้ร่ำรวยที่สุดตั้งใจจะให้มันเป็นสถานการค้าของพวกเขา” (อ้าง Boxer 1967: 28)

พอถึง ค.ศ. 1664 เมื่อ VOC ปิดล้อมราชธานีเพื่อบีบบังคับพระนารายณ์ให้ยกการผูกขาดการส่งออกหนึ่งกวางไปญี่ปุ่นของพระองค์ซึ่งทำกำไรงามให้ อันตรายอันอาจเกิดจากบริษัทยุโรปนั้นชัดเจน พระนารายณ์หันไปพึ่งทางอังกฤษและฝรั่งเศสให้มาถ่วงน้ำหนักการกีดกันเรื่องการผูกขาดของฮอลันดา ราวๆ ค.ศ. 1680 ดูเหมือนกับว่าบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษอาจจะมาทำเช่นนั้นได้ โดยเฉพาะเมื่อชาวกรีกผู้มีความสามารถพิเศษ คอนสแตนส์ ฟอลคอน (ชื่อเดิม คอนสแตนติน ไฮราซี) อยู่ในความอุปการะของอังกฤษเข้ารับราชการในสยามและได้เลื่อนตำแหน่งอย่างรวดเร็ว แต่ปรากฏว่าพวกอังกฤษชอบหาเรื่องทะเลาะจนเหลือที่จะทน พ่อค้าสองคนที่ ฟอลคอนและชาวสยามไว้ใจ—แซมวอล ไวต์ (Samuel White) และ ริชาร์ด เบิร์นابی (Richard Burnaby)—ลาออกจากบริษัทอินเดียของอังกฤษและรู้สึกขมขื่นมากขึ้นกับตัวแทนที่เป็นเจ้าหน้าที่ของบริษัทในมัทราส ใน ค.ศ.1683 เบิร์นابی ได้รับแต่งตั้งเป็นข้าหลวงเมืองมะริด โดยมี ไวต์ เป็น ชะห์บันดาร์ (เจ้าท่า) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนของฟอลคอนที่จะจัดระบบการค้าของพระนารายณ์กับอินเดียโดยใช้ความชำนาญพิเศษของชาวยุโรป ใน ค.ศ.1687 บ่อมเซนต์ จอร์จ ที่มัทราส เกิดฉันทมิตรกับเพื่อนร่วมชาติสองคนผู้หลงผิดอย่างมหันต์จนประกาศสงครามกับสยามและพยายามจะยึดมะริด แต่ก็ได้ล้มเลิกไป (Anderson 1890)

เหตุการณ์นี้ทำให้ฟอลคอนไม่มีทางเลือกมากนัก นอกจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ของฝรั่งเศส ผู้ที่เขาเสนอยกสงขลาให้ใน ค.ศ.1685 เพื่อแลกกับการช่วยต่อต้านฮอลันดาและอังกฤษ ใน ค.ศ.1687

กองเรือฝรั่งเศสซึ่งประกอบด้วยเรือรบหกลำเดินทางมาสยามเพื่อสนับสนุนสัมพันธไมตรีใหม่ โดยที่ชาวไทยไม่รู้เรื่อง ฝรั่งเศสตัดสินใจว่าต้องการบางกอก (ทางเข้าเมืองหลวงและแม่น้ำ) มากกว่าสงขลา พร้อมทั้งกองทหารมาประจำที่มะริด ตอนนี้ฟอลคอนโกรธพวกอังกฤษมาก และการแต่งงานกับหญิงญี่ปุ่นผู้เคร่งศาสนาิกายคาทอลิกได้ทำให้เขากลับคืนเข้าศาสนจักร และโดยเฉพาะความหวังว่าบาทหลวงเยซูอิตจะทำให้พระนารายณ์เปลี่ยนศาสนาได้ในที่สุด เขาจึงได้โน้มน้าวให้พระองค์รับข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสซึ่งไม่เป็นที่นิยม เมื่อมีทหารฝรั่งเศส 600 คนในประเทศและฟอลคอนดูเหมือนว่าควบคุมนโยบายของพระนารายณ์ ความขุ่นเคืองชาวยุโรปก็ขึ้นถึงระดับอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

ปฏิกริยาเกิดขึ้นในรูปรัฐประหารในเดือนเมษายน ค.ศ. 1688 ระหว่างที่พระนารายณ์ประชวรขั้นสุดท้าย เพราะพระองค์ไม่มีโอรส การสืบราชสมบัติจึงไม่ชัดเจน เจ้ากรมช้างหลวง ออกพระเพทราชาได้ใช้ประโยชน์จากความรู้สึกต่อต้านชาวต่างชาติของพระภิกษุสงฆ์ และสามัญชนชาวเมืองในการดำเนินงานของตน ในเดือนเมษายนเขายึดวังหลวงที่ลพบุรี (ละโว้) และสั่งฆ่าฟอลคอนและพระอนุชาของพระนารายณ์ (และอาจจะเป็นรัชทายาท) สององค์ เมื่อพระนารายณ์สวรรคตในเดือนกรกฎาคม พระเพทราชาขึ้นครองราชย์ กองทหารฝรั่งเศสถูกปิดล้อมทันทีและเมื่อถึงปลาย ค.ศ.1688 ก็ถูกบีบให้ออกไปด้วยความรู้สึกที่ไม่เต็มใจนัก จนเกิดการใช้ความรุนแรงกับชาวต่างชาติอีกกรอบหนึ่งโดยเฉพาะนักสอนคริสต์ศาสนิกายคาทอลิก (de Bèze 1691; Le Blanc 1692; Turpin 1771; Pombejra 1993: 252)

การเปลี่ยนราชวงศ์เป็นการบ่งบอกถึงการถอยหลังของนโยบายต่างประเทศ สำหรับเวลาที่เหลืออยู่ของสมัยอยุธยา สยามเก็บตัวห่างจากการพัวพันกับชาวยุโรป กษัตริย์มิได้ตั้งใจที่จะแสวงหาการแยกอยู่โดดเดี่ยว ราชสำนักยังต้องการรายได้และสินค้าที่มาจากการค้าขายและยังคงใช้พวกมุสลิม อินเดีย และจีน (เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ) ดำเนินการค้า การค้าขายยังคงดำเนินต่อไป แต่ก็ลดลงในปริมาณโดยรวม และเปลี่ยนไปสู่รูปแบบเอเชียตะวันออกที่ต้องพึ่งพาการค้าสำเภาจีน

หลัง ค.ศ.1688 มีแต่ VOC เท่านั้นที่ยังคงอยู่จากกลุ่มผู้ค้าชาวยุโรปรายใหญ่ และร้องทุกข์อยู่ตลอดเวลาเกี่ยวกับความหวังทางการค้า และปิดสำนักงานชั่วคราวใน ค.ศ. 1705 และ 1741 (Pombejra 1993: 266) การค้าของมุสลิมอินเดียยังคงดำเนินไปตามทางลงที่เริ่มมาในทศวรรษ 1680 แม้แต่การค้าของสาขาจีนก็ทรุดลงอย่างหนักในรัชสมัยของพระเพทราชา (1688 – 1703) ก่อนที่จะเติบโตสูงขึ้นถึงระดับใหม่ ๆ ในศตวรรษที่ 18 ⁵ การค้าที่อาศัยเครื่องบรรณาการไปจีนหยุดพัก

⁵ สารสิน วีรผล (1977: 54 – 55) ได้แย้งว่าการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการค้าสำเภาจีนชดเชยการลดลงในการค้ากับยุโรปและอินเดียหลัง ค.ศ. 1688 แต่ตัวเลขของเขาก็แสดงการลดลงอย่างสม่ำเสมอจากสำเภาจีน 14 – 15 ลำต่อปีใน ค.ศ. 1689 มาเหลือเพียง 1 ลำใน ค.ศ.1701 ก่อนการฟื้นตัวในศตวรรษที่ 18 รายงานของฮอลันดาลงรายการสำเภาไปเยือนอยุธยาประมาณ 10 ลำต่อปีใน ค.ศ.1658 และ 1659 (Coolhaas 1968: 193, 257)

ไปโดยสิ้นเชิงในรัชสมัยนี้ และการเดินเรือประเภทโตเซน (จีน) ด้วยสำเภาจีนระหว่างอยุธยาและ
นางะซะกิดลง อยุธยาได้กลายเป็นศูนย์ถ่ายสินค้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สำคัญสำหรับเรือ
โตเซน ตอนปลายรัชสมัยพระนารายณ์ ดังดูได้จากคู่แข่งคือเขมรและปัตตานี แต่ในทศวรรษ
1690 เรือโตเซนส่วนใหญ่ทิ้งอยุธยาเพื่อไปเขมรอีก (ดู ตาราง 10) การค้าของหลวงยังคงใช้คนจีน
ในการเดินทางไปตะวันออก และมุสลิมอินเดียไปยังตะวันตก แต่กษัตริย์และพระโอรสได้หาทางส่ง
เรือไปจีนได้เพียง 4 ลำ (รวมกับสองลำไปมะนิลา และหนึ่งลำไป ตังเกี๋ย) ในช่วง ค.ศ.1689 – 97 และ
หลังจากนั้นก็ไม่มีอีกเลย ในปีท้ายๆของสมัยพระเพทราชา เรือของพระองค์ 4 ลำ มุ่งดำเนินการด้าน
การทูตที่ปัตตานี (1702 และ 1703) และสุรัต (Pombejra 1993: 261 – 62)

ความเป็นจริงปรากฏว่าแม้การเดินเรือของจีนมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเพิ่มขึ้น
โดยทั่วไปหลัง ค.ศ.1684 เมื่อคำสั่งห้ามการค้าโพ้นทะเลยกเลิกไป แต่ก็ไม่สามารถยับยั้งการยุบตัว
ของการค้าในรัชสมัยของพระเพทราชา ประเทศประสบความยุ่งยากจากสงคราม และ การกบฏใน
โคราช ปัตตานี และ ลิกอร์ ประมาณ ค.ศ.1700 นักสอนศาสนาชาวฝรั่งเศสได้บันทึกเรื่องการล่ม
สลายของการค้าไว้—“พ่อค้าตกอยู่ในสภาพทุกข์เข็ญอย่างใหญ่หลวง ชาวต่างชาติไม่มาอีกต่อไป ปี
นี้เราเห็นเรือสำเภาจีนเพียง 3 หรือ 4 ลำ มีสินค้าไม่มากนัก” (อ้าง Pombejra 1993) สิ่ง que แสดงให้
เห็นอย่างชัดเจนถึงการลดลงของการค้าต่างประเทศคือการขาดแคลนเงินอย่างรุนแรงตลอดรัชกาล
แม้ว่าการส่งออกข้าวในรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระ (1709 – 33) จะยกการค้าสำเภาจีนขึ้นสูงถึงระดับ
ใหม่ อยุธยาขณะนั้นเป็นเมืองหน้าด่านของเครือข่ายการค้าของจีนมากกว่าศูนย์ถ่ายสินค้า
นานาชาติที่สำคัญ แม้แต่กับต้นเรือสำเภาจีนก็บ่นในรัชสมัยนี้เรื่องความยากจนที่เห็นอยู่ทั่วไปและ
การลดลงของการค้าในท่าเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แผ่นดินใหญ่ (เรือจากสยามและเขมร ค.ศ.
1717 ในงานของ Ishii ที่กำลังตีพิมพ์)

การที่จะประเมินว่าการถดถอยนี้มีผลต่อการพัฒนาภายในอย่างไรนั้นเป็นเรื่องยากกว่า แต่
ที่น่าสนใจอย่างมากก็คือความคล้ายคลึงกันกับพม่าและเวียดนามเหนือ ในวิธีที่สยามสูญเสีย
ความสามารถควบคุมแรงงานระหว่างครึ่งแรกของศตวรรษที่ 18 ซึ่งนำไปสู่ความอ่อนแอ และการ
แตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่าที่ศูนย์กลาง (Rabibhadana 1969: 34 – 38; Wyatt 1982: 129 – 30)
สถาบันแห่งการรวมศูนย์ควบคุมที่สะสมมาในช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่แข็งแกร่งพอที่จะรอด
จากการสูญเสียรายได้จากภายนอก—ซึ่งแตกต่างจากญี่ปุ่นอย่างน่าสนใจเช่นกัน

ทางเลือกที่จะถอยจากการพึ่งพาการค้านานาชาติหรือวางใจในสำเภาจีนที่เป็นอันตราย
น้อยกว่า ไม่มีสำหรับรัฐในกลุ่มหมู่เกาะ รัฐเหล่านี้ส่วนใหญ่สร้างขึ้นมาจากการค้าและมีทรัพยากร

ประมาณ 20 ใน ค.ศ. 1695 และ อีก 10 ลำ ใน ค.ศ.1697 (Pombejra 1993: 263) สำหรับปีท้ายๆของสมัยพระ
นารายณ์ขาดข้อมูลที่แน่นอน แต่ตอนนั้นการค้าของจีนดูเหมือนว่าจะขึ้นถึงระดับสูงสุดของศตวรรษที่ 17

ทดแทนน้อยมากที่จะคงอยู่ได้โดยไม่มีการค้า เมื่อเสียการค้าทางไกลที่ทำกำไรมากที่สุดแก่ VOC ผลก็คือการกระจายอำนาจไปยังตระกูลต่างๆในท้องถิ่น

ในชาว อาณาจักรที่รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสุลต่านอาซุงแตกแยกออกไปในปลายยุค ทรราชย์ของอามังกรัต ที่ 1 ใน ค.ศ.1677 การสู้รบมีอยู่ตลอดเวลาโดยที่ VOC แสดงบทบาทสำคัญ จนกระทั่ง ค.ศ.1755 การแบ่งแยกชาวเป็นการถาวรก็ถูกกำหนดโดยสนธิสัญญาสันติภาพ “ฮอลันดา” ในบาหลี อาณาจักรเดียวที่ชาวต่างชาติค้าขายด้วยในครั้งแรกของศตวรรษ มีราชธานี อันน่าประทับใจที่ เกลเกล (Gelgel) ก็เริ่มแตกแยกประมาณ ค.ศ.1650 และเมื่อถึง ค.ศ.1700 มี อาณาจักรที่แยกกันอย่างชัดเจน 8 อาณาจักร โดยมีการรับรองอาณาจักรหนึ่งในจำนวนนี้พอเป็นพิธี ด้วยอาวุธวิทยาศาสตร์—เดวา อาซุง (Creese 1991) ความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วไปในแนวที่จะ กำหนดให้ เตร์นาเต มีอำนาจทางการเมืองเหนือมาลูกูใน ค.ศ.1580 – 1600 และมะกัสซาร์มีอำนาจ เหนือซูลาเวสีได้ใน ค.ศ.1600 – 60 ก็ถูกพลิกกลับหลังจากที่ฮอลันดาเข้ามาครอบงำราชธานีเหล่านี้

เมืองท่าแม่น้ำอีกจำนวนมากมาเกิดขึ้นมาเป็นรัฐขนาดใหญ่พอประมาณด้วยรายได้จากการค้าในยุคการค้า โดยเฉพาะอาเจห์ ปาเล็มบัง จัมปี บันจาร์มาซิน บรูไน ยะโฮร์ ปัตตานี และ มากินดาเนาในช่วงศตวรรษที่ 17 รัฐเหล่านี้ส่วนใหญ่สูญเสียความสามารถที่จะทำให้อำนาจหลัง เมืองท่ามีความกลัวเกรงและดึงดูดเรือมายังเมืองท่าใหญ่เพื่อผลิตผลของทั้งภูมิภาค ทุกแห่งยังคงอยู่ต่อไปในฐานะอาณาจักรสุลต่านที่สำคัญ—รัศมีของความรุ่งเรืองในอดีตช่วยขัดเซยการขาดอำนาจ ควบคุมทางการเมือง

ดูจะไม่ถูกต้องหากจะเรียกกระบวนการนี้ว่าเป็น “การทำให้เป็นระบบพิวต์อีกครั้งหนึ่ง” หรือพิจารณาว่าเป็นการกลับไปสู่การเมืองที่มั่นคงแบบเก่า รัฐเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ได้มีอยู่ก่อน แต่ถือกำเนิดขึ้นมาหลังยุคการค้า ได้มีการสร้างเอกลักษณ์เป็นการถาวร แม้แต่ในบรรดาหัวหน้ากลุ่ม ต่างๆที่เป็นองค์ประกอบในทางปฏิบัติก็ดำเนินการตามวิถีทางของตนจนถึง ค.ศ.1700 ส่วนใหญ่ เกิดขึ้นในช่วงสั้นๆที่รัฐท่าเรือเฟื่องฟู ชำราชากรที่ได้รับรางวัลจากการรับใช้รัฐที่รวมกันเป็นเอกภาพ ในรูปของผลประโยชน์จากที่ดิน ได้ตั้งตนเป็นหัวหน้าที่สืบตำแหน่งตามสายโลหิต แต่ก็ยังคงให้ความสำคัญกับการแต่งตั้งแต่แรกเริ่มโดยกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ทุกคนพูดภาษาเดียวกันในความหมาย ตามตัวอักษร และในเชิงอุปมา ทุกคนยอมรับว่าตนเป็นทายาทร่วมกันของชนบประเพณีที่ถูกต้องซึ่ง ในโลกแห่งอุดมการณ์ควรจะรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว

ในกลุ่มหมู่เกาะ รัฐที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในการอ้างไว้ซึ่งความเป็นอิสระในการ ดำเนินงานและสถานภาพของการเป็นท่าเรือนานาชาติที่สำคัญคืออาเจห์ ชะตากรรมของอาเจห์ เป็นอุทาหรณ์ แม้จะสุดโต่งไปบ้างเพราะว่าไม่เคยอาศัยระบบแม่น้ำสายเดียว ระบบการรวมศูนย์ อำนาจปกครองคงดำรงอยู่ระยะหนึ่งหลังการสิ้นพระชนม์ของอิสกันดาร์ มูดาผู้ก่อตั้งรัฐ ใน ค.ศ.1636 จนถึงช่วงที่พวกฮอลันดาปิดล้อมเมืองตัดกำลังอย่างต่อเนื่องในทศวรรษ 1650 อาเจห์ยังคงส่ง

พริกไทยจากฝั่งตะวันตกและดีบุกของเประไปยังเมืองหลวงได้ซึ่งเป็นการยืนยันตำแหน่งเมืองท่า
ชั้นหนึ่งบนฝั่งตะวันออกของอ่าวเบงกอล เมื่อสิ้นทศวรรษ VOC ได้เข้าควบคุมผลผลิตดีบุกของเประ
อย่างแท้จริง และใน ค.ศ.1663 ได้บังคับเอาท่าเรือมีนังกาเบาบนฝั่งทะเลตะวันตกซึ่งไม่พอใจการ
ควบคุมของอาจะห์มาโดยตลอด คอบบิน (1983: 73 – 83) ได้ชี้ว่าแม่น้ำหน้าซื้อขายชาวมินังกา
เบาไม่กี่คนที่ได้ผลประโยชน์ในตอนแรกโดยตัดสินใจร่วมชะตากรรมกับพวกฮอลันดา เมื่อถึงปลาย
ศตวรรษก็ถูกทำลายโดยการผูกขาดของ VOC และพวกมีนังกาเบาต้องกลับไปสู่เศรษฐกิจแบบพึ่งพา
ตัวเองมากขึ้น ในที่สุดเดลี รัฐเล็กๆในสุมาตราตะวันออกก็ถูกฮือต่อต้านการควบคุมของ อาจะห์ใน
ค.ศ.1668 (Coolhaas 1968: 665, 723)

รัชสมัยของราชินีอาจะห์องค์แรก ทัจ อัล-อาลัม (1641 – 75) มีความเด่นเรื่องความสงบและ
เจริญรุ่งเรืองในช่วงที่ยุงยากลำบาก แต่ก็ได้ทำให้การกระจายอำนาจที่เป็นลักษณะเด่นของช่วงสอง
ศตวรรษต่อมาเป็นที่ยอมรับกัน บรรดานักรบชั้นผู้นำ (อูลีบาลัง) ที่อิสกันดาร์ มูดาปูนาบ่าแห่งจางวัล
โดยยกที่ดินให้เพื่อจะได้มาแทนอำนาจพวกขุนนางวาณิช ที่กลายเป็นสถาบัน นักรบเหล่านี้ได้กลาย
มาเป็น เทศาภิบาลท้องถิ่นในสมัยราชินี ทัจ อัล-อาลัม ตอนนี้องค์เขาเห็นคุณค่าของที่ดินดั้งเดิม
(ชารากาตา) ที่อิสกันดาร์ มูดาประทานให้ชั่วคราวว่าเป็นกฎบัตรแห่งสิทธิที่ตกทอดแก่ผู้สืบสายโลหิต
เมื่อราชินีต่อมาแต่ละองค์สิ้นพระชนม์ การรวมกันเป็นกลุ่มต่างๆของพวกนักรบก่อให้เกิดความ
สับสนวุ่นวายในเมืองหลวงเมื่อพยายามเสนอคนของตนขึ้นครองบัลลังก์ เพื่อต่อต้านพวกขุนนางใน
เมืองที่โอนเอียงไปทางราชินีอีกองค์หนึ่ง ในที่สุดความสำเร็จของคนพวกนี้ในการฟื้นฟูการปกครอง
โดยบุรุษใน ค.ศ. 1699 ไม่ได้ทำให้เกิดความมั่นคงมากขึ้น สงครามกลางเมืองครั้งใหญ่เรื่องการ
สืบราชสมบัติได้ทำให้เกิดการแตกแยกในทศวรรษ 1720 และเมื่อความสงบกลับคืนมาในทศวรรษ
1730 อำนาจของอูลีบาลังบางคน “ที่จะแต่งตั้งหรือถอดถอนสุลต่าน” ก็เป็นที่ยอมรับการเปลี่ยนจาก
“อัตตาธิป ไตยท่าเรือ” มาเป็นการกระจายอำนาจที่มีความคล้ายคลึงกับระบบฟิวดัลก็สำเร็จในเวลา
ไม่ถึงหนึ่งศตวรรษ การคลายอำนาจแสดงออกทางด้านวัฒนธรรมในการเฟื่องฟูอย่างฉับพลันของ
วรรณกรรมภาษาอาจะห์ (ต้นฉบับตัวเขียนเท่าที่หาได้อยู่ใน ค.ศ.1663 – 64) แต่ในยุคครึ่งเรื่องที่สุด
ทางการเมืองและวรรณกรรม อาจะห์จะแสดงออกเป็นภาษามลายูเท่านั้นซึ่งเป็นภาษาของการค้า
และของศาสนาอิสลาม (Ito and Reid 1985: 205 – 08)

รูปแบบนี้เกิดขึ้นแล้วซ้ำอีกในหลายรัฐ ไม่เพียงแต่ในกลุ่มหมู่เกาะ อาณาจักรล้านช้าง (ลาว)
สลายลงอย่างกระทันหันผิดปกติเมื่อกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ สุริยวงศา สวรรคตใน ค.ศ.1694 หลังจากการ
พิพาทอย่างรุนแรงเรื่องการสืบราชสมบัติ เมื่อถึง ค.ศ.1707 ราชอาณาจักรก็ถูกแบ่งเป็นการถาวร โดย
มีราชวงศ์ที่หลวงพระบาง ที่เวียงจันทน์ และ ที่จำปาศักดิ์ ความเป็นเอกภาพภายในของเยไซก็ยังคง
อยู่ต่อหลังการสูญเสียการค้าในทศวรรษ 1660 ได้ไม่นานนัก ตลอดช่วง ค.ศ.1684 – 1710 บัลลังก์
เป็นของเล่นของเหล่าทหารรักษาพระองค์ผู้เป็นนักแม่นธนูมุสลิมต่างชาติ และไม่เคยได้มีเอกภาพ

กลับคืนมาก่อนที่ถูกพม่าพิชิตใน ค.ศ.1785 ประวัติศาสตร์ของเขมรก่อน ค.ศ.1660 ก็เป็นเรื่องที่เจ็บปวด และยิ่งเจ็บปวดขึ้นอีกเมื่อเมืองท่าแม่น้ำเสียมลงจนไม่มีความสำคัญ การแตกแยกภายในเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ การแทรกแซงของสยามและเวียดนามที่ตามมาทำให้ประเทศนี้ต้องยอมแพ้อย่างราบคาบ

การบรรยายภาพการเปลี่ยนแปลงนี้ในแง่ลบดูจะง่ายเกินไป เหมือนกับว่าระบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจที่แข็งแกร่งโดยมีประมุขที่ร่ำรวยเป็นเกณฑ์ของความผาสุกเพียงอย่างเดียว เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้ว ศตวรรษที่ 18 สงบมากกว่าศตวรรษที่ 17 ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการจากไปของประมุขที่มีอำนาจเด็ดขาดไม่ได้ทำให้คนทั่วไปเกิดความเสียหาย ยุคการค้าทำให้เกิดสิ่งใหม่ๆและการหยิบยืมทางวัฒนธรรมอย่างมาก แต่ช่วงที่ปฏิกริยากับโลกภายนอกที่ตามมานั้นไม่ลึกซึ้งเท่า มีความพิเศษที่ศิลปะและวรรณกรรมอันยอดเยี่ยมของสยาม พม่า เวียดนาม และชาวประเด็นสำคัญก็คือมีการเปลี่ยนทิศทางในศตวรรษที่ 17 ซึ่งไม่ได้เปลี่ยนกลับจนกระทั่งศตวรรษที่ 20

การค้าขายของจีนและการแยกขั้วทางเชื้อชาติ

ชาวจีนอยู่ในเอเชียเหมือนชาวยิวในยุโรป กระจายไปทุกหนแห่งที่จะทำได้ . . . ชาวจีนมักจะกล่าวอยู่เป็นประจำในรูปของภาษิตว่า ชาติอื่นๆทุกชาติตาบอดในเรื่องการค้า มีพวกฮอลันดาเท่านั้นที่มีตาข้างเดียว ส่วนพวกเรามีสองตา

—Savory 1723 I: 1174

การค้าทางไกลในเอเชียเพียงภาคเดียวที่ชาวยุโรปไม่สามารถเข้าไปจัดตั้งได้ก็คือการค้ากับจีน นอกจากที่มาเก๊าขึ้นปกครองของโปรตุเกส เมืองนี้มีบทบาทน้อยเกือบทุกสมัย ชาวยุโรปถูกปฏิเสธเด็ดขาดไม่ให้เข้าไปยังราชอาณาจักรกลาง (หมายถึงจีน) แม้แต่กวางตุ้งซึ่งในที่สุดก็เปิดรับชาวตะวันตกเมื่อ ค.ศ. 1684 อัตราภาษีศุลกากรที่เลือกปฏิบัติต่อเรือติดใบแบบยุโรปทำให้เป็นที่แน่นอนว่าล้าแก่จีนยังคงดำเนินการขนส่งสินค้าของจีนส่วนใหญ่ไปได้อีกหนึ่งศตวรรษ นอกจากนี้การที่ญี่ปุ่นปิดประเทศยดเว้นเรือของฮอลันดาและจีนใน ค.ศ.1635 การค้าล้าแก่ได้เปรียบมากในการเข้าถึงสินค้าแร่ต่างๆของญี่ปุ่น เพราะเหตุเหล่านี้การค้าของจีนจึงไม่ค่อยถูกกระทบนัก จากการแข่งขันของยุโรป หลังภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเมื่อกลางศตวรรษอันเป็นผลมาจากการล่มสลายของราชวงศ์หมิง และการต่อสู้อันยาวนานของราชวงศ์แมนจูใหม่ที่จะควบคุมการค้าของจีนตามมณฑลริมทะเลทางใต้ที่ไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มเพิ่มขึ้นในทศวรรษ 1680 ประมาณระยะเดียวกันนี้ชาวยุโรปและเอเชียตะวันตกเกือบถูกบีบออกไปจากการค้าของอยุธยา เขมร และรัฐเวียดนามทั้งสอง

ในต้นทศวรรษ 1600 จีนเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดในบรรดาพ่อค้าต่างชาติในรัฐเวียดนาม ฟิลิปปีนส์ ปัตตานี และบันเติน ในอยุธยาอาจมีคนจีนเป็นจำนวนมาก แต่มั้งคั้งน้อยกว่าพวกมุสลิม อินเดียเมื่อตอนต้นศตวรรษ และเมื่อถึงตอนปลาย คนจีนก็ได้กลายเป็นพวกที่สำคัญที่สุด ประเมิน การของศตวรรษที่ 17 ระบุจำนวนชายจีนผู้ใหญ่ในอยุธยา และบันเติน ว่าประมาณ 3000 คน ใน มะนิลาจำนวนขึ้นๆลงๆ ตามนโยบายของทางการ แต่ขึ้นถึง 23,000 คนใน ค.ศ. 1603 เมื่อชาวจีน ส่วนใหญ่เสียชีวิตระหว่างการสังหารหมู่ที่น่าสยดสยองที่มะนิลา ใน ฮอยอัน เมืองท่าของโคชินจีน มี คนจีนประมาณ 5000 คนในทศวรรษ 1640 และมากกว่านั้นตอนปลายศตวรรษ (Fransisco 1642: 122; Chen 1974: 16 – 17)

ขณะที่ศตวรรษที่ 17 คืบหน้าไป ชาวจีนที่คงอยู่ที่เมืองท่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทรก ซึมลึกเข้าไปเรื่อยๆในดินแดนหลังศูนย์ค้าขายใหญ่ ในบันเตินประมาณ ค.ศ.1600 ชาวจีนได้เริ่ม กว้านซื้อพริกไทยในพื้นที่ตอนใต้ที่ลึกเข้าไปห่างจากฝั่งทะเลหลังการเก็บเกี่ยว เพื่อเอาไปขายต่อไม่แต่ กับชาวจีนแต่กับใครก็ได้ที่จ่ายราคาดี (Scott 1606: 136; Meilink-Roelofs 1969: 246 – 47; รูปที่ 42) ในทศวรรษ 1620 เรือแบบเดียวกันเกิดในจัมบี และปาเล็มบัง ชาวจีนซึ่งตามปรกติจะมีภรรยา ชาวสุมาตราช่วยในตลาด นำเอาผ้าเข้ามาซื้อลึกเข้าไปในท้องที่ห่างจากทะเลเพื่อแลกพริกไทยกับผู้ปลูก พอลถึง ค.ศ.1636 พ่อค้าชาวฮอลันดาคิดว่าชาวมินังกาเบาคงจะไม่นำพริกไทยของตนมาที่ตลาดจัมบี อีกเลย เพราะ “ตอนนี้เคยตัวมากที่ให้คนจีนนำสินค้ามาให้” (Brouwer 1636: 541; cf. Andaya 1989: 36 – 37) พอลถึง ค.ศ.1700 คนจีนได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนในเมืองที่จัดตลาดนัดทั่วฟิลิปปินส์ (de la Costa 1965: 74 – 75) ในซัมบ็อก ตลาดน้ำ ที่เขมรตอนเหนือ (ใกล้ Kratie ในปัจจุบัน) ใน ค.ศ. 1641 วุสทอฟฟ์ (1642: 157) พบว่าประชากร

มีเขมรน้อยกว่าจีนผู้คุมการค้าส่วนใหญ่ในชนบทรอบๆ เช่นหนังกวางซึ่งรวมประมาณ 20,000 ขึ้นต่อปี . . . ชาวจีน จะเดินทางด้วยเกวียนและเรือไปกว้านซื้อโดยเที่ยวตามหา เพราะเขามาขายที่ตลาดน้อยมาก . . . [พวกเขาซื้อ] ทอง นอแรด และงาช้าง โดยแลกกับเกลือ เครื่องถ้วยชาม เหล็ก และ ฆ้องสำริดขนาดเล็ก . . . คนพวกนี้ต้องจ่ายสูงมาก สำหรับการทำการค้าร้อยละ 9 หรือ 10 ด้วยการเจ็บป่วยร้ายแรงและสภาพที่ดูเหมือนผีเพราะพื้นที่ไม่ถูกสุขลักษณะ และน้ำไม่ดี

เมื่อแรกชาวยุโรปไม่พอใจข้อได้เปรียบจากการแข่งขันที่เครือข่ายเช่นนี้ให้แก่คนจีนในฐานะผู้ซื้อสินค้า ส่งออก แต่พอถึงทศวรรษที่สามของศตวรรษ พวกฮอลันดาและอังกฤษก็ได้เริ่มสร้างภาวะอยู่ร่วมกัน กับชาวจีนที่มีภูมิลาเนาในท้องถิ่น สามารถทำการค้าทางไกลปริมาณมากๆโดยการสะสมสินค้า พื้นเมืองเพื่อแลกเปลี่ยนกับผ้า แม้แต่เครือข่ายการเดินทางท้องถิ่นที่บริการเมืองในปกครองของยุโรป ก็อยู่ในความครอบงำของคนจีนมากขึ้นเรื่อยๆ เรือเล็กนับร้อยที่บรรทุกเกลือจากชาวตะวันออกไปยัง มะละกาของฮอลันดา ร้อยละ 40 เป็นของคนจีน และร้อยละ 46 เป็นของคนอินโดนีเซียใน ค.ศ.

รูปที่ 42 รูปพ่อค้าจีนในบันไดตามความคิดของช่าง แกะสลักชาวฮอลันดา ค.ศ. 1596 พ่อค้าคนสำคัญ อยู่ซ้ายมือ ภรรยาชาวชวาของเขาอยู่ตรงกลาง และขวามือคือพ่อค้าที่ซื้อพริกไทยจากชาวไร่อ้อยลึกเข้าไป ชาวจีนเหล่านี้ขมวดผมไว้กลางศีรษะแบบหมิง ไม่ได้ไว้เปียตามรูป 43 ที่ราชวงศ์แมนจูกำหนดใน ค.ศ. 1644

1699 – 1700 สามสิบหกปีต่อมาสัดส่วนนี้เปลี่ยนเป็นร้อยละ 53 และร้อยละ 28 (Knaap and Nagtegal 1991: 140)

ในเมืองต่างๆ ชาวจีนที่เข้ามาพำนักอาศัยจะเป็นช่างฝีมือที่ได้รับการยกย่องสูงมาก ตอนปลายศตวรรษที่ 17 เมื่อได้รับอนุญาตให้ทำการค้าในอาเจะห์ แคมปีเยร์ (1699: 94 – 95) ได้บรรยายถึง “ช่างเครื่อง ช่างไม้ ช่างทำเครื่องเรือน ช่างทาสี ฯลฯ” ผู้มากับเรือของจีนและเปลี่ยนย่านคนจีนให้เป็นใจกลางเมืองที่พลุกพล่านมากในช่วงสองสามเดือนที่คนพวกนี้มาอยู่ คนจีนที่มาภูมิภาคนี้ก็ยังมาเป็นคนทำเหมืองและถลุงแร่เงินในพม่าตอนเหนือ และทองแดงในเวียตนามเหนือด้วย ในศตวรรษที่ 18 คนพวกนี้เริ่มครอบงำการทำเหมืองดีบุกและเหมืองทองในโลกมลายู งานที่ก่อนหน้านี้สงวนไว้ในวงของคนท้องถิ่น

การเข้ามาของแรงงานฝีมือและการทำงานอย่างขยันขันแข็งเป็นการกระตุ้นหรือบีบคั้นเศรษฐกิจของพื้นเมืองหรือไม่ คำถามนี้ไม่สามารถตอบอย่างชัดเจนสำหรับชาวจีนได้มากไปกว่าสำหรับชาวยุโรป คำตอบขึ้นอยู่กับระดับของการผสมกลมกลืนหรือสิ่งที่กีดขวางการนี้ ตามที่ได้ชี้ให้เห็นจากตัวอย่างของสำเนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (บทที่ 1) และการยืมทางด้านการค้าและวิทยาการต่างๆ มากมายในศตวรรษที่ 15 และ 16 วัฒนธรรมเมืองและการค้าได้ประโยชน์อย่างใหญ่หลวงจากการได้พบปะกับชาวจีนอพยพ ตราบเท่าที่คนจีนแต่งงานเข้าไปในสังคมท้องถิ่นและยอมรับบรรทัดฐานทาง

ศาสนาและสังคมของสังคมนั้น พวกเขาได้ช่วยสร้างวัฒนธรรมเมืองและการค้าที่แข็งแกร่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่แนวโน้มนี้ลดลงอย่างน่าสังเกตในปลายศตวรรษที่ 17

การย้ายไปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของพ่อค้าและช่างฝีมือชาวจีนคือคักเป็นพิเศษใน ศตวรรษท้ายๆของศตวรรษที่ 17 การเดินทางไปได้ง่ายขึ้นเพราะการค้ากับต่างประเทศทำได้ถูกต้อง ตามกฎหมายใน ค.ศ.1684 แต่หลายคนก็จากไปเพราะได้สนับสนุน เจิ้งเจินกง (Koxinga) ในการต่อต้านรัฐบาลแมนจู คนผู้นี้มีฐานต่อสู้นอกประเทศเป็นเวลายาวนาน และไม่ยอมรับการพ่ายแพ้ การอพยพของชาวจีนที่เกิดขึ้นเป็นพักๆก่อนหน้านี้ เช่นที่เป็นผลมาจากการเดินทางสำรวจทางการค้าของรัฐในสมัยของจักรพรรดิ หย่งเล่อ (1402 – 24) ถูกตัดขาดจากรากเหง้าจีนและผสมกลมกลืนไปกับอภิชนในวงการค้าของเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายในหนึ่งหรือสองชั่วคน แต่มีเหตุผลใหม่ๆที่เหตุใดปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงไม่เกิดในโอกาสนี้ ประการแรกการผ่อนปรนของราชวงศ์ ชิง ในเรื่องประกาศห้ามการค้าโพ้นทะเลหมายความว่าตอนนี้อาจกลับไปจีนได้ อย่างน้อยก็ในทาง ทฤษฎี ขณะที่การติดต่อกับผู้อพยพใหม่ๆเป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่มากนักน้อย ประการที่สอง ผู้สนับสนุน เจิ้งเจินกง ที่จงรักภักดีต่อราชวงศ์ หมิง เห็นว่าจุดยืนของตนนั้นให้ความชอบธรรมเป็น ครั้งแรกแก่ความเป็นจีนนอกประเทศจีน ประการสุดท้ายท่าเรือที่อยู่ในปกครองของชาวยุโรปสร้าง สภาวะที่ขัดขวางการผสมกลมกลืนกัน

เหตุผลสองประการแรกใช้ได้กับคาบสมุทรอินโดจีน และบอร์เนียวตะวันตกโดยเฉพาะที่ซึ่งมี การตั้งรัฐการค้าโดยชาวจีนต่อเนื่องกัน ใน ค.ศ.1679 ที่เมืองท่าฮอยอัน ในโคชินจีน เรือสำเภา ประมาณ 70 ลำและทหาร 3000 คนจากกองทัพที่พ่ายแพ้ของเจิ้ง ที่ได้ตัดสินใจจะรับราชการกับ ราชวงศ์เหิงย่น ผู้ครองเวียดนามใต้แทนที่จะรับใช้แมนจู กษัตริย์เหิงย่นส่งพวกเขาไปอยู่ที่บริเวณ สามเหลี่ยมดินดอนแม่โขงซึ่งเพิ่งจะแย่งชิงได้มาจากเขมร คนพวกนี้ได้มาตั้งถิ่นฐานในบริเวณไซ่ง่อน และไม-โท (My-Tho) และเปลี่ยนพื้นที่มาเป็นตลาดคักคัก มีพวกมลายู เขมร และยุโรป รวมทั้ง เวียดนามมาเยือนเป็นประจำ จริงๆแล้วพื้นที่เหล่านี้เป็นมณฑลอิสระ ซึ่งยังมิได้รวมเข้าไปในการ บริหารของราชวงศ์เหิงย่น จนกระทั่ง ค.ศ.1732 (Chen 1979: 1535 – 37; Le 1971: 267)

ไกลออกไปทางตะวันตกของฝั่งทะเลเขมร บทบาทในทำนองเดียวกันนี้แสดงโดย หมักกู (Mac Cuu) ผู้นี้จากกวางตุ้ง บ้านเกิดของเขา ใน ค.ศ.1671 ไปรับราชการเป็นเจ้าหน้าที่การค้าที่ ราชสำนัก พนมเปญ ประมาณ ค.ศ.1700 เขาได้ผูกขาดรายได้จากการพนันที่ ฮาเตียน (Ha Tien) เมืองท่า ซึ่งตอนนั้นมีลักษณะเป็นชายแดนมีโจรสลัดอยู่บ้าง หมักกู ประสบความสำเร็จ ดึงดูดชาว กวางตุ้งอื่นๆ รวมทั้งชาวเวียดนามและเขมรที่หลบหนีเรื่องยุ่งยากของราชวงศ์ และสร้างรัฐเล็กๆซึ่ง รวมเมืองท่าที่เรียงรายตามชายฝั่งตะวันออกของอ่าวสยาม ใน ค.ศ.1708 หมักกู ย้ายมาสวมักัด ต่อโคชินจีนที่มีอำนาจขึ้นมา แต่ก็ยังคงรักษากองทหารและโครงสร้างการปกครองของเขาเอาไว้ จนกระทั่งเสียชีวิตไปใน ค.ศ.1735 หมักเตียนตู (Mac Thien-tu) บุตรชายลูกครึ่งจีน-เวียดนามของ

เขาก็ครักษาขนบประเพณีต่อไป ทำเหรียญกษาปณ์ สร้างป้อมปราการ ทำแผนผังตลาด และแม้แต่ดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างอิสระที่มักจะต่อต้านสยามและเข้าแทรกแซงในเขมรอยู่บ่อยครั้ง ในเมืองหลวง เขายื่นกรานที่จะให้ข้าราชการของเขาสวมเสื้อผ้าแบบหมิง สร้างอาคารแบบจีน และจัดตั้งวัดและโรงเรียนในลัทธิขงจื๊อ ชัยชนะของกบฏเต๋ยเจิน เท่านั้นที่สามารถขับไล่เขาออกจากเมืองฮาเตียน หรือบันทายมาศได้ (Chen 1979: 1537 – 43)

ที่กลุ่มหมู่เกาะชาวโปรตุเกสในทศวรรษ 1510 ได้พบอภิสิทธิ์ชนชาวชวาและมลายูตามชายฝั่งที่นิยมการค้า คนพวกนี้มีสายเลือดจีนที่เกิดจากการอพยพเข้ามาในศตวรรษก่อนหน้านั้น แต่พวกเขาไม่ได้เห็นกลุ่มชาวจีนซึ่งเข้ามาพำนักอาศัยที่แตกต่างอย่างชัดเจนทางด้านวัฒนธรรม ตรงกันข้าม ชาวฮอลันดาและอังกฤษประมาณ ค.ศ. 1600 พบนิคมชาวจีนขนาดใหญ่ในบันเติน นอกเหนือจากกลุ่มเล็กๆในที่อื่นๆ ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่ราชวงศ์หมิงเริ่มออกใบอนุญาตให้เดินทางไปไต้หวัน ค.ศ. 1567 ที่บันเตินมีคนจีนประมาณสามพันคนในย่านที่แยกต่างหากนอกกำแพงเมืองไปทางทิศตะวันตก อยู่บ้านที่สร้างด้วยอิฐแตกต่างไปจากบ้านแบบชวา มีวัดของตนเอง ธรรมเนียมเรื่องงานศพ ภาษาและการเขียน คณิตศาสตร์และผู้แสดงแบบอื่นๆ พวกเขาสวมเสื้อผ้าที่แตกต่างอย่างชัดเจน ไว้ผมยาวและขมวดไว้บนศีรษะ เล่ากันว่าคนพวกนี้ส่งกำไรส่วนใหญ่กลับไปจีน มีความตึงเครียดทางสังคมอย่างมากระหว่างคนจีนกับประชากรท้องถิ่น (Lodewycksz 1598: 124 – 25; Scott 1606: 174 – 76) แม้ว่าพวกคนจีนจะหานางบำเรอหรือภรรยาชั่วคราวจากประชากรอินโดนีเซีย แต่ก็คาดหวังว่าในที่สุดก็จะทิ้งไปและกลับบ้าน แต่ก็มียุทธศาสตร์ศาสนาอิสลาม แต่คราวนี้เป็นก้าวโดยเจตนาออกจากวัฒนธรรมหนึ่งรวมทั้งความจงรักภักดีไปยังอีกวัฒนธรรมหนึ่ง เช่นที่ สก็อตต์ (1606: 174) กล่าวไว้ ชาวจีนไม่เคยเย่อหยิ่งเกินกว่าจะรับงานที่ได้ผลกำไรเลย “นอกจากว่าจะกลายเป็นชาวชวา (อย่างทีหลายคนเป็นเมื่อกระทำการฆาตกรรมหรือความชั่วร้ายอย่างอื่น)” พวกเขาจะตัดผม เปลี่ยนการแต่งกาย และกลายเป็นคนที่หึงหวงใส่พอๆกับชาวชวาและลี้ภัยความคิดที่จะกลับไปเมืองจีน

การแยกตัวออกเป็นเรื่องที่ชาวฮอลันดาสนับสนุนในปัตตาเวียและเมืองบริวาร เช่นที่เห็นได้ในขอบเขตที่เล็กกว่าแต่ก็ยังคงชัดเจน โดยชาวสเปนในมะนิลา ชาวฮอลันดาตีความแตกต่างทางเชื้อชาติสำหรับแต่ละกลุ่ม โดยการมีย่านที่อยู่ เครื่องแต่งกาย โครงสร้างด้านการปกครอง และศาสนาแตกต่างออกไปเช่นที่ ฮอดเลย์ (1988) ได้ชี้ว่า ในกรณีของ จีเรน เป็นเรื่องยากที่จะยังคงฝักใฝ่ในสองวัฒนธรรมอยู่เมื่อพวกฮอลันดาเป็นเบี้ยบน กลุ่มเปอรานากัน ซึ่งได้แก่ชาวจีนมุสลิมที่ปรับตัวผสมกลมกลืนก็ได้หายไป ผู้ที่ต้องการจะดำเนินงานด้านการค้าจะต้องเรียกตนเองว่าชาวจีน ส่วนผู้ที่จะมีตำแหน่งในราชการต้องเรียกตนเองว่าชาวชวา

พวกสเปนคาดหวังให้ชาวจีนระดับผู้นำในฟิลิปปินส์เปลี่ยนมาเป็นคริสต์ศาสนิกชนและรับการแต่งกายของสเปน (รูปที่ 43) แต่ก็สะดอกสำหรับพวกตนอีกเหมือนกันที่จะให้คนจีนยังมีความ

แตกต่างกันอยู่ มีประโยชน์ในฐานะคนกลางและไม่มีทางเป็นไปได้ที่จะเข้าไปร่วมกันทำการต่อต้านชาวยุโรปที่มีจำนวนน้อยมาก การเข้ามาของชาวตะวันตกกระตุ้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และคนภายนอกให้เป็นในแนวทวิภาค ซึ่งกิจกรรมเศรษฐกิจของชาวยุโรปและจีนหันเหไปจากของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การร้องทุกข์ของชาวยุโรปแรกสุดมาจากซานเมื่อนิลาที่ว่า “ความเกียจคร้าน” และการพึ่งพาอาศัยผู้อื่นของชาวฟิลิปปินส์และสเปนเป็นเพราะความขยันของคนจีน (de Rojas 1586: 270; Morga 1609: 225)

ทั้งมะนิลาและ ปัตตาเวีย พึ่งพาพ่อค้าจีนสำหรับการนำเข้าสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภค และยังอาศัยชาวจีนพื้นเมืองในฐานะช่างฝีมือ กรรมกร คนปลูกผักขายที่ตลาด คนทำขนมปัง และบทบาทอื่นๆที่ทำให้เกิดผลผลิต ในปัตตาเวีย ชาวจีนได้รับอนุญาตให้ตั้งถิ่นฐานภายในกำแพงเมืองมีจำนวนร้อยละ 39 ของพลเมืองใน ค.ศ. 1699 ที่มะนิลาพวกคนจีนต้องรวมกันอยู่ที่ ปาร์ยัน นอกกำแพง พวกฮอลันดา และแม้แต่พวกสเปน ผู้เคยมีประสบการณ์ในการโจมตีของจีนมีความรู้สึกสองจิตสองใจอย่างยิ่งเรื่องการพึ่งพาความขยันขันแข็งของคนจีนผู้บุกเบิกนิคม ความตึงเครียดที่ นำกลั้วมากเกิดขึ้นในการกวาดล้างกลุ่มคนจีนในเมืองทั้งสอง (หกกกลุ่มในมะนิลา หนึ่งกลุ่มใน ปัตตาเวียใน ค.ศ. 1740) แต่ตามที่ มอร์กา (1609: 225) ได้บันทึกไว้หลังการกวาดล้างในมะนิลา “เมืองตกอยู่ในภาวะยากลำบาก เพราะเมื่อไม่มีพวกซังเลเย [คนจีน] ก็ไม่มีอาหารกินและไม่มีรองเท้าใส่” ชาวยุโรปรู้ว่าพวกเขาไม่สามารถสร้างเมือง ดำเนินการค้าขาย หรือหาของกินของใช้ประจำวันได้หากไม่มีชาวจีน ข้อดีของชาวจีนนั้นไม่เพียงแต่ขยันขันแข็งเท่านั้น แต่ยังรักสงบด้วย ชาวยุโรปเหนือเปรียบเทียบความนอบน้อมของคนจีนต่อขุนนางผู้ไว้ตัวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับการแสดงออกของชาวยิวในยุโรป—“เหมือนพวกยิว [คนจีน] ดำรงชีวิตหมอบก้มหัวให้คนเหล่านี้ แต่ฉกทรัพย์สินของพวกเขาส่งไปเมืองจีน” (Scott 1606: 174; cf. Pyrard 1619 II: 163)

สำหรับชาวจีนแล้ว เมืองท่าที่ควบคุมโดยชาวยุโรปมีความน่าสนใจอยู่สองประการ กล่าวคือ เมืองเหล่านี้เป็นศูนย์ค้าขายนานาชาติใหม่ที่สะดวก โดยเฉพาะเป็นแหล่งของเงินจากอเมริกาและญี่ปุ่นซึ่งเป็นที่ต้องการอย่างมากในจีน และยังมีสภาพแวดล้อมที่เทียบแล้วมั่นคง เป็นที่ซึ่งคนจีนสามารถจะกลายเป็นคนร่ำรวยและถึงขนาดมีอิทธิพลได้โดยไม่ต้องเสียความเป็นจีน ปัตตาเวียมะนิลา และเมืองบริวาร (มะละกาของฮอลันดา มะกัสซาร์ และ เซมารัง อีโล-อีโล ของสเปน และซัมโบอันกา) ได้กลายเป็นศูนย์ของเครือข่ายการค้าของจีน ซึ่งสนับสนุนแม้แต่ชาวจีนที่อยู่ในรัฐที่ปกครองโดยชาวเอเชียให้รักษาเอกลักษณ์ของจีนไว้

การรวมตัวของชาวจีนในจุดสำคัญๆภายใต้การควบคุมของท้องถิ่น ในอยุธยา และ ฮอยอัน มีขนาดใหญ่พอที่จะคงความแตกต่างทางวัฒนธรรมไว้ได้ แต่บรรดาหัวหน้าก็ตระหนักว่าต้องปรับตัวเป็นไทยหรือเวียดนามในระดับหนึ่ง และเข้ารับราชการเป็นเจ้าหน้าที่ในราชสำนักเพื่อปกป้องและพัฒนาผลประโยชน์ของตน ดังนั้นการโยกความมีเชื้อสายจีนกับการค้าและเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้กับการดำรงตำแหน่งของทางการจึงไม่เคยชัดเจนเลยภายใต้การปกครองของ
ท้องถิ่น

รูปที่ 43 ชาวจีนกลุ่มต่างๆในฟิลิปปินส์ จากซ้าย: คนจีนที่นับถือคริสต์ศาสนา ผู้ได้รับเครื่องแต่งกาย
สเปนและตัดเปีย บุคคลสำคัญจีน “ผู้ไม่มีศาสนา” ชาวประมง และ กูลี ถือไม้คาน

แต่ก็เริ่มเกิดขึ้นอย่างช้าๆ

ขั้นตอนสำคัญที่ก้าวไปสู่การแยกหน้าที่อย่างชัดเจนตามเชื้อชาติคือการเสนอใช้ระบบการ
มอบการเก็บรายได้ของรัฐให้แก่ผู้ผูกขาดภาษีชาวจีน จนกระทั่งกลางศตวรรษรัฐเอเซียตะวันออก
เฉียงใต้ได้มอบพื้นที่ต่างๆให้แก่ขุนนางที่รับผิดชอบทางด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งชาวต่างชาติหลายคน
แต่คาดหวังว่ารายได้จากพื้นที่เหล่านี้จะเข้ามาที่กษัตริย์—หักเปอร์เซ็นต์ และของขวัญกับประโยชน์
พิเศษต่างๆ แต่ตรงกันข้าม ผู้ผูกขาดภาษีจะเก็บอากรท่าเรือ ภาษีตลาด หรือเกลือ ผื่น และรายได้
การพนันหลังจากจ่ายเงินตามจำนวนที่กำหนดไว้แก่ประมุขของรัฐล่วงหน้า วิธีการนี้มีประสิทธิภาพ
พอสมควรสำหรับประมุขที่จะดึงเอารายได้มาก่อนจากธุรกิจของชาวจีนโดยไม่ต้องเอาตัวเองไปยุ่ง
เกี่ยวกับความลึกถึ้งของการค้า แต่เนื่องด้วยระบบให้อำนาจอย่างมหาศาลด้านเศรษฐกิจแก่ผู้
ผูกขาดภาษีชาวจีน พ่อค้าท้องถิ่นมักจะหมดความสำคัญลงไป

ชาวฮอลันดาได้พัฒนาระบบผูกขาดการเก็บรายได้ที่มีประสิทธิภาพที่สุดระบบหนึ่งในยุโรป
ซึ่งจำกัดวงการทุจริตโดยจัดประมูลการผูกขาดให้แก่ผู้เสนอราคาสูงสุดทุกปี ได้มีการนำระบบนี้มาใช้
ในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ และชาวจีนในท้องถิ่นที่ดูเหมือนจะขึ้นชอบโอกาสซึ่งระบบหยิบยื่นให้ที่จะ

บริหารกิจการด้านเศรษฐกิจของตนในราคาตายตัว ภายในสองทศวรรษแรกที่ปัตตาเวียกลายเป็นเมืองฮอลันดา ได้มีการพัฒนาระบบโดยที่สิทธิการผูกขาดการค้าเดินกิจการ ค่าผ่านทาง ตลาด โกดังสินค้า โรงบ่อน โรงละคร ร้านขายเหล้า และบริการอื่นๆของเมืองที่ให้ผลกำไรอีกมากมาย จะประมาณกันทุกปีโดยชาวจีนระดับผู้นำ วิธีการนี้ทำเงิน 59,000 กิลเดอร์ ให้ ปัตตาเวีย ใน ค.ศ.1639 และ 211,000 กิลเดอร์ ภายใน ค.ศ.1656 (Coolhaas 1964: 5 – 6, 60 – 61) เมื่อพวกฮอลันดาขยายอำนาจไปถึงเมืองท่าอื่นๆในกลุ่มหมู่เกาะ ระบบนี้ก็ตามไปด้วย

ความสัมพันธ์ทางการเงินระหว่างอำนาจทางการเมืองและธุรกิจของชาวจีนในรูปแบบนี้ได้ให้ประโยชน์อย่างมากแก่ประมุขของท้องถิ่นที่กลไกในการบริหารมีประสิทธิภาพน้อยกว่าของ VOC เสียอีกในการเก็บภาษีเช่นนี้โดยตรง ในชาวจุลวิกิตคือตอนเริ่มรัชสมัยของอาณาจักรที่ 2 ใน ค.ศ. 1677 – 78 เมื่อประมุขของคัมภีร์ VOC อย่างเต็มที่ที่จะเอาราชอาณาจักรคืนมา และจำนองเมืองท่าของพระองค์กับบริษัทเพื่อจ่ายเป็นค่าช่วยเหลือ ตั้งแต่นั้นมารายได้ของเมืองเหล่านี้ก็ให้ชาวจีนผูกขาดไปหมดในแบบของฮอลันดา (Carey 1984: 24 – 25; Nagtegaal 1988: 84 – 85) การผูกขาดการเก็บภาษีน่าสนใจมากสำหรับประมุขของชาวผู้ยากจนลง มีการนำไปใช้กับท้องที่ห่างไกลทะเล ใน ค.ศ. 1700 มีการจัดตั้งด่านเก็บค่าผ่านทางและให้ชาวจีนผูกขาดถือว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะหารายได้ (de Haan 1912 III: 182)

พ่อค้าชาวจีนเองคงจะได้นำระบบนี้ไปยังรัฐอื่นๆที่ชาวเอเชียปกครองเอง โดยเฉพาะสยามและเขมร ในสยามศตวรรษที่ 18 รายได้จากเมืองท่า การพนัน การทำเหมืองดีบุก และแม้แต่การเป็นข้าหลวงมณฑลทางใต้ที่ให้ผลผลิตมากมายก็ให้คนจีนผูกขาดไปโดยแลกกับการจ่ายเงินข้าหลวงเป็นรายปี (Skinner 1957: 20)

การพัฒนาเช่นนี้ทำให้เป็นการง่ายขึ้นสำหรับประมุขของรัฐที่จะถอยออกมาจากธุรกิจการค้าโดยสิ้นเชิง คนจีนที่ผูกขาดการเก็บรายได้กลายเป็นแขกสำคัญของราชสำนัก และในระดับนี้ก็ต้องใช้เสื้อผ้า ภาษาและกิริยามารยาทซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในสังคมชั้นสูง คนเหล่านี้เป็นนายหน้าวัฒนธรรมแบบฉบับระหว่างโลกของราชสำนักท้องถิ่นที่เป็นอิสระในเรื่องอื่นๆกับชุมชนเมืองของจีนที่ทำการค้า ความร่ำรวยและอำนาจทางเศรษฐกิจของคนพวกนี้ไม่ได้คุกคามประมุขของรัฐโดยตรง แต่ในระยะยาวการผูกขาดเก็บรายได้ของคนจีนได้ทำให้ช่องว่างระหว่างประชากรท้องถิ่นและการค้าขนาดใหญ่กว้างขึ้นอย่างไม่ต้องสงสัย แต่ความสำคัญอาจจะอยู่ที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางกลุ่มที่จิตวิญญาณของผู้ประกอบการยังคงอยู่ ถูกกระทบโดยการผูกขาดการเก็บภาษีของคนจีนไม่มากนัก คงจะเป็นเพราะอยู่ห่างไกลเช่น พวกมีนังกะเบา บาตะก์ และ ไตรางัน หรือเพราะความเป็นปราชัยทางศาสนาและวัฒนธรรม เช่นพวกอาเจห์ บูกิส และเตาซูก์

ที่มันสุดท้ายของการค้าอิสลาม 1650 – 88

ผมพบว่าชาวมลายูโดยทั่วไปเป็นศัตรูที่ไม่ยอมโอนอ่อนต่อพวกฮอลันดา และทั้งหมดนี้ดูเหมือนจะเกิดจากความปรารถนาอย่างจริงจังที่จะมีการค้าเสรีซึ่งถูกขัดขวางโดยพวกฮอลันดา ไม่ใช่แต่ที่นี้ [สุมาตรา] เท่านั้น แต่ในหมู่เกาะเครื่องเทศและในอื่นๆที่พวกนี้มีอิทธิพล

Dampier 1699: 83

จุดเปลี่ยนของยุคการค้ามากับการพ่ายแพ้ของอาเจะห์และมาตารัมใน ค.ศ. 1629 ตั้งแต่ ค.ศ. 1650 การเสื่อมลงเป็นที่ชัดเจนต่อทุกคน ทศวรรษ 1680 ก็ได้เห็นอาการเจ็บปวดทรมานทรายเป็นตรึง ด้วยการผูกขาดกานพลูและลูกจันทน์เทศ และป้อมปราการเรียงรายตั้งแต่มะละกาจนถึง อัมบน เมื่อถึงกลางศตวรรษ VOC ก็ได้กลายเป็นผู้มีอำนาจทางการค้าและกองทัพเรือที่สำคัญของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รัฐต่างๆ ซึ่งมีบริเวณหลังเมืองท่าที่สำคัญด้านการเกษตรได้ปรับตัวเข้ากับ สถานการณ์นี้ตามแนวทางที่เราได้เห็น กล่าวคืออำนาจทางทะเลของยุโรปไม่ได้เป็นภัยคุกคามตน โดยตรง สำหรับผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการค้าโดยเฉพาะ คือ ชุนนางวานิชของเมืองท่า นะกัโฮดา ผู้ปลูกพริกไทย และผู้ซื้อขายสินค้า เกิดความขัดแย้งโดยตรง ด้วยเหตุที่กลุ่มคนเหล่านี้เป็นส่วนที่ เห็นชัดว่ามีลักษณะของมุสลิมมากที่สุดของประชากร จึงแสดงการต่อต้านออกมาในแบบมุสลิมเป็น ส่วนใหญ่ สำหรับพวกฮอลันดาแล้วดูเหมือนจะมีการวางแผนคิดร้ายของ “โปป [อุลามา]” ทุกหนแห่ง คงมีแต่ VOC เท่านั้น ที่ปฏิบัติการในลักษณะเป็นเอกภาพ พวกคู่แข่งพูดถึงการร่วมมือกันแต่ไม่เคย ทำได้เลย

อาเจะห์เป็นศูนย์รวมโดยธรรมชาติของขบวนการเช่นนี้ แม้ว่าราชินีและอัครมหาเสนาบดีถูก ปราบกันโดย VOC ใน ค.ศ. 1650 ให้มอบดินจากประ เมืองขึ้นของอาเจะห์ ครึ่งหนึ่งแก่บริษัท ช้อ ตกลงที่หลัศักดิ์ศรีเช่นนี้ปรากฏว่าไม่เป็นที่พอใจอย่างมากในเมือง พวกลักษณะมาณาทำการ รัฐประหารใน ค.ศ. 1651 ถอดอัครมหาเสนาบดี เป็นดาฮารา ศรี มหาราชา ธิบ “อาวุธและช้าง ทั้งหมด” ยิ่งถูกเขยซึ่งเป็นผู้สนับสนุนคนสำคัญของเขาขณะที่เขาขี่ช้างไปราชสำนัก เมื่อพวกต่อต้านฮอลันดายึดอำนาจได้ในที่สุด ก็ดำเนินการกวาดล้างชุนนางในเขตพริกไทยทางฝั่งตะวันตก คนเหล่านั้นถูกสงสัยว่าร่วมมือในเรื่องข้อเรียกร้องของฮอลันดาและอังกฤษเพื่อการค้าโดยตรง (Reniers 1651: 511 – 15, 519 – 21) การโจมตีบ้านพักคนงานของฮอลันดาที่เประปีเดียวกันนั้น เมื่อถูกจ้าง VOC ยึดกลับแล้วคนถูกสังหารอาจเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์เหล่านี้

ความสัมพันธ์ระหว่าง VOC และอาเจะห์ ยังแปรปรวนอย่างรุนแรงเกือบตลอดทศวรรษ 1650 แต่อาเจะห์มิได้ดำเนินการโดยลำพัง ไม่นานหลังจากขึ้นครองบัลลังก์ที่แก้ว (มะกัสซาร์) สุลต่าน ฮาซา

นูดิน ได้รับสั่งกับทูตโปรตุเกสว่า กาดิแห่งเม็กซิโกได้เขียนถึงกษัตริย์อิสลามในดินแดนใต้ลม— อาजेห์ ยะโฮร์ มาตารัม บันเต็น และ มะกัสซาร์—ชักชวนให้ปฏิบัติการร่วมกันเพื่อลงโทษพวก ฮอลันดาสำหรับความเสียหายที่ได้ก่อกับชาวมุสลิม สุลต่านแห่งบันเต็นได้ส่งทูตไปยังฮาซันนูดินใน ปีถัดไป แนะนำว่าแม้มาตารัมจะเย็นชากับข้อเสนอ แต่บันเต็นตั้งใจจะโจมตี ปัตตาเวีย และอาजेห์ เพื่อปิดล้อมมะละกาของฮอลันดา ส่วนฮาซันนูดินเองก็จะรั้งความมาลูกูของฮอลันดาอีกต่อไป (Cabral 1655; Macassar Factory 1655) เจ้าของเรือชาวมลายูคนหนึ่งมาถึงบันเต็นจากอาजेห์ บอกข่าวว่า อาजेห์ ปัตตานี เประ และ ยะโฮร์ ต่างตกลงกันว่าจะขับไล่พวกฮอลันดาออกไป ส่วน บันเต็นและมะกัสซาร์ ก็จะทำตามในไม่ช้า (Bantam Agency 1656) แม้แต่อามังกูรัตที่ 1 แห่ง มาตารัมที่สังหารหมู่ฮูลามาส่วนใหญ่ในราชอาณาจักรของพระองค์ก็รู้สึกสะเทือนใจในคำพยากรณ์ ที่ว่าพระผู้เป็นเจ้าจะประทานชัยชนะแก่รัฐมุสลิมถ้าร่วมกันต่อต้านพวกฮอลันดา พระองค์ปิดเมือง ทำให้เรือฮอลันดาเข้าใน ค.ศ. 1655 – 57 และแลกเปลี่ยนทูตกับมะกัสซาร์ แต่ก็ไม่อยู่ในฐานะที่จะ ดำเนินการที่รุนแรงกว่านั้น (de Graaf 1961: 103 – 05)

นี่เป็นโอกาสสุดท้ายที่ประมุขมุสลิมได้จังหวะที่จะร่วมมือกันก่อนที่การอยู่รอดในฐานะผู้มี อำนาจทางการเมืองจะเป็นปัญหา ความพยายามครั้งต่อๆมาที่จะป้องกันชุมชนการค้าเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะจาก VOC เป็นงานของกลุ่มที่เล็กลงไปเรื่อยๆ เป็นพวกคนที่ถูกเนรเทศ พ่อค้า และ ฮูลามา ปฏิบัติการของพวกมุสลิมช่วงนี้จะต้องแยกออกจากความเป็นรัฐอิสลามซึ่งขึ้นถึง ระดับสูงสุด ประมาณทศวรรษ 1640 ซึ่งได้พิจารณาแล้วในบทที่ 3

ชาวมะกัสซาร์ผู้ชอบต่อสู้และหยิ่งในศักดิ์ศรีที่กระจายกันไป มักจะเป็นศูนย์ของกระบวนการ เหล่านี้หลังจากที่การร่วมนำกำลังกันของฮอลันดา-บูกิส ได้พิชิตบ้านเกิดของพวกเขาอย่างเด็ดขาดใน ค.ศ. 1699 แหล่งหลบภัยที่ชัดเจนสำหรับชาวมะกัสซาร์ คือ บันเต็น ซึ่งทำงานร่วมกับมะกัสซาร์ ที่จะ รักษาเครือข่ายการค้าเครื่องเทศของมุสลิมให้คงอยู่ ในบรรดาขุนนางที่บันเต็นต้อนรับอย่างแข็งขัน ใน ค.ศ. 1671 บุคคลที่มีอิทธิพลและเป็นที่เคารพนับถือมากที่สุดคือซีค ยูเซฟ ผู้คงแก่เรียนมุสลิม เขาได้ศึกษากับฮูลามาคนสำคัญของเม็กซิโกอยู่ประมาณ 20 ปีก่อนเดินทางกลับในทศวรรษ 1660 เพื่อกระตุ้นจิตวิญญาณของมะกัสซาร์ ที่บันเต็นเขาได้รับการเคารพนับถือมากพอที่จะได้รับอนุญาต ให้แต่งงานกับน้องสาว ของสุลต่าน อับดุลฟาตห์ อาเก็ง และเขายังคงเป็นแรงจูงใจการต่อต้าน VOC ของบันเต็น จนกระทั่งถูกจับและเนรเทศไปลังกาใน ค.ศ. 1684 แต่นักบวชระดับผู้นำของ มะกัสซาร์ วิวาทกับราชสำนักบันเต็นเรื่องสถานการณ์และในที่สุดก็ออกจากเมืองไปเมื่อ ค.ศ. 1673 – 74 เพื่อไปหาที่พึ่งพิงใหม่ในมุมตะวันออกเฉียงใต้ของชวา ชายเขตของการต่อสู้ในหมู่ชาวชวา บาห์ลี และ มาดูรา

ที่นี้นักบวชมะกัสซาร์ก็ได้ทำงานเป็นพันธมิตรและหน่วยจู่โจมของกองทัพของ ระเด่น ตรุนาจา ยา (Raden Trunajaya) เจ้าชายแห่งมาดูราผู้อยู่ในระหว่างการปลุกกระดมส่วนต่างๆที่แปลกแยกไป

เพราะนโยบายที่กดขี่ของอามังกูร์ตที่ 1 แห่ง มาตารัม ตูรนาจายา ผู้ที่ประเทศถูกมาตารัม พิชิตและพระชนกถูกปลงพระชนม์ที่ราชสำนักของอามังกูร์ตได้หนีจากเมืองหลวงไปยังเต็มบายัต สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งอยู่ใกล้ๆ พื้นที่นี้เป็นศูนย์ของศาสนาที่ต่อต้านราชสำนักมาเป็นเวลานาน ผู้นำด้านจิตวิญญาณของที่นี่ในตอนนั้นก็คือ ระเด่น กาโจรัน (Raden Kajoran) ผู้ทำนายว่า ตูรนาจายา จะมีชื่อเสียงเกียรติยศในอนาคต และยกย่องให้แต่งงานด้วย นี่เป็นการยืนยันว่าพวกมุสลิมสนับสนุนการกบฏที่กำลังลุกลาม การล่มสลายของอาณาจักรของอามังกูร์ตก็เริ่มเป็นที่ประจักษ์เมื่อแม่ทัพพระเจ้าโฮรผู้เป็นมกุฎราชกุมารก็เข้าร่วมกับพวกกบฏอย่างลับๆ ใน ค.ศ. 1670 เพื่อเร่งให้พระบิดาลิ้นพระชนม์เร็วขึ้น (Ricklefs 1981: 69 – 70)

กบฏตูรนาจายา รุนแรงที่สุดใน ค.ศ.1675 เมื่อชาวมะกัสซาร์ทำลายราบเมืองท่าสำคัญๆ ของชาวตะวันตก รวมทั้งสุระบายา ทำให้เมืองเหล่านี้ไร้การป้องกันต่อต้านชาวมามาดูราของตูรนาจายา ที่เข้ามายุึดครอง ขุนนางมุสลิมคนสำคัญ แถปปาสีชีร์ (ชายฝั่งทะเลชวาด้านเหนือ) ผู้นำแห่ง กิริอำนาจยพรพวกกบฏด้วยเหตุผลว่า มาตารัมได้สมยอมกับพวกฮอลันดานอกศาสนา กองกำลังของตูรนาจายาเช่นฆ่ากองทัพนมาตารัมที่ส่งมาปราบเขาในเดือนตุลาคม ค.ศ.1676 ทำให้ อามังกูร์ตที่ 1 ไม่มีที่พึ่งอื่นนอกจาก VOC สัมพันธภาพอันน่าอับอายที่พระองค์ลงนามกับบริษัทในเดือนกุมภาพันธ์ 1677 ทำให้ความเป็นอิสลามและความเชื่อในยุคใหม่ที่รุ่งโรจน์ของการกบฏเด่นชัดขึ้น—โดยเฉพาะเมื่อศตวรรษสิ้นสุดลงในเดือนมีนาคม 1677 ตามปฏิทินชวา ซึ่งนำไปสู่ความคาดหวังว่าจะมีการเปลี่ยนราชวงศ์ แรงที่สะท้อนการกระตุ้นของศาสนาอิสลามและความเชื่อในยุคใหม่สัมผัสได้ในคาบสมุทรมลายูที่ซึ่ง “ผู้แสดงอภินิหาร” จาก มินังกาเบา ได้รับการสถาปนาเป็นกษัตริย์โดยรัฐเล็กๆ รอบมละกาของฮอลันดาและปิดล้อมป้อมปราการที่นั่นใน ค.ศ.1677 ด้วยกองทหารมลายู 3000 คน (Kathirithamby-Wells 1970: 50)

พวกฮอลันดาเริ่มการช่วยเหลือสุลต่านอามังกูร์ตโดยยึดเมืองที่มีความสำคัญมากที่สุดสำหรับตนเอง—สุระบายา การกระทำเช่นนี้ไม่ได้ช่วยอามังกูร์ตผู้ที่อยู่ในอุปการะแต่อย่างใด สุลต่านต้องหนีออกจากเมืองหลวงในเดือนมิถุนายนและสิ้นพระชนม์ในเดือนต่อมาที่ เตกัล มกุฎราชกุมารเห็นว่าพระองค์ไม่มีโอกาสที่จะข่มตูรนาจายาผู้มีชัยได้ นอกจากจะเป็น “ราชาของบริษัท” ในฐานะอามังกูร์ตที่ 2 VOC พร้อมด้วยพันธมิตรชาวบูกิส อัมบน และชวาก็เริ่มการสู้รบอันยาวนานและยากเย็นในนามของสุลต่าน ในที่สุดก็จับตูรนาจายา ได้เมื่อปลาย ค.ศ.1679 และส่งให้ อามังกูร์ตที่ 2 ผู้ใช้กริชแทงเขาด้วยพระองค์เองในเดือนกันยายน ค.ศ. 1680 กองกำลังของ VOC ได้สังหารระเด่น กาโจรัน แห่งเต็มบายัตไปแล้วเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ.1679 ตอนนั้นการต่อต้านของพวกมุสลิมก็ไปรวมกันในบริเวณที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของชวา—เขากิริ ใกล้สุระบายา หลังการรบอย่างดุเดือด ผู้นำด้านจิตวิญญาณแห่ง กิริ และครอบครัวของเขาส่วนใหญ่ถูกสังหารโดยกองกำลังที่นำโดยชาวฮอลันดา (Ricklefs 1981: 72 – 73)

มีผู้เห็นอกเห็นใจปฏิบัติการของตูลูนาจายามากที่บันเต็น เช่นเดียวกับสุนยิฮิสลามอื่นๆ แต่อาณาจักรสุลต่านแห่งนี้ไม่ได้โจมตี VOC อย่างเปิดเผยจนกระทั่ง ค.ศ. 1680 เมื่อหัวหน้าพวกมาดูรา ถูกกำจัดไปจากเวที การหลั่งศักดิ์ศรีของบันเต็นด้วยน้ำมือของ VOC ใน ค.ศ. 1682 และการสังหารหมู่ที่มาเยือนชาวบันเต็นผู้รักชาติเพราะความอาฆาตพยาบาทของสุลต่านหนุ่มกับพวกฮอลันดาและพันธมิตรอื่นๆ ก่อให้เกิดความขุ่นเคืองใจที่เกาะกินลึกในบันเต็นเท่ากับ ที่มะกัสซาร์ในสมัยก่อน “ชาวซวา [แห่งบันเต็น] ทนชาวฮอลันดาไม่ค่อยจะได้เป็นเวลานานพอสมควร และจริงๆ แล้วความเกลียดชังของคนเหล่านี้ที่มีต่อพวกเรามิใช่ว่าจะปราศจากมูลเหตุ . . . ชาวบันเต็น . . . ไม่มีวิธีอื่นที่จะแสดงความขุ่นเคืองนอกจากทำหน้าตาเบี่ยงเบนเมื่อเดินผ่านและบางทีก็ถ่มน้ำลายรด เพื่อหัดให้คนพวกนี้ละทิ้งธรรมเนียมที่ไม่น่าดูนี้ เราตกลงกันในหมู่พวกเราว่าต้องไม่ปล่อยให้ใครผ่านไปไม่ว่าแก่หรือหนุ่ม ผู้หญิงหรือผู้ชาย โดยไม่ต้องที่หูอย่างแรง” (Fryke 1692: 74) เป็นเวลาหลายปีหลังชัยชนะ พวกฮอลันดาตกเป็นเป้าของการโจมตีอย่างบ้าดีเดือดหรือซุ่มโจมตีทำร้ายบริเวณบันเต็น อันเป็นการท้าทายการลงโทษที่น่าสยดสยองยิ่งขึ้นจากสุลต่านที่ฮอลันดาสนับสนุน เมืองปัตตาเวียเองก็ถูกรบกวณโดยการโจมตีอย่างลับๆ และการคบคิดกันต่อต้านชาวฮอลันดา (เพ็งอ้าง: 71 – 73, 81, 121, 147, 151; Tachard 1688: 101 – 02)

นี่ก็คือภูมิหลังสำหรับช่วงหลังสุดในการต่อต้านของพวกมุสลิมที่น่าสลดใจยิ่ง โดยเฉพาะในบริเวณสุมาตราใต้ที่บันเต็นมีอิทธิพลมากที่สุด ซึ่งอาจถูกกระตุ้นต่อไปอีกโดยการมาถึงอาเจห์โดยไม่คาดหมายของคณะทูตระดับสูงจากซาริฟแห่งเม็กกะใน ค.ศ. 1683 ทูตคณะนี้เดิมตั้งใจให้ไปเฝ้าจักรพรรดิเอารังเซบ แห่งโมกุล (Mughal Emperor Aurangzeb) แต่ก็มี การต้อนรับที่ดีกว่ามากในดินแดนใต้ลม (Snouck Hurgronie 1888) มูลเหตุมาจากการสูญเสียอันเป็นรูปธรรมที่ชาวมุสลิมผู้ทำการค้าได้ประสบ ใน ค.ศ. 1685 นักผจญภัยผู้มีอำนาจลึกลับซึ่งมีอยู่ทั่วไปในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้คนหนึ่งเริ่มดึงดูดผู้สนับสนุนชาวมะกัสซาร์ มินังกาเบา บันเต็น และมลายูมายังฐานของเขาที่เกาะเบลีตุง เขาเรียกตัวเองว่า อะห์มัด ชะห์ บิน อิสกันดาร์ (Ahmad Shah bin Iskandar) และใช้สมญาว่า ยัง ดีเปรตวน ราชา ซักตี (Yang dipertuan Raja Sakti คือ “กษัตริย์ผู้มีอาภรณ์เกินได้ที่เรียกว่าเจ้านาย) และอ้างว่าเป็นกษัตริย์ที่ชอบธรรมของมินังกาเบา และผู้สืบสกุลโดยตรงของ อิสกันดาร์ ดซุลการ์ไบน (Iskandar Dzulkarnain คือ อเล็กซานเดอร์มหาราชในรูปแบบอิสลามที่ทรงพลัง) จากเกาะเบลีตุง เขาได้รับการสนับสนุนจากประมุขของปาเล็มบังและ จัมบี—ทั้งสองเมืองนี้ถูกบีบอย่างหนักหน่วงโดยแรงกดดันเรื่องผูกขาดของพวกฮอลันดา เขาส่งสาส์นไปยังประมุขของอาเจห์ และมาตารัม รวมทั้งบรรดาหัวหน้าบริเวณชายฝั่งของสุมาตราตะวันตก และบอร์เนียวใต้ และแม้แต่กษัตริย์ของสยามเชิญชวนให้สนับสนุนหน้าที่อันศักดิ์สิทธิ์ของเขาที่จะขับไล่พวกฮอลันดาไปจากกลุ่มหมู่เกาะ (Kathirithamby-Wells 1980: 51 – 55)

เขาระดมความช่วยเหลืออย่างรวดเร็ว กล่าวกันว่าได้คนสี่พันคนและเรือสามร้อยลำใน ค.ศ. 1685 อามังกูร์ที่ 2 แห่ง มาตารัมผู้รู้สึกระคายเคืองภายใต้เงื่อนไขของสัมพันธภาพกับ VOC ที่บ้านทอนกำลัง ได้ตอบอะห์มัด ชะห์ โดยเชิญ ให้มาเมืองการ์ตาซุรา เพื่อเป็นผู้นำการทำสงครามอันศักดิ์สิทธิ์ ด้วยความตื่นตระหนกอย่างแท้จริง ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1686 พวกฮอลันดาก็ได้ส่งกองทหารของตนเองและของประมุขหนุ่มแห่งบันเต็นผู้อยู่ในความอุปถัมภ์ไปยังเบลิตุง เมื่อไม่สามารถหา อะห์มัด ชะห์ ได้ก็ส่งกองทหารไปอีกกองหนึ่งเพื่อติดตามประมุขผู้วิเศษที่มาโปรดโลกทั่วสุมาตราได้ตอนปลาย ค.ศ.1686 และต้น ค.ศ.1687 แล้วก็พบว่าประชาชนในท้องถิ่นให้การสนับสนุน อะห์มัด ชะห์ อย่างเต็มที่ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะวัศมีอันศักดิ์สิทธิ์ของเขา แต่ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะเขาทำพายุการผูกขาดพริกไทยอันเข้มงวดที่ VOC กำหนดให้ใช้ทั่วบันเต็น ด้วยเหตุผลเดียวกันนี้พวกอังกฤษให้ที่พักรับแกละอะห์มัด ชะห์ เมื่อเขามาถึงฐานรวบรวมพริกไทยแห่งใหม่ที่เบ็งกูเลน ในสุมาตราตะวันตกเฉียงใต้ ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1687 อะห์มัด ชะห์ ประสบความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ที่จัมบี เขาจะให้เจ้าเมืองยึดที่พักคนงานของฮอลันดา แต่ก็ถูกขับออกจากอำนาจโดยกองทหาร VOC ในเดือนกันยายน ค.ศ.1687 และอีกแห่งหนึ่งที่ท่าลัมปุง แห่ง ซีเลบาร์ ที่นี่กองทหารของเขาได้จับไล่หรือสังหารผู้แทนทั้งหมดของระบอบการปกครองของบันเต็น ที่สนับสนุนฮอลันดา ในเดือนมกราคม ค.ศ.1688 (Kathirithamby-Wells 1970: 57 – 67; Andaya 1993: 18)

ในที่สุดขบวนการของ ราชชา ชักตี ก็ค่อยๆสลายตัวไปในสุมาตราในช่วงต้นของทศวรรษ 1690 เมื่อไปหมกมุ่นกับความขัดแย้งต่างๆของท้องถิ่น ซึ่งการต่อต้านพวกฮอลันดาเป็นเสมือนด้ายเพียงเส้นเดียวเท่านั้น แต่ระหว่างนั้นสิ่งที่ทำให้ VOC ตกใจกลัวก็คือเขาชนะใจกับตัน จองเกอร์ อัมบอน (Jonker Ambon) นักרבอินโดนีเซียที่รับเงินเดือนของบริษัทและเป็นไวยาวัจกรที่ผู้คนหนึ่งไปร่วมอุดมการณ์ด้วย จองเกอร์ เป็นหัวหน้าหน่วยงานของบริษัทที่อัมบอน ตั้งแต่ ค.ศ. 1665 และปฏิบัติงานโดดเด่นเป็นพิเศษในการต่อสู้ศัตรูของพวกฮอลันดาเช่น มะกัสซาร์ บันเต็น และแม้กระทั่งตูลูนาจายา ผู้ที่เขาจับได้ด้วยตนเอง แต่ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1689 พวกฮอลันดาได้พบหลักฐานว่า จองเกอร์ ได้กลายเป็นสมาชิกที่มีศรัทธาแก่กล้าของลัทธิบูชา ราชชา ชักตี และเป็นหัวหน้าคบคิดกับชาวมะกัสซาร์ บุกิส บาห์ลี และ อัมบอนในปัตตาเวีย ที่จะสังหารหมู่ประชากรยุโรปในเมือง เชื่อกันว่า อามังกูร์ที่ 2 ก็มีส่วนในการสมคบคิดกันนี้ แต่ไม่มีกำลังพอที่จะส่งเสริมแผนการนี้มากนัก อีกครั้งหนึ่งขบวนการหากเรียกได้เช่นนั้น ก็ตกเป็นเหยื่อการปราบปรามของฮอลันดาอย่างรวดเร็ว กับตันจองเกอร์ ถูกตามจับและสังหาร เอาศีรษะมาเสียบประจานในปัตตาเวีย เพื่อยับยั้งผู้ที่คิดจะตามอย่างเขา (Kathirithamby-Wells 1970: 62 – 63; Ricklefs 1981: 80 – 81)

ถึงแม้ว่าขบวนการชุดนี้จะประสบเคราะห์กรรม แต่ก็มีผลสะท้อนในส่วนต่างๆของภูมิภาค เมื่อถึงระดับสูงสุดใน ค.ศ.1688 ราชินีองค์ที่สองของอาเจห์ อินายัต ชะห์ (Inayat Shah) สิ้นพระชนม์ ความยุ่งเหยิงจลาจลวุ่นวายเกิดขึ้นในท้องถิ่นของเมืองหลวงระหว่างกลุ่มนานาชาติที่

ทรงอำนาจและผู้ที่แสวงหาการปกครองในรูปแบบของอิสลามที่แท้จริง ที่นั่นผู้คนปล่อยให้
บาทหลวงนิกายฟรานซิสกันอยู่ดูแลชาวคาทอลิกต่างชาติที่มีอยู่ประมาณร้อยคนมาตั้งแต่ ค.ศ.1668
ในช่วงนั้นบาทหลวงถูกจับ ถูก شکن และเกือบถูกตัดศีรษะ ท่านกับชาวคริสต์ระดับผู้นำต้องไป
ซ่อนบนเรือจนกระทั่งความวุ่นวายสงบลงและราชินีองค์ใหม่ขึ้นครองบัลลังก์ (Meersman 1967: 123
– 30)

ดูจะเป็นเรื่องแปลกที่ ราชาชักตี ส่งสาส์นไปยังกษัตริย์พุทธ พระนารายณ์แห่งสยาม
หลังจากเสียบันเตินไป อยู่อยุธยาได้กลายเป็นที่พักพิงของพวกมุสลิมและพวกอื่นๆที่พยายามจะทำให้
บทบาทอันแข็งขันของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในการค้าทางไกล เต็มไปด้วยชีวิตชีวาอีกต่อไป
ตามที่กล่าวไว้ในบทที่ 3 ว่าขุนนางมะกัสซาร์ และ จามบางคนเป็นคนสำคัญในชุมชนมุสลิม
ตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีบทบาทสำคัญที่ราชสำนักพระนารายณ์และอำรงรักษาวัฒนธรรมหนึ่งคือ
มลายู-มุสลิมให้คงอยู่ต่อไปในเมืองหลวงของสยาม คนเหล่านี้อาจจะเป็นห่วงโซ่ที่นำพา หรือ
เสนอแนะสาส์นของ อะห์มัด ชะห์ บางทีสาส์นนี้เองและเฉพาะอย่างยิ่งบรรยากาศของความ
คาดหวังว่าจะมีผู้มาโปรดโลกที่อยู่เบื้องหลังสาส์นฉบับนี้ คงจะมีบทบาทในการกระตุ้น “กบฏมะกัส
ซาร์” ใน ค.ศ.1686 ที่คงจะยึดพระราชวังของสยามได้ หากทหารฝรั่งเศสไม่ได้เข้ามาขัดขวาง (ดูบทที่
3)

การตัดศีรษะพวกหัวหน้ากบฏเสียประจันอย่างน่าสยดสยองในย่านที่อยู่ของพวก
มะกัสซาร์ ที่ถูกทำลายล้าง ไม่ได้ยุติการติดต่อระหว่างเมืองหลวงที่เหลือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ซึ่งมีบทบาทในการค้า ผู้ทรงความรู้คนหนึ่งจากสุรัต กล่าวกันว่าเป็นอาจารย์ ของ เออริงเซ็บ
จักรพรรดิ โมกุล ได้ไปเยือนสยาม รวมทั้งยะโฮร์ จัมปี และ ชวาใน ค.ศ.1687 พวกฮอลันดาคิดว่า
เขาไปปลุกจิตวิญญาณการขัดขึ้นของอิสลามให้ต่อต้าน VOC หลังจากนั้นไม่นาน อามังกูรัตที่ 2 ก็
ได้ส่งสาส์นถึงพระนารายณ์ด้วยเนื้อหาทำนองเดียวกัน ถ้าสายลับของฮอลันดาเชื่อถือได้ จริงๆแล้ว
พระนารายณ์ก็ทรงกังวลเรื่องอำนาจทางการค้าและทหารอยู่ในมือของ VOC แต่การกบฏของพวก
มะกัสซาร์ ได้ทำให้พระองค์หันมาสนใจกับพวกมลายูและมุสลิมอย่างจริงจัง และผลักดันให้พระองค์ไป
ใกล้ชิดกับพวกฝรั่งเศส ในเดือนมกราคม 1688 กษัตริย์ยะโฮร์เขียนสาส์นถึงพระนารายณ์แสดง
ความประหลาดใจว่า “กษัตริย์ที่สุขุมรอบรู้เช่นพระองค์จะเรียกชาวต่างชาติให้เข้ามาในประเทศ ผู้ที่
พระองค์ไม่สามารถไล่ไปให้พ้นได้เมื่อไม่ต้องการ” และเสนอที่จะช่วยไล่ทหารฝรั่งเศสออกไป ใน
เดือนเดียวกันชาวมลายูเชื้อสายไทยคนหนึ่งพยายามอย่างบ้าระห่ำที่จะขอเฝ้าพระนารายณ์เพื่อ
ถวายหลักฐานว่าพวกฝรั่งเศสและพอลคอนกำลังวางแผนคิดร้ายต่อกษัตริย์ เสรีภาพ และศาสนาของ
สยาม บุคคลผู้นี้ถูกทรมานและโยนให้เสียกินในใจกลางย่านคนมลายู เพื่อกำจัดความคิดทำนอง
เดียวกันนี้ (Le Blanc 1692 I: 26 – 30)

ปฏิกิริยาในทางบวกระหว่างการค้านานาชาติ ศาสนาที่มีคัมภีร์ และสมบูรณาญาสิทธิราชย์
ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ขยายตัวจบลงแล้ว—และยุคการค้าก็จบลงด้วย

ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง

ยุคการค้าได้เปลี่ยนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และทำให้ภูมิภาคนี้แสดงบทบาทสำคัญในการค้าโลก ดินแดนใต้ลุ่มอยู่ในตำแหน่งเหมาะที่จะได้ประโยชน์จากขยายตัวอย่างมากของการค้าโลกซึ่งเป็นลักษณะของ “ศตวรรษที่ 16 อันยาวนาน” กานพลู ลูกจันทน์เทศ พริกไทยและไม้หอมเป็นสินค้าหลักๆของการค้าทางไกล ลักษณะทางภูมิศาสตร์เปิดพื้นที่เหล่านี้แก่การค้าทางเรือโดยเฉพาะ ระบบการเมืองก็เปิดรับอิทธิพลจากภายนอกเป็นพิเศษ

ไม่น่าแปลกใจที่ตอนต้นยุคนี้ หลักฐานด้านเอกสารมีน้อยกว่าตอนปลายยุค แต่ปริมาณของเครื่องเทศของมาลลภู ที่มาถึงเมดิเตอร์เรเนียนเพิ่มขึ้นอย่างมาก การส่งออกเรือจีนขนาดใหญ่ไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการเริ่มส่งออกพริกไทยจำนวนมากดูเหมือนจะบ่งบอกว่าจุดหักเหที่สำคัญอยู่ประมาณ ค.ศ 1400 ช่วงสูงสุดของดรชนีการค้าที่ขยายตัวอาจกล่าวได้ด้วยเชื่อมั่นว่าอยู่ระหว่าง ค.ศ.1570 – 1630 แต่หลัง ค.ศ.1600 การขยายตัวของส่งออกและนำเข้าอย่างต่อเนื่องเกิดพร้อมๆกับการถอยหลังทางด้านการทหารสำหรับศูนย์ค้าขายพื้นเมือง ได้แก่ การทำลายเมืองหงสาวดีใน ค.ศ.1599 และเมืองท่าของชาวใน ช่วง ค.ศ.1620 – 25 การยึดหมู่เกาะบันดาที่ผลิตลูกจันทน์เทศโดยพวกฮอลันดาใน ค.ศ. 1621 ความพยายามอย่างสูงที่จะขับไล่ชาวยุโรปจากมะละกาและ ปัตตาเวีย ประสบการพ่ายแพ้อย่างยับเยิน เนื่องด้วยดรชนีการค้าก็ลดลงประมาณ ค.ศ. 1630 ผมขอเสนอว่า ค.ศ.1629 เหมาะที่สุดที่จะเป็นจุดหักเหของยุคการค้า แม้ว่าจักรวรรดิจะยังอยู่กรายมาไม่ถึงจนกระทั่งศตวรรษ 1680

ระหว่างยุคนี้ ทั้งภูมิภาคได้เปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง ส่วนใหญ่แล้วเป็นไปในทิศทางของการทำให้เป็นการพาณิชย์ การทำให้เป็นเมือง การรวมเข้าสู่ศูนย์กลางของรัฐ และศาสนาที่สอนศีลธรรม และยืนยันความถูกต้องจากภายนอก อันที่จริงก็เป็นการกล่าวโดยรวมที่ใช้ได้กับพื้นที่กว้างใหญ่และช่วงเวลาที่ยาวนาน ซึ่งมักจะมีการขัดแย้งโดยกระแสน้ำไหลและกระแสน้ำวนของเหตุการณ์จำเพาะ แต่ไม่ว่าจะใช้มาตรฐานใด อัตราความเร็วของการเปลี่ยนแปลงโดยรวมแล้วผิดปรกติมาก เมืองใหม่และรัฐใหม่เจริญรุ่งเรือง ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกพาเข้ามาในขอบเขตของศาสนาสากลที่ยึดคัมภีร์เป็นหลัก และประชากรในอัตราส่วนที่สูงมากต้องพึ่งพาการค้านานาชาติในเรื่องการทำมาหากิน เครื่องนุ่งห่ม และของใช้ประจำวัน และแม้แต่อาหาร

ลัทธิมากซ์และชาตินิยมหนึ่งชั่วคนมาแล้วได้ร่วมกันชี้แจงว่ามีวิวัฒนาการตาม “ธรรมชาติ” ในสังคมเอเชียไปสู่ทุนนิยม ซึ่งถูกขัดจังหวะไประยะหนึ่งในตอนต้นของสมัยใหม่โดยปฏิบัติการอันบิดเบี้ยวของลัทธิอาณานิคม เป็นที่น่ายินดีที่ไม่ค่อยจะถกเถียงกันแล้วว่าทุนนิยมเป็นขั้นตอนหนึ่งที่ทุกสังคมต้องมุ่งหวังว่าจะผ่าน แยกจากระบบพิวทัลของยุโรป และสังคมนิยมตามคำพยากรณ์ของมากซ์ที่ตามธรรมเนียมแล้วจะจัดทุนนิยมให้อยู่ระหว่างกลาง ทุนนิยมสูญญเสียประโยชน์ในการจัดประเภท เช่นที่ โบรเดล (1979 II: 239) ได้ชี้ให้เห็นว่า ทุนนิยม (ศัพท์ที่ คาร์ล มากซ์ไม่เคยใช้เลย) ไม่มีอยู่ในสังคมก่อนยุคอุตสาหกรรมนอกจากจะเป็น “โลกต่างหาก แตกต่าง และอันที่จริงแล้วเป็นสิ่งแปลกปลอมในบริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่ล้อมรอบ” ความจริง คำในรูปคุณศัพท์ที่มีประโยชน์กว่า—มีตัวละครนายทุนอยู่บ้าง (โดยเฉพาะในการค้าทางไกล) สถาบันนายทุน และวิธีของนายทุนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกับในยุโรป และที่อื่น มีปฏิสัมพันธ์กับการซื้อขายและการผลิตในรูปแบบอื่นๆที่หลากหลาย เมื่อพิจารณาในแง่นี้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขณะที่อยู่ระดับสูงสุดของยุคการค้าได้ก้าวไปไกลกว่าส่วนใหญ่ของโลกตามวิถีทางที่อาศัยการค้าทางทะเลแต่ไม่สู้ไกลนักด้านการสะสมและระดมเงินทุนในมือของเอกชนและองค์การ

อีกนัยหนึ่งสถาบันเงินทุนที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 17 และอาจจะของโลกคือบริษัทอีสต์อินเดียของฮอลันดา เครื่องเทศที่โลกต้องการซึ่งกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นการพาณิชย์เกือบตลอดยุคการค้า สนับสนุนมหาอำนาจนายทุนประเทศแรกให้ตั้งฐานปฏิบัติงานแห่งแรกในเอเชียที่ชวา ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผู้ทำการค้าทางทะเลมิได้เป็นพวกเดียวที่พ่ายแพ้แก่การค้าที่อุดมไปด้วยเงินทุนและเกาะกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น ยุโรปส่วนใหญ่ก็ประสบชะตากรรมเดียวกัน (Israel 1989) แต่การพ่ายแพ้ของชาวเอเชียเป็นการถาวรมากกว่า ทั้งนี้เป็นเพราะการค้าทางทะเลมีบทบาทสำคัญยิ่งในดินแดนได้ลม

ที่แปลกก็คือ มีความคล้ายคลึงกันระหว่างเมืองการค้าที่ปากแม่น้ำไรน์ในศตวรรษที่ 16 และเมืองเช่นมะละกา (ก่อน ค.ศ.1511) ปัตตานี จาปารา เดเมร์ก และ เกรซีก ความร่ำรวยจากการค้าขายทำให้เมืองเหล่านี้สามารถจัดการบริหารไปได้โดยไม่ต้องอาศัยอำนาจของอาณาจักรที่มีขนาดใหญ่กว่า แต่จะส่งบรรณาการไปให้อาณาจักรใหญ่ไว้เป็นประกัน แต่ความมหัสจรรย์ของเมืองฮอลันดาก็คือการผสมผสานของการกระจายอำนาจและการเกาะกลุ่มกัน เมืองเหล่านี้สามารถปฏิบัติงานข้างนอกด้วยเอกภาพในวัตถุประสงค์อย่างไม่เคยมีมาก่อน โดยเฉพาะในเอเชีย ขณะที่รวมเงินทุนและแรงงานในประเทศเข้าด้วยกันในโครงสร้างที่ซับซ้อนตามกฎหมาย เมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสนใจเหมือนกันอยู่บ้างในการดำเนินงานอย่างราบรื่นของตลาด ความปลอดภัยของทรัพย์สิน และหลักนิติธรรม แต่ความต่างแบบกันทำให้ยากยิ่งขึ้นที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว เมืองเหล่านี้ไม่มีโอกาสที่จะอยู่รอดในการแข่งขันอย่างดุเดือดของศตวรรษที่ 17 นอกจากจะรวมกันเป็นรัฐที่แข็งแกร่งขึ้นด้วยความสนใจที่แตกต่างกันไป

ยุคการค้าสิ้นสุดลงในวิกฤตการณ์ศตวรรษที่ 17 เมื่อเมืองการค้าที่ปกครองโดยชาวเอเชียได้สูญเสียตำแหน่งไปทั้งในด้านการค้าโลกและภายในสังคมของตนเอง วิกฤตครั้งนั้นมีผลถาวรกว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอาจจะในเอเชียโดยรวม มากกว่าในยุโรป ได้มีการคำนวณว่าบทบาทของเอเชียในการค้าทางไกลระหว่างทวีปลดลงทั้งในศตวรรษที่ 17 และ 18 แต่ยุโรปแค่ขบเซาในศตวรรษที่ 17 เท่านั้นและพุ่งขึ้นอีกในศตวรรษที่ 18 (Wallerstein II: 17 – 18) ผลกระทบรุนแรงที่สุดในดินแดนได้ลม เนื่องด้วยผ้าอินเดียและชาจีนเป็นสินค้าส่งออกของเอเชียที่ขยายตัวขึ้นหลัง ค.ศ. 1650 ขณะที่เครื่องเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลดลง

แต่การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดในระยะยาวไม่ใช่การค้าที่ลดลงอย่างสิ้นเชิง แต่ความสำคัญที่ลดลงในเรื่องการค้า พ่อค้า ความนิยมในเมือง และความเป็นนานาชาติในชีวิตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยุคการค้ามีลักษณะเด่นที่การเปลี่ยนแปลงใหม่ๆเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ มีการดัดแปลงและรวมความคิดใหม่ๆอยู่เรื่อยๆ เมืองตลาดที่มีคนหลายเชื้อชาติได้กำหนดจังหวะการเปลี่ยนแปลงนี้ และทำให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามาพัวพันกับโลกของการค้าไม่ว่าจะดีเลวอย่างไร ศตวรรษที่ 17 ไม่เพียงแต่แสดงถึงการถอยจากการพึ่งพาสถาบันนานาชาติ แต่บ่งบอกถึงความไม่เชื่อใจในความคิดจากภายนอกมากขึ้น การลำดับชั้นที่เคร่งครัดซึ่งหล่อหลอมในเป้าของการแข่งขันเรื่องการค้า อาวุธ และบริวาร กลับหันไปยึดในเชิงสัญลักษณ์ ความเป็นเลิศของตนในแวดวงที่การแข่งขันรุนแรงน้อยกว่า

ที่เห็นชัดที่สุดแต่ก็ลึกซึ้งที่สุดเหมือนกัน คือความเปลี่ยนแปลงของยุคการค้าอยู่ในเรื่องของศาสนา และความนึกคิด การเปลี่ยนความภักดีทางศาสนาส่วนใหญ่มักจะถาวร ชุมชนต่างๆคงเป็นมุสลิม คริสเตียน พุทธนิกายเถรวาท หรือ ขงจื้อ และในระดับหนึ่งเอกลักษณ์ต่าง ๆ นี้แยกชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากกัน และรวมคนพวกนี้กับผู้ร่วมศาสนาในที่อื่นๆของโลก แต่หากเรามองหลังป้ายที่บอกว่าผู้คนเชื่ออะไรหรือปฏิบัติอย่างไร ก็จะพบว่าในยุคการค้านี้มีการหมดความเลื่อมใสอย่างชัดเจนกับโลกแห่งวัตถุ ระยะทางที่เพิ่มขึ้นระหว่างปุถุชนและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมาตรฐานภายนอกด้านศีลธรรมส่วนตัวที่สูงขึ้น รวมทั้งสัมพันธภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้นระหว่างรัฐที่ขยายตัวและบรรทัดฐานด้านศาสนาจากภายนอก

ในขอบเขตความเข้าใจอันซับซ้อนของมนุษย์ เช่นในมิติส่วนนอกที่การค้าและอำนาจตัดกัน วิกฤตการณ์ในศตวรรษที่ 17 บอถึงการเปลี่ยนทิศทางที่ไม่ได้ย้อนกลับมาจนกระทั่งช่วงวิกฤตอีกครั้งหนึ่งเมื่อกลางศตวรรษที่ 20 เริ่มด้วยพื้นที่ที่สามารถวัดได้มากขึ้น เมืองการค้าสากลไม่ได้ครอบงำชีวิตของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ว่าจะในด้านประชากร เศรษฐกิจ หรือวัฒนธรรมระหว่างปลายศตวรรษที่ 17 และกลางศตวรรษที่ 20 เช่นที่เคยทำมาก่อนหรือตั้งแต่นั้นมา การกลับมาเข้ามาของรัฐท้องถิ่นเพื่อควบคุมทรัพยากรสำคัญๆและเส้นเลือดการค้าของภูมิภาคอาจทำได้สำเร็จหากไม่มีการถูกลูกฮื้ออย่างกว้างขวางในช่วงชีวิตของผมเอง แต่ในที่สุดก็ทำให้เกิดการเติบโตทาง

เศรษฐกิจ การทำให้เป็นเมือง การรวบอำนาจปกครองของรัฐ และการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและวิธีนึกคิดขึ้นอีกช่วงหนึ่ง การเปลี่ยนความเชื่อและค่านิยมในสมัยของเราเอง แม้จะเกิดขึ้นภายในความเลื่อมใสในศาสนาที่มีระเบียบแบบแผน ก็ลึกซึ้งไม่น้อยไปกว่าในยุคการค้า นี่ก็เป็นอีกครั้งหนึ่งที่บรรทัดฐานในเรื่องศีลธรรมของแต่ละบุคคลที่มาจากภายนอกได้ก้าวหน้าทั้งทางโลกแห่งเวทมนต์ผี สางเทวดา และรัฐที่ขยายตัวได้สร้างสัมพันธภาพกับบรรทัดฐานภายนอกเหล่านี้—ไม่เพียงแต่ศาสนาที่มีคัมภีร์ แต่ภาวะของความทันสมัย วิทยาศาสตร์ สุขอนามัย การพัฒนา ชาตินิยม—เพื่อรวมเอกลักษณ์ต่างๆ มากมายเข้าด้วยกัน

ผมไม่ได้มีความประสงค์ที่จะทำให้ยุคการค้ามีเสน่ห์น่าสนใจหรือให้ภาพการสิ้นสุดของยุคว่าเป็นความพ่ายแพ้หรือล้มเหลว การเกี่ยวข้อที่เข้มข้นน้อยลงกับระบบการค้าและกฎหมายที่สำคัญของโลกในศตวรรษที่ 18 และแม้แต่ในศตวรรษที่ 19 ทั้งๆ ที่มีลักษณะอาณานิคมครอบคลุมนอยู่ ได้รักษาความหลากหลายอย่างน่าพิศวงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไว้ และอาจทำให้ผู้คนสามารถดำรงชีวิตที่สงบกว่าและน่าพอใจมากกว่า ความแตกต่างกันในมาตรฐานการครองชีพระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และยุโรปไม่เด่นชัดจนกระทั่งศตวรรษที่ 19 สิ่งที่แจ่มชัดก่อนสิ้นศตวรรษที่ 17 ก็คือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะไม่เดินต่อไปตามทางของรัฐที่เข้มแข็งมุ่งมั่นในอันที่จะเรียกร้องส่วนแบ่งของการค้าโลก

เนื่องด้วยในปัจจุบันภูมิภาคนี้ได้กลับมาเดินทางนั้น (อีกครั้งหนึ่งไม่ว่าจะดีหรือร้าย) ยุคแรกของการค้าตอนนี้มีความสัมพันธ์กับปัญหาโดยตรง ขณะที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังสร้างปัจจุบันของตนใหม่อย่างน่าระทึกใจ พวกเขาไม่ควรจะถูกยับยั้งโดยอดีตที่พ่วงไปกับความทรงจำเรื่องการกระจายอำนาจทางการเมือง การจัดระดับชั้นของสังคม และการยอมลงให้ผู้อื่นด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ ยุคก่อนนี้ให้หลักฐานมากมายสำหรับการสนองตอบที่สร้างสรรค์ต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจ ความหลากหลายในรูปแบบสังคม ความหลากหลายของความเป็นไปได้ทางการเมืองและกฎหมาย . . .

ภาคผนวก: ราชวงศ์สำคัญๆในยุครัตนโกสินทร์

ปีด้านซ้ายมือเป็นปีขึ้นครองราชย์

พม่า

ราชวงศ์มอญแห่งหงสาวดี

- 1 1453 [พระนาง] เซ็งสอญ (Shinsawbu)
- 2 1472 ธรรมเจดีย์ (Dammazedi) พระภิกษุ ต่อมาอภิเษกกับธิดาของ 1
- 3 1492 บินยารัน (Binnyaran) โอรสของ 2
- 4 1526 ตากายูปี (Takayutpi) โอรสของ 3

หงสาวดีเสียแก่ราชวงศ์ตองอูแห่งพม่า ค.ศ. 1539

ราชวงศ์ตองอูแห่งพม่า

- 5 1486 มิงยิโนโย (Mingyinyo) ตีพม่าตอนกลางได้
- 6 1531 ตะเบงชเวตี้ (Tabinshwehti) โอรสของ 5 ตีหงสาวดีได้ ค.ศ.1539 และสถาปนาให้เป็นเมืองหลวง ใน ค.ศ.1546
- 7 1551 บุนเรนนอง (Bayinnaung) พระเชษฐภคินีของ 6
- 8 1581 นันทบุเรง (Nandabayin) โอรสของ 7 ช่วงว่างระหว่างรัชกาล ค.ศ.1599 – 1606
- 9 1606 อนอคเปตลุน (Anaukpetlun) นั้ดดาของ 8 ถูกปลงพระชนม์ ค.ศ.1628
- 10 1629 สลุน (Thalun) อนุชาของ 9 ย้ายราชธานีไปอังวะ ค.ศ.1635
- 11 1648 ปินดาเล (Pindale) โอรสของ 10

อยุธยา (สยาม)

- 1 1409 พระอินทราชา
- 2 1424 พระบรมราชา โอรสของ 1
- 3 1448 พระบรมไตรโลกนาถ โอรสของ 2
- 4 1488 พระอินทราชา โอรสของ 3
- 5 1491 พระรามาธิบดี โอรสของ 3

- 6 1529 พระบรมราชา โอรสของ 5
- 7 1533 เจ้าฟ้ารัชฎา โอรสผู้เยาว์ของ 6 ถูกปลงพระชนม์ โดย 8
- 8 1534 พระชัยราชา โอรสของ 5
- 9 1546 พระยอดฟ้า (11 ชันษา) ถูกพระมารดาลอบปลงพระชนม์ด้วยยาพิษ
- 10 1548 ขุนวรวงษา ชิงบัลลังก์ ถูกปลงพระชนม์
- 11 1548 พระมหาจักรพรรดิ โอรสของ 5
- 12 1569 พระมหินทร์ โอรสของ 11 และเป็นผู้สำเร็จราชการของ 11 ตั้งแต่ ค.ศ.1565 ถูกพม่า
กุมตัวไปเมื่อยึดอยุธยาได้ใน ค.ศ. 1569
- 13 1569 พระมหาธรรมราชา ในอาณัติของพม่าจนกระทั่ง ค.ศ.1584
- 14 1590 พระนเรศวร โอรสของ 13
- 15 1605 พระเอกาทศรถ โอรสของ 13
- 16 1610/11 พระเจ้าทรงธรรม โอรสของ 15
- 17 1628 พระเชษฐราชา โอรสของ 16 ถูกปลงพระชนม์โดย 19
- 18 1629 พระอาทิตย์ โอรสของ 16 ถูกปลงพระชนม์ โดย 19
- 19 1629 พระเจ้าปราสาททอง ลูกพี่ลูกน้องของ 16 ซึ่งราชบัลลังก์
- 20 1656 เจ้าฟ้าชัย โอรสของ 19 ถูกปลงพระชนม์
- 21 1656 พระสุธรรมราชา อนุชาของ 19 ถูกปลงพระชนม์
- 22 1657 พระนารายณ์ โอรสของ 19
- 23 1688 (ถึง 1703) พระเพทราชา น้องบุญธรรมของ 22

เขมร

(ปีส่วนใหญ่ใหญ่ยังเป็นปัญหาอยู่)

- 1 1417 พญาสัต สละราชสมบัติ
- 2 1463 นารายณราชา โอรสของ 1
- 3 1468 ศรีราชา โอรสของ 1 ถูกเนรเทศไปสยาม
- 4 1486 ธรรมราชา โอรสของ 1
- 5 1504 สุกันทรปาตา (บานา ธรรมขัตติยา) Sugandhapada (Bana Tamkhattiya)
โอรสของ 4
- 6 1513 กาน (Kan) ซึ่งราชบัลลังก์ ถูกปลงพระชนม์โดย 7

ที่ ละแวก

- 7 1529 จันทรราชา (Candaraja) โอรสของ 4
- 8 1568 ปรมราชา (Pararaja) โอรสของ 7
- 9 1579 ปรมราชาที่ 2 (พระสัตธา) [Paramaraja (Brah Sattha)] โอรสของ 8 หนีพวกสยามไปลาว สิ้นพระชนม์ 1595

ที่ ศรีสันธอ (Srei Santhor)

- 10 1594 ราม มหาบพิตร (ราม เจิน ไบร) [Ram Mahapabitr (Ram Joen Brai)] ถูกปลงพระชนม์โดยพวกสเปน 1596
- 11 1597 ปรมราชา ที่ 3 (เจ้าพญา ทัน) [Paramaraja III (Cau Bana Tan')] ถูกปลงพระชนม์โดยพวกมุสลิม
- 12 1590 ปรมราชาที่ 4 (เจ้าพญาอัน) [Paramaraja IV (Cau Bana An)] ถูกปลงพระชนม์โดยสามีที่ถูกละเมิดสิทธิ์
- 13 1600 แก้วฟ้า (เจ้าพญาโนม) [Kaeu Hva (Cau Bana Nom)] โอรสของ 9 ถูกปลงพระชนม์โดย 14
- 14 1601 ปรมราชาที่ 5 (ศรีสุริยบัน) [Paramaraja V (Sri Suriyabarn)] สละราชสมบัติ

ที่ อุดง (Oudong)

- 15 1619 ชัยเชษฐา (Jayajettha) โอรสของ 14
- 16 1627 ศรีธรรมราชา เจ้าพญา ตู [Sri Dhammaraja (Cau Bana Tu)]
- 17 1632 อังคันราชา (เจ้าพญา นู) [Ang Dan Raja (Cau Bana Nu)]
- 18 1640 ปทุมราชา (องค์นาม) [Padumaraja (Ang Nam)]
- 19 1642 รามาริบดี (เจ้าพญาจัน) [Ramadhipati (Cau Bana Can)] ราชอาภิษาม (Raja Ibrahim)
- 20 1659 ปรมราชาที่ 5 (องค์ สุร์) [Paramaraja V (Ang Sur)]
- 21 1672 ปทุมราชาที่ 2 (ศรีชัยเชษฐ) [Padumaraja II (Sri Jeyajetth)]
- 22 1673 (จนถึง 1677) แก้วฟ้า ที่ 2 (องค์จี) [Kaeu Hva II (Ang Ji)]

เวียดนาม

ราชวงศ์ เล

- 1 1428 เล เล่ย (Le Loi) เริ่มก่อกบฏ ค.ศ.1418 ขับไล่จีนออกไป ค.ศ.1428
- 2 1433 เล ไข่ ตง ไอรสของ 1
- 3 1443 เล เย็น ตง ไอรสผู้เยาว์ของ 2 ถูกปลงพระชนม์โดย 4
- 4 1505 เล หี่ เย็น ไอรสของ 4 ถูกปลงพระชนม์
- 5 1460 เล ท่าง ตง ไอรสของ 2
- 6 1498 เล เหียน ตง (Le Hien Tong) ไอรสของ 5
- 7 1505 เล ตู้ก ตง (Le Tuc Ton) ไอรสของ 6 ถูกโค่นโดย 8
- 8 1509 เล เตื่อง ดู้ก (Le Tuong Duc)
- 9 1516 เตรีน เกา (Tran Cao)
- 10 1516 เล เจี้ยว ตง (Le Chieu Ton) ปลงพระชนม์เองตามคำสั่งของ หมัก (Mac) 1527
- 11 1533 เล เตรง ตง (Le Trang Ton) สถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์โดยไม่มีอำนาจอย่างแท้จริง เช่นเดียวกับเจ้านายในราชวงศ์เลที่สืบราชสมบัติต่อมาจนถึง ค.ศ. 1804

ราชวงศ์หมัก (Mac)

- 1 1527 หมักดังซุง (Mac Dang Dung) เป็นจักรพรรดิ
- 2 1530 หมักดังดวนห์ (Mac Dang Doanh) ไอรสของ 11 เป็นจักรพรรดิ
- 3 1540 หมักฟุกหาย (Mac Phuc Hai) ในดั่งเกีย
- 4 1546 หมักฟุกเหวียน (Mac Phuc Nguyen) ในดั่งเกีย
- 5 1562 หมักโม่วเห็บ (Mac Mau Hop) ในดั่งเกีย

ราชวงศ์หมักถูกขับจากฮานอยโดยสกุลตริन्ह ค.ศ. 1592

สกุลตริन्ह (ครองดั่งเกียในนามของของราชวงศ์เล)

- 1 1519 ตริन्ह เกียม (Trinh Kiem) ครอง เห่ง-อาน (Nghe-an) และ ทานห์-ฮวา (Thanh-hoa) เท่านั้น
- 2 1569 ตริन्हโก้ย (Trinh Coi) ครอง เห่ง-อาน และ ทานห์-ฮวา เท่านั้น
- 3 1570 ตริन्हตุง (Trinh Tong) ยึดฮานอย ค.ศ.1592
- 4 1623 ตริन्हจ้าง (Trinh Trang)
- 5 1657 ตริन्हตัก (Trinh Tac)
- 6 1682 ตริन्हก๊น (Trinh Con)

ปัตตานี

- 1 c1540 สุลต่านมุดฮัฟฟาร์ ชะห์ (Mudhaffar Syah) ลีนพระชนม์ ขณะโจมตีอยุธยา
- 2 1564 สุลต่านมันซูร์ ชะห์ (Manzur Syah) อนุชาของ 1
- 3 1542 สุลต่านปาติก สยาม (Patik Siam) โอรสของ 1 พระชนมายุ 9 ชันษา พระมาตุจฉาเป็นผู้สำเร็จราชการ ฎกปลงพระชนม์
- 4 1573 สุลต่านบะห์ดูร์ (Bahdur) โอรสของ 2 ฎกปลงพระชนม์
- 5 1584 ราชีนี ราชาอีเจา (Raja Ijau) ธิดาของ 2
- 6 1616 ราชีนี ราชาปู้ (Raja Biru) ธิดาของ 2
- 7 1624 ราชีนี ราชาอุงู (Raja Ungu) ธิดาของ 2 อภิเษกสมรสกับสุลต่านปะหัง
- 8 1636 ราชีนี ราชากุนิง (Raja Kuning) ธิดาของ 7 ครั้งแรกอภิเษกสมรสกับสุลต่านยะโฮร์ และต่อมากับอนุชาของสุลต่าน คงครองราชย์มาจนถึงทศวรรษ 1650 หลังจากนั้นก็เกิดภาวะยุ่งเหยิง

มลายูผู้ครองมะละกาและยะโฮร์-รีเอา

- 1 c1390 ปรมศวร (Paremeswara) ย้ายมามะละกาจากสิงคโปร์
- 2 1414 สุลต่านเมกัต อิสกันดา ชะห์ (Megat Iskanda Syah) โอรสของ 1
- 3 1423/4 ศรีมหาราชา (สุลต่าน มุฮัมมัด ชะห์ /Muhammad Syah)
- 4 1444 ศรีปรมศวร เดวา ชะห์ (Sri Paremeswara Dewa Syah) โอรสของ 3 ฎกปลงพระชนม์ขณะยังทรงพระเยาว์ ในความดูแลของราชาแห่งโรกัน (Rokan)
- 5 1446 สุลต่าน มุซัฟฟาร์ ชะห์ (Muzaffar Shah) โอรสของ 3
- 6 1459 สุลต่านมันซูร์ ชะห์ (Mansur Shah) โอรสของ 5
- 7 1477 สุลต่านอาเลาะ-ดิน รียายัต ชะห์ (Ala'ud-din Ri'ayat Syah) โอรสของ 6
- 8 1488 สุลต่าน มะห์มุด ชะห์ (Mahmud Syah) โอรสของ 7 เสียมะละกาแก่โปรตุเกส ค.ศ. 1511 บันเต็นเป็นเมืองหลวงจนกระทั่งโปรตุเกสตีได้ใน ค.ศ. 1526 ลีนพระชนม์ ขณะลี้ภัยที่กัมปาร์
- 9 1530 สุลต่าน อาเลาะ-ดิน รียายัต ชะห์ ที่ 2 (Alau'd-din Ri'ayat Syah II) โอรสของ 8 ยะโฮร์เป็นเมืองหลวง ลีนพระชนม์ขณะถูกคุมขังที่อาเจะห์
- 10 1564 สุลต่านมุซัฟฟาร์ (Musuffar) โอรสของ 9
- 11 1580 สุลต่าน अबดุล จาลิล ชะห์ (Abdu'l Jalil Syah) นั้ดดาของ 9
- 12 1580 สุลต่านอาลี จาลา अबดุล จาลิล รียายัต ชะห์ (Ali Jala Abdu'l Jalil Ri'ayat Shah) พระขามาดาของ 9

13	1597	สุลต่าน อาเลาะห์-ดิง รียัต ชะห์ (Alau'd-din Ri'yat Syah) โอรสของ 12
14	1613	สุลต่าน อับดุลละห์ มาอายัต ชะห์ (Abdu'llah Ma'ayat Syah) โอรสของ 12
15	1623	สุลต่าน อับดุล จาลิล ชะห์ (Abdul Jalil Syah) โอรสของ 13
16	1677	สุลต่าน อิบราฮิม ชะห์ (Ibrahim Syah) นั้ดดาของ 14

อาจะห์

1	1515	สุลต่านอาลี มุกฮายัต ชะห์ (Ali Mughayat Syah) โอรสของสุลต่านซัมซุ ชะห์ (Syamsu Syah)
2	1530	สุลต่าน ซาลาฮุด ดิน (Salahu'd-din) โอรสของ 1
3	1539	สุลต่าน อาเลาะห์-ดิง รียายัต ชะห์ อัล-กาฮาร์ (Alau'd-din Ri'ayat Syah al- Kahar) โอรสของ 1
4	1571	สุลต่านอาลี รียายัต ชะห์ (Ali Ri'ayat Syah) โอรสของ 3
5	1579	สุลต่านมุดา (Muda) โอรสผู้ทรงพระเยาว์ของ 4 ถูกปลงพระชนม์
6	1579	ราชา เสรี อาลัม (Seri Alam) โอรสของ 3 ถูกปลงพระชนม์
7	1579	ราชา ไชนัด อาบีดิน (Zainal 'Abidin) นั้ดดาของ 3 ถูกปลงพระชนม์
8	1580	สุลต่าน อาเลาะห์-ดิง เประก (Alau'd-din Perak) (มันซูร์ ชะห์ [Mansur Syah]) ถูกปลงพระชนม์
9	1586	สุลต่านอาลี รียายัต (Ali Ri'ayat)
10	1589	สุลต่าน อาเลาะห์-ดิง รียายัต ชะห์ ไชยิด อัล-มุกัมมิล (Alau'd-din Ri'ayat Syah Sayyid al-Mukammil) ลักษณะมาณผู้สูงอายุ; ถูกถอด
11	1604	สุลต่าน อาลี รียายัต ชะห์ (Ali Ri'ayat Syah) โอรสของ 10
12	1607	สุลต่านอิสกันดา มุดา โจฮัน เบร์เดาลัต (Iskandar Muda Johan Berdaulat) (เปอร์กาซา อาลัม[Perkasa Alam]) นั้ดดาของ 10
13	1636	สุลต่านอิสกันดา ธานี (Iskanda Thani) แห่งปะหัง พระสวามีของ 14
14	1641	ราชินี แทจ อัล อาลัม ซาฟียัต อัลด-ดิง (Taj al-Alam Safiyyat ad-din) ธิดาของ 12
15	1675	ราชินี นูร์ อัล อาลัม (Nur al-Alam)
16	1678	ราชินี อินายัต ชะห์ ซากีอัต อัลด ดิน (Inayat Syah Zakiat ad-din)
17	1688	ราชินี กามาลัต ชะห์ (Kamalat Syah)

ชวา (กลาง)

เดมะเก้

- 1 c1480 ชาวจีนมุสลิม อาจเป็น เจ็ก โกโป (Cek Ko-po)
- 2 c1490 อาร์ยา ชุมังซัง (Arya Sumangsang) (ชื่อจีน จูจู่[Cu-cu]) โอรสของ 1 ไปรตุเกส รู้จักในชื่อ ปาเต โรดิม (Pate Rodim)
- 3 1504 เตร็งกานา (Trenggana) สุลต่านแห่งเดมะเก้ สิ้นพระชนม์ 1546

ปาจัง

- 4 1581 สุลต่าน จากา ดิงกิรี (Jaka-Tingkir) พระขามาดาของ 3 (?) สิ้นพระชนม์ 1587?

มาตารัม

- 5 1584 ปาเน็มบาฮัน เสนาปตี อิงกาลากา (Panembahan Senapati Ingalaga) ตีปาจังได้ ค.ศ.1587 และเดมะเก้ ค.ศ.1588
- 6 1601 ปาเน็มบาฮัน เซดา อิง กรัปยะก (Panembahan Seda Ing Krapyak) โอรสของ 5
- 7 1613 ปาเน็มบาฮัน อางุง (Panembahan Agung) รับตำแหน่ง ชูชูญัน ค.ศ.1624 และ สุลต่าน ค.ศ.1641
- 8 1646 ชูชูญัน อามังกูรัตที่ 1 (Amangkurat I) โอรสของ 7
- 9 1677 (จนถึง ค.ศ.1703) ชูชูญัน อามังกูรัตที่ 2 (Amangkurat II) โอรสของ 8

บันเต็น

- 1 1525 นูรุลละห์ (Nurullah) แห่งปาไซ (ซุนัน กูนุง จาตี [Sunan Gunung Jati])
 - 2 1552 ฮุซันุดดีน (Hasanuddin) โอรสของ 1
 - 3 1570 โมลানা ยูซุฟ (Molana Yusuf) โอรสของ 2
 - 4 1580 โมลানা มุฮัมมัด (Molana Muhammad) พระชนม์ 9 พรรษา โอรสของ 3
 - 5 1596 สุลต่านอับดุล กาดิรี (Abdul Kadir) พระชนม์ 4 พรรษา ได้ตำแหน่งสุลต่าน ค.ศ.1638
 - 6 1651 สุลต่านอับดุลฟาตะห์ อาเก็ง (Abdulfatah Ageng) (สุลต่าน ตีร์ตายาซา [Tirtayasa]) ถูก VOC จับ ค.ศ.1683
 - 7 1680 สุลต่านฮาจี (Haji) โอรสของ 6 ตีโต้แย้งโดย 6 จนกระทั่ง VOC ตีได้ใน ค.ศ. 1682 สิ้นพระชนม์ ค.ศ. 1687
-

มะกัสซาร์ (Goa/Tallo')

กัว (GOA)	ตัลโละก์ (TALLO')
G1 1511 ตูมาปาริชี กัลโลนา (Tumaparsi' Kallona)	
G2 1548 ตูนีปาลังกา (Tunipallangga) ไอรสของ G1	T1 1547 ตูเมนังการี มักโกอายัง (Tumenanga ri Makkoayang) เสนาบดีของกัว 1566 - 77
G3 1566 ตูนีปัตตา (อี ตาจีบารานี) (Tunibatta [I Tajibarani]) ไอรสของ G1 สิ้นพระชนม์ในสงคราม	
G4 1566 ตูนีจัลโละก์ (Tunijallo') ไอรสของ 3 ถูกสังหารโดยทาส	T2 1577 อี ซัมโบ (I Sambo) ธิดาของ T1 ชายาของ G4
G5 1590 ตูนีปาซูลู (Tunipasulu') ไอรสของ G4 และ T2 อ้างมีสิทธิปกครองตัลโละก์ ถูกโค่นอำนาจ	
G6 1593 ตูเมนังการี เกากันนา (Tumenganga ri Gaukanna) (สุลต่าน อาเลาดีน [Sultan Alauddin]) ไอรสของ G4 และ T2	T3 1593 การาเอ็ง มาโตอายา (Karaeng Matoaya) (สุลต่าน อาวาล อัล อิสลาม [Sultan Awwal-al-Islam]) ไอรสของ T1 เสนาบดีของกัว 1593-1637
G7 1639 รีปาปัน บาตูเร (Ripapan Bature) (สุลต่าน โมฮัมมัด ซาอิด [Sultan Mohammad Said]) ไอรสของ G6	T4 1637 ตูมานังการี ตีมอร์ (Tumananga ri Timore) (สุลต่าน มุซซาฟาร์ [Sultan Muzhafar]) ไอรสของ T3
G8 1653 ตูเมนังการี บัลลา ปังกานา (Tumenanga ri balla Pangkana) (สุลต่าน ฮาซันุดดีน [Sultan Hasanuddin]) ลาออกหลังจากฮอลันดาได้ชัยชนะ ค.ศ.1669	[1639 ตูเมนังการี บันโตบิราเอ็ง (Tumenanga ri Bantobiraeng) (การาเอ็ง ปัตติงกัลโลอังก์ /Karaeng Pattingalloang) ไอรสของ T3 เสนาบดีของกัว 1639-54]
	T5 1641 ตูเมนังการี ลัมปันนา (Tumenanga ri Lampanna) (สุลต่าน ฮารูน อัล ราซิด [Sultan Harun al-Rashid])

ข้อเสนอแนะในการอ่าน

ในหนังสือเล่มนี้ผมได้อ้างอิงเอกสารชั้นต้นทุกที่ที่สามารถจะทำได้และใช้รูปแบบตัวเลข กล่าวคือระบุผู้เขียนคนแรกและปีของงานต้นฉบับ แทนที่จะเป็นงานของบรรณาธิการ วิธีนี้ทำให้ผมไม่ค่อยมีโอกาสที่จะได้กล่าวถึงหรือรับว่าผมเป็นหนี้บุญคุณงานของคนรุ่นก่อนและเพื่อนร่วมงานในแขนงวิชานี้ ซึ่งถ้าหากไม่มีท่านเหล่านี้แล้ว งานของผมคงจะไม่มีโอกาสเกิดขึ้นได้เลย

บรรณาธิการผู้เชี่ยวชาญและนักแปลงานที่เขียนเป็นภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นคนกลางที่จะขาดเสียมิได้ระหว่างนักประวัติศาสตร์และแหล่งข้อมูลท้องถิ่น หนังสือสมัยศตวรรษที่ 19 ที่ยังหลงเหลืออยู่ส่วนใหญ่และงานที่ต้องใช้ความอุตสาหะพยายามและละเอียดรอบคอบในการพิสูจน์ว่าเอกสารที่ดูเหมือนว่าจะเป็นต้นฉบับนั้นเป็นของแท้ ช่อมสราง และทำให้เอกสารเหล่านั้นมีความหมาย สำหรับผมแล้วผลงานของดรูวส์ (Drewes) ปีโกด (Pigeaud) และริคเคิลส์ (Ricklefs) มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับหนังสือภาษาชวา ของแบรเกิล (Brakel) บราวน์ (Brown) อิสกันดาร์ (Iskandar) กัสซิมอะห์มัด (Kassim Ahmad) แมทเทซัน (Matheson) นาฏอิบ อัล อัดดัส (Naguib Al-Attas) แรส (Ras) สกินเนอร์ (Skinner) ตีวู (Teeuw) และวินสเต็ดต์ (Winstedt) สำหรับหนังสือภาษามลายู ของดรูวส์ และซีเกลสำหรับหนังสือภาษาอาเจะห์ ของอัब्ดุลราฮิม (Abdurrahim) ลิชต์วูต์ (Ligtvoet) แมตเทส (Matthes) และ Noorduyt สำหรับหนังสือภาษาซูลาเวซี ของแฟรงก์เฟอ์เตอร์ (Frankfurter) นอตตัน (Notton) และไวแอตต์ (Wyatt) สำหรับหนังสือภาษาไทย ของเฟอร์นิวัลล์ (Furnivall) ทัน ตุน (Than Tun) และ อุ ขิ่น ซอ (U Khin Soe) สำหรับหนังสือพม่า Mak Phoeun และ Khin Sok สำหรับพงศาวดารขอม (กัมพูชา) และของราฟาเอล (Rafael) และโรซาลอส (Rosales) สำหรับงานของพวกเขาที่เกี่ยวกับภาษาตากาล็อก

เอกสารต้นฉบับภาษาจีนในเรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จะขาดเสียไม่ได้ คนที่มีได้เป็นผู้เชี่ยวชาญก็สามารถใช้ประโยชน์ได้เพราะ ชูเนเวลด์ท์ (Groeneveldt) มิลส์ (Mills) ร็อกฮิลล์ (Rockhill) หวาง (Wang) และวีตเลย์ (Wheatley) ขณะทีเจฟฟรี เวด (Geoffrey Wade) ได้รับงานอันหนักหน่วงคือแปลข้อความในส่วนของ *Ming Shi Lu* ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับภูมิภาคนี้ เอกสารของริวกิวแปลโดยอะสึชิ โกะบะตะ (Atsushi Kobata) และมิตสึกุ มะสึดะ (Mitsugu Matsuda) (1969) รายงานของสำเภากิจนที่มาถึงนงะซะกิในช่วง ค.ศ. 1640 – 1740 เรนอิชิ อุระ (Ren'ichi Ura) ได้ทำ

หน้าที่บรรณาธิการ และเมื่อเร็ว ๆ นี้โยะเนะโอะ อิชิอิ (Yoneo Ishii) ก็ได้แปลหลายฉบับแล้ว (กำลังอยู่ในขั้นตอนการพิมพ์)

เอกสารต้นฉบับของยุโรปได้มีการตรวจ เรียบเรียง และจัดพิมพ์เป็นจำนวนมากแล้ว ได้มีงานพิมพ์ฉบับสมัยใหม่ของผู้บันทึกเหตุการณ์ชาวโปรตุเกสและสเปน เป็นส่วนใหญ่ แต่ในบรรดา งานของโปรตุเกส มีที่ดีที่สุดเท่านั้น—ของโตเม ปิเรส (Tomé Pires) เม็นเดส ปินโต (Mendes Pinto) และของกัลวาโอ (Galvão) —ที่ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ งานรวบรวมเอกสารข้อมูลภาษาสเปนเป็นภาษาอังกฤษที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งคือหนังสือชุด หมู่เกาะฟิลิปปินส์ ซึ่งมี 55 เล่ม แปลโดยแบลร์ (Blair) และ โรเบิร์ตสัน (Robertson) (1903 – 09) ส่วนจดหมายของพวกนักสอนศาสนา ก็ได้มีการตรวจ และเตรียมต้นฉบับด้วยความรักและชื่นชมโดย อาร์ตูร์ เด ซา (Artur de Sá) (1954 – 58) แกร์เบอฟ์ (Querbeuf) (1781) วิกกี (Wicki) (1950) และ เจคอบส์ (Jacobs) (1974)

ตั้งแต่ ค.ศ. 1596 บันทึกของฮอลันดาให้รายงานที่ละเอียดและครอบคลุมภูมิภาคนี้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในเรื่องการค้า มีการรวบรวมเรื่องราวการเดินทางในระยะต้นๆเพื่อการตีพิมพ์เป็นครั้งแรกโดยไอแซก คอมเมลิน (Isaac Commelin) ใน *Begin ende Voortgangh* (1646) และปัจจุบันนี้ได้มีการเตรียมต้นฉบับเพื่อการพิมพ์อีกครั้งหนึ่งตามหลักวิชาการโดย Linschoten-Vereniging หนังสือชุด *Dagh-Register* บัตตาเวียซึ่งมี 31 เล่มให้รายงานที่ดียิ่งเรื่องการเคลื่อนไหวของเรือในช่วง ค.ศ. 1624 – 82 ข้อความที่คัดมาจากจดหมายเหตุของ VOC 13 เล่มมี J.K.J. de Jonge (1862 – 88) เป็นบรรณาธิการ จดหมายของ แจน ปีเตอร์ส์โซน คู่น (Jan Pieterszoon Coen) จัดพิมพ์โดย เอช ที โคลินบรานเดอร์ (H.T. Colenbrander) [และ ดับเบิลยู พี เอช คูลฮาาส (W. Ph. Coolhaas) รับงานต่อมา] เป็นหนังสือ 7 เล่มที่หนามาก (1919 – 53) คูลฮาาสยังรับผิดชอบหนังสือแปดเล่มแรกของชุด *Generale Missiven* (1919 – 53) ครอบคลุมช่วง ค.ศ. 1610 – 1729

เอกสารภาษาอังกฤษเรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่พิมพ์ออกมาอย่างน่าพอใจครอบคลุมเพียงสองทศวรรษแรกเท่านั้นในชื่อว่า *Letters Received by the East India Company from its Servants in the East* โดยมี เอฟ ซี แดนเวอร์ส (F.C. Danvers) เป็นบรรณาธิการ (1896 – 1902—ในที่นี่ใช้อักษรย่อ *LREIC*) แต่ข้อมูลก็สามารถเก็บมาได้มากมายจาก *Calendar of State Papers, Colonial Series* ที่ ดับเบิลยู เอ็น เซนส์เบอรี (W. N. Sainsbury) (ในที่นี่ใช้อักษรย่อ *SP*) และที่แน่นอนก็คือ เรื่องการเดินทางที่สมาคม Hakluyt Society จัดพิมพ์

เรามีความเข้าใจประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้ได้ดีขึ้นจากประวัติศาสตร์ของชาติต่างๆโดยนักวิชาการที่ปรากฏเป็นจำนวนมากเมื่อไม่นานมานี้ โดยเฉพาะที่เป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับการทำงานชิ้นนี้คือผลงานของไวแอตต์ (Wyatt) (1982) เรื่องประเทศไทย ไลเบอร์แมน (Lieberman) (1984) เรื่องพม่า แชนด์เลอร์ (Chandler) (1983) เรื่องเขมร วิกเคิลฟส์

(Ricklef)(1981) เรื่องอินโดนีเซีย เดอ ลา คอสตา (de la Costa) (1965) เรื่องฟิลิปปินส์ และ เล
ตันห์ กอย (Le Thanh Koi) (1971) เรื่องเวียดนาม งานค้นคว้าบุกเบิก ที่มีคุณภาพของสังคมหนึ่ง
สังคมใดโดยเฉพาะก็เริ่มมีออกมา อันดายา (Andaya) ศึกษา ชูลาเวซีใต้ (1981) ลอมบาร์ด
(Lombard) (1967) และอิโตะ (Ito) (1984) ศึกษาอาเจะห์ เดอ กราฟ (de Graaf) (1958, 1961,
1962) และ ต่อมา นักเตกาล (Nagtegaal) (1988) ศึกษา มาตารัม คาทิริทัมบี-เวลล์
(Kathirithamby-Wells)(1990) และ กียอต (Guillot)(1989) ศึกษาบันเต็น และอัมบน เซ็น ชิงโฮ
(Chen Chingho)(1974) และ ลี ทานา (Li Tina)(1992) ศึกษาโคชินจีน

ที่น่าสังเกตก็คือมีงานน้อยมากที่ให้ภาพรวมประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้นอกจากเรื่องอาณานิคมซึ่งเป็นส่วนสำคัญ การถกเถียงที่กำลังดำเนินอยู่ส่วนใหญ่จะวนเวียนอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียและความเจริญก้าวหน้าของทุนนิยมในยุโรป นักสังคมวิทยาชาวฮอลันดาสองคน บี เจ โอ ชรีค (B.J.O. Schrieke) (1925, 1943) และ เจ ซี วัน เลอร์ (J.C. van Leur) (1934) เริ่มการถกเถียงในเรื่องน่านน้ำอินโดนีเซียก่อนสงครามด้วยผลงานที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางจากงานแปลเป็นภาษาอังกฤษในทศวรรษ 1950 ส่วนชรีคก็ได้ชี้ถึงการยุบตัวของกาเรเดินเรือของชาวในศตวรรษที่ 17 วัน เลอร์มีความประสงค์ที่จะลดความรุนแรงของผลกระทบจากโปรตุเกสและบริษัท VOC และให้เหตุผลสนับสนุนว่าการค้าของเอเชียมีความต่อเนื่องมาจนล่วงเข้าศตวรรษที่ 18 แล้ว แต่เขาก็ระบุลักษณะการค้าของเอเชียว่าโดยเนื้อแท้แล้วไม่แตกต่างจากการ “เร่ขายของ” โดยมีพ่อค้าจำนวนมากบรรทุกสินค้าฟุ่มเฟือยในปริมาณที่ไม่มากนัก ได้มีการพิจารณาแนวคิดเหล่านี้ในเชิงประจักษ์โดยเอ็ม เอ พี ไมลิงค์-รูลอฟสซ์ (1962) ผู้สรุปว่าพ่อค้าเอเชียหลากหลายมากกว่าที่ วันเลอรัยยอมรับ และว่าความสำคัญของคนพวกนี้ได้ลดลงไปในศตวรรษที่ 17 แต่แม้จะอยู่ในระดับสูงสุดก็ยังไม่ได้ผลประโยชน์ต่างๆที่พ่อค้าชาวยุโรปได้รับเช่นการคุ้มครองทรัพย์สินตามกฎหมาย

งานต่อมาในทำนองนี้มักจะอยู่ในระดับท้องถิ่น (เช่นที่ได้กล่าวมาข้างต้น) หรือในวงที่กว้างกว่าที่ทอดข้ามมหาสมุทรอินเดีย ตัวอย่างที่เด่นชัดในการนำวิธีกำหนดแก้ไขจำนวนของกลุ่มแอนนัลลิสต์มาใช้กับเอเชียคือ Magalhães-Godinho (1969) Chaunu (1960) และหนังสือสองเล่มของโชดฮูรี (Chaudhuri) เรื่องบริษัทอังกฤษ (1965, 1978) งานจำนวนมากที่ใช้รายงานอันสูงค่าของ VOC—สตีเนการ์ด (Steensgaard) (1973) กลาแมนน์ (Glamann) (1958) Bruijn, กาสตรา (Gaastra) และโชฟเฟอร์ (Schöffer) (1979 – 87) วิลส์ (Wills) (1974) และบลูเซ (Blussé) (1986)—มักจะเน้นความเปลี่ยนแปลงที่ระบบโลกของฮอลันดาได้นำเข้ามาในเอเชีย มีการใช้หลักการที่ละเอียดซับซ้อนยิ่งขึ้นกับประวัติศาสตร์การเดินเรือของอินเดียโดยงานเมื่อเร็วๆ นี้ของดัสกุปตา (DasGupta)(1982) ปราแคช (Prakash)(1979) เรย์โชดฮูรี(Raychaudhuri) (1962) อระราชารัตนัม (Arasaratnam)(1986) และ ชูบราหมันยาม (Subrahmanyam) (1990) สามคนหลังศึกษา

การค้าของฝั่งทะเลโคโรมันเดลที่เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะผลงาน
เช่นนี้จึงเป็นที่แน่ชัดยิ่งขึ้นในปัจจุบันนี้ว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีปฏิริยาอย่างไรกับเศรษฐกิจโลก
จากการมองรูปแบบการขยายตัวและหดตัวในระยะยาว แต่ไม่ ได้มีการสรุปอะไรมากนักสำหรับ
ประวัติศาสตร์ของภูมิภาค

ถึงแม้ว่าทั้งซีกและวันเลอร์จะพยายามโยกการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามกับการ
เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ หลังจากนั้นงานเขียนด้านศาสนา/ภูมิปัญญา และเศรษฐกิจก็แยกจาก
กัน จอนส์ (1961) ได้เสนอประเด็นอย่างหนักแน่นที่สุดซึ่งมาจากข้อมูลในงานเรื่องอิสลามที่เขียน
เป็นภาษามลายูและเชื่อว่าผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการทำให้เปลี่ยนมาถือศาสนาอิสลามคือพวกซูฟีที่
สัญจรไปทั่ว ฟาติมี (Fatimi) (1963) ไปไกลกว่านั้นอีกและชี้ให้เห็นความสำคัญของชาวมุสลิมและจีน
มุสลิมในการทำให้กลุ่มหมู่เกาะหันมานับถือศาสนาอิสลาม ในงานที่ยังเป็นที่ถกเถียงกันของกราฟ
(Graaf) และปีโกด (Pigeaud) (1984) จะพบเหตุผลหลายประการมากที่สนับสนุนว่าชาวจีนมี
บทบาทสำคัญในการนี้ ข้อมูลสำหรับฟิลิปปินส์มีมากกว่ามาก Majul (1973) และ เดอ ลา คอสตา
(de la Costa) (1967) ได้ให้ทรรศนะทางเลือกด้านการแข่งขันกันระหว่างมุสลิม-คริสต์ในมินดาเนา
คำอธิบายของ Phelan เรื่องกระบวนการเปลี่ยนให้มานับถือคริสต์ศาสนาที่ฟิลิปปินส์ยังคงน่าเชื่อถือ
แต่ซูมาเชอร์ (Schumacher) (1968) ได้ขยายเรื่องต่อไปอีก ส่วนชาตินิยมที่ซับซ้อนของราฟาเอล
(Rafael) (1988) ได้ก่อให้เกิดคำถามใหม่ๆ

งานที่น่าสนใจที่สุดเรื่องกลุ่มหมู่เกาะเป็นงานซึ่งทำโดยกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับงานวารสาร
Archipel ที่ปารีส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เดนิส ลอมบาร์ด (Denys Lombard) คล็อด กิโยต์ (Claude
Guillet) และปีแยร์ อีฟส์ มงกูแอง (Pierre-Yve Manguin) มีวารสาร *Archipel* ฉบับพิเศษที่สำคัญ
ว่าด้วยเรื่องการค้าและการเดินเรือ (ฉบับที่ 18, 1979) และเมืองต่างๆ (ฉบับที่ 16, 1988 และ 37,
1989) ผลการศึกษาชุด 3 เล่มของลอมบาร์ด (1990) ได้พิมพ์ออกมาแล้ว เป็นความพยายามที่
ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่มีอยู่ในตอนนี้ ที่รวมการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและภูมิปัญญากับสภาพ
เศรษฐกิจและการเมืองที่เปลี่ยนแปลง ถึงแม้ว่างานนี้จะระบุว่าจำกัดขอบเขตอยู่กับเรื่องของชาว แต่
ก็มีนัยในวงที่กว้างกว่ามาก

อักษรย่อ

AHR	<i>American Historical Review</i>
ANU	Australian National University
ARA	Algemene Rijksarchief, The Hague
BEFEO	<i>Bulletin de l'Ecole Francaise d'Extreme-Orient</i> , Hanoi and Paris
BKI	<i>Bijdragen tot de Taal-, Land-, en Volkenkunde</i> , published by the KITLV, Leiden
CSSH	<i>Comparative Studies in Society and History</i>
CUP	Cambridge University Press
EIC	East India Company
EFEO	Ecole Francaise d'Extreme-Orient, Hanoi and Paris
ENI	<i>Encyclopedie van Nederlandsch-Indie</i> , 4 vols., The Hague, Martinus Nijhoff, 1899-1905
IOL	India Office Library, London
JAS	<i>Journal of Asian Studies</i> , Ann Arbor
JBRS	<i>Journal of the Burma Research Society</i> , Rangoon
JEEH	<i>Journal of European Economic History</i>
JMBRAS	<i>Journal of the Malayan/Malaysian Branch, Royal Asiatic Society</i> , Singapore and Kuala Lumpur
JRAS	<i>Journal of the Royal Asiatic Society</i> , London
JSEAH	<i>Journal of Southeast Asian History</i> , Singapore
JSEAS	<i>Journal of Southeast Asian Studies</i> , Singapore
JSS	<i>Journal of the Siam Society</i> , Bangkok
KITLV	Koninklijk Instituut voor Taal-, Land-, en Volkenkunde, Leiden

<i>LREIC</i>	<i>Letters Received by the East India Company from Its Servants in the East</i> , ed. F. C. Denvers, 6 vols., London, Sampson, Low, Marston, 1896 – 1902
MBRAS	Malaysian Branch, Royal Asiatic Society
OUP	Oxford University Press
<i>RIMA</i>	<i>Review of Indonesian and Malayan Studies</i> , Sydney
<i>SP</i>	<i>Calendar of State Papers, Colonial Series, East Indies, China and Japan</i> , ed. W. N. Sainsbury, 5 vols., London, Longman, 1862 – 92
<i>T.Aard.G.</i>	<i>Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap</i>
<i>TBG</i>	<i>Tijdschrift voor Indische Taal-, Land-, en Volkenkunde</i> , published by the Koninklijk Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, Batavia
<i>VBG</i>	<i>Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap</i>
VOC	Vereenigde Oost-Indische Companignie

คำศัพท์

alun-alun (ชวา) อาลุน-อาลุน ลานหรือจัตุรัสด้านเหนือของพระราชวังชวา
amok (มลายู) อะโมะกะ อะมอก การโจมตีอย่างบ้าคลั่ง
batik (ชวา) บาติก วิธีย้อมผ้าโดยเคลือบส่วนที่ไม่ต้องการให้ติดสีด้วยขี้ผึ้ง
berhala (สันสกฤต/มลายู) เบอรัฮารา รูปบูชา
berkat (อาหรับ/มลายู) เบร์กัต พรจากพระเจ้า
cash (แองโกล-อินเดีย) แคช เหรียญค่าต่ำทำด้วยทองแดงหรือส่วนผสมของดีบุกและตะกั่ว
โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหรียญแปะของจีน ศัพท์คำนี้มาจาก *caixes* ของโปรตุเกส คงจะได้มาจาก
ภาคใต้ของอินเดีย สุมาตรา หรือ มะละกา ซึ่งในที่สุดแล้วก็ เป็นคำที่มีรากเป็นสันสกฤต ดู *picis*
dalem (ชวา/มลายู) ดาเล็ม วัง
dar ul-Islam (อาหรับ) ดาร์ อูร์-อิสลาม “ที่พำนักของอิสลาม” ส่วนของโลกที่อยู่ในอำนาจ
ปกครองและกฎหมายของมุสลิม
dirham (อาหรับ/อาเงะห์) ดิรัฮัม เหรียญทองขนาดเล็ก ดู *mas*
estado da India (โปรตุเกส) เอสตาโด ดา อินเดีย รัฐวิสาหกิจของโปรตุเกสในเอเชีย
picis (ชวา/มลายู) ปีจิส เหรียญค่าต่ำ ทำด้วยตะกั่ว ตะกั่วกับดีบุก หรือทองแดง มีรูตรงกลางเพื่อ
ร้อยเป็นพวงได้สะดวก ดู *cash*
imam (อาหรับ/มลายู) อิมาม ผู้นำสวดในศาสนาอิสลาม
jihād (อาหรับ) จิฮาด สงครามศักดิ์สิทธิ์
jong (ชวา/มลายู) จง เรือสำเภา เรือค้าขายขนาดใหญ่
jurubatu (มลายู) จูรูบาตู สร้าง หัวน้ำกลาสี ดู แลสมอเรือ และสายดึง
kadi (อาหรับ/มลายู) กาดิ ผู้พิพากษาในกฎหมายอิสลาม
kafir (อาหรับ/มลายู) กาฟิร คนนอกศาสนา ผู้ไม่นับถือพระเป็นเจ้า
kampung (มลายู) กัมปุง บริเวณ หรือเขตในเมือง
kejawan (ชวา) เกจาเว็น ความเชื่อและวัตรปฏิบัติของชาว
kiwi (มลายู) กีวี พ้อคำที่เดินทางไปต่างๆ
kota (มลายู) โกตา ป้อม ที่มั่น
kris (มลายู/ชวา) กริส กริช
laung-zat (พม่า) เรือที่ล่องในแม่น้ำอิรวดี

malim (มลายู) มาลิม ผู้นำร่อง
nakhoda (มลายู) นะกะโฮดา เจ้าของเรือ หรือตัวแทนบนเรือ จันจู้ ผู้จัดการเรือสินค้าในเรือ
nao (โปรตุเกส) เนา เรือบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่
orangkaya (มลายู) โอริงกายา ชุนนาง ส่วนใหญ่จะร่ำรวยจากการค้า
paseban (มลายู) ปาเซบัน ประเสนัน ลาน สนามหน้าวังหรือบริเวณบ้านของชุนนาง
petak (มลายู) เปตะกั ที่กั้น โดยเฉพาะช่องในท้องเรือ
prahu (มลายู) ปราฮู เรือที่ใช้ใบ
salat (อาหรับ) ซะลัต บทสวดที่กำหนดของศาสนาอิสลาม
sangha (บาลี) สงฆ์ คณะสงฆ์ในพุทธศาสนานิกายเถรวาท
sarung (มลายู) ซารุง โสร่ง ผ้าถุง
shahada (อาหรับ) ซะฮาดะ คำประกาศความเชื่อในศาสนาอิสลาม (“ไม่มีพระเจ้าอื่นใด นอกจากพระเจ้า และพระมุฮัมมัดคือผู้สอนศาสนาของพระองค์”)
shari’a (อาหรับ/มลายู) ชารียา ประมวลกฎหมายอิสลาม
syahbandar (มลายู) ซาห์บันดา นายท่า
tukang (มลายู) ตูกัง ช่างฝีมือ หรือ เจ้าหน้าที่ดาดฟ้าบนเรือ
ulama (อาหรับ/มลายู) อุลามา ผู้ทรงความรู้ในศาสนาอิสลาม (รูปพหูพจน์ในภาษาอาหรับ แต่ในที่นี้ใช้เป็นเอกพจน์ด้วย)
undang-undang (มลายู) อุन्दัง-อุन्दัง [ประมวล]กฎหมาย
VOC (ฮอลันดา) บริษัทดัตช์อีสต์อินเดีย (Vereenigde Oost-Indische Compagnie)
wali (อาหรับ) วาลี ผู้แทนพระเจ้า นักบุญ โดยเฉพาะ “นักบุญทั้งเก้า” เชื่อกันว่าเป็นผู้ทำให้ชาวเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม

มาตราชั่งตวงวัดและเงินตรา

ในศตวรรษที่ 17 เหรียญเงินจำนวนมาก นำโดยเงินเรียลของสเปนที่เชื่อถือได้ มีการกำหนดสัดส่วนของเงินที่เป็นส่วนประกอบ ก่อนหน้าการพัฒนาเช่นนี้ไม่มีค่ามาตรฐาน มาตราชั่งตวงวัดของเอเชียแตกต่างกันไปโดยเฉพาะตามเวลาและสถานที่ แม้ว่าผมได้พยายามที่จะให้ค่ามาตราชั่งตวงวัดโดยประมาณตามระบบเมตริกหรือน้ำหนักเป็นเงินเพื่อประโยชน์ในการศึกษาเปรียบเทียบ ขอให้เข้าใจว่าประมาณการที่ให้นั้นเป็นการวางนัยโดยทั่วไปที่ครอบคลุมตัวเลขที่แตกต่างกันมาก

บาฮาร์/bahar (มลายู) หน่วยน้ำหนัก (3 หาบ) แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ แต่มักจะถือว่าเท่ากับ 180 กก. สำหรับพริกไทย และ 272 กก. สำหรับกานพลู

ครุซาโด/cruzado เหรียญโปรตุเกส ถือว่าเทียบเท่า 1 เรียลสเปน คือเท่ากับเงิน 0.0255 กก.

เอคู/ecu เงินเหรียญฝรั่งเศสมีค่าเท่ากับเหรียญเรียลของสเปน

กิลเดอร์/guilder เหรียญเงินของฮอลันดา มีเงินน้ำหนักประมาณ 0.01 กก.

กาติ/kati (มลายู) หน่วยน้ำหนัก หนึ่งในร้อยของปิกุล (หาบ) 0.6 กก.

กิน/kin หน่วยน้ำหนักของญี่ปุ่น 0.567 กก.

โกยัน/koyan (มลายู) หน่วยวัดสำหรับปริมาณมากๆ 3.5 ลูกบาศก์เมตร เกลียน

จัต/kyat หน่วยน้ำหนักเงินของพม่า ประมาณ 1 ที่กัล เท่ากับเงิน 0.0163 กก.

มัส/mas (มลายู) เหรียญทองขนาดเล็ก ในอาจะหมีค่าเท่ากับหนึ่งในสี่หรือห้าของเหรียญเรียลของ สเปน ในมะกัสซาร์ มีค่าประมาณ สี่ส่วนห้า

ปิกุล/pikul (มลายู) หาบ น้ำหนักที่ชายคนหนึ่งสามารถแบกได้ สองกระสอบ 60 กก. สำหรับพริกไทย

ปอนด์/pond (ฮอลันดา) 0.495 กก.

ปอนด์/pound (อังกฤษ) 0.453 กก.

กวาน/quan หน่วยน้ำหนักสำหรับ เงินของเวียดนาม (tsien ของจีน)

กิ้นตัล/quintal (โปรตุเกส) 50 กก.

เรียล/real (สเปน) เหรียญมีค่าหนึ่งในแปด เป็นเงินน้ำหนัก 0.0255 กก.

rijksdaalder เหรียญฮอลันดามีค่าเท่ากับเรียลของสเปน 2.5 กิลเดอร์
ตาลีล/tahil (ชาว-มลายู) หรือ *ตาลีล/tael* หน่วยน้ำหนักสำหรับโลหะที่มีค่า เท่ากับหนึ่งในสิบหกของ
กะติ และสมัยก่อนจะเป็นเงินน้ำหนักเท่ากับพวงเงินอิตาลี 600 (หรือ 1000) อัน
หน่วยของอินโดนีเซียเท่ากับ *tsein* ของจีน และ *กวาน* ของเวียดนาม ประมาณ
0.04 กก.
ทิกัล/tical (อินเดีย-อังกฤษ) หน่วยน้ำหนักเงิน
วิสส์/viss (พม่า) หน่วยน้ำหนักของพม่าเท่ากับ 100 จัต เทียบเท่า 2.4 กก.